

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
BŐLCSÉSZET- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR
TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

Idegen származású katona és hivatalviselő nemesi családok a 15–16. századi Nyugat- Magyarországon

Különös tekintettel a Baumkircherekre, a
Grafeneckekre és a Weispriachokra

Csermelyi József

Doktori (PhD) értekezés

PPKE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola
Dr. Óze Sándor DSc, a doktori iskola vezetője

Témavezető:
Ráczy György PhD
egyetemi docens

Budapest
2021

TARTALOMJEGYZÉK

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	3
A DOLGOZAT CÉLKITÚZÉSEI	3
HISTORIOGRÁFIAI ÁTTEKINTÉS	5
A VIZSGÁLT TÉR: A NYUGAT-MAGYARORSZÁGI HABSBURG URADALMAK KIALAKULÁSA	11
A koronazálog fogalma	11
Habsburg-uradalmak Nyugat-Magyarországon	12
A zálog – kérdésfeltevés	12
Habsburg-kézen maradt uradalmak a bécsújhelyi-soproni békében	14
A grazi „előszerződés” (1462)	17
A pozsonyi béke (1491)	20
Részeredmények.....	21
A radkersburgi fegyverszünet (1447).....	23
Tárgyalások az 1450-es években.....	25
Az uradalmak értéke.....	28
A záloguradalmi elképzelés kialakulása	31
A VIZSGÁLT IDŐSZAK: A NÉMET-RÓMAI BIRODALOM ÉS MAGYARORSZÁG	37
A RADKERSBURGI FEGYVERSZÜNETBEN, VALAMINT A SOPRONI ÉS POZSONYI BÉKÉBEN SZEREPLŐ NYUGAT-DUNÁNTÚLI URADALMAK	51
A scharfenecki uradalom.....	52
A szarvkői uradalom	56
A kismartoni uradalom.....	58
A fraknói uradalom	65
A baumgarteni uradalom	71
Sopron szabad királyi város és jobbágyfalvai	75
A soproni ispánság és városkapitányság elzálogosításai.....	76
A kaboldi uradalom	92
A láznási uradalom	105
A borostyánkői uradalom	112
A kőszegi uradalom.....	114
A rohonci uradalom.....	126
A szalónaki uradalom.....	128
A Freiherr cím Nyugat-Magyarországon	129
BIRTOKFEJLESZTŐK VAGY „KIZSÁKMÁNYOLÓK”	133
A rohonc-szalónaki uradalom kialakítása	134
LESZÁRMAZÁS, CSALÁDI KAPCSOLATOK.....	145
KARRIERÉPÍTÉS	158

Andreas Baumkircher.....	160
Wilhelm és Georg von Baumkircher.....	170
Ulrich von Grafeneck.....	175
Sigmund von Weispriach.....	188
Andreas és Ulrich von Weispriach.....	192
Hans von Weispriach.....	197
ÖRÖKÖSÖDÉSI KRÍZISEK ÉS MEGOLDÁSAIK.....	210
A Grafeneckek kiszorulása Magyarországról.....	210
A Baumkircher-örökség.....	212
A lánzséri konfliktus (Weispriachfehde).....	223
A Fehde kirobbanása.....	223
A harcok második szakasza.....	229
Fehde vagy lázadás?.....	234
Összegzés.....	240
A fraknói és kismartoni uradalmak visszaváltása.....	240
RÉSZÖSSZEZÉS.....	241
FÜGGELÉK.....	253
ZSOLDOSVEZÉREK ÉS AZ EGYHÁZ.....	253
A Baumkircherek és az egyház.....	253
A Grafeneckek és az egyház.....	257
A Weispriachok és az egyház.....	266
A horvát reformáció kísérlete.....	269
Az alapítások motivációi.....	278
Felhasznált források és irodalom.....	280
Levéltári és kéziratári források.....	280
Kiadott források.....	284
Szakirodalom.....	293
Újságcikkek, honlapok:.....	329
CSALÁDFÁK.....	331
TÉRKÉPEK.....	334

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Disszertációm benyújtásának pillanatában e helyütt kedves kötelességemnek teszek eleget, hogy pár sorban megemlékezem azokról, akiknek a segítségével nélkül talán soha nem érhettem volna el idáig. Segítségük nélkül a dolgozat mindenképpen jóval szegényebb lenne. Mindenekelőtt szüleimnek mondok köszönetet, tanulmányaim támogatásáért és azért a végtelen türelemért, amellyel édesanyám elviselte a zsoldosvezérek történetén való gyakori hangos töprengéseimet. Köszönetet kell mondanom elsősorban jelenlegi munkahelyemnek, az Evangélikus Országos Gyűjteménynek, személy szerint pedig H. Hubert Gabriella igazgató asszonynak és Czenthe Miklós levéltárvezető úrnak a támogatásáért, továbbá a győri Egyházmegyei Levéltár munkatársainak és a Történettudományi Intézet középkortörténeti munkacsoportjában dolgozó Horváth Richárdnak, Neumann Tibornak, Nógrády Árpádnak és Tringli Istvánnak, valamint Bariska Istvánnak, Dénes Józsefnek, Dominkovits Péternek, Kozák-Kígyóssy Szabolcs Lászlónak, Lakatos Bálintnak, Martí Tibornak, Orsós Juliannának, Péterfi Bencének, Roland Schäffernek és Tuhári Attilának útmutatásukért és hasznos tanácsaikért, illetve Grantley McDonaldnak és Martin Rothkegelnek néhány általuk talált adat szíves közléséért. Külön köszönet illeti Fazekas István volt és Oross András jelenlegi levéltári delegátusokat, bécsi kutatásaim során tanúsított önzetlen segítségnyújtásukért. Bécsi és sankt pölteni kutatásaimat a Balassi Intézet támogatásával, két-kéthónapos Collegium Hungaricum CH/2-ösztöndíjak segítségével tudtam megvalósítani 2013 őszén, 2017. nyarán és 2019. tavaszán, továbbá egy kéthónapos Klebelsberg Kuno ösztöndíj segítségével 2018-ban. Ezúton is szeretném megköszönni Stephan Erdődy és Tassilo Metternich-Sándor szíves engedélyét, amellyel Bécsben őrzött családi levéltáraikban kutathattam. Grazi kutatásaimat 2015 tavaszán kéthónapos CEEPUS-ösztöndíjjal végezhettem az Österreichischer Austauschdienst támogatásával. Hans von Weispriach és a reformáció kapcsolatának feltárása az Reformáció Emlékbizottság kutatási ösztöndíjának segítségével történt.

A DOLGOZAT CÉLKITŰZÉSEI

A 15. század közepén, az Albert király halála utáni belháborúk alatt Magyarországra is számos külföldi zsoldosvezér jutott el. A legismertebb közülük Jan Jiskra, Felső-Magyarország rettegett ura és huszita alvezérei. Az ő tevékenységükről az elmúlt évszázadban jelentős kutatások folytak, Szlavóniában tevékenykedő kortársának, Jan Vitovecnek pedig az elmúlt időszakban szentelt jelentős figyelmet Pálosfalvi Tamás. A Nyugat-Dunántúlon működő idegen származású zsoldoskapitányok, illetve hivatalviselő nemesek ellenben a legutóbbi időkig viszonylag kevés figyelmet kaptak a magyar történettudománytól. Történt ez annak ellenére,

hogy a Habsburgok által a század közepén különböző úton-módon megszerzett, és előbb a regedei (radkersburgi) fegyverszünetben, majd a bécsújhelyi-soproni s végül a pozsonyi békében nekik biztosított uradalmakon számos család gyökeret vert a térségben, és a szerencsésebbek több generációnyi időre is birtokában tudtak maradni ekkor szerzett uradalmaiknak, még ha ezt csupán zálogosként tették is.¹

Jelen dolgozat főcímében igen tág időhatárok, két évszázad található, ami kissé félrevezető lehet. A céloom ugyanis az, hogy olyan családok köré építsem az értekezést, akik külföldről érkeztek, férfitagjaik elsősorban katonáskodással, zsoldoscsapatok vezetésével foglalkoztak, Nyugat-Magyarországon szereztek birtokot, több generáción keresztül is jelen tudtak lenni a térségben, és különböző kapcsolati hálókat tudtak itt kiépíteni egymással, a később érkezőkkel, illetve a magyar nemességgel. Ehhez járultak természetesen a német-római és a magyar uralkodókhoz fűződő kapcsolatok, amelyek, mint alább olvasható, magas címekre való kinevezést és a halálos ítélet lehetőségét is magukban rejthették. Mindeközben igyekszem azt is megvizsgálni, hogyan befolyásolták a nyugat-magyarországi térség történelmét, a birtokok fejlődését, a birtokszerkezetek átalakulását. Utóbbi célkitűzés miatt foglalkoztam a fenti zsoldosvezérek és német származású hivatalviselő nemesek érdekkörébe került nyugat-dunántúli uradalmak történetével.

A kutatás során rá kellett jönnöm, hogy a fenti meghatározások alapján elsősorban három családot lehet középpontba állítani, a Baumkirchereket, a Grafeneckeket és a Weispriachokat. Nem véletlen az sem, hogy ez a három család szinte minden, huzamosabb ideig Habsburg-befolyás alá került uradalom történelmében jelen volt, ha csak rövid ideig is. Más birtokosok, még ha szerepük nem is voltak jelentéktelen, nem állíthatók teljesen egy szintre ezzel a három családdal, mert vagy később érkeztek, mint a Prüschenek vagy a Salmok, vagy kevésbé kötődtek a katonasághoz, mint Veit von Fürst diplomata és kamaraügyész, vagy nem tudták továbbörökíteni magyarországi érdekeltségeiket, mint Georg von Pottendorf vagy Friedrich Zenger. Természetesen róluk is szó lesz a megfelelő helyeken, de a vizsgálat tárgya elsősorban a fenti három család marad. A kétlaki nemesség azon eseteit, amikor a magyar nemesség tagjai tettek szert külföldi birtokokra, a korszakra nézve legutóbb Péterfi Bence doktori értekezése mutatta be.²

¹ Jiskrára: Tóth-Szabó, 1917; Vitovecre: Pálosfalvi, 2001.

² Péterfi, 2015. különösen 73–182.

HISTORIOGRÁFIAI ÁTTEKINTÉS

Az alább feldolgozott témakörök közül talán a nyugat-magyarországi uradalmak történetét és jogi helyzetét bemutató részek kutatása kezdődött meg a leghamarabb, már a 18. században. Ekkor természetesen még nem a történeti megismerés vezette az érdeklődőket, hanem a hideg politikai számítás, ugyanis történeti és jogi érveket kerestek a vitatott területekhez fűződő igényeik alátámasztásához és az ekkoriban folyó határkijelölési munkálatokhoz. Ennek megfelelően a kor színvonalán állva részletes kutatómunkát igyekeztek folytatni szakemberek bevonásával, akik hatalmas forrásanyag áttekintésével készítették el jobbára kéziratban maradt munkáikat. Mivel a cél nem a művelt nagyközönség, hanem a kormányzat tájékoztatása volt, ezért ezeknél a munkáknál nem volt arra igény, hogy nyomtatásban is megjelenjenek.³

Habár a történetírás igényei lassanként változásnak indultak, a jogigények alátámasztását szolgáló történeti munkák a 19. század végén és a 20. század folyamán sem vesztek ki teljesen. Vannak, amelyek már címükkel is erről árulkodnak,⁴ mások egy-egy határkorrekció keresztülviteléhez próbáltak történeti adatokat szolgáltatni,⁵ de olyanok is voltak, amelyek egy megtörtént határváltozást próbáltak utólagos történeti érvekkel alátámasztani.⁶

Azon nyugat-magyarországi uradalmakra, amelyek a 15. század folyamán Habsburg-befolyás illetve alá kerültek, a hazai és az osztrák szakirodalom eddig is sok figyelmet fordított. Az elsősorban írott, de emellett néhány esetben nyelvtörténeti és régészeti forrásokat összegyűjtő és elsősorban eseménytörténeti összegzést adó pozitívista szemlélet jegyében fogantak az első helytörténeti tanulmányok, Mohl Adolf, Nagy Imre és Stessel József írásai.⁷ Burgenland osztrák szövetségi tartomány megalakulásától kezdve erősödött föl az a tendencia, hogy a határmenti uradalmakat közösen vizsgálták. Tették ezt részben aktuálpolitikai motivációból, hogy megtalálják Ausztria legfiatalabb tartományának múltbéli gyökereit, az osztrák területi igények jogosságát pedig minél régebbre vezessék vissza. Ezzel együtt sajnos

³ Pl. NöLA StA B IX/23–24. A határmegállapításokról részletesen beszámol Nagy, 1871. 450–459.

⁴ Domanovszky, 1920; Házi, 2011. E munka tulajdonképp a történetírás és a publicisztika határmezsgyéjén áll, ugyanis Házi Jenő 1920-ban a Soponi Hírlapban megjelent cikksorozatát adta közre. Ugyancsak a trianoni béke miatt született egy másik, hasonló című munka: Karácsonyi, 1921.

⁵ „Ezen öt helységhez hazánk kizárólagos jogának bebizonyítása, és az ez iránt országgyűléseink által érvényesített törvényes lépések előadása, fogja tehát jelen értekezésem tárgyát képezni.” Nagy, 1871. 369. „A történetírás azonban a hazai föld birtokjogainak is folytonos szellemi öre marad; ha egy időre a feledékenység fátyola borított is rájuk, e fátyolt föl kell lebbentenie, figyelmeztetvén az újabb kort, hogy eme jogainkat legalább a történettudomány terén távolról sem adtuk föl.” Uo. 463. Osztrák részről megemlíthetjük, hogy 1919-ben nem csupán a lakosság anyanyelve, hanem az alább tárgyalandó közép- és kora-újkorai „zálogjogok” alapján is igényt tartottak Nyugat-Magyarországra. Botlik, 2008. 62–63. Utóbbihoz lásd még a jelen munka 8. l-jében szereplő adatokat.

⁶ Prickler, 1970. 169.

⁷ Mohl, 1903. 612–633., 713–730; Stessel, 1889. 294–310.

tendenciózusán visszavetítették annak létét a kora újkorba, sőt a középkorba.⁸ Ennek megfelelően a 15–17. század között Habsburg-kézre és ausztriai befolyás alá került uradalmak kérdéskörét elsősorban burgenlandiak (Otto Aull, August Ernst, Josef Karl Homma, Harald Prickler stb.) tárták fel, illetve az Alsó-Ausztriából származó Otto Brunner, valamint Johann Graf, aki ugyan már 1926-ban uradalmakra lebontva vizsgálta a kérdéskört, azonban eredményeit nem publikálta.⁹ Mellettük egy-egy uradalom többé-kevésbé alapos kutatása miatt fontos megemlíteni Deák Ernő, Walter Feymann, Elisabeth Gmoser, Robert Hajszan, Rudolf Kroyer, Harald Prickler, Leonhard Prickler, Roland Filzwieser és Zimányi Vera nevét.¹⁰ Utóbbi szerzők műveire a 20. század közepén erőteljes fejlődésnek indult gazdaságtörténet-írás is kihatott, az eseménytörténeti összegzés mellett az uradalmak népességével, gazdálkodásával, esetenként a lakosság műveltségével is foglalkoztak. Nem feledkezhetünk meg azokról a helytörténeti munkákról sem, amelyek az uradalomnál kisebb egységekre (település vagy településcsoport) fókuszálnak. Ezek igen változatos formában jelenhetnek meg, klasszikus módon a *Burgenländische Heimatblätter* c. szakfolyóiratban, vagy a tartományi levéltár *Burgenländische Forschungen* és a tartományi múzeum *Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland* című sorozatában, amely a Schlaininger Gespräche konferenciaköteteket is megjelenteti, továbbá a mogersdorfi konferenciasorozat köteteiben, de olvasmányosabb stílusban is egy-egy falumonográfiában, illetve – kissé szokatlan módon – akár hosszan elnyúló folytatásokban is.¹¹ Végül pedig nem hagyhatjuk említés nélkül a burgenlandi helytörténet nagy, primér források alapján készített, de hiányos 20. századi összegzését, az *Allgemeine*

⁸ Pl.: Aull, 1930; Theuer, 1994. 279., 529. Bemutatásukra és kritikájukra: Bariska, 2002/2; Bariska, 1993. 39; Bariska, 2007/1. 15–26; Bariska, 2008/1. 432. „A német-osztrák köztársaság békekövetsége 1919. június 16-i jegyzékében a területet történelmi jog, gazdasági érvek és e terület népének állítólagos akarata alapján kérte az entente-hatalmaktól. A történelmi jogot a terület ősi lakosságának german [!] voltára és bizonyos zálogjogokra alapította, amelyeket osztrák hercegek egyes magyar királyoktól nyertek várakra és birtokokra.” EOL, Hagyatékok, Fritz (Fejes) László iratai, 12. II. világháború utáni határkérdések (Kárpátalja, Burgenland), 1920-ban Ausztriához csatolt nyugati határvidék. /Burgenland/ 4. p.

⁹ Bariska, 2003. 12–16.

¹⁰ Deák, 1969; Deák, 2008; Feymann, 1970; Gmoser, 2002; Hajszan, 1992; Hajszan, 1993; Kroyer, 1954; Prickler, 1960; Filzwieser, 2018; Zimányi, 1968. Hajszannak a rohonc-szalónaki uradalom népességével foglalkozó kötetéhez meg kell jegyezni, mivel fő témája a horvátok 16. század közepi betelepülése és életviszonyai az uradalom területén, ezért a Baumkircher-korszakot tartalmazó összefoglalása nem csupán aránytalanul rövid, de számos tévedést tartalmaz, amelyek eredete nem vezethető vissza az általa említett szakirodalmi tételekre (Prickler, 1992; Zimányi, 1968.). Leonhard Pricklerhez köthető a fraknói uradalom 16. század eleji urbáriumának kiadása: Prickler, L. 1998.

¹¹ A falumonográfiákat jelen esetben általában olyan kiadványnak kell tekinteni, amelyet nem a szakmának, hanem a falu lakosságának szánnak, tehát sok-sok fotó, némi történelmi visszatekintéssel. A folytatásos közlemények terepe a *Volk und Heimat* c. kulturális folyóirat, ahol változatos témájú cikkek között lehetett igen érdekes történelmi témájú írásokkal találkozni, de a folyóirat formátuma miatt a befejezésükre sokszor 5-6 számot is kellett várni.

Landestopographie des Burgenlandes-sorozatot.¹² A magyarországi helytörténetírás a vizsgált térségre és időszakra vonatkozóan (Sopron város történelmét leszámítva, amelynek kapcsán fontos megemlíteni az 1986-ban elhunyt Házi Jenő nevét) sajnos keveset publikált, főleg a *Soproni Szemle* és a *Vasi Szemle* hasábjain, de ide kell sorolnom Bakay Kornél Kőszeg-kötetét is.¹³

E könyvtárnyi szakirodalom mellett is maradt teendő. Az osztrák történettudomány eredményei ugyanis viszonylag kevésbé ismertek Magyarországon, a nyugat-magyarországi térség középkori története perifériára szorult, néhány buzgó helyi érdekeltségű szakemberen kívül csak kevesen foglalkoznak vele. Emiatt sokáig kevés visszajelzés történt Ausztria felé, az ottani történészek sem feltétlenül ismerik a legfrissebb hazai eredményeket, az általuk felhasznált szakirodalomban sokszor attól függ egy fontos könyv, illetve tanulmány szereplése, hogy megjelent-e németül.¹⁴ Az osztrák kutatás magyar szakirodalomra való rálátását egyetlenlenné teszi, hogy az egyes tartományokban lévő kutatóhelyek nincsenek szoros kapcsolatban egymással, tehát más-más mértékben tudnak a magyar eredményekről a burgenlandi, bécsi, sankt pölteni vagy a grazi műhelyekben. Ugyancsak a nyelvi akadályokra, illetve a kutatás rendszertelenségére (esetleg saját kutatási módszerének felületességére) vezethető vissza az a jelenség, amikor egy szerző innen-onnan rátalál ugyan egy-egy adatra, de azokból hibás következtetéseket von le.¹⁵ Az igazság kedvéért meg kell jegyezni, hogy vannak örvendetes kivételek, illetve a hozzáférhetőség korlátai minden történelmi munka irodalomjegyzékére rányomják bélyegüket. Bariska István kiváló könyvében ugyan elvégezte az uradalmak történetének bemutatását, felhasználva az osztrák szakirodalmat is, de ez a mű alapvetően Bariska PhD-értekezésének a kiadása, amely elsősorban önkormányzati intézményekkel és a pártatlan bírósággal foglalkozott, ezért Kismarton és Kőszeg kivételével csak nagyon röviden ír a pozsonyi békében felsorolt uradalmakról.¹⁶ Nem foglalkozik tehát pl. a Baumkircherek fészkevel, Szalónakkal, vagy a Weispriachok által birtokolt Lánzsérral s

¹² Csak a nagymartoni, a kismartoni és a nezsideri járás, valamint Kismarton és Ruszt városok kerültek eddig feldolgozásra. Közép-Burgenland helytörténetével kapcsolatosan az osztrák művészeti topográfia-sorozat két kötetéhez lehet fordulni: Schöbel, 2005.; Schmeller-Kitt, 1974.

¹³ Bakay, 2001.

¹⁴ Jó példa erre az *Ortschronik Baumgarten, 1267–2017*. című könyv, amelyen belül, például a falu plébánosának első említésére vagy a kolostori alapítólevelek keltezésére vonatkozóan a különböző könyvfejezetek eltérő adatokat tartalmaznak attól függően, mennyi kritikát alkalmaztak a felhasznált szakirodalom értékelésekor. Csermelyi, 2017. 44–45. Vö.: Karall, 2017/1. 127; Karall, 2017/2. 149. Az osztrák kutatók magyar nyelvtudásának hiánya miatt kérdéses az is, hogy Pálosfalvi Tamás 2013-ban publikált alapvető felfedezései III. Frigyes magyar királyválasztásának körülményei kapcsán mikor fognak beépülni az osztrák szakirodalomba, habár jelen sorok szerzője röviden összegezte azokat német nyelven. Pálosfalvi, 2013. Vö.: Csermelyi, 2019/2. 30–37.

¹⁵ Takács, 2000. 105–106.

¹⁶ Bariska, 2002/1.

annak problémakörével. Sajnálatos továbbá, hogy a kiadás előtt Bariska nem dolgozta bele Elisabeth Gmoser 2002-ben, tehát a disszertáció beadása után megjelent könyvét, így a két legfrissebb Kőszeg kora újkori történetével jelentős mértékben foglalkozó monográfia nem tudott egymásra reflektálni.¹⁷ Emellett meg kell említeni az eredeti okleveles forrásanyag hozzáférhetőségének utóbbi évtizedekben történt hallatlan kiszélesedését, amely megkönnyíti, hogy munkánk elkészítésekor ne érzük be csupán a szakirodalmi állítások recitálásával, hanem visszanyúljunk a forrásokig. Öröndetes módon nem csupán a levéltári anyaghoz való hozzáférés lehetőségei emelkedtek ugrásszerűen az elmúlt időben, hanem a szakirodalomé is, hála a sok-sok digitalizálási projektnek.¹⁸

A dolgozat főszereplői nem tartoznak az ismert történelmi figurák közé, legalábbis Magyarországon, de talán még Ausztriában sem, tágabb külföldi érdeklődésre számot tartó szintézisekben való szerepeltetésük pedig egészen ritka.¹⁹ Emiatt a téma feltárásában kiemelkedő szerep jut a helytörténeti műveknek, elsősorban Burgenland helytörténetírásának.

A Weispriach család történetével kapcsolatban magyar nyelvű szakirodalom alig létezik, magával a család históriájával először talán a jelen sorok írója foglalkozott a diplomamunkájában.²⁰ Korábban szinte csak helytörténeti tárgyú dolgozatokban kerültek elő a családtagok. Mindenképp meg kell említenem Bariska István, Chernel Kálmán, Fazekas István, Házi Jenő, Horváth Ferenc, Mohl Adolf, Nagy Imre, Pálosfalvi Tamás, Péterfi Bence, Stessel József és Zimányi Vera nevét. A német nyelvű szakirodalom használata tehát elengedhetetlen, terjedelmileg sokkal nagyobb, de szintén jellemzi a helytörténet-központúság. Családtörténetileg Witting alsó-ausztriai kötetében (a „Siebmacherben”) található egy elég részletes leszármazás, az esetek döntő többségében azóta is azt használják, ha csupán alapinformációkra kíváncsiak a családról, holott a Witting által közölt adatok korántsem mindig pontosak. Erre már Alfred Strnad is felhívta a figyelmet a Burkhard von Weispriach bíborosi

¹⁷ Bariska, 2007/1. 27. Pedig jól tudjuk, hogy Bariska István ismerte Gmoser könyvét, ugyanis már 2004-ben elismerő sorokat írt róla. Bariska, 2004. 83–87.

¹⁸ Levéltári anyagok terén elsősorban három projektre gondolok: a Monasterium Kollaborativ Archive (<http://monasterium.net/mom/home>), a Collectio Diplomatica Hungaricára, azaz a Mohács előtti gyűjtemények (MNL OL Diplomatikai Levéltár és Diplomatikai Fényképgyűjtemény) újabban a Hungaricana Adatbázisban kutatható digitalizálására (<https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/>), valamint a jelenleg is épülő MNL OL Reformáció kori (1526–1570) adatbázisra (<http://adatbazisonline.hu/adatbazis/reformacio-kora-MNL-OL-1526-1570>), amelyek korábban elképzelhetetlen mennyiségű forrásanyagot tettek online elérhetővé. A szakirodalmat digitálisan hozzáférhetővé tévő intézményekből és szervezetekből olyan sok van az Arcanum Adatbázis Kft.-től elkezdve a Google Books Library Projectig, hogy felsorolásuktól itt eltekintek.

¹⁹ A kivételek közé tartozik a müncheni Franz Babinger, aki az 1466. évi müncheni bírodalmi gyűlésen történt oszmánellenes koalíciós tárgyalások kapcsám említi Ulrich von Grafeneck nevét. Babinger, 1992. 268.

²⁰ Csermelyi, 2012. Leszámítva például Wertner Mór adatgyűjtését, amelyet azonban készítője lábjegyzetbe száműzött. Wertner, 1912. 436–437. Fontos megjegyezni, hogy a Wertnernél a család tagjai közé sorolt Niklas Weispacher bécsi polgár pecsétjén nem a Weispriachok ékezettségre utaló címe szerepel. StiAG Urk. 1407 X 13.

kinevezését tárgyaló tanulmányában.²¹ Ezen kívül csak régi munkák koncentráltak a családra.²² A vizsgálat mélysége eléggé hullámzó képet mutat. Paul-Joachim Heining, bár meglehetősen részletesen mutatta be a családot III. Frigyes udvaráról írt monográfiájában, magyarországi tevékenységükre kevesebb figyelmet fordított, míg a burgenlandi szerzők érthető okokból csak ott kezdenek el velük érdemben foglalkozni, ahol beléptek az akkori Nyugat-Magyarország történetébe. Újabban a grazi Roland Schäffer vizsgálja részletesen a belső-ausztriai tartományokban érdekelt középkori nemesi családokat, köztük a Weispriachokat is.²³

A Baumkircher család már évszázadok óta a történetírók, illetve a történetírás látószögében áll. Néha ugyan periférikus helyzetbe került, de időről időre lendületet kapott a család történetével való foglalkozás. Ez elsősorban Andreas Baumkircher érdeme, ugyanis hőstetteivel, valamint halálának körülményeivel kiérdemelte, hogy kora történetírói (Unrest, Ebersdorfer, Bonfini) belefoglalják nevét munkájukba, így megmenekült attól, hogy belesüppedjen azon kortársai közé, akikről jobbra csak birtokjogi oklevelek maradtak, amelyek a birtokügyekről ugyan többé-kevésbé pontosan beszámolnak, ám a főhős személyiségét alig sejtetik.

A Baumkircher-kutatás első virágkora a 19–20. század fordulójára esett. Franz von Krones nevét érdemes kiemelni, aki számos tanulmányt és forrásközlést is szentelt a családnak, Andreas Baumkirchernek pedig rövid életrajzot a monumentális *Allgemeine Deutsche Biographie*ba.²⁴ Munkásságán alapult csaknem minden, amit a következő fél évszázadban a Baumkircherekről írtak, művei máig megkerülhetetlenek, habár egyes kérdésekben meghaladta őt a kutatás. Ennek ellenére, kiterjedt munkássága miatt sokan máig kritika nélkül őt veszik alapul, ha Baumkircherről írnak.²⁵ A kutatás intenzitását a 20. század végén a burgenlandi történetírás fokozottabb bekapcsolódása növelte meg, Szalónakon három konferenciát is a témának szenteltek (1982, 1989, 2012), nem beszélve a *Ritter Baumkircher* kiállításról, ilyen módon a Baumkircher-kutatás „nemzetközibbé” vált, a stájer és burgenlandi kutatók mellett

²¹ Strnad, 1966. 189.

²² Weiß, 1869. 158–159., 258–261; Kneschke, 1870. 512–513.

²³ Roland Schäffer szíves szóbeli közlése alapján, ugyanis a tanulmánya 2018 szeptemberéig nem került publikálásra.

²⁴ Krones, 1869; Uő 1875. 169–170; Uő 1901/1; Uő 1901/2; Uő 1902.

²⁵ A család eredete sokáig foglalkoztatta a kutatást. Sokáig a stájerországi és karintiai Baumkircherekkel kapcsolták össze őket (Krones, 1902. 545–546.), de az újabb kutatás már innsbrucki (és polgári) származást valószínűsít Georg Baumkirchernek, aki 1383-ban eladta tiroli birtokait, hogy Krajnában próbáljon szerencsét. Mindezek ellenére Jean Bérenger és Helmut Neuhold is stájer származású zsoldosvezérként írt Andreasról újabb műveiben. Bérenger, 1994. 91. Bérenger műve franciául 1990-ben jelent meg, tehát Roland Schäffernek a származási kérdést tisztázó 1987. évi tanulmánya után pár évvel. Neuhold, 2012. 23. Velük ellentétben Friedrich Weissensteiner egy hasonló összefoglaló jellegű munkában a valóságnak megfelelően krajnai zsoldosvezérnek nevezte. Weissensteiner, 2016. 73. A 19. és 20. század eleji Baumkircher-kutatók közül még meg kell említeni Wilhelm Edler von Jankót és Johann Losert-et. Wagner, 2012. 57–58.

utat talált a szlovén és magyar történészek, művészettörténészek (pl. Neumann Tibor, Lövei Pál, Péterfi Bence) irányába is.²⁶

A Grafeneckekkel, pontosabban Ulrich von Grafeneckkel kapcsolatos kutatástörténetet Brigitte Haller-Reiffenstein foglalta röviden össze az Ulrichról szóló életrajzi tanulmányában. Ebből kiderül, hogy a 1879-ben Franz von Krones készített róla rövid életrajzot az *Allgemeine Deutsche Biographie*-ba. A 20. században részletesebben foglalkozott vele Helga Buchal a 15. századi nyugat-magyarországi zsoldosokat és határmenti konfliktusokat tárgyaló kiadatlan doktori értekezésében, illetve a numizmatikus Pohl Artúr a 15. századi osztrák–magyar határvidék pénzverésével foglalkozó monográfiájában, valamint az *Allgemeine Landestopographie des Burgenlandes* szerzői közül August Ernst. A magyarországi kutatók közül Belitzky János foglalkozott Ulrichkal a Sopron vármegyéről írt monográfiájában, a 20. század második felében pedig Bariska István.²⁷

A munka forrásbázisa elsősorban az okleveles anyag, de nem tekinthettünk el az elbeszélő művek felhasználásától sem. A magyarországi történetírás képviselői közül leginkább a kortárs Antonio Bonfini munkáját lehet használni, rajta kívül csak a nem kortárs Istvánffyál találhatók szórványadatok. Az ausztriai történetírók közül a latinul író Thomas Ebendorfer *Chronica Austriae* c. munkája valamint Jakob Unrest német nyelvű *Österreichische Chronik*a a leginformatívabb, rajtuk kívül hasznosítható még Ebendorfer *Catalogus praesulum Laureacensium et Pataviensium* és *Chronica pontificium Romanorum* c. munkája, Johann Sterlinger *Catalogus pontificium Salisburgensium* c. műve, Peter Eschenloer boroszlói városi jegyző *Historia Wratislawiensis*-e és Michael Beheim egyes költeményei.²⁸ Habár sok szállal kötődött a Habsburg-tartományokhoz, mégis inkább az itáliai történetírók között említem a szintén kortárs Aeneas Sylvius Piccolominit, akinek több munkája [*Historia Australis*, *De viris illustribus*, II. Piusz pápa feljegyzései (*Commentarii*)] is értékes adatokkal szolgált, a kismartoni zálogbirtokos Veit von Fürstöt itáliai tevékenysége kapcsán pedig Francesco Guicciardini Itália története (*Storia d'Italia*) c. műve említi.²⁹

²⁶ Wagner, 2012. 65–67.

²⁷ Haller-Reiffenstein, 1992. 118–119.; Krones, 1879. 562–564.; Buchal, 1967. 112–125.; Pohl, 1972. 119–123., ALB III/3. 330–337.; Belitzky, 1938. passim; Bariska, 2007/1. passim.; Bariska, 2009. 277–280. Az egy-egy említést tartalmazó tanulmányok szerzőinek felsorolásától most eltekintek. Roland Filzwieser ugyan a scharfenecki uradalomról szóló doktori értekezésében egy rövid alfejezetet a Grafeneckeknek szentelt, de abban szinte teljes mértékben a Krones-féle életrajzra és Josef Lampel Scharfeneck-történeti tanulmányára hagyatkozott Haller-Reiffenstein eredményeit látszólag nem is ismerve. A fejezet felületességét jellemzi, hogy Grafenecket 1477 után egészen haláláig a császári oldalon, Mátyás király ellenségei között tartotta számon. Filzwieser, 2018. 89–91.

²⁸ Ebendorferről Lhotsky, 1957/2. Unrestről és Serlingerről Niederstätter, 1996. 390. Eschenloerről és történeti munkájáról: Eschenloer 1–7., 25–48. Beheimről: Rosenfeld, 1955. 6–7.

²⁹ Piccolominiről Gerhartl, 1978. 122–123.

A VIZSGÁLT TÉR: A NYUGAT-MAGYARORSZÁGI HABSBERG URADALMAK KIALAKULÁSA

A koronazálog fogalma

Ha kinyitjuk a legtöbb történelmi atlasznak a 15. század végi, 16. század eleji Magyarországot ábrázoló térképlapját Sopron és Vas megyéknél, akárcsak a Szepességénél, eltérően színezett területeket találunk, amelyek a magyarázat szerint a lengyel, illetve az ausztriai zálogba került területeket jelölik. A Szepesség esetében közismert a történet: Zsigmond király, hogy Velence elleni háborúját finanszírozni tudja, 1412. november 8-án elzálogosította Lubló várát, Lubló és Podolin mezővárosokat falvaikkal, továbbá tizennégy Szepes megyei mezővárost és várost II. Ulászló lengyel királynak 37 ezer schock prágai garasért, amely csaknem százezer magyar aranyforint értékének felelt meg. A rövidtávúnak szánt üzlet eredményeként az elzálogosított települések egészen 1773-ig lengyel fennhatóság alatt maradtak.³⁰

Kevésbé ismert, hogy mi történt Nyugat-Magyarországon. Itt nem köthető egyetlen szerződéshez, egyetlen jogi aktushoz az uradalmak Habsburg-fennhatóság alá kerülése, sőt a szóban forgó terület nagysága is időről-időre változott, amíg végül a 16. század közepére hat uradalomban állapodott meg: Szarvkő (Hornstein), Kismarton (Eisenstadt), Fraknó (Forchtenstein), Kabold (Kobersdorf), Kőszeg (Güns) és Borostyánkő (Bernstein). Szokás ezeket a birtokokat záloguradalmaknak nevezni, a kérdéskörnek szentelt legutóbbi magyar nyelvű monográfia Bariska István tollából a „Szent Koronáért elzálogosított Nyugat-Magyarországnak” hívja őket. Ez alapján érthetővé válik, miért vezették be és használták a szakirodalomban többen is – például Bariska István és Kenyeres István – a koronazálog fogalmát: azokat a nyugat-magyarországi uradalmakat hívták koronazálog-uradalmaknak, amelyeket az 1463. évi bécsújhelyi-soproni béke a Szent Korona visszaadása fejében – zálogbirtokként – III. Frigyes kezén hagyott, azzal a megkötéssel, hogy azok továbbra is a Magyar Királyság határain belül maradnak. Bár a szóban forgó uradalmak száma később változott, az 1463. évi béke jelentette a Habsburgok számára a jogalapot 1491-ben, amikor a fent nevezett hat uradalmat és a valamivel különlegesebb jogállású Rohoncot (Rechnitz) a pozsonyi békében maguk számára biztosították.³¹ Bariska ugyan részletesen foglalkozott az ún.

³⁰ ZsO III. 2897. Vö. DL 9984. A Szepesség elzálogosításáról bővebben: Incze, 2016. Egyes történelmi rekonstrukciók szerint a Velence elleni háború finanszírozása mellett a budai Szt. Zsigmond-prépostság is ebből a pénzből épülhetett, továbbá a zálogügylet fontos szerepet játszott a Német Lovagrend, Zsigmond, II. Ulászló és Vitold litván nagyfejedelem (1392–1430) közti bonyolult pénzügyi tranzakciókban. Uo. 99–101.

³¹ Bariska, 2003; Bariska, 2007. 29., 34–35; Bariska, 2010. 823; Dominkovits, 2012/1. 18–19; Kenyeres, 2008. 22–23; Varga, 2001. 291. Záloguradalmakról írt Prickler, 1970. 169., osztrák zálogba került uradalmakról Fazekas, 2014/1. 30. Ausztriához került záloguradalmakról Ernst, 1987. 100. és az ő nyomán sokan, pl.: Gürtler, 2015. 192. Habsburg-záloguradalmak: Neumann, 2010. 367; Pálffy, 2016. 83; Péterfi, 2015. 14., DRMH IV. 15. 55. l.j. Habár

záloghelyek kialakulásával ismertette a róluk szóló irodalmat is, azonban nem ez volt könyvének fő vizsgálati tárgya, hanem a pártatlan bíróságok intézménye, amelyhez szükség volt a különleges nyugat-magyarországi állapotok ismertetésére. Később viszont pótolta azt az adósságot, amely 2007-ben még elmaradt, részletesen elemezve az 1463. évi béke okleveleit.³²

Saját korábbi tanulmányaim során számos alkalommal támaszkodtam erre a rekonstrukciós modellre, azonban egyre-másra vetődtek fel olyan kérdések, amelyekre nem találtam választ, vagy nem éreztem a kapott feleletet kielégítőnek. Ezért vállalkoztam most arra, hogy – visszanyúlva a forrásokig – újból megvizsgáljam a Habsburg-fennhatóság alá került uradalmak 15–16. századi történetét, státuszukat, és azt, amit róluk a kortársak gondoltak. Paradox módon, bár az előbb épp azt állítottam, hogy eddig túl röviden foglalkoztak eme területekkel, területi korlátok miatt jelen munka sem lehet teljes körű, legfeljebb törekedhet arra, hogy némely problémával kapcsolatban kérdéseket vessen fel, vagy válaszokat adjon.

Habsburg-uradalmak Nyugat-Magyarországon

A zálog – kérdésfeltevés

Az első kérdés rendkívül merész: nevezhetjük-e a szóban forgó uradalmakat a Habsburg-ház, vagy ahogy nem egy helyen olvashatjuk, Ausztria zálogában lévőknek?³³ A problémát más királyi zálogosító oklevelek bemutatásával kísérelem meg bemutatni. 1531. július 25-én Szapolyai János király az őt és az országot sújtó nagy szükségtől kényszerítve 2500 forintért elzálogosította Eszthári Jánosnak és Bajoni Benedeknek Debrecen mezővárost, amely addig maradhatott birtokukban, amíg a zálogösszeget a király ki nem fizette nekik, akkor viszont mindenféle pereskedés nélkül vissza kellett adniuk. Ebből a tanúsítványból egyértelműen kiderül, hogy mit, mennyiért és milyen határidővel zálogosítottak el. A zálogügyleteknek ugyanis fontos eleme, hogy az így létrejött birtokátruházás csak ideiglenes jellegű, és bizonyos feltételek teljesülése esetén visszatér az eredeti birtokos kezébe, akinek pont ezért érdekében áll lefektetnie e szabályokat, nehogy elbitorolják tőle jószágait. János király oklevelében e feltételek szerepelnek is.³⁴ Hasonló példa a késő középkorból Sopron 1471-ben történt elzálogosításának esete. Az erről szóló oklevélben is pontosan szerepelt a zálogosítás ténye, a

meg kell jegyezni, Ernst egyik korai írásában alaposan kifejtette, hogy a nyugat-magyarországi uradalmak nem Ausztriához, hanem a Habsburg-házhoz kerültek. Ernst, 1957. 411.

³² Bariska, 2008/3. 25–36. Sajnáljuk viszont, hogy Bariskának a soproni békéhez vezető utat részleteiben elemző kézírata nem jelent meg teljesen, és abból épp az 1450-es és 1460-as évek maradtak publikálatlanok. Bariska, 2007/3. 49–144.

³³ Utóbbira példa: Magyarország hadtörténete I. 296. oldalon lévő térkép jelmagyarázata, de a kortárs források közül az alább bővebben tárgyalandó 16–17. századi országgyűlési törvénycikkek is.

³⁴ MNL OL P 419 Ser. A Fasc. 2. No. 23.

zálogösszeg és a kiváltás módja.³⁵ Ugyanígy említhetjük a szepességi települések elzálogosítását, ahol szintén fel volt tüntetve maga a tény és az összeg is.³⁶ Kissé eltért ettől Zsigmond királynak még brandenburgi örgrófként 1385-ben tett ígérete, miszerint a magyar trón elfoglalása érdekében indított hadjáratához nyújtott katonai anyagi támogatás fejében elzálogosítja Jodok és Prokop morva örgrófoknak örgrófsága nyugati és északnyugati részét, Altmarkot és Priegnitzet. Ekkor Zsigmond még olyan területekről rendelkezett, amelyek a birtokában voltak, ezért a zálogba adás feltételei világosak. Ezután viszont a „hadizsákmányból” ígért, konkrétan a Vág folyótól nyugatra eső magyarországi területeket. Itt már számolni kell egy bizonytalansági tényezővel, ugyanis az oklevél elején megnevezett 50 ezer schock prágai garas csak a brandenburgi területekre vonatkozott. Északnyugat-Magyarország átengedését nem nevezték ebben az oklevélben zálogosításnak (*Pfändung*), ennek ellenére annak tekinthető, mert feltételes és ideiglenes átengedésről volt szó: az örgrófok a katonai segítségnyújtásért cserébe kapták meg, a viselt költségek és az őket ért károk ellenértékéért, de csak addig tarthatták maguknál, ameddig költségeiket Zsigmond meg nem téríti. Ez az összeg pedig nem lehetett kicsi, mivel az intervenció brandenburgi–morva sereg sem volt az, a pozsonyiak híradása szerint 4000 gyalogos és 600 lándzsa (kiegészítve Niedersperger János 400 lándzsájával). Eszerint legalább 7000, de az is lehet, hogy 8000 fővel kell számolnunk, a szakirodalom egy lándzsát általában 3-4 főre méretez.³⁷

Visszatérve a Vágon túli terület státuszára, Zsigmond 1385. augusztus 22-én Pozsony városának írt levele, továbbá a visszaváltást szabályozó második semptei találkozó oklevele már egyértelműen zálogosítást említett.³⁸ Viszonylag hamar, már 1386-ban sor került a bizonytalansági tényezők kiküszöbölésére: meghatározták a zálogösszeget (200 ezer frt.) és a

³⁵ „verschrieben vmb [...] zehentausendvndvierhundert Vngrisch oder dukaten guldein [...] solang, pis das sy ir schuld der zehentausendvierhundert guldein entricht vnd bezalt werden vngeuerlich” – Házi I/5. 351. sz.

³⁶ „nos [ti. Zsigmond király] a serenissimo principe domino Wladislawo rege Poloniae eiusque praelatis et baronibus triginta septem millia sexagenarum latorum grossorum novae monetae numeri Bohemicalis [...] recepisce. Quem quidem dominum Wladislawum regem Poloniae successoresque suos praelatos et barones ipsius in restitutione earundem pecuniarum assecurare cupientes, et prout iustum est in solutione ipsum reddere volentes certiore, sibi et eius successoribus, praelatis et baronibus, totum videlicet castrum nostrum Lwblo [...] Dwrelsdorff nuncupatis, cum earum omnibus attinentibus, pertinentibus, censibus [...] idem dominus Wladislawus rex [...], suisque successores uti, frui valeant et gaudere [...] tamdiu quosquam sibi aut eius successoribus, praelatis aut baronibus, per nos aut successores nostros, praedicta triginta septem millia sexagenarum latorum grossorum Bohemicalis monetae [...] efficaciter persoluta” – DL 9984.

³⁷ CDM XI. 331. Az eseményekre lásd még: Süttő, 2003. I. 94–95., 131–135. A lándzsa, mint harcászati és zsoldfizetési egység méretére lásd: Uo. 95–96; Hoensch, 1996. 561. 33. jz., Engel, 2001/2. 80., Magyarország hadtörténete I., 201. A vonatkozó rész Bárány Attila munkája.

³⁸ „nos civitatem nostram Posoniensem illustribus Iodoco et Procopio marchionibus Moraviae, patris nostris dilectis pignoris titulo obligaverimus” – DF 239053. Kiadva in: CDH X/8. 181., „nonnulla et nonnullas castra, opida, civitates et villas mediantibus aliis nostris litteris ipsis [ti. az örgrófoknak] tytulo pignoris obligavimus” – CDM XI. 420.

kiváltás módját.³⁹ A pénzt azonban nem sikerült határidőre kifizetni, ezért 1387. május 16-án Zsigmond, immár magyar királyként Semptén új egyezséget kötött morva unokatestvéreivel a megszállt területek kormányzásáról. Az új egyezés szövege alapján Zsigmondnak továbbra is lehetősége volt a visszaváltásra, a korábbi határidő be nem tartása nem vált jogvesztő erejűvé.⁴⁰ Nem szólt viszont a visszaváltás feltételeiről, azt csak az 1388. évi semptei találkozó szabályozta, amelynek keretében Brandenburg teljes elzálogosításáért cserébe lehetőség nyílt Északnyugat-Magyarország visszaváltására (és Zsigmond számos egyéb adósságának kiegyenlítésére), amely 1390-re teljesen meg is történt.⁴¹

Habsburg-kézen maradt uradalmak a bécsújhelyi-soproni békében

Most pedig térjünk rá a nyugat-magyarországi uradalmak esetére! Nyolc dokumentum elemzésére kell összpontosítani: az 1447. évi radkersburgi fegyverszünetre, az 1450. évi békeokmányra, az 1453. évi tervezetre, Mátyás király követeinek 1458. évi ajánlatára, az 1462. évi grazi „előszerződésre”, valamint az 1463. évi bécsújhelyi–soproni béke két szövegváltozatára és az 1491. évi pozsonyi békeszerződésre. Itt kell megjegyezni, hogy az utolsó középkori Habsburg-magyar háborút lezáró 1506. évi békében nincs szó Nyugat-Magyarországról, hasonlóan az 1477. évi gmündeni-korneuburgi kontraktushoz.⁴² Első látásra kissé meglepő módon az 1538. évi váradi béke szövege kitér ugyan a nyugati határtérség problémájára, de nem rendezi azt, hanem az országgyűlés elé utalja.⁴³

A kronológiát megbontva célszerű az 1463-ban kelt egyezményrel kezdeni az elemzést, ugyanis ez foglalkozik a Szent Korona visszaadásával, valamint ez az, mely a Habsburg-kézbe került uradalmak helyzetét is tartósan szabályozni kívánta.⁴⁴

Az 1463. július 19-én kötött békeszerződés több példányban és több szövegváltozatban is ránk maradt. Legutóbb Karl Nehring közölte a különféle variációkat – amelyeket ő egyrészt szerződésnek (*Vertragsurkunde*), másrészt ratifikációnak (*Ratifikationsurkunde*) nevezett –, ezért az ő kiadását használok vezérfonalként, emellett pedig igyekszem tekintettel lenni a soproni levéltárban őrzött korabeli, német nyelvű fordításra, Szende Katalin által készített új

³⁹ CDM XI. 357., Incze, 2017. 12–13. Zsigmond 1385-ben nem csak a királyi birtokok terhére ígért, ennek következményeként a magánbirtokosok és az egyháziak is jelentős károkat szenvedtek a morva megszállás idején. Uo. 16.

⁴⁰ CDM IX. 381–383. Incze, 2017. 18–19.

⁴¹ Incze, 2017. 20–22.

⁴² Békeszerződések 208–215., 269–274.

⁴³ „Item in eadem dieta tractari debebit de quinque castris, videlicet Workenstayn, hoc est Frakno, Ferrea Civitate Kys Marthon dicta, Gwnz Kewzeg apellata, Kobolsdorff Kabol nominata et Reknycz, hoc est Rohoncz.” – ÖStA HHStA AUR 1538. II. 24. Az egyezmény 1538. nyarán kelt átírásából kiadta Horváth Mihály: Brüsszeli okmt. II. 3–17. Az idézett résznek megfelelő szöveg e kiadásban a 11. oldalon olvasható.

⁴⁴ Az előzményekre lásd: Haller, 1973. 94–147.

magyar fordításra, végezetül természetesen magukra az oklevelekre is.⁴⁵ A császár által kibocsátott – Nehringnél a szerződési példányok közé sorolt – oklevél egyik pontja kijelenti, hogy vannak várak Magyarország határain belül, amelyeket III. Frigyes birtokol, *tudniillik Fraknó és Kabold*, amelyek a békeszerződés értelmében továbbra is az ő, majd pedig egyenes ági leszármazottjai kezében maradhatnak. Ezek felett Frigyes birtokolja a kormányzati és bírói főhatalmat (*imperium*), és Mátyás királynak, illetve utódainak, valamint a békét magyar részről szavatoló főuraknak kötelességük megvédeni őt e várak és uradalmaik birtokában. A mondott joghatóság, amely Frigyes kezébe került, a világi hatalom erejéig terjed: egyházi téren nem kerül sor területi változásokra, hivatalosan továbbra is a győri egyházmegye joghatósága érvényesült. Utóbbi betartása és betartatása egyáltalán nem ment gördülékenyen, de erre jelen dolgozat keretei között nincs módunk kitérni. A császár bírói hatalmának azonban megvoltak a maga gyakorlati korlátai, ezért a szerződés lehetőséget biztosított arra, hogy Frigyes engedélyével magyar tisztviselők is bekapcsolódhassanak a peres ügyek elintézésébe.⁴⁶

Emellett volt még egy ügy, amely összekapcsolta a Frigyes kezén hagyott uradalmakat Mátyás országával. A török elleni hitvédő háborúkból (*passagium generale*) a Habsburg-főhatóság alatt maradt területek lakosainak is ki kellett venni a részüket, igaz, súlyos megkötésekkel: magyar részről előre értesíteni kellett a császárt, és ebben az esetben is az övé volt a végrehajtás joga, mint minden világi természetű dologban, tehát a beleegyezése nélkül, bármilyen súlyos volt a helyzet, az ő uradalmainak nem kellett sem adót fizetni, sem katonát állítani. A szerződés arról is szólt, hogy Fraknó és Kabold a császár halála után 40 ezer magyar forintért a magyar királynak visszaadható.⁴⁷ Ami a Szent Korona visszaadását illeti, az – szigorúan a szerződés szövege felől közelítve – nem kapcsolódik a fenti két uradalom császári kézben hagyásához. Fraknó és Kabold ugyanis korábban is Frigyes birtokában voltak, illetve az ő nevében birtokolták azokat. Az viszont nem tagadható, hogy a korona és Sopron valóban cserealapként szolgált, de a német-római császár nem zálogbirtokokat kért értük, hanem a Habsburg-ház magyarországi trónörökösödési jogának elismerését, illetve 80 ezer forintot, bár utóbbiról jelen békeszerződés, az 1462. évi grazi előszerződéssel szemben szemérmesen hallgat. Van az 1463. évi szerződésnek még egy pontja, amely észrevétlenül ugyan, de szintén

⁴⁵ Nehring, 1975. 202–217. Békeszerződések 190–196.

⁴⁶ „Provisio, quod eo ordine ad requisicionem subditorum predictae Maiestatis Imperialis et ditorum castrorum per Regem pro tempore et ipsum Regnum Hungarie eorumque officiales procedatur et procedi curetur.” – Nehring, 1975. 207. Vö.: Bariska, 2007/3. 84.

⁴⁷ Ezt az adószedési megállapodást rúgta fel Török Ambrus soproni városkapitány 1464/1465 fordulóján, amikor a fraknói és a kismartoni uradalmak területén is elkezdte behajtani a kamara hasznát (von funff torren ain guldein). Házi I/5. 152. A visszaváltásról: „post obitum nostrum Rex pro tempore et regnum Hungarie facultatem habeant dicta castra Vorchtenstain, Kobilstarff et eorum redditus [...] reluendi ab heredibus nostris pro summa quadraginta milium florenorum ungaricalium et ducatorum boni auri et iusti ponderis” – Nehring, 1975. 203.

befolyásolta Fraknó és Kabold helyzetét: jóváhagyták, hogy Frigyes élete végéig viselheti a magyar királyi címet. A császár ezzel a szerződéssel legitímálta azt a magyar királyi címet, amelyet 1459-ben vett fel a Garai László neve alatt kiadott, de a leváltott nádor hirtelen halála miatt társai, elsősorban Újlaki Miklós által utólagosan, eléggé felületes módon megszerkesztett németújvári királyválasztó oklevél elfogadásával.⁴⁸

A magyar követek által Sopronban kiadott oklevél a fentitől az általunk vizsgált helyeken lényegében nem különbözik. Eltérő szövegű viszont egy másik, szintén 1463. július 19-én kelt császári megerősítő oklevél, amelyet Nehring a ratifikációs oklevelek közé sorolt. Ebben már nemcsak a fenti két uradalmat sorolják fel, hanem Kismartont, Kőszeget és Rohoncot is, amelyek felett Frigyesé minden hatalom és (világi) joghatóság. Kimaradt továbbá, hogy e birtokok Magyarország részeinek tekintendők. Ám hiába szerepel itt öt uradalom kettő helyett, változatlanul csak Fraknó és Kabold esetében szabályozták a Magyarországhoz való visszakerülés lehetőségét. E szövegben már nevesítenek két főurat, akiknek igényeivel szemben védelmezni kell a császár birtokát: Garai Jóbot, akinek az apjától, Lászlótól foglalták el Rohoncot. A Garaiak emellett 1441-ig Kőszeg birtokosai is voltak. A ratifikációs oklevélben megnevezett másik személy Kanizsai László, hiszen Kismarton korábban Kanizsai-birtok volt. Egy helyen szerepel ugyan a szövegben az *inscriptiones* szó, amely zálogosítást, ideiglenes lekötést is jelenthet, de itt a szöveggörnyezet egyezmény jelentésre utal.⁴⁹ Abban, hogy a Frigyes kezében maradt uradalmak száma pont egy a császár által kibocsátott oklevélben nőtt meg, nem kell cselvetést vagy hamisítást látnunk, ugyanis ez a szöveg került Budára, a tárnoki házba is, továbbá Mátyás király is bocsátott ki 1463. július 26-án ratifikációs oklevelet, amelyben szintén szerepel az összes fenti uradalom, és ott is csak Fraknó és Kabold visszaszerzését szabályozták.⁵⁰ Az ezt követően kibocsátott megerősítő és ratifikációs oklevelekben új tartalmi elemek már nem szerepeltek.⁵¹

⁴⁸ Pálosfalvi, 2013. 372–377.

⁴⁹ „nos, Fridericus Imperator prefatus et heredes nostri per rectam lineam a nobis descendentes infrascripta castra et oppida Vorchtenstain, Kobelstorff, Ferream Civitatem, Güns et Rechnicz cum suis pertinenciis ac omni imperio ac iurisdictione possidere et tenere et illis libere uti et gaudere debeamus paciffice et quiete”, ill. „in quo concordiam et inscriptiones per eum et Regnum Hungarie nobiscum factas” – Nehring, 1975, 210–211. Az *inscriptio* szerződés, megállapodás jelentésére: MKLSz V. 284–285. A szócikk Szovák Kornél munkája. Károlyi Árpád is hangsúlyozza, hogy az *inscriptio* ilyen jelentése értendő pl.: az 1479. évi Habsburg–magyar tárgyalások idején is. Károlyi, 1892. 32. 1. j.

⁵⁰ „in domo nostra thavernicali expositas” – DL 15856. Mátyás oklevelének számos másolata ismert, pl. DL 45073. 8–9. kép, DF 283252. 541–549. kép, DF 287240. 27–31. kép. Képek alatt a Hungaricana oklevél-adatbázisában (17. jz.) lévő fényképeket értem. August Ernst egy korai írásában hasonlóképp élesen megkülönböztette Fraknó és Kabold, valamint a békeszerződésben szereplő többi uradalom státuszát, az előbbieket zálogbirtoknak minősítette, a többi átadott uradalmaknak. Ernst, 1957. 410–411.

⁵¹ Bariska, 2008/3. 27.

A grazi „előszerződés” (1462)

A bécsújhelyi–soproni béke alapja tulajdonképp egy 1462. április 3-án Grazban kötött egyezmény volt. Ennek politikatörténeti háttéréhez tudni kell, hogy a császár öccse, VI. Albert osztrák herceg elégedetlen volt V. László örökségének felosztásával, ezért 1461-ben az ausztriai rendek széleskörű támogatásával háborút kezdett a bátyja ellen. Bár 1461. szeptember 6-án fegyverszünetet kötöttek, de az ellenséges viszony továbbra is fennállt, hogy a következő év őszén ismét elemi erővel törjön ki.⁵² Nem sokkal korábban, 1460-ban tört ki a Gamaret Fronauer vezette *Fehde* a császár ellen, akinek csak nehezen sikerült Fronauer legyőzése.⁵³ Magyarországi helyzete sem állt fényesen, maroknyi megmaradt itteni hívei közül 1462 februárjában elveszítette a Szentgyörgyi-Bazini grófokat és Ellerbach Bertoldot is, továbbá küszöbön állt Vitovec János átállása, akivel Vitéz János sikeres tárgyalásokat folytatott.⁵⁴ Akik megmaradtak (pl. Andreas Baumkircher, Ulrich von Grafeneck) sem tudtak azon dolgozni, hogy a nyugat-magyarországi Habsburg-befolyást növeljék, hiszen rendre Alsó-Ausztriában kellett helyt állniuk a Fronauer és az Albert herceg elleni küzdelemben.⁵⁵ Ennek ellenére III. Frigyes tudta, hogy előnyös pozícióból tárgyal, ennek megfelelően szabta meg követeléseit.⁵⁶

A grazi egyezmény eredeti oklevelét nem ismerjük, ránk maradt viszont II. Piusz pápa 1463. május 7-én kelt megerősítő átirata.⁵⁷ Első pontként rögtön a Szent Korona ügyével foglalkoztak, egybekötve annak visszaadását a császár tartományaiban a magyar seregek által véghezvitt pusztítások miatti kárpótlással, amely összesen 80 ezer magyar forintot tett ki. Ennek megfelelően az 1462. évi országgyűlésen egyforintos adókvétést határoztak el a korona visszaváltásáért.⁵⁸ Fontos látni, hogy Frigyes két jogcímen követelt pénzt: egyrészt a korona megőrzéséért, másrészt a tartományait ért későbbi pusztításokért. Hogy az előbbit mennyire taksálta, az meglehetősen önkényes lehetett.⁵⁹ A közvélemény körében máig makacsul tartja magát az az álláspont (és ez sajnos időről időre a történetírásban is felbukkan), hogy Erzsébet királyné 1440-ben elzalogosította a királyi koronát III. Frigyesnek. Valóban sor került egy

⁵² Niederstätter, 1996. 251–252.

⁵³ Uo. 251., Haller-Reiffenstein, 1992. 127.

⁵⁴ Pálosfalvi, 2001. 458–459; Fraknói, 1910. 2–4.

⁵⁵ Haller, 1973. 143., Kubinyi, 2001/1. 46.

⁵⁶ A grazi tárgyalásokról: Fraknói, 1910. 8–11. A császár általi örökbefogadás ötletét Fraknói Mátyásnak tulajdonítja, Bariska István szerint viszont ezzel a magyar király semmi érdemlegeset nem nyert és a császárnak volt előnyösebb. Fraknói, 1910. 4–5; Bariska, 2007/3. 90–91.

⁵⁷ *Vetera monumenta* II. 375–378.

⁵⁸ DRH 1458–1490. 128–130. Erről beszámol Thomasi velencei követ is, aki szintén 80 ezerre teszi a váltásdíj összegét. MDEM I. 141–142.

⁵⁹ Elég arra gondolni, hogy V. László valószínűleg joggal panaszkodhatott kiszabadulása után, hogy gyámja visszaélt a gondjaira bízott javak kezelésével, és azóta sem adott vissza neki mindent, ami megilletné. Haller, 1973. 114. A grazi egyezmény érvei csengenek vissza Bonfini elbeszélésében is: Bonfini: *Decades* III. 231.

korona elzálogosítására, ám arról már a 19. században kimutatták, hogy nem lehetett azonos a Szent Koronával, hanem Erzsébet egyik saját koronája volt, amellyel őt magyar királynévá koronázták.⁶⁰ Ezen a jogcímen tehát nem kérhetett pénzt a császár, legfeljebb ha a visszaadni kívánt „csomag” részévé teszi a királynéi koronát. De még annak 2500 forintos zálogösszege is messze elmaradt a császár grazi követelésétől.⁶¹ Annak legnagyobb részét ugyanis leplezetlenül a kárpótlás alkotta: Frigyes most egyszerre nyújtotta be a számlát minden egyes olyan pusztításért, amely őt 1441 óta a magyarok részéről érte. A tudatos összemérés a császár érdekeit szolgálta, világossá téve, hogy csakis ezért a kárpótlásért cserébe adja vissza a koronát, még akkor is, ha a két ügylet olykor eléggé távol állt egymástól.⁶² Nem csoda, ha 1462-ben felháborodtak a magyar rendek az országgyűlésen: *de facto* tényleg vissza kellett vásárolniuk a Szent Koronát.⁶³

A második pont foglalkozott a nyugat-magyarországi uradalmakkal. A szöveg itt tartalmilag sokban megegyezik az 1463. évi ratifikációs oklevelekkel.⁶⁴ Közli, hogy a felsorolt öt vár (Fraknó, Kabold, Kismarton, Kőszeg és Rohonc) Magyarország határain belül van, de a császár vagy emberei hatalma alatt álltak, és ezután is Frigyes és egyenes ági örökösei fognak minden világi hatalmat⁶⁵ birtokolni felettük, és ne érje őket ezért semmiféle zaklatás.⁶⁶ Az öt vár közül itt is csak Fraknó és Kabold kiváltásáról esik szó, ugyanazokkal a feltételekkel, mint az egy év múlva megkötött békeszerződésben.⁶⁷

Az ezt követő pontok Sopronnak a 80 ezer forintos kárpótlás kifizetésekor történő visszaadásáról, Frigyes magyar királyi címének legitimálásáról, Mátyás adoptálásáról és a kettejük közti szövetségkötésről, valamint a fentiekkel összefüggésben Frigyes és Miksa

⁶⁰ Deér, 2005. 195–196. Deér könyve eredetileg 1966-ban jelent meg németül, ám szavai sajnos azóta sem vesztek aktualitásukból. A mai közvélekedésre csak egyetlen példa: Agárdy Csaba: Halála után éltették csak igazán Mátyás királyt. <https://www.duol.hu/kultura/helyi-kultura/halala-utan-eltettek-csak-igazan-2158369/> (Megtekintve: 2018. 10. 22.); Pálffy, 2014. 17; A német irodalomban sem tudott meggyökeresedni Deér tétele. Gerhartl, 1978. 111.

⁶¹ A Luxemburgi Erzsébet által elzálogosított korona zálogösszegére: Chmel: Reg. 1838. Nro. 92. Chmel tévesen a királyi koronaként (*Reichskrone*) azonosítja a szóban forgó koronát. Azonban V. László 1455. évi követeléslistájából egyértelműen kitetszik, hogy a királynéi koronáról („die kunigin [...] ir kunicliche guldeine kron vmb dritthalb tausent Hungrisch guldein versetzt hat”) van szó. Chmel: Mat. II. 96.

⁶² A Szent Korona „megőrzése”, pontosabban a magyar rendeknek történő átadás megtagadása hozta a belső-ausztriai tartományokra Hunyadi János hadát 1446-ban. Thuróczy: Chr. Hung. I. 255. Frigyes azonban pragmatikus ember volt, minden bizonnyal azokat a károkat is beszámította, amikor az V. László szolgálatában álló vagy VI. Albertet támogató zsoldosvezérek támadták rá váraira és városaira. Utóbbira példa: DL 15 631. Talán még az 1459 óta a magyar trón megszerzésébe fektetett összegeket is Mátyással akarta most kifizettetni.

⁶³ Bonfini: Decades III. 242. Az országgyűlésről Fraknói, 1910. 14–17.

⁶⁴ Nehring, 1975. 212–213.

⁶⁵ „omni imperio et iurisdictione [...] salvis tamen causis ecclesiasticis” – Vetera monumenta II. 376.

⁶⁶ Az 1463. évi szerződéshez képest ez a szöveg általánosabban fogalmaz, nem említi Garai Jóbót és Kanizsai Lászlót, mint fenyegető elemet.

⁶⁷ A grazi egyezmény pontjait a munkájában kivonatoló Szalay László az öt vár együttes kiváltási árát tette 40 ezer forintra, azonban az egyezmény csak Fraknóhoz és Kaboldhoz köti ezt az összeget. Szalay, 1853. 198.

trónöröklési jogáról szólnak. A grazi egyezmény és az 1463. évi szerződés között itt és a következő pontban lényegesebb eltérések olvashatók. Az 1462. évi okmány alapján a jóval később megszületett Corvin János legitim trónörökösnek számított volna, ugyanis akkor még nem kötötték ki, hogy törvényes kapcsolatból legyen fia Mátyásnak.⁶⁸ A másik eltérés az alattvalóknak nyújtandó kegyelemmel kapcsolatos. 1463-ban nem soroltak fel név szerint kedvezményezetteket, a grazi oklevélben viszont közlik Frigyes császár magyarországi tanácsosainak a listáját: Szentgyörgyi és Bazini László, Jan Giskra, Jan Vitovec, Andreas Baumkircher, Ulrich von Grafeneck, Thomas Zebinger, Jodok véglesi kapitány és Peter Keler.⁶⁹ A legtöbbjükről tudjuk, hogy még a bécsújhelyi–soproni békeszerződés aláírása előtt, vagy közvetlenül azután kegyelmet kaptak Mátyástól. Valószínűleg ezért már nem volt szükség a nevük kiemelésére 1463-ban.⁷⁰

A Habsburg-trónörökösödés kérdésében az utóbbi időben megjelent az az érv, miszerint Mátyás és követői 1463 júliusában annál is biztosabbak voltak abban, hogy beleegyezhetnek a császár követelésébe, mert Kunigunda, más néven Katalin királyné, ha híhetünk Jan Długosznak,⁷¹ áldott állapotban volt, némiképp meginog a grazi pontok fényében. Hiszen ezek szerint Mátyás már egy évvel korábban, 1462 májusában kész volt elismerni a császár örökjogát, amikor a kis királyné még nem várt gyermeket. Mátyás ekkor még csak abban bízhatott, hogy fiatal volt és házasember, fiatal feleséggel.⁷²

A grazi előszerződés pontjainak kialakulásához érdekes adalék, hogy 1460-ban Olmützben már nagyjából hasonló körvonalak mellett folytattak akkor még sikertelen tárgyalásokat az

⁶⁸ 1462: „per obitum ipsius domini Mathie aut quocunque alio modo, filiis ex suis lumbis ex eo non procreatis et supertitibus” – *Vetera monumenta* II. 377., 1463: „Quod vacante Regno Hungarie filiis seu nepotibus legitimis ex prefati domini, domini nostri Regis Mathie lumbis procreatis non extantibus [...]” – Nehring, 1975. 208. Az már más kérdés, hogy ha a grazi szerződés érvényben marad, János herceg pusztán a kimaradt szó alapján elkerülhette volna a Habsburgok támadását.

⁶⁹ *Vetera monumenta* II. 377.

⁷⁰ Giskra és Vitovec: Pálosfalvi, 2001. 458–459., Baumkircher: DL 46189., Zebinger: DL 15855., Szentgyörgyi-Bazini László: Szalay, 1853. 200., habár László grófra III. Frigyes 1463. július 19-én úgy emlékezett, mint aki a béketárgyalások idején őt szolgálta: DL 15854. Az 1462. és 1463. évi szövegek közötti változtatásokra Fraknói is kitér, szerinte elsősorban amiatt történtek módosítások, hogy ne maradjon írásos nyoma az ország megaláztatásának, a Szent Korona pénzen történt visszavásárlásának. Fraknói, 1910. 22–23. A grazi egyezmény végrehajtásának elhúzódtásáról: Gutkas, 1982. 9–10. Szerinte ugyanis az 1462-ben nem „előszerződést”, hanem rendes megállapodást kötöttek, csupán a császár szorult helyzete (és hozzátehetjük: a váltságdíj összegyűjtésének időigényessége) miatt nem adták vissza már 1462 augusztusában a koronát.

⁷¹ C. Tóth Norbert 2018. október 25-én a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában „Mátyás király első felesége” címmel megtartott előadásában kétségét fejezte ki Długosz e szöveghelyének megbízhatóságát illetően. Rámutatott arra, hogy a lengyel krónikás, noha kortársnak számít, több információt is pontatlanul adott meg, pl. Szapolyai Imre, bár Bosznia élére került, de nem tették királlyá. Emellett Bonfini sem írt erről a királyi gyermekéről. C. Tóth rámutatott, hogy Tomáš Jan Pešina *Mars Moravicus* című munkája szerint Katalin gyermektelenül, tüdővészben hunyt el. Az előadó megfontolandónak tartotta, hogy Długosz helyett inkább Pešinának higgyünk, mert, bár 17. századi műről van szó, a szövegekörnyezetben szereplő egyéb adatai ellenőrizhetők és megbízhatók. Vö.: Długosz V. 378., Bonfini: *Decades* III. 232., Pessina: *Mars Moravicus* 742.

⁷² Kubinyi, 2001/1. 52–53.

érintettek. Olmützben 100 ezer forint kárpótláshoz kötötték a Szent Korona és Erzsébet királyné koronájának visszaadását, előkerült a Habsburg-trónöröklés kérdése, a Frigyesnek és utódainak járó magyar királyi cím, valamint az a követelés, hogy Kismarton, Sopron, Kőszeg és Rohonc, továbbá Fraknó, Kabold és Szarvkő várak és más, már a császár birtokában lévő kisebb birtokok maradjanak meg nála és utódainál, Ausztria főhercegeinél.⁷³

A pozsonyi béke (1491)

Az 1491. évi békeszerződés vizsgálatával egyszerűbb dolgunk van, ugyanis az 1463. évi béke képezi az alapját. Az uradalmak száma viszont megváltozott, az 1463-ban említett öthöz képest még két várat sorolnak fel, mint amelyek Magyarország területén belül Mátyás harmadik osztrák háborúja előtt császári kézen voltak: Szarvkőt és Borostyánkőt. Közülük a béke megkötésekor Kismarton, Fraknó és Kabold még magyar kézen volt – Kismarton ráadásul nem is a királyéban, hanem Szapolyai Istvánéban –, tehát kijelöltek egy viszonylag rövid átadási határidőt, amelyet többé-kevésbé be is tarthattak. A birtoklás módját illetően az 1463. évi szabályozáshoz tértek vissza, azaz csak Fraknó és Kabold esetében ismerjük a visszaszerzés lehetőségének mikéntjét. Két kivétel volt, az egyik Rohonc, amelyet a Baumkircher-adósság részbeni törlesztéseként III. Frigyes Wilhelm Baumkirchnernek adományozott. A másik Kőszeg, ahol ugyan nem szabályozták a visszaváltást, de amikor 1492. február 8-án III. Frigyes a Prüscheneknek adta, az oklevélben az szerepelt, hogy Kőszeget élete tartamára birtokolja, halála után pedig kedvezményezettjeinek át kell adnia a magyar korona részére. Utóbbi végül nem következett be. Az 1480-as évek elejétől dúló Habsburg-magyar háború során elfoglalt várakról viszont Miksa mondott le, kivéve Tersatot (Trsat, Horvátország), amely III. Frigyes haláláig a császár kezében maradhatott, majd vissza kellett csatolni, illetve Scharfenecket, amelyet csak azután kell visszaadnia, miután II. Ulászló minden átadási kötelezettségének eleget tett. A területcserék meggyorsításának érdekében az esetlegesen elzálogosított várak esetében előírták, hogy azok visszaváltását ki kell kényszeríteni. Azaz, ha II. Ulászló ki tudja fizetni a zálogösszeget, de nem adnák neki vissza a várakat, akkor I. Miksának meg kell őt segítenie, akár fegyveresen, akár tanáccsal.⁷⁴

⁷³ Pessina: Mars Moravicus 711. Az adatot Kaprinai István is átvette. Kaprinai, 1771. 80. Az Olmützben kezdődő, majd Prágában folytatódó tárgyalásokra: Bariska, 2007/3. 58. Bariska Németújvárat is szerepelteti III. Frigyes követelései között, ám ez egy félreértés eredménye, Kaprinai ugyanis a Pessinánál szereplő *Guncium* helyett *Gissingiumot* írt, és ezt vette át Katona István is, akire Bariska hivatkozott. Katona, 1792. 357.

⁷⁴ Békeszerződések 242–265. „Item quantum pertinet ad castra et opida intra fines regni Hungarie constituta, videlicet Ferream Civitatem, Vorchtenstain, Kobelstorff, Hornstein, Rechnicz, Gunz, Pernstain et alia loca que ante bellum condam Mathie, fuerunt in manibus sacre imperialis maiestatis, conventum, est quod ea loca omnia preter Rechnycz cum suis pertinencijs antiquis, quod imperialis celsitudo de gracia speciali domino Wilhelmo Pamkirher iuxta sue maiestatis litteras donavit, debeant apud suam maiestatem remanere” –Ausgewählte Urk. 428–429. Fraknót és Kismartont 1493. február 1-jén III. Frigyes elzálogosította a Prüschenk-fivéreknek, tehát ekkor

Részeredmények

A békeokmányok szövege egyáltalán nem támasztja alá, hogy szó lett volna akármilyen zálogosításról, még kevésbé, hogy a Szent Korona visszaszerzéséért kellett lemondani a nyugat-magyarországi uradalmakról. Utóbbi állítást teljesen mégsem érdemes elvetni, hiszen tudjuk, hogy Mátyásnak mekkora szüksége volt a koronára, hogy legitimálja uralmát. Ezért tudott a magyarországi híveitől már csaknem teljesen elhagyott, és Nyugat-Magyarországra szorult ellenkirály, Habsburg Frigyes ilyen előnyös békét kötni. A felsorolt öt uradalmat is úgy kapta meg, hogy gyakorlatilag minden felségjogot ő élvezett. Ha nem szerepelne a szerződés egyik változatában, hogy Fraknó és Kabold Magyarország határain belül van, azt hihetnénk, hogy az öt uradalom átkerült Ausztria birtokába. Az öt uradalomból csupán kettő esetében szabályozzák a visszaváltás módját, holott ez a zálogszerződésekben szerepelni szokott. De a szöveg még ez esetben is mellőzi a kiváltásra utaló *redemptio* szó használatát, helyette a visszaadást jelentő *reddo* és *revolvo* igékkel operál.⁷⁵ Utóbbi is csak III. Frigyes halálával válik lehetségessé, amikor – már, ha a császár nem bizonyult volna olyan nagy túlélőnek – már csak egy királya maradt volna Magyarországnak.⁷⁶ Véleményem szerint ugyanis 1463-ban, a bécsújhelyi-soproni békében „megosztották” az országot, tehát Fraknó, Kabold és a többi uradalom – elméletileg – Magyarország része maradt, de a másik magyar királyi címet viselő személy, III. Frigyes uralkodhatott felette.⁷⁷ Mivel ő vált a területek legfőbb világi urává – és viselhette az

már minden bizonnyal ő birtokolta. Chmel: Reg. 1840. Nro. 8905. A pozsonyi béke tartalmáról részletesebben: Neumann, 2010. 364–368. Kőszeghez: Firnhaber: Beitr. 507–510.

⁷⁵ Az 1387. évi semptei egyezményben Zsigmond király a többek közt kiváltani jelentésű *redimo* ige használatával fejezte ki visszaváltási szándékát. CDM IX. 381.

⁷⁶ Ennek ellenére Mátyás részéről szándék mutatkozott Fraknó békés visszaszerzésére még Frigyes halála előtt. Erre utal, hogy 1466-ban engedélyezte Sigmund von Weispriachnak, Fraknó magyar jog szerinti birtokosának, hogy váltsa ki az uradalmat. „castra nostra Fratthno et Kabold vocata in comitatu Soproniensi habita et nunc apud manus domini Friderici imperatoris, sub certis inscriptionibus existentia [...] memorato Sigismundo de Weýsprah haeredibusque et posteritatibus ipsius universis [...] dedimus, donavimus et contulimus. Immo damus, donamus et conferimus iure perpetuo et irrevocabiliter tenendas, possidendas, pariter et habendas dantes plenam facultatem praefato Sigismundo de Weýsprah, ut ipse vel haeredes ipsius annotata castra cum omnibus praefatis eorundem utilitatibus et pertinentiis et nemo alter a praefato domino Friderico imperatore vel haeredibus ipsius pro illa summa florenorum pro qua huiusmodi castra eidem domino Friderico imperatori et haeredibus suis impignorata existunt redimere valeant atque possint” DL 24740. 8–9. p. (5. kép)

⁷⁷ Az osztrák szakirodalomban is megjelent ez a hipotézis. Niederstätter, 1996. 358. Elisabeth Gmoser szerint a Habsburgok magyar mágnás módjára gyakorolták hatalmukat, ám ebben az esetben alá kellett volna vetniük magukat a Budán székelő királynak. Emellett helyesen arra is rámutatott, hogy a zálogbirtok kifejezés csak fenntartásokkal alkalmazható a Habsburg-kézre került uradalmakra. Gmoser, 2002. 70–71. Gmoser hipotézise August Ernstre (Ernst, 1957. 410–411.) megy vissza, aki amellett érvelt, hogy II. Albert magyar királlyá koronázásával az összes Habsburg bekerült a magyarországi nemesség soraiba. Ernst emellett rámutatott egyrészt arra, hogy az uradalmak nem Ausztriához, hanem a Habsburg-házhoz kerültek, másrészt Fraknó és Kabold kivételével az uradalmak jogi helyzetének rendezetlenségére is. Ernst, 1957. 388; 411. Hasonlóképp a Habsburg család magyarországi magánbirtokainak látta őket Nagy Imre. Nagy, 1871. 462. Azonban fontos látnunk, hogy az 1463. évi szerződés jóval kiterjedtebb jogokat adott Frigyesnek, mint amennyivel magyarországi földbirtokos valaha rendelkezett. Talán nem csupán a Habsburg-kézen hagyott uradalmak furcsa jogviszonyára, hanem az itt létrejött országmegosztásra is utalnak Johann Siebenhirter szavai: [a császár és a magyar király] „von wegen der zwayer herrschafft miteinander geaint sein” Házi I/5. 152.

ezt alátámasztó címet is –, magyar királyként elzálogosíthatta, vagy akár el is adományozhatta birtokait. Utóbbi azonban nem lett volna szerencsés, hiszen nem volt belőlük sok, az örökadomány pedig korlátozta volna abban, hogy pénzügyi nehézségein úgy segítsen, hogy ideiglenesen leköt egy-egy uradalmat hitelezőinek. Szarvkő hűbérként és nem zálogbirtokként történt eladományozása 1518-ban a ritka kivételek közé tartozott.⁷⁸ Az örökadomány és hűbéradomány helyett Frigyes és utódai két olyan átruházási módot részesítettek előnyben, amely csak ideiglenes és feltételes birtokátruházással jár együtt és jövedelemhez is juttatja őket. Az egyik a bérlet (*Bestand*)⁷⁹, amellyel évente meghatározott mennyiségű készpénzért vagy/és áruért cserébe átadták az uradalomból származó jövedelmeket a bérlőnek, aki ezzel együtt a várnagyságot (*Pfleger*)⁸⁰ is gyakran megkapta. A másik a zálog (*Pfand*),⁸¹ amely egyszeri nagyobb kölcsönt vagy a fennálló nagyobb tartozás kifizetési határidejének elodázását jelentette, cserébe általában a tartozás visszafizetéséig át kellett adni az uradalom bevételeit. A többi, Habsburg-kézen lévő uradalom esetében az 1463. évi béke nem mondta ki, hogy továbbra is Magyarország részeinek kell tekinteni őket, de ez 1491-ben már korrigálásra került.

Az ország megosztásának hipotézisét nem egyszerű bizonyítani, hiszen első látásra semmivel sem valószínűbb, mint August Erst elmélete, aki szerint a Habsburgok indigenátust szerzett magyar földesúrként tartották kezükben a nem zálogstátuszú birtokokat. Ez a feltételezés azért tartható valószínűtlennek, mert példa nélküli, hogy a középkorban magyar király egy területre vonatkozó minden felségjogáról lemondjon egy alattvalója (mert az indigenák azok!) javára. Az országmegosztás ugyanennyire példa nélkülinek számított, legfeljebb az Árpád-korból találhatóak példák, az utolsó IV. Béla és István ifjabb király idejéből. Utóbbi sem számított bevett megoldásnak, de azzal, hogy a király a trónörökösrel osztotta meg az országot, lehetővé vált, hogy a probléma magától megoldódjon az egyik fél halálával. A 1463. évi szerződés is ilyen provizórikusságot szánt az ország felosztásának. A hipotézist emellett némileg erősíti a cseh példa. Csupán tizenhat évvel a bécsújhelyi-soproni

⁷⁸ ÖStA, AVA–FHKA AHK NöHA H-74/a fol. 30r–v.

⁷⁹ <https://drw-www.adw.uni-heidelberg.de/drw-cgi/zeige?index=lemmata&term=bestandweise&firstterm=bestandleute> (Megtekintve: 2021. 03. 30.)

⁸⁰ A *Pfleger* fogalom fordítása nem teljesen tisztázott a szakirodalomban. Kenyeres István a provisor/udvarbíró német megfelelőjeként azonosította, nem a várnagyéval. Hozzátette viszont, hogy a várnagy német megfelelője, a *Burggraf* ritka esetben jelenthet udvarbíró is, ahogy a *Hofrichter* kifejezés is. Kenyeres, 2008. 105–106., 119., 138. Legutóbb Szatlóczki Gábor érvelt emellett, hogy a várnagy kifejezés kerülendő, helyette porkolábot kell használni, amely a *Burggraf* megfelelője. Szatlóczki, 2016. 12–13., 139–149. Ugyanakkor forrásaink között található olyan korabeli levél is, amely a várnagy (Szatlóczkinál porkoláb) latin megfelelőjét, a castellanust *Pfleger*ként fordította. DL 101884. Vö.: DL 101885. Másol a provisor szerepel a *Pfleger* latin megfelelőjeként. DL 15541. Vö.: DL 25213., utóbbi viszont nem egykorú fordítás. A *Pfleger* jelentésére: <https://drw-www.adw.uni-heidelberg.de/drw-cgi/zeige?index=lemmata&term=pfleger> (Megtekintve: 2021. 03. 30.)

⁸¹ <https://drw-www.adw.uni-heidelberg.de/drw-cgi/zeige?index=lemmata&term=pfandweise> (Megtekintve: 2021. 03. 30.)

béke után, 1479-ben Jagelló Ulászló és Hunyadi Mátyás is megosztották a cseh korona országai feletti uralmon, Ulászló kapta a szűken vett Csehországot, Mátyás pedig Morvaországot, Sziléziát, Lausitzot és a hat lausitzi város szövetségének területét. Intézkedés történt arra nézve is, hogy utóbbi halála után Ulászló vagy az utódai 400.000 forintért (ehhez hozzáadva az esetlegesen Mátyás által visszaváltott koronabirtokok zálogösszegét) visszaszerezhetik ezeket a területeket Csehországnak, addig viszont a magyar király fogja birtokolni e tartományok felett a teljes tulajdonjogot. Mégsem beszélhetünk arról, hogy Mátyás zálogba kapta meg 1479-ben a cseh melléktartományokat, hiszen a békeszerződés értelmében Csehország általánosan elismert uralkodójává vált. Ezt azonban utódaira egyelőre nem terjesztették ki, ők csak a magyar királyi címet viselhették volna és így maradtak a cseh melléktartományok birtokában. Ezzel előjogot biztosítottak a Prágában uralkodó cseh királynak, hogy visszaválthassa a tartományt, azonban a békeszerződés ama kifejezése, miszerint Mátyás utódai teljes tulajdonjogot (*plenum in eis utile et directum dominium*) fognak birtokolni, inkább mutatnak egy visszavásárlási joggal végrehajtott átcsatolásra, mint csupán zálogbirtokosi jogkörre.⁸²

A radkersburgi fegyverszünet (1447)

Felmerül a kérdés, hogy mi különböztette meg Fraknót és Kaboldot a többi 1463-ban vagy 1491-ben Habsburg-kézen hagyott birtoktól, illetve felfedezhető-e valamiféle sajátosság. A válaszhoz vissza kell térni az 1440-es évekbe, amikor a Habsburgok stájer ága benyomult Magyarországra. Előretörésük mértékéről az 1447. június 1-jén megkötött radkersburgi fegyverszünet szövegéből kaphatunk képet. Ebben felsorolták azokat a várakat, amelyeket Frigyes és öccse, Albert herceg Magyarország területén zálog, fegyveres foglalás vagy bármilyen más jogcímen hatalmában tart, mégpedig Frigyes részéről Sopront, Kőszegét, Rohoncot, Szalónakot, Borostyánköt, Dévényt, Macskaköt és Baumgartent, Albert herceg részéről pedig Fraknót, Kismartont, Kaboldot, Lánzsért és a Varasd megyei Bélát, továbbá a szarvkői, magyaróvári és rákosi várak bizonyos javait. Rajtuk kívül még Győrt említi a szerződés Habsburg-kézben, de azt készek visszaadni Salánki Ágoston püspöknek némi „váltságdíjért”.⁸³ Uradalmakra lebontva: Sopront Erzsébet királyné zálogosította el Frigyesnek 8000 forintért még 1441-ben.⁸⁴ Kőszegét, Rohoncot, Szalónakot, Borostyánköt, Dévényt és Baumgartent a zálogbirtokát, Sopront ért támadásokra és fenyegetésekre válaszul foglalta el Frigyes 1445-ben. Eljárásának alapja a soproni városkapitány és a szomszédos várnagyok közt

⁸² Ernst, 1957. 410–411; Zsoldos, 2007. 18–32., 82–83; Békeszerződések 226–237. Vö.: NAČR AČK Listiny a listy 1762.

⁸³ Chmel: Mat. I/2. 238. Béla várának azonosítására: Engel, 1996. I. 276.

⁸⁴ Illetve még 4000 frt. értékben építkezhetett, amely visszaváltáskor beszámítandó. Chmel: Reg. 1838. 238. sz.

kötött fegyverszüneti szerződések megsértése volt. Emellett a radkersburgi fegyverszünet azon állítása, hogy az elfoglalt várak továbbra is Magyarország részei, arra utalnak, hogy Frigyes nem hódítóként lépett fel, hanem gyámként, és V. László nevében (is) megbüntette a békétleneket, és az ő nevében vette el és tartotta meg váraikat is.⁸⁵ Macskakőt Sigmund Ebersdorfer, Frigyes soproni városkapitánya építtette fel 1441-től.⁸⁶ Fraknót, Kaboldot és Lánzsért 1445-ben maga a birtokosuk, Vilmos fraknói gróf zálogosította el Albert hercegnek, mégpedig olyan elképesztően magas, 150 ezer forintos zálogösszegért, hogy Vilmos 1446. évi, fiúörökös nélküli halála után *de facto* a herceg birtokába mentek át, vagyis a Habsburg-birtoklás az 1463. évi szerződésben kiemelt két uradalom esetében több lábon állt, nem csupán katonai jelenlét.⁸⁷ Szarvkőt állítólag szintén Luxemburgi Erzsébet zálogosította el, habár ennek nem található nyoma a forrásokban, érvényességét pedig megkérdőjelezi, hogy a vár a Kanizsaiaké volt, akik nem voltak következetesen ellenséges viszonyban az özvegy királynéval.⁸⁸ Sokkal valószínűbb, hogy Szarvkő előbb ideiglenesen 1441-ben,⁸⁹ majd az 1445. évi hadjárat során lett Frigyesé, mindkét alkalommal fegyveres hódításként. 1441-ben az lehetett az ostrom oka, hogy Kanizsai Imre, mint azt a Sopron elzálogosítása elleni tiltakozásával is jelezte, ellenségesen figyelte a római király nyugat-magyarországi jelenlétét.⁹⁰ 1445-ben a későbbi császár személyesen vezette a hadjáratot.⁹¹ Kismarton Habsburg-kézre kerülésének időpontja szintén bizonytalan, 1445. október 10-én VI. Albert elzálogosította Konrad Eitzingernek. Bizonyára ezt a várat is az az évi hadjárat során vették el a Kanizsaiaktól.⁹² 1451-ben a herceg ezt az uradalmat is eladta a bátyjának.⁹³ Dévény szintén fegyveres úton lett Frigyesé, de 1450-ben visszaadta Garai Lászlónak.⁹⁴

Ez után az áttekintés ahhoz a megállapításhoz vezetett, hogy az különböztette meg Fraknót és Kaboldot a többi Habsburg-kézre került uradalomtól, hogy ezeket ők is zálogba kapták. A

⁸⁵ Bariska, 2007/2. 1168–1173. Valóban, a fegyverszüneti egyezmények megkötése ellenére Frigyes király már 1443 júliusának végén arról panaszkodott Cesarini bíborosnak, hogy Kőszegről és Rohoncról kiindulva soproni zálogbirtokát folyamatosan támadások érik. Ekkor a rohongi várnaggyal fegyverszünet volt érvényben, hacsak Vági Dénes nem élt felmondással. Briefwechsel Picc. I/2. 46–47. Vö.: Házi I/3. 233–234.

⁸⁶ Házi, 1962. 332. Brigitte Haller Macskakő megszerzését is az 1445. évi hadjáratához kötötte. Haller, 1973. 106–107.

⁸⁷ DL 89254. 5–7. kép

⁸⁸ Graf, 1926. 80. Bariska, 2007/1. 36. 1440 végén Kanizsai Imre és Kanizsai Lászlóné hűséget fogadtak Erzsébetnek: DL 13 599. Erzsébet védelmet nyújtott a Kanizsaiaknak a szarvkői és kismartoni uradalmakban fosztogató Weitraher Mártonnal szemben: DL 13584.

⁸⁹ QGSW II/3. 188. 2765. sz. Köszönöm Günther Stefanitsnak, hogy felhívta a figyelmemet erre az oklevélre. Vö.: Stefanits, 2015. 457–459.

⁹⁰ SO II. 301–302., Stefanits, 2019.). Köszönöm a szerzőnek, hogy már megjelenés előtt felhasználhattam a tanulmány kéziratát.

⁹¹ Chmel: Reg. 1838. 1946. sz.; Péterfi, 2015. 76.

⁹² Graf, 1926. 49., Teleki X. 171–172.

⁹³ DF 287196.

⁹⁴ Engel, 1996. I. 300., Haller, 1973. 110.

fraknói grófok családja ugyan kihalt fiágon, de a háramlási jog alapján a királynak is jogában állt visszaváltani a birtokot. A zálogjog, mint birtokjog szerepelt az 1447. évi egyezményben, sőt, utal rá VI. Albert 1451. évi oklevele is, amelyben eladta a két várat és tartozékaikat a bátyjának.⁹⁵ László király kiskorúsága idején érthető módon nem akarták visszaadni ezeket az uradalmakat a magyar rendi kormányzatnak. Az 1460-as évek szerződéseiben viszont már – igaz, megkötésekkel – jogot adtak Mátyásnak és utódainak, hogy kiváltsák ezt a két uradalmat.

A két évre kötött radkersburgi fegyverszünet Nyugat-Magyarországra vonatkozó pontjait 1450. október 22-én Frigyes római király és Hunyadi János kormányzó között létrejött békeszerződés szilárdította meg, amely kimondta, hogy V. László gyámja és emberei békében bírhatják magyarországi uradalmaikat a magyar király nagykorúságáig, amelyet a tervek szerint csak 1458. február 22-én ért volna el.⁹⁶

Tárgyalások az 1450-es években

Az események azonban ismét ártírták a terveket: V. Lászlót 1452-ben az ausztriai rendek mailbergi szövetsége kiszabadította a gyámságból és nagykorúsították. Aktuálissá vált tehát a Szent Korona és az ország Frigyeshez került részeinek visszaszerzése. 1453. március 26-án született is egy egyezés. Ebben Fraknó, Sopron és bizonyos szarvkői jövedelmek úgy szerepelnek, mint amelyek a császár zálogbirtokában vannak 50 ezer forintért, pontosabban ezt az összeget kell V. Lászlónak kifizetnie azért, hogy semmissé tegye Fraknó megvételét és Sopron elzálogosítását. Addig is, mind a császár, mind a többi német birtokos köteles betartani a magyar törvényeket magyarországi uradalmaikban. Kismarton és Kabold visszaváltását VI. Albert osztrák hercegtől tették függővé, ő határozhatta meg, hogy ki fizessen az uradalmakért. Kőszeget és Rohoncot V. Lászlónak ingyen kellett volna megkapnia a császártól. Borostyánkő és Lánzsér, mivel nem voltak Frigyes kezében, ezért ott a korábbi megállapodások érvényesek, míg Macskakő esetében kimondták, hogy az sosem volt a császáré, ezért a magyar király tetszése szerint járjon el. Ez az egyezmény, ha csupán nyugat-magyarországi vonatkozásait tekintjük, jóval kedvezőbb volt az 1450. évi békeszerződésnél, mert lehetővé tette az abban szereplő birtokok, illetve a Szent Korona visszaszerzését, némelyekét ingyen, Macskakő esetében pedig elismerte a magyar fennhatóságot. Fraknót, amelyet (Kabolddal együtt) Frigyes

⁹⁵ „mit allen den rechtn, als das von dem grafen und grefin von Vorchtnstain an uns khumen und uns eingewanturt ist” – DL 89254. 48. p. (27. kép) A grófnőt azért említik, mert Pál gróf özvegye, Anna von Pottendorf a lányai nevében is nyilatkozva 1447-ben Albert herceg javára lemondott minden követelésükről a várat illetően. Uo. 39–41. p. (22–23. kép)

⁹⁶ „Quodque Nos prefatum dominum nostrum Romanorum Regem et suos in Castris, Ciuitatibus, seu opidis, que sua Regia maiestas et sui in presenciarum in dicto Regno Hungarie [...] tenent [...] Vsque ad prefati domini Regis Ladislai etatem legitimum, pacifice et quiete permaneat” – Kurz, 1812. I. 259. Modern regesztája: RegImp XIII/13. 145–146.

megvásárolt az öccsétől, nyilvánvalóan azért nyilvánították zálogbirtokká, hogy a háramlási jog, amely alapján Fraknó elvileg 1446-tól királyi birtok, ne szenvedjen csorbát. Az 1463. évi béke szövegéhez képest 1453-ban részletes szabályozás született az uradalmak visszaszerzéséről, ám a fiatal V. László nem tudott élni a lehetőséggel. Hozzá kell tenni, hogy az uradalmak többszörösen összetett státuszban voltak, nem csupán arról volt szó, hogy a császárnak és a magyar királynak kellett megegyeznie, hanem a császárnak, a királynak és azoknak, akiknek a császár révén ténylegesen a kezükben voltak a birtokok. Mivel utóbbiak pénzért vagy fennálló követeléseik kiegyenlítésekként tettek szert e földekre és jövedelmeikre, érthető módon ragaszkodtak azok megtartásához. Ezzel szemben ott voltak a másik oldalon a korábbi magyar birtokosok, akik többségében szintén elvárták, hogy a király szolgáltasson nekik igazságot, szerezzé vissza földjeiket, de ehhez külön anyagi támogatást nem akartak biztosítani. Ilyetén módon V. Lászlónak rendkívül ráfizetéses lett volna, ha sikerül élnie a megállapodással. Egyedüli szerencséje az volt, hogy néhány várat mégis „vissza tudott csempészni” egykori gyámja kezei közül azzal, hogy a zálogbirtokosoknak örökadományként engedi át. Igaz, ez csupán két olyan uradalomnál (Baumgarten, Szalónak) sikerülhetett, ahol a korábbi „magyar” birtokosok nem voltak túl befolyásosak. Kanizsai László kismartoni és szarvkői uradalmának eladományozása már nagyobb következményekkel járt volna.⁹⁷

1455-ben újra előkerült az elfoglalt várak ügye. V. László ugyanis benyújtotta követeléseit a császárnál azokra a birtokokra és jövedelmekre vonatkozóan, amelyeket a gyámság végeztével nem adott neki vissza. Ebben az oklevélben említést tettek néhány várról, amelyet Frigyes Magyarországon megszerzett, de a magyarországi uraknak vissza még nem adott. A dokumentum azonban nem foglalkozott a várak visszaadásával, csak azzal, hogy a császár fizesse ki V. László számára a Hunyadi kormányzó hadai által okozott károkat, 100 ezer forintot. Nem kell azonban nagy képzelőerő, különösen a grazi előszerződés ismeretében, hogy tudjuk, Frigyes császár nem ismerte el ezt a követelést jogosnak, hiszen a gyámfia nevében foglalta el ezeket a várakat és hivatalosan az ő érdekeit védte akkor is, amikor megtagadta a Szent Korona átadását, kivívva ezzel a magyar rendek bosszúhadjáratát.⁹⁸

⁹⁷ „Von erst als von der Hungrischen sach wegn, da sol vnser herr kunig Lasslaw, vnserm herren dem kayser vnd seinen erben verschreiben ain summ gelts, mit namen funfczig tausent guldein, vngrisch, auf den hernach benannt vngrischen geschlossen, Vorchtenstain, Oedemburg, vnd den nutzen zum Harrenstain” „Item, daz die so die Hungrischen geslos von vnser gnedigisten herrn des kaysers wegen innhaben werden, auch die anndern die Teutschen [...], die geslos im Vngrischen innhaben, schuldig sein sollen, dem rechten den gesetzten vnd gewohnhaiten des kunigreichs Vngern [...] gehorsam sein.” – Chmel: Mat. II. 46–47. Fraknót 1451-ben vette meg Frigyes, de a vételárat nem ismerjük: DL 89254. 26–28. kép. Ezt és Kaboldot eredetileg Ulrich Eitzingernek akarta eladni Albert herceg, de Frigyes ezt megakadályozta. Haller, 1973. 110. A fenti bonyolult státusz Habsburg Frigyes pénzhiánya miatt jött létre, ezért kellett elzálogosítania hódításait, erre: Bariska, 2007/2. 1179.

⁹⁸ Chmel: Mat. II. 95–99., különösen: 95.

Létezik egy másik, az előzőhöz hasonlóan hivatalosnak ismét nem tekinthető dokumentum, amely az 1458. évi tárgyalások során született és ugyancsak zálogbirtokká minősíti a császár kezén lévő uradalmak többségét. Ennek oka bizonyára az volt, hogy elkerüljék a Szent Korona váltságdíjának pénzbeli kifizetését. Mátyás követei augusztus elején felajánlották III. Frigyesnek Fraknó, Kabold, Szarvkő, Sopron, Kőszeg és Rohonc megtartását, összesen 75 ezer forint zálogösszegért. Az előbbi három várat és Sopron városát csak a császár halála után lehetett volna visszaváltani 50 ezer forintért, az utóbbi kettőnél viszont nem szerepelt ez a kitétel. Kismarton átadásához viszont Mátyás ragaszkodott.⁹⁹ Ennek oka bizonyára a Kanizsai Lászlónak tett ígérete volt, amelyet ekkor még be akart tartani.¹⁰⁰ A követek számos eshetőségre fel voltak készítve:

1. Fraknó, Kabold, Szarvkő és Sopron elzálogosítása a császárnak élete végéig 50 ezer forintért, valamint Kőszeg és Rohonc átadása zálogjogon 25 ezer forintért. Ezért cserébe visszakapják a két koronát és Kismartont.
2. Ha a császár nem akarná átadni Kismartont, tartsa meg élete végéig, de a koronák mellett adja át Sopront.
3. Ha Kőszeget és Rohoncot nem akarná megtartani a 25 ezer forint zálogösszegen, de Sopront megtartaná, visszaváltásig megtarthatja.
4. Ha 75 ezer forint helyett 80 ezerhez ragaszkodna, akkor abból 50 ezer járjon Fraknóért, Kaboldért, Szarvóért és Kismartonért, 30 ezer pedig Kőszegért, Rohoncért és Sopronért.
5. Ha a császár visszaadná Sopront és kér érte 12 vagy 15 ezer forintot, Kőszeg és Rohonc zálogösszege 15 ezer forint legyen.
6. Ha a császár élete tartamára a hat várat és Sopront 75 vagy 80 ezer forintért tartaná, de halála után 50 vagy 60 ezer forintért visszaválthatóak lesznek, engedjék meg neki.
7. Ha a császár Fraknót, Szarvkőt, Kismartont és Kaboldot élete végéig 50 ezer forint zálogösszegben bírná, készpénzben pedig 32 ezret szeretne, a koronák mellett adja át Kőszeget és Rohoncot.¹⁰¹

Szeptember 1-jén kapták meg a követek Frigyes válaszát, amelyben ragaszkodott Fraknó, Kismarton, Kabold és Szarvkő megtartásához 40 ezer forint zálogösszegért (tulajdonképp kárpótlási összegért), kilátásba helyezte viszont Sopron visszaadását 10 ezer forintért, továbbá

⁹⁹ Haller, 1973. 120–121.

¹⁰⁰ DL 15247.

¹⁰¹ Urk. Böhm. 159–161.

Kőszeg és Rohonc átengedését a két koronával együtt.¹⁰² Ebből azonban a Mátyás uralma ellenében Garai László és Újlaki Miklós vezette szervezkedés erősödése miatt nem lett semmi, a későbbi szerződésekben pedig már semmi nem utalt arra, hogy a Frigyes kezében lévő birtokokat zálogbirtokokká minősítsék, kivéve Fraknót és Kaboldot, de azokat is csak a császár halála után.¹⁰³

Az uradalmak értéke

De vajon tényleg nem foglalkoznak az 1463. évi szerződés szövegei a ratifikációs oklevelekben említett három másik uradalommal? Lehetséges, hogy mégis. A béke szövegében ez szerepel: „*post obitum dicti domini Imperatoris Rex pro tempore et Regnum Hungarie facultatem habeant dicta castra Vorchtenstain et Kobelstorff et eorum redditus, casu quo idem castrum Kobelstorff per dictum dominum nostrum Imperatorem demolitum non fuerit, attento, quod modice extimacionis et ruinosum existit, **alias ipsius redditus** reluendi ab heredibus sue Imperialis (sic!) Maiestatis.*”¹⁰⁴ Magyar fordításban ezt így adták vissza: „[elhatározottat, hogy] a mondott császár urunk halála után az akkori királynak és a magyar királyságnak lehetősége legyen a fent mondott Fraknó és Kabold várakat és ezek jövedelmeit – abban az esetben, ha Kabold várát a mondott császár urunk nem romboltatja le, figyelembe véve, hogy csekély értékű, és romos állapotban van – és **más bevételeit** őcsászári felsége örököseitől 40.000 magyar forint, azaz jó és kellő súlyú arany dukát értékében megváltani.”¹⁰⁵ Esetleg ezek a más bevételek jelenthetik Kismartont, Kőszeget és Rohoncot?¹⁰⁶

Nem valószínű. Egyrészt merőben szokatlan volna, hogy egy békeszerződésben, ilyen fontosságú ügyben ne sorolták volna fel az összes visszaváltható birtokot. Másrészt a szöveg jól láthatóan említi egyrészt a várakat és azok jövedelmeit, utána viszont csak az „egyéb bevételek” szerepelnek, a várakat viszont nem teszik mellé. Ennek persze az is oka lehet, hogy Kismartont, Kőszeget és Rohoncot talán nem tekintették castrumnak. A ratifikációs oklevelekben ezért szerepelt a „*castra et oppida*” kifejezés a Frigyes kezén lévő birtokok felsorolása előtt. Azonban a visszaváltást tárgyaló résznél az „*alias ipsius redditus*” mellett semmilyen más földbirtokot jelölő szó nem található.

Lehetséges, hogy a máskülönben kiváló fordítást ezen a helyen egy kicsit pontosítani szükséges. Az *alias* szót ugyanis jelen esetben nem szerencsés melléknévként, *más*-nak

¹⁰² Uo. 159–160. Vö.: Haller, 1973. 121.

¹⁰³ Pálosfalvi, 2013. 368–370.

¹⁰⁴ Nehring, 1975. 207.

¹⁰⁵ Békeszerződések 193–194.

¹⁰⁶ Bariska, 2007/3. 71–72.

fordítani.¹⁰⁷ Adverbiumpént fordítva viszont a következő megoldáshoz jutunk: „[elhatározott, hogy] a mondott császár úr halála után az akkori királynak és a magyar királyságnak lehetősége legyen a fent mondott Fraknó és Kabold várakat és ezek jövedelmeit, abban az esetben, ha Kabold várát a mondott császár urunk nem romboltatja le, figyelembe véve, hogy csekély értékű, és romos állapotban van, **máskülönben annak jövedelmeit** őcsászári felsége örököseitől 40.000 magyar forint, azaz jó és kellő súlyú arany dukát értékében megváltani.” A szerződés tehát arról beszél, hogy a zálogösszeg változatlan marad akkor is, ha Kabold várát Frigyes utódai már nem tudnák visszaadni, mert a császár lebontatta.

Az 1463. évi szerződéscomagnak rendelkezésre áll egy korabeli közép- illetve újfelnémet fordítása, amely a soproni levéltárban található.¹⁰⁸ Ezt a szövegváltozatot, annak ellenére, hogy nem eredeti oklevélszöveg, emellett csupán fordítás, talán érdemes figyelembe venni, ugyanis a nyugati határtérség nyelvén íródott, a benne használt fogalmak esetleg lehetővé tehetik, hogy jobban megértsük a latin változatot.¹⁰⁹ Kíséreljük meg a segítségével ellenőrizni az általunk adott fordítás helyességét!

Frigyes-féle Vertragsurkunde	A magyar Vertragsurkunde	A magyar Vertragsurkunde fordítása
„Es ist auch zugesetzt unnd beslossnn wordn, das nach unnserm tode der Kunig zu den Zeitten und das Reich zw Hungern die gewaltsam habn die benantn Geslos Vorchtnstain und Kobelsdorf und Ir Rennt, wo dasselb Geslos Kobelsdorff durch unns nit gesprochn wurde, angesehn das es ainer klainschatzung und pawfellig ist, dieselbn Rennt abzelosnn von unnsren Erbn” ¹¹⁰	„Item es ist auch gesetzt unnd beslossnn, das nach abgannng des bemeltn Kaiser der Kunig zu den Zeittn und das Reich zu Hungern die gewaltsam haben die bemeltn Geslösser Vorchtnstain und Kobelsdorf und Ire Rennt, wo dasselb Gslos Kobelsdorf, durch den bnantn Kaiser nicht zugesprochen wirt, angesehn, das es klainschatzlich und pawfellig ist, dieselben Rennt abzelenen von den Erbnn seiner Maiestät” ¹¹¹	Nemkülönben az is leíratott és elhatározott, hogy a mondott császár halála után az akkori király és Magyarország felhatalmazással bírnak, hogy a mondott Fraknó és Kabold várkastélyokat és járadékaikat, ha azon Kabold várkastély a mondott császár által nem lesz lerombolva, figyelembe véve, hogy kis értékű és romos, ugyanazokat a jövedelmeket őfelsége örököseitől kiválthassák.
Mátyás első ratifikációs oklevele	Frigyes ratifikációs oklevele	Frigyes ratifikációs oklevele latinul
„Auch vorbehalten, das erst nach abgang des durchleuchtigistn Herren und Kaysers, unsers liebsten Vaters und nicht vor, wir und unnsere nachkomen Kunig, oder das Kunigreich stathabn und die Geslosser Vorchtnstain und Koblsdorf und Ir nutz, ob das Geschlos Kobelsdorf als pawfellig und klaines werdt, durch die	„Auch vorbehalten, das nach unserm abgannng und nicht vor, der bnanten Kunig Mathias, unnsere liebster Sune und sein nachkomen und der kunig zu den Zeitten, oder das Reich die gewaltsam habend die bnanten Gslos Vorchtnstain und Koblsdorff, ob das Gslos Vorchtntain und Koblsdorf nicht abgeprochn were, sunst sein	„Salvo denique, quod post obitum nostrum et non ante pretactus Rex Mathias, filius noster carissimus, ac successor suus et Rex pro tempore sive Regnum facultatem habeant, dicta castra Vorchtenstain et Kobelstarff et eorum redditus, casu quo dictum castrum Kobelstarff tamquam ruinosum et modici valoris per nos demolitum non fuerit, alias

¹⁰⁷ Az eredeti oklevél szövegében az *alias* ugyan rövidítve szerepel, de a korabeli nyomtatott és más kéziratos példányok egyértelművé teszik a feloldását. 15. századi kéziratos másolat: DL 45073. 4. p. (4. kép). 1504. évi kéziratos másolat: DL 16037. 4. p. (4. kép). Korabeli nyomtatott kiadása: DF 287241.

¹⁰⁸ MNL-GyMSM SL DI. 1910. Fotómásolatban: DF 203548. Az alábbiakban a Bariska István által készített átírást fogom használni, az eredeti szöveg figyelembevételével. Bariska, 2007/3. 124–144.

¹⁰⁹ Uo. 63.

¹¹⁰ Uo. 128. Vö.: DF 203 548. 5. p. (55. kép)

¹¹¹ Bariska, 2007/3. 133. Vö.: DF 203 548. 11. p. (58. kép)

Kayserliche Maiestät nicht abprochn
wurd, abzekösnn von den Erben des
Kaises¹¹²

Rennt abzelosnn von unnsern
Erbn¹¹³

ipsius red-ditus reluendi ab
heredibus nostris¹¹⁴

1. táblázat: A Fraknó és Kabold visszaváltására vonatkozó 1463. évi szerződészövegek

A szövegvariánsok felsorolása után látható, hogy a 15. századi német fordítás is csupán Fraknó és Kabold visszaváltásáról beszél, más királyi jövedelmeket nem említ. Fel kell hívni a figyelmet azonban a Frigyes-féle ratifikációs oklevél fordítására, ugyanis a latin eredetihez képest indokolatlanul kilátásba helyezte Fraknó lebontását is, emellett viszont nem fordította le, hogy mivel indokolták Kabold esetleges lerombolását. E fordítási hibák miatt összességében kijelenthető, hogy még a kortárs fordításoknak sem feltétlenül szabad az eredeti szöveghez képest túl nagy jelentőséget tulajdonítani.

Vajon a 40 ezer forint megfelelő zálogösszegnek tekinthető-e az öt uradalomért cserébe? Erre a kérdésre nehéz válaszolni, hiszen nem mindig függött annak értékétől, egy-egy birtokot irreálisan nagy zálogösszeggel is meg lehetett terhelni.¹¹⁵ Ebben az esetben egyedül Sopronnak ismerjük többé-kevésbé az önálló zálogértékét, ez 8000 forint volt, de felmehetett egészen 12 ezer forintig is, amennyiben Frigyes építkezéseket folytat.¹¹⁶ Az 1458. évi tervezet alapján Kismarton értékét is kb. ennyire tehetjük. Az 1453. évi egyezményben viszont látható, hogy csak Fraknó, Sopron és a szarvkői haszonvételek megérték 50 ezer forintot. Ugyanez az 50 ezres összeg 1458-ban is előkerült, akkor Fraknó, Kabold, Szarvkő és Sopron zálogösszegeként. Analógiaként ismerjük a szarvkői uradalom 1457. évi zálogösszegét (1400 frt.), továbbá a fraknói uradalom 1495. évi eladási árát (24 ezer rajnai frt., amely 19.200 magyar forintnak feleltethető meg).¹¹⁷ Emellett tudjuk, hogy Kaboldot 1451-ben 1900 font bécsi pfennigért adták zálogba, Köszeget pedig 1447-ben 3000 magyar forintért.¹¹⁸ Végül Rohoncra is vannak adataink: 1480-ban Mátyás király 5000 forintért vetette zálogba, tíz évvel később pedig ugyanennyiért jutott a Baumkircher fivérek birtokába.¹¹⁹

uradalom	becsült zálogérték az 1450-es/1460-as években (magyar frt.)
Fraknó	34.700–38.600
Kabold	kb. 1425 ¹²⁰

¹¹² Bariska, 2007/3. 138–139. Vö.: DF 203 548. 17–18. p. (61–62. kép)

¹¹³ Bariska, 2007/3. 141. Vö.: DF 203 548. 21. p. (63. kép)

¹¹⁴ Nehring, 1975. 210.

¹¹⁵ Bariska 2007/1. 77.

¹¹⁶ Chmel: Reg. 1838. 238. sz.

¹¹⁷ Péterfi 2015. 76; ÖStA AVA–FHKA AHK NöHA F-12/a fol. 9–11. Vö.: Kenyeres, 2008. 46.

¹¹⁸ Csermelyi, 2017/2. 115; RegImp XIII/13. 78. Egy font pfennig kb. egy magyar forintot ért. Rauscher, 2004. 458–459. Vö.: Scheithauser–Schmeiszer–Woratschek, 1972. 101. Utóbbi szerint 1450 körül 0,75 magyar forintot.

¹¹⁹ DL 100927; DL 101114.

¹²⁰ Rauscher adatai alapján 1900 magyar frt.

Kismarton	10.000
Kőszeg	3.000
Rohonc	5000 (?)
<i>Szarvkő</i>	1400

2. táblázat: A vizsgált nyugat-dunántúli uradalmak becsült zálogértéke (1450–1460-as évek)

Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy a III. Frigyes, I. Miksa és I. Mátyás által történt eladások és elzálogosítások során feltüntetett összegeket nem feltétlenül vehetjük irányadónak ebben a vizsgálatban, hiszen azokat jelentékenyen befolyásolták az abban részt vevő felek közötti pénzügyi viszonyok. Azt azonban, főleg az 1450-es évek tárgyalásai során előkerült összegek alapján kimondhatjuk, hogy III. Frigyes 1463-ban nem ment volna bele olyan alkuba, amely csupán 40 ezer forintot ír elő az öt uradalom ellenértékéért.

A záloguradalmi elképzelés kialakulása

Jogos kérdés, hogyha a békeszerződések szövegeiből nem egyértelmű, hogy a nyugat-magyarországi, Habsburg-kézre jutott birtokok mindegyike záloguradalomnak tekinthető, a béketárgyalások során készült zálogtervezetek pedig elvileg titkosak voltak, akkor mégis hogyan alakult ki ez a kép?

A kortárs vélekedéseket illetően legcélszerűbb a 15. századi történetírók, Ebendorfer, Thuróczy, Bonfini és Unrest munkáit megnézni. Nem szabad elfeledkeznünk arról a történeti munkáról sem, amelyet a békefolyamat egyik motorja, II. Piusz pápa készített. Némi jóindulattal a kortársak közé sorolhatjuk a 16. század elején alkotó Ludovicus Tuberót (1459–1527) is.¹²¹ Közülük az 1464-ben meghalt Thomas Ebendorfer nem tárgyalta az 1463. évi békeszerződést.¹²² Jakob Unrest beszámol Frigyes 1440-es évekbeli sikereiről, Kőszeg, Szalónak és Borostyánkő megszerzéséről, amit egyértelműen fegyveres hódításként könyvelt el, azonban munkájában inkább az 1470-es, 1480-as évekre helyezte a hangsúlyt, az 1463. évi békéről nem is írt, de még az 1480-as évek elején kitört Habsburg-magyar háború kapcsán sem sorolta fel az okok között Frigyes örökösödési jogát.¹²³ A Habsburg-kézre került területeket ő nem tartotta továbbra is Magyarország részének.¹²⁴ A krónika végén Unrest röviden írt az 1491. évi pozsonyi békéről, de csupán annyit, hogy a cseh király a magyar trónon maradhatott, az elfoglalt területeket pedig kölcsönösen visszaadták. A Habsburgoknak visszaadott területeket

¹²¹ Rövid életrajza: Tubero: Kortörténeti 8–9.

¹²² Ebendorfer: Chr. Au; Uő: Chr. reg. Rom.

¹²³ „Er gewan etwo vil stett und geschloss auf dem Vngrischen, die seinen lannden schaden tetten [...]” – Unrest 6. Frigyes magyarországi szerzeményei között egy Liechtenstain nevű várat is említ, amelynek azonosítása bizonytalan. Mátyás 3. osztrák háborújának okai és előzményei: Uo. 101–116.

¹²⁴ „Inn den zeytten gewan der kunig [Mátyás 1483-ban] Gunß, das weylanndt zw der kron Vngern gehortt hat” – Uo. 137.

itt is egységesen kezelte, akár Alsó Ausztriában voltak, akár a Lajta innenső oldalán, azok nem tartoztak Magyarországhoz, hanem a Habsburg-házhoz.¹²⁵

A nem német történetírók közül Thuróczy csak röviden tájékoztatta olvasóit a korona visszaszerzéséről.¹²⁶ Bonfini már hosszabban foglalkozott a kérdéssel, de a Habsburg-fennhatóság alá került területekkel már kevésbé. Említi az 1440-es évek közepén történt elfoglalásukat, amelyet ő bitorlásnak titulált Frigyes részéről,¹²⁷ azt is írja, hogy az 1463. évi béke pontjai között volt, hogy „kerüljön az ő [ti. Frigyes] birtokába néhány újhelyi területhez tartozó, Pannónia határán belül fekvő kisváros és falu is”¹²⁸ mindazonáltal Kőszeg Mátyás általi elfoglalásának (1483) elbeszélésekor nem tért ki a város státuszára.¹²⁹ Bonfini a pozsonyi béke kapcsán beszámolt az 1463. évi szerződés visszaállításáról, viszont nem említette külön a nyugat-magyarországi területeket. Ellenben érzékletesen írt le egyfajta hatalommegosztást a két magyar király (II. Ulászló és Habsburg Miksa)¹³⁰ között: „senki semmiféle felsőbb tisztséget sem kaphat, mint koronaőrseget, nádorságot, akár egyházi, akár világi hivatalt, tartományi kapitányságot, csak mindkettejük közös akaratából és mindkettejüknek esküt téve” (Kulcsár Péter fordítása).¹³¹ Tulajdonképp Bonfini itt túloz kissé: a béke azon pontjairól beszél, amely szerint Magyarország főpapjainak és világi főembereinek tisztségükbe való beiktatásuk előtt esküt kellett tenniük a pozsonyi béke betartására. Miksa nem nyert jogot Pozsonyban arra, hogy például az erdélyi vajdának magyar királyként parancsolhasson, amíg II. Ulászló vagy fiági utódai élnek, de a békeszerződés értelmében senki nem lehetett úgy vajda, hogy meg ne ígérje, hogy amennyiben a Jagelló-ház magyar ága fiúörökösök nélkül maradna, el fogja ismerni Miksa vagy fiági leszármazottai örökösödési jogát.¹³² Tubero szintén foglalkozott a Szent Korona visszaszerzésével, de mindössze a pénzbeli váltságdíjat említette, amely nála 60 ezer

¹²⁵ „der kunig Albrecht [*helyesen Ulászló – kiegészítés tőlem, CsJ*], kunig zu Pehem und erwelter zu Hungern, zu Vngern soltt kunig beleiben und [im] alles das nachfollgen und beleiben, das der kron zu Vngern gehort und in dem krieg davon kommen wer; und dem Romischen kunig Maximilian soltt wider haimvallen alles, das zu dem haus Osterreich gehort und in dem krieg davon entphremdt wer” – Uo. 194.

¹²⁶ „Inter hec sacro regni Hungarie diademate a manibus Frederici Romanorum cesaris magna cum difficultate rehabito [...]” – Thuróczy: Chr. Hung. I. 287.

¹²⁷ Bonfini: Decades III. 157–158., 231–232., 242–246.

¹²⁸ „quin et nonnulla Neapolitane dicionis oppidula vicique intra Pannonie fines effusi potestatis quoque Cesaree sunt” Bonfini: Decades III. 244. Magyar fordítása: Bonfini, 1995. 733.

¹²⁹ Bonfini: Decades IV/1. 120. Az ostrom időpontját vö.: Horváth, 2011. 117.

¹³⁰ A pozsonyi béke értelmében hárman viselheték a magyar királyi címet: II. Ulászló, III. Frigyes és I. Miksa. Utóbbi kettő esetében valószínű, hogy Frigyes, amíg 1493-ban meg nem halt, már csak családfői hatalmánál fogva kezében tartotta a végső döntés jogát, de uralmát ekkoriban már megosztotta a fiával. Vö.: Wolf, 2005. 271–272., 485., 569.

¹³¹ „ne summi honores ulli, ut duumviratus sacri diadematis, palatinatus, ut munia tam sacra, quam profana et provinciarum prefecture, nisi interposita amborum auctoritate et iureiurando utrique dato capi possent” – Bonfini: Decades IV/1. 228. Magyar fordítása: Bonfini, 1995. 962.

¹³² Békeszerződések 252–253.

aranyat tett ki.¹³³ II. Piusz adatokban gazdag feljegyzéseiben írt a Szent Korona Frigyesre bízásáról (de nem elzálogosításáról!), a korona és a gyermek László király sikertelen visszaköveteléséről, majd kiszabadításáról és haláláról, továbbá utóda, Mátyás nehézségeiről, akit trónraléptekor nem tudtak megkoronázni. Foglalkozott a Frigyes és Mátyás közötti ellentétek gyökerével, az 1459. évi királyválasztással, kettejük háborújával, majd a pápa és legátusai által nagy nehezen tető alá hozott békéről. Részletesen felsorolta a békepontokat, köztük azt, hogy a császár megtarthatta a magyar királyi címet és néhány határmenti helységet, de ennél nagyobb területi befolyást nem kapott. A Szent Korona visszaadását a váltságdíj kifizetésével kötötte össze.¹³⁴ Megállapítható tehát, hogy a 15. század történetírói és más ismert forrásai egy kivétellel (ez az a bizonyos 1458. évi tárgyaláshoz köthető irat) nem beszélnek zálogbirtokokról a Szent Korona visszaadása kapcsán.

Úgy tűnik, a pozsonyi békéhez képest néhány évvel, évtizeddel, legfeljebb egy évszázaddal későbbi források már zálogbirtoklást említenek, vagy legalábbis feltételeznek. A legkorábbi általam talált irat II. Ulászló 1492. március 17-én kelt oklevele, amelyben az „apud manus prefate maiestatis imperialis titulo quodam pignoris sive inscripcionis” lévő Kőszeget a Prüschenk-fivéreknek ígérte „post eorundem castrum et oppidi redemptionem et recuperacionem.”¹³⁵ 1524-ben meghalt Szatmári György esztergomi érsek, aki egy jelentés szerint nagy összeget hagyott az országra.¹³⁶ Az 1526. évi 29. törvénycikk előírja az uralkodónak, hogy ebből a pénzből vissza kell váltani az osztrákoknak elzálogosított várakat.¹³⁷ Végül, körülbelül hetven évvel az események után Istvánffy Miklós kerekítette le a történetet: szerinte az volt a konkrét célja a 60 ezer forintot kitevő hagyatékának, hogy abból vissza lehessen váltani a III. Frigyesnek a Szent Koronáért elzálogosított várakat. Ezt az összeget azonban felemésztették az udvar kiadásai, legfőképp a török háború költségei.¹³⁸ Megtévesztő lehetett az is, hogy a területet igazgatásilag és adóügyileg az alsó-ausztriai kormányzatszerveknek és az

¹³³ Tubero 5.

¹³⁴ II. Piusz feljegyzései 552–553., 555–556.

¹³⁵ DL 19810. (másolat alapján kiadva: Firnhaber: Beitr. 530–531.) Pár hónappal korábban, amikor Fraknót ígérte oda a Prüschenkeknak, II. Ulászló a „recuperare et eliberare” kifejezéssel utalt arra, hogy vissza kell szereznie azt a Habsburgoktól. DF 258590.

¹³⁶ ETE I. 129–130.

¹³⁷ DRMH IV. 272. Nem említi, hogy pontosan mely várakról volt szó. Régebbi kiadásban 1526. évi 28. tc. MTT 1000–1526. 848.

¹³⁸ „[Szatmári] condito testamento LX. millia nummum aureorum [...], qui imagine corvi annulum rostro prementis, Mathiae nempè Regis notâ signati erant, ad redimendas arces, quae pro corona Ungarica Friderico Caesari & Austriae Principibus oppignoratae sunt, legâsse proditur” – Istvánffy, 1724. 64. Magyar fordítása: Istvánffy I/1. 186.

alsó-ausztriai rendeknek¹³⁹ vetették alá, amely jelenség egyáltalán nem utalt az Ausztriától való önállóságra. Ám ennek főképp pénzügyi okai lehettek. Frigyes és utódai zilált pénzügyeik miatt a 16. század végéig folyamatosan rákényszerültek az uradalmak lekötésére, elzálogosítására, de nem volt sok belőlük, ezért egyet sem vonhattak ki ebből, hogy kormányzati központtá tegyék. Megjegyzem, hogy a gazdasági és pénzügyi indoklás a későbbiekben is alátámasztotta, hogy egy-egy kormány szerv fennhatósága ne érjen véget az ország- vagy a tartomány határánál. A 16. század folyamán egyes magyarországi jövedelemforrásokat a Magyar Kamara helyett az Alsó-Ausztriai Kamara alá helyezték, a morvaországi Handsgraf hivatalát pedig a Magyar Kamara alá rendelték a Cseh Kamara helyett.¹⁴⁰ A terület emellett túl kicsi volt ahhoz, hogy önálló magyarországi kormány szerveket alakítsanak ki, pláne úgy, hogy az ausztriai igazgatási központok, Bécs és Bécsújhely kényelmes közelségben voltak. Analógiaként felhozható Dietrich von Hartitsch példája, aki 1527-ben lett Sopron városkapitánya, amikor még Ferdinánd országrésze, a pozsonyi békében szereplő birtokokat leszámítva nagyjából csak Sopronból, a magyaróvári uradalomból és Pozsonyból állt, ő pedig, hiába tartozott Sopron névleg Mária királyné mint helytartó illetékessége alá, az Alsó-ausztriai Kormány széket tekintette közvetlen felettesének.¹⁴¹ Mivel az 1463. évi béke Frigyesre ruházta a terület feletti összes világi hatalmat, ezért azon sem csodálkozhatunk, hogy az ausztriai igazságszolgáltatási rendszer került bevezetésre a magyar helyébe.¹⁴² Sokat jelenthetett az is, hogy az 1447. évi fegyverszünetről, vagy az 1453. évi szabályozástól eltérően a pozsonyi béke széles körben ismert szövege, Rohoncot leszámítva egységesen kezelte ezeket az uradalmakat, nem tett különbséget a megszerzés módja szerint, csak annyit állított, hogy már Mátyás harmadik osztrák háborúja előtt is III. Frigyes kezén voltak.

A magyar rendek ki akarták köszörülni az ország testén esett csorbát. Ennek jele Szatmári György hagyatéka, de minthogy az elfogyott, ellenben a Habsburgok trónutódlása megvalósult, 1526 után felerősödtek a határok kiigazítását és az uradalmak visszacsatolását követelő hangok. 1548-ban még a védekezésen volt a hangsúly, több dekrétum is tiltotta a Magyarországhoz tartozó részek magyar joghatóság alól való kikerülését, és hogy ezek a törvények nem (csak) a török hódítás ellen szóltak, ékesen bizonyítja, hogy a szakolcaiaknak is megtiltották, hogy

¹³⁹ Prickler, 1970. 169–170. A zálogbirtokosoknak fizetniük kellett az osztrák rendi adókat, és ez alól még az uralkodó sem tudta mentesíteni őket. Bariska, 2003. 18. Az 1520-as évek elejének rendi mozgalmait Ferdinánd főherceg vérbe fojtotta, ezután szigorúbb kormányzati/kamarai felügyeletet léptettek életbe. Bariska, 2003. 20.

¹⁴⁰ Kenyeres, 2008. 77. Takács, 1897. 198. A Cseh Kamarát 1527-ben állították fel. Pálffy, 2016. 190. A Magyar Kamara illetékességi körének csökkenésére: Uo. 199.

¹⁴¹ Kenyeres, 2006. 149–152.

¹⁴² Bariska, 2008/1. 434–435.

morváknak adják el földjeiket.¹⁴³ 1550-ben a kőszegi zálogbirtokos Weispriachok borsmonostori tényerésével szemben született törvény. Teljesen jogosan, ugyanis az ausztriai kincstári ügyész abban az évben pont amiatt érvel Borsmonostor Ausztriához tartozása mellett, mivel az apátság kegyurai a pozsonyi béke óta mindig az „osztrák főhercegeknek” átadott Kőszeg kapitányai voltak. Ez egyébként nem volt teljesen igaz, ugyanis az 1506 előtti években Lánzsér ura, Ulrich von Weispriach volt a protektor. A Habsburg-uralom alá került uradalmak Ausztriába történő, akár tudatos, akár tájékozatlanságból adódó „beolvasztása” ébresztette rá a magyar rendeket, hogy folyamatosan hangsúlyozniuk kell a fennálló helyzet ideiglenes jellegét, és erre az volt a kézenfekvő megoldás, hogy zálogbirtoknak mondják a nyugat-magyarországi uradalmakat.¹⁴⁴ Azonban már az érdekszféra előbbre tolása figyelhető meg az Erdődyek kőszegi és császárvári birtokigényeinek támogatásában.¹⁴⁵ Ezután folyamatosan, országgyűlésről országgyűlésre előkerült „a Magyarországhoz tartozó, de egykor Ausztriának elzálogosított”, illetve „a Lengyelországnak ideiglenesen átruházott tizenhárom város” visszaváltásának ügye.¹⁴⁶ Ennek ismeretében azon sem kell csodálkozni, hogy az 1450-es évek tárgyalásai során is mindig magyar részről merült fel a konkrét pénzösszegért kiváltható zálogbirtokká minősítés vágya, nem pedig a császár részéről. A rendek el akarták érni, hogy a nyugat-magyarországi uradalmak királyi adója Magyarországra jöjjön, illetve álljon helyre a győri püspök tizedszedési joga, amelyet a zálogbirtokosok sokszor megsértettek. Sérelmezték azt is, hogy noha a török ellen ezeknek az uradalmaknak is a magyarországiakkal azonos módon kellene adóznia, ez nem történt meg. Első kérésük a Magyarország és Ausztria között időközben létrejött perszónalunió miatt akár teljesíthető is lett volna, hiszen a Magyarország is immár ugyanazon uralkodónak adózott, de az alsó-ausztriai kamara nem akarta kiengedni a területeket fennhatósága alól. Sikerült a maguk javára fordítaniuk a magyar rendek ama reményét, hogy a perszónalunió megkönnyíti a területek visszaszerzését, kifejtve, hogy pont a közös uralkodó miatt nincs erre szükség.¹⁴⁷

¹⁴³ 1548:63., 68. tc.: MTT 1526–1606. 248–251.

¹⁴⁴ ETE V. 312–313., Vö. 1550:47. tc.: Mon. com. III. 314. A borsmonostori apátság életébe már korábban beavatkoztak Ausztria felől: az 1520-as évek elején Cziriáky György apátot Ferdinánd főherceg mozdította el, később pedig a kőszegiek akadályozták meg visszatérését. Kovács, 1910. 133–136. Vö. MNL VaML KFL Kőszeg város tanácsának iratai. Acta Miscellanea. 1549. április 5., Kőszeg. Az Ausztriához tartozás melletti érvek: ETE V. 464–468. Weispriach protektorátusához: DL 21592. 1526-ban Ferdinánd főherceg megengedte Szerencsés Imre fiának, hogy Alsó-Ausztriába, azon belül is Kismartonba költözzön. MZsO IX. 81–82. Ez és a hasonló szövegek, amelyek a nyugat-magyarországi uradalmakat Ausztria részeinek állítják be, a későbbiekben hivatkozási alapként szolgálhattak az osztrák kormányzerveknek, ezért kellett valamivel cáfolni állításukat.

¹⁴⁵ 1548:69. tc.: Mon. com. III., 235.

¹⁴⁶ 1552:33., 1553:28., 1556:41. artikulusok: Mon. com. III., 374–375., 458., 583–584. 1563:15. tc.: Mon. com. IV. 583–584. 1567:42. tc.: Mon. com. V. 160. 1574:29. tc.: Mon. com. VI. 124. 1588:37. tc.: Mon. com. VII. 378.

¹⁴⁷ Mon. com. III., 27–28.

Az udvar pénzsűkén úgy próbáltak segíteni, hogy sürgették a királyt, engedje meg, hogy tehetős magyar urakkal váltassa ki a birtokokat. 1608-ban, II. Mátyás megkoronázása előtt arra igyekeztek rávenni az uralkodót, hogy ne kelljen letenni a zálogösszeget, az „alzálogosokat” pedig valami más módon kárpótolják.¹⁴⁸ Minden bizonnyal nagy gondot okozott a reinkorporáció szabályozásának hiánya és a magyar fél által zálogbirtokként számontartott uradalmaknak a Habsburgok általi alzálogba vetése. Ama két uradalom esetében, ahol megneveztek zálogösszeget, az Alsó-Ausztriai Kamara a visszacsatoláskor hiánytalanul meg is kapta azt.¹⁴⁹

A Szent Korona visszaadásáért történt elzálogosítás idővel oly mértékben bekerült a köztudatba, hogy Fraknó 1626-ban történt visszacsatolása után az alábbi feliratot helyezték el a felső várba vezető kapu fölé:

„Engem, Fraknót, akit Magyarország koronájáért adtak idegennek, gróf Esterházy Miklós nádor ritka hűsége adott vissza ugyanannak a koronának. Az igen felséges II. és III. Ferdinánd császárok uralkodása alatt magának és leszármazottainak, amely család az alapoktól felépítette, a hűség és a szorgalom példajaként jó állapotában megőrzi.”¹⁵⁰

A magunk részéről azonban, mint ahogy a fentiekből kiderült, nem tartjuk helyesnek a záloguradalmak kifejezés használatát, amennyiben az 1463-ban vagy 1491-ben Habsburg-kézre adott nyugat-magyarországi területekről van szó, mert Fraknó és Kabold kivételével nem voltak azok (lásd az alábbi összefoglaló táblázatot). Helyesebb, ha egy tágabb kifejezést használunk: nyugat-magyarországi Habsburg-/Habsburg-kézre került uradalmak. Ezzel ugyanis egy csoportba lehet foglalni a különböző jogcímeken megszerzett birtokokat a kedvezményezett, a *Domus Austriae*, a Habsburg-ház neve alatt.

Vár és uradalma	Hogyan került Habsburg-fennhatóság alá?	Habsburg-kézen marad-e az 1463. évi békében?	Habsburg-kézen marad-e az 1491. évi békében?	Reinkorporáció szabályozása
Baumgarten	foglalás	nem	nem	–

¹⁴⁸ „Bona universa, quae olim ad Austriam impignorata fuere [...] gratis, sineque ulla inscriptionis summae depositione remittere; modernosque possessores [...] contentare dignetur” – 1608:19., 1609:38., 1618:9., 1622:62., 1625:37., „dominia ad Austriam possessa attinet” – 1635:60., 1638:38., 1647:71. artikulások. A latin idézet forrása: MTT 1608–1657. 20., 336. A többi uo. passim. A rendek és az uralkodó együttműködése azért volt fontos, mert már az 1463. évi béke is kettejükre, a mindenkori királyra és az országra (*Rex pro tempore et Regnum Hungarie*) ruházta a kiváltás jogát. Nehring, 1975. 207., Bariska, 2007/3. 71.

¹⁴⁹ Bariska, 2007/1. 138.

¹⁵⁰ „Frakno me pro corona Hungariae obalienatum [!], rara fidelitas comitis palatini Nicolai Esterhazi eidem coronae restituit. Sub auspiciisque augustissimorum imperatorum Ferdinandi secundi et Ferdinandi tertii regno sibi posteriori familiae, quae suae a fundamentis extruxit, fidelitatis industriaeque exemplum eisdem reliquens sartum tectumque conservat.” – Schmeller-Kitt, 1993. 246. Hasonló felirat a kismartoni kastély udvarába is került. Kroyer, 1954. 25.

Béla	foglalás	nincs említve	nincs említve	–
Borostyánkő	foglalás	nincs említve	igen	nem
Dévény	foglalás	nem	nem	–
Fraknó	zálog	igen	igen	igen
Kabold	zálog	igen	igen	igen
Kismarton	foglalás	igen	igen	nem
Kőszeg	foglalás	igen	igen	nem
Lánzsér	zálog	nem	nem	–
Macskakő	új építés	nem	nem	–
Rohonc	foglalás	igen	igen, de rögvest eladományozzák	nem
Sopron	zálog	nem	nem	–
Szalónak	foglalás	nem	nem	–
Szarvkő	foglalás	nincs említve	igen	nem

3. táblázat: A nyugat-magyarországi uradalmak Habsburg-kézre kerülése

A VIZSGÁLT IDŐSZAK: A NÉMET-RÓMAI BIRODALOM ÉS MAGYARORSZÁG

Mollay Károly az 1963-ban Macskakőről írt tanulmányában azt az észrevételt tette, hogy a „részletek tisztázásához és megértéséhez azonban jobban kell majd ismernünk Alsó-Ausztria történetét az 1440–1465-ig tartó években”.¹⁵¹ Ez a megállapítás ugyan ebben az esetben csak Macskakő, tágabb értelemben pedig Sopron történelmének jobb megértésére vonatkozott, azonban tágabb értelemben Nyugat-Magyarország 15–16. századi történelmét sem lehet megismerni anélkül, hogy folyton-folyvást ki ne tekintenénk a tőle nyugatra fekvő Habsburg területekre. Ezért az alábbiakban röviden foglalkoznunk kell az örökös tartományok helyzetével, történetével, illetve a Habsburgok által kötött legjelentősebb egyezményekkel, természetesen csak addig a pontig, ameddig az témánk szempontjából fontos, egyébiránt az olvasókat igyekszünk a kurrens szakirodalomhoz irányítani. A következő kérdés kell, hogy szemeink előtt lebegjen: kik voltak és honnan jöttek azok a zsoldos és hivatalviselő nemesek, akik az 1440 utáni időszakban birtokokat szereztek Nyugat-Magyarországon?

Mindenekelőtt le kell szögezni, hogy az a Magyarországtól nyugatra fekvő konglomerátum, amelyet klasszikusan csak Ausztria vagy Habsburg örökös tartományok néven nevezünk, a 15. században egy tarka, folt hátán folt szötteshez volt hasonlítható leginkább, amelynek csak egy – igaz tekintélyes – részét uralták a Habsburgok, azonban birtokaikba számos enklávét ékelődött, gyakran pedig idegen fejedelemségek választották el a Habsburg területeket egymástól. A mai Salzburg tartomány például egészen 1805-ig nem volt Habsburg

¹⁵¹ Mollay, 1963. 135.

birtok, hanem önálló egyházfejedelemség, és számos ausztriai, stájerországi vagy karintiai exklávával rendelkezett, az egyik legfontosabb ezek közül Pettau volt. Más egyházfejedelmek (Brixen, Chiemsee, Passau, Seckau, Trient stb. püspökei) is rendelkeztek önálló világi területi hatalommal. A Görz és Gradisca néven ismert Habsburg tartomány elődje az 1500-ig önálló Görzi Grófság volt, tartományfejedelmei a középkorban még számos karintiai és tiroli címmel (karintiai palotagróf, tiroli gróf) és területtel is rendelkeztek, ezekről fokozatosan le kellett mondaniuk a Habsburgok javára. Meg kell még említeni a cillei és az ortenburgi grófságokat is, amelyeket a Cillei család fiági kihalása után csak 1460-ra sikerült biztosítani III. Frigyesnek.¹⁵²

A vizsgált korszak elején maguk a Habsburg tartományok sem voltak egységesek, tagolódásukat az 1379. évi neubergi egyezmény határozta meg. Alsó- és Felső-Ausztria III. Alberté és leszármazottaié, az alpesi tartományok (Tiroli, Karintia, Krajna, Stájerország Bécshely környékével és az isztriai partvidék) Albert fivéréé, III. Lipóté lett. Mivel Lipótnak több fia született, tartományai 1406-ban tovább osztódtak: Stájerországot, Karintiát és Krajnát végül II. (Vas) Ernő, Tiroli és a szórt svábföldi birtokokból álló Elő-Ausztriát pedig IV. (Ürestarisznyájú) Frigyes szerezte meg. 1278–1508-ig, I. Miksa balsikerű Velence elleni háborújáig Habsburg enklávét a Friuliban található Pordenone (ném. Portenau). Az osztozkodás a címekben nem valósult meg, minden Habsburg férfi viselhette az Ausztria hercege titulust.¹⁵³

Az Albert- és a Lipót-ágak közötti vezető szerep sokáig nem dőlt el, mivel az egyes tartományok élére gyakran kerültek kiskorú tartományfejedelmek, ilyenkor pedig a gyámi pozíció lehetővé tette, hogy a másik ágból származó családtagok ideiglenesen a saját kezükbe vegyék azokat a tartományokat. Mindazonáltal 1411 után, midőn V. Albertet nagykorúvá nyilvánították, Zsigmond király (1433-tól császár) támogatása és a leányával, Erzsébettel kötött házasság az Albert-ágot hozta erős helyzetbe, mivel apósa halála után Albert tulajdonképpen megörökölte Csehországot és Magyarországot is, 1438-ban pedig német királlyá is megválasztották. Korai halálával azonban az Albert-ági dominanciát ismét a Lipót-ágé váltotta

¹⁵² Zöllner, 1998. 100–102; Niederstätter, 1996. 179–214. Vö. Uo. 153. oldali térkép Karintia 1460 előtti megosztottságáról továbbá Scheithauer–Schmeiszer–Woratschek, 1972. 43. oldali térkép a Habsburg területi gyarapodásokról. Salzburg karintiai exklávéiról: Lang–Metnitz, 1971. Lénárd görzi gróf (†1500) még élete végén is viselte karintiai és tiroli uralkodói címeit. ÖStA HHStA AUR 1494. V. 26.

¹⁵³ ÖStA HHStA AUR 1379. IX. 25. Niederstätter, 2004. 178–182. Zöllner, 1998. 107.

fel, mivel V. Frigyes herceget 1440. február 2-án német-római királlyá választották, igaz a kül- és belpolitikai nehézségek miatt csak 1442-ben koronázták meg Aachenben.¹⁵⁴

1439. október 27-én meghalt Habsburg Albert, s ezzel a Német-római Birodalom, Csehország és Ausztria mellett Magyarország is elveszítette uralkodóját. Az özvegy Erzsébet királyné várandós volt, ha pedig fiúgyermeket szül, férje végrendelete értelmében a gyermeknek kell örökölnie. Ennek nem is lett volna akadály, de a lengyel politikát ekkoriban irányító Zbigniew Oleśnicki krakkói püspök megszarolta a magyar politikai vezetést, hogy Lengyelország szövetséget köt ellenük az oszmánokkal, ha nem III. Ulászlót választják királyukká. Színleg Erzsébet beleegyezett ebbe, hogy időt nyerjen a szülésig, az utolsó pillanatban pedig a Szent Koronát is elraboltatta. 1440. február 22-én megszületett fia, László, ennek ellenére – a zsarolás miatt – a magyar rendek küldöttei felajánlották a trónt Ulászlónak. A Jagelló-házból származó fiatal uralkodó kedvezően fogadta, hogy királlyá választották, viszont késve indult új országába, mozgásteret hagyva az özvegy királynénak. Erzsébet, hogy kész tények elé állítsa ellenfeleit, a Szent Korona birtokában május 15-én keresztülvitte fia megkoronázását, de hiába. Ulászlót nem tudta ezzel visszafordítani, sőt, eljárása (kezdve a koronarablással) még saját hívei körében is visszatetszést váltott ki sokakból. Hédervári Lőrinc nádor átpártolt és átadta Budát Ulászlónak, ezért Erzsébetnek vissza kellett vonulnia Győrbe. Ulászló párthívei a Szent Korona visszaszerzése érdekében június 21-én elfoglalták Győrt. Mivel ott csak Erzsébet és a korona hűlt helyét találták, július 17-én kénytelenek voltak egy „pótkoronát” használni Ulászló megkoronázásához, miután közjogilag érvénytelenítették a csecsemő megkoronázását.¹⁵⁵

Erzsébet Győrből egy hosszabb, de biztosabb úton, az óvári uradalmon keresztül Sopronba küldte fiát, ahol híve, Cillei Ulrik volt a kapitány, ő maga Pozsonyba sietett, hogy biztosítsa az ország nyugati kapuját.¹⁵⁶ Innen írt VI. Albert osztrák hercegnek és Fraknoi Pál özvegyének, Pottendorfi Annának, hogy Fraknón szállásolhassa el fiát. Az özvegy először Albertet kérte fel fia gyámjának, de ez Albert bátyja, Frigyes herceg ellenállásába ütközött, aki a családi

¹⁵⁴ Zanetti, 1985. 60–67. A dolgozat folyamán Frigyeset nevezhetem hercegnek, királynak vagy császárnak is, attól függően, hogy a leírt események idején milyen címet viselt. 1452 előtti eseményeknél értelemszerűen nem nevezem császárnak.

¹⁵⁵ Pálosfalvi, 2003/1. 127. Pálosfalvi, 2003/2. 139–142; Pálosfalvi, 2017. 421. Az események részletesen: Pálosfalvi, 2018. 129–140. Ulászló jelöltségének ötlete már Zsigmond halálakor felbukkant, míg Csehországban öccsét, Kázmért jelölték Habsburg Albert ellenében. Mályusz, 1994. 121., 128–129; Hödl, 1978. 126–137. Erzsébet királyné tetteit jelentős mértékben magyarázza, hogy apja őt tekintette az örökösének, és nem pusztán királyné, hanem társuralkodó volt Albert mellett. Mályusz, 1994. 120., 131–134., 138–139.

¹⁵⁶ Kottanerné 62–65.

szokásjog és Albert király végrendelete alapján, mint legidősebb élő Habsburg, magának követelte a kis László feletti gyámságot.¹⁵⁷

A nagykorúság elérése, ezzel együtt a gyámság vége esetében a tartományi jog és a Habsburg házi szabályok eltérőek voltak. Előbbi a 14. életév betöltését írta elő, utóbbi a 16. születésnapra tette a nagykorúság elérését. A gyakorlatban azonban mindig a gyámok és a rendek közti alku tárgya volt, amelybe néha külső hatalmasságok is beleszóltak.¹⁵⁸

Az 1440. február 2-án német-római királlyá választott Frigyes és öccse, Albert herceg között éles ellentét volt nem csupán az atyai örökség felosztása miatt, hanem az V. László tartományai feletti ellenőrzés megszerzéséért. VI. Albertnek 1440-ben le kellett mondania a csecsemő király feletti gyámságról, de ambíciói nem csitulak, Cillei Ulrikkal szövetségben többször is fegyvert fogott bátyja ellen (kihasználva például azt az időt, amikor 1442 tavaszán Frigyes Aachenbe utazott királlyá koronáztatni magát). A harcok eredményeképp Frigyes kénytelen volt egyes stájer városokat átengedni az öccsének, illetve megígérni a Cilleiek hercegesített grófi rangra való emelését, akikkel kölcsönös örökösödési szerződést is kötött.¹⁵⁹ Frigyesnek ahhoz sem kellett sok idő, hogy az ausztriai rendeket maga ellen hangolja. Ez az ellenszenv ötven évig kitartott, még Mátyás király is profitált belőle Ausztria megszállásakor. Frigyesnek a csehekkel sem volt szerencséje, ők is maguk szerettek volna gyámkodni László felett.¹⁶⁰

A kis László ügyét Magyarországon 1442-ben bekövetkezett haláláig elsősorban édesanyja, Erzsébet királyné képviselte. Ez az ügy pedig a bátaszéki vereség (1441 január) és

¹⁵⁷ Kottanerné 87. 39. jz; Zanetti, 1985. 43–44. Ezt a Habsburg szokásjogot a 15. század első felében meglehetősen sűrűn kellett alkalmazni, és szinte mindig eltérő ágakból (az ausztriai Albert-ág, illetve a stájer Lipót-ág) kerültek ki a gyámok és gyámfiak. Niederstätter, 1996. 239. 1439-ben, Zsigmond tiroli herceg gyámjának kiválasztásakor azonban a rendek csak megkötésekkel alkalmazták, ugyanis nem a dinasztia legidősebbjéhez, Albert királyhoz fordultak, hanem a Lipót-ág legidősebb tagjához, V. Frigyeshez. Uo. 242. A gyámsághoz még: Dvořáková, 2011. 150; Mályusz, 1994. 142.

¹⁵⁸ Meg kell jegyezni, hogy a 14. század közepén a Habsburg házi szabályok is a 14. évre tették a nagykorúság határát, ez később emelkedett 16 évre. Niederstätter, 2004. 168. Az ausztriai rendek 1406-ban kísérletet tettek az akkor még csak 9 éves V. Albert teljes jogú uralkodóként való elismertetésére, 1408-ban viszont beleegyeztek a stájer hercegek gyámi hatalmának további elismerésébe. Az ügy végére végül német királyként Luxemburgi Zsigmond tett pontot 1411-ben a 14 éves Albert nagykorúsításával. Niederstätter, 1996. 238–242. V. Albert nagykorúsítása: RegImp XI. 141. sz. A lovaggá ütés szintén hordozott egy olyan jelentéstartalmat, hogy elnyerése után az ifjú nagykorúnak kell tekinteni, azonban ezt pont V. Lászlónál nem alkalmazhatjuk, őt ugyanis még csecsemőként, a koronázása előtt ütötték lovaggá. Az eljárást természetesen a lovaggá ütés nagykorúvá tévő szimbolikája motiválta, ugyanúgy, ahogy megbérmálását is, de a valóságban természetesen nem tette jogilag nagykorúvá V. Lászlót. Kottanerné 47. László esetében, mint alább részletesebben is kifejtjük, szintén nem tartották be a Habsburg házi szabályokat, akárcsak Zsigmond tiroli herceg esetében sem, akit csak 19 évesen nagykorúsítottak a tiroli rendek követelésére. Még maga V. Frigyes sem szabadult meg a tiroli IV. Frigyes gyámi hatalmától 16 évesen, egészen 20 éves koráig várnia kellett erre. Niederstätter, 1996. 144., 245; Gerhartl, 1978. 117; Zanetti, 1985. 41.

¹⁵⁹ Dimitz, 1883. 15–16; Schäffer, 2018/1. 47.

¹⁶⁰ Gerhartl, 1978. 110; Schäffer, 2018/1. 47.

I. Ulászló dunántúli hadjárata után elég rosszul állt, utóbbi mindössze a Felvidék egy részét (ahol Giskra volt az úr) és Szlavóniát (ahol pedig a Cilleiek) nem tartotta ellenőrzése alatt, továbbá a Frigyesnek elzálogosított Sopront. A Cilleiekkel viszont sikerült egyezséget létrehoznia.¹⁶¹ A nyugat-magyarországi helyzet is konszolidálódni kezdett 1443-ban, mivel a pápa az oszmánok elleni küzdelem miatt egymás közti békére intette a keresztény fejedelmeket és Habsburg Frigyes a maga részéről ennek eleget is tett: a soproni városkapitány sorra fegyverszüneti egyezményeket kötött a környékbeli várnagyokkal. 1444. november 10-én azonban I. Ulászló életét veszítette a várnai csatában és a központi hatalom felbomlott, részlegesen csak 1446-ban, Hunyadi János kormányzóvá választásakor stabilizálódott. Ebben a király nélküli időszakban újrakezdődtek a Sopron elleni támadások, amelyekért Frigyes király 1445-ben határozottan visszavágott: tőle szokatlan módon személyesen indult harcba Nyugat-Magyarországon, Léka kivételével elfoglalta a határváratokat Szarvkőtől egészen Szalónakig, és a legyőzött kőszegieken statuált példát, milyen következményekre számíthat, aki megszegi a vele kötött békét. Frigyes ekkor hivatalosan nem Magyarország ellen viselt hadat, hanem mint V. László gyámja, leszámolt a belháborút folytatók egy részével. Arra ugyan nem volt elég katonai ereje, hogy az egész országban helyreállítsa a békét, de legalább saját soproni zálogbirtokát megvédte, befolyását pedig kiterjesztette a határ mentén – V. László nevében. A megszerzett várakat arra használta, hogy a híveit azokkal fizesse ki. Erre nagy szüksége volt, hiszen a saját tartományaiban és a Ausztriában is káosz uralkodott a külső és a belső ellenség miatt.¹⁶²

1446-ban a magyar rendek elismerték Lászlót királyuknak, ő azonban még gyámja udvarában volt. A tiroli rendek épp ebben az évben érték el, hogy hercegüket, Zsigmondot Frigyes kiengedje gyámsága alól. Ezzel a magyarok is megpróbálkoztak, Hunyadi János az év végén hadjáratot vezetett a Frigyes által ellenőrzött Nyugat-Magyarországra, majd onnan Bécsújhely alá, de nem sikerült eredményt elérnie. Valószínűleg nem is törekedett rá: frissen megválasztott kormányzói hatalmát sokkal könnyebben érvényesíthette, amíg királya távol volt, nem csoda, hogy 1450-ben is meg tudott egyezni III. Frigyesel László nagykorúvá nyilvánításának 1458-ig való elhalasztásáról.¹⁶³

Frigyes 1452-ben Itáliába indult, hogy császárrá koronáztassa magát. egyben feleségül vegye menyasszonyát, Eleonóra portugál királylányt. Utazására magával vitte gyámfiát, László

¹⁶¹ I. Ulászló dunántúli hadjárata Feiszt, 2012. 116–122.

¹⁶² Bariska, 2005. 300–303; Bariska, 2007/2. 1169–1173., 1179.

¹⁶³ Gerhartl, 1978. 117. Frigyes király 1446. november 22.-i oklevele szerint a magyar sereg akkor Ebenfurt, Szarvkő, Fraknó és Bécsújhely között állomásozott. RegImp XIII/12. n. 365. sz; Pálosfalvi, 2018. 145–146.

királyt is. Március 16-án Frigyes céljai megvalósultak, majd az ifjú pár Nápolyba látogatott Eleonóra nagybátyjához, V. Alfonzhoz, ám az újdonsült császár belső ellenzéke sem tétlenkedett. Amikor a császári pár június 19-én visszaérkezett Bécsújhelyre, már javában mozgolódtak az osztrák rendek, amelyek 1451 októberében megalakították a mailbergi szövetséget, célul tűzve ki V. László kiszabadítását a gyámságból. 1451 decemberében vezetőjük, Ulrich Eitzinger nagyhatású beszédével maga mellé állította az alsó-ausztriai rendeket, januárban pedig a felső-ausztriaiak is csatlakoztak. Júliusban mintegy 500-an mondták fel az engedelmességet a császárnak, ami augusztus 27-én realizálódott, amikor megjelentek Ulrich Eitzinger és Cillei csapatai Bécsújhely alatt. Másnap megrohamozták a várost, amelyet csak Andreas Baumkircher helytállásának köszönhetően sikerült megvédeni. Azonban a védők helyzete kilátástalan volt, nem voltak készleteik egy ostrom túléléséhez, ezért III. Frigyes tárgyalásokba bocsátkozott és szeptember 1-jén, V. László szeptember 4.-i átadása árán békét kötött ellenfeivel.¹⁶⁴ Ezzel és az ezt kiegészítő 1453. február 26-i megállapodással lecsillapodott az ausztriai rendekkel való viszony, azonban egyéni sérelmek és érdekellentétek miatt a következő években is sokszor pusztították osztrák csapatok Bécsújhely környékét.¹⁶⁵ Frigyes pozíciói Ausztriában tehát meggyengültek, viszont ezt két dologgal ellensúlyozni tudta. Egyrészt zálogjogon továbbra is birtokában maradtak fontos ausztriai várak és városok, amelyeket szilárdan meg tudott őrizni, hiszen ellenfelei (Cillei Ulrik, Ulrich Eitzinger) között is hatalmi harcok dúltak. Másrészt aligha tarthatjuk véletlennek, hogy 1453. január 6-án erősítette meg a Habsburg örökös tartományok kiváltságleveleit összefoglaló *Privilegium maius*t, amelyben a család stájer ágának főhercegi titulust biztosított, szemben az osztrák ágat képviselő V. Lászlóval, aki Ausztriában csupán herceg maradt.¹⁶⁶

A következő évek sem a békéről szóltak, hiszen Frigyes császár és V. László között elszámolási vita volt, utóbbi pedig saját hatalom és pénzügyi források híján (Csehországban Podjebrád György, Magyarországon pedig Hunyadi János tartotta a kezében az uralkodói jövedelmeket) kénytelen volt rokonára, Cillei Ulrikra támaszkodni. Ulrik gróf ezekben az években sikeresen maga köré gyűjtötte a császárt szolgáló fiatal és feltörekvő zsoldosvezérek egy részét, akik a következő években Fehde-háborúkkal pusztították III. Frigyes érdekeltségeit. Amikor Cillei Ulrik halálával családja fiágon kihalt, számos igénylő akadt gazdag birtokaikra.

¹⁶⁴ Gerhartl, 1978. 125–129; Lorenz, 1952. 64–74; Niederstätter, 1996. 248–249. A mailbergi szövetségre részletesen: Gutkas, 1966.

¹⁶⁵ Gerhartl, 1978. 139.

¹⁶⁶ Lhotsky, 1957/1. 34; Niederstätter, 1996. 249–250; Luger, 2018. 254–258. A *Privilegium maius*nak természetesen voltak nagyratörőbb célja is, a Habsburg ház számára monopolizálni a császári trónt. Luger, 2018. 245–246.

III. Frigyes, akiknek kezében volt a Cillei-Habsburg örökösödési szerződés, csupán egy volt közülük. V. László ugyancsak harcba szállt, de korai halála megakadályozta, hogy eredményt érjen el. Végül a szlavóniai birtokokat Vitovec János, a Cilleiek zsoldosvezére és rokoni köre szerezte meg, a birodalmiakat pedig a császár. Albert herceg 1458-ban mondott le a Cillei-örökségről. Legtovább János görzi gróf tartott ki, akit csak 1460-ban győztek le a császár zsoldosvezérei,¹⁶⁷

V. László halála után, miközben Magyarországon egy törékeny, de létezése pillanataiban nagyhatalmú politikai konstelláció királlyá választotta Hunyadi Mátyást, aki prágai fogságából hazatérve még azon az áron is igyekezett önálló bel- és külpolitikát folytatni, hogy ezzel elszigetelte magától a megválasztását lehetővé tévő főurakat, a Habsburg férfiak harcba kezdtek a két Ausztriáért. Legelőször Zsigmond tiroli herceg szállt ki, ő VI. Albertre ruházta igényeit, miután utóbbi átengedte neki minden megmaradt elő-ausztriai birtokát. III. Frigyes és öccse folytatták a küzdelmet, de nem bírtak egymással, ezért 1458 augusztusában felosztották az örökséget: Albert kapta Felső-, Frigyes Alsó-Ausztriát. Ezzel egy időben Frigyes kibékült a korábban a magyar király oldalán álló, s ellene harcoló Szentgyörgyi Jánossal és Zsigmonddal, Heinrich von Liechtensteinnel, Ellerbach Bertolddal, Hans Enzensdorferrel, Andreas Baumkircherrel és Ulrich Grafeneckkel, 1459 elején pedig a Garai László és Újlaki Miklós vezetésével létrejött Mátyás-elleni rendi ellenzék is benne látott alternatívát. Vitatott körülmények között megszületett egy királyválasztó oklevél is Németújváron, 1459. február 17-én.¹⁶⁸ Frigyes mellett szolt családja régi származása, hogy rokona volt az elhunyt királynak, illetve birtokában volt a Szent Korona is. Március 4-én Bécsújhelyen ünnepélyes keretek között elfogadta a választást, és hadjárat tervezésébe fogott, ez azonban a körmendi győzelem ellenére kifulladt.¹⁶⁹ Szép lassan megkezdődött a lázadók visszatérése Mátyás oldalára, 1463-ban III. Frigyesnek jószerével csak egy olyan híve maradt, aki régi magyar nemesi család leszármazottja volt és nem számított homo novusnak, Szentgyörgyi és Bazini László.¹⁷⁰

VI. Albert idővel egyre elégedetlenebb volt az Ausztriát felosztó 1458. évi szerződéssel, ezért 1460 júniusában megtámadta a bátyját, maga mögött tudva Zsigmond herceg, IX. Lajos bajor herceg, a Frigyessel ellenséges alsó-ausztriai rendek és Mátyás magyar király

¹⁶⁷ Az ellenfelek felsorolását lásd: Teleki II. 481 vagy Pálosfalvi, 2001. 440; Theuer, 1994. 316. A Habsburg–Cillei örökösödési szerződésre: Pertassek, 1996. 53. A Cillei-birtokok 1456-ban: Uo. 60. A görzi grófok 1437-ben kötötték örökösödési szerződést a Cilleiekkel az ortenburgai grófság tárgyában. Uo.

¹⁶⁸ Gerhartl, 1978. 146; Niederstätter, 1996. 146., 251; Haller-Reiffenstein, 1992. 123–124; Pálosfalvi, 2013. 347–374. A németújvári királyválasztó oklevél szedett-vedettségéhez elegendő összehasonlítani Mátyás február 10-én kelt oklevelével, amelyben saját híveit sorolja fel. DF 287227.

¹⁶⁹ Gerhartl, 1978. 147; Haller, 1973. 130., 137; Veszprémy, 1998. 321–322. A további nyugat-magyarországi harcokra: Leser, 1951. 23–24.

¹⁷⁰ Csermelyi, 2019/2. 36; DL 15854.

támogatását.¹⁷¹ A rendi ellenzék egyik vezetője, Gamaret Fronauer olyan károkat okozott Fehdeharcai során, hogy Frigyesnek Andreas Baumkirchert, Ulrich von Grafenecket és Jan Jiskrát is ellene kellett küldenie.¹⁷² A testvérháború első szakaszának az 1461. szeptember 6-án megkötött fegyverszünet vetett véget, de csak ideiglenesen. 1462. október 5-én a bécsiek felmondták az engedelmességet, 6-án pedig nyíltan ellene fordultak, majd ostrom alá vették a családjával együtt a várban tartózkodó császárt. A helyzet bonyolultságát mutatja, hogy teljesen Albert oldalára sem álltak, de felajánlották neki, hogy négyéves unokaöccse Miksa főherceg nevében vegye át a tartomány kormányzását. Frigyes és a bécsiek között többek közt Mátyás király követe, Andreas Baumkircher jóbarátja, Georg Pettel von Schönberg pozsonyi prépost is közvetített.¹⁷³ 1462-ben cseh segédcsapatok megérkezésének hírére Korneuburg, Kreims és Stein városa azonnal visszatértek a császár hűségére, Podjebrád pedig be is vonult Korneuburgba.¹⁷⁴ 1462 végén Frigyes tartományaiból jelentékeny haderő érkezett Bécs falai alá, hogy segítsenek a császárnak. December 2-án, Podjebrád közvetítésével született meg a béke, amelyben Frigyes nyolc évre átengedte Alsó-Ausztria kormányzását a fivérének, ugyanakkor számos stratégiai pont az ellenőrzése alatt maradt, miközben az Alberttel elégedetlen nemesség is hozzá kezdett húzni, még egykori ellensége, Wolfgang Holzer bécsi polgármester is, aki 1463. április 8–9. éjjel 400 császári lovast engedett be a fővárosba. Az akció azonban kudarcba fulladt, Holzert pedig Albert kivégeztette.¹⁷⁵ Ennek ellenére helyzete megingott, hívei, köztük a Szarvkő kapcsán szóba kerülő Georg von Pottendorf megegyezést kerestek a császárral.¹⁷⁶

A császár és az öccse közötti konfliktus eszkalálódása idején, részben azzal összefüggésben Ausztriát éhínség sújtotta és súlyos pénzügyi válságot élt át, mivel a szomszédos német tartományokból ide is rossz minőségű pénzek áramlottak be, amely III. Frigyeset is pénzrontásra vett rá. 1456 és 1460 között a veretek minősége egyre rosszabb lett, a pfennigek ezüsttartalma az 1435. évi 0,25 g-ról 0,012-re csökkent, a bajt pedig tovább tetézte a fizetésektelen uralkodó által előbb kamarásainak, majd zsoldosvezéreinek (Szentgyörgyi és Bazini János és Zsigmond, Andreas Baumkircher, Ellerbach Bertold, Ulrich von Grafeneck, Vitovec János, Andreas és

¹⁷¹ Niederstätter, 1996. 146–147. A császár 1461-ben 468 engedelmességet és békét felmondó ún. *Absagebriefet* kapott. Uo. 251.

¹⁷² Niederstätter, 1996. 251.

¹⁷³ Kropf–Lehner, 2013. 69; Niederstätter, 1996. 147., 252–253; Csendes, 1974. 10–19; Köblös, 1994. 468.

¹⁷⁴ Kropf–Lehner, 2013. 70.

¹⁷⁵ Dimitz, 1883. 18; Niederstätter, 1996. 147., 254; Unrest 16–17. Holzert épp az ekkor császári szolgálatban álló Schönberg prépost vesztegette meg és vette rá Bécs kapuinak kinyitására. Köblös, 1994. 468.

¹⁷⁶ Hogy ez nem találkozott VI. Albert tetszésével, mutatja, hogy a kiegyezőket kizárta a tanácsából. Brunner, 1929. 492.

Sigmund von Weispriach) kibocsátott pénzverési engedélyek, mivel a bérlők természetesen elsősorban a maguk hasznát keresték.¹⁷⁷

Az Oszmán Birodalom által fenyegetett kereszténységnek ezek az áldatlan állapotok egyáltalán nem váltak a hasznára. Jól tudta ezt II. Piusz pápa is, aki minden tőle telhetőt megtett, hogy a törökverő Hunyadi János fiának trónját stabilizálja. Több legátust is mozgósított a III. Frigyes és Mátyás közti béke érdekében. 1463. július 19.-én a császár Bécsújhelyen, Mátyás képviselői pedig Sopronban hitelesítették a békeokmányt. E dokumentumban Mátyás, akinek mindennél jobban szüksége volt a Szent Koronára hatalma legitimizálásához, hajlandó volt elismerni Frigyes császár magyar királyi címét, továbbá a radkersburgi békében szereplő nyugat-magyarországi uradalmak közül öt (Fraknó, Kabold, Kismarton, Kőszeg és Rohonc) esetében Frigyesnek engedte át a világi joghatóság egészét. Ugyanebben a szerződésben, a szöveg szerint kifejezetten a korona visszaadásáért cserébe Mátyás elismerte „uralkodótársa” vagy az ő leszármazottainak öröklési jogát abban az esetben, ha saját halálakor nem maradna törvényes leszármazottja. Ekkor Frigyesnek már volt egy fia, az 1459-ben született Miksa.¹⁷⁸

A békekötésre talán a legjobbkor került sor, ugyanis a császárt sarokba szorító tényezők közül az első még az év vége előtt kidőlt: december 2-án VI. Albert búbópestis vagy vérmérgezés áldozata lett. Habár örökösének Zsigmond herceget jelölte ki, a következő év elején a felső-ausztriai tartománygyűlés a császárt ismerte el tartományfejedelemnek, a bécsiek küldöttsége pedig ugyanekkor fel is kereste Frigyes, kegyelmet kérve néhai öccse párthíveinek.¹⁷⁹

Az első jele annak, hogy Mátyás igyekszik szorult helyzetbe hozni a császárt, az a salzburgi érsekség ügyeibe való beavatkozás volt 1467-ben.¹⁸⁰ A következő évben Mátyás megindította hadait a cseh trón megszerzésére, amelyet összekötött III. Frigyes megsegítésével, aki ellen a rendi ellenzék akkor épp Podjebrád Viktorin herceg fegyveres segítségével harcolt. A magyar beavatkozás olyannyira jól sikerült, hogy a második római útjára készülő Frigyes távolléte idejére a magyar királyt bízta meg Ausztria védelmével.¹⁸¹ 1469 első napjaiban Frigyes arról tájékoztatta a pápát, hogy Baumkircher a magyar király támogatásával kelt fel ellene. Valóban,

¹⁷⁷ Gruszecki, 1949. 80; Huszár, 1955–1956. 36–37; Niederstätter, 1996. 252; Pohl, 1972. 91–99., 107–140; Mirnik, 1999. 103–105; Ban–Mirnik, 2001. 109–118., 121. Az Andreas von Weispriach már jobb minőségű pénzek verésére kapott engedélyt 1460-ban: Mon. Car. XI. 346. sz.

¹⁷⁸ Bariska, 2008/1. 424., 427–428., 430; Csermelyi, 2018/2. 16–18; Gerhartl, 1978. 147.

¹⁷⁹ Gerhartl, 1978. 154–155; Niederstätter, 1996. 147., 255. Arra, hogy az 1462. évi előszerződés alapján valóban megszülessen a béke, minden bizonnyal Bécs sikertelen visszafoglalási kísérlete és annak várható következményei vették rá a császárt. Fraknói, 1910. 20–21.

¹⁸⁰ Kropf–Lehner, 2013. 55. 1467-ben Mátyás utasította Vitovec Jánost és Andreas Baumkirchert, hogy védjék meg Bernard érseknek a magyar határ mentén fekvő birtokait. DF 258302.

¹⁸¹ Unrest 17–18; Kropf–Lehner, 2013. 55.

a *Baumkircherfehde* Mátyás jóváhagyását élvezte. 1470-ben a magyar király sikertelenül próbált közvetíteni.¹⁸² 1470. február 11. és március 11. között került sor a császár és a király bécsi találkozására, ahol Mátyás megkísérelte elérni, hogy fogadott apja lemondjon a magyar királyi címről, illetve hozzáadja lányát, Kunigundát, kinek hozományaként visszatérhetnének az országhoz az elzálogosított uradalmak. Az egyeztetések előtti gyanakvó légkört jelezte, hogy írásban kellett szavatolni a felek biztonságát. A tárgyalások szívélyes hangnemben indultak, de a sikertelenség hamar beárnyékolta a hangulatot, nemkülönben a Mátyás kíséretében megjelent Baumkircher feltűnése.¹⁸³ Mátyás meg akarta változtatni a bécsújhelyi-soproni békét, vissza akarta szerezni a záloguradalmakat, és lemondani Frigyeset a magyar királyi címről. Később sérelmei között szerepelt az időközben kivégzett Baumkircherrel való császári leszámolás vélt jogtalansága is, ám ez inkább csak egy sokadik ürügy volt, nem pedig valódi ok, célja pedig az ausztriai rendi ellenzék megnyerése volt vele. Emellett törekedett baráti, sőt szövetségi viszonyba kerülni azokkal az egyházfejedelmekkel, akiknek Frigyes tartományain belül független exklávéik voltak. De szövetségesei közé számítottak azok az osztrák főurak is, akik 1472–1477 között változó intenzitású Fehde-t folytattak III. Frigyes ellen, amely végül az 1476-ban zarándokút ürügyén az örökös tartományokba szökött Beckensloer János esztergomi érsek segítségével zárult le.¹⁸⁴ Ezután Mátyás király, mivel beharcok szításával már nem tudta tovább gyengíteni a császárt, személyesen vonult hadba ellene. 1477. évi villámhadjáratával Alsó-Ausztria jelentős részét megszállta, a császárt pedig békére kényszerítette. A háború megindítását az is motiválta, hogy így módon próbáljon gátat vetni az esztergomi érsekség kincseiből külföldi karriert építő Beckensloer további pozíciószerezéseinek. A hadműveletek részletes taglalása nem feladata a disszertációnak, ezért itt a szakirodalomhoz utaljuk az érdeklődőket.¹⁸⁵

A gmünden-korneuburgi békekötés voltaképp semmit sem oldott meg, Frigyes magyar királyi címe és trónöröklési joga továbbra is fennállt, Beckensloer továbbra is élvezhette a császár támogatását, az előírt kárpótlásból pedig legfeljebb, ha kicsiny részletek jutottak el Mátyáshoz (habár a császár Albert szász hercegnek azt írta, hogy a felét pár hónap alatt kifizette), miközben III. Frigyes igyekezett megerősíteni tartományai védelmét. A császár mindenesetre nem tartotta be az 1478-ban lejárt fizetési határidőt. Ekkor még a diplomáciai

¹⁸² Kropf, 2015. 17; Kropf–Lehner, 2013. 54–55.

¹⁸³ Kropf, 2015. 92–94.

¹⁸⁴ Fraknói, 1914. 6; Fraknói, 1917. 169–170; Haider, 1970. 138–140; Haller-Reiffenstein, 1992. 138–139; Kubinyi, 2007/1. 93. Mátyás követei még 1482-ben is felemlgették a császárnak, hogy törvénytelenül végeztette ki Baumkirchert. Marczali, 1878. 450.

¹⁸⁵ Rázsó, 1997. 2–6.

kiútkeresés dominált, 1479 nyarán és 1480 tavaszán–nyarán is folytak a tárgyalások egy végleges szerződés megszövegezéséről, viszont már 1480-ban, tehát alig valamivel a csehországi háború lezárása után újramezdődtek az ellenségeskedések, Szapolyai István ekkor foglalta el Radkersburgot. Christoph von Trautmannsdorf seckai püspök (†1480) a seckai és a bischofseggői püspöki várakat, Johann von Hohenberg pedig 1481-ben saját várait nyitotta meg a Stájerországban állomásozó magyar csapatok előtt. Utóbbiak azért lehettek jelen már 1479-től kezdve, mert Bernard von Rohr salzburgi érsek, Mátyás régi szövetségese engedélyével a magyar király zsoldosai átvették az érsekséghez tartozó stájerországi várak jó része felett az ellenőrzést. Maga az érsek ekkoriban nagy nyomás alatt volt III. Frigyes részéről, aki Beckensloerne szánta a salzburgi érsekséget, Rohr viszont sokáig nem volt hajlandó lemondani. Miután pedig Mátyás zsoldosai ilyen módon támaszpontokat szereztek szerteszét a császár tartományaiban, csak idő kérdése volt, hogy mikor kezdik el a terjeszkedést III. Frigyes rovására. 1480 augusztusában Mátyás zsoldoskapitánya, Jan Haugvic Gmündben állomásozott. Nem ok nélkül panaszolta a császár, a tartományaiban állomásozó magyar csapatok pusztításait. Mátyás ezzel szemben azzal érvelt, hogy neki az 1477. évi béke lehetővé tette, hogy maga vegyen elégtételt, ha a császár nem fizetné ki az előírt kárpótlást. 1481-ben Ján Zeleni csapatai Pozsony környéki táborukból egészen Felső-Ausztriáig törtek előre. Ennek hatására a passzai püspöki székhely ekkoriban zajló viszály egyik főszereplője, a György bajor herceg (1479–1503) és a székeskáptalan többsége által támogatott Friedrich Mauerkircher szeptemberben szerződést kötött Mátyás királlyal, miszerint rendelkezésére bocsátja ausztriai birtokait, St. Pölten pedig el is zálogosította neki. A császári oldal sem akart adós maradni, viszont lehetőségei szűkösek voltak, Albert szász herceg csak egy-egy napos portyákat tudott vezetni a soproni és vasi határvidék ellen.¹⁸⁶

A hadiállapot 1482. évi hivatalos beálltakor Mátyás tehát igen jó katonai pozícióban volt. A magyar előrenyomulás miatt 1483 tavaszán Frigyes elhagyta Bécsújhelyet: előbb Grazba, majd 1484. októberében Linzbe tette át székhelyét.¹⁸⁷ Az 1480-as években a Habsburg-erőket

¹⁸⁶ Beke, 2003. 216–218; Ortner, 1996/2. 36–37; Gutkas, 1970. 283–286; Péterfi, 2018. 174; DF 287284; StLA AUR 8606; Marczali, 1878. 441., 444–445. A Jagellók be nem avatkozását az Ulászló cseh királlyal kötött szövetség (DL 88630.) volt hivatva biztosítani. A Felső-Mura-völgyi előrenyomulásról Brunner, 2003. 43–47. A „császár tartományaiban” kifejezést jobb híján használom, ugyanis ezek az elfoglalt támaszpontok jogilag nem képezték a Habsburg-tartományok részét, csak annyira álltak a császár hatalma alatt, mint amennyire császári (és nem tartományfejedelmi) hatalma megengedte. Bernard érsek névleg az oszmánok ellen fogott össze Mátyással 1479. október 3-án, és az ellenük viselt háború idejére nyitotta meg várait. Mátyás és a humanizmus 183. (Utóbbi levelet Neumann Tibor fordította.). Az 1478–1482 közötti időszak diplomáciai kiútkeresésére lásd még: Károlyi, 1892. 1–20.

¹⁸⁷ Mátyás harmadik Habsburg-ellenes háborújáról részletesen: Gutkas, 1970. 185–191; Rázsó, 1997. 11–23; Toifl, 2012. 20–31. Frigyes meneküléséről Gerhartl, 1978. 175. Vö. Frigyes többé-kevésbé részletes itineráriumaival. Heinig, 1997. 1382–1389. Mátyás pozíciói valamelyest romlottak, amikor az új seckai püspök 1482-ben

ráadásul nyugatról is lekötötték: Miksa előbb Németalföldön háborúzott az elveszített burgundiai területek visszaszerzéséért (1477–1486), miközben időről-időre szembe kellett néznie németalföldi alattvalói felkeléseivel. Egy kritikus ponton őt magát is fogságba vetették „saját” Brugge-i alattvalói (1488). Szabadulása után ismét a francia királlyal harcolt a Bretagne-i örökség miatt.¹⁸⁸ A karintiai rendek 1482-ben egy, a császár engedélye nélkül összehívott tartományi gyűlésen különbékét kötöttek Mátyással. Ez nem bizonyult túlságosan tartósnak, hiszen 1485-ben már Velencétől próbáltak pénzt kérni a magyar uralkodó ellen.¹⁸⁹ 1485. június 1-jén Bécs Mátyás király kezére került, ezt követően gyakran időzött ott.¹⁹⁰ Az 1486. évi nürnbergi birodalmi gyűlésen a német fejedelmek segélycsapatok kiküldetéséről döntöttek, de Albert Achilles brandenburgi választó márciusi halála miatt ez nem valósult meg.¹⁹¹ 1487-ben a magyarok hosszú ostrommal elfoglalták Frigyes kedvelt városát, Bécsújhelyt.¹⁹² Ezt a sikert katonai parádéval és díszszemlével is megünnepelték (1487. augusztus 20.).¹⁹³ Mátyás nagylelkű volt a várossal is, falait gyorsan rendbehozatta, miközben a császári oldalon a még meglévő várak (köztük Fraknó és Kismarton) jobb felszerelését szorgalmazták.¹⁹⁴

Fontos megjegyezni, hogy 1487-ben, Bécsújhely elfoglalásával legfeljebb csak a nagyobb ostromok fejeződtek be, Mátyás király utolsó Habsburg-ellenes háborúja voltaképp csak 1491-ben ért véget a pozsonyi békekötéssel. Mátyás király még ősszel is adott ki parancsot támadó hadműveletre, Bartholomeo de Valle magyar csapatok élén megkísérelte Trieszt és Pordenone bevételét, de fogságba vetették, Székely Jakab pedig 1489-ben is pusztította Karintiát, igaz, csapatának összlétszáma ebben a hadműveletben legfeljebb 2000 fő lehetett, de inkább kisebb, 400 és 1000 fő közötti. Mátyásnak egyik szomszédos osztrák tartományt sem sikerült teljes egészében az ellenőrzése alá vonni, még Alsó-Ausztriában is maradtak Frigyeshez hű támaszpontok (Krems, Melk, Ybbs).¹⁹⁵

visszakövetelte a várakat. Mátyás nem adta, de ezzel szerzett magának egy ellenséget, a császárnak pedig egy szövetségest. Nehring: Quellen 112.

¹⁸⁸ Fraknói, 1914. 11., 13., 19., 27–29; Erlebnisse 6–7. Mivel Brugge Németalföld része volt, ezért Miksa csak *iure uxoris* volt uralkodó, jogait pedig csak fia, Fülöp nagykorúságáig gyakorolhatta. A párhuzamos burgundi, magyar és bretagnei háborúra és Miksa fogságára: Rill, 1987. 252–320; Wiesflecker: Max. I. 136–181., 200–228., 287–303.

¹⁸⁹ Niederstätter, 1996. 224; MDEM III. 45.

¹⁹⁰ Horváth, 2011. 120–131.

¹⁹¹ Fraknói, 1914. 9., 21; Gerhartl, 1978. 176.

¹⁹² Gerhartl, 1978. 176–179.

¹⁹³ Péterfi, 2018. 174.

¹⁹⁴ Gerhartl, 1978. 181; DL 103935; RegImp XIII/11. 590. sz. Mátyás ausztriai uralkodására: Perger, 1990; Kubinyi, 1992.

¹⁹⁵ Dipl. Port. 369–370; Péterfi, 2018. 172; Gutkas, 1970. 288. De Valle akcióját nem tudjuk pontosan keltezni, 1487 márciusában még szabad volt. Dipl. Port. 363.

Mátyás halála után Frigyes császár nem habozott és három nappal később megindította a visszafoglaló hadműveleteket. A trón szerződés szerinti várományosa, Miksa főherceg előbb diplomáciáját vetette be a magyar urak meggyőzésére, de hamarosan ennek fegyveres nyomatékot is adott. A főherceg csapatai augusztus-szeptember fordulóján visszaszerezték Mátyás legfőbb hódításait, Bécset és Bécsújhely városát, de az újhelyi várban lévő magyar őrség csak október végén/november elején adta meg magát. A főherceg sikerrel oldotta meg azt a problémát is, hogy a magyar csapatok egy jelentős része nem egykori Habsburg, hanem egyházi tartományfejedelmeknek alávetett várakban és városokban állomásozott, azokat is sikerrel pacifikálta.¹⁹⁶ Július 15-én Magyarországon a rendek, elsősorban az országvezetésben részt vevő főméltóságok Mátyás akaratát és az 1463. évi békeszerződés vonatkozó passzusait is figyelmen kívül hagyva királlyá választották Jagelló Ulászló cseh királyt, Albert magyar király unokáját.¹⁹⁷ A csalódott Miksa főherceg ősszel megkezdte magyarországi hadműveleteit. Hadseregének gerincét Landsknecht-típusú zsoldosok alkották, akik Mátyás seregével ellentétben zömében gyalogosan harcoltak.¹⁹⁸ Miután Nyugat-Magyarországot és Horvátországot az ellenőrzése alá vonta, november 17-én elfoglalta Székesfehérvárat. 1491 tavaszán Miksa nehéz helyzetbe került, ugyanis apja elvárta, hogy eredményt érjen el Magyarországon, miközben a Bretagne-t is biztosítani kellett volna, hiszen új felesége, Anna hercegnő komoly francia fenyegetéssel nézett szembe. Végül a magyar hadszíntér mellett döntött, emiatt elveszítette Annát és Bretagne-t. Fontos megjegyezni, hogy Miksa már Alsó-Ausztria visszafoglalását is kölcsönökből finanszírozta, a magyarországi hadjáratot szintúgy, ebbe nem fért volna bele még egy párhuzamos háború. A hitelek kiegyenlítéséhez (ha azokat később más vállalkozások miatt nem tetézték volna meg újabb adósságok felhalmozásával) így is hosszú évtizedekre volt szükség.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Gerhartl, 1978. 182; E. Kovács, 1995. 35–36., 40. Az egykori egyházi kézen lévő birtokok közül sokat (pl.: Pettau, Rann) csak évek múlva súlyos összegekért engedtek vissza az püspököknek/érsekeknek, akinek ráadásul a Habsburgok által elzálogosított uradalmait is saját zsebből kellett visszaváltaniuk. ÖStA HHStA AUR 1494. I. 29; Mon. Car. XI. 700. sz. St. Pölten megszerzése is tanulságos, ott ugyanis Miksa mint magyar uralkodó és Mátyás halála után e címen zálogbirtokos lépett fel, és a polgárság elégedetlenségét kihasználva 1494-re elérte, hogy a város ne kerüljön vissza a passauai püspökök joghatósága alá, hanem a Habsburgok kezében maradjon. Herrmann, 1926. 119–120.

¹⁹⁷ A királyválasztással és a trónküzdelmekkel kapcsolatos magyar szakirodalom elég bőséges, ezért nem szükséges itt részletesebb eseménytörténetet adni. Székely, 2003; Kubinyi, 1991; Neumann, 2010.

¹⁹⁸ Niederstätter, 1996. 338. A Landsknechtek megjelenése svájci, sváb és németalföldi előzményekre megy vissza, első nagyobb győzelmüket 1479-ben a Guinegate-i csatában érték el a franciák ellen. Niederstätter, 1996. 34; Baumann, 1994. 29–33. A hadműveletekre részletesen E. Kovács, 1995. 40–46. Mátyás zsoldoseregének derékhadát a nehézlovasság alkotta. Tóth, 1925. 35–41.

¹⁹⁹ Niederstätter, 1996. 358; E. Kovács, 1995. 37–38. Mivel házasságuk csak *per procuram* kötött meg, a Bretagne-ba bevonuló VIII. Károly francia király (1483–1498) érvényteleníttetni tudta, hogy saját maga vegye el Annát.

A pozsonyi békeszerződés megkötésével, illetve a magyar rendekkel való elfogadtatásával mások már részletesebben foglalkoztak.²⁰⁰ A Habsburgok számára a legfontosabb a békeszerződés elfogadtatása volt, nem csupán Ulászlóval, hanem a magyar rendekkel is, amelyek Mátyás halála után megakadályozták a Habsburg trónörökösödést. A budai országgyűlésre ezért Miksa is elküldte követeit, Friedrich Bitelt, Heinrich Prüschenket, Bernhard von Scherfenberget és Johann Fuchsmagent, akiknek a magyar főpapok kötelezvényt adtak a trónörökösödésre vonatkozó cikkely elfogadásáról.²⁰¹

A pozsonyi békeszerződés megkötése után Magyarországot területi veszteség érte. Ennek ma is látható jelei az Alsó-Ausztria és Burgenland közti határ azon szakaszai, amelyek a Lajtától keletre húzódnak és az előbbi tartomány részévé teszik az egykori scharfenecki uradalmat, illetve Zillingdorf falut. Mivel maga a békeszerződés nem rendelkezett e területek Ausztriához csatolásáról, ezért Magyarországtól való elszakadás nem azonnal, hanem lépésenként történt meg. Zillingdorf esetében 1495-ben Georg von Puchheim még megerősítette II. Ulászlóval az V. László által a helyi lakosságnak adott adómentességet, tehát négy évvel a pozsonyi béke után még elismerte a magyar uralkodó felségjogát.²⁰²

III. Frigyes halála után I. Miksa került trónra az örökös tartományokban és a birodalomban is. 1490-ben Zsigmond tiroli herceget rávette, hogy adja át neki tartományát, ezzel sikerült befejeznie a Habsburg tartományok perszonális unióját, továbbá lépéseket tett a központi kormányzat megerősítése felé is. Innsbruckban közös kamarát állított fel, a tartományok élére pedig új kormányzókat állított, ily módon szétválasztva a pénzügyigazgatást az igazgatástól és a jogszolgáltatástól. Ezek befolyása kiterjedt a pozsonyi békében Habsburg uralom alá utalt területekre is, nagyobb viták esetén, mint jogszolgáltató szerv, az Alsó-ausztriai Kormányzó küldött ki alkalmilag összeállított vizsgálóbizottságokat. Az „államigazgatás gépezetét” (már amennyiben a fogalmat nem a mai értelmében használjuk, ugyanis úgy anakronisztikus lenne) 1500 körül egy nagyon szűk csoport irányította, és bár a reformok következtében megindult a bürokratikus állam kiépítése, a ranglétra alján lévő hivatalok betöltői pusztán az elit akarátának végrehajtóiként kaphattak szerepet, hacsak kivételes szerencse nem érte őket. A köznemesség és a polgárság valamivel szerencsésebb helyzetben volt, mindegyik uralkodó szűkebb tanácsába bekerülhettek, a Herrenstadhoz képest nem is kis létszámban. I. Miksa reformjait később unokája, I. Ferdinánd vitte tovább. Császárrá választása és az udvari kormányzervek létrehozása után az Alsó-ausztriai Kormányzó és Kamara előbbieknél alárendelt, közvetítő

²⁰⁰ Szabó, 1914. Újabbban Neumann, 2010; Neumann, 2011.

²⁰¹ DF 258266.

²⁰² DL 14975. (Másolata: DL 24735.)

szerepbe került. Az alsó-ausztriai rendek körében is reformok történtek, szervezettebbé váltak a rendi gyűlések, I. Miksa idejében pedig bevezették a birtokalapú nemesi adózást, amely épp a vizsgált nyugat-magyarországi birtokokon került konfliktusba a magyar nemesi adómentességgel, amennyiben az uradalmakat magyaroknak adták, és ők nem voltak hajlandók kifizetni a tartományi adót.²⁰³

I. Miksa halála után két évvel, 1521. április 28-án unokái, V. Károly és I. Ferdinánd megkötötték az első felosztási szerződést, amellyel Alsó- és Felső-Ausztria, Stájerország, Karintia és Krajna Ferdinánd uralma alá került. Ezt a területet 1522 elején némiképp bővítették néhány Krajnától elszakított terület (Windische Markt, Isztria, Karszt, Trieszt és Fiume) visszacsatolásával. Mivel a nyugat-magyarországi Habsburg-uradalmakat Ferdinánd elődei az alsó-ausztriai kormány szerveken keresztül felügyelték, ez a továbbiakban a főherceg feladatává vált, abba V. Károly legfeljebb csak családfői hatalmával élve szólhat bele. A nyugat-magyarországi Habsburg-uradalmak és a magyar borok ausztriai exportja számos súrlódáshoz vezetett, amelyen Ferdinánd és II. Lajos sikertelenül próbáltak úrrá lenni. Utóbbi halála után a főherceget magyar királlyá választották. Mivel az ezt követő időszak Habsburg-magyar relációjára nemrégiben monografikus feldolgozás született, ezért a további időszak eseménytörténetét illetően ahhoz és az általa használt művekhez, valamint az osztrák „tízkötetes” megfelelő részéhez utaljuk az olvasót.²⁰⁴

A RADKERSBURGI FEGYVERSZÜNETHEN, VALAMINT A SOPRONI ÉS POZSONYI BÉKÉBEN SZEREPLŐ NYUGAT-DUNÁNTÚLI URADALMAK

A historiográfiai fejezetben olvasható szakirodalmi egyenetlenségek, illetve a forrásbázis kiszélesedése miatt érdemesnek tűnt a Habsburg-befolyás alá került nyugat-magyarországi uradalmak történetének újbóli áttekintése, a források és a szakirodalom, ill. szakirodalom és általa hivatkozott szakirodalom egybevetésével. Terjedelmi okok miatt itt is csak vázlatosságra lehetett törekedni, kivéve néhány uradalom esetében, amelynek története korábbi tanulmányaimnak köszönhetően bővebb kifejtésre került. Mivel értekezésem második fele az alcímben megjelölt három családdal foglalkozik, azonban a korszakban jóval több újonnan hazánkba érkezett német származású zsoldosvezér (vagy katonáskodással hivatásszerűen nem foglalkozó birtokos) nyugat-magyarországi tevékenysége is adatható, utóbbiakra ezekben az uradalomtörténeti fejezetekben térek ki. A szűken vett uradalomtörténeten kívül – ahol lehetett

²⁰³ Bariska, 1993. 41–42; Bariska, 2003. 20–21; Dimitz, 1883. 20–21; Niederstätter, 1996. 259–260; Gmoser, 2002. 78–81. A Habsburg udvar 1500 körüli elitjéről: Noflatscher, 2002. 294–314.

²⁰⁴ Bariska, 1982. 246; Dimitz, 1883. 29. Mohács utánhoz: Pálffy, 2016; Winkelbauer, 2004.

– feltüntettem néhány gazdasági és kulturális adatot is, amely segíti annak érzékeltetését, hogy voltaképpen mennyire fejlett uradalomról van szó. Összesen 12 uradalomról lesz szó, amelyek szerepeltek a radkersburgi fegyverszüneti egyezményben, vagy az 1463. ill. az 1491. évi békeszerződésekben. Nem feladatom tehát részletesen foglalkozni az Ellerbach család uradalmaival, jóllehet Ellerbach Bertold zsoldosvezéri munkássága sokban hasonlít Andreas Baumkircherére vagy Sigmund von Weispriachéra, de az ő családja már az Anjou-korban gyökeret vert Nyugat-Magyarországon.²⁰⁵ A Baumkircherek és a Weispriachok által kézben tartott felső-magyarországi vagy szlavóniai birtokokra pedig az életrajzi fejezetekben térek ki. Opponensi javaslatra kihagytam a dévényi uradalom 1440-es évekbeli történetéről szóló fejezetet, mivel ezzel az uradalom csak a radkersburgi fegyverszünet foglalkozik, néhány évvel később már visszakerült a Garaiakhoz.

A scharfenecki uradalom

Scharfeneck szerepeltetése ebben a fejezetben némileg kakukktojás-érzetet kelt, ugyanis sem 1447-ben, sem 1463-ban nem adták Habsburg-kézre és 1491-ben is előírták, hogy I. Miksának vissza kell adnia a megszállt várat jogos birtokosainak, amint II. Ulászló teljesíti a békeszerződésben előírt kötelezettségeit. Az uradalom kb. 110 km² területre terjedt ki, egykori határai ma is nagyon jól látszanak, ugyanis ezen a szakaszon, Loretton, Lajtaszék és Császárkőbánya között Alsó-Ausztria átnyúlik a Lajtától keletre, így az uradalom egykori települései: Au, Hof, Mannersdorf és Somorja/Sommerein ma nem Burgenland részei. Kiterjedt erdőségek (Sarwýzerdeÿe) tartoztak hozzá, továbbá egy 1460. július 17-i adat szerint egy Juding nevű fehéregyházi szőlő, egy 1480. január 18-i adat szerint két fehéregyházi udvarház is.²⁰⁶ Scharfeneck tehát sohasem került vissza Magyarországhoz. Az alábbi fejezet az uradalom elvesztéséhez vezető utat mutatja tehát be.²⁰⁷

A Zsigmond-kor végén a Wolfurtok uralták. Fiági kihalásuk (1438) után a birtokok egyelőre Wolfurt Pál özvegyénél, Judit troppai hercegnőnél maradtak, akit Erzsébet királyné

²⁰⁵ Reiszig, 1940. 29.

²⁰⁶ A 110 km² felső határ, ugyanis tudjuk, hogy az uradalom nem volt kizárólagos birtokos ezekben a településekben. 1451-ben Somorja mezővárosból 12 telek tartozott az uradalomhoz. SO II. 365. Somorján, Hofban és Mannersdorfban 1453-ban Heinrich Entzersdorfernek is volt részbirtoka (DF 226050.), Hofban pedig 1450-ben adott el Hofi Zsigmond egy nemesi telket Kappeln Lászlónak (DL 14360.); SNA Hodnoverné miesto Bratislavská kapitula, 641, Capsa 6, fasc. 1, nr. 9; DL 15475. Az uradalomhoz tartozó birtokok felsorolása 1470-ből: DF 258603. Az uradalom hatáiról részletesen: Filzwieser, 2018. 165–178., gazdaságáról: Uo. 212–234.

²⁰⁷ Sajnos kronológiai és terjedelmi okokból most le kell mondanunk a scharfenecki urbárium (DL 36981.) elemzéséről. Kronológiai okokból azért, mert datálása kissé bizonytalan: a cím alá utólag az 1415-ös évszámot írták, de a Hungaricana oklevéladatbázisában 1515 szerepel. Az első az értekezés szempontjából túl korai időpont, a második pedig kicsit kései. Arra azonban már előre fel kell hívni a figyelmet, hogy ebben az urbáriumban egy jóval nagyobb uradalom képe rajzolódik ki, amely a Lajta nyugati oldalán is kiterjedt érdekeltségekkel (Galbrunn, Götzendorf, Reisenberg, Sarasdorf, Schwadorf, Stixneusiedl, Trautmannsdorf stb.) bírt.

1440-ben fiúsított. Az özvegy 1441-ben újabb házasságot kötött Szentgyörgyi és Bazini (II.) György gróffal, aki Judit halála után birtokon belül maradt. Ez ellen a Wolfurtok leányági örökösei felléptek és hosszas pereskedés kezdődött, amelynek eredményeképp 1450-ben Pálóci László országbíró elrendelte a felperes Ellerbach Bertold és féltestvére, Szécsi Miklós beiktatását, amelyre 1451. március 13-án sor is került. Mégis, 1455-ben tovább folyt a pereskedés, végül a Szentgyörgyiek lassanként minden ellenfelüket kárpóolták, így megtarthatták Scharfenecket.²⁰⁸ Az uradalom fejlett lehetett, négy településéből kettő (Somorja és Mannersdorf) 1450-ben mezővárosként szerepelt, igaz 1453-ban Mannersdorf már csak *villa*-ként, mint Hof.²⁰⁹ A szakirodalom szerint 1460 és 1462 között egy bizonyos Kappeln László uralta, de aztán visszakerült a Szentgyörgyiekhez.²¹⁰ A grófok 1469-ben 6000 forintért eladták az uradalmat Mátyás királynak.²¹¹ Ulrich von Grafeneck 1464. július 19. előtt elfoglalta Wilhelm Entzersdorfer somorjai birtokrészét, amelyhez vám is tartozott, ezért Entzersdorfer panaszára Mátyás király új adományt állított ki számára. A visszaiktatáskor azonban Grafeneck familiárisai ellentmondtak, így per kezdődött.²¹² Ugyanígy sikertelen volt Entzersdorfer 1466. évi visszaiktatási kísérlete is.²¹³ A konfliktus végül Grafeneck győzelmével záródott, 1473-ban. Az Entzersdorfer-birtokok megszerzése révén a scharfenecki uradalom a Sopron és Moson megye határán lévő Purbach faluban is hozzájutott két udvarházhoz.²¹⁴ Magára Scharfeneckre Ulrich 1470-ben kapott oklevelet, ezzel együtt örökre felmentették az uradalmat a kincstári adó, a hadiadó és minden rendes és rendkívüli taksa fizetése alól. A bevezetés még abban az évben megtörtént a birtoklás módja viszont nem teljesen egyértelmű, az uradalom történetének e szakaszát feldolgozó Josef Lampel először zálogosítást említett, majd azt, hogy Mátyás király szabad birtokként adta el Grafenecknek. Az adománylevélből az utóbbi látszik igaznak, az iktatóparancsban viszont az *inscriptionis titulo* szerepel. Leginkább arra lehet gondolni, hogy a vásárlás volt Grafeneck jogcíme, ennek meg is felel, hogy más birtokeladásokhoz hasonlóan az eladó, azaz a király itt is magára vállalta az esetleges birtokpereket, és az is, hogy leányágon is

²⁰⁸ Engel, 1996. I. 407; Csermelyi, 2019/1. 13–19. Az uradalom történetével legutóbb foglalkozó Roland Filzwieser nem említette a Wolfurtokat, csak azt, hogy 1450-re a magyar királyoktól a Szentgyörgyi grófokhoz került. Filzwieser, 2018. 88–89.

²⁰⁹ SO II. 365; DF 226050.

²¹⁰ Az uradalom államjogi hovatartozására koncentrálok Lampel szerint császári zálogbirtokként, ám nem vette figyelembe, hogy III. Frigyes akkoriban magyar királyként is intézkedhetett. Lampel, 1900. 91. Kappeln 1460-ban kötött egyezséget Szentgyörgyi János és Zsigmond grófokkal arról, hogy a várat haláláig birtokolhatja, utána pedig a grófokra kell hagynia az általuk az özvegyének juttatandó 1000 fit. kárpótlás fejében. DL 15475.

²¹¹ DL 16913.

²¹² A vám a Bruck a. d. Leitha felé vezető fontos kereskedelmi úton helyezkedett el. DL 12695. 9–10. p. (5–6. kép)

²¹³ Uo. 11–12. p. (6–7. kép)

²¹⁴ Uo. 12–14. p. (7–8. kép), eredeti: SNA Hodnoverné miesto Bratislavská kapitula, 640, Capsa 6, fasc. 1, nr. 8; SNA Hodnoverné miesto Bratislavská kapitula, 648, Capsa 6, fasc. 1, nr. 16. Regeszta: Jedlicska: Pálffy 2.

örökíthette. A vételár 24 ezer forint, amely nem lehetett arányban az uradalom értékével, hiszen egy év alatt az csak a legritkább esetben növekszik 400%-kal. Mátyás tehát a maga részéről felettebb előnyös üzletet kötött.²¹⁵

1477-ben Grafeneck egyezsége lépett III. Frigyessele, amelyben lemondott minden ausztriai birtokáról. Unrest szerint ezután csupán két vár maradt a kezében, Lánzsér és *Furchtenneckh*. Vajon ez azt jelenti, hogy Scharfenecket is átadta volna a császárnak? Lampel arra utal, hogy igen, de a vonatkozó oklevelekben az átadott várak között nem szerepel Scharfeneck, így arra kell gondolni, hogy az Unrest által említett nem azonosítható vár esetleg ennek félreértett vagy torzult változata lehet. Scharfeneck már csak azért sem lehetett osztrák birtokká már ekkor, mert ebben az esetben az 1491. évi békében a Habsburgok mindenképp visszakövetelték volna.²¹⁶

Grafeneck egészen haláláig birtokolta az uradalmat. Ezután magyar katonaság szállta meg és fosztotta ki. Legkésőbb 1491-ben a Habsburgok elfoglalták. A pozsonyi béke külön cikkelyben foglalkozott Scharfeneckkel. I. Miksának vissza kellett adnia a várat Grafeneck árváinak, igaz csak azután, hogy ő is visszakapott mindent, amit Mátyás király egykor meghódított és még II. Ulászló, illetve emberei kezén volt. Azonban néhány vár visszajuttatása jelentős késedelmet szenvedett, ugyanis zsoldhátralék miatt Mátyás volt kapitányai nem engedték ki a kezükből. Ilyen volt többek között Mittergraben és Gmünd is, amelyek ügye csak 1507-ben, ill. 1518-ban rendeződött. Előírták azt is, hogy Ulászló gondoskodjon az árvákról és találjon gyámot a számukra.²¹⁷

Az uradalom ezután osztozott a pozsonyi békében a Habsburgok fennhatósága alá helyezett többi nyugat-magyarországi uradalom sorsában, gyakorlatilag csak az egyházigazgatás által kapcsolódott Magyarországhoz, mivel II. József koráig a győri egyházmegyéhez tartozott. Az Ausztriához történő átcsatolás folyamata folyamata mégsem tekinthető gyorsnak, a kortársak számára talán nem is volt egyértelmű. 1517-ben például Scharfenecket az osztrák források is Sopron megyéhez tartozóként tüntették fel, amellyel megkérdőjelezhető az az állítás, hogy I. Miksa ekkor már tudatosan Alsó-Ausztriához akarta csatolni Kismartonnal együtt.²¹⁸ Mindössze annyi állítható bizonyosan. Miksáról, hogy megkísérelte kivásárolni a Grafeneck-örökösöket, valószínűleg sikerrel. 1495-ben a Prüschenk fivérek szedték be az adóját. Ezt

²¹⁵ DF 258603; DF 258604; Haller-Reiffenstein, 1992. 136; Lampel, 1900. 91.

²¹⁶ Unrest 76–77; Lampel, 1900. 92. Vö.: Mon. Habsb. I/2. 267–273. Az 1491. évi visszaadási feltételek, mint látni fogjuk, nagyon kemények voltak, de nem teljesíthetetlenek. Azokat az uradalmaknál viszont, amelyek a háború előtt is Habsburg-birtokok voltak, feltétel nélkül vissza kellett nekik adni, akkor is, ha 1491 novemberében még II. Ulászló kezén voltak.

²¹⁷ Lampel, 1900. 92., 94; Ausgewählte Urk. 437. Mittergrabenre és Gmündre: Péterfi, 2015. 48–68.

²¹⁸ Vö.: Filzwieser, 2018. 92–93.

követően előbb Paul Wasernek, majd 1501-ben Johann Neideggernek adták át kezelésre a birtokot. Utóbbi 1506 elejéig tartotta a kezében. 1504-ben az ifj. Ulrich von Grafeneck a Scharfeneckre vonatkozó igényét is eladta Veit von Fürstnek. Fürst később I. Miksával is meg tudott egyezni, aki 1506-ban 3000 rajnai forintért eladta neki azt, illetve engedélyt adott rá, hogy ezer rajnai frt. értékben építkezzen. Fenntartotta viszont a visszavásárlás jogát, amellyel legkorábban tíz év elteltével élhet. Habár korábbi állításunkból kiindulva a vételár nem feltétlenül tükrözi a földbirtok valós értékét, azt a következtetést talán megengedhetjük, hogy az 1469 és 1506 közötti időszak, főleg a háborúk miatt nem tett jót Scharfeneck fejlődésének, hiszen 1506. évi vételára alig volt több mint az 1469. évi összeg egyharmada (átszámítva 2250 magyar forint).²¹⁹

1517-ben a néhai Georg von Pottendorf vejének, Christoph von Zinzendorfnak zálogosították el. A Zinzendorfnak már korábban is volt Mannersdorfbán egy nemesi telkük, ám azt 1500-ban eladták Hans Geumannak, a Szt. György lovagrend akkori nagymesterének. Annak köszönhetően kerültek ismét kapcsolatba a scharfenecki uradalommal, hogy ifj. Ulrich von Grafeneck pert indított Veit von Fürst ellen az 1504. évi szerződés megsemmisítéséért. A pert halála után nővére, Elisabeth örökölte. Zinzendorf, aki felesége, Sophia von Pottendorf révén sógorságban állt a Grafeneckekkel, rávette Elisabethet, hogy mondjon le jogigényeiről az ő javára. A per elhúzódott, Zinzendorf csak úgy jutott hozzá az uradalomhoz, hogy megvárta az 1506. évi oklevélben kikötött tízéves határidőt. A szükséges pénzüsszeget részben Elisabeth von Grafeneck férjének egy elhunyt rokona, Bernhard von Toppl biztosította a hagyatéka révén, emiatt érthetővé válik, hogy miért a scharfenecki várnagy volt Elisabeth tanúja, midőn 1526-ban az elpusztult baumgarteni kolostor tartozékairól rendelkezett. Ugyanez a várnagy, Stefan Waltinger már 1523-ban is megjelent forrásainkban. A zálogként való birtoklás azonban nem elégítette ki Zinzendorft, és a következő években arra törekedett, hogy elismerjék, hogy Scharfeneck örökjogon van a kezében. Ezzel még az 1524. évi soproni magyar–osztrák vegyesbizottságnak is munkát adott, célját azonban nem érte el. 1536-ban I. Ferdinánd megengedte Wolfgang Brandtnernek, hogy kiváltsa az uradalmat, Zinzendorf fiának

²¹⁹ Lampel, 1900. 93–96. Lampel a március 24.-i oklevél esetében zálogösszeget és elzálogosítást említ, habár ott a *kaufweise* kifejezés szerepel. ÖStA HHStA AUR 1506. III. 23./24. Prüschenek: RPRH 2481. sz. A Neideggernek adott tisztartói kinevezést lásd Lampel, 1900. 107–108. Az építkezéseket azért kellett engedélyezni, mert ezeket az építető hozzá szerette volna számolni a zálogösszeghez. Teljesen érthető eljárás, hiszen nem azért fektet bele pénzt, anyagot és munkát, hogy azután a visszaváltáskor elveszítse azt. Engedély nélküli építkezések (és ezek költségeinek felszámítása) esetén be is panaszták a zálogbirtokost, még ha olyan lényeges védelmi jellegű renoválásokról is volt szó, mint a ledőlt városfal helyreállítása. Horváth, 1984. 582–583. Veit von Fürst eredetileg Frigyes brandenburgi örgróf követe, többször járt Budán (1500, 1504), többek között ura öccsének Brandenburgi Györgynek a budai udvarban való elhelyezését előkészítendő. Iványi, 1934. 55–56.

tiltakozását pedig nem vették figyelembe. Későbbi próbálkozásai szintúgy eredménytelenek maradtak.²²⁰

A szarvkői uradalom

A szarvkői uradalom történetével sokan foglalkoztak: Mohl Adolf, Johann Graf, August Ernst, Harald Prickler, Bariska István, a legutóbbi években pedig Günther Stefanits és Péterfi Bence. A szarvkői a kisebb területű uradalmakhoz tartozott, a névadó váron és a mellette fekvő mezővároson kívül Lajtapordány és Vimpác falvak, a rau²²¹ pusztája, illetve részben Büdöskút, Müllendorf, Kőpordány és Pöttelsdorf falvak tartoztak hozzá.²²² Erdőségeiben kiváló vadászterületek voltak, amelyekről I. Miksa is megemlékezett vadászati könyvében.²²³ A szomszédos Kismartonhoz hasonlóan a Kanizsaiak kezén volt, ám 1440 után Habsburg-kézre került. Ennek mikéntje máig tisztázatlan, de Günther Stefanits kutatásai alapján úgy tűnik, 1441-ben Frigyes király megtámadta a várat, mivel Kanizsai Imre tiltakozott Sopron elzálogosítása ellen és cseh zsoldosai fenyegetést jelentettek. Ekkor még sikerült békésen lezárni az ügyet, viszont a későbbiekben kiújult a viszály a szarvkői és macskakői katonaság és a soproniak között, ezért került sor 1445 augusztusában újabb ostromra, amelynek során Frigyes elfoglalta a várat.²²⁴ Hunyadi János 1446 őszi hadjárata során többek között Szarvkőt is ostrom alá vette, az uradalom falvait pedig felégette. A vár sorsa ezután idővel az enyészet lett, ha nem is rombolták le azonnal.²²⁵ 1447-ben a radkersburgi fegyverszünet VI. Albertnek adta a várhoz

²²⁰ Kroyer, 1954. 45; Békeszerződések 260., 523. jz; Lampel, 1900. 97–101. Lampel a 98. oldalon 1507. november 4-re teszi a vár Zinzendorf általi kiváltását, de ez valójában 10 évvel később történt: DF 258606. Waltingerre: Gedenkbuch 337. sz. (1523), DL 24297. (1526). Zinzendorf egy 1517 után kelt kérvényében hivatkozik a pozsonyi békeszerződés rendelkezésére, amely a Grafeneckek örökbirtokának mondta ki Scharfenecket. Lampel, 1900. 115–116.

²²¹ Az egykori rau (Rov, Rovó) várat Mohl a lajtaszéki templom mellé lokalizálja, nagyjából hasonló eredményre jutott Engel Pál is. Mohl, 1903. 625; Engel, 1996. I. 402.

²²² Engel: Térkép. Az 1448. évi urbáriumban Szarvkőt, Lajtapordányt, Vimpácot, Büdöskutat és Portlenistorfot (Pöttelsdorf) említették, az 1457. évi zálogbaadásnál pedig a következő tartozékokat sorolták fel: Ravo, Pordan, Cheky, Zarwkalla, Bwdeskwtth és Milichdorf. Tagányi, 1895. 211–215; SO II. 397. Cheky Vimpáccal azonosítható. Stessel 1908. 824. Mohl érveit Müllendorf Szarvkőhöz tartozása ellen l.: Mohl, 1903. 621. Büdöskutat az 1500/1510. évi fraknoi urbárium is felsorolta. Prickler, L. 1998.

²²³ Stefanits, 2015. 470. Kőpordány alatt a mai Vulkapordányt érthetjük. Engel, 1996. I. 393.

²²⁴ Mások szerint épp Erzsébet zálogosította el a Habsburgoknak, de ez vitatható: magánkézben lévő birtokról csak birtokosa hűtlensége esetén rendelkezhet az uralkodó, márpedig a Kanizsaiak Erzsébetet támogatták, és ha egyikük (Imre) később meg is ingott hűségében, az uradalom elidegenítésével a királyné csupán a pártján maradt Kanizsaiakat haragította volna magára. Graf, 1926. 80; Bariska, 2007/1. 36. Vö.: Csermelyi, 2019/2. 25; Stefanits 2015. 455–460.

²²⁵ Péterfi, 2015. 46. 1453-ra valószínűleg, 1463-ra már biztosan elpusztult. Stefanits, 2015. 461; DF 292951. Aeneas Sylvius Piccolomini arról számol be, hogy Hunyadi 1446. évi hadjárata teljesen sikertelen volt, egy várost vagy várat sem tudott elfoglalni, viszont Frigyes katonái felülkerekedtek Szarvkő várán és lerombolták azt. „Imperator tamen aggressus occulte per suos milites castellum, quod vocant Ornsteyn, Lapidem Cornu, evicit atque diruit.” Hist. Aust. 34. Mivel Szarvkő már 1445-ben Frigyes kezére került, ezért lehetséges, hogy Piccolomini tévesen összekapcsolta a két eseményt, ugyanakkor Hunyadi 1446. november 27-én „prope castrum Zarwkew” (SO II. 324.) táborozott, tehát a vár ekkor még valószínűleg állt. Lehetséges, hogy Hunyadinak mégis sikerült

tartozó javakat.²²⁶ Hamarosan Frigyes királyhoz került, aki 1454. január 9. előtt nem sokkal elzálogosította Hans von Rohrbachnak.²²⁷ A Kanizsaiak nem tudták visszaszerezni, ezért jobb híján 1457-ben egyezséget kötöttek Georg von Pottendorffal és elzálogosították neki 1400 forintért az uradalmat, a visszaváltás jogával.²²⁸ Pottendorf azonban nem tudta kijátszani a császárt, hiába pártolt 1459-ben Mátyás illetve VI. Albert oldalára. 1460-ban III. Frigyes a szarvkői uradalmat eladományozta a bécsújhelyi ágostonos kanonokoknak, ezért Pottendorfnak, lemondva a Kanizsaiakkal kötött szerződése érvényességéről, az ágostonosoktól kellett azt bérbe vennie.²²⁹ Az 1463. évi békeszerződés megkötésekor nem került a császár fennhatósága alatti területek közé, de Mátyás még a békekötés napján megerősítette Frigyes korábbi adománylevelét, így továbbra is a bécsújhelyi ágostonosoké maradt.²³⁰ Tőlük 1469-ben Georg Fuchs, 1479-ben pedig Konrad Auer bérelte.²³¹ Idővel a kanonoktól III. Frigyes kezére került, 1482-ben már ő adta bérbe az időközben a hűségére visszatért Georg von Pottendorfnak. Pottendorf utolsó ismert említése 1484-ből kelt, Mátyás király az ő halála után foglalta vissza Szarvkőt, majd adományozta 1486-ban Pottendorf sógorának, Ulrich von Grafenecknek. Grafeneck Szarvkőhöz csatolta az alsó-ausztriai Seibersdorfot, utóbbit téve meg birtokközponttá. 1491-ben a pozsonyi béke ismét Habsburg-zálogkezelés alá juttatta. Ezután III. Frigyes az ifjabb Ulrich von Grafenecknek zálogosította el. 1504-ben a sváb Veit von Fürst 500 forintért megvásárolta a Grafeneckektől. Bár előbb a magát becsapothak hitt ifj. Ulrich, majd a Zinzendorffok megtámadták az ügyletet, Fürst csak rövid időre veszíthette el az uradalmat.²³² 1504-ben I. Miksa Matthäus Lang gurki segédpüspöknek, Ulrich von

bevennie, de a hadjárat végeztével a császári katonaság rövid úton vissza tudta foglalni, így helytállóvá válna Piccolomini értékelése a császár szarvkői sikeréről.

²²⁶ Bariska, 2007/1. 36; Stefanits 2015. 460; Chmel: Mat. I/2. 238.

²²⁷ RegImp XIII/13. 286. sz. Az 1448. évi urbáriumban „unserm hern dem Kunig” szerepel, azaz ekkor már biztos nem Alberté. Stefanits szerint V. László nevében igazgatták, de elképzelhető az is, hogy itt gyámjára, az ekkor még csak római királyi címmel rendelkező Frigyesre utalnak. Tagányi, 1895. 215. Vö.: Stefanits, 2015. 462.

²²⁸ Bariska, 2007/1. 38; Péterfi, 2015. 75–76. A szakirodalomban elterjedt, hogy Pottendorf már 1457. előtt megszerezte a császártól Szarvkőt, mint zálogbirtokot, de ezt az állítást nem tudták forrásokkal alátámasztani. Graf, 1926. 80; Bariska, 2007/1. 36. Vö.: Péterfi, 2015. 77.

²²⁹ Brunner, 1929. 491; Péterfi, 2015. 78–79. Az 1460. évi adományt a pápa is megerősítette. Stefanovits, 2015. 465.

²³⁰ DF 292951. Hozzá kell tenni, Pottendorf 1465-ben Frigyes szolgálatában állt, tehát ekkoriban Szarvkő kérdése nem adott okot köztük nyílt ellenségeskedésre. Gerhartl, 1978. 155.

²³¹ Chmel: Reg. 1840. 5655., 7289. sz. Nem ismert, hogy az ágostonos kanonokok mikor és hogyan veszítették el a birtokokat. Néhány évtized múlva, 1529-ben a török fenyegetés miatt elhagyták Bécsújhelyet. Fasching, 1966. 20., 57–59. Konrad Auer 1497. évi vallomása bizonytalanná teszi a fenti rekonstrukciót, mivel ott azt állította, hogy Szarvkő a magyar-osztrák háborúk előtt az 1469-ben alapított Szt. György lovagrendé volt. Péterfi, 2016. 448.

²³² Bariska, 2007/1. 38; Haider, 1970. 141–143., 149; Haller-Reiffenstein, 1992. 145., 148–149; Stefanits, 2015. 466–469. A szakirodalommal ellentétben Pottendorf 1482. november 21-én kelt végrendeletében, amelyben III. Frigyeszt nevezte meg örökösének (ÖStA HHStA AUR 1482. XI. 21. Regesztája: Chmel: Reg. 1840. 7575. sz.) nem történt rendelkezés Szarvkőről, hiszen azt Pottendorf csak decemberben vette ismét bérbe a császártól élete végéig (Chmel: Reg. 1840. 7581. sz.), tehát nem tartozott a saját birtokai közé, annak Georg halála után

Weispriachnak és Benesch von Ebersdorfnak zálogosította el azt, igaz azzal a feltétellel, ha nem ígérte oda korábban ifj. Kanizsai Lászlónak. Utóbbinak 1490-ben tett ígéretet, hogy a Grafeneck-örökséget illető jogait támogatni fogja. Bár Szarvkőt végül nem szerezte vissza, de arra sem találtam adatot, hogy a három másik kedvezményezett birtokba lépett volna.²³³ I. Miksa 1506-ban, mint háramlott birtokot adta oda Fürstnek, de ő 1508 után, mivel lefoglalták az uralkodótól kapott diplomáciai, majd igazgatási feladatok (1511-ben Modena császári helytartójává nevezték ki), az uradalom igazgatását fivérére, Ernstre bízta, akinek 1518-ban I. Miksa is hűbérbe adta Szarvkőt.²³⁴ Ez azonban jogszerűtlenül történt, mivel az uradalom, Seibersdorftól leszámítva nem Ausztriában feküdt, ahogy a szöveg állítja. Ernst idejében folytatódott a Zinzendorffok pereskedése. Ellenük csak nagyon nehezen 1550-re tudott Moritz von Fürst sikert elérni, de ekkor zálogbirtokként megkapta a birtokot. Őt 1553-as halála után fia, Hans Konrad követte, aki 1561-ben hunyt el. Ő lefoglalta a győri püspöknek járó tizedeket, megszegve ezzel az 1491. évi békét. Erre a jogsértésre a magyar rendek a királytól vártak orvoslást. 1561 után a sváb származású Leonhard Püchler von Weitenegg udvari kamarai tanácsos uralkodói jóváhagyással megvásárolta. Ekkor a kamara 13.961 forint értékűre becsülte az egyesített uradalom értékét. 1579-ig, a család kihalásáig volt a Püchlerké, majd Magdalena Püchler révén férje családjáé, a Stotzingoké lett.²³⁵ 1583-ban rokonuk, Ruprecht von Stotzing, Miksa főherceg udvarmestere kapta. Az 1647. évi visszaváltásig az ő rokonsága tartotta kézben Szarvkőt és Seibersdorft.²³⁶

A kismartoni uradalom

A Szarvkőtől önállósuló és a 15. század folyamán fejlődni kezdő kismartoni uradalom a 15. század végére 14 települést bírt részben vagy egészben: Antau, Donnerskirchen, Kishöflány, Oka, Oszlop, Purbach, Sérc, Szentgyörgy, Szentmargita, Trausdorf, Vulkapordány, Zarány és Zemenye. 16. század vége felé az uradalomhoz tartozott még Illmitz, Apetlon, részben pedig Büdöskút, Marz, Nezsider és egyes ruszti szőlők. Marz és Nezsider az 1500. évi urbáriumban tűntek fel, Illmitzet pedig először egy 1528. évi tizedrendelkezésben sorolták Kismarton alá.

mindenképp III. Frigyesre kellett visszazállnia. A Mátyás-féle 1486. évi adománylevélben is arról volt szó, hogy Pottendorf „a serenissimo Romanorum imperatore” tartotta a kezében Szarvkőt. DF 273910.

²³³ RegImp XIV/4/1. 19021. sz.; Firnhaber: Beitr. 409–410; Stefanits, 2015. 469.

²³⁴ Lampel, 1900. 110–111; Itália története 266–267; ÖStA AVA-FHKA AHK NöHA H-74/A fol. 30r–v.

²³⁵ Bariska, 2007/1. 38; Stefanits, 2015. 469–470; Nagy, 1871. 382–383. Felix Tobler szerint Püchler hűbérbe kapta Szarvkőt és Seibersdorft. Tobler, 1986/4. 37. A források ezt alá is támasztják (ÖStA AVA-FHKA AHK NöHA H-74/A fol. 320–321.), viszont a hűbéreket már korábban is lehetett adni-venni (ÖStA HHStA AUR 1427. VI. 14; AUR 1450. I. 20.), tehát nem mondanak ellent annak, hogy Püchler fizetett a birtokokért. A tizedek lefoglalására: Mon. com. III. 531., 588.

²³⁶ Bariska, 2007/1. 38–39.

Az uradalom fejlődését Rudolf Kroyer és saját kutatásaink nyomán a következő táblázatban mutatjuk be.²³⁷

1491	1500. évi urbárium ²³⁸	1528. évi tizedrendel- kezés	1569. évi regisztrum ²³⁹
Kismarton város	Kismarton város	Kismarton város	Kismarton város
Antau	Antau	Antau	Antau
Donnerskirchen	Donnerskirchen	Donnerskirchen	Donnerskirchen
Kishöflány	Kishöflány	Kishöflány	Kishöflány
Oka	Oka	Oka	Oka
Oszlop	Oszlop	Oszlop	Oszlop
Purbach	Purbach	Purbach	Purbach
Sérc	Sérc	Sérc	Sérc
Szentgyörgy	Szentgyörgy	Szentgyörgy	Szentgyörgy
Szentmargita	Szentmargita	Szentmargita	Szentmargita
Trausdorf	Trausdorf	Trausdorf	Trausdorf
Vulkapordány	Vulkapordány	Vulkapordány	Vulkapordány
Zárány	Zárány	Zárány	Zárány
Zemenye/Zemendorf	Zemenye/Zemendorf	Zemenye/Zemendorf	Zemenye/Zemendorf
–	Marz	Marz	Marz
–	Nezsider	–	Nezsider
–	Illmitz ²⁴⁰	Illmitz	Illmitz
–	Apetlon ²⁵⁵	Apetlon	Apetlon
–	Valla ²⁵⁵	–	–
–	Pomogy ²⁵⁵	–	–

4. táblázat: A kismartoni uradalom települései (1491–1569)

Kismarton egyike volt a 15–16. századi Sopron megye jelentősebb mezővárosainak, lakossága 600–700 fő körül lehetett.²⁴¹ Kőszeghez hasonlóan volt városfala, amelyet bástyákkal is megerősítettek. A mezőváros számos földesúri kiváltsággal rendelkezett, készpénzben adózott és önkormányzata is fejlett volt, a tizenkét fős tanácsot egy polgármester (1528-ig) és egy városbíró vezette. Az önkormányzat múltja egészen az 1373. évi mezővárosi kiváltságlevélig vezet vissza, ekkor vették ki a polgárokat a szarvkői várnagyok közvetlen joghatósága alól, az úriszék immár feljebbviteli bírósági fórummá vált. A mezővárosi kiadmányok vizsgálata alapján Lakatos Bálint feltételezte, hogy a 16. század elején már állandó jegyzőt alkalmaztak, noha kétségtelen bizonyítékok erre csak a század végétől vannak. A mezőváros három saját pecséttel (egy nagy- és két kispecsét, de a kisebbik kispecsétet csak 1454-ig használták) rendelkezett és királyi engedéllyel már viszonylag korán, a 15. század elején zöld pecsétviaszt használt. Úgy tűnik, a 15. század elején a városi bíróság még

²³⁷ Kroyer, 1954. 42–43; Graf, 1926. 55; ÖStA AVA-FHKA AHK NöHA H-74/A fol. 291r (1561. évi adat Vulkapordányra). Nezsider nagyjából a magyaróvári uradalomhoz tartozott, de Path Lénárd birtokait még a Kanizsaiak Kismartonhoz csatolták. Csermelyi, 2019/1. 34–35. Oka és Sérc is csak részben tartozott az uradalomhoz, lásd DL 88759. 6. p; DL 88692.

²³⁸ DF 258610.

²³⁹ ÖStA AVA-FHKA AHK VDA Urbare 1196. fol. 75v–80r

²⁴⁰ Egy 1498. január 31-én kelt parancslevélhez csatolt jelentés alapján. RegImp XIV/2/1. 5816. sz.

²⁴¹ Niederstätter, 1996. 23. Az 1500. évi urbáriumban 137 telket soroltak alá. Prickler, H. 1998/1. 22.

halálbüntetést is kiszabhatott, habár a Habsburg uralom alatt az uradalom igyekezett a várossal szemben saját magánál tartani a pallosjogot, amiből viták is kialakultak. Lakosai méltán nevezhették magukat polgárnak úgy is, hogy földesúri joghatóság alatt éltek, kiváltságaikat a Habsburg uralkodók is rendszeresen megerősítették (1447, 1453, 1523). A városban többek között a bécsújhelyi püspöknek is volt háza, továbbá fürdő is működött. A kismartoniak számos foglalkozást űztek, a mezőgazdasági munkák közül ki kell emelni a szőlőművelést, mivel jelentős az Ausztria felé irányuló borexporttal járt. A 16. században 11 malom volt az uradalomban, ez a méretéhez képest jelentős szám. Az állattenyésztés is jelentős volt. Purbachban pedig vám működött. A Fertő-menti településeken természetesen halászzattal is foglalkoztak, ami különösen böjti időkben értékelődött fel. Kismartonban a következő mesterségek képviselői adathatók: asztalos, ács, bognár, cipész, kovács, kötélverő, lakatos, mézesbábos, órás, pék, puskaműves, rézműves, szabó, szíjgyártó, szücs, takács, üveges stb. Hans von Weispriach sörfőzdét is építtetett. A szőlőművelés miatt kádároknak is kellett lenni a településen. A vincellérek és a kézművesek 1500-ra egy-egy céhbe szerveződtek. A helyi kereskedőket már a 14. századtól kezdve harmincadmentességgel segítették. Építőkövet a szentmargitai és a kishöflányi kőfejtőkből szereztek be, téglát Donnerskirchenből. Szombat volt a kismartoni hetivásár napja és évi két sokadalom tartására is jogosultak voltak. Hetivásár Szentmargitán is volt hétfőnként. Weispriach vadasparkot is létrehozott, az átengedett telkekért cserébe az illető polgároknak elengedte a Szt. Mihály napi adót.²⁴²

Kismartonban a városiasodottság egy további jele volt, hogy a 15. század elején ferences kolostor jött létre és maradt fenn több mint száz évig. Az uradalom területén 1570 körül igen sűrű volt a plébániarendszer, majdnem minden falu önálló egyházközséggel bírt.²⁴³

Nem tudjuk, pontosan mikor és hogyan került Kismarton VI. Albert herceghez, de 1445. október 10-én már el is zálogosította 4500 forintért Konrad Eitzingernek. A megszerzés dátumát kicsit korábbra helyezheti az a tény, hogy szeptember 14-én már Johann Neideggert, Albert hívét nevezték kismartoni kapitánynak. Eitzinger nagyon előnyös szerződést kötött,

²⁴² Kroyer, 1954. 47., 79–80., 83–84, 87; Prickler, H. 1998. 13–16., 23., 40; MZsO XV. 21; Lakatos, 2017. 287–298., 302. 1455-ben III. Frigyes ruszti, (lajta)szentgyörgyi és kismartoni szőlőket adományozott a kismartoniaknak, hogy megrongálódott városfalukat kijavítsák. BLA StAFE A/I - 10. A jelentős számú Mohács előtti városi kiadmány listáját uo. 294–295. Pecsétjéről, kiváltságairól, borkereskedelméről uo. 287–288. A mezővárosi polgárság kritériumairól uo. 289. A kismartoni szőlőművelésről 17–19. századi kitekintéssel: Prickler, H. 1998/2. A vásárokról: Weisz, 2012. 159. A város két részletben fizette be az adóját a földesúrnak, felét Szt. György, felét Szt. Mihály napján, tehát az illető polgárok 50%-os kedvezményt (1 font pfennig) kaptak. Prickler, H. 1998/1. 23.

²⁴³ Prickler, H. 1998/1. 16. 1500-ban még működtek: Uo. 25; ÖStA AVA-FHKA AHK VDA Urbare 1195. fol. 10v. A kismartoni és fraknoi uradalom helységei az 1560-as években (voltak olyanok, mint Zemenye vagy Marz, amelyek részben az egyikhez, részben a másikhoz tartoztak): ÖStA AVA-FHKA AHK VDA Urbare 1196. fol. 75v–81v. Az illmitzi plébánosról: Gedenkbuch 167. sz; Házi, 1939. 160.

ugyanis annak alapján tőle nem, csupán örököseitől lehetett visszaváltani az uradalmat, akkor pedig azt a pénzt is ki kellett a zálogösszegezen felül fizetni, amit Konrad a vár karbantartására vagy bővítésére elkölt.²⁴⁴ Miután az 1447. évi fegyverszünet Albertnek ítélte, ő nem habozott megerősíteni a város Kanizsaiaktól kapott kiváltságait, hogy ezzel is demonstrálja uralmát. Ugyanezt 1453-ban az uradalmat két évvel korábban megvásárló III. Frigyes is megtette, aki a helyén hagyta Eitzingert. Ő azonban adósa maradt a császárnak, ami miatt Frigyes novemberben már Kismarton elfoglalását tervezte. A források hiánya miatt nem ismert, hogy 1453–1460 között ki birtokolta, ezt követően viszont hosszú időre a császári konyhamester, Johann Siebenhirter kezére került. Siebenhirter a császár kipróbált híve volt, még 1462-ben sem hagyta őt cserben a bécsi ostrom idején. 1463-ban a császár el is zálogosította neki Kismartont, 1469-ben pedig kinevezte újonnan alapított lovagrendje, a Szt. György rend nagymesterévé. Kismarton továbbra is a magánbirtoka maradt, de létrehozott itt egy rendi filiálét. Hosszú távon rendezkedett be az uradalomban, szinte azonnal elkezdett ingatlanokat vásárolni, amelyet következetesen folytatott zálogbirtoklása végéig. A rezidenciáját is itt tartotta (kivéve, amikor hivatalos ügyben Bécsújhelyre vagy a rendje millstatti központjába kellett mennie), építeni kezdte a plébániatemplomot (az északi torony csak 1522-ben lett kész), amelynek kijárt egy pápai búcsúengedélyt (1468) és birtokosként élt a kegyúri jogokkal. Jövedelmeit az egyházi tized kisajátításával igyekezett fokozni, ez később bonyolult tizedperhez vezetett, de végül 1478-ban sikerült megegyeznie a győri püspökkel. Siebenhirtert már csak nagymesteri kötelezettségei is III. Frigyes oldalára állították, amikor kitört a háború Mátyás királlyal, viszont nem vetette meg a különalkukat. Ennek eredményeképp létrejött egy fegyverszünet, amely a rend és Siebenhirter birtokait megkímélte a pusztításoktól. 1487/1488 fordulóján Mátyás elfoglalta Kismartont és 1488. február 13-án Siebenhirter is lemondott róla.²⁴⁵

Miután így Mátyás király kezébe került, előbb hároméves adómentességben részesítette, illetve érvényesítette a Kanizsaiak által 1464-ben kért vám- és harmincadmentességet, majd

²⁴⁴ Teleki X. 171–172. 500 forint értékű építkezésre kapott engedélyt, szóval a kiváltás ára akár az 5000 forintot is elérhette.

²⁴⁵ ÖStA AVA-FHKA AHK NöHA E-29/A fol. 22., 24–25; DL 89254. 30–31. p. (18. kép); HO IV. 267. sz.; Kroyer, 1654. 28–33; Mohl, 1930. 4; Prickler, H. 1998/1. 17; Borsa, 1959. 281–284; Rittsteuer, 1957. 67–70. Frigyes 1451-ben vásárolta meg Kismartont az öccsétől, magyar jog szerint. Eitzing ekkor is bent ült a zálogban, azt Albert herceg nem váltotta vissza. Chmel: Reg. 1838. 2715. sz. Vö.: Kroyer, 1954. 29. Siebenhirter nagymesteri kinevezésére: Unrest 23; Kroyer, 1954. 30. Siebenhirter kismartoni működésének kezdetét nem tudjuk pontosan meghatározni: már 1459-ben feltűnt a városban, de csak 1460-ban nevezte magát kismartoni kapitánynak. Rittsteuer, 1957. 68. A tizedperről röviden: Rittsteuer, 1958. Ez a per, különösen a ránk maradt bőséges forrásanyag (pl.: DL 88561; DL 88601; DF 258585; DF 258262; DF 287275; DF 287276; BLA A-Ia/U 3; BLA StAFE A/II - 36) miatt részletesebb feldolgozást is megérdemel, amellyel a későbbiekben szeretnék foglalkozni. Ezt a tizedpert néhol tévesen Vasvárhoz kötötték. Iványi, 1992. 62. Megjegyzendő, hogy arról is maradt fenn adat, amikor Siebenhirter nem vásárolt, hanem eladott egy kismartoni házat (viszont ezzel nem szakította ki az uradalomból!), mégpedig a magyar jog tiszteletben tartásával. DF 258187.

továbadta természetes fiának, Corvin János hercegnek. 1490-ig bírta, akkor viszont a hadi helyzet bizonytalansága miatt Beatrix királyné és az országnagyok elzálogosították Szapolyai István alsó-ausztriai tartományi főkapitánynak. A trónról folyó alkudozások során a herceggel (legalábbis a szavak szintjén) igen bőkezűek voltak az Ulászló-párti urak, többek között azt is megígérve, hogy megtarthatja Kismartont, miután az új király visszaváltja Szapolyaitól.²⁴⁶ A háborús helyzet miatt Kismarton mozgalmas napokat élt meg, 1490 nyarán I. Miksa elfoglalta, később viszont a magyarok visszaszerezték. A visszaváltásra sem került sor egészen a pozsonyi békéig, azután viszont I. Miksának kellett átadni. A pozsonyi béke megkötése és az uradalom újbóli kiszakítása a magyar kormánysszervek fennhatósága alól azzal a következménnyel járt, hogy a Magyarországon állami egyenesadóként szedett portális adó Kismartonban földesúri adóvá vált (*torkrin*). A távozó magyar katonaság csak 4000 rajnai forint kifizetése ellenében volt hajlandó átadni Kismartont és Fraknót, amit a császár csak hitelből tudott kifizetni, ezért 1493. február 16-án elzálogosította az uradalmat a stájer származású, de Felső-Ausztriából érkezett Sigmund és Heinrich Prüschenknek. I. Miksa ugyanezen év végén megerősítette a város kiváltságait A Prüschenkek viszont a következő évben már le is mondtak róla más birtokokért, köztük Hardeggért cserébe. Az átadás nem valósult meg azonnal, de terve 1495-re sem került le a napirendről. A Prüschenkeket 1499-ben emelték grófi rangra (*Graf zu Hardegg*). 1503-ig birtokolták Kismartont, akkor Heinrich gróf ismét megígérte átadását, amely ezúttal tényleg megtörtént. Alattuk 1496-ban Ulrich Rohrnek volt a kismartoni várnagy.²⁴⁷ 1500-ban urbáriumot készítettek.²⁴⁸ A templomépítkezésnek új lendületet adott az 1500-ban elnyert újabb búcsúengedély, 1501-ben pedig elkészült a Szt. Mihály temetőkápolna.²⁴⁹ 1503-ban I. Miksa a nagy karriert befutott öreg Georg von Losensteinnek adta Kismartont. Nemsokára az Udvari Kamara már Losensteinnek írt az elhunyt szentgyörgyi plébános pénzes ládikájával

²⁴⁶ BLA StAF A/I - 11–12, utóbbihoz lásd még DL 15681; Kroyer, 1954. 33–34; Jajca 71. A Corvinnal folytatott alkudozásokról: Kubinyi, 1991. 20–21.

²⁴⁷ Kroyer, 1954. 39; E. Kovács, 1995. 41; Ausgewählte Urk. 429; Tobler, 1986/4. 38; ÖStA AVA-FHKA AHK NöHA E-29/A fol. 34–35; Firnhaber: Beitr. 543–544; Weltin, M.: Hardegg. In: LexMA IV. 1932; RegImp XIV/1. 421., 1465. sz; RegImp XIV/2/2. 7728. sz; RegImp XIV/4/1. 17520. sz; DF 287360. A Prüschenk-fivérek a Habsburgok legjelentősebb hitelezői közt voltak a 15. század végén. Kaar, 2011. 64. Vö.: RegImp XIV/3/1. 9860. sz. Utóbbi szerint már III. Frigyes is 118666 rajnai forinttal tartozott nekik, amely adósság I. Miksa első néhány évében további súlyos tízezrekkel nőtt. Heinrich Prüschenk 1499. július 21-én még stettenbergi bárói címet viselt, július 28-án már hardeggi grófit: RegImp XIV/3/2. 13572. sz; RegImp XIV/3/1. 9365. sz. A család felemelkedésére: Probszt, 1960. A *torkrin*: Prickler, H. 1998/1. 25–26. Ehhez viszont meg kell jegyeznünk, hogy a *torkryn* vagy *torgelt* már az 1451. évi kőszegi és rohongi urbáriumban is szerepelt adónemként. MNL VaML KFL Kőszeg város titkos levéltára. II. pótsorozat 113. Zálogbirtokosként Szapolyai István is megerősítette a város privilégiumait: Szapolyai okl. I. 186. Mivel ez az oklevél 1490. szeptember 5-én kelt Kismartonban, ezért ekkor (ismét) magyar uralom alatt állt a város.

²⁴⁸ Az urbárium Kismartonra, Kishöflányra és Szentgyörgyre vonatkozó részének ismertetése: Prickler, H. 1998/1. 22–28.

²⁴⁹ Prickler, H. 1998/1. 17–18. Vö.: BLA StAFE A/II - 37

kapcsolatban. 1507-ben is ő a kismartoni kapitány és az is maradt egészen 1508-ban bekövetkezett lemondásáig. Egyes adatok szerint Sigmund von Liechtenstein is feltűnt kapitányként, Sigmund von Dietrichstein pedig a velencei háborúban nyújtott szolgálataiért és 7000 frt. kölcsönért cserébe Miksától megkapta a várat és a várost.²⁵⁰

Ezután a Hardeggekkel rokon Veit von Fürst, Szarvkő akkori birtokosa szerezte meg az uradalmat a velencei háborúra adott 7000 forintos kölcsön zálogösszegéért, amely az I. Miksa által felvett újabb kölcsönök és az építkezési költségek eredményeként 1518-ban 13.000 forintra növekedett. Fel kell hívni rá a figyelmet, hogy bár Veit Heinrich von Hardegg veje volt, Kismarton esetében nem játszódtott le rokonok közti átruházás, mint Kőszegen vagy az elzálogosított soproni kapitányságnál 1550-ben, Fürst Losenstein lemondása miatt szerezhette meg az uradalmat. 1514-ben Sigmund von Dietrichstein próbálkozott azzal, hogy magához váltsa 7000 forintért, de sikertelenül. 1517-ben Christoph von Zinzendorfnak sikerült zálogjogon megszereznie Kismartont, vele a Fürstök hosszas pereskedésbe bonyolódtak. I. Miksa halála után a Fürstöknek sikerült kiszorítaniuk a Zinzendorfokat, 1527-ben Veit fivére, Ernst von Fürst 17 ezer forintért öt évre megkapta az uradalmat. Ő volt a család feje Veit 1515. évi halála óta. 1523-ban már kismartoni kapitányként működött együtt a soproni tanáccsal Michael Suchtal hagyatéki ügyének elrendezésében. 1526 őszén oszmán portyázók dúlták fel a várost, emiatt I. Ferdinánd 1527-ben utasította, hogy 1000 forintot költsön a helyreállításra. 1529-ben és 1532-ben az oszmánok visszatértek, ezúttal nem csak egy kis csapat, hanem a szultán serege. Még az 1569. évi kamarai vizsgálat idején is az oszmán hadjáratok okozta károknak tulajdonították, hogy sok szőlőbirtok gazdátlanra lett és elvadult. A törökidő és a horvát bevándorlás eredményeképp a lakosság nagy része kicserélődött, Harald Prickler megállapítása szerint az 1500-ban regisztrált családnevek 80%-a eltűnt.²⁵¹

Ernst von Fürstöt 1527/1528-ban fia, Moritz követte. Ő részt vett Nyugat-Magyarország I. Ferdinánd számára történt hódoltatásában, a Kőszeg környéki harcokban. 1527-ben parancsot kapott, hogy ítélkezzen az elűzött soproni zsidók és Sopron város perében, de erre nem került

²⁵⁰ RegImp XIV/4/1. 17837., 17938. sz; DL 25483; Naschenweng, 2002. 110–111; Kroyer, 1954. 40. Losenstein vezette például 1490-ben a St. Pölten Habsburgok általi átvételét célzó tárgyalásokat. Herrmann, 1926. 119. Úgy tűnik, a zálogbirtokosi és a kapitányi tisztség nem mindig egyezett meg, mert 1546-ban, Moritz von Fürst zálogurasa idején Christoph von Eitzing tűnt fel kapitányként. Kroyer, 1954. 41.

²⁵¹ Bariska, 2007/1. 40; Prickler, H. 1998/1. 28–29; Prickler, L. 1998. XXXII–XXXIII; Tobler, 1986/4. 38; ÖStA HHStA AUR 1514. X. 25; MNL OL E 239 – b. 14. kötet 161–165. p; StLA AUR 1514-04-05 a, Linz; ÖStA HHStA RK Reichsregister QQ fol. 300r; Kroyer, 1954. 44–47., 74; Lampel, 1900. 119; Botlik, 2013. 88; Bárány, 2017. 312. Veit von Fürstöt a kismartoni plébániatemplomban (a mai székesegyház) temették el. Payr, 1917. 73. 1516 februárjában felesége már özvegyként szerepel: Péterfi, 2016. 464. Suchtal-ügy: Gedenkbuch 337. sz. Az oszmán fenyegeték okán itt jegyezzük meg, noha elképzelhető, hogy 1530–1554 között történt, hogy Hans Dernschwam híres útinaplójában beszámol egy kismartoni zsidóról, akit Velencébe hurcoltak, majd eladtak a törököknek, és csak 1554-ben nyerte vissza szabadságát az isztambuli zsidó közösség segítségével. MZsO II. 8.

sor, mert a felhatalmazást hamarosan visszavonták. Törekedett növelni a földesúri bevételeket, 1528-ban bérbe vette az egyházi tizedeket és az Ausztriába történő borkivitel illetékét, később, kihasználva a győri püspöki szék betöltetlenségét, elfoglalta a püspökség rákosi birtokát, a vasvári káptalantól pedig felső-illmici birtokukat. Moritz többek között az uradalmi bevételek gyarapítása (halastavak létesítése) miatt konfliktusba került a polgársággal. Az ügyet elsimítani hivatott kamarai vizsgálóbizottság nem találta kellően megalapozottnak a kismartoni panaszokat, ekkor került sor a polgármesteri tisztség megszüntetésére, talán ezért cserébe szerezte meg a tanács a városháza későbbi épületét, úgyszintén ekkor vett nagyobb lendületet a 15. század végén megjelent horvátok beáramlása az uradalom területére. Moritz idővel áttért a lutheránus hitre, a Fürstök alatt kezdődött meg az uradalom német lakosságának felekezeti váltása. A zálogbirtokos személyiségét Istvánffy szerint bizonyos mértékű kegyetlenség jellemezte, ez kitűnt akkor, amikor az éj közepén elfogta Pekri Lajost.²⁵²

Moritz von Fürst halála után 22 ezer forintért Hans von Weispriach kérelmezte magának Kismartont egy 1547. évi ígérvény alapján. Ebben az összegben, amelybe a felújítás költségei is beszámítottak, fizette ki az udvar Hans Konrad von Fürstöt. Az átadással kapcsolatos teendőket Kosma Gienger magyaróvári harmincados vezette, legkésőbb 1554-ben meg is történt. Weispriach földesúri működésének leginkább az utolsó néhány évről rendelkezünk bőséges, itt fel nem dolgozható mennyiségű forrásanyaggal, amikor a kamarai biztosok vizsgálat alá vonták a fraknoi és a kismartoni uradalmat. Mivel ekkor kiderült, hogy az uradalom belső nyilvántartásai rendkívül hiányosak, a falvak bírának útmutatása alapján készítettek új urbáriumot, ill. fektettek fel telekkönyvet és új hegykönyvet, továbbá módosították a hivatalosan több mint fél évszázada változatlan földesúri terheket. Weispriach így évi 5309 ft. jövedelemre számíthatott, nem csoda, hogy halála után az Udvar törekedett minél előbb visszaváltani Kismartont. A biztosok az erdőgazdálkodás hiányosságait is orvosolták. Weispriachot panasz érte három szentgyörgyi nemesi telek megadóztatása miatt, a zsidó alattvalók okozta kereskedelmi károk miatt, amiatt, hogy a házadót nem a város karbantartására fordítja. A pallosjogot is saját kezébe akarta venni a város, de nem kapta meg.²⁵³

²⁵² 1527. augusztus 19-én Ernst von Fürst Nezsiderben volt (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 5. Konv. B. fol. 145.), 1528. július 2-án viszont már Moritz a kismartoni kapitány, akinek elzálogosítják az uradalom tizedjövedelmeit. Uo. fol. 73r–78v; Bariska, 2007/1. 40; Kroyer, 1954. 48–49., 52–57; Lakatos, 2017. 299; Payr, 1917. 72–73; Prickler, H. 1998/1. 35–36; Istvánffy I/1. 340. Ernst von Fürst egyike volt azoknak, akik befogadták a Sopronból elűzött zsidókat, tehát utóbbiak reménykedhettek abban, hogy javukra fog ítélni. Pollák, 1896. 134–137. Lakatos Bálinttal ellentétben Harald Prickler csak feltételezte, hogy a kismartoniak Moritz von Fürst idejében szereztek meg a városházát. Prickler, H. 1998/1. 39.

²⁵³ Kroyer, 1954. 71–75; Bariska, 2007/1. 69; Prickler, H. 1998/1. 36–37; Sarusi Kiss: Gedenkbücher III. 371. A bevétel még úgy is tekintélyes volt, hogy Weispriach tiszta nyeresége csak 10% volt, a maradék a számvevő kamarát illette. Utóbb a zálogbirtokosi részt 5%-ra akarták csökkenteni. Kroyer, 1954. 89–90.

A kismartoni zsidó közösség már Weispriach megérkezésekor régi múltra tekintett vissza. Jó viszonyt ápoltak a földesurakkal, Ernst von Fürst 1526-ban három elűzött soproni zsidót fogadott be, hasonlóan a többi környékbeli birtokoshoz (Matthäus Teufel, Hans von Weispriach). 1564-ben legalább 23 állandó és hat felnőtt, ideiglenesen ott tartózkodó zsidó lakosról számol be egy adóösszeírás, valamint arról, hogy imaházuk és iskolájuk volt a városban. Csak két felnőttől tudjuk meg, hogy kismartoni születésűek, a többiek (már akiknek az adatait közölték) morvaországi, kőszegi, pozsonyi és soproni származásúak, viszont akiről van adat, ők többnyire 20-30 éve ott éltek, és csak néhány személyről lehet sejteni, hogy 1554 után költöztek ide. 1569-ben, tehát amikor Weispriachot a zsidó alattvalók miatt is vizsgálták, négy házukat írták össze, amelyek korábban nem adóztak a földesúrnak, de az új összeírás ezeket is bevonta az adóalapba. A kevesebb házsám ellenére számuk a század elejihez képest csaknem megháromszorozódott, 81 főt tett ki. A zsidók kiutasítására kapott parancs végrehajtását Weispriach töle telhetően halogatta.²⁵⁴

Összességében elmondható, hogy az 1569. évi kamarai vizsgálat nem egy, a földesúri hatalom sanyargatásától eljelentéktelenedő város (és uradalom) képét mutatja, hanem egy fejlődésben lévő közösséget, amely akkor épp az Alsó-ausztriai Kamara pártfogását kihasználva igyekezett egyre bővíteni a mozgásterét.

A fraknói uradalom

A kismartoni és a lánzséri mellett a fraknói is a nagyobbak közé tartozott a Habsburg-kézre került nyugat-magyarországi uradalmak közül. Területe nagyjából 200–230 km² lehetett, de nehéz meghatározni, mivel sok birtokon más birtokosokkal osztozkodott, továbbá elég tagolt volt. Legnagyobb része a szarvkői, a kismartoni, a baumgarteni és a kaboldi uradalmak, valamint az országhatár között helyezkedett el, de Schattendorf például Baumgarten és Sopron város jobbágyfalvai között található, Haschendorf Soprontól délre, a lánzséri és a keresztúri uradalmak közé ékelődött be, Pomogy és Valla a Fertőtől keletre volt, Purbach és Nezsider pedig a Fertő északi-északnyugati partján.²⁵⁵ Habár Fraknó vára volt az uradalom központja

²⁵⁴ Kroyer, 1954. 65–69., 73; Prickler, 1993. 68–71; MZsO II. 541–543; MNL OL E 239 – b. 14. kötet 88–89. p; RegImp XIV/2/2. 7786. sz; Lakatos, 2017. 293; Gedenkbuch 419. sz. Az 1564. évi adójegyzék sajnos nem alkalmas pontosabb statisztikai feldolgozásra, ugyanis 23 megadózott helyi zsidót említ, név szerint viszont csak nyolcat, azonban megszámlálva a nem nevesített asszonyokat és a gyerekeket, 23-nál valamivel nagyobb szám jön ki. Mivel csak a nevesített személyeknél közölnek származási adatokat, és a gyerekeknek sem lehetünk biztosak abban, hogy mindenki helyben született, ezért komolyabb következtetéseket nem tudok erre a jegyzékre alapozni. MZsO II. 14–16. Hasonló oka lehet annak, hogy Pollák Miksa szerint 1526-ban nem három, hanem sok soproni zsidó menekült Kismartonba. Az általános kiutasítástól tartó zsidók el is kezdték ingóságaik Kismartonba szállítását, de a város erre rájött és megtiltotta nekik, hogy vagyonukat magukkal vigyék. Pollák, 1896. 112–115.

²⁵⁵ Purbachban nem csupán az uradalomnak voltak birtokai: 1453-ban Heinrich Entzersdorffert két szabad udvarház birtokába iktatták be. DL 12695. 6–8. p. (4–5. kép) Engel Pál szerint Müllendorf részben (Engel: Térkép.) Mohl Adolf szerint viszont teljesen a fraknói uradalom része és csupán tévedés folytán sorolták fel Szarvkő tartozékaként

már a 14. század első fele óta, a legvárosiasodottabb helység Nagymarton volt, a 14. században sokadalom tartására is engedélyt kapott, nagysága pedig még a 16. században is ugyanakkora, sőt még egy kicsit nagyobb volt, mint Kismarton. Az uradalom területén még korszakunk végén is vitathatatlanul a legnagyobb település volt 143 házas telkével, miközben az utána következők mindössze 66-64 házzal rendelkeztek.²⁵⁶ A 16. század elején még egy mezővárosról tudunk, ez Szárazvám, ahol vám is működött. Az 1560-as évek végére Breitenbrunn is mezővárosként regisztrálták, azonban Szárazvámot ekkor már nem.²⁵⁷ Walbersdorf és Loipersbach ugyan Tompek-birtokok voltak, de a fraknói uradalom gyakorolta területükön a pallosjogot.²⁵⁸ A grófság területén fontos kereskedelmi utak vezettek át, kedvező piaclehetőségeket nyújtva, amely számos vizsály forrása lehetett, főleg akkor, amikor az alsó-ausztriai kormányzatszervek és az idegen zálogbirtokosok uralma alatt állt.²⁵⁹

Nincs mód rá, hogy részletesen vizsgáljuk a népesedési és gazdasági viszonyokat, azonban néhány észrevételt tehetünk. A 15. század közepén a lakosság már túlnyomórészt német lehetett, de vegyes magyar–német lakosságra utalnak a kettős településnevek. A 16. század elején Zillingtal és Stinkenbrunn teljesen elpusztásodott, és Krensdorfban is rengeteg üres telek volt. Zillingtalt és Krensdorfot az 1560-as évekre sikerült horvát betelepülőkkel feltámasztani, de Stinkenbrunnban még ekkor is elég alacsony volt a lakott telkek száma.²⁶⁰ A horvátok a 16. század első negyedében jelentek meg, az 1526. évi urbáriumban már feltűnt néhány horvát név. Bevándorlásuk később felgyorsult, különösen Jakob von der Dürr zálogurasága alatt, aki velük telepítette újra a török előtti időkben vagy a szultáni hadjáratok következtében elnéptelenedett

1457-ben. Mohl. 1903. 621. A 16. századi urbárium nem említi, hogy részbirtok lenne, de ezt Trausdorfnál, Zemendorfnál vagy Antaunál sem tette, ahol pedig a kismartoni uradalomnak is voltak birtokai. Prickler, L. 1998. LXXI–LXXIV. Kőpordány ill. Búdöskút birtokában a szarvkői uradalommal osztozott. ÖStA FHKA AHK NöHA H-74/A fol. 289v (1561. évi adatok). Nezsiderben is volt kisebb érdekeltsége a fraknói uradalomnak. Csermelyi, 2019/1. 34. Draßburgban 1546 előtt Benes Kristófnak, majd Nádasdi Tamásnak volt még birtokrésze. Mivel ez nem tartozott a fraknói uradalomhoz, nem is terjedt ki rá az alsó-ausztriai kormányzatszervek hatásköre, a Nádasdinak szóló adománylevelél Várdai Pál magyarországi helytartó nevében kelt. MNL OL P 108 Rep. 8. T. No. 364. Marz rendkívül tagolt volt, ugyanis ott a fraknói és kismartoni uradalmak mellett a csornai prépostságnak, a Vajtmiláknak és a Wildhofereknek is volt birtokrészük. Prickler, L. 1998. 65–70; DL 88253. Stinkenbrunn csak félig tartozott az uradalomhoz. Prickler, L. 1998. 26. 1497 után Sigleß egyharmada az akkori fraknói kapitány, Alexander Schiffer von Freiling saját birtoka lett, amelyet ő és utódai tovább bővítettek, birtokrészeket szerezve Pöttschingben, Hirmben, Schattendorfban, Vulkapordányban, Wiesenben, Szárazvámiban, Lichtenwörthben, Ruszton, Nagymartonban és Zillingtalban. Ez a kis uradalom később Jakob von der Dürré lett, aki továbbra is Fraknótól elkülönítve igazgatta, és nem is adta át Erasmus von Teufelnek. Prickler, L. 1998. XXXIX–XL.

²⁵⁶ Weisz, 2012. 159; Prickler, H. 1998/1. 8; ÖStA AVA-FHKA AHK VDA Urbare 1196. fol. 80r–82r.

²⁵⁷ Prickler, L. 1998. 19., 24; ÖStA AVA-FHKA AHK VDA Urbare 1196. fol. 81r.

²⁵⁸ Prickler, L. 1998. 120.

²⁵⁹ Zimányi, 1972. 11. 1524-ben II. Lajos panaszkolta a bécsújhelyieknek, akik a fraknói vámot bérelték, hogy nem tartják tiszteletben a soproni polgárok vámmmentességét. DF 286454.

²⁶⁰ DL 89254. 1. p. (3. kép); Prickler, L. 1998. 25–26., 28–31; ÖStA AVA-FHKA AHK VDA Urbare 1196. fol. 81r., 82r. Vö: Prickler, L. 1998. XLIII. A település- és népesedési viszonyokra bővebben: Uo. LXV–LXXVII., a gazdasági viszonyokra: Uo. LXXVII–LXXXIX.

falvakat.²⁶¹ Vegyes magyar-horvát bevándorlás is volt, mikor 1567-ben a hontalanná vált szigetváriak egy részét Boldogasszonyban tervezték letelepíteni.²⁶² Pöttsching példáján azt is látni lehet, hogy számos telket osztrák birtokosok, katzelsdorfiak és bécsújhelyiek szereztek meg. Ennek gazdasági okai voltak, a 15. század közepétől a közeli városok polgársága a bortermelés felé fordult, és igyekeztek ide átmenteni a kereskedelmi tevékenységből származó hasznot. A helyben megtermelt gabonának is jelentős szerepe volt a közeli városok élelmiszerellátásában.²⁶³

A 16. század elején itt is sűrű plébániahálózattal számolhatunk.²⁶⁴

1441. évi zálogvallás ²⁶⁵	1500/1510. évi urbárium ²⁶⁶	1569. évi regisztrum ²⁶⁷
Parytenprun	Breitenbrunn	Breitenbrunn mzv.
Hewfling	Nagyhöflány	Nagyhöflány
Khwesd genant Milchdorf	Száravám/Müllendorf mzv.	Száravám/Müllendorf
Saligental	Zillingtal	Zillingtal
–	Stinkenbrunn	Stinkenbrunn
Heeren genant Krenestorf ²⁶⁸	Krensdorf	Krensdorf
Besnew anders genant Petschann	Pöttsching	Pöttsching
<i>Sicklis</i> ²⁶⁹	Sigleß	Sigleß
Wisen	Wiesen	Wiesen
Vorchenaw under dem Haws Vorchmstain gelegen	Fraknó	Fraknó
Morotz	Marz	Marz
Nagmorchon genant Mertersdorf (mzv.)	Nagymarton mzv.	Nagymarton
–	Zemenye/Zemendorf	Zemenye/Zemendorf
Zerdahel ²⁷⁰	Stöttera	Stöttera
–	Antau	Antau
Dororkh ²⁷¹	Trausdorf	Trausdorf
–	Draßburg	Draßburg
–	Schattendorf	Schattendorf
Sandorf ²⁷²	Haschendorf	–
–	Sieggraben	Sieggraben
Pomagkh	Pomogy	Pomogy
–	Valla	Valla
–	ruszti szőlők	–

²⁶¹ Prickler, L. 1998. XLII–XLIII.

²⁶² Zrínyi lev. II. 101. Boldogasszonyt ugyan nem sorolja fel sem az 1500/1510. évi urbárium, sem az 1569. évi regisztrum, de Fraknóhoz kellett tartoznia, ugyanis régi nevében, a Sancta Maria de Bagadban bent van a Nagymartoni család másik neve, a Bajóti. Prickler, L. 1998. XVIII.

²⁶³ Prickler, L. 1998. 40–47; Zimányi, 1972. 10–11.

²⁶⁴ Prickler, L. 1998. XVIII. Krensdorfban már 1456 körül is szolgált plébános. Házi II/6. 192.

²⁶⁵ A DL 89254. 1–4. p. (3–5. kép) alapján Vilmos fraknói gróf Sopron megyei birtokai, leszámítva a későbbiekben a kaboldi uradalom részeként feltűnő Kaboldot, Veperdet és Felsőpéterfalvát (*Petroniechi*). Tekintettel az 1500/1510. és az 1569. évitől eltérő településnevekre, névalakokra, ennél az oszlopnál következetesen a forrásban szereplő településnevet adom.

²⁶⁶ Kiadva: Prickler, L. 1998. 1–124.

²⁶⁷ ÖStA AVA-FHKA AHK VDA Urbare 1196. fol. 80r–82r

²⁶⁸ Csánki Felszerfalvával és az azzal szomszédos Tormafaluval is azonosította. Csánki: Tört. Földr. III. 610.

²⁶⁹ Az 1441. évi oklevélben nem szerepel, ellenben egy 1447. évi birtokfelsorolásban igen. DL 89254. 43. p. (24. kép)

²⁷⁰ Csánki: Tört. Földr. III. 632.

²⁷¹ Csánki: Tört. földr. III. 605–606.

²⁷² Csánki: Tört. földr. III. 610.

Dormasker ²⁷³	–	–
Arlam ²⁷⁴	–	–
Pordan ²⁷⁵	–	–
Temsel ²⁷⁶	–	–
Kerchtekewr ²⁷⁷	–	–
Keetschirkha bei dem wasser Seer ²⁷⁸	–	–
Keretscher anders genant Bogyoslo ²⁷⁹	–	–
Kalaad ²⁸⁰	–	–

5. táblázat: A fraknói uradalom települései (1441–1569)

A fraknói grófok a 15. század elején többször is zálogba adták az uradalmaikat (Fraknó, Kabold és Lánzsér), például Frangepán Bertalannak, Otto von Stubenbergnek vagy Konrad Eitzingernek. Stubenberget ráadásul Vilmos gróf az örökösének is kijelölte 1430-ban.²⁸¹ 1440 nyarán kettős uralom érvényesült a várban, egyrészt VI. Albert, másrészt III. Pál gróf özvegye részéről.²⁸² Végül 1445-ben az összes korábbi tartozással együtt Vilmos gróf VI. Albertnek adta zálogba. Albert az uradalom nagy részét, leszámítva egy pötschingi nemesi telket, amelyet Wolfgang Wolfenreuternek adott el és három krensdorfi szőlőt, amelyet megtartott, előbb egyik hívére, Johann Neideggerre bízta, majd Ulrich Eitzingernek akarta eladni, de ezt bátyja, Frigyes 1451-ben megakadályozta és rákényszerítette Eitzingert, hogy igényeiről az ő javára mondjon le. Az uradalom így Frigyes kezébe került. 1454-ben a császár átadta néhai kamarása, Ulrich Trautmannsdorfer két nagymartoni földjét és egyéb birtokait a bécsújhelyi domonkosoknak misealapítvány céljára. A fraknói kapitányságot 1452-ben először Rudolf von Teuffenbachra bízta, majd 1452–1463 között Sigmund von Weispriachra, ezután Wilhelm Westvallra, 1464-től pedig hű konyhamesterére, Johann Siebenhirterre.²⁸³ Weispriach idejében még nem

²⁷³ Csánki Félszerfalvával és az azzal szomszédos Tormafaluval is azonosította. Csánki: Tört. földr. III. 610.

²⁷⁴ Nagyhöflány, Szárazvám és Vulkapordány táján. Csánki: Tört. földr. III. 598.

²⁷⁵ Vulkapordány. Csánki: Tört. földr. III. 625.

²⁷⁶ A Vulka folyó mentén a mai Kismarton területén. Csánki: Tört. földr. III. 633.

²⁷⁷ Rőjtökör Csánki szerint a mai Pecsényéd határában a Lajta mellett, Engel a mai Lajtaszentmiklós (Neudörfl) területére lokalizálta. Csánki: Tört. földr. III. 627; Engel: Térkép

²⁷⁸ Zillingdorf. Csánki: Tört. földr. III. 611–612.

²⁷⁹ Sopronkeresztúr (Deutschkreuz). Csánki: Tört. földr. III. 592.

²⁸⁰ Csánki a rábaközi Hövejével azonosította. Csánki: Tört. földr. III. 603.

²⁸¹ NÖLA StA Urk 2638. Az oklevél 1447. március 28.-i átírásban maradt fenn, ami arra utal, hogy Stubenberg megpróbálkozott érvényt szerezni jogainak, de valószínűleg a zálogösszeg nagysága miatt nem járt eredménnyel.

²⁸² DF 258095. A kettős uralom legkésőbb 1447. őszén véget ért, amikor Pál gróf özvegye minden igényéről lemondott Albert herceg javára, lányai pedig átadták az uradalomra vonatkozó okleveleket. DL 89254. 39–45. p. (22–25. kép)

²⁸³ Teleki X. 155–156; Chmel: Reg. 1838. 2716. sz.; Prickler, L. 1998. XXVII–XXVIII; Bariska, 2007/1. 40–41; Lorenz, 1952. 61–62; Chmel: Reg. 1840. 3293. sz. A Habsburgok és a Nagymartoni Fraknói grófok korábban is szoros kapcsolatban álltak, III. Pál gróf részt vett Ernő osztrák herceg szentföldi zarándoklatában. Diar. Frid. 668. Ulrich von Eitzing kijátszásáról beszámol Piccolomini. Hist. Aust. 104–105., 449. 1452. május 12-én és július 29-én Rudolf von Teuffenbach adathat, előbb kapitányi, majd várnagyi (*Pfleger*) címmel. Házi I/4. 358., 376. 1452. december 10-én Weispriach a fraknói kapitány (Házi I/4. 391.). 1458. október 27-én még fraknói várnagynak (*phleger*) nevezik (Házi I/4. 319.), 1459. szeptember 19-én III. Frigyes csak tanácsosi rangját említette, miközben Zengert kőszegi *pfleger*ének hívta. Házi I/4. 389. Ellenben 1460-ban várnagyként tűnt fel: Birk: Urkunden-Auszüge 53. Fraknói kapitánysága végét Leonhard Prickler és Bariska István is 1463-ra tette. A Házi II/4. 213. oldalon található augusztus 23-i (*sabbatho, in vigilia Bartholomei*) adat viszont Weispriach tisztségviselésére

függetlenítették magukat a vár urai a magyar szokásjogtól: Sigmund egy birtokátruházás ügyében kérte a csornai konvent közreműködését. Weispriach tizedvitába keveredett Ágoston győri püspökkel, amely 1460-ban zárult egy hosszú távú szerződés formájában, amely lehetővé tette az uradalom birtokkezelőinek, hogy évi 100 forintért bérelhessék a tizedeket.²⁸⁴

A soproni béke megkötése után Mátyás kísérletet tett arra, hogy a *subsidiomot* a fraknói és a kőszegi uradalomban is beszedje, ami magával vonta a császár tiltakozását. Mint fentebb láthattuk, Frigyes jogosan érvelhetett amellett, hogy a török elleni adót ugyan megkaphatja Mátyás, de nem szedheti be az ő engedélye nélkül. Szinte azonnal megkezdődött tehát a tapogatózás, hogy melyik uralkodó meddig érvényesítheti az akaratát a Habsburg-kézre került uradalmakban.²⁸⁵

1487–1488 fordulóján a fraknói várnagy önként átadta a várat Mátyás királynak. Siebenhirter ezután a maga részéről lemondott erről a várról és Kismartonról is az alsó-ausztriai Trautmannsdorf és Wartenstein várak megtartásáért cserébe.²⁸⁶ Mátyás továbbadta az uradalmat Corvin Jánosnak, ezután 1490-ig Kismarton sorsában osztozott, ezt is elzálogosították Szapolyai Istvánnak. A két uradalom összesített zálogértéke ekkor 17.000 forint volt.²⁸⁷ A pozsonyi béke megkötése után Kismartonhoz hasonlóan itt is földesúri adóként kezdték el szedni a portális adót (*torkrin*).²⁸⁸ 1491 után az uradalom területi veszteségeket szenvedett el, mivel Zillingdorfot (rég magyar nevén Ikka vagy Kétikka), amelynek birtokán a Puchheimekkel osztoztak, 1493-ban III. Frigyes a bécsúj helyi ágostonosoknak adományozta.²⁸⁹

A háború befejezésekor II. Ulászló kötelezettséget vállalt a vár átadására, de a maga részéről szorgalmazta, hogy Sigmund és Heinrich von Prüschenk kapja meg, akiknek már 1491 végén ígéretet tett arra, hogy a visszaváltás után megtarthatják magyar jog szerinti adománybirtokként. A császár ekkor még nem döntött, de a távozó magyar katonaság

(*phleger*) nem vehető figyelembe, ugyanis 1463-ban augusztus 23. nem szombatra esett, hanem keddre. 1455-ben és 1460-ban esett szombatra. Utolsó biztos adatunk tehát 1463. április 24-i: Birk: Urkunden-Auszüge 86. 1463. szeptember 15-én Westvall a fraknói kapitány. Házi I/5. 81. 1464. április 23-án ugyanő szerepel *Pfleger*ként (Házi I/5. 115.), október 7-én már Siebenhirter keltez Fraknóról (Házi I/5. 141–142.), 1465. január 3-án Török Ambrusnak a fraknói uradalmat is érintő adószedése ellen tiltakozott (Házi I/5. 152.).

²⁸⁴ DL 88371; Birk: Urkunden-Auszüge 53.

²⁸⁵ Kroyer, 1954. 26.

²⁸⁶ Borsa, 1959. 284; Kroyer, 1954. 30.

²⁸⁷ Jajca 71. E 17000 forintot összehasonlítva a többi, Fraknó kapcsán felbukkant zálogösszeggel, ismételtlen igazat kell adnunk Bariska Istvánnak, miszerint ezekből a pénzmennyiségekből nem lehet következtetni az uradalom értékére.

²⁸⁸ Prickler, L. 1998. LI.

²⁸⁹ Fasching, 1966. 223–224. Az adomány szerint korábban a háborúban elpusztult lichtenwörthi kastélyhoz tartozott, amely 1473-ban a Puchheim birtokában volt. StiAG Urk. 1473 X 31. Zillingdorf birtokviszonyaira: DL 14975; DL 88799; SO II. 212–213. Vö.: Csánki: Tört. földr. III. 612. A DL 88799. alapján 1495-ben még nem számított befejezett ténynek a Magyarországtól való elcsatolás, máskülönben Georg von Puchheim nem íratta volna át a birtok kamara haszna alóli felmentését tanúsító oklevelet II. Ulászlóval.

zsoldhátralékának meghitelezése után, 1492 elején három évnyi időtartamra birtokkezelővé nevezte ki Heinrichet, majd egy év múlva elzalogosította nekik mindkét várat. Ők 1494-ben egy birtokcsere keretében vállalták Fraknó visszaadását I. Miksának, viszont ez akkor nem valósult meg, a következő évi egyezményből pedig Fraknó neve kikerült. 1495-ben ugyanis Miksa 24 ezer forintért, a visszavásárlási jog fenntartása mellett a Prüscheneknek adta el Fraknót. Érdeemes megjegyezni, hogy II. Ulászló még 1491-ben megígérte nekik a vár magyar jog szerinti odaadományozását, ha sikerül visszaszereznie. A Sigmund 1500-ban bekövetkezett halála után egyedüli birtokosként maradt Heinrich von Hardegg birtokfejlesztést is végrehajtott, 1507-ben arról értesülünk, hogy 500 rajnai forintot költött a várra, kétezret pedig egy új halastó létesítésére. 1500-ban fektették fel az uradalom első urbáriumát, amelyet 1510-ben átdolgoztak. Hardegg az udvari kötelezettségei miatt nem közvetlenül igazgatta Fraknót, hanem kinevezett kapitányok által, mint az 1494-ben feltűnt Alexander Schiffer von Freiling, vagy az 1504-ben kinevezett Gandalf von Kienburg. Legkésőbb 1511-ben a néhai Heinrich grófot fia, Johann követte, aki 1516-ban Christoph Johannt, majd Matthäus Teufelt nevezte ki kapitánynak. Előbbinek 1522 végén Ulrich gróf, Johann fivére három évre át is engedte az uradalmat.²⁹⁰ Christoph Johann 1524-ben panaszt tett a soproni osztrák-magyar vegyesbizottság előtt Dóci Ferenc magyaróvári kapitány ellen a nezsideri vámosok miatt.²⁹¹ Teufel 4000 forint kölcsönért cserébe az uradalom tizedeinek bérletét is megkapta. Még 1532-ben is birtokon belül volt, 1527-ben néhány Sopronból elűzött zsidó családot Nagymartonban telepített le. Ebben az évben parancsot kapott, hogy ítélkezzen az elűzöttek és Sopron város perében, de erre nem került sor, mert a felhatalmazást hamarosan visszavonták, viszont később utasítást kapott az elűzöttek védelmére, amelyet buzgón el is kezdett, amíg felhatalmazását ismét vissza nem vonták. A zsidó közösség 1569-re már 67 főre nőtt. Teufel 1527-ben fektette fel az uradalom földkönyvét.²⁹²

²⁹⁰ Neumann, 2011. 297–298; Firmhaber: Beitr. 543–544; DL 89254. 55–56. p. (30–31. kép); DF 287360; RegImp XIV/3/1. 9860. sz; RegImp XIV/1. 421., 1465. sz; DF 258590; MNL OL E 239 – b. 14. kötet 16–19., 21–24. pp; Bariska, 2007/1. 41; Bariska, 2005. 311; Prickler, L. 1998. XXX–XXXII., XLII–XLVI. Kienburg kinevezése: DL 88920. 1507 végén még ő állt a vár élén: DL 25484. A soproni polgárok 1524-ben kelt panaszlevele is arról tanúskodik, hogy a Hardeggek nevezték ki Christoph Johannt. Házi II/6. 360., I/7. 108. Ulrich gróf okleveléből az tűnik ki, hogy Christoph Johann tulajdonképp bérbe vette tőle az uradalmat, de ugyanígy bérbe vette már a bátyjától is. DL 89168. Prickler az 1513–1517 közti időszakra tette Heinrich gróf halálát, valójában már 1511-ben néhainak mondják. MZsO II. 541–542. Johann gróf nem halt meg 1522-ben, csupán ideiglenesen átadta az uradalmak Ulrik grófnak. DL 89174.

²⁹¹ DF 276064. 1. kép. Ellenük a kismartoni jobbágyok is panaszkodtak. Uo. 3. kép.

²⁹² Győri kpt. reg. 32. sz. 35. old; Prickler, 1993. 72; Prickler, L. 1998. XXXII., XXXV., XLIV–XLV; Pollák, 1896. 134–140., 178. A bírói felhatalmazás visszavonásában nem csupán idegen származása játszott közben, hanem az a tény, hogy befogadta az elűzötteket, a soproniak tehát tartottak attól, hogy ellenük fog ítélni. Uo. 137–138. Balogh Szidónia Nagymarton mellett Fraknóvárját jelölte meg a zsidók letelepedési helyéül, de az általa hivatkozott forrásban (MZsO I. 360–361.) csupán annyi szerepel, hogy a fraknói uradalom területén telepedtek le. Balogh, 1907. 51. Nagymartonban letelepedett soproni zsidóról rendelkezünk forrással: Házi I/7. 406–408.

Az 1532. évi oszmán hadjárat után I. Ferdinánd úgy döntött, hogy nagyobb katonai tapasztalatú ember kell Fraknó élére, ezért rávette Julius von Hardegget, hogy 1533-ban adja át az uradalmat a krajnai családból származó Jakob von der Dürr lovagnak. Ő vagy azonos nevű családtagja Mitterburg kapitányaként szolgált I. Miksa utolsó éveiben. Az ő idejében kezdett elterjedni a földesúri magángazdálkodás egységeinek, a majoroknak a rendszere. Von der Dürr néhány év múlva, fia halála után szabadulni akart Fraknótól, ezért 1542-ben Matthäus fiával, Erasmus Teuffellel és Hans von Weispriachhal is tárgyalt. Erasmus azonban csak 1546-ban váltotta ki az uradalmat, viszont elődje megtartott néhány birtokot, hogy ezzel kompenzálja a fraknói vár építésébe és egyéb birtokfejlesztő építkezésekbe fektetett 5000 forintot. Teufel Lánzsérért cserébe továbbadta a birtokot Hans von Weispriachnak. Weispriach 1547-től kezdve Kismarton megszerzéséig itt tartotta a rezidenciáját.²⁹³ Az 1569. évi kamarai vizsgálat Fraknót is érintette, a nagymartoniak panaszkodtak rá, hogy felemelte az adókat és szokatlanul sok robotmunkát követelt.²⁹⁴

A baumgarteni uradalom

Baumgarten uradalma nagyon kisméretű volt, a névadó településen kívül csupán Nádasd/Rohrbach és Siegendorf tartozott hozzá. Korszakunk kezdetén egy alsó-ausztriai származású lovas, Martin Weitracher birtokában volt, aki minden bizonnyal Pál fraknói gróf szolgálatában került erre a környékre, és neki köszönhetően telepedett le Baumgartenben.²⁹⁵ Tulajdonképp ő látott neki az uradalom kiépítésének, 1428-ban megszerezte baumgarteni várnagy-elődje, Martin Klingenfurter szőlőit, 1431-ben pedig már biztosan részbirtokos volt Siegendorfban, ezt is a Klingenfurterektől vette.²⁹⁶ 1433-ban munkaadójától, Kanizsai Lászlótól kapott szőlőket Kishöflányban és Meggyesen, az egyiket saját korábbi szőlője szomszédságában. Ekkor Martin volt a Kanizsaiak kismartoni kapitánya.²⁹⁷ Ugyanebben az évben a Sopron megyei nemesség tagjaként ő is tanúvallomást tett Döbrentei Balázsnak Fraknói Pál elleni hatalmaskodási perében.²⁹⁸ 1442-ben arról értesülünk, hogy az általa elfoglalt Sopronkeresztúr lakosai hódolatuk jeléül bort ajándékoztak neki.²⁹⁹

²⁹³ Bariska, 2007/1. 41; Dimitz, 1883. 24; DL 89254. 63–64. p. (34–35. kép); MNL GyMSM SL Lad. V et E. fasc. 5. nr. 223; Prickler, L. 1998. XXXIII–XXXV.

²⁹⁴ Prickler, L. 1998. XXXV; Zimányi, 1972. 13–14.

²⁹⁵ Házi I/2. 373.

²⁹⁶ Házi I/2. 372–373., I/3. 31–32. Az egész falu még nem került a baumgarteni uradalomhoz, ugyanis 1451-ben még a Cirákiaknak is volt birtokrészük. Házi I/3. 314–315.

²⁹⁷ SO II. 196–197.

²⁹⁸ DL 43960.

²⁹⁹ Meršić, 1963. 13; Házi I/3. 229.

Ezután viszont mintha vége szakadt volna a szerencséjének. Ez összefüggésben állhatott a térség hatalmi viszonyainak átrendeződésével. Mivel Baumgarten Frigyes király bécsújhelyi rezidenciája és magyarországi zálogbirtoka, Sopron között helyezkedett el, egy esetleges háborúban a Habsburgoknak stratégiai érdekük fűződik hozzá, hogy elfoglalják.³⁰⁰ Weitracher tevékenységéről ezekben az években nincs túl sok adatunk. Bizonyára megpróbálta a saját hasznára fordítani az eseményeket: 1440-ben Erzsébet királyné megparancsolta neki, hogy adja vissza az általa elfoglalt, de a Kanizsaiak kismartoni és szarvkői uradalmához tartozó szőlőhegyeket jogos birtokosaiknak és a jobbágyaikat se fosztogassa. A konfliktus mégsem ért véget, ennek a jele a szintén Kanizsai-birtok Sopronkeresztúr elfoglalása volt 1442-ben. Ekkor még Baumgartenből írt levelet Sopron város tanácsának, de 1445-ben már nem a Weitracher-család kezében volt a vár.³⁰¹ Martin ekkorra már meg is halt, a vár pedig a Habsburg Frigyes által „idegeneknek” titulált emberek kezében volt.³⁰² Kik voltak ők? Csupán huszita rablók, ahogyan az a korábbi írásokban olvasható?³⁰³ Vagy Hunyadi János kormányzó katonáiról volt szó, akiket 1446-os hadjárata idején hagyott itt? Pontosan nem tudjuk, de mivel az oklevélből semmit sem tudunk meg az ún. „megszállók” vallási nézeteiről, ellenben tudjuk, hogy a közeli Macskakő várában 1464-ben olyan fegyvereseket szállásoltak el, akikről csak az újabb szakirodalom mutatta ki, hogy nem rablóbanda volt, hanem királyi zsoldoscsapat.³⁰⁴ Ennek fényében nem merném kijelenteni, hogy a huszita rablóbanda-teória Baumgarten megszállóira is igaz.

Helga Buchal is foglalkozott ezzel a kérdéssel, azt állítva, hogy maga Weitracher volt a „cseh horda” vezetője. Ezt azonban Frigyes 1447-ben Ulrich von Grafeneck részére kiállított adománylevele nem támasztja alá: ha Martin valóban az idegen katonaság vezetője lett volna, akkor minden bizonnyal a szöveg árulónak állította volna be, ezzel is alátámasztva Frigyes beavatkozását, és azt a tényt, hogy a visszaszerzett várat nem adták vissza Konradnak, Martin fiának. Buchal sem indokolta meg állítását, Meršićre hivatkozott, de ő nem állított ilyet. Úgy tűnik, Buchal Konrad Weitracher cselekedeteit vetítette vissza az apjára, bár kétségtelen, hogy Martin Weitrachertől sem állt távol a konfliktusok erőszakos megoldása.³⁰⁵ Konrad egyébként, bár nem birtokolta az uradalmat, továbbra is használta a von Baumgarten előnevet.³⁰⁶

³⁰⁰ Kaus, 2006. 357.

³⁰¹ SO II. 299–300; Házi I/3. 229.

³⁰² DL 14057.

³⁰³ Meršić 1963. 15.

³⁰⁴ Nógrády, 2013. 268. A régebbi elméletet lásd: Házi, 1962. 339; Mollay, 1963. 131–132. Mindezek alapja a soproni okleveleken kívül Michael Beheim kortárs költő „Wie *Kaczenstain* zerbrochen wart” című verse volt, amelyben élénken ecseteli a macskakőiek bűneit. Buch von den Wienern 365–366.

³⁰⁵ Buchal, 1967. 171. Vö.: Meršić, 1963. 14–15.

³⁰⁶ Pl.: 1454: SO II. 383. 1460: DL 61682.

Frigyes a várat továbbadta Ulrich von Grafenecknek. Valószínűsíthetjük, hogy a politikai események ritkán tették lehetővé, hogy Grafeneck hosszú időt töltsön egy helyen, de 1456-ig Baumgartent (illetve 1451–1454 között talán Köszeget) tekinthetjük a rezidenciájának. Arra az időre pedig, amikor nem tartózkodott otthon, várnagyot nevezett ki.³⁰⁷

Amint megszerezte, Grafenecknek el is kellett kezdenie a vár megerősítését és kibővítését. 1446. szeptemberében Frigyes parancsára soproniak is segédkeztek az új, külső árok kiásásában.³⁰⁸ Erre szükség is volt Hunyadi János kormányzó őszi nyugat-magyarországi hadjárata miatt.³⁰⁹ 1453-ból is van arra adat, hogy a várat soproni jobbágyfalvak lakóinak robotmunkájával erősítették.³¹⁰

Tudjuk, hogy Baumgartenben a 15. század közepén voltak szőlőskertek, de Grafenecknek egyéb szőlői is voltak a környéken.³¹¹ 1452 januárjában mégis a Sopronkeresztúrtban vett borának soproni területen való átengedését kéri a várostól, s ez a borszállítmány máshová nem mehetett, mint Baumgartenbe, ugyanis a szintén Grafeneck kezében lévő Köszegebe való eljutáshoz nem kellett volna soproni területen áthaladnia.³¹² 1454 januárjában is tíz hordó bort kért Soprontól.³¹³ Valószínűleg a kis uradalomban nem tudtak annyi bort előállítani, amennyire a földesúrnak szüksége volt, hiszen még 1570-ben is a környék átlaga alatt volt a szőlők aránya a megművelt földterületből (6,7%), és a 16. század közepén csak nagyon csekély bortermeléssel számolhatunk. Ám ezt az adatot nem feltétlenül vetíthetjük vissza száz évvel korábbra, hiszen időközben a falu átélt legalább egy török pusztítást, lakossága pedig horvátokkal egészült ki, akik a marhatartást részesítették előnyben. Épp ezért, mivel a 15. század közepén csak két forrásról van szó, akár az őrség megnövekedett létszáma is kiválthatta az 1450-es évek borhiányát. Meršić szerint egy időben akár 300 katona is állomásozhatott a várban, de ezt a vár kis mérete miatt nagy zsúfoltsággal járt volna. Az átlagos helyőrség bizonyára jóval kisebb

³⁰⁷ 1452: Friedreich Raben *purgraff* (Házi I/3. 377.). Velem ellentétben Haller-Reiffenstein szerint Grafeneck 1472-ig nem használta rezidenciaként Baumgartent, ám az általa hivatkozott egyetlen forrás Friedrich Raben várnagyságáról véleményem szerint nem képes ezt az állítást megfelelően alátámasztani. Baumgarten volt Grafeneck első váruradalma, és az 1456 előtti tíz évre vonatkoztatva csak egy vár jöhet még szóba rezidenciaként, mégpedig Köszege 1451–1454 között. Haller-Reiffenstein, 1992. 120–121., illetve jelen munka kőszegei uradalomról szóló fejezete. 1472-ben Grafenecknek már sokkal jelentősebb ausztriai uradalmi voltak, nem valószínű, hogy rezidenciaként használta volna Baumgartent.

³⁰⁸ Házi I/3. 263.

³⁰⁹ ALB III/1. 330. A vonatkozó rész August Ernst munkája. Meršić 1963. 26.

³¹⁰ Házi I/4. 19.

³¹¹ Házi II/4. 27.

³¹² Házi I/3. 346.

³¹³ Házi I/4. 50.

volt.³¹⁴ A baumgarteni kolostor alapítóleveléből azt is megtudhatjuk, hogy a falutól délre, Somfalva/Schattendorf irányában malom is állt, továbbá három halastó is volt a birtokon.³¹⁵

Az uradalom története részben egybeforrt birtokosa alább részletesen kifejtett életpályájával. Miután az 1452. évi események arra készítették, hogy V. László és Cillei Ulrik hívévé szegődjön és emiatt konfliktusba került III. Frigyessel, a császár a soproniak segítségével elfoglalta Baumgartent, mivel korábban Grafeneck onnan támadta Bécsújhelyt. Az ostrom elhúzódott, az őrség nem adta meg magát könnyen, és a császári sereg parancsnoka is megsebesült. Csak 1456. március 25-én vették be a várat. Soproni számadások szerint legalább három hónapig vívták a várat, ugyanis legelőször 1455. december 8-án fogadtak fel katonákat az ostrom miatt.³¹⁶

Grafenecket és zsoldosvezér-társait a kudarc nem törte meg, rövidesen már arra kényszerítették Sopron városát, hogy 1456. július 20-án megvásárolja tőlük a békét. A kifizetett pénzen felül Ulrich az uradalmát is visszakapta.³¹⁷ Ezután Grafeneck valószínűleg rendbehozatta a várat, de rezidenciáját átköltöztette az 1457-ben megszerzett alsó-ausztriai Trautmannsdorfba.³¹⁸ A harcok a népességben is kárt tettek, ezért Grafeneck idegen jobbágyokat telepített a faluba.³¹⁹ Meršic abban látja a vár 1459-es meglétének bizonyítékát, hogy Grafeneck bizonyára onnan küldte 200 katonáját Sopron megsegítésére, minthogy Lánzsérből nem küldhette, mivel az nem volt az övé. Azonban, ha tüzetesen megnézzük a császár vonatkozó levelét, rá kell jönnünk, hogy ez a hipotézis gyenge lábakon áll.³²⁰ Egyrészt nem ismerjük Lánzsér korabeli birtokosát. Annyit tudunk, hogy ekkoriban Wilhelm Mischulinger volt a várnagy (*Pfleger*), de az már nem tudjuk, hogy ki volt az ura, akire 1459. május 20-i levelében hivatkozott, ugyanakkor egészen biztos, hogy nem a császárra gondolt.³²¹ Grafenecket sem zárhatjuk ki a jelöltek közül, hiszen 1459 után Mischulinger az ő alispánja volt Sopronban.³²² Másrészt a forrás egyáltalán nem utal arra, hogy Grafeneck ezt a csapatot

³¹⁴ ALB III/2. 102. A vonatkozó rész Josef Karl Homma munkája. ALB III/1. 532–533. A vonatkozó rész Harald Prickler munkája. Meršic, 1963. 28.

³¹⁵ DL 18300. A halastavak szinte minden uradalomban megtalálhatók voltak, fontos szerepet játszottak a lakosság élelemszükségletének folyamatos és tervezhető biztosításában, különösen böjti időben, de folyamatos karbantartást igényeltek. Benda, 2007. 93–94.

³¹⁶ Haller-Reiffenstein, 1992. 122–123; Házi II/4. 29; Meršic, 1963. 27.

³¹⁷ Házi I/4. 110–111., 112., 141–142; Meršic, 1963. 27. Még a császárral kötött november 29-i fegyverszünetet (Chmel: Mat. II. 120–121.) sem kellett megvárnia, augusztusban már egy cinfalvi jobbágya ügyében intézkedett. Házi I/4. 91–92.

³¹⁸ StLA AUR 6635. Brigitte Haller-Reiffenstein ezt az oklevelet nem ismerte, csak a III. Frigyesnek 1459-ben adott reverzálist. Haller-Reiffenstein, 1992. 125.

³¹⁹ ALB III/1. 331. A vonatkozó rész August Ernst munkája.

³²⁰ Meršic, 1963. 27–28; Házi I/4. 358–359.

³²¹ Házi I/4. 356., 382–383.

³²² MVA 1458–1526 II. 231.

már korábban a térségben állomásoztatta volna, és most csak áthelyezi őket Baumgartenből Sopronba.

A baumgarteni várat valamikor 1456 és 1475 között rombolták le. Az elkövető Meršic szerint Wilhelm von Tierstein, Bécsújhely császári kapitánya volt 1472-ben, bosszúból azért, mert Grafeneck az osztrák nemesi ellenzék egy részével együtt Mátyás király pártfogását keresték a császár ellenében.³²³ Bonyolítja a helyzetet, hogy más szakirodalom szerint Tierstein csak 1476-ban lett bécsújhelyi kapitány.³²⁴ A vár maradványait az elmúlt évszázadokban építőanyagként hasznosították, kezdve a pálos kolostorral, de még a plébániatemplom 1725. évi újjáépítését is részben az egykori vár anyagából végezték el. A templomudvar kerítésébe például beépítettek két kőgolyót. A vár emléke sokáig megmaradt a helyiek emlékezetében, az 1520-as évektől beköltöző horvátok ezért nevezték el a falu központját Sapac-nak, amely szó jelentése erőd vagy vár.³²⁵

A kolostor történetéről külön fejezetben lesz szó, most csak annyit fontos megemlíteni, hogy Ulrich von Grafeneck és fia, Wolfgang 1475. május 21-én kelt leveleikkel alapították meg, amelyek arról is rendelkeztek, hogy Baumgarten falu immáron a pálosoké, míg a kis uradalom többi faluját Grafeneck megtartotta.³²⁶

Az 1493. évi kolostortűz után a pálosok elhagyták a kolostort. Bár birtokjogukról nem mondtak le, távollétük arra bízta Peter (csehül Petr) Mrakeš, Lánzsér akkori urát, hogy elfoglalja Baumgarten.³²⁷ A pálosok fellépése birtokaik megvédése érdekében eredménytelen maradt, azt Mrakeš hozzácsatolta a lánzséri uradalomhoz és annak része maradt a Weispriach-korszakban (1500 k.–1550) is. A Weispriachfehde alatt, 1522-ben Sopron városa megkísérelte Baumgarten és Siegendorfot kárptólás jogcímén megszerezni, de Baumgarten végül a Weispriachoké maradt, egészen 1550-ig.³²⁸

Sopron szabad királyi város és jobbágyfalvai

Sopron különleges helyet foglalt el a zálogbirtokok sorában, mivel 1441 előtt és 1463 után is a szabad királyi városok közé számított. Ebben a fejezetben nem vállalkozhattam arra, hogy részletesen bemutatom a város és jobbágyfalvai (Meggyes, Kelénpatak, Ágfalva, Bánfalva, Harka, Kópháza és Balf) birtokviszonyait és gazdasági/önkormányzati fejlettségét, ezekben a

³²³ Meršic, 1963. 28; ALB III/2. 79. A vonatkozó rész Johann Seedoch munkája.

³²⁴ Heinig, 1997. 356.

³²⁵ Meršic, 1963. 28.

³²⁶ DL 18300; DL 17681. Vö.: ÖStA AVA-FHKA AHK HFU Fasz. 18. Konv. 1569 Jänner, fol. 39r–41v. A DL 18300. átírása hibás évszámmal: F. Romhányi Beatrix: Pálos kolostorok Sopron környékén. Soproni Szemle 61 (2007) 254. Az átírás Majorossy Judit munkája. A hibás évszámra lásd: Csermelyi, 2015/2. 46–47.

³²⁷ Csermelyi, 2015/2. 52.

³²⁸ Csermelyi, 2015/2. 52; Házi II/6. 325; MNL OL A 57 2. kötet 402–403. p.

témákban a szakirodalomhoz kell utalnom az érdeklődőket.³²⁹ Csak azzal a résztémával foglalkozhatok, amely leginkább összefüggésbe hozható a város 1441. február 25-én történt elzálogosításával, illetve ehhez kapcsolódóan a német származású zsoldosnemesek megjelenésével: a városkapitányi tisztség és a vele gyakran összevont soproni ispánság 15–16. századi elzálogosításainak kérdésével.

A soproni ispánság és városkapitányság elzálogosításai

Mielőtt rátérnénk a téma vizsgálatára, illő, hogy egy pontosítással kezdjük ezt az alfejezetet, ugyanis ispánságnak két jelentése is lehetséges a korszakban, egy területi (ebben az esetben megyét jelent) és egy intézménytörténeti (ez esetben a megye élén álló személy tisztségét). Mi a második jelentést alkalmaztuk, késő középkori/kora újkori királyaink ezt adták több esetben is zálogba. Ugyanígy határozottan különbséget kell tenni a városkapitányi tisztség zálogba adása és a város területének elzálogosítása között. A rendek az 1504. évi dekrétumban Sopron város és a soproni ispánság visszaváltását követelték a királytól.³³⁰ Valójában nem arról volt szó, hogy a város és a megye területileg kerültek volna idegen kézbe (bizonyos királyi felségjogok megmaradása mellett), csak az élükön álló tisztviselőket, a városkapitányt és a megyésispánt nem lehetett leváltani, mert az uralkodó pénz fejében korlátozta a saját kinevező és leváltó jogkörét.

A kinevezési/leváltási jogkör korlátozása nem példa nélküli a korszakban, szintúgy fennállt például az örökös ispánságoknál.³³¹ Az uralkodó pénz fejében, ideiglenesen is lemondhatott egy tisztségviselő leváltásának, illetve kinevezésének jogáról, amelyet csak bizonyos időbeli vagy anyagi feltételek teljesítése ellenében kaphatott vissza. Ilyen zálogszerződésre találunk példát Temesvár és a temesi ispánság esetében 1456-ból. V. László jövedelmeit Hunyadi János országos főkapitány ellenőrzés nélkül kezelte, a királynak pedig csak annyit juttatott, hogy udvartartását szűkösen fenntarthassa, éppen ezért az uralkodónak többször is nagy összegű kölcsönért kellett folyamodnia a volt kormányzóhoz. Ennek eredményeként 20000 ft. adósság gyűlt össze, amelynek fejében Hunyadi megkapta a temesvári *honort*, amelyet az oklevél szerint

³²⁹ A városi önkormányzathoz elsősorban Goda, 2011. és az ott található szakirodalom. Sopron társadalmi fejlődéséről többek között Szende, 2004; Szende, 2006. A város uradalmának részletesebb vizsgálata még nem történt meg, de szétszórt adatok találhatóak. Dominkovits, 2012/1. 17., 19; Mollay, 1956. 71–72; Tirnitz, 1976. 159–160; ALB II. 138–147., 204–205. A vonatkozó részek August Ernst ill. Bakács István munkái.

³³⁰ 1504. évi 22. tc.: civitatem Soproniensem una cum comitatu – MTT 1000–1526. 684.

³³¹ Hajnik, 1888; Kubinyi, 1982. 169–180; C. Tóth, 2011. 467–477. Legutóbb a témáról Neumann Tibor tartott előadást, amelyben elkülönítette a grófsággal azonosítható, uradalmak adományozásával járó comes perpetuus címet azoktól az esetektől, amikor csak élete tartamára, vagy a megyésispánság viselésének feltételével kapott valaki grófi kiváltságokat, tulajdonképpen grófi cím nélkül. Neumann Tibor: Az örökös ispáni cím a középkor végén. Elhangzott a Magyarország világi archontológiája 1458–1526. Eredmények és gondolatok a befejezés előtt című műhelykonferencián, Budapesten, 2015. november 13-án.

egészen addig kezében tarthat, amíg a kölcsönt a király teljes egészében vissza nem fizeti, ráadásul Hunyadi az ispáni hivatalt örökíthette is.³³² Jelentős különbség van egy-egy királyi uradalom elzálogosítása és egy ispáni tisztség elzálogosítása között, hiszen utóbbi nem csupán magánjogi aktus. A zálogbirtokos hivatalt is kapott, el kellett látnia a tisztségéből fakadó feladatokat, és élvezhette az ezzel járó jogokat is, hivatalát pedig, amennyiben az egyezmény erre lehetőséget adott, örökíthette is, ilyen módon sérült az *idoneitás* elve, amely fontos (bár el kell ismerni, nem mindig kizárólagos) követelménye a hivatalok betöltésének.³³³

Mindezek után rátérhetünk Sopron megyére és Sopron városára. Első ismert ispánja 1071-ben állt a megye élén. Innentől (de inkább a 12. század végétől) kezdve többé-kevésbé ismert az ispánosk sora.³³⁴ Ezzel szemben a városkapitányság sem ilyen ősi, sem ilyen állandó intézmény nem volt. A várossá válás időszakából ugyan felmerült létrehozásának lehetősége, de az akkori városvezetés örömeire III. András végül nem nevezte ki Kőszegi Ivánt kapitánnyá.³³⁵ Ezt követően, ha leszámítjuk az 1487. évi rendkívüli eseményeket, a soproni városkapitányság csak a Zsigmond-korban bukkan fel újra a forrásokban. 1412-ben nevezte ki a király a morva származású Leuchtenburgi (más forrásokban Vötteui) Smilót (Smil z Bítova) városkapitánnyá, és neki rendelte a város Szt. György-napi adóját (*Sand Jörgen dienst*), valamint a királynak járó ajándékokat (például az újévi ajándékot, 3 vég löweni posztót). Indoklasként a város biztonsága szerepelt, a megelőző éveket ugyanis osztrák-magyar határvillongások fémjelezték, csak nemrégiben jött létre a fegyverszünet. A megbízás a király tetszése tartamára szolgált, erre az időre Smilónak a király képviselőjét megillető tisztelet járt a városvezetés részéről.³³⁶ A városkapitányság tehát ebben az időben a klasszikus honorbirtokokkal mutat hasonlóságot. A kinevezés indoklásából következik, hogy az új kapitánynak elsősorban katonai feladatai voltak, a város önkormányzatához tartozó ügyeket illetően nem volt jogköre, viszont feladatul kapta a város elhagyott részeinek újratelepítését

³³² Teleki X. 497–498.; Az eset körülményeihez legújabbban lásd Pálosfalvi, 2015. 388., 395.

³³³ Lásd Török Bálint esetét, aki apjától kvázi „megörökölte” a nándorfehérvári bántágot. Kiskorúsága miatt nem volt alkalmas a feladatra, de mivel Török Imre jelentős összeget költött a várra és annak őrségére saját zsebből, az ifjú Bálint rokonai csak úgy látták biztosíthatónak a pénz visszafizetését, ha nem engednek be királyi csapatokat a várba, amíg II. Lajos meg nem téríti követeléseiket. Zay: Lándorfejérvár. 10–13.

³³⁴ Zsoldos, 2011. 196–200; Engel, 1996. I. 178–182.

³³⁵ ÁÚO V. 269.

³³⁶ 1387-ben Zsigmond még a koronázása előtt, mint Magyarország kapitánya kinevezte Hinko Tluxát Sopron megye kapitányává, és neki rendelte a város királyi adóját. Ráth, 1855. 143–144. Vö.: Házi I/1. 215. Smilóra röviden: Engel, 1977. 55. Ő egyike volt azoknak az idegen kapitányoknak, akik az 1410-es években fontos rendfenntartói szerepet töltek be a Dunántúl északi részén és a Felföld nyugati részén. Uo. 53–55., 71., illetve A királyi várak területi megoszlása 1413 körül c. térkép. Kinevezésében [Házi I/2. 62–63.] „durante beneplacito” szerepel, ezt az adatot később egyik nyugtájában ő is megerősíti: „auf widerrüfung” Házi I/2. 186. A neki rendelt Szt. György-napi 400 forintos adóról és a posztó átvételéről Smilo többször állított ki nyugtát: Házi I/2. 65., 76–77., 92–94., 155., 186.; A háborús helyzetre lásd Belitzky, 1938. 814–816.

különböző kedvezmények megadásával.³³⁷ Leuchtenburgi leváltásának időpontja pontosan nem ismert, 1423 nyarán (június 4. előtt) Zsigmond Rozgonyi János főkincstartónak adta a Szt. György-napi adót, amivel Leuchtenburgi leváltását készítette elő, mert június 18-án utoljára nevezték kapitánynak.³³⁸

A következő kapitány, akiről tudomásunk van, Hans Reiffendorfer 1440-ből, majd ezt követően már rendszeresen betöltötték a tisztséget.³³⁹ A kapitányok közül Cillei Ulrik egyéb feladatai miatt helyettesre, Christoph von Fladnitzra bízta Sopront, átengedve neki a kapitányi jövedelmeket.³⁴⁰ A tisztség fontosságának megnövekedése összefüggésben volt előbb az Albert király halálát követő belső harcokkal Erzsébet királyné és I. Ulászló hívei között, majd Sopron IV. Frigyes római királynak történő elzálogosításával. A békeéveket háborús időszak váltotta fel, ismét szükség volt valakire, akire rá lehet bízni a fontos határszéli város védelmét. A kapitányok elviekben ekkor is számíthattak volna a város éves adójára (*census annuus*), a helyzetet azonban bonyolította, hogy a *census ordinarius*ról Albert király 1438-ban úgy rendelkezett, hogy a soproniaknak adott adómentesség lejártá után Nikolaus Gutgesel pozsonyi polgár örökösei felé fennálló adósság törlesztésre kell fordítani és ezt Erzsébet királyné 1439-ben megerősítette.³⁴¹ 1440 januárjában viszont Hédervári Lőrinc nádor jelentkezett be az 1439–1440. évi adóért (*census*).³⁴² Stefan Gutgesel és anyja igényeit az anyai nagyapa, Niclas Lachhuetel próbálta érvényre juttatni, hosszú hónapok után, 1440 novemberében el is érte, hogy 1441. évi hatállyal nekik fizessék az adót.³⁴³ Erzsébet királyné azonban láthatóan rosszhiszeműen bánt el Lachhuetellel, ugyanis 1440-ben is beszédette a város adóját (*census annuus*), amely Cillei Ulrik zsebébe vándorolt, városkapitányi fizetség gyanánt. Képzeltjük a soproni tanácsosok elképedését, amikor alig pár nappal a Cilleinek történt fizetés után értesültek Lachhuetel jogos igényeiről! Cilleit még az év vége előtt leváltották, ezzel elviekben felszabadult a városi adó, Lachhuetel mégsem jutott hozzá olyan könnyen a pénzéhez, mivel a királyné 1441. február 25-én elzálogosította Sopront és az összes hozzá tartozó birtokot és jövedelmet, mégpedig úgy, hogy időközben elfeledkezett Lachhuetelről.³⁴⁴

³³⁷ Hasonlóság figyelhető meg a Leuchtenburgi részére kiadott telepítési engedély és Szécsényi Tamás országbíró 1351-ben tett kijelentése között, miszerint kötelessége benépesíteni honorbirtokait. Engel, 2003/2. 82.

³³⁸ Házi I/2. 247–248.

³³⁹ Engel, 1996. I. 416.

³⁴⁰ pro censu annuo (...) racione capitaneatus ipsius civitatis deputaramus Házi I/3. 205–206, virhundert gulden, so sy (...) von wegen der vorgenanten hauptmanschaft (...) schuldig sein gewesen – Házi I/3. 210–211; Kottannerné 42; Belitzky, 1938. 823.

³⁴¹ Házi I/3. 164–167., 185.

³⁴² Házi I/3. 192.

³⁴³ Házi I/3. 189., 195., 196–197., 204–207., 210–211.

³⁴⁴ Házi I/3. 205–206., 213–214.; Chmel, Reg. 1938, 238. Vö. Sopron hűségesküjével: DF 258230. Lachhuetel 1442-ben vette elő követelését (Házi I/3. 224–225.), de még 1446-ban is küzdenie kellett a jussáért, lásd Házi I/3.

Amikor IV. Frigyes átvette a várost, viszonylag gyorsan a magisztrátus tudomására hozta, hogy bár tiszteletben tartja korábbi jogaikat, de csupán addig a pontig, ameddig azok nem sérelmesek az ő zálogjogára. Némi átalakítással a városkapitányi tisztséget adaptálni lehetett a megváltozott viszonyokhoz. Immár nem a király, hanem a zálogbirtokos kreatúrája volt. Extra jövedelmeket sem vont el Frigyes kincstárából, hiszen a város fizette. Igaz, a várostól emiatt nem folyt be az éves adó, de Sopron védelme megkövetelte, hogy Frigyes katonai erőt vessen be és ezt a leghagyománytisztelőbb módon a városkapitányi intézményen keresztül tehette, ezért 1441. április 11-én értesítette a várost, hogy tanácsosát, Sigmund von Ebersdorfot nevezte ki, a tisztség kondícióiról azonban nem értesülünk, de biztosnak látszik, hogy a korábban szokásos kapitányi jövedelmeket ő is megkapta.³⁴⁵ Ebersdorf azonban az ausztriai zsoldos- és hivatalviselő nemesség tagjaként, részben azért, hogy saját katonáit kifizethesse, részben vagyonának gyarapításáért rátette a kezét a soproni, a fertőrákosi és a macskakői tizedjövedelmekre is, amelyek a győri püspököt illették.³⁴⁶ Bár Ebersdorf kinevezésében valószínűleg szerepet játszottak a Frigyesnek nyújtott kölcsönök és kifizetetlen szolgáltatások is, amire utal, hogy kapitányságának végével sem volt hajlandó letenni a tizedjövedelmekről, de az ő esetében még valószínűleg nem beszélhetünk a városkapitányi tiszt elzálogosításáról, hiszen a tisztséggel együtt járó jövedelmek élvezete más intézményt is jellemez.³⁴⁷ Arról sincs tudomásunk, hogy bármilyen írásbeli kötelezettségvállalás korlátozta volna IV. Frigyeset abban, hogy leváltta Ebersdorfot, mint ahogy azt kétszer (1442, 1445) meg is tette.³⁴⁸

1449 után hosszú ideig nincs tudomásunk a tisztség betöltéséről. Ennek okát Bariska István abban látta, hogy Sopron zálogos ura, IV. Frigyes csak meghatározott feladatokra nevezett ki városkapitányt.³⁴⁹ Mivel az 1450-es évek elején Sopron helyzete kevésbé volt aggasztó az ekkoriban császárrá koronázott Frigyes számára, mint az 1447-ben megkötött radkersburgi fegyverszünet előtt, ezért megtehetette, hogy üresedésben hagyja a pozíciót. Az üresedésből arra is következtethetünk, hogy a Frigyes által később kinevezett kapitányok esetében sem lehetett szó a tisztség elzálogosításáról, hiszen a zálogost leváltani csak meghatározott feltételek mellett lehetett, amely elsősorban anyagi ráfordítást igényelt, az pedig kérdéses, hogy Frigyesnek volt-e erre pénze.

258–259. Cillei Ulrik neheztelt a királynéra, amiért Sopronban az ő rovására juttatta pozícióhoz Frigyes királyt, ezért 1441 húsvétján megegyezett I. Ulászlóval. Feiszt, 2012. 120–121.

³⁴⁵ Házi I/3. 217; Bariska, 2009. 278. IV. Frigyes ezért viselte nehezen a győri püspök által tizedfizetés elmaradása miatt a városra kimondott *interdictumot*. Briefwechsel Picc. II. 49–50.

³⁴⁶ Bariska, 2009. 277.

³⁴⁷ Házi, 1962. 332–333; Engel, 2003/2. 80–82.

³⁴⁸ Bariska, 2009. 275.

³⁴⁹ Uo. 279.

1459-ben azonban Sopron újra ellenséges közegben találta magát, miután a császárt megválasztották magyar királynak. Emiatt került sor Ulrich von Grafeneck kinevezésére, ő azonban nem csupán a kapitányi, hanem a megyésispáni tisztséget is elnyerte III. Frigyesről, aki magyar (ellen)királyként jogosult volt (ellen)ispánokat kinevezni.³⁵⁰ Kinevezése azért is fontos, mert személyében ekkor először egyesült a városkapitányi és a megyésispáni pozíció. A forrásokból azonban ismert, hogy Grafeneck is csak ura tetszése tartamára viselhette e két tisztséget. Hozzá került a szokásos kapitányi jövedelem is.³⁵¹

1463-ban a város visszatért az anyaországhoz, ezzel Grafeneck megbízatása is megszűnt. Mátyás király szükségesnek látta fenntartani a városkapitányi pozíciót, és a császár által alkalmazott módszert követve általában ugyanannak adta, akit megyésispánná is kinevezett. Az ispánok kapitányként jogosultak voltak a városi adóra, amely a maga évi 400 forintjával és egyéb juttatásaival szép jövedelem-kiegészítésnek számított, annak fényében, hogy ekkorra a honorrendszerből már szinte semmi sem maradt, az átlagos ispánoknak tehát nem álltak rendelkezésére nagy királyi uradalmak, amelyeknek a jövedelmét élvezhette, legfontosabb bevételi forrásuk a bírságpénzekből állt. Sopron esetében szükség is volt erre a pluszbevételre: Grafeneck ebből fizette zsoldosait.³⁵²

A tisztségviselők sorában 1463-ban annyi változás mindenképp beállt, hogy Mátyás magyar származásúakat nevezett ki, előbb Ostfi Ferencet, utána fivérét Ostfi Lászlót, majd egy volt Kanizsai-familiárist, Török Ambrust.³⁵³ Utóbbi azonban túlkapásaival elérte, hogy leváltsák és fogságba vessék.³⁵⁴ Innentől kezdve hosszú ideig kizárólag idegen, többnyire ausztriai vagy cseh származású városkapitányokkal és ispánokkal találkozunk. A királyi gyakorlat azonban nem változott meg azonnal, Wilhelm Mischulingert (Grafeneck egykori

³⁵⁰ Sopron megyének már volt ispánja, Tejedi Imre. MVA 1458–1526 II. 231. Belitzky, 1938. 861. Megfigyelhető, hogy Frigyes császár – mivel kevés magyar területre terjedt ki az uralma, ezért többnyire nem nevezett ki senkit magyar méltóságra, csak jóváhagyta a *de facto* létező állapotot (pl.: Vitovec János szlavón bánsága, Andreas Baumkircher pozsonyi ispánsága), Grafeneck kinevezése kivételes volt.

³⁵¹ [...] zu vnserm hawbtman vnd span der bemelten vnser spanschafft Odenburg aufgenommen [...] vnd die gewondlichen nütz vnd torkinnen daselbs zu Ödenburg vnd in dieselb spanschafft gehörenden vntz auf vnser widerrüfen zeuechssen vnd intzenemen beuolhen haben – Házi I/4. 393–394.

³⁵² Grafeneck utolsó ismert olyan oklevele, amelyben soproni ispánnak nevezte magát, 1463. augusztus 11-én kelt. ÖStA, HHStA AUR 1463. VIII. 11. Szokatlan módon 1461-ben két nyugta is kiállításra került az évi adó (jërlich zynnse) befizetéséről, Házi I/5. 29., 33. A későbbi, decemberben kiállított nyugta nem másolata a korábbi májusinak, mert szerepel benne a már Smilo kapitánysága idején is ajándékként adott három vég löweni posztó (drew tuch von Löfen) is. Lehetséges, hogy a kapitánynak két részletben fizették a pénzt, így valójában nem 400, hanem 800 forintot húzott a várostól, de az is lehet, hogy az egyik nyugta nem a folyó évi fizetéséről szólt. A honorrendszer széthullásáról lásd Engel, 2003/2. 89–90; Engel, 2001/1. 184. Önmagában a bírságokból befolyó jövedelem sem számított lebecsülendőnek. C. Tóth, 2008. 47; Házi I/5. 72.

³⁵³ MVA 1458–1526 II. 232.

³⁵⁴ Házi I/5. 164; Kubinyi, 1979. 13. Töröknek végül 1466-ban kegyelmezett meg a király. DL 88434; DL 88438.

alispánját) is *durante beneplacito nostro* nevezte ki Mátyás.³⁵⁵ A következő ispán, Sigmund von Weispriach méltóságviselésével kapcsolatban sok a bizonytalanság. A legkorábbi oklevél, amely őt ispánnak nevezi, 1466. július 14-én kelt.³⁵⁶ Ezzel jól egybecseng, hogy június 19-én Mischulinger már csak pozsonyi ispánként nevezi meg magát,³⁵⁷ augusztus 9-én azonban ismét használja a soproni ispán titulust.³⁵⁸ Weispriach szintén megkapta a kapitányságot legkésőbb 1466 őszén.³⁵⁹ Később Mischulinger visszakapta az ispánságot, de eléggé valószínű, hogy Weispriachhal közösen viselték a tisztségeket.³⁶⁰ Ezt erősítheti egy 1467. április 20-i oklevél, amelyben a király az ispánoknak és a szolgabíráknak írt.³⁶¹

1471 októberében a pénzsűkében lévő Mátyás 10400 forintért elzálogosította Sopron városát Weispriachnak.³⁶² A gyakorlat nem volt előzmények nélküli. 1461-ban Mátyás már zálogosította a királyi városok közé tartozó Kisszebent a Rozgonyiaknak,³⁶³ 1463-ban pedig a szintén stratégiai jelentőségű pozsonyi várat Andreas Baumkirchnernek.³⁶⁴ Mint Sopronnál, Pozsony esetében is pénzügyi nehézségek, hirtelen jött kiadás volt a fő ok: ki kellett fizetni a Szent Korona váltságdíját III. Frigyesnek.³⁶⁵ Pozsony elzálogosítása sem volt kisebb kockázat 1463-ban, mint Soproné 1471-ben, legfeljebb annyiban, hogy 1463-ban bízni lehetett abban, hogy a frissen megkötött bécsújhelyi béke legalább egy ideig normalizálja a Habsburg-magyar kapcsolatokat, addig 1471-ben kifejezetten rossz volt a két uralkodó viszonya. Mátyás viszont nem követhette a bevált receptet, hiszen Baumkirchert tavasszal III. Frigyes kivégeztette.³⁶⁶

A források alapján úgy tűnik, hogy Weispriach 1471-ben magát a várost és az abból befolyó jövedelmeket kapta meg, de a városkapitányi hivatalt nem. A király ugyanis felmentette a várost a neki tett hűségeskü alól. Sopron az elzálogosítással kikerült a királyi ellenőrzés alól, csaknem két évig még csak arról sincs tudomásunk, hogy Mátyás levelezett volna a városi tanáccsal. Mivel a városkapitány a király képében járt el, érthető, hogy 1471 és 1473 között, amíg Weispriach városurasága tartott, nem volt szükség e hivatal betöltésére. Ezekben az

³⁵⁵ Házi I/5. 169. Ez csupán a kapitányságra vonatkozik, de két hónappal később már ispánként is hivatkoznak rá. Házi I/5. 186.

³⁵⁶ DF 286379. Másolata: DF 286349.

³⁵⁷ Házi I/5. 250.

³⁵⁸ Uo. 251.

³⁵⁹ Házi II/4. 260.

³⁶⁰ MVA 1458–1526 II. 232–233.

³⁶¹ *fidelibus nostris comitibus et iudicibus nobilium comitatus Soproniensis* – SO II. 448.

³⁶² Házi I/5. 303–306.

³⁶³ Kubinyi, 1979. 13.

³⁶⁴ DL 100708; Engel, 1983. 251.

³⁶⁵ A DL 100708. ugyanazon a napon kelt, amikor Mátyás király megkötötte a bécsújhelyi békét III. Frigyesrel. A császár 80 ezer forintot kért a Szent Korona visszaadásáért. Kubinyi, 2001/1. 51.

³⁶⁶ Uo. 70.

években Weispriach az okleveleiben épp ezért nem nevezte magát városkapitánynak, csak ispáni címét használta, amelyre Mátyás ismét őt nevezte ki.³⁶⁷

A Weispriachkal kötött zálogszerződés pontosan meghatározta a kölcsön visszafizetésének módját és lehetséges helyszíneit. A zálogbirtokosság elvben véges időtartamra szólt, mert a Weispriachnak rendelt koronavám (*czwainczigisten, vectigal der cron*), királyi adó (*zins*) és a jobbágyfalvak adója (*anschnitt*) folyamatosan csökkentette a kifizetendő hátralék összegét. A király kötelezettséget vállalt a zálogos megvédelmzésére. A szerződés kiterjedt Weispriach örökösire is.³⁶⁸ Érvényességét még az sem tudta teljesen negligálni, hogy 1473 őszén nem engedték be Mátyás emberét a városba, és elterjedt a hír, miszerint Weispriach át kívánja adni Sopront III. Frigyesnek.³⁶⁹ A magyar király azonnal lépéseket tett, de nem csak a város biztosítása ügyében (elrendelve a zálogos úr embereinek kizárását), hanem a zálogösszeg visszafizetése tárgyában is. Másnap már jelentős kölcsönt vett fel Ulrich von Bestnitztól. Az új hitelező kifizetését Mátyás ugyanúgy a városi jövedelemből (*rent*) tervezte, mint a régiét, azzal a különbséggel, hogy neki nem rendelt mellé hivatalt, csak a pénzt, nyugta ellenében.³⁷⁰ A soproni ispán ismét Mischulinger lett.³⁷¹ Két furcsaság azonban a kutató szemébe ötlük: az egyik az, hogy Weispriach még 1474 novemberében is soproni ispánnak címzi magát,³⁷² a másik pedig az, hogy még 1476-ban is követelése van a várossal szemben, amelyet ezek szerint a kezdeti ijedtség ellenére Mátyás nem sietett visszaváltani. Sőt, 1475-ben ismét kedvelt hívének mondja Weispriachot, akinek fia, Andreas királyi palotásként szolgált. A kiváltás pontos idejét nem ismerjük, legkorábban 1476-ban történhetett meg.³⁷³

Az utolsó adat Mischulinger tisztségviseléseire 1477. szeptember 8-i. Novemberben Mátyás Jörg von Steinnek engedte át a 436 forintos évi adót (*jährlich pflichtig*), de a hivatal(oka)t nem adta mellé.³⁷⁴ 1478-ban nincs adatunk sem az ispáni, sem a kapitányi tisztség betöltéséről.³⁷⁵ 1479-ben Mátyás Gindersich von Frauenburgot nevezte ki ispánná és

³⁶⁷ span zu Ödenburg vnd hauptman zu Pettaw – Házi I/5. 306., span zu Odenburg vnd hauptman zu Pettaw – Uo. I/5. 308. Egy kivétel van, 1471. november 26-án Sigmund „span und hauptman zu Odennburg und zu Pettaw“-nak nevezi önmagát. Ugyanakkor lehetséges, hogy a „hauptman” ez esetben ugyanúgy nem vonatkozik Sopronra, csak Pettaura, ahogyan a „span” nem vonatkozhat Pettaura, csak Sopronra. StLA AUR 8942.

³⁶⁸ Házi I/5. 304. Az *anschnitt* jelentése bizonytalan, a szövegkontextus szerint Sopron jobbágyfalvai fizették, ezért valószínűleg a kamarahaszna helyett bevezetett királyi kincstár adójáról lehetett szó. Vö.: Házi II/2. 486. Ezt bizonytalanná teszi, hogy a kamarahaszna megfelelőjeként korábban a *torgeldet* is használták a források, lásd: Házi I/4. 375., 395.

³⁶⁹ Uo. I/5. 318–319.

³⁷⁰ Uo. 319–320.

³⁷¹ Csermelyi, 2016/1. 17. Az MVA 1458–1526 II. 232–233. 1474-ig közös hivatalviselést feltételez.

³⁷² StLA AUR 7523c.

³⁷³ Házi I/5. 330., 346.

³⁷⁴ Uo. I/5. 361. A 436 frt. valójában a 400 forintnyi évi adóból és a 3 vég löweni posztó megváltásából állt össze. Házi, 1926. 157.

³⁷⁵ MVA 1458–1526 II. 234.

városkapitánnyá, a szokásos fizetéssel (*jërlich güllt vnd czynnss*). Itt sem beszélhetünk elzálogosításról, Frauenburg a király visszahívásáig viselhette hivatalait.³⁷⁶ 1481 szeptemberében a cseh Dobeš z Boskovic a Černé Hory tünik fel soproni kapitányként (*obristen haubtmann zu Odenburg*).³⁷⁷

1482-ben már zálogba került az ispánság, Sigmund von Weispriach fia, Andreas kapta meg Mátyástól öt évre, a város azon királyi jövedelmeivel (*zynns, nucz vnd rennt*) együtt, amelyek előtte Frauenburgnak jártak, ám kapitánnyá nem nevezte ki.³⁷⁸ Az ifjabb Weispriach azonban nem tudta sokáig élvezni ispáni jövedelmeit, mert 1484-ben császári fogságba került.³⁷⁹ A városkapitányságot illetően gondot jelent, hogy bár a hozzá tartozó fizetés elvileg még Andreas von Weispriachnak járt, 1484. január 17-én a király azt parancsolta a városnak, hogy Frauenburg városkapitánynak fizessék meg. Frauenburg kapitányságát tovább erősíti egy 1524-ből származó visszaemlékezés, amely arra az időre vonatkozott, amikor Gindersich kapitány és Trenka János felkértek egy soproni házat a királytól.³⁸⁰ Utóbbiról tudjuk, hogy 1484-ben Mátyás Sopronba küldte, ekkorra datálható tehát az a bizonyos kérelem.³⁸¹ 1486 novemberében már Kanizsai III. László volt a városkapitány.³⁸²

Innentől kezdve évekig nincsenek adatok a két tisztség betöltéséről, egészen 1493. július 19-ig, amikor Ludvík z Vajtmil tűnt fel ispánként.³⁸³ A cseh Vajtmil (Weitmühl) család tagjai szintén zálogként bírták a két tisztséget, eredetileg Beneš z Vajtmil karlštejni várgróf, Ludvík fivére kapta meg II. Ulászlótól,³⁸⁴ de hivatali működésének nem maradt fenn nyoma, úgy tűnik a soproni tisztségeket, mintegy családi vállalkozásként, természetesen királyi engedéllyel rábízta Ludvíkra, ő pedig diplomataként és pénzügyi szakemberként szolgálta az uralkodót egészen 1496-ban bekövetkezett haláláig.³⁸⁵ Mivel Beneš részt vett a pozsonyi béketárgyalásokon, de a békeokmányban nem szerepel tisztségei közt a soproni ispánság,³⁸⁶ valószínűleg a békekötést követően történt az elzálogosítás. Vajtmilnak korábban nem állhatott érdekében fizetni e tisztségekért, vagy hitelfedezetként elfogadni őket, hiszen addig a város és

³⁷⁶ auf widerrufung – Házi I/5. 378.

³⁷⁷ Urk. Göttw. III. 198., 200.

³⁷⁸ Házi I/6. 8.

³⁷⁹ MVA 1458–1526 II. 234. Unrest alapján 1484. augusztusában esett fogságba és Grazban őrizték. 1485. június 17-én még fogoly volt. Unrest 143–144; StLA AUR 8040.

³⁸⁰ Házi I/6. 25; Házi I/7. 85.

³⁸¹ Házi I/6. 25–26.

³⁸² DL 19204.

³⁸³ MVA 1458–1526 II. 235; DL 20039.

³⁸⁴ MVA 1458–1526 II. 234. Beneš z Vajtmil mellesleg Habsburg-kapcsolatokkal is rendelkezett még az 1460-as évekből. Heinig, 1997. 428. 1487-ben közvetítő volt a Mátyás király és Albert szász herceg, császári főkapitány közti fegyverszüneti szerződés megkötésében. DL 19339. 4. kép.

³⁸⁵ Trnka, 2008. 270.

³⁸⁶ DF 276001.

a megye sorsa, hovatarozása az ellenség karmai közt feküdvén eléggé bizonytalan volt.³⁸⁷ A szerződés részleteit jól ismerjük. A zálogösszeg 4000 forint volt, cserébe a zálogbirtokos megkapta tisztségeket, a város 436 forintnyi rendes adóját (*census ordinarius*) és 160 forintot a soproni harmincad-jövedelmekből. Időbeli megkötés nem volt, a zálog időtartama a visszaváltásig tartott.³⁸⁸ A zálogbirtok, amennyiben azt nem váltották ki, természetesen örökíthető volt, 1496 és 1502 között Beneš fia, Michal viselte az ispáni méltóságot, halála után pedig fivére, Jan.³⁸⁹ Feltűnt még egy családtag is, Ladislav, aki 1497-ben átvette az időközben elhunyt apjának járó hátralékot, de ő maga nem vette fel az általunk vizsgált két tisztség egyikét sem.³⁹⁰

Ugyan a király nem tudta teljesíteni a rendek azon 1504. évi követelését,³⁹¹ hogy váltsa vissza az elzálogosított soproni ispánságot és városkapitányságot, de meg kell említeni, hogy II. Ulászló igyekezett nem teljesen kiszolgáltatni a lakosságot egy teljhatalmú kapitánynak, a zálogszerződés csak a fenti hivatalokra és a hozzá tartozó jövedelmekre vonatkozott, amikor Ludvík z Vajtmil törvénytelenül adóztatni kezdte a zsidókat, a király gátat vetett a kapitányi önkénynek.³⁹² Újlaki Lőrinc lázadása idején arra utasította a várost, hogy (saját kapitányuk helyett) Pogány Péter pozsonyi ispánt informálják a hírekről.³⁹³ Ennek ellenére nem mondható el, hogy a Vajtmilokat minden végrehajtó hatalmuktól megfosztották volna, és csupán névleg voltak ispánok.³⁹⁴

A városnak ekkoriban egyre többször okozott nehézséget a kapitányi illetmény kifizetése, főképp amiatt, mert Mátyás és Ulászló elkezdett rendszeresen rendkívüli segélyeket kérni, amely ráadásul több mint kétszeresen haladta meg a Szt. György-napi adó összegét. Amíg tudott, Sopron igyekezett mindkét irányba fizetni, bár egy oklevél tanúsága szerint 1499-ben szerették volna elérni, hogy a rendkívüli befizetésből a király fizesse ki a zálogbirtokosoknak járó azévi összeget, vagy váltsa ki a zálogot egészen.³⁹⁵ Mivel a zálogszerződés szerint a

³⁸⁷ II. Ulászló háborúját a cseh főurak kölcsönökkel segítették, amelyek fejében zálogbirtokokat kaptak. Sopron azonban semleges volt a Miksa elleni háború alatt, így arra következtettek, hogy e város kapitányságát a béke megkötése előtt az uralkodó legfeljebb megígérni tudta, de Vajtmil addig nem vehette át. Vö. Neumann, 2010. 344., 368. II. Ulászló Magyarországra érkezésekor egy bizonyos Zikmund z Vajtmil volt az egyik legfőbb tanácsadója. Erlebnisse 10.

³⁸⁸ SO II. 599.

³⁸⁹ MVA 1458–1526 II. 235.

³⁹⁰ Házi I/6. 155; Znojmoi kapitány volt, vagy Beneš vagy Ludvík fia. RegImp XIII/27. 252. sz.

³⁹¹ MTT 1000–1526. 684.

³⁹² Kohn, 1884. 446.

³⁹³ Házi I/6. 140.

³⁹⁴ Házi I/6. 146., 149.

³⁹⁵ Házi I/6. 178–179., 182. További segélykérések: Házi I/6. 195–197., 200–201.; Az effajta kéréseket főképp a déli végvidék sanyarú helyzete motiválta, és nem csupán Soprontól kért a király. Kubinyi, 1993. 155. A kapitányi illetmény és az uralkodók által kért rendkívüli segélyek alaposan próbára tették a város fizetőképességét, amely II. Lajos idejére igen leromlott. Házi, 1926. 158.

városnak meghatározott időre ki kellett fizetnie az illetményt, a király nem parancsolhatta meg a Vajtmiloknak sem az összeg elengedését, sem annak csökkentését, vagy a fizetési határidő meghosszabbítását, az engedmények megadása a zálogbirtokos belátásán múlt. Ha a város késlekedett, a zálogos urak a királyhoz fordultak panaszukkal, aki nem tehetett mást, megparancsolta Sopronnak az összeg kifizetését.³⁹⁶

Mivel II. Ulászlónak nem álltak rendelkezésére a szükséges pénzeszközök, de a visszaváltás egyre időszerűbb lett a rendi követelések, a felfokozott idegenellenes hangulat és a mind feszültebbé váló Habsburg-magyar viszony miatt. Kétféle módon is sor került a probléma kezelésére. Egyrészt a király engedélyezte Sárkány Ambrusnak, hogy ő fizesse ki a zálogösszeget. Ennek eredményeképp Sárkány vált az új zálogbirtokossá, a Vajtmilokhoz hasonló feltételekkel.³⁹⁷ Sárkány a király nevében fizetett elődeinek, tehát nem vált azok alzálogosává, a királytól kapta ő is a zálogbirtokot.³⁹⁸ Másrészt egy 1506. június 24-én kelt oklevelében Ostfi Ferencet nevezték ki soproni ispánnak.³⁹⁹ Az aktus furcsasága abban rejlik, hogy ekkor már Sárkány volt az ispán, az engedélyadás 1505 októberében történt, a következő év márciusában megtörtént az elzálogosítás Sárkány részére, és 1507 áprilisában is az övé volt az ispáni cím.⁴⁰⁰ A korábbi kutatás ezt az 1506. évi Habsburg-magyar háborúval magyarázta, mivel Sárkány a Habsburgok egyik legfőbb informátora volt, tehát túlon túl nagy kockázatot jelentett volna az ő kezén hagyni a tisztségeket háború idején. Ugyanakkor furcsa módon a szintén stratégiai jelentőségű pozsonyi ispánságot és a neki elzálogosított pozsonyi várat nem vették tőle vissza.⁴⁰¹ Kubinyi András a Habsburg-barátságot is árnyalta: egyrészt a Sárkány által kiszivárogtatott információk tulajdonképpen nem ártottak az országnak, másrészt a császár iránti lojalitás is inkább 1510-ben nőtt meg, miután I. Miksa birodalmi báróvá nevezte őt ki, igaz, nem a birodalom területén kapott hűbérbirtokot, hanem ónódi uradalmának rangját emelték fel.⁴⁰² Továbbá különös, hogy az Ostfit kinevező irat az ő elődjeként Kanizsai Jánost nevezte meg, igaz az ő ispánságáról mindössze innen, illetve egy másik, ám keltezetlen forrásból lehet értesülni.⁴⁰³ Feltevésem szerint Kanizsai és Ostfi kinevezése nem járt együtt Sárkány Ambrus elmozdításával. Utóbbi zálogjogon bírta az ispánságot, onnan csak kiváltás esetén lehetett volna leváltani, erre azonban nem kerülhetett sor, máskülönben nem valószínű,

³⁹⁶ Például Házi I/6. 182., 203.

³⁹⁷ Wiesflecker: Max. III. 321–325; Házi I/6. 219–220.

³⁹⁸ *nomine et in persona nostris ad se redemit* – MVA 1458–1526. II. 488.

³⁹⁹ Uo. 489. Ostfi 1504-ben még alispán volt. SO II. 593.

⁴⁰⁰ Az elzálogosításra: DL 103076. Érdekes módon 1506. május 7-én még Johann von Weitmühl alispánja volt hivatalban, Lienhardt von Wossenperger, aki ura megbízásából a kapitányi tisztséget is viselte. Házi I/6. 225–226.

⁴⁰¹ Horváth, 2014. 84; Kubinyi, 1994. 266.

⁴⁰² Kubinyi, 1994. 272–273.

⁴⁰³ SO II. 598.

hogy alig pár hónap múlva újra neki zálogosították volna el azt. Azonban a szerződés hagyott egy kiskaput: nem tiltotta meg a királynak, hogy ispántársat nevezzen ki. A kettős hivatalviselés amúgy sem példa nélküli a magyar középkorban, Sárkány Ambrus a pozsonyi ispánságot is Holy Pállal közösen viselte. Mindössze egy dologra kellett ügyelni: Sopron esetében az ispántárs nem volt jogosult a zálogbavetett jövedelmekre (városkapitánynak nem is nevezték ki). Sopron megye esetében logikus feltételezni, hogy Sárkány hivatali társai a rábaközi szék felett disponáltak.⁴⁰⁴ Ostfi hivatalviselése tiszavirág-életű volt, 1507 januárjában ismét Kanizsai János viselte a tisztséget. Források hiányában nem tudjuk pontosan, meddig állt fenn ez a kettős hivatalviselés, mert ezután nincs neki nyoma.⁴⁰⁵

1509-ben ismét gazdát cserélt a zálog, Nagypalugyai Platthy (vagy a forrásokból jobban ismert nevén Trenka) György szerezte azt meg Sárkánytól. A zálogösszeg és a feltételek továbbra sem változtak.⁴⁰⁶ Trenka családja Felső-Magyarországon, Liptó megyében volt birtokos.⁴⁰⁷ A tárgyalások királyi engedéllyel (mint annak idején a Vajtmilok és Sárkány között) most is a régi és az új zálogbirtokos között zajlottak, üzleti kapcsolatuk minden jel szerint régebb óta tartott, a soproni tisztségek adása-vétele pedig egy kiterjedtebb, a Szentgyörgyiekkel kötött zálogegyezségnek képezte részét.⁴⁰⁸ Ulászló Sárkányt és Trenkát kinevező oklevelei kifejezetten beszélnek a hivatalok örökíthetőségéről is, amely szintén visszaváltásig tart, az örökös személyét utóbbi esetben Trenka választhatta ki, amelyhez a király már előre beleegyezését adja.⁴⁰⁹ Ez a városkapitány szintén nem csak címében viselte tisztségeit, a király több feladattal is megbízta, többek között azzal, hogy érvényt szerezzen annak a bírói ítéletnek, amely szerint Lánzsér várát a Weispriachoknak ki kell engedniük korábbi zálogkezelésükből.⁴¹⁰ Utóbbi konfliktussal kapcsolatban e témára nézve kiderült, hogy a polgárság nem zárhatta ki jogosan a kapitányt a városból.⁴¹¹ Ekkoriban ismét gondok adódtak az illetmény kifizetésével, ez ügyben a város ismét a királyhoz fordult, de ő nem tehetett semmit, ellenben arra lehetősége volt, hogy a lánzséri hadműveletekben való részvétel alól, amelyet a városkapitány szorgalmazott, felmentse a várost.⁴¹² Trenka is többször túllépett hatáskörén, megkísérelt

⁴⁰⁴ Kubinyi, 1994. 266; MVA 1458–1526 II. 236.

⁴⁰⁵ MVA 1458–1526 II. 237.

⁴⁰⁶ Bél, 2001. 63–64. Magyar fordítása: uo. 138–140.

⁴⁰⁷ Borovszky, 1903. 545. Ugyanakkor Trenkának korábbi kapcsolata már volt – ha nem is a közvetlen környékkel – de Ausztriával, mert 1506-ban a zálogkezelésébe vette Zistersdorfot. ÖStA HHStA AUR 1506. II. 25.

⁴⁰⁸ Kubinyi, 1994. 270–271.

⁴⁰⁹ Cuiquidem testamentarie legationi ex nunc prout ex tunc, et ex tunc velut ex nunc, consensum etiam nostrum Regium prebemus... – Bél, 2001. 64.

⁴¹⁰ Házi I/6. 257–258., 281; Csermelyi, 2013. 475–476.

⁴¹¹ Házi I/6. 269.

⁴¹² Házi I/6. 268–269., 295–297.

bíraskodni a polgárok felett.⁴¹³ Ennek ellenére és dacára annak, hogy megromlott a kapcsolata a városvezetéssel a behívott zsoldoskatonaság és a Sopron nyakára hozott *Weispriachfehde* miatt, Trenka 1518-ig hivatalban maradt, köszönhetően annak, hogy a király leváltási jogát korlátozta a zálogstátusz.⁴¹⁴ Még az sem változtatott ezen, hogy az 1514-es országgyűlés előírta az elzálogosított királyi javak visszavételét, mindössze annyi történt, hogy 1515-ben, vélhetően II. Ulászló nyári soproni látogatása és ott szerzett személyes negatív tapasztalatai eredményeképp leváltotta az ispánság éléről.⁴¹⁵ A bácsi országgyűlésen ismét előkerült a téma, ami Sopron esetében ezúttal sikerrel járt, 1519-ben már II. Lajosnak fizették be az évi rendes adót (*census et taxa ordinaria*).⁴¹⁶

Változás csak a mohácsi csata után következett be. Ugyan itt már kora újkori vizekre evezünk, de csak így lehetséges végigkövetni a hivatalok vagyontárggyá válásának történetét.

A Mohács után trónra lépő királyok mindegyike gondoskodott az ispánság betöltéséről. I. János Frangepán Kristótot nevezte ki saját maga utódjának, a városkapitányi tisztség betöltéséről viszont nem maradt fenn forrás. Frangepán 1527. szeptember 27-én bekövetkezett halála után nincs tudomásunk arról, hogy Szapolyai mást állított volna a számára ekkor már elveszett megye élére.⁴¹⁷

Riválisa, I. Ferdinánd 1527. február 1-jén Dietrich von Hartitschot nevezte ki, hivatalosan ekkor csak kapitánnyá, de minden bizonnyal a megye élére is ő került, egészen 1529-ig, amikor ispánként sógora, Hans von Weispriach váltotta.⁴¹⁸ A király és kapitánya között szabályos szerződés jött létre, német nyelven, formuláival pedig az örökös tartományok és a salzburgi érsekség korabeli, hasonló tárgyú okleveleit idézte. A kinevező okiratot Hartitsch átírta saját reverzálisába, amellyel a maga részéről érvényesnek fogadta el az abban leírtakat, és elfogadta a kinevezést.⁴¹⁹ Az oklevél szerint a király a korábban Hartitschnak elzálogosított retzi

⁴¹³ Házi I/6. 271–272.

⁴¹⁴ Csermelyi, 2013. 476–482.

⁴¹⁵ 1514. évi 1. tc.: DRMH 1490–1526. 176., 178. A királyi látogatásra lásd Házi I/6. 322–325.; MVA 1458–1526 II. 236.

⁴¹⁶ 1518. évi 7. tc.: DRMH 1490–1526. 222; Házi I/6. 377., 379.

⁴¹⁷ Fallenbüchl, 1994. 96.; Frangepán Kristóf 1527. július 15-én kelt levele StLA FA Stubenberg Kt. 39. Heft 361. Halálának időpontjára: Pálffy, 2016. 61–62.

⁴¹⁸ 1527. február 21-én Sopronba kérette az alispánt, Vicai Jánost. Házi I/7. 243. Vö. Horváth, 2014. 85. 1528 végén biztosan ő viselte. Házi I/7. 329. Weispriach kinevezése: Csermelyi, 2015/1. 11.

⁴¹⁹ Hasonló tartalmú iratok például: Sigmund von Weispriach reverzálisa 1450-ből a neki nyolc évre átengedett raini kapitányságról (StLA AUR 6260b), Hans von Weispriach reverzálisa 1458-ból a salzburgi érsek által a főpap haláláig átengedett raini kapitányságról (StLA AUR 6669b), Georg Gradner reverzálisa 1463-ból a vandsdorfi várért és hivatalért (StLA AUR 6987a), Heinrich Truchsetz reverzálisa 1463-ból obersachsenburgi várnagyi kinevezéséért, amelyet élete végéig viselhet, amely kinevezés fő oka egy 200 forintos kölcsön volt a salzburgi érseknek (StLA AUR 6994), illetve Sigmund von Weispriach reverzálisa 1465-ből a pettauai várért és kapitányságért (StLA AUR 7089d). E példák többsége olyan tisztség, ahol a hűbérúr szolgálati birtokot is adott alattvalójának (Amtslehen, Pflegschaft), de akad köztük olyan is, ahol az adományt részben pénz ellenében

uradalomért cserébe kiutalt neki (és örököseinek) évi 105 font pfenniget az trtományúri javak alsó-ausztriai kezelőjének (*Viztum*) hivatalából, illetve ráruházta a soproni kapitányságot, annak minden bevételével. Bár a kinevezés elvileg a király tetszése tartamáig szólt, a fenti körülmények mégis arra utalnak, hogy zálogbirtoklásról van szó.⁴²⁰ A szerződés megtiltja a kapitánynak, hogy Sopront bevonja személyes viszályaiba,⁴²¹ illetve hogy a szokásosnál több adót vagy szolgáltatást várjon el az alattvalóktól. Meg kell védenie jogaiban a szegényt ugyanúgy, mint a gazdagot, a királyt pedig hűen kell szolgálnia, tíz nehézpáncélos lovassal, egyenként 8 font pfennig havi zsolddal. A kapitányi fizetése évi 300 rajnai aranyforint volt, de a soproni számadáskönyvek (igaz, foghíjasan) fennmaradt adatai arról árulkodnak, hogy ezt nem közvetlenül a várostól kapta. A szerződés rendelkezik továbbá a kapitányságról való lemondás vagy leváltás körülményeiről, ilyen esetben fél évvel előre értesíteni kell a feleket. A feltételek többsége ismert a birodalmi hűbérrendszerben.⁴²² Ez azonban nem szabad, hogy megtévesszen, jelen eset nagyon messze áll a hűbériség ún. tiszta típusától.

Hartitsch idejében került sor a várost ért legkomolyabb katonai támadásra, ugyanis az 1529. évi szultáni hadjárat során az egyik kisebb oszmán sereg augusztus 9-én megrohamozta a várost, de mivel visszaverték, csak a környék feldúlásában kereshetett kárpótlást.⁴²³ Hartitsch halála után I. Ferdinándnak új városkapitányról kellett gondoskodnia, a megfelelő személyt pedig a soproni ispánban, Hans von Weispriachban találta meg. Weispriachot több tényező is ideális ispánná tette: Lánzsér és Kabold uraként az egyik legtekintélyesebb megyei birtokos volt, származása és felesége révén udvarhű, nagyapja honfiúsítása révén magyar nemes, ő maga pedig az előző ispán rokona. Mivel mindeme jó tulajdonságokon túl a király hitelezője is volt, el lehetett tekinteni attól, hogy az alább részletesen tárgyalandó *Weispriachfehde* miatt korábban nem ápolt éppen jó viszonyt a várossal. A kinevezés 1537. január 24-én kelt, Weispriach másnap adott ki róla reverzálist. A kinevezésben a király előbb Hartitsch haláláról és az előállt nehéz helyzetről, majd az új kapitány alkalmasságáról beszélt.⁴²⁴ A kapitányságra

nyerték. Peters, I.-M.: Amt IV. Die Ämter in Deutschland 3. Ämter und spätma. Landesherrschaft. In: LexMA I. 552; Weyhe, Lothar: Pfandschaft, -spolitik. In: LexMA VI. 2020–2021; Niederstätter, 1996. 51–52., 271–272.

⁴²⁰ Hartitsch reverzálista: ÖStA HHStA AUR 1527 II. 1. A kinevezés a király részéről „bis auf vnnsern Wolgefalln” tartott.

⁴²¹ [...] khainen Kriege, Vehde, noch Angriff daraus anfahren, treiben – ÖStA HHStA AUR 1527 II. 1. A Fehde fogalmának szerepeltetése mutatja, hogy mennyire német mintára készült ez az oklevél, ugyanis ez a jogintézmény nem magyar. Bariska, 2009. 271; Tringli, 2011. 413–420.

⁴²² Lehner, 2002. 52.

⁴²³ Payr, 1917. 64.

⁴²⁴ als yetzo unnser Hauptmanschafft Ödenburg durch Absterben weylanndt unnser Rats, Dietrichen von Hartitsch ledig worden und unnser auch unnserer Lannd und Lewt Notturfft ervordert solhe Hauptmanschafft mit ainer ansehnlichen tauglichen Person zuersetzen. Dartzuo wir den edlen unnsern lieben getrewen Hannsen von Weispriach, Freyherrn zu Koblstorff für aufrichtig und tauglich erkhennt — ÖStA HHStA AUR 1537. I. 25. Fennmaradt egy 1537. április 11-re keltezett latin nyelvű kinevező oklevél is. MNL OL P 644 I. tétel No. 22.

való kinevezés mellett további tíz évre megerősítették Weispriachot a soproni ispánságban. Eddig nem beszélhetünk zálogról, ezután viszont kiderül, hogy Weispriachnak az általa leszállított élelmiszer miatt 1100 rajnai arannyal tartozik a kincstár, így Ferdinánd ígéretet tett, hogy a tízedik év letelte vagy a kapitány halála után csak akkor teszi le Weispriachot, illetve örökösait, ha előbb kifizeti az adósságot.⁴²⁵ Ismét előkerülnek a korábról ismert feltételek: hűség és az uralkodói főhatalomnak való engedelmesség, a lakosság jogainak védelme, az illetményen felüli szolgáltatások követelésének és a magánháborúknak a tilalma, a zálogösszeg kifizetése után a hivatalok késedelem nélküli átadása. Vészhelyzetben állandó kapcsolatban kell lennie Sopronnal. A királyt vagy embereit nem zárhatja ki a városból, és nem is tartóztathatja fel távozás esetén. Weispriach esetében az illetmény már 436 magyar forint, amelyet ismét a városnak kell fizetnie a kamarai adóból, ebből először problémák adódtak ugyan, de az 1540-es évekből már rendszeresen követni lehet a kifizetéseket, amelyekért cserébe a város nyugtákat kapott.⁴²⁶ Weispriach csak annyira avatkozhatott be a város életébe, amennyire azt a király engedélyezte, például a városvezetéssel rossz viszonyban lévő Pacsa János plébános javadalmainak védelme érdekében.⁴²⁷

A tíz év letelte után 1547-ben I. Ferdinánd megújította Weispriach kinevezését, ezúttal csak az adósság kifizetését szabva határidőül. Amikor erre 1550-ben sor került, szintén „családon belül” került ki az utód, Weispriach vejének fivére, Erasmus Teufel személyében.⁴²⁸ Az új ispán egyik legelső tette az volt, hogy véglegesítette 1548-ban elnyert magyar indigenátusát egy, Oláh Miklós előtt letett esküvel.⁴²⁹ Miután Teufel 1552-ben török fogságba esett, a város fivéreinek fizette az illetményt.⁴³⁰ 1553-ban I. Ferdinánd a hosszú udvari szolgálattal és udvari tisztségekkel is rendelkező katonatisztet, a schmalkaldeni háborúban is vitézkedő Gersei Pető Jánost nevezte ki *durante beneplacito*. Egy Sopronnak küldött uralkodói parancs szerint a korábbi kapitányi fizetséget ezentúl a királyi kincstárba kell befizetni. Pető 1562. évi végrendeletéből viszont az derül ki, hogy ő is zálogban bírta a soproni tisztségét, amelyet a zálogösszeg visszafizetéséig utódaitól sem lehet elvenni. 1571-ben deveceeri Csoron János

⁴²⁵ das wir nach Ausgang der zehen Jar Ine oder nach seinem Abgann, seine Erben angetzaigter Hauptmanschafft und Spansschafft Ödenburg nicht enntsetzen wollen, Sy sein dann zuvor der aindlishundert Guldin Reinisch vollgliclich entricht und betzalt — ÖStA HHStA AUR 1537. I. 25.

⁴²⁶ Csermelyi, 2015/1. 12–13.

⁴²⁷ Payr, 1917. 72.

⁴²⁸ Csermelyi, 2015/1. 14–15. A kinevezés május 30-án történt, de az átadás-átvétel igénybe vett néhány hónapot. Sarusi Kiss: Gedenkbücher I. 476.

⁴²⁹ Az esküre (MNL OL A 57 2. kötet 401. p.) június 9-én került sor. Pálffy, 2016. 295. Bizonyára a soproni ispánságba való beiktatáshoz volt szükség erre az ünnepélyes aktusra.

⁴³⁰ MNL GyMSM SL Sopron Város Kamarási Hivatalának iratai. Számadások 1554. 74.

váltotta magához a két tisztséget, 5000 tallérért.⁴³¹ Ő kifejezetten jó kapcsolatokat ápolt a várossal, megengedte nekik, hogy Szt. Iván napján egyben fizessék 400 forintos illetményét a korábbi negyedéves részletek helyett, a város kéréseire pedig rendszeresen adott kisebb-nagyobb fizetési haladékokat, ha saját anyagi helyzete ezt lehetővé tette.⁴³² Csoron halála után a zálog nem tudott hagyományos módon öröklődni, mivel csak lányai voltak, akik értelemszerűen nem viselhették e címeket. Ennek következtében a kapitányság betöltetlen maradt, míg a megye élére Istvánffy Miklóst nevezték ki.⁴³³ A zálog azonban nem ment feledésbe, azt Csoron János végrendeletileg egyenlően felosztotta Anna és Margit lányai között, ennek megfelelően a kapitányi illetményt is fele-fele arányban nekik fizette a város, amíg 1610-ben II. Mátyás beleegyezésével a tanács ki nem váltotta a zálogot 6700 forintért.⁴³⁴

Röviden ki kell még térni arra, hogy a városkapitányi hivatal mennyiben sértette az önkormányzatiságot. Kubinyi András részletesen foglalkozott a soproni városkapitányság elzálogosításaival, megállapítása szerint a városkapitányság „megszakíthatta az uralkodóhoz fűződő közvetlen kapcsolatot”, és mindenképp sértette a polgárság autonómiáját. Elsősorban Mischulinger, Sigmund von Weispriach és Trenka György példáját hozta elő.⁴³⁵ Mint láthattuk, Sopron esetében ez a közvetlen kapcsolat csak Weispriach zálogurasága alatt szakadt meg, ekkor azonban nem a kapitányság, hanem maga a város került zálogba. Sőt, a Vajtmilok és Trenka alatt inkább arra találni példát, hogy a város a király közvetítésével tárgyalt a kapitánnyal.

Mielőtt további vizsgálatra kerül sor, nem árt felidézni, melyek voltak Sopron legfőbb privilégiumai: 1. a bárói, különösen a soproni ispáni joghatóság alóli kivétel, 2. a polgárok fölött a saját maguk által választott tisztviselők ítélkeznek, 3. szabad beköltözés joga 4. védelmi célból engedélyezett falak és torony, 5. heti-, majd éves vásárok, 6. vámfizetés alóli mentesség, 7. lerakati jog, 8. a kamarahaszna alóli felmentés, meghatározott nagyságú, évente fizetett *census* és ajándékok fizetése, idővel pedig 9. kegyúri jogot is szereztek.⁴³⁶ Az autonómiának volt

⁴³¹ Házi: Magyar nyelvű X. MNL GyMSM SL Lad. V et E. Fasc. 5. Nr. 228; Ráth, 1855. 150. Egy másik, öt ispánna és városkapitánnyá kinevező oklevél viszont csak 1554-ben kelt. MNL OL P 644 1. tétel No. 122. Utóbbi mégsem fogadható el hivatalviselésé kezdeteinek a fenti források és I. Ferdinánd 1553. június 25-i parancslevele miatt. Győri kpt. reg. 209. sz. 67. old; Horváth, 1909. 409; Pető pályájára: Pálffy, 2002. 325–327; Guitman, 2014. 303. Csoron 1584-ben kelt végrendeletében 5200 magyar forint szerepel. MNL MOL P 1341 lad. 18, fasc. 2. No 7. Felhasznált magyar fordítása: <http://www.genealogia.hu/forum/viewtopic.php?f=2&t=9> Megtekintve: 2015. 05. 03.

⁴³² Házi: Magyar nyelvű 92., 100–101.

⁴³³ Fallenbüchl, 1994. 96.

⁴³⁴ Házi: Magyar nyelvű 148., 152–153., 182–184., 229–230; Bariska, 2009. 282.

⁴³⁵ Kubinyi, 1979. 13–14.

⁴³⁶ CDH V/2. 397–401. Vö. Házi I/1. 7–8; ÁÚO V. 172–173; Házi I/1. 42, 75., 82–83., 130. 1405. évi 13. tc.: DRH 1301–1457. 200–201. A kegyúri jogra lásd Cevins, 2003. 88–91.

azonban egy határa: a város ura a király maradt, neki a polgárság adóval és ajándékokkal tartozott, rendelkezéseit és az ország törvényeit pedig be kellett tartaniuk, kivéve azokat, amelyek alól felmentést kaptak. Semmi sem tiltotta meg az uralkodónak, hogy a város fenyegetettsége esetén „biztonsági szakembert” küldjön hozzájuk, Pozsonnyal ellentétben Sopronban nem alakult ki a városi tanács köréből választott városkapitányság, amely valóban polgári intézmény volt.⁴³⁷ A soproni kapitányoknak eredetileg nem volt hatáskörük a polgárság belső ügyeibe beavatkozni. Szintén nem ellenkezett a városi kiváltságokkal, hogy a király az amúgy is neki járó városi jövedelmeket *honorként* a kapitánynak adta. Mint láthattuk, erre neki szüksége is volt, ha valóban el akarta látni a város védelmét. Az már igaz, hogy a városvezetésnek jóval nehezebb dolga volt, ha a kapitánytól kellett fizetési haladékot kérni, mintha a királytól. Sérelemről talán onnantól kezdve beszélhetünk, amikor a kapitányi fizetés Choron János halála után vagyontárggyá vált, és lányai kapták, anélkül, hogy legalább részbeni ellenszolgáltatásként a város védelméről gondoskodniuk kellett volna. Trenka eljárása, hogy be akart avatkozni a polgárok feletti bíraskodásba már valóban ütközött a fenti kiváltságokkal, de ezt a polgároknak nem kellett némán tűrniük, hanem panaszt emelhettek a királynál, aki meg is róttá érte a kapitányt. Mivel azonban a korábbi okleveles anyagban bőven találhatunk példát arra, amikor a soproni ispánokat emlékeztetni kellett a város kiváltságaira, nem tekinthetjük Trenka kísérletét egyedülállónak.⁴³⁸ Annyiban beszélhetünk a polgárság sérelméről, hogy Trenka esetében egyáltalán nem remélhették, hogy II. Ulászló büntetesképp elmozdítja a kapitányt, hiszen ahhoz ki kellett volna fizetnie a zálogösszeget. Hartitsch azért tehetette meg, hogy láncra verve Bécsbe küldje a Szapolyai-pártisággal megvádolt Pacsa János plébánost, mert Sopron az 1526-ban kirobbant belháború miatt katonai igazgatás alá került, ő pedig az alsó-ausztriai kormányzókat tartotta felettes szervének, tehát a döntéshozatalban illetékesnek, nem pedig Mária királynét, a magyarországi helytartót. Azonban sem Ferdinánd húga, sem a soproniak nem törődtek bele ebbe az eljárásba, amelynek eredményeképp Pacsa hamarosan kiszabadult.⁴³⁹ Véleményem szerint, a városkapitányság létrehozása és fenntartása *de jure* nem volt különösebb mértékben sérelmes a városi autonómiára, hiszen fizetése királyi jövedelemből történt. A városkapitányi és a megyésispáni tisztség összevonása, illetve a tisztségek elzálogosítása ugyan melegágya volt bizonyos túlkapásoknak, ám ezek a zálogbirtokosság ellenére is törvénytelenek maradtak.

⁴³⁷ Majorossy, 2015. 452–453.

⁴³⁸ A teljesség igénye nélkül: Házi I/1. 48., 62–63., 70–73., 75., 84., 95–97., 99–100., 113–114., 139–140.

⁴³⁹ Kenyeres, 2006. 151–152.

A városi önkormányzatra nézve sérelmes dolgokat inkább a királyok vagy a királynék tettek, Sopron kétszeri (1441, 1471) elzálogosításakor, valamint rendkívüli segélyek követelésekor. Hozzá kell tenni, hogy a 17. század elejéig nem került sor a városi önkormányzatba való erős állami beavatkozásra, azt követően viszont az állam egyre inkább élt a király földesúri jogával, ezért a városokra kirótt adóterhek korábban sosem látott magasságokba emelkedtek. Eközben a királyi biztosok mind jobban beleszóltak a városvezetés tagjainak kiválasztásába, végül az önkormányzati tisztviselők már a beiktatásukat, azaz a legitimitásukat sem a polgárságtól, hanem az uralkodót reprezentáló biztostól nyerték el.⁴⁴⁰

A kaboldi uradalom

A kaboldi uradalom egy kb. 60 km² kiterjedésű intakt, egybefüggő területet foglal magában, amelyet északon, északkeleten és nyugaton hegyek koszorúznak, magját pedig az északnyugatról délkelet felé húzódó Csáva-völgy jelenti. A 16. század elején huzamosabb ideig egy vár, illetve három vagy négy falu tartozott ide.⁴⁴¹ Kabold vára a település mellett, a Csáva patak (ném. Schwarzenbach) mellé épült, a patak vize tette lehetővé vizesárok kiépítését. Stratégiai szempontból a vár feladata a nyugat felől a Csáva patak völgyén keresztül Magyarország területére behatoló ellenség feltartóztatása, míg a magyar földről Ausztriát érő támadás megállítása a völgy nyugati oldalán felépített schwarzenbachi vár feladata volt.⁴⁴² Több adatunk van a vár mellett létesített vámhelyről, amelyet a völgyön áthúzódó kereskedelmi útvonal hívott életre, amely összeköttetést létesített Bécsújhely és Kőszeg illetve Szombathely között.⁴⁴³ Walter Feymann szerint a Weispriachok már a 15. században is éltek a marhatenyésztés és -kereskedelem kínálta lehetőségekkel.⁴⁴⁴ Mezőgazdasági szempontból azonban a terület nem volt jó adottságú, Vályi András és Fényes Elek is soványnak, terméketlennek, legfeljebb középszerűnek (Veperd és Csóronfalva esetében) írta le az uradalomhoz egykor tartozott települések földjeit.⁴⁴⁵ Vizekben gazdagabb volt a terület,

⁴⁴⁰ A 17. századi állami beavatkozásra: H. Németh, 2018. 774–775., 783–784.

⁴⁴¹ Engel: Térkép; Csánki: Tört. földr. III. 586. 1447-ben Szikrával és Csávával együtt (utóbbit a lánzséri uradalom elválasztja a kaboldi uradalom többi részétől) az uradalom területe elérhette a 95 km²-t. Ebben az évben Kaboldhoz a névadó településen kívül öt helységet számítottak, Veperdet nem, viszont két Petersdorfot ismertek. Hacsak nem véletlen tévedésről van szó, a másik Petersdorfot ez esetben nem azonosíthatjuk Mészveremmel, amint azt a szakirodalom korábban tette, mert *Kalchgrup*-ot külön felsorolja a szöveg. Talán Alsópéterfáról lehet szó, amelyet nem találunk meg a Lánzsér uradalmához sorolt falvak között. DL 89254. 43. p. A Mészverem-Petersdorf azonosításhoz lásd Feymann, 1970. 153.

⁴⁴² Bariska, 2007/1. 105. Kivétel a 14. század második harmada, amikor Schwarzenbach ideiglenesen magyar kézre került. Engel, 1996. I. 407.

⁴⁴³ Csánki: Tört. földr. III. 586; Schöbel, 2005. 172. A Kaboldon áthúzódó kereskedelmi útvonal jelentőségét a soproni útvonal és Sopron kiváltságai, lerakatjoga hátrányosan érintette. Weisz, 2012. 115–116.

⁴⁴⁴ Feymann, 1970. 153.

⁴⁴⁵ Vályi I. 449. II. 259–260., 267., 522., 663–664. III. 81., 620; Fényes I. 236., II. 161., 166. III. 29., 230. IV. 236., 290.

Kaboldnál a Mühlbach, Veperdnél pedig a Siegrabenbach vize folyt a Csáva-patakba, az uradalom déli határa pedig nagyjából a Tessenbach nevű pataknál húzódott. Kishársfalva területén lápos terület is volt. A 16. század elején adataink vannak arról, hogy Kaboldon malom állt, minden bizonnyal egy vízimalom, csaknem bizonyosan a beszédes nevű Mühlbach (Malompatak) mellett.⁴⁴⁶ Emellett a Fraknóiak idejéből tudunk halastavakról is, a 15. század végéről pedig mészégetőkről.⁴⁴⁷ Az útviszonyok változóak voltak, a völgyben használható utaknak kellett húzódnia, különben nem lett volna értelme vámot létesíteni, ellenben a Szikra felé vezető erdei út rossz minőségű és veszélyes volt, mert Vilmos fraknói gróf az 1430-as években többször soproni területen át szállított bort a fraknói uradalomból Kaboldra, bár ezt Szikrán keresztül közvetlenül is meg tudta volna tenni, s egy alkalommal kifejezetten az útviszonyokkal indokolta a soproni tanácshoz írt kérelmét.⁴⁴⁸ A gyakori kérelmek arra is rávilágítanak, hogy a kaboldi uradalomban nem lehetett túl jelentős a szőlőművelés, egy alkalommal Vilmos gróf kifejezetten említi, hogy a Sopronon átszállítandó bor a saját asztalára lesz. Később ez változhatott, a 16. század közepén a kaboldiaknak a nyéki hegyen is volt szőlőjük. A bortermelést a 16. század második felében Choron János még ösztönözhetette is, mivel úgy spekulált, hogy a Kaboldból Ausztriába történő borexporttal meg lehet kerülni az 1569. évi császári rendeletet, hiszen az csak a Magyarországról történő behozatalat tiltotta meg, Kabold akkori jogi helyzete viszont lehetővé tette, hogy Choron – szigorúan erre az esetre szűkítve – Ausztriához tartozónak vallja az uradalmat.⁴⁴⁹

Az 1346. évi birtokosztály alkalmával a névadó váron és a mellette lévő hasonló nevű településen kívül csupán két falu tartozott az uradalomhoz, Veperd és Péternémeti (ma Felsőpéterfa).⁴⁵⁰ A helyzet 1434-re sem változott.⁴⁵¹ 1440-ben azonban az uradalomhoz számították Szikrát is, hosszú idő után újra említésre kerül Mészverem (*Kalichgrab*), 1447-ben pedig Szikrát és Csávát is felsorolták.⁴⁵² Tudni lehet, hogy 1421-ben a soproni kereskedők Kaboldon vitték keresztül a nyugatra exportált lovakat.⁴⁵³ A vámhely 1346-ban biztosan Kaboldon volt, 1434-ben Veperden, 1440-ben viszont ismét Kaboldon.⁴⁵⁴ Az uradalom egyházi igazgatását nézve az egyetlen biztos pont az, hogy a középkorban Kaboldon nem volt plébánia,

⁴⁴⁶ Feymann, 1970. 151., 1514: Georg molnár említése: Házi I/5. 211. 1522-ben egy Kabold melletti malmot említene: Házi I/7. 34.

⁴⁴⁷ DL 89254. 33. p; Házi I/5. 57.

⁴⁴⁸ „wenn ich die nicht mag bringen vbörn wald von der bösen wegs wegen” Házi I/3. 50. Továbbá uo. 52., 65., 170.

⁴⁴⁹ Házi I/3. 65; Varga, 2001. 287., 296.

⁴⁵⁰ SO I. 187.

⁴⁵¹ SO II. 212.

⁴⁵² Mészverem első ismert említése 1301-ből való. CDH VIII/1. 73; Kóta: Regeszták 124. DL 89254., 43. p.

⁴⁵³ Házi I/2. 205.

⁴⁵⁴ SO I. 187; SO II. 212; Kóta: Regeszták 125.

és a kora újkorban sem, egészen 1755-ig, amikor Felsőpéterfáról odaköltöztették. Az ezt megelőző időszakban, főleg ami a 15–16. századra vonatkozik, a terület egyházkormányzatáról csak pillanatképeket ismerünk, hiszen a 18. századnál korábbról nem maradt fenn összefüggő papi személyügyi iratanyag, és papi névtárakkal is csak 1771-től rendelkezünk.⁴⁵⁵ A veperdi és a felsőpéterfai katolikus templom is középkori eredetű.⁴⁵⁶ Kaboldon csak egy jelentéktlenebb várkápolna lehetett, de 1493-ra már felépült a Szt. Miklós-templom. Annak oka, hogy uradalmi központként Kabold nem volt plébániaközpont abban keresendő, hogy a kaboldi uradalom csak azután önállósodott a locsmánditól, miután a plébániarendszer már kialakult.⁴⁵⁷ A középkor évszázadaiban valószínűleg Felsőpéterfa és Veperd is hosszabb-rövidebb ideig plébániaközpont, a 16. században az utóbbi. 1597-ben Csáva kivételével az uradalom falvai a veperdi plébániához tartoztak.⁴⁵⁸ Az uradalom lakossága a 15. században (de már korábban is, elég Péternémeti falu nevére gondolni) nyugatról, bajor és ausztriai területekről betelepült németekből állt.⁴⁵⁹

Fontos megvizsgálni, hogy Kabold településként milyen fejlődésen ment át a korszakban. Míg 1440-ben Kabold még faluként szerepel, a szakirodalomban 1463-ban már mezővárosként emlékeznek meg róla.⁴⁶⁰ Nem indult jelentős fejlődésnek, bár Feymann szerint kályhakészítő-, kovács- és bognármester is működött a településen és vásártartási jogáról is tud, utóbbira azonban a modernebb magyarországi vásártartási adattárakban nem található adat.⁴⁶¹ Mint szó volt róla, önálló plébániája sem volt, bár a várkápolna mellett a 15. században már volt temploma.⁴⁶² A mezővárossá válást tulajdonképpen csupán az 1463. évi bécsújhelyi-soproni békeszerződés egy szöveghelye látszik alátámasztani, amelyben felsorolják a III. Frigyes kezén maradt várakat és mezővárosokat.⁴⁶³ Azonban Theiner kiadásában az *oppida* után *videlicet* szerepel, ami felveti annak a lehetőségét, hogy az öt felsorolt helység közül nem mindegyik volt várral rendelkező mezőváros, hanem egyesek csak várak voltak, mások mezővárossal is rendelkeztek, és nagyon sok jel mutat arra, hogy Kabold az első csoportba tartozott, azaz a

⁴⁵⁵ Dóka, 1998. 82., 140., 183.

⁴⁵⁶ Schöbel, 2005. 681–682.

⁴⁵⁷ A várkápolna még a Fraknóiak alatt épült. Bartal, 1983. 154; Schöbel, 2005. 173; Feymann, 1970. 228.

⁴⁵⁸ Rittsteuer, 1955. 23; ALB III/3. 765. Más szakirodalom szerint Felsőpéterfán nem volt a középkorban plébánia. Feymann, 1970. 108. Hist. Atlas 218.

⁴⁵⁹ Feymann, 1970. 153; Moór, 1935. 156–157.

⁴⁶⁰ villarum seu possessionarum [...] Kabold appellatarum – DF 262421.

⁴⁶¹ Bariska, 2007/1. 67; Feymann, 1970. 183; Weisz, 2012. 158.

⁴⁶² Schöbel, 2005. 173.

⁴⁶³ castra et oppida Vorchtenstain, Kobelsdorff, Ferream Civitatem, Guns et Rechnicz – DL 15856. Mivel a Csánkinál szereplő adatok közül az 1506. évi inkább a kaboldi bárói címre vonatkozik, mint a település mezővárosi állapotára, kijelenthetjük, hogy a korszakból egyedül a vizsgált 1463. évi oklevélben szerepel egy sorban a mezőváros szó és Kabold. Csánki: Tört. földr. III. 591.

váralja-település nem volt mezőváros. Az 1440 és 1463 közötti időszak egyáltalán nem kedvezett a település fejlődésének, amelyre az is utal, hogy közben az egykori főúri rezidenciaként szolgáló vára romossá vált.⁴⁶⁴ Mindezt alátámasztja, hogy 1524-ben ismét faluként említik.⁴⁶⁵ Kubinyi András centralitás-vizsgálata is azt mutatta ki, hogy Kabold legfeljebb átlagos mezőváros, de inkább mezőváros jellegű falu. Csak a 16. század vége felé éri el azt a szintet, hogy ülnököket küldjön a nyugat-magyarországi városok és mezővárosok pártatlan bíróságába.⁴⁶⁶

Az uradalom történetében a korábban birtokos Nagymartoni Fraknói család fiágon való kihalása jelentett óriási változást. 1445-ben Vilmos gróf tartozásai fejében 150 ezer forintért elzálogosította VI. Albert osztrák hercegnek, Frigyes testvéröccsének három uradalmát, Fraknót, Lánzsért és Kaboldot.⁴⁶⁷ Vilmos 1446-ban meghalt, ezzel Kabold Habsburg-kézre került. Több helyen azt állítják, hogy Hunyadi János kormányzónak rövid időre sikerült visszaszereznie, de erről valójában nincsen hitelt érdemlő bizonyíték.⁴⁶⁸ Tény, hogy Hunyadi a Frigyes római király elleni 1446. évi hadjárata során novemberben és decemberben a térségben tartózkodott, az is tény, hogy pont emiatt a Frigyes-párti Ulrich von Grafeneck a soproniak segítségével külső árokkal vette körbe Baumgarten várát, és az is, hogy Hunyadi megostromolta a szintén közelben lévő Szarvkőt.⁴⁶⁹ Arra azonban, hogy Kabolddal valami történt, jobb híján csak a kormányzó szeptember 23-án kelt adománylevele utal, amelyben Vilmos fraknói gróf családjának kihalása miatt a jog szerint a Szent Koronára visszaháramlott várát és tartozékait felerészben Váti Mihálynak (és általa testvéreinek, Péternek, Lászlónak és Dezsőnek), felerészben pedig Ugron Istvánnak (és általa testvéreinek, Jánosnak és rokonuknak, Linkóháti

⁴⁶⁴ Vetera monumenta II. 376. Várak és mezővárosok közül Kismarton és Kőszeg az utóbbiak közé sorolható. Fraknó esete azonban bizonytalanabb. Előbbinél Csánki 1426-ból *oppidum* voltára, 1435-ből *villa* voltára, 1463-ból (DL 15 856) ismét *oppidum* voltára talál adatot. Csánki: Tört. földr. III. 591. Vö.: SO II. 232. Azonban a hivatkozott 1426. évi oklevelet megnézve kiderül, hogy ott csupán egy formulás részről van szó, amelyben felsorolják a várhoz tartozó különféle birtoktípusokat („opidi et possessionum ac portionum possessionarium et prediorum ad idem castrum spectantium et pertinentium”). tehát a kérdéses mezővárosnak, ha volt ilyen, nem feltétlenül a vár alatt kellett elterülnie. DL 11807. A fraknói uradalom esetében Nagymarton megfelel a mezővárosi kritériumoknak, 1434-ben *oppidum* volt. SO II. 212. A kaboldi vár 1463-ban „modice estimationis” és „ruinosum existit” DL 15857. Az *oppidum* fogalom, habár általában mezővárost jelent nem feleltethető meg automatikusan a mezőváros terminussal, besorolása részletes vizsgálatot igényel. Vö.: Ladányi, 1992. 3–5; Gulyás, 2014. I. 391–392.

⁴⁶⁵ Házi II/6. 355.

⁴⁶⁶ Kabold az elérhető 60-ból csak 6 pontot szerzett, amely az átlagos mezővárosok és mezőváros jellegű falvak kategóriának minimum pontszáma. Kubinyi, 1996. 143. A kritériumokat és az értékelést ld.: Kubinyi, 2004. 10–16., 22; Bariska, 2003. 24.

⁴⁶⁷ DL 89254. 5–8. p., Am egy ennél korábbi zálogbaadó felvállást is ismerünk, amelyet a csornai káptalan előtt tettek Vilmos gróf megbízottai még 1445 januárjában: DF 287184.

⁴⁶⁸ Graf, 1926. 77.

⁴⁶⁹ Bánlaky 10. A Hunyadiak kora. Hunyadi János (1437–1456). VIII. Hadjáratok Hunyadi János kormányzósága alatt 1446-tól 1451-ig. 2. A Frigyes elleni 1446. évi hadjárat. (Felhasznált verzió: Arcanum DVD könyvtár III. Történelem. Bp., 2003.); Engel, 1984. 982; Házi I/3. 263.

Benedeknek) adományozta.⁴⁷⁰ Az adománylevél azonban Budán kelt, jóval a hadjárat megkezdése előtt, ezért biztosra vehető, hogy Kabold ekkor még Habsburg-kézen volt. Nem tudjuk, hogy a hadjárat során sikerült-e, akárcsak ideiglenesen visszafoglalni, az oklevél szövegét kiadó Nagy Imre meg is jegyezte, hogy semmi nyoma a birtokba iktatásnak.⁴⁷¹ Ugyanebből az évből származik az az adat, miszerint Molnári Péter fiai, illetve az akkor velük kötött egyezés révén Nádasdi Darabos László, Jakab és Márk is igényt tartottak Kabold egy részére.⁴⁷² 1447 februárjában Hans Linsser volt a várkapitány, aki fogságban tartotta Rozgonyi Rénold hívét, Ukecsi Egyedet, mivel utóbbi kirabolta Csávát. Ez alapján úgy tűnik, ha volt is magyar foglалás, az két hónapig sem tartott. Az 1447. évi radkersburgi fegyverszünet Albert herceg birtokai között említi.⁴⁷³ Ezután, birtokjogait megerősítendő Albert megegyezett a másik, fiágon szintén már magvaszakadt Fraknoi-ág leányörökösével, hogy azok lemondanak minden birtokjogukról Fraknóra és Kaboldra nézve, ha férjhezmenetelük után két hónapon belül Albert fejéenként 2000 forintot fizet nekik. Ha ezt nem tenné, szól az egyezés, az örökösök visszakapnak egy-egy, évi 200 forintot jövedelmező birtokrészt. Mivel összesen csak két lány maradt a fraknoi grófi családból, ezért az összeg önmagában elég szerénynek mondható, ahhoz képest, hogy az osztrák herceg két magyarországi uradalmat is megszerzett rajta, mégpedig nem katonailag és ideiglenes zálogjoggal, hanem a magyar törvényeknek megfelelően örökvallással (igaz, a törvényességen csorbát ejtett, hogy figyelmen kívül hagyták a háramlási jogot). A szerény vételárhoz hozzá kell számítani az Albert által a fraknoi grófoknak nyújtott kölcsönöket, illetve azon háború költségeit, amely megakadályozta, hogy Váti és társai birtokba vegyék a várat, vagyis a teljes mérleg korántsem olyan pozitív.⁴⁷⁴ Miután Frigyes király Ulrich Eitzingert lemondatta a Fraknóra és Kaboldra vonatkozó vásárlási szándékáról, 1451-ben ő vásárolta meg Alberttól a két uradalmat. A herceg a magyar jogszokásoknak megfelelően utódát be is akarta iktattatni a csornai konventtel.⁴⁷⁵ Korábbi

⁴⁷⁰ HO I. 224. sz. Linkóháti 1442–1445 között volt kőszegi várnagy, egyike azoknak, akik kiprovokálták Habsburg Frigyes *fehde*hadjáratát Nyugat-Magyarországra. Engel, 1996. I. 350; Ernst, 1957. 392.

⁴⁷¹ Uo. 346–347. Az adománylevelet végleg érvénytelenné tette, hogy várak adományozása esetében az összes kormányzói adománylevelet utólag be kellett terjeszteni megerősítésre V. Lászlóhoz (1446. évi 11. tc.), Kabold esetében pedig ennek semmi nyoma. DRH 1301–1457. 358.

⁴⁷² DL 94187. A Molnáriak azzal a feltétellel mondtak le birtokrészükről, hogy azt a Nádasdi Darabosok az idegenektől visszaszerzik, vagyis egyikük sem volt birtokon belül. A Molnáriak jogigénye azon az 1434-ben kelt, ám valószínűleg soha érvényre nem jutott oklevélen nyugodott, miszerint Fraknoi Pál és Vilmos az ő és időközben elhunyt fivérük, Kelemen győri püspök javára lemondott a kaboldi uradalomról. SO II. 212–213.

⁴⁷³ Chmel: Mat. I/2. 238.

⁴⁷⁴ Teleki X. 226–228.

⁴⁷⁵ DL 89254. 47–50 p. Vö.: Lorenz, 1952. 61–62. A beiktatásra: Bariska, 2007/1. 33. Ugyanakkor maga a forrás, amelyre a Bariska által hivatkozott August Ernst hivatkozik, csak az Albert által kiadott iktatóparancs, nem pedig a Frigyes beiktatásáról szóló jelentés. Chmel: Reg. 1838. 2713. sz. (=DF 287195.) Ernst nem is állítja, hogy megtörtént a beiktatás. ALB III/1. 221. (A vonatkozó rész August Ernst munkája) Felmerül a kérdés, hogy egy magyarországi hiteleshely fogadhat-e el ilyen parancsot az osztrák hercegtől? Békeidőben ugyanis a bevett eljárás

határszéli birtokaihoz hasonlóan Frigyes Kaboldot is rövid idő múlva már továbbadta, mint zálogbirtokot Bernhard Pelleitnernek. Tőle rövid idő múlva visszaváltotta, 1451. november 10-én pedig zálogszerződést kötött Balthasar von Weispriachhal. Eszerint 1900 font bécsi dénár volt az uradalom zálogösszege, a felek pedig megállapodtak abban, hogy ha kettejük közül az uralkodó hal meg előbb, akkor utódai csak a Weispriach-fiág kihalása után válthatják vissza az uradalmat, de ha Weispriach örökösök nélkül halna meg, akkor Kabold ingyen kerül vissza a Habsburgok kezére. További feltételként Balthasar élethosszig kapta meg az uradalmat.⁴⁷⁶ Végül egyik fenti variáció sem vált valóra, mert az uradalmon Balthasar megosztott bátyjával, Sigmunddal. Ténylegesen az utóbbi irányíthatta az uradalmat, miközben Balthasar az 1460-as években a salzburgi érsekek, illetve ezzel párhuzamosan a karintiai érseki birtokokkal szomszédos bambergi püspök szolgálatában állt, majd III. Frigyes karintiai tartományi kapitánya lett.⁴⁷⁷ Azonban nem került birtokon kívülre, ugyanis haláláig (1484) viselte a Kabold ura címet.⁴⁷⁸

az, hogy a vevő vagy személyesen, vagy képviselő útján a király elé terjeszti az ügyet, bemutatva vagy az adásvételi szerződést, vagy az örökvallást, ezután pedig öfelsége kiadja az iktatóparancsot az illetékes hiteleshelynek. Az eladó legfeljebb örökvallást tehetett, jelen esetben a csornai konvent előtt, de nem szólíthatta fel őket arra, hogy iktassák is be a vevőt, ugyanis az iktatást nem a hiteleshely végzi, hanem a királyi ember, a konvent küldöttje csak hitelesíti az eljárást. Ugyanakkor tény, hogy V. László ekkor még gyámság alatt volt, Hunyadi János kormányzónak pedig nem állt volna módjában ekkora adományt tenni (1446. évi 10. tc.). DRH 1301–1457. 358.

⁴⁷⁶ RegImp XIII/13. 226. sz.

⁴⁷⁷ 1461-ben reverzálist állított ki a Sigmund von Volkersdorf érsek által nekiadott pettaui és ranni kapitányságról (ÖStA HHStA AUR 1461. V. 25.). Rann korábban bátyja, Sigmund, illetve rokona Hans kezén is volt már (ÖStA HHStA AUR 1458. V. 13.). 1477-ben Bernard érsek nekiadta Gmündöt (ÖStA HHStA AUR 1477. VI. 26.); 1459-ben Georg bambergi püspök kinevezte karintiai kapitányává és elzalogosította neki Wolfspersg várát. Mon. Car. XI. 330. sz. 1460-ban már a császár tartományi kapitánya. Uo. 341. sz.

⁴⁷⁸ 1481. november 7.: ÖStA HHStA ÖA Kärnten Kt. 14, Konv. d, fol. 116v, 1481. november 29.: KLA 25-B-3 St, már néhaiként: 1484. július 1.: KLA 284-B-30 F St. Halála időpontjára lásd: Mon. Car. 11. Klagenfurt, 1972. 176. A Weispriach-zálogkorszak kezdetére nézve a szakirodalomban különféle állítások láttak napvilágot: Hans Graf nem is kísérel meg pontos évszámot adni, nála 1451 után került birtokba a Weispriach-család. Graf, 1926. 77. Bartal Ernő az 1466. évnél említi először Sigmund Weispriachot, mivel ekkor kapott magyar jog szerinti királyi adományt a területre. Bartal, 1983. 154. Löger és Homma szerint 1453-ban zálogosította el III. Frigyes az uradalmat a Weispriachoknak. Löger, 1931. 77. A Löger művét felhasználó (és kiegészítő) Homma tévesen Hans von Weispriachot jelölte meg kedvezményezettként. Homma, 1961. 50. Feymann is az 1453. évből említi az első adatot a Weispriach-zálogbirtoklásra, de ő nem állította, hogy abban az évben kapták meg. Feymann, 1970. 38–39. Ezt az évszámot August Ernst is elfogadta. Ernst, 2001. 77. Feymann saját bevallása szerint (Feymann, 1970. 42.) nem ismerte az elzalogosítás pontos idejét, miközben a vonatkozó irat regesztáját Joseph Chmel már közölte (*Kobolzdorff*ként írva Kabold német nevét). Chmel: Reg. 1838. 2733. sz. Az 1453. évi egyezményben V. László jogot szerzett Kabold visszaváltására a Weispriachok zálogösszegének megfelelő mennyiségű pénzért. Később Feymann erre az az évre teszi Sigmund zálogbirtokosságának kezdetét. Feymann, 1970. 39., 45; Jandr. II. 156. A terület művészeti topográfiaja is az 1453-as évszámot közli. Schöbel, 2005. 183. Bariska szerint Sigmund, aki 1452-től fraknoi kapitány volt, csak ottani tisztsége megszűntével, 1463-ban került Kaboldra. Bariska, 2007/1. 41. Prickler ezt az évszámot nem a birtokbavétel éveként adta meg, hanem azt állította, hogy 1463-ban Sigmund kimutatható birtokosként. Prickler, 1972. 79. 1458-ban Sigmund várnagya, Franz Stainpuchler áll Kabold élén. Házi I/3. 314–315. Itt konkrétan urának nevezte Sigmundot. Várnagyságára van korábbi, 1458. májusi adat is: Házi II/6. 201.

A Fraknóiak gótikus stílusú vára erősen leromlott állapotban érte meg az 1463-as békeszerződés megkötését. Már kilátásba is helyezték az egész lebontását.⁴⁷⁹ A szakirodalom Sigmundnak tulajdonította a romos épület újjáépítésének első szakaszát és a kerek tornyok megerősítését. A bástyatornyok és az azokat összekötő falak, valamint a kisebb, újabb építésű keleti kápolna freskói a 15. század második felére keltezhetők. Mindkét kápolna gótikus stílusban épült.⁴⁸⁰

Sigmund von Weispriach záloguraságának idejére is sok a bizonytalanság, de ez abból is adódott, hogy sokrétű kapcsolatai következtében számos helyen voltak érdekltségei.⁴⁸¹ 1466 elején már Mátyás király szolgálatában állt, aki ezt számos kiváltsággal és adománnyal jutalmazta, többek között Kabold várával, ám, mivel az a császár kezében volt, az adomány csak a visszaváltás után léphetett érvénybe.⁴⁸² A szakirodalom egy része szerint nem is volt végig „csak” zálogbirtokos, hanem élve Mátyás király adománylevelével és felhatalmazásával, visszaváltotta az uradalmat a császártól.⁴⁸³ Ezt támogathatja az, hogy a csornai konvent emberének, Miklós testvérnek jelenlétében Sági Dénes királyi ember még az adományozás évében elvégezte a beiktatást. Fel kell hívni a figyelmet azonban két zavaró tényre. Egyrészt a beiktatás szokatlanul kisszámú közönség, a hivatalos személyeket és a kedvezményezettet nem számítva mindössze öt fő jelenlétében történt, holott a fraknói uradalom – kiterjedése alapján – jóval több szomszédal kellett, hogy rendelkezzen. Másrészt egy később kelt oklevél szerint 1471-ben Weispriach még mindig nem váltotta vissza Fraknót. Valószínűleg 1466-ban az történt, hogy Mátyással megegyezve Weispriach a tényleges visszaváltás előtt megrendezte a saját bevezetését, hogy immár magyar jog szerint is birtokosa lehessen az uradalmaknak. Magát a jogi aktust minden bizonnyal Kaboldon hajtották végre, mert az ténylegesen Weispriach kezében volt.⁴⁸⁴ Mivel fraknói majd pettaui kapitánysága miatt keveset tartózkodott Kaboldon, ezért várnagyok kormányozták helyette az uradalmat.⁴⁸⁵ 1458–1459-ben Franz Stainpuchler tűnik fel ebben a minőségben, 1464-ben pedig egy Jobst nevű személy.⁴⁸⁶

Még egy év sem telt el a bécsújhelyi-soproni békeszerződés megkötése óta, de már újra zavargások verték fel a sokat szenvedett uradalom békéjét. A soproni városkaptány, Ostfi

⁴⁷⁹ Uo; Bartal, 1983. 154.

⁴⁸⁰ Schöbel, 2005. 186., 188., 211.

⁴⁸¹ Erre vonatkozóan lásd fentebb a soproni ispánságról szóló alfejezetet, lentebb pedig a Sigmund von Weispriachról szóló alfejezetet.

⁴⁸² DL 24740., különösen a 8–9. p.

⁴⁸³ Stessel, 1889. 307; Löger, 1931. 77; Homma, 1961. 50.

⁴⁸⁴ DL 24740. 14. p., az 1471. évi oklevél: Uo. 16. p.

⁴⁸⁵ Feymann, 1970. 45.

⁴⁸⁶ Stainpuchler: 1458. május 22. (Házi II/6. 201.), 1459. szeptember 5. (Házi I/4. 387.); Jobst: 1464. április 9. (Házi I/5. 106.)

László állt ezek mögött, aki elfogott két csávai embert és megsarcolta a falut. A távol lévő Sigmund ezért Ulrich von Grafeneckhez és Andreas Baumkircher pozsonyi ispánhoz fordult, hogy védjék meg birtokait. Utóbbi figyelmeztető levelet is írt a soproni tanácsnak, hogy a háborút kockáztatják, ha nem fékezik meg városkapitányukat. Talán ez az incidens is hozzájárult, hogy néhány hónap múlva Mátyás leváltotta Ostfit és Török Ambrust nevezte ki a helyére.⁴⁸⁷

Sigmundot fia, Andreas követte az uradalom élén. 1482-ben *Fykth* Henrik volt a kaboldi várnagy.⁴⁸⁸ Andreas 1485-ben császári fogságba esett.⁴⁸⁹ Kiszabadulásáig bizonyára fivére, Ulrich állt az uradalom élén, bár nem feltétlenül mindig személyesen, ugyanis a Habsburg-magyar háborúskodásból ő is jócskán kivette részét. Egyes vélekedések szerint ezután Johann Siebenhierter, a III. Frigyes által alapított Szt. György-rend nagymestere szerezte meg Kaboldot, ám a hivatkozott oklevél ellenőrzése megcáfolta az állítást.⁴⁹⁰

1488-ban vagy 1489 elején azonban a Weispriach-fivérek elveszítették Kaboldot. Ezt a Mátyás királlyal való fegyveres szembekerüléssel provokálták ki, amikor unokatestvérük, Vitovec György segítségére siettek, akitől az uralkodó el akarta venni Varasd megyei birtokait. 140 fős erősítésük azonban nem dacolhatott Székely Jakab királyi csapataival, s miután Mátyás bevégezte a Vitovec-birtokok meghódítását (leszámítva talán a Körös megyei Grebent), példát statuált a Weispriachokon is, elfoglalva tőlük többek között Kaboldot is.⁴⁹¹

Az ezt követő évek zavarosak.⁴⁹² 1491. november 7-én még magyar kézen volt, a pozsonyi béke 1492. március 17-ig adott haladékot a III. Frigyesnek történő visszaadásra.⁴⁹³ A császár minden bizonnyal rövidesen visszaadta a Weispriachoknak, ugyanis Andreas 1492 márciusában élt a *freiherr in Kobelstorff* címmel.⁴⁹⁴ 1504-ben II. Ulászló is *liber dominus de*

⁴⁸⁷ Házi I/5. 98–99. A forrás alapján úgy tűnik, hogy Csáva (Stoob) ekkor is a kaboldi uradalomhoz tartozott. Az oklevélben meg nem nevezett városkapitány azonosításához lásd: MVA 1458–1526. II. 232.

⁴⁸⁸ Házi I/6. 4.

⁴⁸⁹ Chmel: Reg. 1840. 7745. sz.

⁴⁹⁰ Péterfi, 2013. 175. Vö.: Teleki XII. 395–397. Hozzá kell tenni, hogy Péterfi jól érzékelt, hogy 1488 elején még a Weispriachoknak kellett birtokolnia Kaboldot.

⁴⁹¹ A pontos dátum kérdéses, hiszen a büntetőhadjárat megtörténhetett a szlavóniai hadműveletekkel (1488. szeptember–november) egy időben, de elképzelhető az is, hogy csak hónapokkal később. A szintén Weispriach-kézen lévő Wolkersdorf feladására legkésőbb 1489. november 1-jén került sor. Unrest 180–181. Vö.: Péterfi, 2013.171–175. Sajnos Unrest Kabold és a szintén Weispriach-kézben lévőnek mondott Kreuzenstein esetében csupán elfoglalásuk tényét említette meg.

⁴⁹² Azt az állítást, hogy Mátyás már 1484-ben elfoglalta és 1486-ban a Szentgyörgyi-Baziniaknak adta a várat, tudomásom szerint nem támasztja alá semmilyen forrás. A Szentgyörgyiek valójában egy Bács megyei birtokot (Kabol) kaptak meg abban az évben. Wertner, 1891. 58. Vö.: Schöbel, 2005. 184., Pallas IX. 1021.

⁴⁹³ Békeszerződések 249.

⁴⁹⁴ Andreas bárói címére: ÖStA HHStA AUR 1492. III. 16. A korábbi szakirodalom későbbre tette a Weispriachok visszatérését. Graf szerint I. Miksa 1493-ban elzalogosította Sigmund Prüschenknek. Graf, 1926. 77. Sajnos Graf hivatkozása csupán annyit közöl, hogy a bécsi állami levéltár oklevélosztályán (a mai HHStA VII. Urkundenreihen und Siegelsammlungen) talált egy 1493-ból való záloglevelet. Nekem azonban sem az MNL Országos Levéltárának Diplomatikai Fényképgyűjteményében, sem az Österreichisches Staatsarchiv elektronikus

*Kabold*nak címezte Ulrichot.⁴⁹⁵ Azonban óvatosságra inthet, hogy a jelek szerint a Weispriachok annyira ragaszkodtak ehhez az uradalomhoz, hogy a *Freiherr/Herr zu Kobersdorf* címről azokban az időkben sem mondtak le, amikor nem volt a birtokukban *Kabold*.⁴⁹⁶

Az uradalom megsínylette az Ulrich von Weispriach halála után az özvegye és Trenka György soproni városkapitány közti Fehde-harcokat. Mint már szóba került, *Kabold* légvonalban csak 17 km-re van Soprontól, a Soproni-hegységet délről megkerülve a távolság kb. 27 km-re nő, azonban még így is közelebb van a lánzséri várnál. Ennek a ténynek azután nőtt meg a jelentősége, miután Lánzsér 1512-es ostroma sikertelenül végződött, és a szemben álló felek elkezdték egymás birtokainak kölcsönös pusztítását (a Weispriachok, mivel Trenkának nem voltak közeli birtokai, ezért a földjeiket ért támadásokat Sopron jobbágyfalvain és utazó polgárain torolták meg). Bár Gertraud von Weispriach 1512. évi állítása szerint az ő részükről csak Lánzsérből irányították a hadműveleteket, ezt nem vehetjük készpénznek a Fehde egész időtartama alatt (1511–1512, 1516–1529). Már csak azért sem, mert éppen a kritikus 1512. évből ismerjük olyan levelét, amelyet *Kabold*on keltezett.⁴⁹⁷ Ez azért fontos, mert az özvegy értelmezése szerint az alsó-ausztriai kormányzék békére való figyelmeztetése akkor már jogos lett volna, ha *Kabold*ból szerveznék az ellenállást.⁴⁹⁸ A magyar kormányzat más véleményen volt, Szentgyörgyi Péter országbíró szavai szerint rosszul gondolják azok, akik szerint *Kabold* Ausztriához tartozik.⁴⁹⁹ Egy 1524-ből való panaszlevélből megtudható, hogy

rendszerében (<http://www.archivinformationssystem.at/suchinfo.aspx>), sem a Regesta Imperii online adatbázisában, sem pedig bécsi kutatásaim során nem sikerült fellelnem a kérdéses oklevelet. Megkockáztatok viszont egy feltételezést: 1494-ben I. Miksa számos birtokot adott el a Prüscheneknek, köztük az alsó-ausztriai Gobelsburg mezővárost. Ebben az iratban a település nevét *Khoblspurg*ként írták, amit a szakirodalom könnyen összekeverhetett *Kabold* német nevével. NÖLA HA Seefeld Hardegger Urk. 457. Graf hipotézisét követi Löger és nyomában Homma is. Löger, 1931. 77; Homma, 1961. 50. Harald Prickler és mellette Bariska István ezt kiegészíti azzal, hogy Prüschenk után Wilhelm Baumkircher kezébe került az uradalom, ő mondott le róla a Weispriachok javára. Bariska, 2007/1. 42. Nagy kár, hogy ez az állítás nincs levéltári forráshivatkozással megtámogatva. Bariska a Baumkircherről közölt adatot nem Graftól vette, hanem Pricklertől. Vö.: Prickler, 1972. 79. A Baumkircherek jelenléte csak többszörös feltételezések egymásra építésével tűnik lehetségesnek. Mivel *Kabold*dal kapcsolatban az utolsó teljesen biztos adat az, hogy 1491. november 7-én II. Ulászló ill. emberei kezén volt, 1494. február 27-én pedig I. Miksa felszólította Georg Baumkirchert, hogy mindazon javakat adja vissza, amelyeket a háború alatt szerzett, de a pozsonyi béke értelmében le kell mondania róla, elképzelhető, hogy *Kabold* is ezek között volt, bár várakat konkrétan nem említene. RegImp XIV/1. 2934. sz. Ez a hipotézis tehát nagyon gyenge lábakon áll. A Baumkircher-zálogbirtokosság tényét a Hist. Atlas 81. és Schöbel, 2005. 184. is átvette, utóbbi helyen kissé anakronisztikusan nem Wilhelmet, hanem apját, az 1471-ben lefejezett Andreast említik kedvezményezettként. Egyedül a Weispriachok 1492. március utáni (de nem sokkal későbbi) visszatérését találok elképzelhetőnek, ám mivel Ulrich 1490-ben is használta a *Herr zu Kobersdorf* címet (ÖStA HHStA 1490. IX. 1.), nem lehet biztosan tudni, hogy Andreas 1492. márciusában igénycímként, vagy az uradalom birtokában nevezte magát *Freiherr*nek.

⁴⁹⁵ DL 46660.

⁴⁹⁶ Muchar: Urkunden-Regesten 490.

⁴⁹⁷ Házi I/6. 270. Ezt az érvet némileg gyengíti, hogy a két vár nem volt olyan messze egymástól, hogy az özvegy ne utazhatott volna *Kabold*ra anélkül, hogy rajta ne tartotta volna szemét Lánzséron is.

⁴⁹⁸ A *Weispriachfehde*vel alább részletesen foglalkozunk.

⁴⁹⁹ „Die clager haben die sach mit der von Weispriach nit recht bedacht, sy sitzt mit aignem ruckh zu Kobelstorff das nit in Osterreich, sonnder zu Vnngern gelegen ist.” – DF 286350.

milyen károk érték az uradalmat: Kaboldot és Stickelsberget is megtámadták, a falusiak egy részét fogságba vetették és elhurcolták, a kaboldi várban embereket lőttek le, a faluban asszonyokat és gyermekeket fojtottak meg, sőt, behatoltak a templomba, az oltáriszentséget a földre hajították, a szentségtartót pedig elvitték onnan. Trenka tulajdonképpen nem teljesen cselekedett II. Ulászló akarata ellenére (ha ugyan a Kaboldot ért támadásra még az ő életében sor került), a Jagelló- király ugyanis Lánzsér mellett 1512-ben Kabold elfoglalását is parancsba adta neki.⁵⁰⁰

A harcok során, hogy fizetni tudja zsoldosait, Gertraud a hamispénzverés eszközéhez is nyúlt. Pénzverdéjének helye azonban nem ismert, ám Oskar Gruszecki feltételezése szerint annak egy uradalmi központban, vagy Lánzsérban vagy Kaboldon kellett működnie.⁵⁰¹

Röviddel Miksa császár halála után Gertraud Trenka György fogságába került, ezért idősebb fiai, Georg és Hans vették át a Weispriach-birtokok és a *Fehde* irányítását. Fő ellenfelük halála után az özvegy kiszabadult ugyan, de az időközben szerzett betegségébe valószínűleg hamarosan belehalt. Utoljára 1524-ben hallunk felőle.⁵⁰² Ugyanebben az évben iktatták be legidősebb fiát, Georgot a stickelsbergi hűbére.⁵⁰³ Az 1529-es török hadjáratot követően még történtek rablások, amelyeket Mészveremből kiindulva követtek el, de már nem biztos, hogy ezek is földesúri jóváhagyás mellett történő akciók voltak.⁵⁰⁴

1519-ben új urai lettek Kaboldnak, Georg és Hans von Weispriach, azonban az előbbi korai halála miatt Hans tevékenysége számít jelentősebbnek. A vár reneszánsz stílusú átalakításának kezdetét is hozzá köti a szakirodalom, amelyet később Choron János folytatott. Ugyanakkor az átalakítás célját illetően már nincs ekkora egység. Bartal Ernő szerint az átalakítás a kényelem, a reprezentáció és a modern reneszánsz stílus előtérbe helyezését jelentette a korábbi védelmi célú váracsakában. Ennek időszerűségét meg is adhatta, hogy 1491-ben hivatalosan véget érték az ausztriai háborúk, az 1520-as évek második felében pedig lecsengőben volt a *Weispriachfehde* is, tehát a várat immár nem fenyegette közvetlen közletről háborús veszély.⁵⁰⁵ Máshol az átépítések a védelmi képesség növekedését szolgálták a törökveszély miatt. Ugyan az oszmán-magyar határvidék egészen 1541-ig nagyon távol volt Kaboldtól, de pont erre az

⁵⁰⁰ Házi II/6. 355; Házi I/6. 268–269.

⁵⁰¹ Gruszecki, 1957. 143–144.

⁵⁰² Csermelyi, 2013. 483. Vö.: Házi II/6. 354–359.

⁵⁰³ ÖStA FHKA AHK NÖHA S-116. fol. 2.

⁵⁰⁴ Házi I/7. 430.

⁵⁰⁵ Az ausztriai háború kiújulására egy rövid, 1506-os időszakot kivéve egyedül 1526/27-ben volt reális esély, amikor Frangepán Kristóf, aki akkoriban soproni ispán is volt, megelőző támadást javasolt János királynak az örökös tartományokba, hogy elrettentse I. Ferdinándot Magyarország megtámadásától. Ezt azonban János elvetette, az 1527-es Ferdinánd-féle nyári-kora őszi hadjárat pedig elsöpörte a lehetőségét is. A későbbiekben Nyugat-Magyarország nem volt fő hadszíntere a két király küzdelmének, itt csak kevés Szapolyai-párti erő maradt. B. Szabó, 2016/1. 427–428; Csermelyi, 2016/1. 24; Csermelyi, 2015/1. 10; MHT I. 166.

időszakra esik két, a térséget közvetlen közletről érintő szultáni hadjárat, tehát ezt a szempontot sem szabad figyelmen kívül hagyni. Igaz, csak 1683-ból ismerünk közvetlenül Kaboldot ért török támadást.⁵⁰⁶ A Weispriach- és a Choron-féle építkezések eredményeként díszítik a külső falakat reneszánsz ablakkeretek, és ekkor épült a kápolna új bejárata. Ekkoriban fejezték be a vár körüli falgyűrűt, a kapuerődítést és a nagy dísztermet. A főkapu melletti befalazott ablak is 16. századi. A század második negyedében épült bástyák a reprezentációt is szolgálták. Erre az időre keltezhető az északnyugati saroktorony (*Löwenturm*) melletti lovagterem reneszánsz kapuja is.⁵⁰⁷

Graf szerint Hans von Weispriach Kabold esetében számos alsó-ausztriai adó alól felmentést kapott, amelyet később Choronnak sikerült érvényesítenie az 1569-ben lezajlott kamarai vizsgálat során.⁵⁰⁸ 1569-ben az utóbbi számára elismerték, hogy szabad birtokként birtokolja Kaboldot.⁵⁰⁹ Choronnak a jobbágyaival kötött 1572. évi megállapodása némileg fényt vethet a Weispriach-korszak úrbéres viszonyaira is, akkor ugyanis egy telek után 6, egy porta után 1 öl fát kellett beszolgáltatni a földesúrnak. Ugyanakkor felmentést kaptak az alól, hogy ők kaszálják le a majorsági kerteket és takarítsák be a szénát. Az uradalomnak végzett cséplést és az uraság állatainak etetését is elengedték nekik. Egy telek 30 hold szántót és egy lakóházat foglalt magában, erdőhasználati joggal. Weispriach szerint az ő idejében házanként öt schilling földesúri adót szedtek. A robotkötelezettség rendszeren évi 12 nap volt. Az 1572. évi egyezmény a kaboldi bíróválasztást is szabályozta, a lakosság által előterjesztett négy személy közül választott a földesúr.⁵¹⁰

1526 után Weispriach némi anyagi ellenszolgáltatásért cserébe letelepítette az I. Ferdinánd által az ő védelmébe helyezett elűzött soproni zsidókat a kaboldi kastély és a Csáva-patak közé. Betelepítésük a viszontagságok miatt elszegényedett uradalom gazdasági konszolidációját is szolgálta. A szakirodalom szerint ez olyan sikeres volt, hogy a beköltözők saját zsinagógával, temetővel, rabbival és kóser mészárosal is rendelkeztek a 16. században. Valóban, a falu lakosságához képest elég nagy közösségről lehetett szó, 1569-ben hét házról és 18 családról maradt adat. Név szerint a legkorábbi (1529. szeptember 1.), akit ismerünk közülük, a Gerstl

⁵⁰⁶ Bartal, 1983. 154., 161.

⁵⁰⁷ Bartal, 1983. 159., 161; Schöbel, 2005. 187–188., 201. A Choron-féle építkezések sajátos bizonyítéka Oláh Miklós 1558. június 26-i panasza, miszerint a lánzséri építkezésre szerzett kőművesét és két téglágetőjét Choron elrabolta és Kaboldon dolgoztatja őket. MNL OL P 108 Rep. 88. Fasc. VIII. fol. 239.

⁵⁰⁸ Graf, 1926. 78. Ernst azt állítja, hogy Choron ugyan felhozta a korábbi időszak adómentességét, de a kamarai vizsgálat során vállalta, hogy ezentúl fizet adót. Ez azonban csak taktikai fogás lehetett, mert később megtagadta a birtok bevezetését az alsó-ausztriai rendi adójegyzékbe. Ernst, 1963. 18.

⁵⁰⁹ Varga, 2001. 295.

⁵¹⁰ Feymann, 1970. 75–76., 155; ÖStA AVA-FHKA AHK NöHA K-42 fol. 33.

nevet viselte.⁵¹¹ A zsidók helyhez kötése céljából Weispriach illetéket fizettetett velük, ha el akartak költözni, amelynek törlesztéséről a távozó személy(ek)nek meg kellett egyeznie a közösséggel. Bizonyára olyan termékekkel rótták le földesúri adójukat karácsonykor, húsvétkor, illetve Szt. Márton ünnepén, amelyeket csak egy kereskedőnép tagjaitól lehetett beszerezni, emellett pénzkölcsönző tevékenységet is folytattak és (legalábbis Choron János idejében) üzemeltették a veperdi vámot.⁵¹² A Weispriach-korszakban, az 1520-as években tűnnek fel a környéken az első horvátok, de nagyobb mértékű betelepítésük csak Choron János földesurasága alatt kezdődött, aki emellett a kereskedelmi haszon miatt továbbra is pártfogásában részesítette a kaboldi zsidókat, noha emiatt számos panaszt intéztek ellene az 1569. évi bizottsági vizsgálat alkalmával.⁵¹³

A Weispriach-korszak végét ugyanúgy homály borítja, mint annak kezdetét, a korábbi szakirodalom ugyanis nem tudta meggyőzően vázolni, hogy miképp került az uradalom Choron János kezére. Egyes rekonstrukciók nem tértek ki erre a problémára, más kutatók pedig August Ernst és mások nyomán rokoni kapcsolatot, após-vő viszonyt feltételeztek Hans von Weispriach és Choron között, és e hipotézist használták fel a birtokos személyében bekövetkezett változás magyarázataként. Állításuk szerint valamikor 1563-ben (vagy azelőtt) Hans a vejének, Choron Jánosnak adta át az uradalmat.⁵¹⁴ Más szerzők ezt annyival egészítették ki, hogy nem közvetlenül került Weispriachtól Choronhoz az uradalom, hanem előtte egy ideig Christoph Teufel kezelte.⁵¹⁵

Gyanakvásra ad okot azonban a tény, hogy a korábbi munkákban sohasem nevezték meg azt a Weispriach-lányt, akit Choron feleségül vett.⁵¹⁶ Weispriach esetében csak és kizárólag három leányról esett szó, Estherről, Judithról és Susannáról, de mindhármuk esetében ismerjük a férjeik nevét is: Hans von Kreig, Maximilian von Polheim és Christoph von Teufel. Második házasságról pedig jelen esetben nem lehet szó, annak ellenére, hogy Susanna például jóval túlélte az 1570-ben elhunyt Teufelt és csak 1590-ben távozott az élők sorából. A kismartoni és

⁵¹¹ Schöbel, 2005. 177; Pollák, 1896. 139–140., 178., 305–306., 341.

⁵¹² Pollák, 1896. 178; Feymann, 1970. 182., 214; Varga, 2001. 292–293. Meg kell jegyezni azonban, hogy a Feymann által hivatkozott szakirodalom címe alapján (Seidenfeld, 1937.) gyaníthatóan egy későbbi évszázad forrásaival dolgozott.

⁵¹³ Varga, 2001. 292–294; Feymann, 1970. 209. Vö.: Házi I/7. 58.

⁵¹⁴ Ernst, 1963. 18. Korábban Löger csak annyit írt 1563 kapcsán, hogy Choron akkor szerezte meg az uradalmat, de arra már nem tért ki, hogy miképpen. Löger, 1931. 77. Graf téves közlése szerint Weispriach halála miatt jutott Choron az uradalomhoz, azonban az állítást alátámasztó hivatkozás tulajdonképp csak annyit közöl, hogy Weispriach 1542-ben feltűnt az alsó-ausztriai tartománygyűlésen. Graf, 1926. 77. Sajnos ez a tévedés több összefoglalóba is bekerült. Ernst, 2001. 78. Vö.: Ernst, 1987. 103., 105., 161; Bariska, 2011. 39.

⁵¹⁵ Bariska, 2007/1. 42; Prickler, 1972. 79. Minden bizonnyal az ő nyomán említi Bariska Teufelt. Vö.: Ernst, 1963. 18.

⁵¹⁶ A három ismert Weispriach-lány közül egyik sem lehetett. ÖStA AVA-FHKA AHK NöHA A-7 fol. 295r; Bastl, 1998. 34.

fraknói uradalom Hans von Weispriach halála (1571) utáni visszaváltásakor mindhárom lány a férje nevét viseli az iratokban. Mivel Choron csak 1584-ben halt meg, egyiküknek már az nevének német változatát (*von Tschuramb*) kellett volna viselnie, mégsem így történt.⁵¹⁷

Szerencsére a kérdést másik oldalról is meg lehet közelíteni, mégpedig Varga Szabolcsnak a Choron-családról írt tanulmánya révén eléggé könnyedén. Ebből az írásból ugyanis kiderül, hogy Choronnak két felesége volt, az első Svetkovics Mária, akit 1544. április 27-én vett feleségül, a második pedig Frangepán Anna, akit 1581-ben.⁵¹⁸ Mivel Varga tanulmányában érthető módon nem vetődött fel a hamis Weispriach-rokonság, ő más, forrásközeli megállapításokat tett a kaboldi uradalom birtokosváltásával kapcsolatban. Mindenekelőtt felismerte, hogy Svetkovics Ádámnak, Choron sógorának is volt birtokrésze az uradalomban, amelyet 1555-ben eladott Choronnak.⁵¹⁹ Ennek ellenére, bizonyára a szakirodalom hatására Varga is feltételezett 1563-ban egy közvetlen, Kaboldot érintő birtokeladást Weispriach és Choron között, de ezt csupán a lábjegyzetben említette.⁵²⁰

Valójában sem Svetkovics Ádám, sem Choron János nem üzleteltek Weispriachhal, mivel Jakob von der Dürrtől vették meg az uradalmat előbb közösen, majd Svetkovics a maga részét 1555. július 31-én eladta sógorának.⁵²¹ Ezt a verziót Feymann is ismertette, de hamisnak tartja, amit Choron talált ki, annak érdekében, hogy elismertesse: Kabold neki nem zálog-, hanem örökbirtoka.⁵²² A kishársfalvi szerző, hogy még jobban nyomatékosítsa az általa igaznak vélt hipotézist, napra pontosan megadta Choron birtokosságának kezdetét (1563. április 20.). Érvei azonban nem fogadhatók el maradéktalanul.⁵²³ Feymann azzal érvelt, hogy Jakob von der Dürr, aki korábban a fraknói uradalom zálogbirtokosa volt, 1569-ben, azaz Choron verziójának előadásakor már nem volt életben, hogy tanúsítsa azt. A tranzakciók másik főszereplője, Hans von Weispriach viszont még életben volt és meg is tette a maga jelentését, bár ezt Feymann némileg félreértette. Weispriach ugyanis nem arról írt 1568-ban, hogy Kabold még mindig az

⁵¹⁷ Uo; Dehio-Niederösterreich s. d. D. 2719. A Weispriach-lányok egészen halálukig nem kötöttek újabb házasságot. ÖStA HHStA RHR Miscellanea Revisiones Kt. 3. Akt 10.

⁵¹⁸ Varga, 2001. 282., 298.

⁵¹⁹ Uo. 284. Varga eredményeit egy 2010-ben megjelent tanulmánya szerint Bariska István is ismerte és bár megfontolásra érdemesnek tartotta, az adásvétel Varga által ismertett mikéntjét nem tartotta elfogadhatónak. Bariska, 2010. 825–826.

⁵²⁰ Varga, 2001. 292.

⁵²¹ MNL OL P 1341 Lad 18. Fasc. 2. No. 1; Varga, 2001. 292.

⁵²² Feymann, 1970. 64–65. Sokkal inkább tűnik ellentmondásosnak Choron 1584-ben kelt végrendelete, ahol vitésége révén szerzett birtoknak mondja Kaboldot. MNL OL P 1341 Lad. 18. Fasc. 2. No 7.

⁵²³ Az április 20-i dátum nincs megfélelő módon hivatkozva. Löger csupán az 1563-as évet említette. Feymann, 1970. 64. Vö.: Löger, 1931. 77. Amúgy is különösnek tartható, hogy a forrásokra gyakran hivatkozó Feymann munkája 59. és 77. oldala közt csupán ekkor nem köti levéltári irathoz az állítását. Az 1563 azért sem tartható évszám, mert Choron már 1557-ben, ill. 1558-ban is kaboldi bárónak nevezte magát. Házi: Magyar nyelvű X–XI; MNL OL P 184. Ser. II. (Oláhcsászár Miklós iratai) 3. tétel No. 2.

örökbirtoka, hanem arról, hogy a kastély (és nyilván az uradalom) nem vásárlás, hanem atyai örökségként került a birtokába annak idején.⁵²⁴ Feymann másik érve az volt (amellyel nyilván a Weispriach–Dürr üzlet lehetetlenségére kívánt rámutatni), hogy ők ketten nem jöttek ki jól egymással. Valóban, 1541-ben Hans eredménytelenül próbálta Dürrtől megszerezni Fraknót, és 1547-ben sem közvetlenül tőle vette át az uradalmat, hanem vejének fivéréből, Erasmus Teufeltől. Ám ez még nem jelenti azt, hogy bármiféle megegyezés Weispriach és Dürr között eleve kudarcra lett volna ítélve, inkább annak a bizonyítéka, hogy közvetítők útján a fraknói üzlet is létre tudott jönni. A fia halála után Dürr saját maga kínálta fel eladásra Fraknót I. Ferdinándnak, bár írta, hogy magyar úrnak adta volna el, de nem engedélyezték neki. Ebben a kérvényben arról is szó esik, hogy Dürret a *Freiherren* közé emelik. Dürr kaboldi földesuraságának nyomós bizonyítéka, hogy másképp nem szerepelhetett volna kaboldi báróként a kőszegi uradalmi iratokban, amelynek felülvizsgálatában 1552-ben részt vett. Az azonban nem tudható biztosan, hogy új birtokosa hogyan viszonyult Kaboldhoz. Minden bizonnyal nem tervezett vele hosszú távra, hiszen pár év után túladott rajta. Ezen nem is csodálkozhatunk, hiszen elsősorban készpénzre volt szüksége.⁵²⁵

A lánzséri uradalom

Akárcsak a fraknói és a borostyánkői uradalom esetében, de eltérően Kismartontól vagy Kőszegtől, a lánzséri uradalomnál sem alakult ki jelentős település az uradalmi székhelyként szolgáló vár alatt, hanem attól kissé távolabb, Szentmárton település fejlődött mezővárossá, délebbre Derecske, az uradalom keleti felében pedig Nyék. Utóbbi fejlettsége nem meglepő, a 14. században ugyanis az akkori földesurak, az Atyinaiak Nyéket használták rezidenciaként és erről a birtokról nevezték el magukat, nem Lánzsérről. Habár az uradalom központja a 15. századra visszatért Lánzsérra, az uradalmon belül Nyék közelében nem volt jelentősebb település, egészen a 16. század közepéig, amikor a kastélyépítés lendületet adott Lakompak fejlődésének.⁵²⁶ Az 1482-ben feltűnt új birtokok közül Robnýcz az egyik Felső-Répcementi falut jelenti, bizonyára Felsőráámócot.⁵²⁷ Lánzsér vára jól védhető hegyvidéken található, de a

⁵²⁴ Feymann, 1970. 65. Vö.: „ich das Schloß Khablstorff nit Erkhaufft, sonnder daselb ist mit Erbschafft von meinem herren vattern sailigen an mich khumen, vnnd vber ain hundert Jar bey meinem Namen der Herrn von Weyspriach gewest” – ÖStA AVA-FHKA AHK NöHA K-42 fol. 33.

⁵²⁵ ÖStA AVA-FHKA AHK NöHA F-12/A fol. 85r–86v; ÖStA AVA-FHKA AHK NöHA G-68/a/1. fol. 140r; Feymann, 1970. 61.

⁵²⁶ Deák, 1969. 131–132; Prickler, 1993. 74.

⁵²⁷ A három falu (Alsóráámóc, Felsőráámóc és Schwendgraben) birtokstruktúrája nagyon összetett, a középkor végén a lánzséri és a vörösvári uradalom, illetve a Puchheimiek osztottak rajtuk. Ifj. Jurisics Miklós 1564. évi levele szerint csak Felsőráámóc egy része tartozott Lánzsérhez. MNL OL P 184 Ser. IV. (Vegyes iratok) 1. tétel No. 4.

tőle keletre és délre lévő dombvidék, amelybe a Répce és mellékvizei mélyesztenek völgyeket, már kedvez a mezőgazdaságnak is.⁵²⁸

Az 1425. évi adománylevélben felsorolt birtokok ⁵²⁹	Az 1482. évi adománylevélben felsorolt birtokok ⁵³⁰	Az 1553. évi adománylevélben felsorolt birtokok ⁵³¹
Láncsér	Láncsér mzv.	Láncsér (vár)
Derecske	Derecske (Traussendorff) mzv.	Derecske (vámval)
Pulya (1.)	Pullendorf	Középpulya
Pulya (2.)	–	–
Doborján	Raiding	Doborján/Raiding
Deutal	Newthall	Deltan/Neuthal
Szentmárton	Szentmárton mzv.	Szentmárton (vámval)
Felsőlók	Lakendorff	Lók/Lakendorff
Alsólók	Lakenpach	Lakenpach (erődített udvarházzal)
Haracsony	Haracsony	Haracsony (vámval)
Nyék	Nyék (Nekendorff) mzv.	Nyék/Nekendorff (vámval)
Semlesdorf	–	–
Ritzing	–	Ritzing
Szergény	–	–
Urkony puszta	–	–
Pychlesdorf puszta	–	–
Boldogasszonyfalva puszta	–	–
Gobornok puszta	–	–
–	Robnyecz	Répcfő/Rabnyecz
–	Gyirót (Geresdorf)	Gyirót
–	Küllő (Gwrin)	–
–	Egered puszta	–
–	–	Alsópetri
–	–	Siegendorf
–	–	Nádasd/Rohrbach
–	–	Baumgarten

6. táblázat: A láncséri uradalom települései (1425–1553)

Korszakunk kezdetén az uradalom úgy tűnt, szilárdan áll Garai László birtokában. Garai láncséri várnagyai 1439-ben megkísérelték az északi határokat Sopron rovására módosítani és Egered pusztát az uradalomba kebelezeni, úgy látszik sikertelenül.⁵³² Garaival szemben azonban a fraknoi grófok is igényt tartottak Láncsérre azóta, hogy 1386-ban János gróf zálogjogon megszerezte a harmadát, majd hatalmasul az egészet. A kiobbant perben azonban nem neki kedveztek a bírók. A korábbi birtokos Atyinaiak utolsó leszármazottja, Zsigmond átruházta jogait Garai apjára, Miklósrá, aki királyi adományt is szerzett, így 1425-ben beiktatták, Vilmos fraknoi gróf ellentmondását érvénytelennek tekintve.⁵³³

A Fraknoiak azonban továbbra is számoltak Láncsérrel, és az Albert király halála utáni időszakban, nagy valószínűséggel Garai László fogságát kihasználva ismét birtokon belülre

⁵²⁸ Thiring, 1933. 12.

⁵²⁹ ZsO XII. 527. sz.

⁵³⁰ Házi I/5. 2. p.

⁵³¹ MNL OL A 57 3. kötet 168–169. p.

⁵³² HO II. 182. sz. A lefolytatott vizsgálat a soproniak vádját igazolta. HO III. 260. sz.

⁵³³ ZsO XI. 185., 881. sz.; ZsO XII. 527. sz. Vö.: Engel 1977. 129.

kerültek. 1445-ben Vilmos gróf ezt a várat is elzálogosította Albert hercegnek. Önmagában ez még nem bizonyítja, hogy a fraknói grófok véget tudtak vetni a Garaiak uralmának, azonban az már biztos, hogy 1447-ben a radkersburgi fegyverszünet VI. Albert osztrák herceg kezében hagyta Lánzsért.⁵³⁴

A herceg viszont nem volt egymaga, feltűnt a színen a néhai Pál fraknói gróf sógora, Pottendorfi Albert is, aki 2500 magyar forintért és 300 font pfennigért elzálogosította Lánzsért Albert herceg főkamrásának, Georg von Rorbachnak. Ez arra utal, hogy a Garaiak földesuraságának nem egyedül Albert herceg vetett véget, hanem a fraknói grófokkal fogott ehhez össze. Rorbach a radkersburgi fegyverszünet után is megtarthatta zálogjogát, továbbá 1448-ban engedélyt kapott a leromlott állapotú váron 157 forint és 30 bécsi pfennig értékben építkezni, 1451-ben pedig 6000 forintért meg is vásárolta az uradalmat.⁵³⁵ Rohrbach még 1457-ben is birtokon belül volt, sőt, Lánzsért tekinthetjük a rezidenciájának is, nemesi előnevét is onnan vette.⁵³⁶

1458–1460 között Wilhelm Mischulinger volt a várnagy, de a birtokost nem ismerjük.⁵³⁷ Ahogy fentebb, a baumgarteni uradalom tárgyalásánál kifejtettem, valószínű, hogy Ulrich von Grafeneck már ekkor megszerezte az uradalmat. Ezt erősíti, hogy 1458. szeptemberében innen keltezte egy levelét. 1462-ben már biztosan az övé, viszont Ebendorfer szerint 1463-ban a császár cseh zsoldosoknak zálogosította el, sajnos ennek részleteiről forrásaink nem számolnak be.⁵³⁸

1466-ban Grafeneck megvásárolta Mischulingertől Gyirótot és a lánzséri uradalomhoz csatolta. Ezért a birtokért később per indult, mivel 1475-ben Mátyás király Egervári Lászlónak adományozta, Grafeneck viszont nem akarta átengedni, hiszen pénzt fizetett érte, másrészt pedig a régi birtokosok, a Gősiek leányági leszármazottai is tiltakoztak Egervári beiktatása ellen. Habár 1481-ben a nádor úgy döntött, hogy egyrészt a leányág nem követelheti Gyirótot, mert az a Szent Koronára háramlott, és a király jogosan adományozta el, másrészt Ulrich jogcímét is semmisnek ítélte. Utóbbit azért, mert annak alapja, Gősi Benedek Wilhelm Mischulinger és Kronperger Lőrinc részére tett bevallása jogtalannak találtatott, ezért

⁵³⁴ DF 287184.

⁵³⁵ Chmel: Reg. 1838. 2441. sz. Pottendorfi Albertet nővére bízta meg az Albert herceggel a lányai hozományát illetően. Elvileg tehát 1444 nyara és 1447 ősze között (főleg Vilmos gróf 1446. évi halála után) lehetett arra lehetősége, hogy zálogba adja a várat vagy legalábbis annak egy részét. DL 89254. Lánzsér megvásárlására: Langmaier, 2015. 271.

⁵³⁶ *Jorg von Rorbach zum Lannse* – Házi I/4. 24., 169.

⁵³⁷ Várnagyságára: 1458. november 21.: Házi I/4. 325., 1460. október 16.: DL 4487. Deák Ernő szerint Grafeneck 1458-ban szerezte meg Lánzsért, de nem nevezte meg forrását, korábbi doktori disszertációjában viszont Mischulinger III. Frigyes kapitányaként tüntette fel. Deák 2008.18. Vö.: Deák 1969. 25.

⁵³⁸ Házi I/4. 313., I/5. 51; Ebendorfer: Chr. Au. 575–576. Haller-Reiffenstein elképzelhetőnek tartja azt is, hogy Grafeneck már 1457-ben megszerezte még V. Lászlótól. Haller-Reiffenstein, 1992. 129. 66. jz.

Grafeneck visszakövetelheti a pénzét Mischulingertől, de Gyirótot át kell engednie. Ezt követően Egervárit be is iktatták, ennek ellenére 1482-ben Gyirót mégis a lánzséri uradalom részeként tűnt fel. Abban az évben ugyanis Mátyás király Ulrich von Grafenecknek adományozta az uradalmat, amelyet ő ekkor már kb. két évtizede a birtokában tartott. Ebben az adománylevélben szerepel egy bizonyos Egered pusztá is, egy Soprontól délre fekvő Árpád-kori település maradványa, amelynek birtokáért az 1470-es–1480-as években Grafeneck és Sopron küzdött meg egymással. Az utóbbi fél győzelmével véget érő konfliktus részleteit az Ulrich von Grafeneckről szóló alfejezetben fogjuk tárgyalni.⁵³⁹

Lehetséges, hogy az 1470-es évek első felében Lánzséron pénzverőműhely is állt. Kétségtelen bizonyítékunk ugyan nincsen, de 1476-ban III. Frigyes említi Grafeneck pénzverdését, viszont ekkor már sem Trautmannsdorf, sem Baumgarten nem volt a birtokában, tehát kizárásos alapon Lánzsérra kell gyanakodnunk. Az itt készült érmék természetesen hamisak voltak, hiszen Grafeneck és a császár viszonya ekkoriban már *de facto* érvénytelenítette az 1459/60-ban kapott pénzverési engedélyt.⁵⁴⁰

Az 1482 előtti birtoklástörténet a fenti szórványadatok ellenére nincs megnyugtatóan tisztázva. Nem tudjuk, hogy Grafeneck milyen jogcímen szerezte meg az uradalmat és azt sem, hogy 1462–1463. évi kétségtelen birtokosságában az 1463. évi békekötés jelentett-e valamiféle változást.⁵⁴¹ 1471 végén egyetlen adat alapján úgy tűnik, hogy Sigmund von Weispriach volt birtokon belül, de hogy mióta és milyen jogcímen, az nem ismert.⁵⁴² 1473 után ismét Grafeneck jelenléte mutatható ki, de királyi adományt csak 1482-ben kapott a várra.⁵⁴³ Az is tisztázatlan, hogy a Garaiak 1463 után tettek-e kísérletet az uradalom visszaszerzésére, 1459-ben ugyanis Mátyás megerősítette Garai László özvegyét és gyermekeit korábbi birtokaikban, ide értve a III. Frigyes által elfoglalt Köszeget és Lánzsért.⁵⁴⁴ Köszeg esetében az 1463. évi béke miatt nem lehetett mit tenni, Lánzsér visszaadására azonban megvolt a lehetőség, persze ehhez tanácsos volt megállapodni Grafeneckkel. Ennek ellenére valószínűnek látszik, hogy Lánzsér esetében Grafenecknek jobb pozícióból indult, mint a nagybirtokos, de a kormányzatból teljesen kiszorult Garai Jób, ezért utóbbi talán nem is igen feszegette a kérdést. Az sem

⁵³⁹ DL 4487; Házi I/6. 2.

⁵⁴⁰ Gyöngyössy Baumgartenbe helyezte ezt a verdét, de ott legfeljebb 1475-ig működhetett. Doktori értekezésében 1469–1474 közötti működéssel számolt, de 1476-ból való okleveles bizonyítékot hozott rá. Ugyanitt ismerteti a Grafenecknek tulajdonított hamis pénzt. Gyöngyössy, 2016/2. 31. Vö.: Kálnoki-Gyöngyössy, 2015. 168–169.

⁵⁴¹ A Deák Ernő által említett zálogbirtokosi státusz csupán valószínűsíthető, de nem biztos. Az 1446–1463 közötti időszakra nézve jobb híján elfogadhatjuk ezt az állítást, de 1463-ban Lánzsér Mátyás király országgrészéhez került, tehát valamiféle rendezésnek kellett történnie még 1482 előtt. Deák 2008. 18. Grafeneck 1463. június 12-én, tehát még a békekötés előtt biztosan Lánzsér ura volt. Házi I/5. 70.

⁵⁴² Házi I/5. 305.

⁵⁴³ Házi I/5. 339., I/6. 2–4; HO V. 224., 227., 232., 234. sz; SO II. 483., 525.

⁵⁴⁴ DL 15348.

elképzелhetetlen, hogy az 1482. évi lánzséri adománylevél nem azért született, mert Grafeneck aktuális pereihöz szüksége volt egy oklevélre, amely vitatott birtokokat is Lánzsérhez sorol, hanem azért, mert Garai Jób 1481. évi magtalan halála lehetővé tette, hogy törvényesítsék az addig is fennálló állapotot.⁵⁴⁵

Az 1470-es–1480-as évek uradalomtörténeti adatai elég gyérek, jóformán csak annyit tudunk, hogy a baumgarteni pálos kolostor megalapítása után Rohrbach és Siegendorf Lánzsérhez került. Ulrich von Grafeneck egészen a haláláig (1487) birtokolta Lánzsért, azt követően viszont örökösei elveszítették. Mátyás király uralma legvégén Wilhelm Baumkircher kezében volt Lánzsér, aki 1490 elején királyi parancsra adta át Pogány Péter bécsújhelyi királyi provizornak.⁵⁴⁶ 1491-ben már zálogjogon a Mrakeš-testvérpár van birtokon belül. Birtokszerzésüket egy 1491. évi és egy 1508. évi oklevél kétféleképp írja le: az előbbi szerint II. Ulászló adta zálogba Lánzsért Petr és Jan Mrakešnek, utóbbi szerint viszont Mátyás adományozta Petr Mrakešnek szolgálatai elismeréseképpen, tehát adománybirtokról van szó, amelyhez Petr halála után Jannak semmi köze. Mivel az 1508. évi oklevél még Mátyáshoz köti az adományt, azzal a kényelmes magyarázattal sem élhetünk, hogy Ulászló az 1491. évi zálogosítást később örökadománnyá változtatta, viszont ekkor már csak Petrt jelölte meg kedvezményezettként. Ha valóban történt adományozás, az nem eredhetett Mátyástól, nem volt rá ideje, hiszen a Baumkirchernek szóló nyugta március 31-én kelt, április 4. után pedig Mátyás már nem volt olyan állapotban, hogy adományokat tehessen. Másrészt bizonyos pozsonyi számadások alapján úgy tűnik, hogy Lánzsér még 1491 nyarán is, közvetve vagy közvetlenül Pogány kezén volt. Más forrásaink is arra utalnak, hogy a fivérek közösen birtokolták a várat, 1495-ben Jan kapta meg azt a 190 forintos összeget, amelyet a király évente szokott fizetni a határmenti vár őrzéséért és fenntartásáért.⁵⁴⁷

A Mrakeš-fivérek rögtön érkezésük után összekülönböztek Sopron városával bizonyos szőlőkön, amelyek a város területén voltak, de az uradalomhoz tartoztak. Ezután akkor hallunk felőlük, amikor az Ulászlóval kötött szerződés értelmében Sopronnak 200 forintot kell nekik fizetni.⁵⁴⁸ Peter Mrakeš valóban úgy akarta birtokolni Lánzsért, ahogyan egykor Ulrich von Grafeneck, és miután a baumgarteni kolostor 1493 elején leégett, annak birtokait rögvest el is foglalta, hiszen a baumgarteni uradalom maradéka 1475 óta Lánzsér része volt.⁵⁴⁹

⁵⁴⁵ Engel, 2001/3. Dorozsma nem 4. tábla: Garai (nádori ág). Az adománylevél Egeredért folytatott perben való szerepére lásd: Házi I/6. VII.

⁵⁴⁶ DL 103975.

⁵⁴⁷ Házi I/6. 86; DL 88978. Utóbbinak más pontatlanságai is vannak, de erről a lánzséri konfliktusról szóló alfejezetben lesz még szó. Neumann, 2010. 352. Az évi 190 forintra: RPRH 2865. sz.

⁵⁴⁸ Házi I/6. 86., 101–102., 113., 115.

⁵⁴⁹ DL 20039.

A Mrakešek alig egy évtized után megváltak ettől az uradalomtól, pontosabban zálogba adták Ulrich von Weispriachnak. 1500-ban már Ulrich volt Lánzsér ura, 1503-ban pedig részt vett Wassani Józsné Orsolya és gyermekei Oroszvárba történő beiktatásán, mivel Oroszvárhoz tartozott a Sopron megyei, Rohrbach szomszédságában lévő Loipersbach.⁵⁵⁰

Már a Weispriachok voltak Lánzsér birtokában, amikor 1504-ben ifjabb Ulrich von Grafeneck ezt az uradalmat (illetve a hozzá fűződő jogigényét) is eladta Veit von Fürstnek, hozzátéve a Mrakeš által elvitt felszerelést és 3100 forintnyi követelést II. Ulászlótól.⁵⁵¹ Ahogy fentebb, Scharfeneck és Szarvkő kapcsán láthattuk, az ifjú Grafeneck utólag meggondolta magát, ennek alapján pedig nővérére hagyta birtokait és birtokigényeit, általa pedig azok Christoph von Zinzendorfhoz kerültek. Zinzendorf 1526-ban meg is kísérelte jogai érvényre juttatását, azonban nem járt sikerrel.⁵⁵²

Az uradalom életét Ulrich von Weispriach halála után felzaklató harcokról külön alfejezetben lesz szó. Az 1524. évi soproni magyar-osztrák vegyesbizottság elé azonban nem csupán emiatt kerültek a Weispriachok, hanem gyiróti jobbágyaik miatt, akiket a kőszegi uradalomhoz tartozó locsmándiak panaszoltak be.⁵⁵³

Az I. Ferdinánd és I. János között folyó harcokban Lánzsér 1527-től részévé vált annak a védelmi rendszernek, amely Alsó-Ausztriát és Bécset volt hivatott megvédeni Szapolyaitól. Később az oszmán fenyegetés miatt ez a védelmi funkció állandósult, a vár menedékhelyül szolgált a támadások idején, nem csupán az embereknek, de értékeiknek és okleveleiknek is. Sajnos a védelmi potenciált a Weispriach- és a Teufel-időszakban nem lehet meghatározni, ugyanis az első fegyverleltár 1553-ból maradt fenn, de az alapján a vár jól fel volt szerelve ágyúkkal, puskákkal, lőporral, ágyúgolyókkal, sőt még a golyók helyszíni pótlására is volt lehetőség a tíz darab öntőformának köszönhetően. Fivérei halála után, az 1530-as évek közepére Hans von Weispriach maradt Lánzsér egyedüli ura. A szakirodalom szívesen kapcsolta hozzá az 1526-ban otthonukból elűzött soproni zsidók letelepítését a lánzséri uradalomba, de mint arra Harald Prickler rámutatott, a bizonyítékul szolgáló oklevelek semmi konkrét letelepítést nem említenek, és Lakompakon is csak 1552-től vannak források zsidók jelenlétére.⁵⁵⁴

Weispriach 1548-ban, minden bizonnyal a gazdag fraknói uradalom átengedéséért cserébe 20 ezer forintért eladta Lánzsért az alsó-ausztriai származású királyi kapitánynak, Erasmus

⁵⁵⁰ Házi II/6. 323–327. 1500-ban Ulrich fogságba vetette egy középpulyai jobbágyát Kanizsai János szolgájának megölése miatt, Kanizsainak pedig kártérítést ajánlott. DL 20932. Szintén Ulrich lánzséri jelenlétére utal, hogy 1500 januárjában konfliktusban állt a borsmonostori apátsággal. DL 20910.

⁵⁵¹ Lampel, 1900. 94.

⁵⁵² DF 286370.

⁵⁵³ DF 276064. 11. kép

⁵⁵⁴ Deák, 2008. 19–20; Prickler, 1993. 74.

Teufelnek, akivel ekkor már rokonságba került Susanna lánya révén, aki Teufel öccséhez ment feleségül. Ahhoz, hogy az uradalmat magyar szokásjog szerint is teljesen törvényesen bírhasa, Teufelnek be kellett kerülni a magyar nemesség soraiba. Nem lehetett véletlen, hogy erre a felvételre pont 1548. szeptember 12-én került sor.⁵⁵⁵

Jóllehet 1548-ban az uradalom legnagyobb része Teufelhez került, volt néhány birtokrész, amely csak később cserélt gazdát. Az egykori baumgarteni uradalom három faluját és bizonyos nyéki szőlőit csak 1550 májusában adta el Weispriach. Alsópéterfától pedig csak 1552-ben vált meg.⁵⁵⁶ A lánzséri uradalom megszerzésének „darabossága” azonban nem jelenti, hogy Teufel és Weispriach között rossz volt a viszony. Sőt előbbi 1551. április 11-én hálából átadta Hansnak Felsőküllő birtokot, kivéve a határában álló elhagyott udvarházat.⁵⁵⁷ A baumgarteni birtokok megtartására azért lehetett szükség, mert Weispriach 1550 májusáig még soproni ispán volt, tehát rendelkeznie kellett földbirtokkal a megyében.

Erasmus Teufelhez köthető a lakompaki kastély felépítése, amely egy addig jelentéktelen települést megindított azon az úton, hogy a 17. századra uradalmi központtá váljon. Christoph Teufel beadványa szerint Erasmus 1548/1549-ben bevezette I. Ferdinánd vadászati tilalomról szóló 1548. október 24-én kelt rendeletét. Ez nem lett volna kötelessége, hiszen az csak Alsó-Ausztriára vonatkozott, minden bizonnyal a jobbágyok vadászati tevékenységének és fegyverviselésének akart törvénytelen eszközökkel gátat vetni.⁵⁵⁸

Habár Erasmust 1548-ban elnyerte az indigenátust és 1550-ben le is tette a szükséges esküt, a palásti csatában történt foglyulejtése, majd kivégzése után a magyar rendek nem kívánták a Teufelek kezén hagyni az uradalmat és 1553-ban külön törvénycikket hoztak a vár magyar kézbe történő visszavételének szükségességéről. Ez még abban az évben megvalósult, Oláh Miklós esztergomi érsek vásárolta ki a Teufeleket 47.600 rajnai aranyforintért. A lánzséri és az egykori baumgarteni uradalom ezzel kikerült a német származású zsoldos- és hivatali nemesség fennhatósága alól.⁵⁵⁹

Az uradalom területére a 16. században nagy számban vándoroltak horvátok. Ez a folyamat már Hans von Weispriach idején megkezdődött (Baumgartenből adatolható horvát jelenlét), de

⁵⁵⁵ MNL OL A 57 2. kötet 257. p. Teljes szövegű másolata: MNL OL A 35, 1548., No. 441.

⁵⁵⁶ MNL OL A 57 2. kötet 402–403. p; Glatzl, 1950. 13.

⁵⁵⁷ „totali possessioni Felsewkelew vocata in comitatu Soproniensi existens simul cum omni suo in eadem habito, dempta curia nobilitari deserta extra ipsam possessionem habitam [...] magnifico Joanni Waÿspracher ipsiusque heredibus et posteritatibus universis pro bona amicitia et charitate, qua erata eum afficiebatur” – MNL OL A 57 2. kötet 433–434. p.

⁵⁵⁸ Prickler, 1993. 74; MNL VaML KFL Kőszeg város tanácsának iratai. Acta Miscellanea. 1548. október 24., 1550. január 4.

⁵⁵⁹ Deák, 2008. 20; Graf, 1926. 98; Pálffy, 2016. 295. 1553. évi 30. tc. 1§ Mon. com. III. 459.

nagyobb mérvű letelepedés, illetve új horvát falvak (Kaisersdorf, Weingraben) megalapítására csak az Oláh-korszakban került sor.⁵⁶⁰

A borostyánkői uradalom

Ez az uradalom a Habsburg-kézre került birtokok közül az egyik legnagyobb volt, ugyanis 19 adózó helység tartozott hozzá, amely a 16. század második felében 10 újonnan létrehozott bányásztelepüléssel egészült ki, viszont egy települést elveszített 1499-ben, amikor I. Miksa Sinnersdorfot elzálogosította a szomszédos talbergi uradalom urának, Georg von Rottalnak. A falu ezt követően a talbergi uradalom és Stájerország részévé vált, a mai térképeken is furcsa betüremkedés Burgenland területén.⁵⁶¹ A legvárosiasabb település Pinkafő volt, ahol szerdánként volt hetivásár, és már a 15. század végén fiókharmincad működött itt. Borostyánkő csak a 16. század végére érte el a mezővárosi szintet.⁵⁶² Az uradalom legnagyobb része hegyes, erdőkkel borított vidéken feküdt, de határmenti elhelyezkedése miatt kereskedelmi szempontból mégis fontosak voltak a Pinkafőn át Stájerországba vezető utak, egy 1554. évi adat alapján az élelmes kereskedők és marhahajtók ki is használták a hegyi ösvényekben rejlő lehetőségeket, hogy elkerüljék a vámfizetést. A hegyvidék ásványkincseit (vas, réz, arany, kén, kő) már a Kanizsaiak idejében kiaknázták, a bányaművelést a Königsbergerek, különösen Ehrenreich és utódai fejlesztették tovább, Neustiftben például négy olvasztóhutát építettek.⁵⁶³ Az 1445. évi hadjárat során jutott Frigyes kezére, aki 1446-ban eladta tanácsosának, a stájer Walther Zebingernek 8000 magyar forintért. Az 1447. évi fegyverszüneti okmányban szerepel, az 1491. évi békeszerződésben is, az 1463. évi békében viszont nem. Bariska István szerint ennek oka, hogy 1463-ban Borostyánkő a Zebingereké volt, de ez már 1447-re is igaz, tehát érdemes újra megvizsgálni Borostyánkő 1447 és 1491 közötti státuszát és jog szerinti hovatartozását. Bariska feltételezi, hogy a kimaradás mögött az állt, hogy a császár kivonja az uradalmat a szerződés szerint a magyar félnek teljesítendő szolgáltatások alól, ugyanakkor láthattuk, hogy ezek a szolgáltatások gyakorlatilag csak a tizedszedésre terjedtek ki, minden mást a békeokmány szerint Frigyes kontrollált. Ilyen feltételek mellett kérdéses, miért érte volna meg számára a trükközés, abban mégsem reménykedhetett, hogy idővel a magyarok elfelejtik, hogy egykor Borostyánkő is Magyarországhoz tartozott, hiszen ez a tény még Zebinger zálogszerződésében, sőt a lenti 1471. évi szerződésben is szerepelt. Mátyás király nem is felejtette el, hogy Borostyánkő ügye rendezetlen, 1463-ban ideiglenesen Zebinger fiának,

⁵⁶⁰ Tobler, 1986/2. 15–17; Tobler, 2017. 187–188; Hist. Atlas 2011. 240.

⁵⁶¹ Prickler, 1960. 25; Prickler, 1972. 18–19. Sinnersdorf hovatartozása még a 19. században is vita tárgyát képezte Magyarország és Stájerország között. Prickler, 2009. 497.

⁵⁶² Bariska, 2003. 23–24; Weisz, 2012. 170; 1498. évi 34. tc. DRMH IV. 110.

⁵⁶³ Sarusi Kiss: Gedenkbücher III. 378; Prickler, 1960. 175–196.

Thomasnak a kezén hagyta, amíg a régi birtokosokkal nem történik megegyezés. Ezt a döntést ráadásul a királyi tanács is jóváhagyta, bizonyára a kedvezményezett külföldi származása miatt. Zebingernek arra is volt gondja, hogy ezt az oklevelet a koronázás után privilegialis formában átírassa. 1471-ben már egy másik Zebinger fiú, Wolfgang és nővére, Katharina birtokolják az uradalmat. Wolfgang valószínűleg belekeveredett Andreas Baumkircher császár elleni Fehdejébe, ezért 1471-ben ingyen átadta Borostyánköt a császárnak. Az uradalom kezelését évi 200 forintért Konrad Zirkendörferre bízta, aki 1478-ig maradt. Ekkor Sigmund Prüschenknek adták bérbe a várat és tartozékait. 1483. október 10. előtt Borostyánkő vára leégett, de újjáépítették, mert később Sigmund engedélyt kapott arra, hogy ott 40 gyalogost tartson császári költségen. Prüschenk után 1484-ben Georg von Pottendorf főpohárnok vette bérbe az uradalmat, akit Frigyes így próbált a saját pártján tartani Mátyás király ellenében.⁵⁶⁴ Halála után Prüschenk kapta vissza, aki 1485. február 7-ig Pangratz Lustainer várnagyon keresztül őrizte. Később Hans von Königsbergé lett az uradalom, aki megvédte azt a magyar király ellenében, azonban költségeivel adósak maradtak a Habsburgok. Pottendorf halála Mátyás királyt is cselekvésre bírta, ő 1486-ban Ulrich von Grafenecknek adományozta Borostyánköt, aki azonban sohasem tudott a birtokába lépni, magyar ostromra legfeljebb 1487 őszén kerülhetett sor. 1493-ban III. Frigyes négy évre elzálogosította a várat Königsbergnek, majd egy év múlva Caspar von Volksdorf kapta meg kezelésre (*pflugweis*), tehát ebben az esetben nem volt szó zálogosításról, I. Miksa bármikor visszahívhatta Volksdorfot. Egy ideig Jakob von der Dürr kezén volt. 1517-ben I. Miksa, visszavásárlási joga fenntartása mellett 8000 forintért eladta az uradalmat Hans von Königsberg öt fiának. 1530-ban az I. Ferdinánd oldalán küzdő és Szombathely elfoglalásában segédkező Königsbergnek hátralékos zsoldjuk fejében Alsó- és Felsőört is zálogba kapták. Ugyanebben az évben az oszmánok és a Szapolyai-párt jelentette veszély miatt a Königsbergnek I. Ferdinándhoz fordultak segélyért a vár erősítése érdekében. Innentől kezdve Bécs rendszeresen segélyezte a Borostyánkön végzett építkezéseket. 1533-ban I. Ferdinánd ígéretet tett, hogy még 16 évig nem fog élni a visszavásárlási jogával, illetve nem kényszeríti a birtokosokat, hogy a 8000 rajnai forint kifizetése előtt adják át a várat. Utóbbi kitétel alapján a Königsbergnek teljesen jogosan fordultak I. Ferdinándhoz a várépítés finanszírozása érdekében, hiszen ha az uralkodónak örökös visszavásárlási joga van és

⁵⁶⁴ Bariska, 2007/1. 29., 34., 42; Prickler, 1960. 20–23; ÖStA AVA-FHKA AHK NöHA B-8 fol. 6., 9., 12–13; DL 15855; Chmel: Reg. 1840. 7668. Pottendorf nem egyszeri zálogösszeget fizetett, hanem negyedévente bérleti díjat. RegImp XIII/30. 104. sz. A vár leégéséről és a zsoldosfogadásról egy mára már elveszett oklevél kivonata tájékoztat. NöLA HA Seefeld, Hardegger Urk. 392–393. A királyi tanács szerepe külföldieknek juttatandó birtokadományoknál: Kubinyi, 1988. 150. Hasonlóképp Sigmund von Weispriachot sem egyedül honfűsította a király, hanem a királyi tanács beleegyezésével. DL 24740. 8. p.

ugyanannyiért veheti vissza az uradalmat, amennyiért 1517-ben I. Miksa eladta, akkor a Königsbergiek gyakorlatilag alig többek egyszerű zálogbirtokosnál, és ez a szerződés nem teszi őket érdekeltté abban, hogy sokat költsenek az uradalomra. Végül a visszavásárlási joggal a Habsburgok sosem éltek, a Königsbergiek 1644-ig birtokolták Borostyánköt, amikor is Batthyány Ádámnak adták el.⁵⁶⁵

A kőszegi uradalom

1451. évi urbárium ⁵⁶⁶	1554. évi urbárium ⁵⁶⁷
Kőszeg	Kőszeg
Alsócák	Alsócák
Alsószakony	Alsószakony
Asszonyfa	Asszonyfa
Doroszló	Doroszló
Felsőcák	Felsőcák
Felsőszakony	Felsőszakony
Frankó	Frankó
Gencs	Gencs
Gór	-
Locsmánd	Locsmánd
Lukácsháza	Lukácsháza
Nagybarom	Nagybarom
Németzsídány	Németzsídány
Pöse	Pöse
Tömörd	Tömörd
-	Borsmonostor

7. táblázat: A kőszegi uradalom települései (1451–1554)

Korszakunk elején, az 1451. évi urbárium Kőszeget leszámítva 15 helységet sorolt a kőszegi uradalomhoz. Amint ez a fenti táblázatból kiderül, egy évszázad múlva a helyzet csaknem változatlan, mindössze Gór „veszett el.” Borsmonostor viszont csak ideig-óráig tartozott az uradalomhoz a 16. század közepén, amíg a kőszegi zálogbirtokosok az apátság protektorának számítottak. Az uradalom egy magterületből és több kis exklávéból (Gencs, Frankó-Locsmánd, Nagybarom, a két Szakony, Gór) állt, területén egy fiókharmincad működött, a szlavóniai

⁵⁶⁵ Bariska, 2007/1. 42–43., 69–93; Prickler, 1960. 23–32; ÖStA AVA-FHKA AHK NöHA B-8 fol. 14–17., 34–35, 37., 39. Walther Zebinger 1456-ban vagy kevéssel azután halt meg. Heinig, 1997. 181. Lustainer másfél évig volt várnagy, még Prüschenk tette oda, (NöLA HA Seefeld, Hardegger Urk. 413.) és Pottendorf idejében is végig ő lehetett a tiszttartó. 1487-ben, ha Borostyánkön volt is ostrom, az nagyon rövid ideig tartott, mert Mátyás király csak október 23-án adta ki rá a parancsot Bécsben, végrehajtási határidőül pedig a fegyverszünet október 28.-i kezdetét szabta meg. DL 103935. Vö.: Péterfi, 2015. 83; Toifl, 2012. 31. Unresttől tudjuk, hogy Andreas von Weispriachot egy bizonyos Königsbergért cserébe bocsátották szabadon, kérdéses, hogy ő Hans von Königsberg volt-e, és milyen körülmények között esett magyar fogságba. Unrest 145. A zálogjog és az örökös visszavásárlási jog között, ha bővebben nem szabályozták, leegyszerűsítve annyi volt a különbség, hogy az elsőnél a zálogba adó fél akarata és anyagi lehetőségei döntötték el, mikor váltja vissza, utóbbinál viszont a vásárló dönthette el, meddig kívánja megtartani. A valóságban persze ezeket a tranzakciókat mindig rövidebb-hosszabb tárgyalások kísérték a zálogösszeg/vétélár melletti egyéb adósságok miatt.

⁵⁶⁶ Bariska, 1993. 43–44.

⁵⁶⁷ Bariska, 1993. 43.

harmincadhivatal alá tartozó kőszegi. Az uradalom területén jelentős szőlőművelés folyt a 16. században. A falvak egy része (Asszonyfa, Doroszló, Gencs, Pöse) nem volt teljesen az uradalom birtokában, kisebb birtokosai is voltak, akik (elvileg) végig magyar adójoghatóság alá tartoztak.⁵⁶⁸

Kőszeg, bár státusa szerint földesúri joghatóság alatt lévő város volt, de hibásan értékelnék, ha mindenestül elfogadnánk Verbőci István kemény megállapítását, miszerint az ilyen városok nem valódi városok, lakóik pedig csupán jobbágyok. Mindenekelőtt Kőszegnek voltak városfalai, amelyek ráadásul elengedhetetlenül szükséges, kiegészítő részei voltak a várban összpontosuló védelmi rendszernek. Számos kiváltságot, pl.: szabad bíróválasztást, szabad költözködési jogot, kamarahaszna-mentességet, elsőfokú bíraskodási *exemptiót*, bizonyos vámfizetési mentességeket nyertek el az Anjou királyoktól és Zsigmondtól, egy részüket már földesuruk, Garai Miklós nádor közbenjárására, ehhez jöttek továbbá a földesúr által adott ideiglenes vagy tartós kiváltságok. A lakosok tehát teljes joggal hivatkoztak magukra polgárként, önkormányzatiságát illetően pedig nem csupán városi tanáccsal rendelkezett, de a 16. század első harmadától már fizetett városi jegyzővel is. Önkormányzatuk egykamarás volt, a külső tanács csak 1568–1572 között alakult meg. Kőszegi polgárt csak a városi bíróság előtt lehetett perbe fogni, földesúri bíraskodásra csak akkor kerülhet sor, ha a város nem intézkedne megfelelőképpen. Voltak persze sikertelenségeik is, a polgármesteri intézményt például nem tudták kiépíteni, az önkormányzat igazgatási és törvénykezési hatásköre nem vált szét, e tekintetben a közeli Csepreg például fejlettebbnek számított. Kőszeg tagja volt a nyugat-magyarországi városszövetségnek (korszakunkban ez Kőszeg, Csepreg, Rohonc és Szombathely volt, illetve természetesen Sopron), amely a soproni jogot alkalmazta. Később a pártatlan bíróságok működése idejében (16–17. század) vezető szereppel is bírt, mivel Sopronnal ellentétben a Habsburg-kézre került uradalmakban birodalmi jogot is alkalmaztak, ehhez pedig Kőszeg adminisztratív és végrehajtó személyzetet biztosított a fejletlenebb Kabodlak és Borostyánkőnek. A város elsősorban kereskedelemről élt, legfontosabb exportcikke a bor volt, de nem volt elhanyagolható sem kézműipara, sem hadiipara sem. Kőszegen szerdánként, Locsmádon pedig 14. századi adatok szerint hétfőnként volt hetivásár. 1545-ben a marhakereskedelemben is bekapcsolódtak, miután jogot szereztek élőállatok felvásárlására. A kereskedelem és a gazdaság mellett a 16. században a népesség is

⁵⁶⁸ Bariska, 1993. 43–44; Bariska, 2003. 12; 1498. évi 34. tc. DRMH IV. 110; Varga, 2001. 287. A Rumiak asszonyfai és doroszlói, Ládonyi Demeter gencsi ill. Litteratus Bálint pősei birtokrészét felvették az 1549. évi dikaösszeírásba, míg a kőszegi részt nem. Maksay, 1990. 869., 886., 912.

ugrásszerűen fejlődött.⁵⁶⁹ A városfalak jó karban tartásáról elsősorban a polgárságnak kellett gondoskodnia, ehhez engedéllyel felhasználhatták az uradalom jobbágyságának robotszolgáltatását. Szükség is volt erre az együttműködésre, hiszen Jurisics Miklós maga írta 1532-ben I. Ferdinándnak: „A vár ugyanis a városfalakon belül áll, s ameddig a város tartja magát, addig tartható a vár is, de tovább nem.” Kismartonhoz hasonlóan Kőszegen is volt zsidó közösség a korszakban, egészen addig, amíg 1540-ben I. Ferdinánd ki nem utasította őket.⁵⁷⁰

Kőszeg, ahogyan fentebb már jeleztük, ostrommal került Frigyes király birtokába 1445 közepén. A hódító ezután keményen példát statuált: a birtokait ért korábbi pusztításokat megbosszulandó 80 embert akasztatott fel. Egy év múlva már enyhült haragja a város iránt, amelynek megerősítette korábbi kiváltságait, továbbá címet is adományozott neki.⁵⁷¹ Ez év nyarán több várnagy párhuzamos működéséről tudunk, akik meg akarták akadályozni haraszi Tapán Kelemen országbírói ítélmester magyarbaromi birtokszerzését.⁵⁷² A következő évben Bernard Mittendorfernek zálogosította el az uradalmat 3000 forintért. Mittendorfer ebben a minőségében rátette kezét a kőszegi harmincadbevételekre is. Az ő zálogurasága 1451-ig tarthatott.⁵⁷³

Ekkor Ulrich von Grafeneck került a vár élére, aki 1452-ben ingyen kapta meg Kőszeg és Rohonc bérletét, de a következő évben 700, azután pedig évi 600 forint fizetését vállalta. 1454 elején még őt találjuk Kőszegen⁵⁷⁴ Ulrichot rövid időre Bernard Krabatsdorfer követte, akinek az idejében a locsmándiak elfoglalták a borsmonostori apátság néhány birtokát, ami perhez vezetett Bertalan apáttal. Mivel ez is egy „határokon” átnyúló per volt, érdekes látni, hogy a magyar jogszokások mennyire tudtak érvényesülni a külföldi kapitányok által ismert német joggal szemben. Ebben a korai időszakban, a Habsburg térnyerés első évtizedeiben talán nem meglepő (miként az láthattuk korábbi példákban is a fraknoi, a kaboldi és a kismartoni uradalmak

⁵⁶⁹ Bariska, 1979. 72–80; Bariska, 2014/1. 158–159; Bariska, 2006. 438–440; Horváth–Kiss: Kőszeg 67–70. Gedenkbuch 439. sz; Bariska, 2003. 24–25; Weisz, 2012. 159., 170; Bariska, 1982. 249. A város kiváltságleveleit a 16. században összegyűjtötték és lemásolták: DF 262266. A városi jegyzőket felsorolja Bariska, 2007/1. 129. A pártatlan bíróságokra: Uo. 90–113.

⁵⁷⁰ Horváth–Kiss: Kőszeg 71. Az idézet forrása: Jurisics Miklós levele I. Ferdinándhoz. Kőszeg, 1532. augusztus 28. In: Kőszeg ostromának emlékezete 33–36. Bariska István fordítása. A kőszegi zsidó közösséghez a teljesség igénye nélkül: Balogh, 1907. 51. (1406., 1455.); MZsO XIII. 62. (1527.); Bariska, 2007/1. 117.

⁵⁷¹ Ernst, 1957. 392; Horváth–Kiss: Kőszeg 70.

⁵⁷² „castellanorum serenissimi principis domini Friderici” SO II. 322–323.

⁵⁷³ Bakay, 2001. 172; Bariska, 1998. 34; Horváth, 1984. 574; Bariska, 2007/1. 43. Az 1451. évi záródátum nem bizonyos, ugyanis 1450-ben egy bizonyos Stephan Matendorfer tűnt fel kőszegi várnagyként, aki tizedvitába került Salánki Ágoston püspökkel, majd Rómához kellett fordulnia, amikor a püspök, a szentszéki törvényeket áthágva kiközösítette őt a tizedek visszatartása miatt. XV. századi pápák II. 281. Erről bővebben: Nemes, 2011. 49. Fontos azonban felhívni a figyelmet arra, hogy Ulrich von Grafeneck például nem várnagy, hanem kapitányi címet viselt (Házi I/3. 334.), tehát Matendorfer is lehetett Mittendorfer alárendeltje. Jakob von Schönegg feljegyzései alapján Elisabeth Gmoser feltételezi, hogy a Matendorfer családnév valójában Mittendorfer, Sthephan tehát Bernard rokona is lehet, aki az utóbbi halála után vette át Kőszeget és Rohoncot. Gmoser, 2002. 84.

⁵⁷⁴ 1451. október 5.: Házi I/3. 333–334. NAČR RM Listiny (1085–1875) 2753; 1454. január 13.: Házi I/4. 50.

kapcsán), hogy a magyarországi hiteleshelyhez fordulás még bevett dolognak számított. Az eredményességét viszont nem ítélnél meg, mivel nem tudni, hogy a csornai konvent vizsgálatának lett-e eredménye.⁵⁷⁵

1456-ban Frigyes császár Friedrich Zengernek adta bérbe Kőszeg várának és városának, illetve a rohonci uradalomnak a kezelését. A bérleti díjat pontosan nem ismerjük, de azt tudjuk, hogy 1459 végén Zengernek 1200 forintnyi restanciája volt. Utóbbi kifizetéséhez a bérlet lejártáig (1460. június 24.) kapott haladékot. A tartozás ellenére a császár kész volt meghosszabbítani Zenger bérletét, de immár nem határozott időre, hanem fenntartva magának a jogot, hogy egy év letelte (1461. június 24.) után akármikor megszüntethesse azt, ha negyed évvel korábban bejelenti ezt a szándékát. A bérleti díjat évi 400 forintban határozták meg.⁵⁷⁶

1461-ben Albert herceg csapatai Tulln ostroma során fogságba ejtették Zengert és elfoglalták Kőszeg várat. Utóbbi a herceg átadott magyar szövetségeseinek, Rozgonyi Jánosnak és Rénoldnak. Ők mindjárt alkudozni kezdtek a Kanizsaiakkal, akiknek készek voltak átengedni egy Ausztriában elfoglalt várukat, ha közbenjárnak Mátyás királynál annak érdekében, hogy nekik adományozza Kőszeget. A Kanizsaiak belementek az alkuba, hiszen semmit sem veszíthettek, Kőszeg ugyanis eredetileg sem volt az övék, most viszont kaphatnak érte egy másik várat. A Rozgonyiaknak is előnyös volt az üzlet, mert egy olyan várat engedtek át, amely csupán a hadi szerencse pillanatnyi kedvezése révén volt az övék, cserébe viszont a Kőszegiek ki tudják jární a királyi adományt Kőszegre, amelyről a több oldalról érkező nyomás hatására talán könnyebben mond le a császár. Az alku kétségtelen vesztesei a Garaiak lettek volna.⁵⁷⁷ Sajnos nem tudni, hogy mi valósult meg ebből a tervből, de később III. Frigyes visszaszerezte Kőszeget és visszaadta Zengernek, aki 1462 végén szabadult ki a fogságból.⁵⁷⁸

⁵⁷⁵ DL 14993. A forrásból nem derül ki, hogy Krabatsdorfer mikortól volt kapitány. 1457 elején a császár követi közt van, akik az V. László-párti zsoldosvezérekkel tárgyaltak. Chmel: Mat. II. 121. Bakay Kornél 1465-re tette Krabatsdorfer kapitányságát, ám forrását sajnos nem adta meg. Bakay, 2001. 174. Abban az évben III. Frigyes épp hogy Friedrich Zenger kőszegi *pfleger*nek írt parancslevelet. HO III. 276. sz.

⁵⁷⁶ ÖStA, HHStA AUR 1459. XI. 6; regesztája: Chmel: Reg 1840. 3762. sz., ill. RegImp XIII/18. 162. sz. Korábban ezt az oklevelet tévesen 1449. november 5-re datálták (Chmel: Reg. 1838. 2596. sz.), ennek alapján a szakirodalomban is 1449-hez kötötték Zenger első záloguraságát. Azonban Joseph Chmel két regesztáját összevetve olyan mértékű egyezésre bukkanunk a bérbeadás körülményeit (1200 forintos restancia összetétele) illetően, ami nem magyarázható mással, mint hogy tulajdonképp egyazon szövegről van szó. Elképzelhető, hogy épp Chmel fedezte fel a hibát, de az is, hogy az oklevélnek volt egy félre nem datált másolata, mivel a Franz Christoph von Scheyb kéziratában (ÖStA HHStA HS W 170. fol. 280.) is mindkét évszámot említik.

⁵⁷⁷ DL 15631; Theuer, 1994. 288.

⁵⁷⁸ Vancsa, 1927. 394; Schäffer, 1983. 158–159. Bakay Kornél úgy vélte, hogy 1460-ra a Garaiak vissza tudták szerezni a várost. Erre a fenti testvérharc kétségtelenül biztosíthatott lehetőséget, azonban maga az állítás nem áll biztos lábakon. Bakay szerint azért birtokolták a Garaiak Kőszeget 1462. június 30-án, mert ekkor a kőszegi városbíró átíratta Garai Miklós 1407-ben kelt kiváltságlevelét. (DF 262227.) Ugyan nem tudni, pontosan mi vitte rá a városbíróra arra, hogy az átírást elkészíttesse, de azt nem egy hiteleshelyen kérte, hanem egy császári közjegyzőtől. Maga az átírás, mint bizonyíték azért sem elegendő, mert ebben az esetben 1505-ben is a Garaiaknak kellett volna birtokolniuk Kőszeget (DF 262235.), ami az 1481-ben kihalt családot megoldhatatlan feladat elé állította volna. Bakay, 2001. 172. Bariska István szerint Baumkircher 1469-ben el is foglalta Kőszeget, bár ebben

Ő ezután egészen haláláig birtokolta. 1469 márciusában Andreas Baumkircher ostrom alá vette Kőszeget. Zengert a későbbiekben hatalmaskodásai miatt több panasz is érte a magyarok részéről.⁵⁷⁹ Amikor 1477-ben háború tört ki III. Frigyes és Mátyás király között, a város a frontvonalba került, maga Zenger is egy magyar támadás során esett el. Ezt követően az uradalom kezelését rövid időre Wilhelm Heilingsteter vette át, de már 1478 januárjában át kellett azt adnia Christoph von Rottalnak.⁵⁸⁰

A Mátyás király és Frigyes császár között kitört háború nyomán Christoph von Rottal kőszegi kapitány is aktivizálta magát, pusztítva a környező magyar területeket. Magyar segítői is akadtak, pl.: Gotthard Miklós vagy Visi Bálint. Utóbbit emiatt Mátyás jószágvesztésre ítélte.⁵⁸¹ Mátyás végül 1483 elején szánta rá magát Kőszeg visszaszerzésére, amit rövid idő alatt meg is valósított.⁵⁸²

A vár elfoglalásával az uradalom királyi kézbe került. Mátyás első intézkedései között megerősítette a város kiváltságait és öt évre elengedte a kőszegiek számára a hegyvám beszolgáltatását, mivel szőlőik elpusztultak a harcok során, és a földesúri adó alól is felmentette őket, hogy kijavíthassák a városfalakat. A vár reneszánsz stílusú átépítésére is a magyar uralom éveiben került sor. 1484-ben a polgárok részleges harmincadmentességet kaptak.⁵⁸³ A király később, Fraknóhoz és Kismartonhoz hasonlóan ezt a várat is Corvin János hercegnek adta. Apja halála után, az országnagyokkal folytatott tárgyalás során a herceg ígéretet kapott arra, hogy megtarthatja.⁵⁸⁴ A Mátyás által legkésőbb még 1483-ban kinevezett várkapitány, Batthyány Boldizsár a király halála utáni zavaros helyzetben lecapott a szomszédos Bozsokra és Szerdahelyre és azokat Kőszeghez csatolta. Nem sokáig élvezhette azokat, hiszen legkésőbb

az esetben sem tarthatta meg a császárral való fegyverszünet után. Bariska, 2005. 308. Gmoser szerint 1464–1472 között felváltva Sigmund von Prüschenk és Sigmund von Weispriach is feltűntek Kőszeg birtokosaiként, azonban forrásait egyelőre nem tudtam ellenőrizni. Gmoser, 2002. 86.

⁵⁷⁹ Házi I/5. 333–334; DF 265165. Zenger hatalmaskodásaihoz lásd még DL 101279. Eszerint (már ha a birtokaikért küzdő Hollósi Jakab és György nem estek a rágalmazás bűnébe) Zengernek magyar segítői is akadtak, pl.: Hollósi Mihály. Ugyanez az oklevél megnevez egy Kelemen nevű kőszegi alvárnagyot is. A Hollósi Mihályt ért vádak valóságtartamához meg kell jegyeznünk, hogy 1475-ben viszont méltónak bizonyult arra, hogy megválasszák Vas megye egyik szolgabírójának. DL 107024.

⁵⁸⁰ Horváth–Kiss: Kőszeg 71; Unrest 83. Zenger halála 1477/1478. fordulóján következhetett be. Mivel 1478. január 22-én III. Frigyes már megjutalmazta a kőszegiek hűségét, ezért valószínűleg ezt megelőzően zajlott le a magyar támadás. Legvalószínűbb, hogy szeptember 10. (Frigyes figyelmeztető levele, kiadva HO I. 240. sz.) és december 1. (a békekötés) között. III. Frigyes parancslevele Wilhelm Heilingsteter kőszegi pflegernek: StLA AUR 7688 e/15

⁵⁸¹ DL 45827. Vö.: DL 45851., SO II. 545–546; Rottal később magas udvari tisztséget nyert el, császári tanácsos, kamarás, 1488-ban pedig Miksa főherceg főpohárnokmestere lett. Heinig, 1997. 235. A Rottal elleni panaszok témaként szolgáltak az 1480 márciusi Habsburg-magyar tárgyalások alkalmával: Károlyi, 1892. 38.

⁵⁸² Horváth, 2011. 117; Solymosi, 1983. 94. Bonfini szerint kis erőekkel foglalta el, Bakay Unrest alapján azt közli, hogy Rottal szabad elvonulásért cserébe feladta. Bonfini IV/1. 120; Unrest 137–138; Bakay, 2001. 174.

⁵⁸³ HO II. 228. sz; ÖStA AVA-FHKA AHK NÖHA G-68/B fol. 43; Horváth–Kiss: Kőszeg 71; Gergelyffy, 1963. 10.

⁵⁸⁴ Jajca 71.

1490. október 8-án várnagya, Csolnoki Albert Batthyány távollétében feladta a várat I. Miksa seregének. Ezután még egy darabig várnagyi pozícióban maradhatott, megerősítve a gyanút, hogy nem nehezítette meg túlságosan a támadók dolgát. Az 1491. évi békekötés után a két elfoglalt birtok Rohonchoz került.⁵⁸⁵

A pozsonyi béke után előbb Rottal fivére, Georg kapta meg Kőszegét (1491–1492), majd 1492 első hónapjaiban a Prüschenk-fivéreknek, Sigmundnak és Heinrichnek adták át III. Frigyes élete tartamára. A császár ezt az adományt nem teljesen a béke szellemiségében „als regierunder herr vnd lanndsfurst in Österreich vnd Steir” tette, hivatkozási alapot nyújtva az osztrák kormányzerveknek és rendeknek ahhoz, hogy Kőszeg Ausztriához tartozása mellett érveljenek. Mint fentebb szó volt róla, Heinrich Prüschenk 1492. februárban–márciusban Budán tartózkodott, mivel neki és követársainak kellett kivenni a magyar rendek írásos nyilatkozatát és esküjét a pozsonyi béke megtartására. Mivel a szerződés pontjai az országgyűlés nemtetszésével találkoztak, Ulászlónak engedményekre kellett rávennie Miksát, hogy ne kívánja mindenki esküjét, elégedjen meg csak a magyar elit kötelezvényével. Erre az engedményre Prüschenk vette rá a római királyt, cserébe Ulászló azzal jutalmazta, hogy a Frigyes-től zálogjogon már a kezében lévő Kőszegét magyar jog szerint is neki és Sigmund fivérének adományozta. A Prüschenkek 1494-ben készek voltak elcserélni I. Miksával más birtokokért. Ez akkor nem valósult meg, viszont a róla való tárgyalások a következő évben is folytak. Időközben a szomszédos borsmonostori apátság és a Pokiak perében határjárást rendeltek el, az erről szóló oklevél pedig megemlíti, hogy a kőszegi várnagy ezer emberrel vonult fel, hogy az uradalmához tartozó Locsmánddal érintkező határszakaszt ne engedje megjárni. Végül 1503-ban engedte át Heinrich gróf. Ekkor Friedrich Härber szintén évi 100 forintért kapta meg, 1514-ben Petr Mrakeš kezére került, aki 1515 végén konfliktusba került a soproniakkal. Halála után egy darabig Jan Mrakeš kezébe került az uradalom, de 1517 végén át kellett adnia Sárkány Ambrusnak. Sárkány már 5600 ft. zálogösszeget fizetett Kőszegért. Ő 1521 végéig tartotta kézben az uradalmat, akkor visszaváltották és 1522 áprilisában 6000 ft. zálogösszeg fejében Erdődi Péternek adták, hogy kárpótolják Császárvárért. A szakirodalom állítása szerint 1526-ban Bátori István nádor volt a zálogbirtokosa, ennek a forrásokban nem bukkantam nyomára. A Szapolyai elleni nyugat-magyarországi hadműveletek során az uradalom ki volt téve a János-pártiak támadásának, a magyar elővárost és a környező falvakat 1527 nyarán Bodó Ferenc csapatai fel is gyújtották. Erdődi nem sietett a város segítségére, ellenben Ferdinánd hadvezérei (Ernst von Fürst, Matthäus Teufel, Dietrich von Hartitsch) igen,

⁵⁸⁵ DL 18849; DL 107116; ÖStA HHStA RK Reichsregister AA fol. 215rv, 216r; Horváth–Kiss: Kőszeg 71; Solymosi, 1983. 95–96.

ők később is támaszpontul használták. 1529-ben pedig Erdődi hűtlenség miatt elveszítette. Kőszeg volt az egyetlen Habsburg-uradalom, amely a 16. század első felében évekig magyar zálogbirtokosok kezén lehetett.⁵⁸⁶

Erdődi után, leszámítva azt a kis intermezzót, amíg Dietrich von Hartitsch állt a vár élén, 1529. november 9-én Kőszeg máig leghíresebb birtokosához, Jurisics Miklóshoz került a bécsi udvar felhalmozott tartozásaiért (5348 frt.) zálogul. A várkapitányi címet a zálogbirtokos viselte, alatta a várnagy szolgált, 1530. április 4-én éppenséggel Michael Pullendorfer/Pulai Mihály. Az uradalom ekkoriban elég kétségbeejtő helyzetben lehetett, az 1529. évi szultáni hadjárat során portyázó törökök dúlták a környéket, 1529/30 telén pedig a pestis pusztította a megmaradt lakosságot. Jurisics első komolyabb feladata a Szapolyai-párti Szombathely elleni harc megszervezése, ugyanis Erdődi Péter és Bodó Ferenc komoly pusztításokat okozott Kőszeg külvárosaiban. Ehhez segítséget kapott többek között Hans von Weispriach kaboldi bárótól és Ehrenreich von Königsbergtől, Borostyánkő zálogbirtokosától is. Ez a belháború azonban elenyésző jelentőségű volt Szulejmán szultán 1532. évi hadjáratához képest, amely Kőszeg ostrománál akadt el. Kisebb pusztítások már az 1529. évi szultáni hadjárat során is érték Kőszeget, ezért I. Ferdinánd 1530 nyarán négy évre elengedte az úrbéri adót, cserébe a város megerősítéséért. Az igazi erőpróbára 1532-ben került sor. Jurisics ugyan sokszor kért segítséget I. Ferdinándtól, de lényegében saját erőforrásaira és a határvidék legjelentősebb földesurainak és tisztségviselőinek (Batthyány Ferenc, Hans Katzianer, Nádasdy Ferenc és Tamás, Wilhelm von Polheim, Longin von Puchheim, Hans von Ungnad stb.) támogatásával kellett beérnie. Ők eredményesen tudták zavarni az oszmánok ellátását, és felmentették a kisebb ellenséges erők által ostromolt várakat. Augusztus 22.-én azonban ez a segítség megszűnt, ezután már Kőszeg védőire helyeződött minden súly. Egy hét múlva elhallgattak a fegyverek, Kőszeg ugyan színleg megadta magát, de valójában sikerült megtartani. A birodalmi sereg, amely Bécs és Ausztria

⁵⁸⁶ ÖStA HHStA ÖA Niederösterreich Kt. 1. Fasc. 1. fol. 186–193; Georg von Rottalra Bachschweller, 2012. 7–9. Firnhaber: Beitr. 530–531; Szabó, 1914. 390–391; Bariska, 1993. 44–45; Bariska, 2003. 19; RegImp XIV/1. 421. sz.; RegImp XIV/1. 1465. sz.; RegImp XIV/4/1. 17520. sz. Az 1491 utáni kapitányok listája: ETE V. 465. Ha nem számítjuk a csak itt megjelenő N. Penczkert és Christoph Görtshackert, akkor mindössze a keresztnévben pontatlan. Petr Mrakeš nem lehetett Jan Mrakeš fivére, ugyanis a DL 88978. szerint ő 1508-ban már nem volt életben. Házi I/6. 329–330., Härbert 1503. október 20-án már kőszegi várnagnak nevezték (MNL OL E 239 b. 14. kötet p. 151–152.), de az általam ismert bérleti és kinevező oklevele csak október 28-án kelt. (MNL OL E 239 b. 14. kötet p. 7–10.) Ez nem jelenti azt, hogy korábban már nem kaphatott volna hasonló oklevelet. Sárkány zálogbirtoklásának vége: MNL OL E 239 b. 14. kötet 236–237. p. Az Erdődinek történet elzalogosítás: MNL OL E 239 b. 14. kötet 219–221. p. Vö.: Bubryák, 2014. 42. 1524-ben Erdődi kőszegi várnagyi címet használt: DF 276072. 1529 augusztusában Clemens Haller Erdődi várnagya volt: ÖStA HHStA UA AA Fasc. 12. Konv. B. fol. 41., 52. Gmoser nem tud arról, hogy Bátori nádor birtokon belülrre került volna. Gmoser, 2002. 91–92. Az 1527. évi harcokra: ÖStA HHStA UA AA Fasc. 5. Konv. B. fol. 29–34., 39., 45–46., 52–55., 59–61. Kőszeg támaszpont jellegére: ÖStA HHStA UA AA Fasc. 6. Konv. B. fol. 50–51., Fasc. 7. Konv. D. fol. 45–47; MNL VaML Vasvár-Szombathelyi Székeskáptalan Hiteleshelyi Levéltára. Litteralia instrumenta. Fasc. 17. Nr. 19. Az 1499. évi határjárásról: SO II. 586–590.

védelmére gyűlt össze, nem vonult fel Kőszeg védelmére, lehetséges, hogy nem érezték „eléggé” Ausztriához tartozónak, bár gyaníthatóan inkább az emberanyag kímélete és a nagy csata elkerülése vezette őket, tehát stratégia a jogi szempontok fölé kerekedett.⁵⁸⁷

Jurisicsot igen bőkezűen, és a nyugat-magyarországi Habsburg uradalmakban ritkán látható módon jutalmazta meg I. Ferdinánd: 1533. február 20-án bárói rangra emelte és az eddig zálogjogon bírt Kőszegét is neki adományozta. Itt nem csupán életfogytig tartó zálogosításról beszélhetünk, amelyet Jurisics halála után bármikor vissza lehetett váltani, az adomány érvényessége kiterjedt a kedvezményezett gyermekeire és egyik unokaöccsére, Tvarkovics Ferencre is. A megváltozott státus jele, hogy 1537-ben immár nem a tartományfejedelem, hanem Jurisics erősítette meg Kőszeg kiváltságait. Christoph Scheyb szerint ezekben az években Jurisics folyamatosan Kőszegen lakott és magai intézte az ügyeket, csak krajnai tartományi kinevezése után volt kénytelen tisztartót (*Verwalter*) állítani.⁵⁸⁸

Hogy a hősiezen védekező város lakóit is megjutalmazza, gazdasági talpraállásukat pedig elősegítse, 1532 novembere és 1535 áprilisa között I. Ferdinánd nemcsak megerősítette a Kőszeg korábbi kiváltságait, hanem számos gazdasági kedvezményben is részesítette, a szimbolikus kiváltságokról (vörös viaszpecsét engedélyezése) nem is beszélve. 1533-ban például Magyarország területén örökös vám- és harmincadmentességet, az örökös tartományok területén pedig húsz évi vám- és harmincadmentességet engedélyezett a kőszegieknél, tíz évre pedig mentesítette őket az osztrák tartományi adó kifizetése alól. Habár az uralkodót megalapozott indokok vezérelték, Alsó-Ausztria rendjei mégis tiltakoztak az utóbbi engedmény ellen és megtagadták a kőszegiektől a borexport lehetőségét. A rendek elérték a céljukat, 1545-ben már arról olvashatunk, hogy Ferdinánd visszavonta az osztrák területekre adott mentességeket.⁵⁸⁹

Kőszeg története az 1540-es évek második felében szorosan összekapcsolódott Sopron és Komárom történetével. A bécsi udvar ugyanis tetemes adósságot halmozott fel Dietrich von

⁵⁸⁷ Habár a forrásban Wolfgangus Theodoricus szerepel, mivel a kapitányok sorában Jurisics előtt áll, ezért csak Dietrich von Hartitschra gondolhatunk, nem pedig fiára, Wolf Dietrichre. ETE V. 465; Bariska, 2008/2. 709–714; Gedenkbuch 375. sz; Prickler, 1982. 236–241; Jurisics Miklós levele I. Ferdinándhoz. Kőszeg, 1532. augusztus 28., I. Ferdinánd levele Jurisics Miklósnak. Linz, 1532. szeptember 12. In: Kőszeg ostromának emlékezete 33–36., 49–51. Mindkét szöveg Bariska István fordítása. 1529. augusztus 28-án küldte I. Ferdinánd a kőszegiekhöz Hartitschot és Moritz von Fürstöt, Erdődi ekkor már árulónak számított. MNL VaML KFL Kőszeg város tanácsának iratai. Acta Miscellanea. 1529. augusztus 28.

⁵⁸⁸ Bariska, 2008/2. 714–716; ÖStA AVA–FHKA AHK Gedenkbücher (Die österreichische Reihe) Bd. 40. fol. 45r–47r; Horváth–Kiss: Kőszeg 73; Horváth, 1984. 577. A tisztartó neve Melchior Thierpep volt.

⁵⁸⁹ Horváth–Kiss: Kőszeg 72–73; Bariska, 2003. 21; Bariska, 2008/2. 716. A kőszegieket hívatkoztak is a harmincadmentességükre, amikor a szalonaki vásáron Thomas Resler kalapos áruját a helyiek lefoglalták. BLA A-Ia/U 218. Hasonló vámkedvezményeket III. Frigyes is biztosított Kőszegnek az 1478. évi magyar támadást követően. Horváth–Kiss: Kőszeg 71.

Hartitsch soproni kapitánnyal szemben, mivel nem fizették ki neki teljesen a kapitányi zsoldját (az 1527-es kinevezés szerint ugyanis ezt, a korszakban atipikus módon nem tették a soproni tanács feladatává). A 760 rajnai aranyat kitevő adósságot a Hartitschnak elzálogosított komáromi uradalom zálogösszegéhez csapták.⁵⁹⁰ Buda és Esztergom 1541-ben, ill. 1543-ban történt török általi elfoglalása azonban alapvető változásokat eredményezett Bécs Komáromhoz való hozzáállásában: míg korábban elég volt, hogy Szapolyai János ellen meg tudták védeni, és elzárták a „vajda” és török segédcsapatainak útját Nyugat-Magyarország felé, 1541-től kezdve már a szultánt és budai pasáját kellett megállítani, nehogy Bécs veszélybe kerüljön.⁵⁹¹ Komárom stratégiai jelentőségű helyen feküdt, tehát királyi kezelés alá kellett vonni. Meg is kezdődtek a tárgyalások a Hartitsch-özvegygel és fiával, Wolf Dietrich-kel Komárom átadásáról, azonban erre az időre már jócskán megnőtt az eredetileg 12 ezer forintos zálogösszeg, egészen pontosan 18.620 rajnai forint 28 krajcárra. 1543-ban az uralkodóra háramlott Szentgyörgyi-Bazini javakból szándékozták kárpótolni a Hartitsch-örökösöket, de a Kőszeggel való csere is szóba került.⁵⁹² Ez a lehetőség azért merülhetett fel, mert Jurisics két gyermeke 1538-ban pestisben meghalt, és még 1543 előtt követte őket Tvarkovics Ferenc is. A bárói ág tehát id. Miklós 1543. évi halálával kihalt, Kőszeg birtokjogáról ismét I. Ferdinánd dönthetett, aki ezt az Alsó-Ausztriai Kamarán keresztül intézte.⁵⁹³ Végül Hartitsch két rokona, Hans von Weispriach és Michael Ludwig von Puchheim révén került sor megegyezésre. amikor a zálogösszeg már 20 ezer forintra hízott, és részbeni ellentételezésként 1545 decemberében Wolf Dietrichnek adták Kőszeget.⁵⁹⁴ Komáromot a következő év elején át is vette az uralkodó, de Kőszeg átadása nem ment ilyen egyszerűen, mivel a Jurisics Miklós 1543. évi halála után örökösei is meg akarták tartani az uradalmat. 1545/1546 fordulóján még ők kötöttek egyezményt Kőszeg városával, amelyben a város jogait szabályozták. 1547. július 1-re rendeződött az ügy. Weispriach ugyanis kölcsönadott Ferdinánd királynak 6000 forintot, amelyet ő kifizetett Hartitschnak, aki cserébe lemondott Kőszegről. Az átmeneti időben Christoph Görtschacker állt a vár élén. Az uradalmat nem tarthatta meg a király, hanem zálogba

⁵⁹⁰ Csermelyi, 2016/1. 24–25. Vö.: Hartitsch reverzálisa: ÖStA HHStA AUR 1527. II. 1. A hátralékos kapitányi zsold: ÖStA HHStA AUR 1539. III. 28. A Hartitschok Komárom mellett Bécsben is tartózkodhattak ezekben az években, ugyanis az özvegy Sophia asszony engedélyt kapott a királytól, hogy saját fogyasztásra Komáromban kifogott vizát szállíttathasson bécsi asztalára. ÖStA AVA-FHKA AHK Ungarische Gedenkbücher Bd. 383. 197v
⁵⁹¹ Az 1541 előtti és utáni bécsi álláspontot lásd: Pálffy, 1996. 176., 179. 1542-ben készült az első ismert részletes kimutatás arról, mennyi katonával kell megerősíteni a Duna menti magyar várakat és városokat, köztük Komáromot. Pálffy, 2016. 67–68.

⁵⁹² ÖStA AVA-FHKA AHK Ungarische Gedenkbücher Bd. 384. fol. 222v–224v.

⁵⁹³ Bariska, 2008/2. 718–720; Részletes eseménytörténetért lásd Gmoser, 2002. 125–132.

⁵⁹⁴ ÖStA AVA-FHKA AHK Ungarische Gedenkbücher Bd. 384. fol. 224v–225v. Az egyezmény minden bizonnyal csak 1546-ban lépett érvénybe, Komárom visszaadásával.

adta Weispriachnak a fenti kölcsön összegéért. Az átadás augusztus közepén történt meg.⁵⁹⁵ 1549-ben Weispriach elérte, hogy élete végéig nála hagyják Köszeget, ennek ellenére már a következő évben kiváltatta vejével, Christoph Teuffellel, aki viszont már 12 ezer forintot fizetett érte.⁵⁹⁶

Teufel már 1548-tól apósa helyi adminisztrátora volt. Miután átvette az uradalmat, rögtön szembe kellett néznie egy osztrák-magyar vegyes bizottsági vizsgálatral, amely a Sopron megyei Baszti nemesek és szakonyi jobbágysai, illetve a Nádasdi-birtokok és a kőszegi uradalom jobbágysai közötti viszályt volt hivatott elsimítani. 1548 vége felé I. Ferdinánd vadászati tilalomról szóló rendelete okozott problémát, amelyet Alsó-Ausztria számára bocsátott ki. Teufel megkísérelte a rendelet kőszegi bevezetését, azzal a céllal, hogy a polgárságot megfossza fegyvereitől, így az egyetlen fegyveres erő Köszezen a parancsnoksága alá tartozó várórség legyen. A polgárok azonban tiltakoztak, és felháborodva utasították el, hogy egy osztrák rendelet bevezetésével megfosszák őket önvédelmi lehetőségeiktől, mintha oda tartoznának, amikor viszont bort próbálnak Ausztriába vinni, abban akadályozzák őket. A vita hónapokon át húzódott, a kőszegiek múltbéli példákat, többek között az 1532. évi ostromot hozták fel annak bizonyítására, hogy nem célszerű megfosztani őket a fegyvertartás lehetőségétől. Teufel viszont azzal vágott vissza, hogy a környék uradalmaiban végrehajtották a rendeletet, egyedül a kőszegiek nem akarnak engedelmeskedni. 1550 elején végül a kőszegiek javára döntöttek. Teuffellel más tekintetben sem volt harmónikus a város viszonya, több hegyvámot és bortizedet akart tőlük kisajtolni, illetve meg akarta fosztani őket öröklés és vásárlás útján szerzett doroszlói rétejeiktől. Teufel arra hivatkozott, hogy a kőszegiek doroszlói birtokszerzése miatt fontos jövedelemtől esik el az uradalom. 1555-ben végül kompromisszum született, amelyben arra törekedtek, hogy a polgárok kárpótlása mellett igyekezzenek minden szóban forgó doroszlói földet minél előbb a helyi jobbágyság kezére visszajuttatni, hogy minél kevesebb kár érje az uradalmat. 1551-ben Kőszeg lakosai a királytól megkaptak egy az uradalomhoz tartozó szőlőt, mivel már régóta nem művelte azt senki.⁵⁹⁷

⁵⁹⁵ Alapy, 1933. 81; ÖStA AVA-FHKA AHK NöHA G 68/A/1 fol. 105r–107v; Horváth–Kiss: Kőszeg 74; ETE V. 465; MNL VaML KFL Kőszeg város tanácsának iratai. Acta Miscellanea 1547. augusztus 2. Wien

⁵⁹⁶ ÖStA AVA-FHKA AHK, Ungarische Gedenkbücher Bd. 386. fol. 261r; Bariska, 1993. 45; ÖStA AVA-FHKA AHK NöHA G 68/A/1 fol. 119r–123v. Weispriach záloguraságára bővebben: Gmoser, 2002. 1392. 139–143.

⁵⁹⁷ Bariska, 1982. 246; Nagy, 1871. 384; Mentényi, 2017. 257; Sarusi Kiss: Gedenkbücher I. 478; MNL VaML KFL Kőszeg város tanácsának iratai. Acta Miscellanea 1548. szeptember 1., 1548. október 24., 1548. december 9., 1549. április 5., 1549. április 5. után, 1550. január 4., 1550. január 4. után, 1550. február 10. Az egyéb súrlódásokra: Uo. 1551. június 13., Wien, 1551. július 21., Kőszeg, 1552., Kőszeg, 1552. szeptember 14., Wien, 1553. június 19., Wien, 1553. augusztus 1., h. n., 1553. november 28., h. n., 1553. december 19., Wien, 1554. január eleje., Kőszeg a., 1554. január eleje, h. n. b., 1555. június 19., Kőszeg. Simonra: Uo. 1555. január 27. Teufel záloguraságára bővebben: Gmoser, 2002. 145–160.

Az 1532 óta lezajlott nagy építkezéseket mutatja, hogy a következő zálogbirtokosnak történő kiváltáskor megjelent egy 5055 forintos építkezési költség is a zálogösszeg tételei között, 1550-ben pedig I. Ferdinánd 465 rajnai forint 26 pfennig 2 krajcár építési kiadást ismert el Teufelnek.⁵⁹⁸ A zálogbirtokosok, illetve intézőik nem használhatták ki kényük-kedvük szerint az uradalmakat, tevékenységükről, főleg Kőszeg esetében, ahol várépítkezés is folyt, elszámolással tartoztak. Ez nem volt pusztán formalitás, Teufel adminisztrátorként tett számadásait 1550 elején nem fogadták el teljesen.⁵⁹⁹

Teufeltől 1556-ban szerezte vissza ifj. (vagy neuhofi) Jurisics Miklós, a kőszegi hős unokaöccse. Minthogy ekkor az uradalomra ráterhelték Teufel egyéb követeléseit, az építkezési költségeket és a Svetkovics-féle kegydíjat, a zálogösszeg 36.055 forintra hízott. Ifj. Jurisics halála után 1572-ben özvegyének rokona, Svetkovics Katalin az uralkodóhoz folyamodott Kőszeg megszerzése érdekében. II. Miksa császár először elutasítóan reagált erre, és a Jurisics vejére, Franz von Schönaichra bízta az uradalmat, Batthyány Ferenc özvegye csak két évvel később tudta azt megszerezni. Ezzel csaknem ötven év eltelte után ismét magyar főnemesi családból került ki Kőszeg zálogbirtokosa, igaz ez azzal járt együtt, hogy el kellett választani a zálogbirtokosi és a kapitányi tisztséget, mivel utóbbit nő nem viselhette.⁶⁰⁰

A reformáció a 16. század közepén érte el a várost, a török ostrom után meggazdagodott kőszegi kereskedőcsaládok délnémet kapcsolatai révén. Id. Jurisics alatt még nem sok lehetőségük volt. Először 1551-ben választottak protestáns városbíró. A felekezeti váltást siettetette, hogy az uradalom élén protestáns zálogbirtokosok álltak (Weispriach, Teufel, ifj. Jurisics Miklós, Schönaich, Choron, a Nádasdyak és a Széchyek), valamint a szomszédok, a Batthyány- és Nádasdy-család protestantizmust pártoló tevékenysége, és a legközelebbi szabad királyi város, Sopron evangélikussá válása. A kőszegi zálogbirtokosok közül csupán a rövid ideig (1574–1575) zálogoló Svetkovics Katalinról lehet tudni, hogy hű maradt Rómához.⁶⁰¹ A város vegyes lakosságú volt, magyar többséggel, de mellettük a németek is létre tudtak hozni külön gyülekezetet. Utóbbiak lelkésze az egykori katolikus plébános, Michael Altz volt. A két gyülekezet 1569 és 1572 között különült el véglegesen.⁶⁰² Épp ezekből az évekből ismerjük a kőszegi uradalom plébániarendszerét. Kabolddal ellentétben, ahol az uradalom összes faluja,

⁵⁹⁸ Bariska, 1993. 48. Véleményem szerint ez nem pusztán az id. Jurisics Miklós idején történt építkezési kiadásokat takarta, hiszen Kőszeg falainak rendbehozatala azt követően is folytatódott. Az építkezéseket korábban részletesen ismertető Bariska István is három évtizeden át tartó építómunkáról írt: Bariska, 1982. 249–258; Sarusi Kiss: Gedenkbücher I. 476.

⁵⁹⁹ Sarusi Kiss: Gedenkbücher I. 483.

⁶⁰⁰ Gmoser, 2002. 221–222., 248; Bariska, 1993. 44., 48; Bariska, 2010. 824–826.

⁶⁰¹ Bariska, 2008/2. 707; Bariska, 1981. 378. A zálogbirtokosok felsorolását lásd: Bariska, 2007/1. 49., illetve egy némileg bővebb, bár számos hibát tartalmazó táblázat: Bariska, 2014/2. 40–41.

⁶⁰² Bariska, 1981. 378.

Csáva kivételével a veperdi plébániához tartozott, a kőszegi uradalomhoz tartozó 14 helységből kilencben (Kőszeg, Nagybarom, Locsmánd, Frankó, Felsőszakony, Tömörd, Asszonyfa, Gencs, Pöse) saját plébánia volt, Kiszsidányt Peresznyéről, Alsószakonyt Felsőszakonyból, Ludadot, Doroszlót és Lukácsházát pedig Pöséről látták el.⁶⁰³ Ezeket a plébániák a földesurak kegyurasága alatt álltak, kivéve némileg a kőszegit, ahol a polgárság választotta a plébánost és a káplánt. Az 1569. évi bizottság határozat újraszabályozta a plébánosi javadalmak betöltését, amihez immár szükség volt a város, a zálogbirtokos és Bécs egyetértésére, bár ez ellen az első két fél panasszal élt. Az uralkodó azonban nem adott helyt ezeknek, így a papválasztás joga a városnál maradt, a megerősítése az uradalomnál, viszály esetén pedig a kormányzéké maradt a döntés joga.⁶⁰⁴ Az 1550-es években, Teufel zálogurasága idején érkezett Semlyén Simont tartják az első protestáns magyar városi lelkésznek, aki 1572-ig működött Kőszegen.⁶⁰⁵ A kőszegi felekezettváltás időszaka nem volt mentes a botrányos, és elsősorban a katolikusok számára kellemetlen eseményektől. 1557-ben ugyanis a locsmándi plébános lelőtte a helyi bírót. Ifj. Jurisics Miklós jelentette az esetet a győri püspöknek, azonban hosszú hónapokig állt az ügy, miközben érdekes dolgok derültek ki a gyilkosról: korábban Kassán volt katona, nem a bíró volt az első halálos áldozata, mindenhová, még a templomba is fegyveresen jár, és gyaníthatóan nem is volt igazi pap, mert semmilyen igazolást nem tudott felmutatni. Habár minden évszázadban előfordulnak efféle papi ruhába bújt kalandorok, a 16. században az effajta szökevények és a velük szemben történő egyházi eljárás lassúsága különösen nagy ártalmára lehetett a katolikus egyháznak.⁶⁰⁶

⁶⁰³ ÖStA AVA-FHKA AHK VDA Urbare 1194. Az 1569. évi keltezéshez megjegyzendő, hogy a 48. folio recto oldalán 1571. évi bejegyzés is szerepel, amely nem tűnik utólagos, marginális feljegyzésnek. A lukácsházi adatot tartalmazó lap elveszett, a kőszegi plébániánál (fol. 128v–129 r) pedig nem említ búcsúnapot. Kaboldra: ALB III/3. 765. A vonatkozó rész Josef Rittsteuer munkája.

⁶⁰⁴ A város által kiválasztott jelöltet bemutatják a zálogbirtokosnak, s ha ő beleegyezik személyébe, akkor vagy az uralkodó, vagy az alsó-ausztriai kormányzék nevezte ki. Látható, hogy bár a zálogos úr és az udvar formálisan nem vett részt a jelöltállításban, mindegyikük meg tudta akadályozni a számára nem elfogadható személyek kinevezését, a végső szót pedig Bécs mondta ki. MNL VaML KFL Kőszeg város tanácsának iratai. Acta Miscellanea 1569. november 9., Kőszeg. A város minél többet meg akart őrizni szabad plébánosválasztási jogából, ezért ugyan elfogadta az uralkodói megerősítés tervét (amelyet könnyebb formasággá silányítani), de a zálogbirtokost ki akarta zárni a folyamatból. MNL VaML KFL Kőszeg város tanácsának iratai. Acta Miscellanea 1569. november 10. b., Kőszeg. Ifj. Jurisics Miklós ezzel szemben, hangsúlyozva, hogy ő és elődei akadályozták meg, hogy a püspök nevezhesse ki a plébánost, azt szerette volna elérni, hogy a földesúri és a császári megerősítés egy füst alatt történjék meg, s ő adhassa a másodikikat is az uralkodó nevében. MNL VaML KFL Kőszeg város tanácsának iratai. Acta Miscellanea 1569. november 11., Kőszeg. A végső döntés: MNL VaML KFL Kőszeg város tanácsának iratai. Acta Miscellanea 1570. április 10., Wien.

⁶⁰⁵ Bariska, 1981. 378. Nem biztos, hogy folyamatosan, ugyanis egy 1559 áprilisi hír szerint fél éve felmondtak egy bizonyos Simon káplánnak. MNL VaML KFL Kőszeg város tanácsának iratai. Acta Miscellanea 1559. ápr., Kőszeg.

⁶⁰⁶ MNL VaML KFL Kőszeg város tanácsának iratai. Acta Miscellanea 1558. január 7., Kőszeg; 1558. augusztus 21., H. n.

A rohonci uradalom

1451. évi urbárium ⁶⁰⁷	1490. évi felvállás ⁶⁰⁸
Rohonc: német mzv. (<i>deutschen markcht</i>)	Rohonc mezőváros
Rohonc: magyar mzv. (<i>ungrisch markcht zu Rechnitz</i>)	<i>ugyanaz</i>
Mölestorf (Mérem)	–
Newside ⁶⁰⁹	–
Czakkenpach	Cák
Pringendorf	Perenye
Hodas (Újhodász)	–
Dürrenpach (Incéd)	–
Schattendorf	Csajta
Poschendorf (Bozsok)	–
–	Velem

8. táblázat: A rohonci uradalom települései (1451–1490)

Az uradalomhoz 1451-ben egy mezőváros (Rohonc, benne külön magyar és német városrészsel) és 8 falu tartozott. Abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy a helyi mezővárosi írásbeliségnek és pecséthasználtnak is maradt nyoma. Rohonc tagja volt a nyugat-magyarországi, főleg mezővárosokból álló városszövetségnek, amely a soproni jogot alkalmazta.⁶¹⁰

Frigyes hódítása után a rohonci uradalom kezelését – valószínűleg védelmi szempontok miatt – összevonták a kőszegi uradaloméval. A Habsburg fivérek belháborúja során Albert herceg Rohoncot is megtámadta, de kemény ellenállásba ütközött.⁶¹¹ Elképzelhető, hogy a császár ellenfele, Ulrich Pesnitzer 1475 táján el akarta foglalni, ezért épített a közelébe katonai támaszpontot, de az ellene vonuló stájer-karintiai csapatok legyőzték.⁶¹²

Az 1477. évi Habsburg-magyar háború következtében viszont ténylegesen gazdát cserélt a vár. Mátyás király 1478-ban tűzmesterének, Jakob Margenwerdernek adományozta. A visszafoglalás diplomáciai elsimítása nem történt meg azonnal, 1479 nyarán a III. Frigyes és Mátyás közötti új szerződés tárgyalásakor Rohonc ügye is téma volt, de megállapodás ekkor még nem született, ahogy 1480 júniusában sem. Az új birtokos nekilátott a zilált birtokviszonyok rendbetételének, biztosítani akarta Hodász és Incéd birtokát, amelyekre a

⁶⁰⁷ MNL VaML KFL Kőszeg város titkos levéltára. II. pótsorozat 113.

⁶⁰⁸ Neumann–Vajk: Guary 121–122.

⁶⁰⁹ Azonosítása kérdéses. A girolti uradalomhoz tartozott egy hasonló nevű település (ma Neusiedl bei Güssing), amelynek a középkori neve Szerdahely volt. Csánki Dezső felhívta a figyelmet arra, hogy nem keverendő a Kőszeg melletti Szerdahellyel. Csánki: Tört. földr. II. 800. Viszont Rohonc 1405. évi tartozékai közül csak Szerdahely és Velem nem azonosítható az 1451. évi urbáriumban, Neusidelt jó eséllyel köztük kell keresni. DL 9015.

⁶¹⁰ Bariska, 2003. 12., 24; DF 204832.

⁶¹¹ Erdélyi, 2011. 77.

⁶¹² Rechnitz valószínűleg Rohonccal azonosítható és nem a Wildon melletti Raknitz-cal. Unrest 51. Fraknoi is Rohonccal azonosítja. Mivel Pesnitzer 1476-ra kibékült a császárral, ezért az erődépítésnek azt megelőzően kellett megtörténnie. Fraknoi, 1917. 168.

szomszédos szalónaki Baumkircherek már legalább egy évtizede szintén igényt tartottak. A tűzmester Mátyás király segítségével vélte leszerelhetőnek Wilhelm és Georg Baumkirchert, viszont az a tény, hogy 1486-ban át kellett íratnia az adománylevelét, arra utal, hogy Incéd és Hodász ügyét a szalónaki bárók nem adták fel. Jakob mester végül 1490. július 18-án 4000 forintért és évi két hordó borért eladta nekik az uradalom nagy részét, 1491-ben pedig a korábban vitatott Hodászt és Incéd felét. Egyedül Gór birtokot tartotta meg magának, de arra nézve is elővételi jogot adott a Baumkirchereknek. Habár nem volt mezőváros, Gór tekintélyes birtok lehetett, hiszen egymaga került annyiba, mint a másik négy birtok, a mezőváros és a kastély árának negyede. Az adásvételt szeptemberben II. Ulászló is megerősítette.⁶¹³

Kérdéses, hogy az 1451-ben még az uradalom részeként számontartott méreimi, bozsoki és *Newsidel*-i birtokrészek miért nem szerepeltek az 1490. évi adásvételnél. Mérem ettől függetlenül Baumkircher-birtok lett, a szalónaki uradalom részeként. Bozsok valószínűsíthetően az 1478. évi visszafoglaláskor szakadhatott ki az uradalom testéből. Egy részét ugyanis később Macskási Tárnok Péter, Nagylucsei Orbán, majd Bornemissza János kapta, de nem az egészet, ugyanis a Sibrik családnak is volt érdekeltsége a faluban (később várkastélyt, az ún. alsó-kastélyt is építettek oda). Mindenesetre a Rohonccal való szomszédság és az egykori birtoklás emléke kellő alapot adhatott később a Baumkirchereknek, hogy visszafoglalják Bornemisszától Bozsok öt illető részét.⁶¹⁴

Köszeg 1490. évi visszafoglalása környékén a Habsburgok talán Rohoncot is el tudták foglalni. Erre utal, hogy Georg von Rottal kőszegi kapitány mindkét uradalomra nézve zálogjoggal rendelkezett. 1491. október 12-én III. Frigyes Wilhelm Baumkirchernek adományozta, ezt követően a Habsburgoknak meg kellett egyeznie Rottallal, aki formálisan 1494-ben mondott le Rohoncról, habár ekkoriban az már Baumkircher-kézen volt.⁶¹⁵ Wilhelm halála után öccséhez Georghoz került, akivel a család magyarországi ágának utolsó férfi tagja szállt sírba 1501-ben. Ezt követően II. Ulászló élt a háramlási jogával és Bornemissza Jánosnak adományozta az uradalmat. Kérdés azonban, hogy volt-e ehhez joga, hiszen a visszaháramlásnak I. Miksa felé kellett volna megtörténnie. Bornemissza nem is tudta birtokba venni az uradalmat, Barbara Baumkircher és férjei megakadályozták ebben. Ehhez kapcsolódik több érdekes adat. 1502-ben Barbara sógora, Erhard von Polheim, 1503-ban a férje, Seifrid,

⁶¹³ Bariska, 2007/1. 46; Károlyi, 1892. 33., 230; DL 100918; DL 101027; Neumann–Vajk: Guary 121–122; DL 101114; DL 101119. Incéd másik fele ekkor már Baumkircher-birtok volt, lásd ehhez a rohonc-szalónaki uradalom kialakításáról szóló alfejezetet.

⁶¹⁴ Végh, 1944. 90.

⁶¹⁵ Az adomány és annak I. Miksa általi jóváhagyása: StA AUR 1504-08-04 a, Rein; StA AUR 1504-08-04, Rein; RegImp XIV/1. 3055–3056. sz; Ausgewählte Urk. 429.

1513-ban pedig személyesen ő tiltakozott a rohonci uradalom Magyarország részére történő megadóztatása miatt, ugyanis az a pozsonyi béke óta törvénytelennek számít, kivéve, ha az oszmánok ellen szedik be, de akkor is szükséges Miksa beleegyezése.⁶¹⁶ Rohonc csak I. Ferdinánd magyar királlyá választása után került vissza a magyar kormányzat fennhatósága alá, de nem azonnal. Erre utal, hogy 1538-ban kitértek rá a váradi békében, a többi nyugat-magyarországi Habsburg uradalom között. 1539-ben azonban Szalónakból Ferdinánd katonái kiostromolták Barbara Baumkircher utolsó férjét, Longin von Puchheim-ot, majd egyéves pereskedés után átadták a szalónaki és az azzal közösen igazgatott rohonci uradalom felét Batthyány Ferencnek, aki néhány év múlva a másik felét is megszerezte. Véleményem szerint ekkortól tekinthető Rohonc ismét magyar központi igazgatás alatt álló uradalomnak.⁶¹⁷ 1556-ban a magyar rendek már nem sorolták fel a Magyarországnak visszaszerzendő birtokok között.⁶¹⁸

A szalónaki uradalom

Ebben az alfejezetben röviden ismertetésre kerül, hogyan került a szalónaki uradalom Andreas Baumkircher kezére. Magáról az uradalom fejlődéséről egy későbbi alfejezetben lesz szó, ugyanis ez a folyamat kiváló esettanulmányként szolgál arra nézve, hogy a zsoldosvezéreket nem szabad gátlástalan rablólovagoknak tartani, akik csak azért szereznek földbirtokot, hogy feléljék hasznát, miközben úri devanciáiknak engedve sanyargatják a lakosságot.

Szalónak kb. 406 m-rel emelkedik a tengerszint fölé, de patakjának (Tauchenbach, magyarul Fehérpatak, régiesen Tanka) völgye csak mintegy 300 méternyire, ebből következik, hogy igen mély völgyről van szó, annak minden katonai előnyével és gazdasági hátrányával.⁶¹⁹ Szalónak királyi vára előbb zálogként, majd 1401-ben adományképp került Tompek György, Miklós és János testvérek birtokába, ugyanakkor egy része Szarka Miklós zálogában maradt. Már a Zsigmond-korban már több volt pusztá várnál, ugyanis hetivásár és sokadalom tartására volt jogosult, egy 1438. évi forrás pedig megemlíti egy helyi malmot.⁶²⁰ A hozzá tartozó uradalom a 15. század elején elég kisméretű volt, az 1438. évi Tompek-birtokosztály alkalmával a következő birtokokat sorolták fel: Szalónak vára és a falu, Kethely (ma Neumarkt

⁶¹⁶ RegImp XIV/4/1. 16735. sz; RegImp XIV/4/2. 20731. sz; DL 101 466.

⁶¹⁷ Zimányi, 1968. 13–14. A kérdés nehézségét mutatja, hogy a szakirodalom nem egységes: Bariska István szerint 1502-ben szállt vissza az uradalom a magyar koronára, Érdekes, hogy egy korábbi tanulmányában Bariska nem a Bornemissza-, hanem a Batthyány-féle adományhoz (1527) kötötte Rohonc kikerülését a „zálogbirtokok köréből”. Ugyanebben a tanulmányban egy másik szempontot is közölt, a rohonci és a szalónaki uradalmak összevonását, de az sem 1502-höz, sem 1527-hez nem köthető, inkább Georg Baumkircher földesuraságához. Bariska, 2003. 12.

⁶¹⁸ Mon. com. III. 583.

⁶¹⁹ Ebenspanger, 1889. 214.

⁶²⁰ ZsO II/1. 1356. sz; Weisz, 2012, 170; Kropf, 2003. 308. Kropf szerint 1437-ben esztergályos céh is működött Szalónakon, de ezt Harald Prickler cáfolta. Prickler, 2006. 253.

im Tauchental), Szentmihály (ma Großpetersdorf), Drumoly, Beleznek és Alap (ma Allersdorf) falvak, illetve a szentmihályi, kéthelyi és szalónaki vám. Emellett sejthető, hogy az uradalom területéből 1406-ban elzálogosított Incéd, Sámfalva és Velege visszaváltására még nem került sor. Utóbbi Péceli Szarka Miklós utódainak kezén volt, míg a várat és az uradalom nagyobb részét néhai Tompek György három gyermeke, a férjezett Katalin és Margit, valamint az 1438-ban még kiskorú János, illetve rokona és gyámja, pecöli Szarka Zsigmond birtokolta.⁶²¹

A Tompekek 1445-ben veszítették el az uradalmat, amelyet a következő évben Frigyes király V. László nevében elzálogosított 500 forintért Andreas Baumkirchnernek, mivel tartozott neki a zsolddal. Érdekes, hogy 40 évvel korábban Tompek György 1400 forintért zálogosított el három falut, Frigyes most mindössze 500 forintért adta át az egész uradalmat Baumkirchnernek. Ami az ezt követő korszakot illeti, azt egy későbbi alfejezetben fogom ismertetni.⁶²²

A Freiherr cím Nyugat-Magyarországon

A Habsburg-fennhatóság alá került uradalmak közül Szalónak, Kőszeg és Kabold esetében is megfigyelhető, hogy a Habsburg-térnyerés idejében egy, a korabeli magyar jogrendben ismeretlen cím, a szabad báróság (*Freiherrschaft*) kapcsolódott hozzájuk. A *Freiherr*, azaz szó szerinti fordításban szabad úr, a Német-római Birodalomban a főnemesség legalsó rétegének tagja volt, és az különböztette meg a köznemesség tagjaitól (*Edelmann, Ritter*), hogy nem csupán hűbérbirtokkal (*Lehen*), hanem saját, örökíthető földbirtokkal (*Eigentum*, a korabeli forrásokban *freies eigen*) is rendelkezett, saját zászló alatt vonulhatott hadba és használhatta a vörös viaszpecsétet. A sajátbirtok felett ugyan továbbra is volt bizonyos fennhatósága a tartományfejedelemnek, illetve a *Reichsfreiherr*ek, a nem tartományfejedelmi uralom alatt álló szabad urak birtokai felett a császárnak, de jóval kisebb mértékben, mintha egyben hűbérura is lett volna a területnek. Nagy vonalakban leegyszerűsítve a sajátbirtok felett csak közjogi, a hűbérbirtok felett viszont magánjogi hatalma is volt az uralkodónak (habár ezt az éles megkülönböztetést anakronisztikus volna a késő középkorra és a kora újkorra használni). Mindenesetre annyi bizonyos, hogy a sajátbirtok kizárja mind a zálogbirtoklást, mind az alzálog intézményét, hiszen sem a szalónaki Baumkircherek, sem a kaboldi Weispriachok, sem pedig a kőszegi Jurisics Miklós nem mondhatta volna magát szabad bárónak, ha a Habsburg-uralkodó mint zálogbirtokos akármikor felléphetett volna azzal az igénnyel, hogy juttassák vissza

⁶²¹ DL 100542; Zimányi, 1968. 9–10.

⁶²² DL 100579.

számára a szóban forgó uradalmat, mivel ki tudja fizetni a zálogösszeget, avagy a magyar uralkodó dönt úgy, hogy pénzt és energiát nem kímélve visszaváltja azt a Habsburgoktól.⁶²³

Önmagában Szalónak esete nem ad tökéletes választ a bárói címhez kapcsolt uradalom státuszát illetően, mivel nem szerepelt az 1463. évi békében, tehát sosem tekintették koronazálognak. Mégis érdemes röviden kitérni rá. A várat 1445. évi hadjárata során foglalta el a későbbi III. Frigyes, 1446. október 7-én pedig 500 forintért elzálogosította Andreas Baumkirchnernek. Fontos megjegyezni, hogy az oklevélbe belefoglalta V. László nevét is, tehát gyámként is rendelkezett e magyarországi birtok felett.⁶²⁴ Ugyanez megfigyelhető, amikor Baumgarten várával kapcsolatban hozott intézkedést.⁶²⁵ Visszatérve Szalónakra: miután zálogjogon megszerezte, Baumkircher tárgyalni kezdett a vár régi magyar birtokosaival, a Tompekekkel, és kivásárolta őket. Eljárását V. László 1455-ben jóváhagyta, ezzel Baumkircher magyar jog szerint is Szalónak birtokosává vált.⁶²⁶ A bárói rangemelését 1463. június 20-án kapta meg a császártól – aki 1459-től magyar királynak is nevezte magát – jutalomképp az előző évi bécsi ostrom alatt nyújtott szolgálataiért, amikor személyesen ellovagolt Prágába segítséget kérni György cseh királytól a bécsi várat ostromló VI. Albert osztrák herceg ellen.⁶²⁷ A legutolsó próbatétel 1463-ban következett be, ugyanis Baumkircher korábban III. Frigyes trónigényét támogatta Mátyás királlyal szemben, de a béketárgyalások során nyújtott közvetítői szerepéért és hűségesküje miatt Mátyás megkegyelmezett neki, meghagyva őt addig szerzett birtokaiban.⁶²⁸

A Baumkircherek férfiágának kihalása után a szalónaki uradalom Barbara Baumkircher és férjei kezébe került. Közülük Veit von Fladnitz hosszú ideig használta a *Freiherr* címet vagy latin nyelvű okleveleknél a *liber dominus*-t, váltogatva a magyar szokásjogban használatos egyszerű *praedicatum*mal.⁶²⁹

⁶²³ A sajátbirtokok kérdéséhez: Adler, 1902. 10–59. Fel kell hívnunk rá a figyelmet, hogy – legalábbis Hans von Weispriach kaboldi bárósága esetében – a *sajátbirtok* megléte csupán a rangemeléskor volt fontos. Weispriach ugyanis a 16. század közepén mind Kaboldot, mind másik örökbirtokát, Lánzsért is eladta, árukból pedig „csupán” zálogbirtokokat szerzett (Fraknó, Kismarton), mégsem vesztette el a *Freiherr zu Kobersdorf* titulust, még azután sem, hogy kaboldi utóda, Choron János is megkapta azt. Ld. bővebben: Csermelyi, 2017/2. 111–122. A *Reichsfreiherr*ek abban különböztek az egyszerű *Freiherren*től, hogy nem tartományfejedelmi, hanem közvetlen császári fennhatóság alatt álltak. Meyers Großes Konversations-Lexikon. Online hozzáférés: <http://www.woerterbuchnetz.de/Meyers?lemma=baron> (megtekintve: 2018. 01. 21.)

⁶²⁴ „Wir, Fridreich [...] bekennen für uns unsern lieben vettern kunig Lasslawen des vormund, wie sein und unser erben” – DL 100579.

⁶²⁵ DL 14057.

⁶²⁶ DL 100608; DL 100647.

⁶²⁷ DL 100706; Kropf–Lehner, 2013. 50.

⁶²⁸ DL 100709. A koronázás után Baumkircher természetesen nem mulasztotta el a kötelező megerősítő oklevél kiállítását. DL 100714.

⁶²⁹ A váltogatásra jó példa a DL 101579, amelyben Veit von Fladnitzet „liber dominus de Solonok”-nak nevezték, néhai apósát viszont Wilhelmus Pankyrher de Salonok-nak.

Kabold esetében már más a helyzet, ugyanis ez az uradalom mind az 1463. évi, mind pedig az 1491. évi békeokmányban szerepel, mégpedig, ahogy fentebb írtunk róla, valódi zálogbirtokként. Ennek ellenére előbb Ulrich, majd Andreas von Weispriach, később pedig Ulrich két fia, Georg és Hans is rendszeresen használták a *Freiherr zu Kobersdorf* címet 1488. július 25-től kezdve. Sajnos a konkrét rangemelő oklevelet nem ismerjük, de hogy nem csupán bitorolt címről van szó, mindennél ékebben bizonyítja, hogy 1504-ben már a magyar király is *liber baro de Kabold*nak nevezte Ulrichot.⁶³⁰ Bár Kabold ténylegesen kiváltható zálogbirtok volt, a Weispriach családnak több eszköz is volt a kezében, hogy átmenthessék a hatalmukat arra az esetre, ha uradalmukat Magyarország ismét teljes jogon bekebelezné. Mindenekelőtt nem kellett tartaniuk a Habsburgok előtti birtokos család jogigényeitől, mert a Nagymartoni Fraknóiak 1446-ban fiágon kihaltak. Hunyadi János kormányzó ugyan még abban az évben eladományozta az uradalmat, de a kedvezményezettek birtokbaiktatása nem történt meg. Ezt az adományt később végleg érvénytelenné tette, hogy nem erősítették meg utólag V. Lászlóval.⁶³¹ A Weispriach-jogok alapja emellett hangsúlyosan Mátyás király 1466. február 24-én kelt adománylevele, amelyben Fraknót és Kaboldot örökjogon Sigmund von Weispriachnak adományozta, és az ezt érvényre juttató, bár valószínűleg a Habsburgok elől eltírt módon végrehajtott beiktatás. Lehetséges, ám jelenleg még nem bizonyítható, hogy voltaképp erre a mátyási adományra vezethető vissza az 1488-ban használt *Freiherr* cím, amelyet a Frigyes oldalára ekkortájt történt visszatérésekor engedélyezhettek neki, hiszen valljuk be, nem lett volna Sigmund fiainak túlságosan vonzó a kilátás, hogy a magyar jog szerint adománybirtokként bírt uradalmuk a császár oldalára állva már csak szolgálati vagy zálogbirtokként lehet az övék. Habár az uradalmakat az átpártolás miatt ideiglenesen elveszítették, de ezt ellensúlyozandó előbb 1504-ben Ulrich, majd a Lánzsér birtoklása miatt kirobbant *Weispriachfehde* lezárulása után 1539-ben Hans von Weispriach is átíratta jogbiztosító okleveleit II. Ulászlóval, illetve I. Ferdinánddal. Amennyiben sor került volna Fraknó vagy Kabold Magyarország részére történő visszajuttatására, a Weispriachok akkor is erős igénnyel léphettek volna fel megtartásuk érdekében.⁶³² A kaboldi *sajátbirtokot* végül Hans von Weispriach eladta, később pedig Choron János kezébe került, aki szintén felvette a kaboldi

⁶³⁰ ÖStA HHStA AUR 1488. VII. 25., DL 46 660., MNL OL E 21 1534.12.9. 1488 előtti oklevelekben csupán a „Herr zu Kobersdorf” cím figyelhető meg, pl. 1481-ből, de ugyancsak „Herr” címet használnak 1490-ben vagy 1493-ban is, a két formát ekkor még változtatva használták: ÖStA HHStA Länderabteilungen, Österreichische Akten, Kärnten Kt. 14, Konv. d, fol. 116v., ÖStA HHStA AUR 1490 IX 1., Uo. 1493. IV. 13.

⁶³¹ HO I. 224. sz.; 1446. évi II. tc.: DRH 1458–1490. 358. Az eseményekre lásd: Csermelyi, 2017/2. 114.

⁶³² DL 24 740.

bároi címet és akinek hosszú eljárásban kellett bizonyítania, hogy nem zálogbirtokos, amely végül sikerült neki.⁶³³

A kőszegi báróság 1533. február 20-án jött létre, amikor az addigi zálogjogon való birtoklást az adomány joga váltotta fel Jurisics esetében. Egy 1536. augusztus 8-án kelt parancslevél segít megértenünk a különbséget, amely Jurisics Miklós bárói rangemelése révén Kőszeg státuszára kihatott. Ebben az alsó-ausztriai *vicedominus* értesíti a kőszegieket, hogy I. Ferdinánd a város minden lakosát és az uradalom összes jobbágyát, akik robottal vagy kamarai adóval tartoztak neki, felmenti e kötelezettségük alól, mivel a várost és az uradalmat is Jurisicsnak és örökösének adományozta, ezért engedelmességre utasítja őket a kedvezményezett irányába. Ahogy Baumkircher a Prágába való segélykérő lovaglással, Jurisics is egy hőstettel érdemelte ki a rangemelést és az adományt, Kőszeg 1532-ben történt megvédésével. A szövegből úgy tűnik, az időbeli kiterjesztés mellett, amelyet az adomány örökíthetőségének 1533. évi szabályozása már leírt, tartalmi szélesítés is történt, vagyis a király olyan jövedelmeket is átruházott a báróvá kinevezett Jurisicsra, amelyek korábban, zálogbirtokosként még nem illették meg.⁶³⁴ Hiába tűnt ekkor még úgy, hogy lesz is kire hagyni a birtokot, Jurisics fia, Ádám 1538-ban a pestis áldozata lett, akárcsak leánya, Anna. Az öröklési sorban unokaöccse Tvarkovics Ferenc következett, azonban ő is örökös nélkül hunyhatott el, még nagybátyja életében.⁶³⁵ Ugyan éltek még más unokaöccsei Kőszeg bárójának, azonban az

⁶³³ Csermelyi, 2017/2. 119–120. Bariska István állítása szerint csupán annyi történt, hogy Choron kihasználta az Alsó-ausztriai Kamara nyilvántartásának hiányosságait és megtevesztette a biztosokat, azonban a kaboldi uradalom alfejezetnél szereplő adatok fényében hajlamos vagyok itt többé-kevésbé hitelt adni Choron érveinek. Vö.: Bariska, 2010. 825–826.

⁶³⁴ „Nachdem die hochgedacht khuniglicher majestät dem wolgeborenen herrn, herrn Niclasen Jurischutz [sic!] freyherrn zw Gunß [...] sonnderlich von wegen erhaltung der stat Gunß gegen dem Turgkhen unnd aus sonndern gnaden dieselb stat unnd herrschafft Gunß mit allem einkhume [...] erblich verschriben zugestellt [...]. Demnach sag ich ewch innamen und von wegen ernennter khuniglicher majestät sollicher ewrer pflicht, inhalt derselben bevelch hiemit ganntz frey unnd ledig unnd ist hierauf innamen ire khunigliche majestät, mein bevelch an ewch, das ir mergedachtem herrn Niclasen Jurischutz alle dienst, robat, nutz unnd einkhomen, wie ir die vormals in irer majestät chamr zurichten schuldig gewest.” – MNL VaML KFL Kőszeg város tanácsának iratai. Acta Miscellanea 1536. augusztus 8., Wien. Magának az örökadománynak az oklevele 1537-ben kelt. Tudjuk, hogy a város megvédésén túl Jurisics jelentős összeget költött az uradalomra, és a zálogösszeg 1533-ban már 13 ezer rajnai forint fölé emelkedett. Gmoser, 2002. 100., 104. Ez azonban önmagában még semmiféle rangemelésnek nem volt alapja, hiszen Hans von Weispriach fraknói és kismartoni záloguradalmait 1572-ben ennél sokkal nagyobb összegért váltották vissza, Weispriach mégsem volt fraknói gróf, habár azt az uradalmat a korabeli német nyelvű források következetesen grófságnak nevezték. Bariska, 2007/1. 80. Csermelyi, 2017/2. 121. Nota bene: Van egy levél, amelyben egy bizonyos Zsigmond gróftól Weispriach nagyapjával azonosítanak, de pont a grófi cím miatt szerintem Szentgyörgyi Zsigmond az illető. Házi I/4. 356., 429. illetve nyomában Jandr. II. 189–190. A *verschreibung* ugyan az *inscriptio* német megfelelője, tehát nem teljesen *sajátbirtok*, viszont Bartal Antal szerint, mint *inscriptio temporanea* „szoros értelemben nem zálogok”. Bartal, 1901. 339. Az *inscriptionalis*, mint ideiglenes zálogba adásról vagy átruházásról szóló oklevél: MKLSz V. 285. A szócikk Szovák Kornél munkája. Jurisics szabad birtokként kezelte Kőszegét, 1539-ben a Zrínyieknek ígérte, ha nem tudna számukra kieszközölni bizonyos adományokat, de mivel utóbbi sikerült, az átadás nem vált szükségessé. Zrínyi lev. II. 128–132.

⁶³⁵ Bariska, 2008/2. 704., 715; Bariska, 2014/2. 41; Gmoser, 2002. 107. A gyermekek sírköve a kőszegi Szt. Jakab templomban található, rajta Jurisics báróként használt címere. Csoma, 1887. 183–184.

ő örökösödési joguk nem szerepelt az 1533. évi oklevélben, ezért az Alsó-Ausztriai Kamara eljárást indított az uradalom visszaszerzése érdekében. ifj. Jurisics Miklós és János azonban kitartottak örökösödési joguk mellett. Végül csak 1544-ben mondtak le az uradalomról. Kőszeg visszaszállt I. Ferdinánd birtokába, de vajon a főhercegébe vagy a magyar királyéba? A Jurisics-örökösök ellenfele az Alsó-Ausztriai Kamara volt, az 1533. évi bárósítás is a Német-római Birodalom jogszokása szerint történt, tehát az uradalom Ausztria tartományfejedelmére háramlott vissza, aki azt újfent zálogbirtokosok kezébe adta.⁶³⁶

Megállapítható tehát, hogy a Szalónak, Kabold és Kőszeg esetében felbukkanó bárói címek indikátorként jelzik, hogy az adott uradalom nem tekinthető zálogbirtoknak, legalábbis addig, amíg a birtokosuk viselte az uradalom bárói címét. Ezt az állítást Fraknó uradalmának esete sem cáfolja meg, ugyanis hiába hívták magát a területet a források grófságnak, Vilmos gróf 1446. évi halála után senki nem viselte a grófi címet egészen 1626. szeptember 15-ig, amikor II. Ferdinánd Esterházy Miklósnak adományozta azt. Ám ekkor már több, mint fél éve megszületett az uradalom reinkorporációját elrendelő szerződés, azaz Esterházy a fraknói uradalom adománybirtokosaként viselhette a grófi címet.⁶³⁷ Más korai, III. Frigyes vagy I. Miksa által adományozott grófi cím esetében sem találtam nyomát annak, hogy a kedvezményezett csupán zálogjogon bírta volna azt az uradalmat vagy uradalomcsoportot, amelyre a címet kapta.⁶³⁸

BIRTOKFEJLESZTŐK VAGY „KIZSÁKMÁNYOLÓK”

Zsoldosvezérek lévén könnyen azt hihetjük a Baumkircher, a Grafeneck és a Weispriach család tagjairól, hogy nem különösképp foglalkoztatták őket a birtokfejlesztés ügyei, hanem csupán azzal foglalkoztak, hogy minél több jövedelmet kiperéselhessenek belőlük, ha pedig ez nem volt elég, akkor szomszédaiuk kárára vezettek zsákmányszerző portyákat. A Batthyány család levéltárának köszönhetően a rohonci és a szalónaki uradalmak okleveles anyaga maradt meg

⁶³⁶ Gmoser, 2002. 110–113. Persze ez akkor nem volt teljesen magától értetődő, a kőszegiek külön kérvényezték, hogy Ferdinánd ne adja oda az uradalmat magyar nemesnek, mert az csak megzavarna az alsó-ausztriai rendekkel való viszonyukat. Nem a hazafiatlanság beszélt belőlük, bizonyára attól tartottak, hogy egy magyar úr, ha ráadásul szabad birtokként is kapná Kőszeget, nem fizetne tartományi adót, amit az osztrákok ismét a borszállítás akadályozásával torolnának meg. Ez vissza-visszatérő fegyver volt a kezükben. Horváth, 1984. 578.

⁶³⁷ Bariska, 2007/1. 137. Hans Graf is megemlítette Kabold és Kőszeg speciális helyzetét, azonban ő, ill. későbbi irodalom ezt Kőszeg esetében hajlamos pusztán földrajzi, Kabold esetében pedig demográfiai (horvát népesség betelepítése) okokkal magyarázni és Choron Jánoshoz kötni. Graf, 1926. 64., 79; Varga, 2001. 297.

⁶³⁸ A zajorjei grófság példája: III. Frigyes 1460-ban adományozta az egykor a Cillei család által viselt méltóságot Vitovec Jánosnak és fiainak. Az eset hasonlít a szalónakihoz, sőt, még annál is élesebben mutatja, hogy ezt a rangemlést Frigyes magyar királyi címével élve tette meg. Chmel: Reg. 1840. 3796. Egyéb példákat sorol Péterfi, 2016. 461.

legépebb állapotban, ezért ezen keresztül próbálom meg bemutatni, mennyire nem alkalmazhatók ezek a sztereotípiák a Baumkircher család magyarországi tevékenységére.

A rohonc-szalónaki uradalom kialakítása

A szalónaki uradalom 1471-ben	1515/1517. évi urbárium⁶³⁹	1539. évi urbárium⁶⁴⁰
–	Rohonc mzv.	Rohonc mzv. (<i>Markht</i>)
–	–	Perenye
–	–	Velem
–	–	Cák
Csém ⁶⁴¹	–	Csém
–	Csajta	Csajta
–	Hodász	Hodász
Incéd ⁶⁴²	–	Incéd
Nagynarda ⁶⁴³	Nagynarda	Nagynarda
Csatár ¹¹⁷⁸	–	Felsőcsatár
Szabar ¹¹⁸⁰	–	Szabar/Zubersbach
–	Allersdorf	Allersdorf
–	Neumarkt	Neumarkt
–	Ószalónak	Ószalónak
–	Szalónak előváros (<i>Vorstat</i>)	Szalónak előváros (<i>Vorstatt</i>)
–	–	Szalónak város (<i>Stat</i>)
–	Drumoly	Drumoly
Saah ⁶⁴⁴	(zálogban) ⁶⁴⁵	Grafenschachen
–	(zálogban) ⁶⁴⁶	Lipótfalva
–	(zálogban) ¹¹⁸³	Kicléd
–	(zálogban) ¹¹⁸³	Buchschachen
–	(zálogban) ¹¹⁸³	Allhau
–	(zálogban) ¹¹⁸³	Wolfau
Komját ⁶⁴⁷	Komját/Kemeten	Komját/Kemeten
–	Großpetersdorf (malmok)	Großpetersdorf
Mérem ¹¹⁸⁰	Mérem/Miedlastorff	Mérem
Velege ¹¹⁷⁹	Velege/Welgersdorf	Velege/Welgersdorf
Óvár ¹¹⁷⁸	–	Óvár
Csejke ¹¹⁷⁸	Csejke	Csejke
–	–	Woppendorf

⁶³⁹ DL 104638. Az urbáriumból sok lap hiányzik vagy töredékes, emiatt sok bejegyzést nem tudtam településhez kötni. A két utolsó, rohonci uradalomhoz sorolt település (Hodász és Rohonc) előtt az szerepel, hogy 1517. évi megjegyzések (fol. 119r).

⁶⁴⁰ StLA FA Stubenberg Kt. 48 H 409. Kiadva a Batthyány család MNL OL P 1322 (4324. filmtekercs) példánya alapján: Hajszan, 1992. 19–59., de sok olvasati hibával, mint arra Leonhard Prickler felhívta a figyelmet. Prickler, L. 1998. XC.

⁶⁴¹ 1461-ben megvásárolva. DL 100693. Nagycsémét 1490-ben Wilhelm Baumkircher fedezetül ajánlotta fel, ha öccse ezer forintos adósságát nem tudná visszafizetni Bakóc Tamásnak. DL 101111.

⁶⁴² DL 107069.

⁶⁴³ 1455-ben Andreas Baumkircher megkapta a birtokban rejlő királyi (háramlási) jogot. DL 100646.

⁶⁴⁴ DL 100752. Csánki Dezső a Baumkircher előtt birtokos Lakiak birtokai között Grafenschachent tüntette fel. Csánki: Tört. földr. II. 834.

⁶⁴⁵ DL 101579.

⁶⁴⁶ Zálogosító: StLA AUR 9636. A DL 101882.-ben Lipótfalváról (Leopoldsdorf) tévesen úgy írtak róla, mintha két falu lenne: „Lew et Persdaroff”.

⁶⁴⁷ 1458-ban Andreas Baumkircher hatalmasul elfoglalta, fiai még 1484-ben is kezükben tartották. HO V. 361–362.

két Pöszöny ¹¹⁷⁸	Pöszöny	Pöszöny
–	–	Großbachselten
–	Frewdentall	–
Albyr/Alberdorff ⁶⁴⁸	Olbendorf	–
Újfalu (Rohrbach a. d. T.) ¹¹⁷⁸	Rarwach	–
Sámfalva ¹¹⁷⁹	Hainrichsdorf	–
–	Poschendorf	–
Warany/Lympach ¹¹⁸⁵	Limbach	–
–	Buckhumyren	–
Baksafalva ¹¹⁸⁵	Pockhsdorf	–
Girolt ¹¹⁸⁵	Geresdorf	–
Szerdahely/Neusiedel ¹¹⁸⁵	Newsidell	–
Kukmér ¹¹⁸⁰	–	–
Szénásgödör/Zenawewlg/ Heythal ¹¹⁸⁵	–	–
Lak ¹¹⁸¹	–	–
Gerenczes ¹¹⁸¹	–	–

9. táblázat: A szalónaki (később rohonc–szalónaki) uradalom települései (1471–1539)

Amikor Andreas Baumkircher V. László és Cillei Ulrik pártjára állt, sikerült kiszakítania magyarországi birtokait a császár fennhatósága alól. Ezt követően immár nem zálogjogon, hanem vásárlás révén volt Szalónak ura, sőt ebben az időszakban szerezte meg a girolti kisuradalmat is. 1459-et követően ismét bizonytalanná vált a helyzet, ugyanis Andreas Frigyes császár pártjára állt és az 1463. évi békekötésig ott is maradt. Azonban ekkor, mintegy a két magyar király kibékülésének mellékszálaként Baumkircher is engedelmességet fogadott Mátyás királynak, aki cserébe megerősítette V. László Szalónakról adott adománylevelét.⁶⁴⁹

Mint már korábban említésre került, Szalónak vára a 15. század közepén az öregtoronyból, és a belső udvar egyes épületeiből, illetve egy külső falból állt, amely a mostani középső udvar veszi közre, de utóbbi fal csak részleteiben kimutatható. Amennyiben a kolostorra vonatkozó téves datálása ellenére hihetünk Gyöngyösi Gergely 16. századi beszámolójának, ekkoriban a vár jelentős része fából épült.⁶⁵⁰ Andreas Baumkircher 1450-től jelentős építkezéseket indított el: új, masszívabb (5 m vastag) kőfalakkal vették körbe a belső udvart, kiépült a felső vár keleti és déli szárnya, elkészült a várkapolna, valamint a középső udvar körül is immár kész falgyűrű állt. A felső vár északnyugati sarkánál egybeépült a városfallal, a középső udvar kapuja mellett pedig megközelítette. Ez az építkezési fázis legalább másfél évtizedig zajlott, a kőanyagot a mai széles várárok helyéről bányászták ki.⁶⁵¹ Szalónak kiépítésére minden bizonnyal hatással

⁶⁴⁸ DL 101509. fol. 14r

⁶⁴⁹ DL 100709. Az „adománylevel” tkp. az az oklevél lehetett, amelyben V. László – Tompek János kifizetésének elismerése után – jóváhagyta Szalónak megvásárlását. DL 100647.

⁶⁵⁰ Gyöngyösi: Vitae fratrum 125.

⁶⁵¹ Kropf–Lehner, 2013. 20–21; Meyer, 1983. 117. Ugyanez a kőanyag szolgált építőanyagul a pálos kolostornak és a városfalaknak is. A nyugati városfal a szalónaki várban található rekonstrukciós rajz (megtekintve 2013. október) szerint a váráron átvezető hídtól nyugatra lévő külső bástyáig ért, az azonban már a 16. század első harmada után épült. A Ritter Baumkircher-kiállításon bemutattak egy pontosabb rekonstrukciós rajzot is a „Für

voltak III. Frigyes bécsújhelyi építkezései.⁶⁵² A vár stratégiai jelentősége a 15. század második felében annyira megnövekedett, hogy I. Miksa már csak ezért sem engedhette, hogy a Baumkircher-örökösök eladják II. Ulászlónak.⁶⁵³

Nem csupán a vár épült fel ekkor, hanem Szalónak városa is, amely szintén részét képezte Andreas Baumkircher rezidenciaépítési programjának, amely egy regionális kereskedelmi központ létesítésére törekedett. Hagyományosan az 1462. április 4-én kelt császári kiváltságlevelet tekinthetjük a városalapítás szimbolikus dátumának. A városok négy területen érvényesíthették jogaikat: az önkormányzatban, a jogszolgáltatás terén, belső szabályozás és az országgyűlésben.⁶⁵⁴ A korábban alapított környékbeli tartományfejedelmi városokhoz képest Szalónak kevesebb jogot kapott III. Frigyes-től.⁶⁵⁵ Ezen nem csodálkozhatunk, hiszen az uralkodó nem választhatta le a várost az uradalomtól, s nem vehette ki a földesúr joghatósága alól, kivéve, ha utóbbi ebbe beleegyezett. A császár szabad kereskedéshez való jogot adott a szalónakiaknak az örökös tartományok területére, vámmentességet azonban nem, s az árumegállítási kiváltságok alól sem mentesültek. Ehhez társult a Mátyás király által 1463-ban adott és előbb 1464-ben Andreas, majd 1494-ben Georg Baumkircher kérésére megerősített harmincadmentesség. Mégis, a Baumkircher-korszak végén nem csupán *Marktnak*, mezővárosnak nevezték, hanem ugyanúgy *Stadtnak*, mint a jóval régebbi múltra visszatekintő Köszeget és Kismartont.⁶⁵⁶ Először a városfalak és a védművek épültek fel, ezt követte a Lange Gasse két oldala, majd a piactér keleti oldala. A városnak a pálos kolostoron és a várkapolnán (utóbbi természetesen csupán a vár lakói számára volt fenntartva) kívül volt egy plébániatemploma is a főtér déli részén. A városháza a piactér és a Lange Gasse sarkán épült fel, előtte állt a pellengér. A városban mészárszékek és fürdő is működött. A kereskedők a piactér, a tehetősebb kézművesek a Lange Gasse északi oldalán laktak.⁶⁵⁷ Az 1514-es városi rendtartás, annak ellenére, hogy a polgárság illetékessége meglehetősen korlátozott volt, meggyőző jele annak, hogy a Baumkircherek városalapítása túlélte az első kritikus évtizedeket, és kezdett felzárkózni más földesúri mezővárosokhoz, mint Körmend vagy Vasvár. A tanács

Gott – für die Welt – für den Teufel” c. tablón (megtekintve 2013. október), eszerint a várarak város és vár közti részét is körülfogta valamiféle fal, a városfal pedig a várarak mellett lévő déli városkapuig ért. Andreas Baumkircher építkezéseiről bővebben: Seebach, 1983.

⁶⁵² Zelfel, 1992. 355.

⁶⁵³ DL 104162. Emellett azzal is érvelt, hogy Szalónak tulajdonképp a Habsburgok fennhatósága alá tartozik.

⁶⁵⁴ Kropf, 2015. 26–27; Kropf–Lehner, 2013. 96.

⁶⁵⁵ Kropf–Lehner, 2013. 98.

⁶⁵⁶ Kropf–Lehner, 2013. 101; StLA FA Stubenberg Kt. 48 H 409. fol. 12v; BLA A-Ia/U 224; DL 106805; DL 15853. 1537-ben *civitasnak* nevezték Szalónakot, de ez nem állandósult, mert 1539-ben ismét csak *oppidumnak*. MNL OL P 1313 - I. - 1. Alm. 1. Lad. 7. No. 61. Vö.: Uo. No. 66.

⁶⁵⁷ Kropf, 2012. 264; Prickler, 1992. 71–72. A piactartás még a legkritikusabb, 1532 utáni években sem állt le. BLA A-Ia/U 218 (1536. évi adat)

élén a bíró állt. Sajnos a források mindössze két városbíró nevét tartották fenn a Baumkircher-korszakból, de a Batthyány-korszak első félévszázadára vonatkozóan is ugyanilyen gyér adatmennyiség áll a rendelkezésünkre. 1525-ből városi kincstárról, 1540-ben városházáról is tudomásunk van, továbbá majorság is működött a város határában, de azt feltehetően az oszmánok vagy a spanyol katonaság felégette. A várhoz tartozó szőlő is elhagyottá vált 1539-re. Az 1515. és 1539. évi urbáriumokból látható, hogy a várost két részre osztották, egy elővárosra és a falakon belüli részre. Kanizsai Margitnak is volt háza a városban.⁶⁵⁸

Szalónakon már a Baumkircherek idejében jelentős kézművességgel számolhatunk. 1497-ben megalakult a szalónaki susztercéh, amelynek szabályzata a legkorábbi fennmaradt céhszabályzat a mai Burgenland területéről.⁶⁵⁹ Harald Prickler az 1515. évi urbáriumban szereplő 31 szalónaki lakos közül 19-et gyűjtött össze, akik foglalkozásnevet viseltek. Mivel ebben a korai időszakban a foglalkozásnevet viselők többsége még valóban az adott mesterséget űzte, ebből következtetni lehet a város kézműiparának összetételére. Az alapellátást szolgáló mesterségek mellett a közeli vasbányászatnak és az ószalónaki vashámornak és a földesúri igényeknek köszönhetően a fémfeldolgozó ipar nagyon jelentős volt, az ószalónaki tímárok pedig a városi cipészek nyersanyagszükségletét biztosították. Akadtak olyan iparosok is, akik luxuscikkek készítésére is alkalmasak voltak: szücsök, üvegesek. A szalónaki szatócsok bécsi, bécsújhelyi, grazi és hartbergi kereskedőktől szereztek be áruikat, 1538/39-ben pedig már vámmentesen vihették át a stájer-magyar határon. Jelentős volt a Pinkafőre vagy Stájerországba irányuló szarvasmarha-, sózott hal-, marhabőr- és gabonakereskedelem, míg a behozatalt főleg a különböző textíliák, az acél, az olaj és a fűszerek alkották. A város kereskedői a környék vásárait (Pinkafő, Dobronok, Hartberg, Fürstenfeld, Gleisdorf, Leibnitz) járták. A források által kimutatott legaktívabb kereskedő Andreas Gerchekhar volt, aki szarvasmarhákkal és sózott hallal foglalkozott. Importárut viszont nem annyira a közeli Stájerországból, inkább Bécsből szereztek be. A város az Ószalónaki- és a Drumolyi-kapunál vámoltatta a kereskedőket, hogy némileg részesüljön a hasznukból. A harmincadosok időnként túllépték a hatáskörüket, 1536-ban lefoglalták a szalónaki vásárra igyekvő Thomas Resler kalapos áruját, holott őt a kőszegi

⁶⁵⁸ Az 1514. évi rendtartásra bővebben: Kropf, 1992; Prickler, 1992. 72–76; StLA FA Stubenberg Kt. 48 H 409. fol. 12v–13r. A városi kincstárra (Stadtlade): BLA A-Ia/U 239. Az urbáriumban Baumkircher özvegyről van szó, aki nem lehet Margarethe von Stubenberg, ugyanis ő 1511 előtt meghalt. Schäffer, 1992. 38. A szalónaki városbírók felsorolása: Festschrift Stadtschlaining 2. Aufl. 225. Sajnos az 1494. évi városbíró, aki ura parancsára Talbergbe utazott a Christoph von Rottalnak elzálogosított birtokok visszaváltása ügyében, nem nevezte meg forrásunk (DL 101197.).

⁶⁵⁹ Gürtler, 2015. 192–193; Prickler, 2006. 253. A céhlevél közlése uo. 253–254. A Burgenlandi Tartományi Levéltár jegyzékében A-Ia/U 36 jelzet alatt szerepel a pinkafői takácsok 1480. évi céhszabályzata, azonban az jelenleg lappang.

polgárok szabad kereskedési joga illetve meg.⁶⁶⁰ Ami a korabeli értelmiséget illeti, az első szalónaki diák viszonylag későn, 1492-ben került a bécsi egyetemre, azonban ezt követően a mohácsi csatáig további három hallgató érkezett a városból.⁶⁶¹

A másik uradalmi központ Rohonc volt. Az itteni mezőváros nem volt annyira kiváltságolt, mint Szalónak, az 1540. évi urbáriumban csak *Markt*nak nevezték, de a 16. században így is két részre oszlott, egy németvárosra és egy magyarvárosra. A mezővárosi írásbeliség sem állt le, bár nagyon kevés oklevél maradt fenn. A század elején plébániaközpont volt, fürdő is működött, a lakosság pedig többek között szőlőt művelt (Wilhelm Baumkircher özvegyének is volt itt szőlője, amely halála után visszaszállt az uradalomra), emellett jelentős mennyiségű gabonát termesztettek. A rohonci egyetemjárók száma nagyobb volt a szalónakiaknál, az első általam ismert diák még a 14. század végéről, Rohonci Tamás, aki Bécsben és Párizsban is megfordult. 1440 és 1505 között összesen tízen jártak a bécsi egyetemre, de a Jagelló-kor utolsó két évtizedéből egy hallgatót sem találunk Bécsben.⁶⁶²

A Kőszegi-és a Borostyánkői-hegységben számos érclelőhely is volt, s ezeket a történelem folyamán használatba is vették. Bányászatra utal a környék helynevei közül Óribánya, Eisenberg (Csejke), Hámortó, Szalónakhuta, Alsó- és Felsőszénégető, Hosszúszeghuta és Vasverőszék (Németciklény). A Baumkircher-korszakból azonban csak kevés bányászattal kapcsolatos adat maradt fenn, köztük a legfontosabb Mátyás király 1469-ben kelt bányafeltárási engedélye. A környék bányakincsei közé tartozott a vas, az arany, az ezüst, a réz, a mészke és a szén. Közülük a szalónaki uradalom területén vasat, aranyat és ezüstöt bányásztak, s talán már rezet is. A bányák termelékenységéről nincsenek adataink, de bizonyára részben ezek látták el Andreas Baumkircher pénzverőházát nyersanyaggal. Az osztrák szakirodalom korábban azt feltételezte, hogy a Szalónakon kibányászott nemesfémeket a helyi pénzverde használta fel, amely Baumkircher pénzverési joga alapján működött. Tudjuk, hogy Baumkircher valóban vert pénzt Pozsonyban, de az újabb kutatás kétségszű, hogy ezt a tevékenységét 1465 után Szalónakon is (legálisan) tudta folytatni. Az arany- és ezüstabányák mindenesetre tovább

⁶⁶⁰ BLA A-Ia/U 218

⁶⁶¹ Prickler, 1973. 69., 73., 81–86; Prickler, 1992. 74–75; Kropf, 2012. 266; Tüskés, 2008. 5558., 6298., 6684., 6847. sz.

⁶⁶² StLA FA Stubenberg Kt. 48 H 409. 2r–3v. A rohonci tanács általam talált egyetlen oklevele 1516-ból: BLA A-Ia/U 220. 1503-ban ákosházi Sárkány Ambrustól való félelmükben a rohonci uradalom jobbágjai nem mertek aratni, ami a földesuruk szerint 1000 forint kárt okozott. DL 101345. Wilhelm Baumkircher özvegyének Csatáron is volt nemesi udvarháza, a Bakóc Tamás elleni perben innen idézték meg. DL 101449; DL 101501. Az özvegy 1510-ben az egyik szomszédos földesúrral, István jáki apáttal is perben állt. DL 104219. Az egyetemjárókra: Tüskés, 2008. 479., 3564., 4079., 4616., 4628., 4682., 5315., 5633., 5776., 6171., 6220. sz.

működtek, 1544-ben I. Ferdinánd átengedte Batthyány Ferencnek a belőlük származó kamarai illetéket.⁶⁶³

Andreas Baumkircher már nem gyarapította jelentősen az örökölt krajnai birtokokat, inkább Magyarországon és Stájerországban törekedett birtokszerzésre. Halála után az örökös tartományokban lévő birtokai Habsburg-kézbe kerültek. III. Frigyes nem szándékozott a kb. 37 teleknyi (1505-ös adat) krajnai birtokokat visszaadni az örökösöknek az 1472. évi egyezséglevélben, helyette 2000 forintot ígért.⁶⁶⁴ Ezzel a család birtokpolitikája végérvényesen Magyarországra helyeződött át. Itt már az 1450-es években eredményeket értek el, V. Lászlótól 1455-ben megkapták a kihalt Óvári család pinkaóvári (Óvár, Nagynarda, Csatár, Csejke, a két Pöszöny, Mérem, Szabar, Újfalu és részben Kukmér). illetve a Giroltiak girolti és olbendorfi (Girolt, Baksafalva, Limbach, Neusiedel, Szénásgödör, Olbendorf, részben Kukmér) uradalmait. Ezzel „papíron” sikerült csaknem Németújvárig terjeszkedniük. Azonban a királyi adományok érvényesítése jó néhány évet igénybe vett, a girolti kastélyt például egy bizonyos lábatlani Farkas László is adományba kérte magának, és halála után Gosztonyi Orbánnak és rokonságának nem Baumkircherrel, hanem a Girolti-leánnyal kellett egyezkednie, mivel ők mondtak ellent beiktatásának. Az óvári uradalmat pedig 1461-ben vásárolta meg Andreas a Sibrikektől, de csak egy részét. Ennek oka valószínűleg nem az volt, hogy a Baumkircherektől visszafoglalták a várat, hanem a politikai helyzet változása: V. László életében az 1455. évi adománylevél elégséges biztosíték volt Óvár megtartására, 1461-ben viszont, mivel III. Frigyes nem tudta elsöpörni Mátyás királyt az útjából, Baumkircher jobbnak látta, ha Szalónakhoz hasonlóan Óvár esetében is felkészül arra, hogy az ifjú magyar király győzelme esetén vitatni fogják a birtokhoz fűződő jogait. Ennek folyományaként 1465-ben a szintén Óvári-leszármazott Káldi Györgyöt és Osvátot is kártalanították.⁶⁶⁵ A következő évben a Lakiaktól vásárolták meg az Óvár és Csejke között található Lak, valamint a nyugati határ mentén fekvő Ság (Grafenschachen) és Gerenczes birtokok egy-egy részét.⁶⁶⁶ 1466-ban Tejedi Imrétől vette zálogba a Baumkircher-birtokokkal szomszédos dozmati és toronyi birtokrészeit.⁶⁶⁷

⁶⁶³ Holer, 1992. 216, 225; Baumkircher 1460–1465-ig Pozsonyban, 1469–1471 között Szalónakon működtetett pénzverdét. Kálnoky-Gyöngyössi, 2015. 73; Gyöngyössi, 2016/2. 31. A kamarai illeték átengedése: MNL OL P 1313 - I. - 1. Alm. 1. Lad. 7. No. 92.

⁶⁶⁴ Kropf–Lehner, 2013. 25–26.

⁶⁶⁵ DL 100646. Vö.: DL 100693; Marktgemeinde Kukmirm 82., 84. Óvár esetében 1455-ben csak a korábban fennálló helyzet törvényesítése történt meg a háramlási jog odaadományozásával. DL 100646. A németújvári uradalomba beekelődött birtokrész később igencsak megsínylette Németújvár 1495. évi ostromát. Marktgemeinde Kukmirm 85. Gosztonyi–Girolti egyezség (1457): HO IV. 274. sz. A Káldiak kártalanítása: DL 100747.

⁶⁶⁶ DL 100752. A települések azonosításához: Csánki: Tört. földr. II. 750., 770., 834. Más birtokrészekbe 1468-ban Gely-i Tamás gyermekeit és Berendi Lórántot iktatták be. DL 100769.

⁶⁶⁷ DL 101868.

A család Vas megyei falvainak száma 1475 körül 32 volt.⁶⁶⁸ Fontos megjegyezni, hogy sok esetben nem beszélhetünk teljes falvakról, az uradalmi birtokok mellett kismemesi telkek is voltak pl.: Bozsokon, Nagycsémében, Kiscsémében, Kiscsajtán és Kismardán is.⁶⁶⁹ Az uradalmak jó adottságait és népsűrűségét jelzi, hogy bár csak két megyében terültek el, az 1490-es évek közepére portaszám (2493) alapján mégis az ország egyik legnagyobb birtokosává emelték Georg Baumkirchert.⁶⁷⁰ Ehhez nem volt elég csupán apja tevékenysége, Wilhelm és ő is folyamatosan kerekítették egyre nagyobbra a Vas megyei törzsbirtokokat. 1475-ben Váti Györgytől és Tamástól, illetve unokaöccsüktől, Jánostól vették meg 80 forintért a Szabarhoz, Méremhez és Nagynardához fűződő jogaikat.⁶⁷¹ A rohonci uradalomhoz tartozó Hodász és Incéd birtokokról is rendelkeztek oklevelekkel, de ezeket 1479-ben Mátyás király Jakob Margenwerder kérésére érvénytelenítette.⁶⁷² 1482-ben az egykori sági uradalom falvait vásárolták meg Ellerbach Jánostól illetve Turóci György királyi pohárnokmestertől, ezek Ság/Buchschachen, Kechya/Kitzladen, Lipótfalva/Loipersdorf, Allhau és Wolfau. Ezeket a birtokokat már 1455-ben elfoglalta magának Andreas Baumkircher, de Mátyás király trónralépte után vizsgálat indult ellene.⁶⁷³ Egy száz évvel korábbi adat szerint e falvak mindegyikén volt malom, továbbá jelentős bortermelők voltak.⁶⁷⁴ 1483-ban pecőli Szarka Miklóssal egyeztek meg véglegesen Sámfalva, Velege és a már említett Incéd felének nekik való átengedéséről némi arany és posztó fejében.⁶⁷⁵ 1486-ban kukméri birtokaikat növelték meg Unyoni Ákos és István ill. Unyoni Lóránt Pál fia György birtokrészeinek zálogba vételével. Ákos birtokát később meg is vásárolták, de ezzel még mindig nem bírták a falu egészét.⁶⁷⁶ A 1487-ben Káldi Tamás hozzájárulását nyerték el Komját korábban történt megvásárlásához.⁶⁷⁷ A következő évben Georg zálogjogon megszerezte a Szombathelytől délkeletre lévő

⁶⁶⁸ Ágoston, 1913. 129.

⁶⁶⁹ Legalábbis erre lehet következtetni a forrásokban előforduló nemesi *praedicatumok*ból. DL 101518.

⁶⁷⁰ Ágoston, 1913. 136. Vö.: Engel, 2003/1. 14–20. A jobbágyporta adóegységként valószínűleg a házteleknek felelt meg. Kubinyi, 1986. 220–221.

⁶⁷¹ DL 100849; DL 100850.

⁶⁷² DL 100918.

⁶⁷³ Prickler, 2009. 504–505. Vö.: DL 100969. Turóci Prickler csupán látszatbirtokosnak tartotta, Ellerbachot pedig a valódinak, de ahhoz képest a források alapján tényleg fizettek Turócinak, hiszen az 1488-ban átrt adásvételi felvallást csak így szerezhették meg. DL 100987. Ehhez a birtokvásárláshoz 1483-ban a Baumkircherek királyi jóváhagyást is szereztek. DL 101137. Turóci a felesége, Csornai Krisztina révén vált érdekeltté a birtokokban. A Csornaiak még egyszer felbukkantak, Csornai Márta 1496-ban eladta saját birtokrészét Thurzó Zsigmondnak és testvéreinek, de ők nem tudták azt átvenni, mert a Baumkircherek kezén volt. DL 104119. Andreas Baumkircher hatalmaskodása: Pannonhalmi III. 92–93. Ezekre a birtokokra Ellerbach János előtt már az apja, Bertold is igényt tartott, 1462-ben, a Mátyás király pártjára való visszatéréskor próbálkozott a megszerzésükkel. Uo. 108–109.

⁶⁷⁴ DL 100098. Az öt falu éves várható hegyvámja 21.740 liter felett lehetett. Prickler, 2009. 505–506.

⁶⁷⁵ DL 100993. Incéd másik felét ekkor Margenwerder bírta. DL 101119.

⁶⁷⁶ Mátyás király ill. 1498-ban talán Újlaki Lőrinc birtokában is volt egy rész, amelyet később Batthyány Ferenc kapott meg. Marktgemeinde Kukmirn 84–86; DL 101873. 1490-ben a fivéreket beiktatták az Unyoniaktól szerzett birtokrészbe. DL 101103.

⁶⁷⁷ DL 101043. A korábbi adásvétel, amelyre Káldi hivatkozott, még Andreas Baumkircher életében történt.

Szécsényben és Császtban Polyáni János birtokrészét, amely a középkor végéig a Baumkircherek kezén maradt, Mohács után viszont Török Bálint foglalta el.⁶⁷⁸ 1490-ben Bucsú irányában is terjeszkedni akartak, amivel Bornemissza János próbált szembeszállni.⁶⁷⁹ Ugyanebben az évben megvásárolták a rohonci uradalmat Margenwerdertől, ekkor, vagy kevéssel ezután csatolták ide a korábban Batthyány Boldizsár kőszegi kapitány által hatalmasul elfoglalt Bozsokot és Szerdahelyt. E két birtokért 1497-ben jelentkezett eredeti birtokosuk, Bornemissza János, de mivel nem kapta vissza, pert indított Georg ellen.⁶⁸⁰ Bozsokban voltak helyi kisnemesek (Bozsoki Nagyok, Ludadiak) is, Georg az ő földjeikre is szemet vetett, Hollósi Mihálytól pedig zálogba vette a Kőszegtől délnyugatra fekvő csömötei és apáti birtokait.⁶⁸¹ Élete vége felé a Pöszönytől délre fekvő Alsófüzesbe és Csatár egy korábban meg nem szerzett részébe is be akarta magát iktatni, de ennek Sibrik László ellentmondott.⁶⁸²

Az uradalom fejlődése és bővülése azonban nem volt töretlen. Már Rohonc megszerzése is csak a Bakóc Tamás győri püspök által biztosított kölcsönből volt csak lehetséges, nem is beszélve arról, hogy szintén az ő támogatása kellett ahhoz, hogy később Pogány Pétertől visszaváltsák. Bakóc a tizedbérlet során is nagyvonalú volt, Georg Payer szalónaki várnagy szerint nem ragaszkodott a bérletösszegek kifizetéséhez. Mindez persze nem volt teljesen önzetlen tett, amint azt lejjebb, a Baumkircher-örökségről szóló alfejezetben látni fogjuk.⁶⁸³ Az 1482-ben szerzett birtokokat Georg előbb 1493-ban zálogosította el Christoph von Rottalnak, majd a visszaváltást követően, amint arra az osztrák kutatás felhívta a figyelmet, 1497-ben ismét, ezúttal Georg von Rottalnak 1400 forintért. Barbara Baumkircher megpróbálta visszaszerezni, de a zálogösszeg kifizetése helyett 1511-ben úgy állította be Rottalt, mintha hatalmaskodással szerezte volna meg a birtokokat.⁶⁸⁴ Törekvése azonban nem járt sikerrel.

⁶⁷⁸ DL 93584. Vö.: Koppány, 1990. 70., 81.

⁶⁷⁹ DL 101114. Bozsokra és Szerdahelyre: DL 101107. Bornemissza feltűnése annak fényében érdekes, hogy ő már 1485-ben eladta összes bucsui érdekeltségét. DL 19072.

⁶⁸⁰ DL 107116. A két birtok még 1487-ben került Bornemissza kezére. DL 101304. Batthyány foglalását követően viszont csak 1502-ben jutott ismét a birtokukba, akkor is csak rövid időre, mert Seifrid von Polheim visszafoglalta Rohonccal együtt. DL 107151.

⁶⁸¹ DL 101254; DL 101280. Utóbbihoz lásd még: DL 101272., DL 101279.

⁶⁸² DL 101275. Alsófüzes azonosítása kérdéses, Csánki szerint Gyepüfüzessel vagy Egyházásfüzessel azonosítható (Csánki: Tört. földr. II. 748.). Ezek a vörösvári uradalom részei (DL 101229.), tehát ebben az esetben nem Sibriknek kellett volna tiltakoznia. Azonban Vörösvár épp ekkoriban birtokcserén ment keresztül (Ellerbach Jánost halála után Szécsi-unokatestvérei, Bakóc Tamás majd Ellerbach özvegye követte, lásd ehhez Csermelyi, 2020. 70–72.), Baumkircher akár ezt is kihasználhatta, Sibrik pedig Ellerbach familiárisaként (MVA 1458–1526. II. 330.) járt el ellene. Másrészt azt sem zárhatjuk ki – hiszen a tiltakozó jobbágy mégiscsak Sibrik *villicus*a volt – hogy Alsófüzes a vörösvári uradalomtól különálló településrész volt és Csatárhoz hasonlóan a Sibrikek érdekeltségébe tartozott. Épp 1500. január 7-én rendelkezett Georg Csatár korábban megszerzett részéről a Sibrikek javára (DL 101276.).

⁶⁸³ Pogány 1493-ban 1300 ft. zálogösszeg kifizetése fejében adta vissza Rohoncot. DL 101180; ÖStA HHSa FA Erdődy Urk. 11120; Payer vallomásának kivonata: Uo. Kt. 130. (Alte Archivrepertoria) Lad. 50. Fasc. 1. usque 4. Acta Domini Monyorókerék ab anno 1273. usque 1539. Lad. 50. Fasc. 3. Nro. 25.

⁶⁸⁴ Prickler, 2009. 505; DL 101882. Az 1493. évi elzálogosításra és a kiváltás nehézségeire: DL 101197.

Mivel az 1515. évi urbáriumban még nem szerepeltek az itteni bevételek, ezért visszaváltásukra csak ezt követően kerülhetett sor. Sokáig Veit von Fladnitzhoz kötötték ezt a lépést, azonban Fritz Posch és Harald Prickler szerint 1532 és 1537 között, Longin von Puchheim váltotta ki. Valójában mégis inkább Fladnitzhoz vagy magához Barbarához lehet kötni a visszaváltást, hiszen 1531-ben Barbara újra elzálogosította azokat Puchheimnek.⁶⁸⁵ 1500-ban a betegeskedő Georg familiárisainak, a Sibrik fivéreknek rendelte halála után az egykori óvári uradalom birtokait viszonylag alacsony, 300 forintos összegért.⁶⁸⁶ Ilyen anyagi körülmények között nem csoda, hogy Wilhelm és Georg Baumkircher idejében csak kisebb építkezések folytak a szalónaki várban.⁶⁸⁷

A Georg halála után kialakult örökösödési krízis, illetve a birtokok megvédésének igénye újabb építkezéseket indított el, a legjelentősebb közülük a középső (de akkor még külső) udvarba vezető kapu megerősítése.⁶⁸⁸ Elszórt forrásokból tudjuk, hogy Barbara Baumkircher férjei a pereskedéseken túl az uradalom és a família ügyeire is gondot viseltek. Seifrid von Polheim a megyén keresztül intézkedett az egyik familiárisát és a rohonci papot ért sérelem kivizsgálásáról, Veit von Fladnitz nevéhez pedig kisebb-nagyobb birtokfejlesztések is köthetők, Paul molnárnak például új malom építését engedélyezte Neusiedl-ben.⁶⁸⁹ Rohoncon a plébániatemplom mellett az allódiához csatolt egy negyed jobbágytelket.⁶⁹⁰ Egészen rendkívüli módon a rohonci uradalomhoz tartozó, tehát vitatott Hodásznak évi négy sokadalmat is engedélyeztetett.⁶⁹¹ Fladnitz gazdasági érzékét mutatja az is, hogy, jóllehet törvénytelen módon, megtiltotta a kőszegieknak, hogy bort szállítsanak keresztül a birtokain. Mivel ez a bor külföldre ment volna, de így nem tudott, a Fladnitz uradalmain lévő szőlősgazdák jártak jól, illetve ő, aki évről-évre beszedte a győri püspöknek járó bortizedet. Szalónak urának malmára hajtotta a vizet, hogy ezzel egyidőben Kőszeg térségbeli örök borexportőr-riválisa, Sopron is

⁶⁸⁵ Prickler, 2009. 505–508. Vö.: StLA AUR 1531-12-19., AUR 1533-07-18a; StLA AUR 9623., AUR 9636. Ezekre a zálogosításokra minden bizonnyal Barbara Baumkircher 1497. évi esküvője és 1000 forintnyi hozományának kiadása miatt került sor. StLA AUR 9628.

⁶⁸⁶ Óvart, Csatárt, Nardát, Nagycsémet, Szabart, Sámfalvát, Csejkét, Újfalut, a két Pöszönyt és Vashegy szőlőhegyet. Az óvári vár ekkor már nem állt. DL 101276.

⁶⁸⁷ Kropf–Lehner, 2013. 21. Hozzá kell tenni, hogy kevés adatunk van ahhoz, hogy tisztán lássuk a család gazdálkodását. Sokszor tűnhet úgy, hogy nem álltak rosszul anyagilag, mert még hitelezni is tudtak az uralkodónak (Fladnitz és Barbara), viszont ezzel párhuzamosan pedig arra kényszerültek, hogy zálogba vessék birtokaikat (Barbara Puchheimnak). Nem szerencsés tehát egy-egy adatból mindjárt általános mérleget vonni az anyagi helyzetükre, valószínűleg nekik is gyakran egyensúlyozniuk kellett és legalább annyi tartozást behajtani, amelyből saját hitelezőiket és költségeiket ki tudják fizetni.

⁶⁸⁸ Kropf, 2015. 24–25.

⁶⁸⁹ DL 101410; DL 104275.

⁶⁹⁰ Zimányi, 1968. 259. Itt elfoglalásról van szó, de az 1539. évi urbárium nem fogalmaz ilyen egyértelműen: „ain viertl hof zu ainem mairhof einzogen” StLA FA Stubenberg Kt. 48 Heft 409. Das Vrbarregister vber den Schlaning in Hungern (1539) fol. 3v.

⁶⁹¹ DL 101482.

elzárta a külföldre vezető utat. A kőszegiek borexportjának akadályozása Longin von Puchheim idejében is folytatódott.⁶⁹²

Fladnitz nem csupán, mint újdonsült birtokaihoz végsőkéig ragaszkodó, azokat akár tűzzel-vassal is megtartó makacs jövevény jelenik meg forrásainkban, hanem mint jó gazda is. Ugyan időnként túlzott erőszakkal járt el jobbágysági ügyeiben az úriszéken, a kőszegiek panaszt nyújtottak be ellene az 1524. évi soproni vegyesbizottságnál, és ennek 1528. évi folytatásakor is számosan panaszkodtak ellene, de az ő idejében, 1512-ben készült el a szalónaki pálos kolostortemplom keresztelőkútja, 1514-ben írásban szabályozta Szalónak városi rendtartását, 1515-ben pedig urbáriumot fektetett le az uradalom számára és jelentősen kibővítette a várat is.⁶⁹³ A vár erejét mutatja, hogy nem sokkal Fladnitz halála után az oszmánok nem tudták elfoglalni.⁶⁹⁴ Rudolf Kropf szerint az 1490 után mind inkább Rohoncra kerülő uradalmi központot is visszavitte Szalónakra.⁶⁹⁵ Fladnitz meglátta a lehetőséget a tizedjövedelmekben is, a mohácsi csata után törvénytelenül rá is tette a kezét (bár ezzel nem volt egyedül, I. Ferdinánd 1527 júliusában Tatától kezdve Scharfeneckig számos kapitányát szólította fel a lefoglalt tizedjövedelmek átadására). Szalónak ura számára a tényleges haszonszerzés tűnt a legfontosabbnak, csak utólag, a káptalani panaszok közepette látott neki a tizedjövedelmek tisztára mosásához: 1528. október 17-én zálogba vette a birtokai után járó dézsmát. A kontraktus I. Ferdinánddal kötött, ugyanis a püspöki szék üresedésben volt, a királyt pedig engedékenyebbé tette, hogy jelentős zsoldhátralékkal és egyéb összegekkel tartozott Fladnitznak. A rohonc-szalónaki tizedek után ilyen módon nem folyt be bérleti díj az egyháznak, az évi 300 forintot teljes egészében a királyi tartozások kiegyenlítésére vonták le. Mindez egészen 1531-ig, Fladnitz haláláig tartott, azután özvegyét eltiltották a győri káptalan 1529 óta lefoglalt jövedelmeitől. Minden bizonnyal az okozta a problémát, hogy Fladnitz a káptalani tizedekre is „érvényesítette” a zálogjogát, holott csak a püspökieket kapta meg. Az 1531. évi tiltás ellenére valószínű, hogy a püspöki tizedeket továbbra is Barbara élvezhette a fennálló uralkodói tartozások ellenértékéért.⁶⁹⁶

⁶⁹² Prickler, 1982. 238; MNL VaML KFL Kőszeg város tanácsának iratai. Acta Miscellanea 1534. szeptember 18. körül

⁶⁹³ DL 104134. 5. kép; DF 276064. 11. kép; Iványi: Mem. 78; Schmeller-Kitt, 1974. 508–509. Utóbbi tévesen Longinus von Puchheimhoz, Barbara negyedik férjéhez köti a címet, azonban a StLA AUR 1511-09-09 alapján Fladnitz címere csak színeiben tért el a Puchheim-címertől. Utóbbi ezüsttel és vörössel harmadolt. Becher-Gamber, 1986. 29. Az építkezésekre: Kropf-Lehner, 2013. 162. A városszabályzat eredetije lappang, másolt kézirat alapján közölve: Die Stadtordnung von Stadtschlaining 387–411. Az urbárium: DL 104 638

⁶⁹⁴ Bariska, 1988. 87–91.

⁶⁹⁵ Kropf, 2004. 745.

⁶⁹⁶ Horváth, 2001. 55. 22. jz; ÖStA AVA-FHKA AHK HFU Konv. 1529. fol. 12., Uo. Konv. 1531. fol. 3–4. A tizedjövedelmek megszerzéséről lásd korábbi írásomat: Csermelyi, 2016/2. 180–182., 185–187. A 187. oldalon közölt hátlapi feljegyzés valójában: R[egestra]ta h[err] Prandt m. p.

Az uradalom egyes részei idővel elzálogosításra kerültek. Ezek főleg a peremterületeken található birtokok voltak. A már említett egykori sági uradalom falvain kívül Grafenschachent is elzálogosították Johann Zebingernek. Veit von Fladnitz idejében viszont elkezdődött a zálogbirtokok visszaváltása, habár ez nem minden esetben volt egyszerű. Grafenschachent például, mivel a szép szó nem vezetett eredményre, erőnek erejével foglalta vissza.⁶⁹⁷

A Baumkircher-kor mérlegét legfőképp azért nehéz megvonni, mert pont a végén, 1532-ben szörnyű csapás érte az uradalmat azzal, hogy hadszíntérré változott. Szalónak bevétele ugyan nem sikerült az oszmánoknak, az uradalmat viszont felprédálták, Woppendorfot teljesen el is néptelenítették.⁶⁹⁸ Mégis árulkodó, hogy Georg Baumkircher birtokain 1494-ben 2493 porta volt, igaz ebbe bele kell számítani a császárvári és a koszteli uradalmat is (holott utóbbit nem birtokolta, csak az onnan beszedett királyi adót rendelték neki). Önmagában nem a szám imponáló, hanem az, hogy a Kanizsaiak – kiterjedt uradalmaik (Balogvár, Cseklész, Debrő, Kanizsa, Kapuvár, Léka, Sárvár, Sempte) ellenére – az Egervári-örökség megszerzéséig (1497) ennél kevesebb, mindössze 2213 portával rendelkeztek. Nem is találunk túl sok birtokost, aki portaszám, tehát adóalap tekintetében felvehetette a versenyt Georg Baumkircherrel, ez mutatja, hogy jóllehet birtokai kiterjedésüket nézve nem voltak hatalmasak, vára is mindössze kettő volt, de ezek a területek a középkor végi Magyarország egyik legsűrűbben lakott részei voltak. Emellett fontos számításba venni még valamit. Miként arra Engel Pál rámutatott, különböző úton-módon megszerzett birtokok halmazából még nem lesz uradalom, azokat meg kell szervezni, egy jogi keretbe kell integrálni, hogy egy tagban lehessen átörökíteni. Az, hogy a Batthyány családnak ez a rohonc-szalónaki uradalom és az egykori girolti uradalmat magába olvasztó németújvári uradalom esetében is sikerült, nem történhetett volna meg, ha a Baumkircherek korában nem kezdődött volna el az uradalomszervezési munka.⁶⁹⁹

⁶⁹⁷ Grafenschachent Zebinger özvegye nem akarta visszaadni, Gertraud von Weispriachhoz hasonlóan ő is gyermekei, Kaspar és Katharina vélt jogait védhette. DL 101446; DL 101579. Fladnitz visszafoglaló akciójáról: DL 101574.

⁶⁹⁸ StLA FA Stubenberg Kt. 48 H 409. fol. 25v. A pusztításokra lásd még Kropf, 2015. 21–22.

⁶⁹⁹ Engel, 2003/1. 16., 53. Vö.: RPRH 580. sz.; Engel, 1996. 16–18. A császárvári uradalomban 1488-ban 693 lakott jobbágytelket írtak össze, tehát a Vas megyei részekre 1800 marad. Császárvárra Kubinyi András magas, 8,06 jobbágytelek/km² népsűrűséget állapított meg. Fontos még megjegyezni, hogy a Baumkircherek eme szlavóniai uradalmában az országos átlagnál sokkal alacsonyabb, mindössze 4,5% volt a pusztá telkek aránya. Kubinyi, 1986. 219. Paradox, de még a Baumkircher-örökösök makacssága is hasznára volt a Batthyányaknak, ha az nincs, akkor Rohoncot Bornemissza szerezte volna meg, az óvári uradalom falvait pedig a Sibrikek, Batthyány Ferencnek pedig legfeljebb későbbi uradalmának szerény töredéke jutott volna. Ez abból is látszik, hogy a Sibrikek még 1568-ban is megpróbálkoztak az Óvárhoz tartozó birtokok megszerzésével: MNL VaML Vasvár-Szombathelyi Székeskáptalan Hiteleshelyi Levéltára. Litteralia instrumenta. Fasc. 79. Nr. 30.

LESZÁRMAZÁS, CSALÁDI KAPCSOLATOK

Az alábbiakban ismertetésre fog kerülni a Baumkircher, a Grafeneck és a Weispriach család magyarországi megérkezés előtti múltja, továbbá családi kapcsolataik, amelyek lehetőséget adnak annak bemutatására, milyen kapcsolati hálózattal rendelkeztek a családtagok a 15. század elején, közepén vagy végén, megfigyelhetőek-e változások a rangemelkedés nyomán, valamint arra is, hogy a magyarországi birtokok megszerzése maga után vont-e a magyar nemességgel történő családi kapcsolatok létesítését? Az ismertetés a kutatás jelen állása és terjedelmi korlátok szerint csupán vázlatos lehet, a további munkához szükség van a genealógiai adatok pontosítására, a házassági időpontok és a házasfelek rangjának, birtokviszonyainak jobb megismerésére. Ha ez megtörténne, még akkor sem merült ki minden lehetőség a három család kapcsolatrendszerének tanulmányozásához. Két forráscsoportra szeretném felhívni a figyelmet, az egyik a reverzálisoké birodalmi területen és a Habsburg fennhatóság alá került Nyugat-Magyarországon, a másik pedig az iktatóparancsoké Magyarországon. A reverzálisokból lehetőség nyílik kigyűjteni azok nevét, akiket az általam vizsgált három család tagjai okleveleik hitelesítésére tanúként felkértek (jóval bővebb kutatómunkával pedig azoknak a nevei, akik e családtagokat kérték fel saját reverzálisaik hitelesítésére), az iktatóparancsokból pedig a birtokszerzéseik során közreműködő királyi emberek nevei gyűjthetők ki. Mindkét forráscsoport olyan neveket tartalmaz tehát, akikkel, még ha nem is családi, de baráti, ismerősi vagy üzleti kapcsolatban álltak a vizsgált családok tagjai.⁷⁰⁰

Andreas Baumkircher Wippachban (ma: Vipava, Szlovénia) született. Ide telepedett le csaknem fél évszázaddal korábban, 1383/84-ben nagyapja, Georg.⁷⁰¹ Felesége egy wippachi előljáró özvegye, Agnes volt, akit a korábbi kutatás kismemesi származásúnak tartott, de ez nem bizonyítható. Egybekelésük (1384) által, majd vásárlásokkal is gyarapodhattak Georg birtokai, s beállt a helyi fejedelmeket szolgáló nemesség soraiba, wippachi várnagy lett. 1389-ben vásárolt Cillei hűbérbirtokokat, amelyekre 1394-ben kapott hűbéradományt, de Habsburg-hűbérbirtokokat is el tudott nyerni.⁷⁰² Halálának időpontja nem ismert, az 1390-es évek második felében történhetett, feleségét 1401 februárjában már özvegyként említik.⁷⁰³ Egyetlen fiuk, az 1384/85-ben született Wilhelm sikeresen emelkedett feljebb a ranglétrán, eljutott a lovagrendbe. 1415-ben Wippach várgrófja, majd 1437-től tiszttartója, 1440-től a friauli

⁷⁰⁰ A királyi emberek kiválasztására: Engel, 2003/3. 590–596.

⁷⁰¹ Schäffer, 1992. 23–24. A tiroli származás elméletét már 1733-ban felvetették. Zedler, 1733. 755; Schäffer, 1987. 199–210. Schäffer nem tartja szerencsésnek, hogy ezt a Baumkircher-ágot krajnainak nevezik, mivel 1535-ig Wippach még nem alkotta Krajna részét.

⁷⁰² Georg szerencsés házassága esetleg III. Lipót herceg közvetítésével jött létre, aki ebben az időben Tirol és Krajna ura is volt. Kropf–Lehner, 2013. 22. Agnes származásáról: Schäffer, 1987. 200–201.

⁷⁰³ Schäffer, 1987. 200.

Pordenone, majd 1453-ban a Karst és Adelsberg kapitánya. Birtokai, amelyek nagyrészt Wippach környékén helyezkedtek el, szintén gyarapodtak, illetve szert tett más, Észak-Krajnában lévő érdekeltségekre, viszont ezek a birtokok nagyon szórta helyezkedtek el. Úgy tűnik nem tervszerűen folyt a birtokok bővítése. A wippachi birtokok nagy része szőlő volt, ezek évi nagyjából 6000 liter bort jövedelmeztek. Ezt minden bizonnyal wippachi pincéjükben tárolták.⁷⁰⁴ Emellett egy malomról is tudunk Kraxenben (szlovénül Krašnja).⁷⁰⁵ Szót kell ejteni a család birtokában álló két erődített toronyról is: az egyik még ma is megvan Wippachban, a Billichgratzban (ma: Polhov Gradec, Szlovénia) állót azonban 1471 után császári parancsra lerombolták.⁷⁰⁶ Wilhelm háromszor házasodott, első felesége, Katharina, Andreas anyja valószínűleg a stájer Süßenheim családból származott.⁷⁰⁷ Andreas viszont még akkor született, amikor apja csupán a kisebb krajnai birtokosok közé tartozott.⁷⁰⁸ Két generáció alatt az egykori tiroli polgárcsalád leszármazottai eljutottak Krajna tekintélyes köznemeseinek szintjére. A harmadik generációra, Andreas Baumkircherre várt, hogy átlépjen a főnemességhez vezető út kapuján.

Korábban a Baumkircherek magyarországi ágáról azt tartotta a szakirodalom, hogy a térség magyar birtokosaival létesítettek házassági kapcsolatokat. Ezt az utóbbi évek kutatásai nem cáfolták meg, de némileg revideálták, bebizonyítva, hogy Andreas Baumkircher első felesége nem lehetett Tompek Katalin.⁷⁰⁹ Andreas ugyanis, akárcsak id. Ulrich von Grafeneck valószínűleg már házasemberként érkezett ide az 1440-es évek közepén, ezért már nem tudott ide nőszülni, de gyermekei esetében már kétlaki házasságpolitikát is folytathatott, azaz volt rá esély, hogy magyar család tagjával jöjjön létre a frigy. A Grafeneckek családfáján erre csak egy, genealógiai hagyomány alapján álló adatot találtam, miszerint Ulrich lánya, Elisabeth első férje a fentebb már említett Kanizsai III. László volt. A Baumkircherek esetében is csak egy, igaz ezúttal oklevéllel is bizonyítható magyar házasság köttetett, amelyet akár kevésnek is tarthatnánk, hiszen Andreasnak három gyermeke és egy unokája összesen hét házasságot kötött, ebből hatot az örökös tartományok nemeseivel (Stubenberg, Polheim, Fladnitz, Puchheim családok). Viszont ezt az egy frigyét Andreas idősebb fia és örököse, Wilhelm kötötte Kanizsai Margittal, tehát neki, és persze Andreas lányának, Marthának, Hans von Stubenberg

⁷⁰⁴ Schäffer, 1987. 199., 202; Kropf–Lehner, 2013. 25; GZL III. 62. sz. (<http://zal-lj.splet.arnes.si/project/gzl-iii62-1453-avgust-5-gradec/>, megtekintve: 2019. 07. 30.). 1443-ban Frigyes parancsot adott Wilhelmnek, hogy ne zaklassa a pordenonei polgárokat só és olaj szállítása közben, mivel az szabadságukban áll. Dipl. Port. 233–234. 1450-ben már nem Baumkircher volt a pordenonei kapitány. Uo. 246–247.

⁷⁰⁵ Vilfan, 1983. 268.

⁷⁰⁶ Uo. 270–271.

⁷⁰⁷ Schäffer, 1992. 25.

⁷⁰⁸ Niederstätter, 1996. 56.

⁷⁰⁹ V. Molnár, 1987. 432. Vö.: Engel, 2011. Schäffer, 1992. 25–28.

feleségének köszönhető, hogy a Baumkircherek 1501 után legalább leányágon fennmaradhattak. Az arányokat figyelembe véve egyfajta lassú nyitással számolhatunk, 1500 körül a legelőkelőbb és nyugat-magyarországi érdekeltségekkel bíró Kanizsaiak már szóba jöhettek a jelentős hatalommal bíró Stubenberg, Polheim és Puchheim családok alternatívájaként. Megfordítva is látszik a fejlődés: a 15. század közepe-második felében felkapaszkodott Grafeneckek és Baumkircherek a századfordulóra már nem számítottak parvenünek a sokkal régebbi múltra visszatekintő Kanizsai família számára.⁷¹⁰

A Weispriach család származási helye a salzburgi egyházfejedelemség délkeleti része, Lungau környéke. Itt található ma is a névadó Weißpriach falu.⁷¹¹ Weißpriach egyike volt a salzburgi székeskáptalan öt lungau birtokközpontjának (*Amt*), emellett több, kisebb nagyságú nagypréposti hűbérbirtok is volt ott.⁷¹² A Weispriach-család egy lakótornyot birtokolt névadó falujában, ez azonban örökbirtok, s nem hűbér lehetett, csakúgy, mint számos alpesi legelő a közeli zederhausi völgyben.⁷¹³ Első ismert felbukkanásuk 1272-ben történt, Otto von Weispriach révén.⁷¹⁴ Ekkor még csak egyszerű lovagok voltak, a feltételezések szerint Otto von Weispriach igazgatta a székeskáptalan weißpriachi birtokközpontját.⁷¹⁵ Később a Törringerekkel, Thannhauserekkel, a Mosheimerekkel és a Waldeggerekkel együtt a környék vezető családjai közé kerültek, s katonáskodással foglalkoztak.⁷¹⁶ Ebben az időben a salzburgi érsekek sikeresen megnyirbálták a nemesség jogait, csökkentették gazdasági hatalmukat, zsoldosok alkalmazásával pedig katonai szerepüket. Ebben a folyamatban fontos szerep hárult az újonnan kiemelkedő zsoldosnemesi familiákra, akikkel pótolni lehetett a régi nemesség katonai erejét.⁷¹⁷ 1322-ben két Weispriach is fogságba esett a mülldorfi csatában, ezért kiszabadulásuk után kárpótlásul rájuk bízta a lungau Ramingstein várát.⁷¹⁸ Egyik családtag, Ulrich 1326-ban és 1327-ben Lungau tartományi bírójaként (*Landrichter*), majd 1338-ban a

⁷¹⁰ Péterfi, 2015. 74; Engel, 2001/3. Oslí nem 5. tábla: Kanizsai nem közöl családnevet; Schäffer, 1992. 38–39. A Baumkircher-Kanizsai-Stubenberg rokonság eredményezte, hogy Balthasar Stubenberg és Kanizsai Katalin (Oskar Gruszeckinél tévesen Sára) gyermekeit haláluk után Katalin távoli rokona, Dorottya nevelte. Gruszecki, 1950. 120–121.

⁷¹¹ Heinig, 1997. 222. A falu 20. századi címere is a Weispriach-címer alapján készült. Zaisberger-Pfeiffer, 1985. 132. Karintiában van egy Weißbriach nevű település, emiatt tartotta a családot karintiaiának Payr, 1917. 73. 4. jz. Ausztria földrajzát kevésbé ismerve korábban én is tévesen Észak-Karintiába helyeztem Lungaut. Csermelyi, 2013. 472.

⁷¹² Klebel, 1960. 55–56. Strnad, 1966. 187. A nagypréposti hűbéreket felsorolja Klebel, 1960. 65.

⁷¹³ Unrest 179. Klebel, 1960. 84, 146.

⁷¹⁴ ÖStA HHStA AUR 1272. IV. 18; Martin, 1929. 268.

⁷¹⁵ Dopsch, 1981. 397.

⁷¹⁶ Klebel, 1960. 112–113; Dopsch, 1981. 399.

⁷¹⁷ Dopsch, 1981. 402.

⁷¹⁸ Dopsch, 1981. 397. E csatában Wittelsbach Lajos bajor herceg és III. (Habsburg) Frigyes osztrák herceg seregei csaptak össze, eldöntendő azt, hogy kit illet a német-római királyi cím. A salzburgi csapatok a Habsburgok oldalán vettek részt a csatában, s szenvedtek vereséget. Dopsch, 1981. 468–469.

friesachi tartományfejedelmi kamara vezetőjeként (*Vizedom*) tűnt fel, Heinrich pedig 1350-ben Vedrown-i várnagyként. Ugyanő majd Achaz 1357-ben ill. 1360-ban az érsek sachsenburgi vára élén állt, Niklas és fia, Hans pedig 1423-ban a Karintiában lévő feldsbergi vár vezetését kapta meg.⁷¹⁹ A 14. században már rendelkeztek karintiai érdekeltségekkel is, 1360 környékén az ortenburgi grófoktól megkapták a Pusarnitz mellett álló Hohenburg várát, valamint birtokot szereztek a Gmündtől északnyugatra fekvő Malta-völgyben, később pedig Salzburg egyik karintiai exklávéjában, a Möll-völgyi Stallban.⁷²⁰ 1401-ben egy Weispriach Ruprecht király zsoldjában állt.⁷²¹ 1411-ben kihalt a Rottenburg család, akikre addig a tiroli udvarmesteri tisztséget bízták, néhány évvel később IV. (Ürestarisznyájú) Frigyes osztrák herceg és tiroli gróf zillertal-i intézőjét (*Pfleger*), Ulrich von Weispriachot nevezte ki a fenti pozícióra, akit később hasonnevű fia követett.⁷²² A család számára igen előnyös volt, hogy Salzburgnak számos exklávéja volt Karintiában és Stájerországban, ezekbe eljutva kapcsolatot létesíthettek a térség többi fejedelmi családjával. Erre szükség is volt, hogy a változékony hatalmi erőviszonyainak ne lássák kárát (birtokaik voltak Tirolban, Salzburgban és Karintiában is),⁷²³ egyaránt szolgálta a tartományi fejedelmet (ebben az időben a Habsburgokat), valamint a salzburgi érseket és a cillei, valamint az ortenburgi és a görzi grófokat is.⁷²⁴ Utóbbiaktól előbb 1365-ben Adam kapott hűbértartásokat, ezután 1387-ben Ulrich, majd 1457-ben Hans, később Andreas von Weispriach tiroli örökös udvarmester is megkapták Rottenstein várát, de a lienzi kapitányságot is a görzi grófoktól kapták meg, először a 14. század végén, a Habsburg IV. Lipót herceg pedig Seeburg várát zálogosította el Adam von Weispriachnak.⁷²⁵ A 14. század

⁷¹⁹ ÖStA HHStA AUR 1326. X. 13; Mon. Car. X. 322. sz; SUB IV. 373–375; Dopsch, 1981. 397. Friesach egyike volt a salzburgi egyházfejedelemség exklávéinak. Heinrich várnagy volt, Achaz pedig kapitány és intéző (*Verweser*): Mon. Car. X. 486., 558. sz. Niklast várnaggyá (*Pfleger*) nevezték ki. ÖStA HHStA AUR 1423. XI. 1. Tisztségét 1436-ban is viselte: Mon. Car. XI. 162. sz. Fia, Hans 1463-ban is feltűnt feldsbergi várnagyként: Ahnenliste 33796. sz.

⁷²⁰ Klebel, 1960. 113.

⁷²¹ Regesten Pfalzgrafen 2. 1895. sz.

⁷²² Strnad, 1966. 193. Az idősebb Ulrich 1412-ben még csak a herceg főkamarása, 1422-ben már udvarmestere volt. Mon. Car. X. 1138. sz; ÖStA HHStA AUR 1422. IX. 29. Egy 1425. évi oklevélben is szerepel egy Ulrich, Margarethe Waldegger férje, de ott csak kropfsbergi várnagyként. ÖStA HHStA AUR 1425. X. 8. Kropfsberg ugyan Tirol területén fekszik, de akkoriban salzburgi fennhatóság alatt állt.

⁷²³ Moro, 1894. 198. Ezek a birtokok elszórtan helyezkedtek el, és időről-időre változott a kiterjedésük, hol csökkent, hol növekedett. Lang–Metnitz, 1971. 85., 91., 237., 248., 262–267., 284., 384., 435–437.

⁷²⁴ Heinig, 1997. 222. A térség 14–15. századi bonyolult hatalmi viszonyaira lásd a vizsgált időszakról szóló fejezetet. Hasonló többszörös lojalitás a 15. század közepi magyar történelemből sem ismeretlen, elég csupán a Szentgyörgyi és Bazini grófokra utalni. Csermelyi, 2019/1. 14., 22., 26., DL 15854.

⁷²⁵ ÖStA HHStA AUR 1365. I. 9; Lang–Metnitz, 1971. 265; Kohlmayer, 1874. 164; Mon. Car. X. 935. sz. Andreas a görzi grófoktól élete tartamára zálogba kapta meg a várát. ÖStA, HHStA Görzer Urkunden Kt. 2. Konv. 9. (Urkunden, die Grafen und die Grafschaft Görz betreffend 1402–1473) fol. 39. (No. 38.). 1468-ban már Hans Delacher adott reverzálist Rottensteinről. Mon. Car. XI. 405. sz. Adam von Weispriach linzi kapitányként tűnt fel 1386-ban és 1388-ban is. Lang–Metnitz, 1971. 265–266. Ulrich von Weispriach nyugtája az ortenburgi grófnak bizonyos lengdorfi birtokról 1388-ból: ÖStA HHStA AUR 1388. III. 4.

birtokszerzései révén számos egyéb kisebb-nagyobb hűbér- vagy zálogbirtok is a családtagok kezébe került.⁷²⁶ Házassági kapcsolataikra csak néhány adatot találtam, eszerint az Ebersteinekkal, a Lobmingerekkel, a Neunhauserekkel, a Neideckerekkel, a Rabensteinekkal és a Speherekkel is rokonságba kerültek.⁷²⁷

Lassan kiemelkedtek az egyszerű lovagok közül, vagyonuk és tekintélyük révén bekerültek a tekintélyesebb úri nemesség (*ministeriales maiores*) soraiba,⁷²⁸ miközben a család három ágra vált.⁷²⁹ A családtagok közül egyesek II. Ernő stájer (1386–1424), majd testvére, IV. Frigyes tiroli, illetve fia, V. Frigyes stájer herceg (a későbbi császár) környezetébe kerültek. Ulrich von Weispriach kamarási és tiroli udvarmester kinevezéseket is kapott,⁷³⁰ feleségét Lucia Ungnadnak hívták. A Cillei-örökségért III. Frigyes és János görzi gróf között folytatott háborúban a császár mellé állt. 1460. január 19-én 44 társával együtt engedelmességet felmondó ún. *Absagebriefet* küldött a görzi grófnak, amely kétségtelenül nagyban hozzájárult ahhoz, hogy január 25-én a császár győzelmét hozó fegyverszünetet kötöttek Pusarnitzban.⁷³¹ Magyarországra azonban a család másik ága jutott el, Ulrich fivére, Burkhard fiai révén. Burkhard szintén IV. Frigyes környezetében épített karriert, hűbérbirtokként 1431-ben megkapta a karintiai Bleiburg várát.⁷³² Bár egy 18. századi őstábla Burkhard feleségét Sophia von Auerspergnek hívja, s a Siebmacher-féle Weispriach-családfa is szerepeltet egy ugyanilyen nevű hölgyet a családfa megfelelő helyén, a forrásokban Burkhard nejét 1427-ben Anna von Liechtenstainernek hívták.⁷³³ Ez önmagában nem tenné feltétlenül tévessé Sophia von Auersperg szerepeltetését, hiszen Sigmund legfiatalabb fivére, a fiatalabb Burkhard 1420 és 1423 között születhetett, apjuknak tehát volt ideje újránősülni a gyermekek anyjának halála

⁷²⁶ Klebel, 1960. 115. Lang–Metnitz, 1971. 262; Mon. Car. X. 181., 755. sz.

⁷²⁷ Lang–Metnitz, 1971. 208., 215., 255., 265–266; Mon. Car. XI. 80. sz.

⁷²⁸ Az egyik fontos különbség a két csoport között, hogy az úri nemesség tagjai adhattak is hűbérbirtokokat, míg a szolgáló nemesség tagjai csak kaphattak. Ugyanakkor nem teljesedett ki a két csoport rendi elkülönülése. Dopsch, 1981. 399.

⁷²⁹ Moro, 1894. 198. A Weispriachok családfájának rekonstruálására több kísérlet történt (pl.: Leopold von Beckh-Widmanstetter, Witting), de teljesen megbízható ábrát eddig még nem sikerült alkotni. A 15. század közepe előtti időszak különösképp problémás, de a három ágra bomló családfa még ezt követően is ad kisebb-nagyobb genealógiai fejtörőket. Klebel, 1960. 113. Az 1319-ben feltűnt Ulrichot, a későbbi friesachi *vizedomot* még közös ősként aposztrofálta a szakirodalom, az ágak szétválását a 14. század közepére helyezve. Lang–Metnitz, 1971. 265–266.

⁷³⁰ Ő az ifjabb Ulrich. Egy 1446. augusztus 11-én kelt oklevél szerint viselte ezt a tisztséget: ÖStA HHStA AUR 1423–1448.

⁷³¹ Az *Absagebrief*: ÖStA, HHStA Görzer Urkunden Kt. 2. Konv. 9. fol. 40. (No. 39.). A görzi háborúról: Wiesflecker, 1948. 364–366; újabban Baum, 2000. 241–249.

⁷³² Mon. Car. XI. 112. sz.

⁷³³ ÖStA AVA FA Harrach, Familie in genere Kt. 36. Nr. 5. (Weispriach von); Witting, 1919. 530. Utóbbiban Sigmund, Balthasar és a fiatalabb Burkhard apjaként tévesen Bernhard szerepel. Chmel, 1840. 486. Ezt az adatot vette át Herbert Klein és Franz Ortner is a III. Burkhardról írt szócikkeikben: Klein, 1957. 27–28; Ortner, 1996/1. 744. A korszakban több Liechtenstein család létezett (pl.: murai, nikolsburgi), az általam ismert források és szakirodalom nem árulta el, hogy Anna melyikhez tartozott.

esetén (Sigmund és Balthasar valószínűleg édestestvérek voltak), azonban annyira gyanússá teszi, hogy ezek után nem érdemes önmagában az őstábla állítására hivatkozni, csak kritikai megjegyzésekkel.⁷³⁴ A fiatalabb Burkhard egyházi pályára lépve előbb a salzburgi örkanonokságig, a nagyprépostságig (1452–1461), majd egészen az érsekségig (1461–1466) és a bíborossáig vitte. A papi pályára predesztinálta őt az is, hogy harmadik fiúként született a családba. A karintiai Gmündben nevelkedett, 1437-ben iratkozott be a bécsi egyetemre. Szédületes karrierjéhez persze szüksége volt III. Frigyes támogatására, akinek még 1450 előtt a szolgálatába lépett. Közreműködött a császár és fivére közti nézeteltérések megoldásában, ezért mindkét Habsburg támogatta előmenetelét. 1452-ben a császár már Rómába küldte. De nem csupán a császár érdekében kamatoztatta diplomáciai képességeit, hanem a salzburgi érsekség javára is: egyezséget kötött az egyházfejedelemség magyar határ közelében fekvő exklávét a görzi háború miatt fenyegető császári zsoldosvezérrel, Vitovec Jánossal, 1462-ben pedig a részt vett a mantuai kongresszuson. Burkhardnak nem voltak közvetlen magyarországi érdekeltségei, de a magyar történelemhez kapcsolódik, hogy 1459-ben Johann Hinderbach és Hartung von Kappel jogtudósok társaságában, mint császári követ, felkereste az akkor épp Sienában tartózkodó II. Piust, hogy elérje III. Frigyes magyar királlyá választásának pápai elismerését. Mellette még három családtag került be Frigyes tanácsosai közé, Burkhard két fivére, Balthasar és Sigmund, valamint unokatestvérük, Andreas. A sikertelen követség ellenére Burkhard pozíciói megerősödtek: személyét még nagyprépostként kivették a salzburgi érsek joghatósága alól, és jogot kapott főpapi cselekmények celebrálására, ehhez pedig mitra és mellkereszt viselésére. A pápa is felfigyelt rá, ezt mutatja, hogy 1460 márciusában, még érsekké választása előtt kinevezte bíborossá, habár csak 1462 májusában hozták nyilvánosságra a nevét, amikor egy második német bíboros kinevezésére is sor került. Római címtemploma a Santi Nereo et Achilleo volt. Bíborosként jogosult lett volna résztvenni az 1464. évi konklávéban, de nem tette. Ez akkoriban nem volt szokatlan az Itálián kívül rezideáló bíborosoktól.⁷³⁵

⁷³⁴ Strnad, 1966. 192. „Sigismundo et Balthazar fratribus uterinis de Weyspriach vocatis” – A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 251. Az uterinus alapjelentése „egy anyától való”, de mivel esetükben az apának is közösnek kellett lennie, édestestvért jelent. Vö.: Nemes, 2009. 6.

⁷³⁵ Strnad, 1966. 197., 203–206, 221, 223; Heinig, 1997. 222, 447; Ortner, 1996/1. 744–745; Dopsch, 1981. 527–531., 533. Családjából ő a második személy, akiről tudjuk, hogy beiratkozott a bécsi egyetemre. Strnad, 1966. 192–193. 1452. január 29-én még örkanonok. SLA-OU 1452. I. 29. A mondott követség tagja volt Burkhard Andreas nevű testvére is, bár őt alacsonyabb rangja miatt II. Pius nem említi. A követek némi huzavona után járultak csak a pápa színe elé, mivel nehezményezték, hogy királyi követként fogadta Mátyás király követeit. II. Piusz feljegyzései 82. Strnad nem említi, hogy az érseknek lett volna Andreas nevű fivére. Strnad, 1966. 189. Bíborosi kinevezéséhez: II. Piusz feljegyzései 165–167., 226; Strnad, 1966. 216, 223. Érsekké választása: ÖStA HHStA AUR 1461. XI. 16. Bíborosságára: Eubel, 1914. 13. Az 1464. évi konklávé adatai: <http://www.catholic-hierarchy.org/event/c1464.html> (Megtekintve: 2019. 04. 19.)

Burkhardot 1461 novemberében, nem egész két héttel Sigmund von Volkersdorf halála után megválasztották salzburgi érseknek. Pápai megerősítésére és felszentelésére már a következő év első felében került sor. Érseki pályafutása meglehetősen rövidre sikerült és nem volt mentes a problémáktól. Mindjárt megválasztása után, a Rómának juttatandó 5900 *frt. servitium commune* befizetése érdekében az 1452. évhez képest 270%-ra növelte az adókat, miközben rossz volt a termés. Ezek a körülmények együttesen parasztfelkelés kitöréséhez vezettek 1462-ben, amely leginkább az egyházfejedelemség Salzburgtól délre és nyugatra eső területeit (Brixental, Pinzgau, Pongau) érintette. Burkhard egyedül nem tudta kezelni a helyzetet, kénytelen volt segítséget kérni IX. Lajos bajor hercegtől (1450–1479), aki döntőbíróként segített tető alá hozni egy egyezséget: ennek keretében az érsek mérsékelte az adót és büntetlenséget ígért a felkelés résztvevőinek. Az októberben tartott tartományi gyűlésen immár békés mederben folyt az alattvalói követelések teljesítése. Az 1463. évi felkelés már sokkal kisebb mértékű volt, jobbára csak a radikálisok támogatták és vettek benne részt, gyorsan sikerült leverni. A segítség miatt Burkhardnak 1462-ben szövetséget kellett kötnie a császár ellenségeivel, IX. Lajossal és Zsigmond tiroli herceggel, de igyekezett nem konfrontálódni III. Frigyesseel.⁷³⁶ Az érsek hozta létre a müllni társaskáptalant, egyetemet akart felállítani a salzburgi Szt. Péter bencés kolostorban, nagyszabású építkezéseket folytatott a salzburgi várban és a székesegyházban, kibővítette a püspöki palota új traktusát, bezáratta az ágostonos kanonisszák salzburgi rendházát, egy 12 fős, általa létrehozott papi testületre bízta a salzburgi istentiszteletekről való gondoskodást, illetve 1463-ban új bányarendtartást adott ki. Sokat áldozott az egyházi művészetekre, főleg az ötvösmunkákra. Meg akarta szerezni a Szt. Péter kolostortól az ún. Frauengartent, hogy tér nyíljon a város bővítésére is, de ezt a törekvését nem kísérte siker. 1463-ban megpróbált közvetíteni a császár és fivére elmérgesedő viszályában, szintén sikertelenül. Támogatta családtagjait, őt tartják a salzburgi érsekek között az elsőnek, aki céltudatos nepotizmust folytatott. Ez annyiban igaz is, hogy még prépostként előbb Balthasar fivérének, majd 1463-ban Sigmundnak juttatta a pettaui kapitányságot, 1464-ben Balthasarnak a goldeggi várnagyságot, távolabbi rokonai közül Niklasnak 1463-ban a feldsbergi várnagyságot, Andreasnak pedig Gmündöt, továbbá Balthasart beköltöztette a püspöki palota új szárnyába, az ún. Rinderholzba, sógorától, Vitovec Jánostól viszont visszaváltotta a korábbi egyezségükben neki elzálogosított érseki várakat. Burkhard érsek nepotizmusa nem a semmiből emelte fel a rokonságot, inkább csak azt tette lehetővé, hogy megszerezzék a legjelentősebb salzburgi várak irányítását, mégpedig hosszú időre, ugyanis

⁷³⁶ Dopsch, 1981. 531–533; Niederstätter, 1996. 125–126. Térképen: Scheuch, 2008. 48; Eubel, 1914. 228., <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bweibp.html> (Megtekintve: 2019. 04. 19.)

Pettaut nem csak Sigmund, hanem fiai élete tartamára is átadta. Ugyanakkor kétségtelenül negatív fényt vet erre a politikára, hogy az érsek halálakor a rokonok számos kincset elloptak, amelyek visszaszerzése hosszú időbe telt.⁷³⁷

Balthasar, Burkhard fiatalabb bátyja 1450 körül VI. Albert herceg szolgálatában állt, de ugyanebben az időben kapcsolatban állt Albert bátyjával, Frigyes császárral is.⁷³⁸ 1456-ban a császár kamarásaként járt el harmadmagával Strassburgban ura megbízásából,⁷³⁹ 1460-ban pedig Karintia tartományi kapitányaként (*Landeshauptmann*) szólította fel Frigyes iránti hódolatra a görzi grófokat.⁷⁴⁰ 1460-ban Balthasar a stájerországi Judenburgban is tevékenykedett.⁷⁴¹ 1459-ben a bambergi püspökség szolgálatában a püspök karintiai birtokigazgatási központja, Wolfsberg, majd a salzburgi érsekséghez tartozó Pettau (ma: Ptuj, Szlovénia) várkapitányaként tűnt fel. Burkhard érseksége idején áttette székhelyét Salzburgba, de 1468 végén újra Karintiában töltött be vezető pozíciót, mint Wolfsberg kapitánya. A Baumkircherfehde idején hű maradt a császárhoz és nekilátott a Karintiában lévő Stubenberg-várak elfoglalásához, a völkermarkti tartománygyűlés idején pedig a Baumkircherhez küldött császári követség tagja volt.⁷⁴² 1475-ben megbízták a marburgi (ma Maribor, Szlovénia) tartománygyűlésen kivetett adó begyűjtésével, 1478 után ideiglenesen megkapta a karintiai Osterwitz várát.⁷⁴³ Élete végére elnyerte a vörös pecsétviasz használatának jogát.⁷⁴⁴ Lánya, Magdalena 1477 környékén Kunigunda főhercegnő udvarmesternője volt. 1484-ben halt meg, sírja a villachi plébániatemplomban áll.⁷⁴⁵ Halála után Osterwitz vára mint szolgálati birtok kikerült a Weispriachok kezéből, 1487-ben Balthasar özvegyének új férjére, Peter von Schweinshauptra bízta a császár. Majd csak 1501-ben szerezték vissza, Balthasar unokaöccsének, Ulrichnak a karintiai tartományi kapitánnyá való kinevezésekor.⁷⁴⁶

Andreas szintén salzburgi szolgálatában kezdte, gmündi birtokkezelővé (*Pfleger*) nevezték ki, majd szolgálta VI. Albertet, a Cilleiek ortenburgi kapitánya lett, majd 1457-ben a császárral

⁷³⁷ Dopsch, 1981. 533–535; Niederstätter, 1996. 380; Ortner, 1996/1. 745; Unrest 104; Mon. Car. XI. 369., 375. sz.; Johannes Sterlinger catalogus pontificum Salisburgensium. BSB Hss Clm 27085. fol. 60v–62v (más foliószámolás szerint 57v–60v). Balthasar 1461-ben adott reverzálist Pettauról (ÖStA HHStA AUR 1461. V. 25.) és 1462. január 28-án is kapitányként szerepelt. ÖStA HHStA AUR 1460–1463. Herbert Klein összességében pozitívan értékelte Burkhard tevékenységét. Klein, 1957. 28.

⁷³⁸ Heinig, 1997. 224.

⁷³⁹ Chmel: Reg. 1840. 3481. sz.

⁷⁴⁰ Chmel: Reg. 1840. 3786. sz. A görzi grófságra: Baum, 2000.

⁷⁴¹ Krawarik, 1970. 141–142.

⁷⁴² Mon. Car. XI. 330. sz.; Unrest 24–25., 30.

⁷⁴³ Unrest 50; Heinig, 1997. 225.

⁷⁴⁴ Erre utal az 1481. szeptember 29.-én kiállított oklevelén található függőpecsét. KLA 25-B-3 St. Unrest 24–25.

⁷⁴⁵ Heinig, 1997. 215, 224. Moro, 1894. 199.

⁷⁴⁶ ÖStA HHStA AUR 1487. VII. 20; ÖStA HHStA AUR 1501. I. 19.

és a görzi grófokkal is igyekezett jó kapcsolatot kialakítani.⁷⁴⁷ Frigyes érvénytelenített egy ellene hozott ítéletet, tanácsosai egyikévé tette, továbbá élete tartamára gondnoki (*Vogt*) hatalmat adott neki a brixeni templom javai felett az Ortenburgi Grófságban és a gmündi kerületben és egy halászhelyet Millstättben.⁷⁴⁸ 1460/1461-ben már, mint tiroli örökös udvarmesterrel találkozhatunk vele.⁷⁴⁹ A görzi grófok vezető hűbéreseinek egyike volt, mint lienzi kapitány és Rottensteint is nekiadták, de ez nem akadályozta meg abban, hogy a görzi háborúban a császárt válassza.⁷⁵⁰ Jutalomképp a grófok legyőzése után III. Frigyes őt nevezte ki az újonnan meghódított területek élére, s tanácsosai egyikévé tette. A háború után megvásárolta Vitovec Jánostól Lienz városát és a Mura menti Bruck várkastélyát. Ekkortájt a karintiai Dornbach várában tartotta rezideciáját, amely salzburgi hűbér volt és 1452-ben nyerte el. Többször vállalt követi megbízást. Élete egyik utolsó szerzeménye lehetett Oberdrauburg vára, amelyet 1469-ben kapott meg a császár tetszése tartamára. Ugyanebben az évben halt meg, Gmündben temették el. A családtagok, bár általánosságban császárpártinak mutatkoztak a század közepén, ez nem akadályozta meg őket abban, hogy időnként beálljanak Frigyes ellenségei közé, követve a korábban is alkalmazott családi politikát.⁷⁵¹

Mivel a 15. század második felében még több ágon virágzott a családfa, ezért kutatásaink során gyakran találoztunk olyan rokonokkal, akiket (egyelőre) nem lehetett teljes bizonyossággal elhelyezni rajtuk. Ezek az ágak viszont a 16. század elején sorra kihaltak, legtovább épp a magyarországi vonatkozású maradt fenn, Hans von Weispriachnak köszönhetően.⁷⁵²

Ulrich feleségét, Gertraudot a kutatás a később báróságra emelkedett krajnai Hohenwart-családból származtatja. Okvetlenül meg kell jegyezni, hogy annak ellenére, hogy sok írott forrásunkban szerepel, ezekben a kor szokásainak megfelelően mindig férje családnevével

⁷⁴⁷ 1445-ben élete tartamára megkapta zálogbirtokként VI. Alberttől Obertruchsen várkastélyt. ÖStA HHStA AUR 1445. IX. 29; Lang–Metnitz, 1971. 266.

⁷⁴⁸ RegImp XIII/13. 365., 366., 380. sz.

⁷⁴⁹ Heinig, 1997. 225; ÖStA, HHStA Görzer Urkunden Kt. 2. Konv. 9. fol. 39. (No. 38.); Chmel: Reg. 1840. CXXV–CXXVI; 1461: „in castro Dornbach residenti” – KLA 27-B-788 St

⁷⁵⁰ ÖStA HHStA AUR 1457. V. 1.

⁷⁵¹ Niederstätter, 1996. 154; Heinig, 1997. 222., 225; Moro, 1894. 199; Baum, 2000. 246; Mon. Car. XI. 412. sz. Unrest beszámolója szerint Lienz és Bruck megszerzése után konfliktusba keveredett néhány bányásszal és favágóval. Unrest 12. Sirköve, igaz rossz állapotban, de fennmaradt: Leitner, 1972. 39.

⁷⁵² Ifj. Niklas von Weispriach (†1468) ranni tisztviselő (*Amtsmann*) és ortenburgi *vicedominus* sírköve St. Michael im Lungauban található. Ahnenliste 67592. sz. Ő és fia, Hans viszonylag közeli rokonai a magyarországi ágnak, ugyanis ifj. Niklas apja az id. Burkhardnak, Sigmund von Weispriach apjának volt a testvére. ÖStA HHStA AUR 1429. I. 12. Egy Bernhard von Weispriach nevű zsoldosvezér 1481-ben Nußdorfból kiindulva pusztította a környéket. Vancsa, 1927. 512. Christoph von Weispriach (†1514), akire 1488 januárjában III. Frigyes a gurki püspökség neuweitensteini várkastélyát bízta (ÖStA HHStA AUR 1488. I. 7.) sírköve a cillei Szt. Dániel plébániatemplom Hétfájdalmú kápolnájának bejáratánál található: Ahnenliste 16898. sz. Felesége Elisabeth von Liechtenstein-Kastelkorn. Uo. 16899. sz. Egy bizonyos David Weispriacher 1493-ban Pordenone képviselőként részt vett III. Frigyes temetési menetében. Unrest 226.

említik, vagy pedig úgy hivatkoznak rá (illetve Gertraud is önmagára), mint Ulrich von Weispriach özvegye. Adódik a kérdés: honnan származik az adat, hogy Gertraud a krajnai származású Hohenwart család tagja? A legkorábbi, általam ismert forrás Hieronymus Megiser monumentális Karintia-története.⁷⁵³ Ez a munka azonban csak 1612-ben jelent meg, korántsem tekinthető kortárs forrásnak, így állítása önmagában állva nem elégséges. Első látásra a Hohenwartok levéltára sem segít, ugyanis az oklevelekben nem található Gertraud nevű családtag.⁷⁵⁴ Azonban Anna Hohenwart 1444. évi és Abel Hohenwart 1553. évi oklevele, pontosabban a pecsétjeik címerképei feltűnően hasonlítanak Gertraud egyik 1512-ben kiadott oklevelén található pecsét címerképehez.⁷⁵⁵ Ezzel bizonyítást nyert, hogy Ulrich von Weispriach felesége valóban Hohenwart-lány volt.

A Harrach levéltárban található kései Weispriach-östábla állítása szerint apja Ludwig von Hohenwart, anyja Eleonora von Thurn. Itt máris komoly eltéréseket tapasztalhatunk a „Siebmacher”-ben közölt adatoktól, ahol Weispriachné apjaként Erhardot, anyjaként pedig egy bizonyos Anna Dornert adtak meg. Erhard szerepel az östáblán is, mint Gertraud nagyapja, feleségét azonban ott Dorothea von Gaisruckhnak hívták. További problémaforrás, hogy a Hohenwart-levéltár családtörténeti gyűjteményében egymással nem egyező családfák és genealógiai felsorolások találhatók, azaz a későbbi századok kutatói már nem tudták pontosan rekonstruálni a Hohenwartok leszármazását. Az egyik családfa szerint Gertraud Erhard lánya, testvérei Andreas, Stephan és Sophia. Erhardnak két felesége volt, Dorothea, Nikolaus Pläsel lánya, illetve az említett Anna Dorner. Ludwig von Hohenwart pedig az említett Stephan fia, felesége pedig Eleonora Thurn.⁷⁵⁶ Egy másik családfa Erhard dédunokájaként tünteti fel Gertraudot, aki Stephan fiától, Erhardtól származott, Ludwig pedig az ő nagybátyja volt.⁷⁵⁷ Utóbbi esetben Gertraud elhelyezése biztosan hibás, ugyanis ez esetben a 16. század második felében kellett volna élnie. Levéltári források alapján Erhardról tudjuk, hogy III. Frigyes szolgálatában állt, 1457-ben ő volt Cilli várnagya és a császár tanácsosa, 1461 februárjában viszont már nem volt az élők sorában.⁷⁵⁸ Ezek az adatok próbára teszik mind a „Siebmacher”, mind pedig az östábla állításait. Előbbit azért, mert ha Erhard von Hohenwart 1460-ban

⁷⁵³ Megiser, 1612. 1125–1126.

⁷⁵⁴ ÖStA AVA FA Hohenwart Kt. 1. Haupt Repertorium, 14. saeculum/nr. 2–26. (1430–1495) ill. 15. saeculum/nr. 3–11. (1516–1535), Sammlung der Hohenwart’schen Familien-Schriften. Ezeknek az oklevélmásolatoknak az eredetijei: Kt. 16. Urkunden 1429–1495, Kt. 17. Urkunden 1506–1754. 17–21.

⁷⁵⁵ ÖStA AVA FA Hohenwart Kt. 16. 3; ÖStA AVA FA Hohenwart Kt. 17. 21. Vö.: DF 204153.

⁷⁵⁶ ÖStA AVA FA Hohenwart Kt. 3. Genealogische Tabellen der Herren von Hochenwarth Tab. I-II.

⁷⁵⁷ ÖStA AVA FA Hohenwart Kt. 3. E dobozban a családfák mellett különféle, darabszinten jelöletlen, eltérő korokban (1711–1931) készült genealógiai feljegyzések is találhatók, némelyikük Eleonora von Thurn lányaként tünteti fel Gertraudot, némelyikük Erhard második házasságából származó gyermekként.

⁷⁵⁸ 1457: RegImp XIII/13. 398. sz. 1461. február 10-én már néhaiként említik: Chmel: Reg. 1840. 3850. sz.

meghalt, akkor Gertraud sem születhetett sokkal később, ami azt jelenti, hogy az Ulrich von Weispriachtól származó gyermekeinek születése idején már jócskán elmúlhatott harminc éves (1512-ben fiai még kiskorúak voltak), ami nem épp a legkedvezőbb kor az egymást követő gyermekszülésekhez (három fia és több lánya is született Ulrichtól).⁷⁵⁹ Amennyiben viszont lánya helyett unokája volt Erhardnak, születését későbbre is helyezhetjük. Azonban egy 1466-ban kelt oklevél csak Andreas és Stephan nevű fiairól számol be, az ő édesanyjukat pedig Dorothea Plästnak hívták, akinek apját Nikolausnak hívták.⁷⁶⁰ Andreastól maradt fenn 1489-ben átírt végrendelet. Ebben nem kerültek említésre lányai, ám más forrásokból tudjuk, hogy volt kettő, Margarethe és Agnes.⁷⁶¹ A bizonytalanságok ellenére még mindig valószínűbb, hogy Gertraud Erhard lánya volt, mint Ludwigé, ugyanis ilyen nevű családtagot csak a 16. század elejéről ismerünk. A források megerősítik az első Hohenwart-családfa állításait, miszerint ez a Ludwig valóban Stephan fia, az említett Margarethe unokatestvére, feleségét pedig Eleonorának hívták.⁷⁶² Gertraud és Ulrich házasságából tíz gyermek született, hét lány és három fiú, akik közül az ifjabb Ulrich kivételével mindannyian megérték a házasulandó kort. Nem vesszük sorra az összes ekkor létrejövő rokoni kapcsolatot, elég annyit leszögezni, hogy Hans és Barbara kivételével mindannyian az örökös tartományok nemességéből házasodtak, de tulajdonképp ez a két kivétel sem számított szokatlan választásnak.⁷⁶³

Hans von Weispriach első felesége Lónyai Borbála volt. A magyar nemeskisasszonnyal való frigy első látásra markánsan eltér a korábbi (és a későbbi) generációk módszereitől, akik elsősorban az örökös tartományokból kerestek maguknak házasársat. Gondolhatnánk arra, hogy harmadik generációs német származású, de magyar nemesként Hans meg kívánta erősíteni kapcsolatait a magyar nemességgel. Azonban az eltérés látszólagos, Borbála ugyanis a bécsi udvar tagja volt, az 1515 óta a Habsburg-tartományokban élő Jagelló Anna magyar és cseh hercegnő (1521-től Ferdinánd főherceg felesége) egyik udvarhölgye, tehát a házasságkötés elsősorban az uralkodói kegy elnyerését szolgálta.⁷⁶⁴ Borbála apja Lónyai Albert⁷⁶⁵ egy

⁷⁵⁹ Heinig, 1997. 226.

⁷⁶⁰ RegImp XIII/22. 110. sz.; ÖStA AVA FA Hohenwart Kt. 1. Sammlung der Hohenwart'schen Familien-Schriften 48–49.

⁷⁶¹ A végrendelet: ÖStA AVA FA Hohenwart Kt. 2. Andre Hohenwarter 1489. A lányok: ÖStA AVA. FA Hohenwart Kt. 1. 14. saeculum/nr. 26.

⁷⁶² ÖStA AVA FA Hohenwart Kt. 2. Urkunden in Abschrift. Abgeschrift zwischen Margretten, Andreen Hohenwartters salligen Tochter und Ludwigen Hohenwartter... Az eredeti okmány 1509. február 1-én kelt, ezt a másolatot 1796-ban készítették. 1540-ben Ludwig már nem élt, de özvegye még igen. ÖStA AVA FA Hohenwart Kt. 1. 15. saeculum/nr. 6.

⁷⁶³ Witting, 1919. 530–531.

⁷⁶⁴ Lamberg, 1618. 8. p; Csermelyi, 2015. 9–10; Réthelyi, 2007. 1197.

⁷⁶⁵ Életére nézve legbővebben: Karácsonyi, 1904. 63–71., újabban Pálosfalvi, 2014. 204–207. Származására nézve a Harrach család levéltára tartalmaz egy 18. századi genealógiai táblát, amely őt és feleségét a legismertebb magyar családok (Bátori, Dóci, Forgács, Hunyadi, Majlát és Szécsi) sarjaitól származtatja, azonban ezek az adatok teljesen

északkelet-magyarországi család gyermekeként látta meg a napvilágot, komoly udvari karriert futott be előbb udvari palotásként,⁷⁶⁶ majd máramarosi ispánként⁷⁶⁷ és zenggi kapitányként,⁷⁶⁸ végül velencei követként.⁷⁶⁹ Szlavóniába nősült, szentléleki Kasztellánfi Ákos özvegyét, a zalai nemesi családból való Csapi Erzsébetet vette feleségül, így erősen kötődött a nyugati határszélhez, de egyéb lehetőségeit is igyekezett kihasználni.⁷⁷⁰ Valószínűleg ez és Albert udvari kapcsolatai tette lehetővé, hogy lánya a kis Anna hercegnő udvarhölgyei közé kerüljön. Hans von Weispriachhal való találkozásának körülményei ismeretlenek, legfeljebb gyanítható, hogy az Anna udvarhölgyei közt megtalálható Esther von Weispriach játszhatott ebben valamiféle szerepet. Borbála szerepe később is erős maradt az udvarnál, ő lett Magdolna főhercegnő (1532–1590) főudvarmesternője, illetve a csecsemőként elhunyt János főherceg (1537–1539) keresztanyja.⁷⁷¹ A családi házasságpolitika nagyobb mérvű változására, Magyarország felé fordulására azért sem gyanakodhatunk, mert Hans lányainak már német származású férjei voltak, sőt a saját második felesége is Teufel-lány volt.

Hans mellett nővére, Barbara is magyar származású családba házasodott, Szentgyörgyi és Bazini Ferenc második felesége lett, ám tudni kell, hogy a Szentgyörgyi grófok ebben az időben rendszeresen és előszeretettel házasodtak a határon túlról, így tulajdonképp ez a házasság nem jelentett markáns eltérést a korábbiakhoz képest egyik fél családja esetében sem.⁷⁷² Egy 1521-ből származó, Magyarbél birtok elzálogosításának ügyében kelt jegyzőkönyvi bejegyzés felsorolja Szentgyörgyi gyermekeit is, Györgyöt, Ferencet, Jánost, Ulrikot, Annát és Gertrúdot, közülük Ulrik és Gertrúd minden bizonnyal Barbarától született, és anyai nagyszüleik nevét kapták. Sajnos ők korán meghaltak, 1540-ben Barbarának már csak egy gyermeke, István lehetett életben.⁷⁷³ Barbara férje halála után is Magyarországon maradt, 1535-ben előbb

fiktívek. ÖStA AVA. FA Harrach, Familie in genere Kt. 36. Nr. 5. (Weispriach von) Vö.: Csermelyi, 2015/3. 116–117. Az őstábla készítőit vélhetően ugyanaz mozgatta, mint a Zajezdai Patacsicsokat, akik a 18. században szívesen hivatkoztak a Szapolyaiakkal való, mostanra már nem ellenőrizhető rokonságukra. Neumann, 2012. 438.

⁷⁶⁶ Házi I. 6. 30–31.

⁷⁶⁷ DF 216741.

⁷⁶⁸ Lónyay Albert velencei követségei 10. (1501); Raguza és Magyarország 421. (1511)

⁷⁶⁹ Velencei követség (1501–1504, 1507, 1515): Lónyay Albert velencei követségei 3–44. 1487-ben Mátyás király képviselőként Franciaországban is járt (Karácsonyi, 1904. 110–111.) 1510-ben II. Ulászló ismét odaküldte, azonban még odaérkezése előtt visszahívta. Lónyay Albert velencei követségei 7.

⁷⁷⁰ A Lónyayiaknak voltak szlavóniai birtokaik is a középkorban. Karácsonyi, 1904. 20–22, 55, 64–65. 1488-ban Albert kísérletet tett az ország középső részén birtokos Sári Máté és András birtokainak megszerzésére. Ezt tervei szerint megosztotta volna Korlátkövi Osváttal, akit a királyi udvarból ismert, de végül nem tudta megszerezni a Sári-jószágokat. Neumann, 2007. 40, 50, 52. A Csapiakra: Csermelyi, 2015/3. 117.

⁷⁷¹ Lamberg, 1618. 6. p; Bergmann, 1831. 552. Utóbbi munkára Fazekas István hívta fel a figyelmemet.

⁷⁷² Pálffy, 2016. 129. Csermelyi, 2019/1. 25. Pető János, aki Weispriach egyik utóda volt a soproni ispáni és városkapitányi tisztségeiben, szintén a királyi udvarban ismerte meg feleségét, Elisabeth von Zinzendorföt. Pálffy, 2016. 129.

⁷⁷³ Engel, 2001/3. Hontpázmány nem 9. Szentgyörgyi-ág 3. tábla: Szentgyörgyi és Bazini (folyt.); DL 106083 794. sz. bejegyzés. Engel megkülönbözteti az itt felsorolt Jánost Ferenc 1509-ben említett János nevű fiától, azonban jegyzeteiben nem támogatja meg kellőképp e hipotézist, és magam sem találtam adatot arra, hogy az idősebb János

elfoglalta Nagybaráti János győri örkanonoktól a lajtakörvélyesi tizedeket, majd egy királyi intelem után legalizálta ottani és köpcsényi tizedszedését.⁷⁷⁴

A Weispriach rokonságba tartozott Sopron 1527–1536 között működő városkapitánya, Dietrich von Hartitsch, aki Hans másik testvérét, Sophiát vette feleségül.⁷⁷⁵ Habár városkapitány működése nem volt konfliktusmentes, elég hamar pozitív kapcsolatokat is ki tudott alakítani soproni tartózkodása során.⁷⁷⁶ A Teufelekkel létesített két házasságról (Susanna von Weispriach és Christoph Teufel, ill. Hans von Weispriach és Barbara Teufel) alább még lesz szó, viszont a két család közötti kapcsolatfelvétel már az 1520-as, 1530-as években megtörtént, erre utal egy 1534-ben kelt oklevél, amely kapcsolatba hozza Matthäus Teufelt Lánzsérral.⁷⁷⁷

A Weispriachok és a Zinzendorfok közti rokonság eredményeképp (Hans egyik nővére, Margarethe ment feleségül Stefan von Zinzendorfhoz) jelölte meg Elisabeth von Zinzendorf férje, Pető János soproni ispán 1562. évi végrendeletében Hans von Weispriachot gyermekei egyik gyámjának.⁷⁷⁸ Valamiféle rokonság fennállt Hans és Jakob Gienger császári tanácsos között is, mert előbbi az utóbbit egyhelyütt sógorának nevezte.⁷⁷⁹

A Grafenecek svábföldi származású kisnemesek, itt áll Grafeneck vára is, jelenleg Gomadingen község részeként. Később megszerezték a Konzenbühl, a Dettingen unter Teck melletti Schlossberget és 1452-ben a Giengen an der Brenz melletti Burgberg várát is.⁷⁸⁰ Az első magyarországi kapcsolatokkal bíró családtag Friedrich volt, aki 1413–1426 között a szekszárdi bencés apátság élén állt, s innen nyert kinevezést XXIII. Jánostól az augsburgi püspökségre 1413-ban. Ott azonban alulmaradt a káptalan által választott Anselm von Neningennel szemben, ezért János pápa már 1414-ben áthelyezte őt a brandenburgi püspökségbe, de ezt a széket sem foglalhatta el. 1421-ben, Albeni János Zágrábba helyezése után rövid ideig pécsi választott püspök volt, de már szeptemberben ismét csak apátként

nevű fiú 1521 előtt meghalt volna, tehát ő minden bizonnyal Ferenc első házasságából származott. Gertrúd később Jagelló Anna udvarhölgyei közé került. Lamberg, 1618. 6., 15. p. Istvánra: NÖLA LGW Landrechtsurk. 161.

⁷⁷⁴ Győri kpt. reg. 42–43. sz. 37. old.

⁷⁷⁵ Pálffy–Perger, 1998. 223. Édesanyjához hasonlóan Sophia is erős akaratú asszony lehetett, aki özvegyen maradván gondosan vigyázott gyermekei birtokaira és érdekeire, és nem állt tőle távol, hogy ellenfeleivel szemben erőt alkalmazzon, mint tette ezt a Komárom környéki naszádosok halastavainak elvételekor. Alapy, 1933. 101.

⁷⁷⁶ 1528 áprilisában Gotthard Brantner ruszti polgár tanúnak kérte fel egy oklevél kiállításakor. Gedenkbuch 356. sz.

⁷⁷⁷ „Matheuß Teufl auf Lannsee” – NöLA HA Stetteldorf Urk. 062. Pontosabban nem lehet eldönteni, hogy a korábbi fraknói kapitány pontosan hogyan kötődött Lánzsérhoz, magam részéről arra gondolok, hogy egy időre oda költözhetett.

⁷⁷⁸ Witting, 1919. 531; Horváth, 1899. 414. A Pető gyerekek anyja Elisabeth volt. Uo. 356. Stephan von Zinzendorf 1549-ben egy nagyobb összeggel tartozott sógorának. NöLA StA Urk. 5396. Egy másik Weispriach-sógor, Jörg von Puchheim 1527-ben Alsó-Ausztria tartományi marsallja volt. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 6. Konv. A. fol. 41.

⁷⁷⁹ ÖStA AVA-FHKA AHK VDA Urbare 1196. fol. 164r.

⁷⁸⁰ Haller-Reiffenstein, 1992. 119.

szerepel. A pécsi szék végül a pápa által kinevezett Albeni Henriké lett, Frigyes pedig 1422-től ismét használta az augsburgi püspöki címet.⁷⁸¹ Magyarországra legközelebb Ulrich von Grafeneck jutott el, róla külön alfejezetben lesz szó. Családi kapcsolataikat illetően a Baumkircherek mellett a Fürstökkel és a Prüschenekkel szegről-végről szintén rokonságban álltak. II. Ulrich von Grafeneck a nagybátyjának nevezte Veit von Fürstöt, utóbbi pedig egyben Heinrich Prüschenk veje is volt.⁷⁸²

A határokon átnyúló családi kapcsolatok egy kivételesen jó példáját, a Salm–Ungnad–Thurzó–Pernštejn-rokonságot elemezte nemrég Pálffy Géza, kimutatva, hogy ezzel összekötetésbe kerültek az osztrák, a cseh és a magyar politikai elit befolyásos csoportjai, és megtették az első lépést egy nemzetek feletti arisztokrácia létrehozásában.⁷⁸³ Nyugatmagyarországi vonatkozásban a szakirodalom a Baumkircher–Grafeneck–Pottendorf–Zinzendorf- és a Weispriach–Teufel–Choron–Nádasdy-rokonság szerepét hangsúlyozta.⁷⁸⁴ Mint a kaboldi uradalomról szóló fejezetben láthattuk, utóbbi rokonsági háló módosításra szorul, hiszen Choron János nem volt Hans von Weispriach veje, így pedig a Choronnal rokonsági (após-vő) viszonyban lévő Nádasdyak és Balassák, valamint a sógorságban lévő Svetkovicsek sem álltak közeli rokonságban sem a Weispriachokkal, sem a Teufelekkel.⁷⁸⁵ A Baumkircherek esetében is, ahogy alább még szó lesz róla, a Stubenbergekkal és a Kanizsaiakkal való rokonságuk a 16. században sokkal nagyobb szerepet játszott, mint a Grafeneckekkel való kapcsolat.

KARRIERÉPÍTÉS

Mint azt a korábbi fejezetekben láthattuk, a 15. századot a vissza-visszatérő, elnyúló háborús konfliktusok jellemezték nem csupán Magyarországon, hanem Csehországban és az osztrák örökös tartományokban is. A fejedelmek ezeket a harcokat már nem vívhatták meg a korábbi módon, pusztán hűbéreseikre, a bandériumokra vagy a nemesi felkelésre támaszkodva, hanem profi, gyorsan felálló és bevethető katonaságra volt szükségük, amelyet a zsoldosok jelentettek. Mivel ebben a korban a zsoldosseregek toborzása nem közvetlenül az uralkodó és a kormányzat által történt, hanem hadi vállalkozók, zsoldosvezérek közvetítésével, ezért az eredményes

⁷⁸¹ ZsO IV. 1124. sz.; Kozák, 1974. 350; Abb–Wentz, 1929. 43. Pécsi püspökségére: ZsO VIII. 482–483 sz.; Engel, 1996. I. 73; ZsO IX. 955 sz. Fedeles Tamás szerint ténylegesen sohasem nyerte el a püspökséget. Fedeles, 2009. 125.

⁷⁸² Stefanovits, 2015. 468.

⁷⁸³ Tágabb értelemben ez a rokonsági háló kiegészíthető a cseh Rožmberkekkel és Kolovratokkal, a Szlavóniában birtokos kövendi Székelyekkel, a felsőlendvai Szécsiekkel, az Arcókkal és a Zrínyiekkal is. Pálffy, 2016. 130–133.

⁷⁸⁴ Bariska, 2007/1. 53.

⁷⁸⁵ Fülöp, 2014. 154–155.

toborzás és hadvezetés mobilitási csatornát nyitott az alacsonyabb rangú nemeseknek. A gazdasági kényszer (a földbirtokból jövedelmi források elapadása vagy eleve szűkös volta) is a zsoldospályára irányított sokakat, a leleményesebbek idővel nem érték be azzal, hogy saját kardjukat eladták, hanem közvetítő szerepbe léptek a zsoldosokat igénylő uralkodó/uraság és maguk a zsoldosok között. A hadszervezés 15–16. századi módja ezt lehetővé tette, sőt preferálta, az uralkodók (köztük Mátyás király) sem működtettek „központi toborzóirodát”, a csapatok kiállítása a zsoldos-vállalkozók feladata volt, akik ezért szép nagy összegeket (vagy, a korszakot ismerve annak ígértét) kapták cserébe a megrendelőtől. Egyes zsoldosvezérek szédületes karriert futhattak be és jelentős politikai hatalmat szerezhettek, elegendő csak Francesco Sforzára utalni, aki Milánó hercegévé emelkedett. Ugyan ehhez fogható életpályára Magyarországon nem található példa, az alább bemutatott életrajzok jól illusztrálják, hogy mind a Baumkircher, mind a Grafeneck, mind a Weispriach család magyarországi ága számára zsoldosvezéri szerepükkel összefüggésben jelentős rangemelkedést jelentett a 15. század.⁷⁸⁶

A késő középkori Magyar Királyság irányításában még a Habsburg- (1438–1457) és a Jagelló-korban (1490–1526), de Luxemburgi Zsigmond német (1411) és Hunyadi Mátyás cseh királlyá választása (1469) után is túlnyomórészt a magyar etnikumú politikai elit vett részt.⁷⁸⁷ Kivételnek tekinthető a királyi udvar, ahol időről-időre jelentős számban alkalmaztak külföldi udvaroncokat. Az általunk vizsgált zsoldosnemesi családok első két generációja még a középkorban élt, tehát magyarországi karrierjük azzal a hátránnyal indult, hogy homo novusként semmiféle korábbi kötődésük nem volt ehhez a magyar elithez, sőt, rang alapján az első generációsok még parvenünek is számíthattak.

A harmadik generációból azok, akik megélték, sőt évekkal túléltek a mohácsi csata, illetve Bécs első török ostromának évét, alapvető változások szemtanúi voltak. Vizsgálatunk színtere, Nyugat-Magyarország I. Ferdinánd országrészébe került, így az itt élők számára már 1541 előtt sem Buda, hanem Bécs jelentette az igazodási pontot. Bécsben viszont már nem beszélhetünk a magyar elem túlsúlyáról, sőt, I. Ferdinánd és fia, Miksa számára a korábbi viszonyok fenntartása nem volt kívánatos, hiszen az oszmánok ellen erős központi hatalomra és korszerűbb államigazgatásra volt szükség, amelynek az erős rendi hatalom csupán a kerékkötője lehetett. A változtatásokra nem azonnal került sor. 1527-ben I. Ferdinánd koronázási lakomáját még semmi sem különböztette meg Jagelló elődeiétől. A bécsi udvartartás

⁷⁸⁶ Niederstätter, 1996. 34–36; Franz-Haase, 2009. 60; Tresp, 2004. 44–52., 106–123. Hacsak az itáliai zsoldoséveket maga mögött tudó Hunyadi János pályafutását nem soroljuk a zsoldoskarrierek közé, bár ő nem jutott el a trónig.

⁷⁸⁷ Pálffy, 2016. 38.

burgund-spanyol jellege miatt az uralkodó a későbbiekben megközelíthetlenebbé vált. Ez természetesen nem jelentette azt, hogy a magyarok kiszorultak az udvarból, még akkor sem, ha az 1520–1540-es években alig volt magyar királyi udvarnok. Ezek a változások elősegítették az örökös tartományok nemesség és a magyar nemesség közti kapcsolatfelvételt. Habár ezt a nemzeti történetírás hajlamos az idegen elem magyarországi térhódításának tekinteni, voltak ellentétes példák is, horvátok és magyarok is bekerülhettek az alsó-ausztriai *Ritterstand*ba, de akár a *Herrenstand*ba is.⁷⁸⁸ I. Ferdinándnak és fiának, Miksának minden segítségre szüksége volt eltérő fejlettségű és igazgatású részekből álló összetett államuk akár csak részleges egységesítésére is, az Udvar koordináló szerepének megerősítésére.⁷⁸⁹ Mivel Ferdinándnak 1526 előtt már volt egy bécsi udvartartása, a későbbiekben pedig Bécs vált birodalma fővárosává, 1556 után pedig a közös német-római–osztrák–magyar–cseh udvar székhelyévé, ez vitathatatlan előnyt jelentett azoknak a nyugat-magyarországi birtokosoknak, akik német származásúként bejáratosak voltak az Udvarba, vagy magyar származásúként nem idegenkedtek tőle. Persze ezt az előnyt ki is kellett használni.⁷⁹⁰

Andreas Baumkircher

Andreas Baumkircher 1420 körül született apja első házasságából. Életpályájának első szakasza tipikus lehetett nemesifjakkal megfelelő neveléssel, majd ennek folytatásaként udvari szolgálattal 1439 körül Frigyes herceg bécsújhelyi udvarában. Itt ismerkedett meg a sváb származású Ulrich von Grafeneckkel, akivel később szoros barátság kötötte össze. A források szerint Baumkircher elsősorban termetével és erejével, Grafeneck pedig az eszével és beszédével tűnt ki. Meglehetősen félelmetes jelenség lehetett, különösen azok után, hogy egyik szemét és egyik kezét is elveszítette.⁷⁹¹

Az 1445. évi Habsburg-hadjárat idején Szalónakot megosztva birtokolták Tompek György gyermekei, Katalin, Margit és a kiskorú János. Frigyes a várat és uradalmát valószínűleg azonnal Baumkircherre bízta, majd a következő évben 500 forintért zálogba adta neki, illetve a

⁷⁸⁸ Pálffy, 2016. 38., 48., 173–174., 337., 339–345; Pálffy, 2002. 323.

⁷⁸⁹ Pálffy, 2016. 84–93., 191–201.

⁷⁹⁰ Pálffy, 2016. 105–116. Jurisics Miklósnak is volt bécsi háza a mai Bankgasse 4. szám alatti magyar nagykövetség helyén. In: A bécsi magyar nagykövetség épületének rövid története 2.

⁷⁹¹ Kropf, 2015. 7–8. Abban az időben Bécsújhely is Frigyes stájer hercegségéhez tartozott. Kropf–Lehner, 2013. 34. Hinderbach 635–636. Baumkircher személyes tárgyai közül ránk maradt egy súlyos, húr nélkül 8,6 kg-os számszerj, amelyet 1490-ben zsákmányoltak a császári csapatok a Wilhelm Baumkircher által megszállva tartott Hartberg visszafoglalásakor, jelenleg pedig a bécsi Kunsthistorisches Museum őrzi (Hofjagd- und Rüstkammer, Inv.-Nr. A 108). Meyer, 1983. 112–113; Kropf–Lehner, 2013. 148–149. Sérülései után Baumkircher harci körülmények között egészen biztosan nem tudta kezelni ezt az óriási és amúgy kiváló minőségű, az ostromlott várak védelmében használható számszeriját. Ha viszont egy ilyen előkelő és minőségi fegyvert ajándékba kapott, az a megbecsültség jele volt a korban. Köszönöm Kozák-Kígyóssy Szabolcs László kollégám szóbeli tájékoztatását. A másik hozzá köthető emlék a szalónaki városi múzeumban őrzött 59 cm átmérőjű és kb. 120 kg-os harang. Festschrift Stadtschlaing 2. Aufl. 161.

közeli Óvárt is rábizta.⁷⁹² V. László gyámja a többi elfoglalt vagy más módon megszerzett várral is hasonlóképp járt el, azonban Szalónak esetében az új zálogbirtokos nem elégedett meg ezzel a – magyar jog szerint bizonytalan lábakon álló – státusszal, hanem törekedett a várak birtokjogának teljes megszerzésére. Fontos megemlíteni, hogy családjának korábban nem voltak saját várai, csak lakótornyai, Szalónak pedig már a Baumkircher-féle építkezések előtt jóval több volt egy toronynál: az utólagosan készült rekonstrukciós rajzok szerint az öregtorony és a legbelső udvar egyes épületei, illetve a középső udvar nyugati fala már állt a Tompek-korszak végén.⁷⁹³ Elsőként Tompek János birtokrészét vásárolta meg 1451-ben, majd ezt négy évvel később jóváhagyatta a királlyal. 1456-ban Tompek Margit birtokrészét vásárolta meg, de a legvégső siker csak 1463-ban következett be, amikor a bécsújhelyi-soproni békével Szalónak addigi záloguradalmi státusza végleg megszűnt, Mátyás király pedig megerősítette V. László Baumkirchernek adott adománylevelét.⁷⁹⁴ Innentől kezdve e vár megkérdőjelezhetetlenül a zsoldosvezér birtokába került. Baumkircher 1450-ben kezdte meg szalónaki építkezéseit, amelyet később egy, jelenleg a vár falában található emléktáblán is hírül adott.⁷⁹⁵

Baumkircher 1445 és 1447 között köthetett először házasságot, feleségének nevét azonban nem ismerjük. Korábban Tompek György egyik lányával, Katalinnal azonosították, ám, mivel Katalint első férje, Himfi Basilius túlélte, ezért ez a hipotézis teljesen kizárható.⁷⁹⁶ Az újabb kutatás szerint az illető hölgy inkább krajnai vagy alsó-stájerországi lehetett, s a Cilleiek érdekkörébe tartozott. Négy gyermeke született tőle Baumkirchernek, Wilhelm, Georg, Martha és Katharina. Baumkircher második felesége Margarethe, akiben a kutatás Ulrich von Grafeneck nővérét vagy lányát sejtí.⁷⁹⁷ Ettől függetlenül szépen lassan ki tudott magának építeni magyarországi kapcsolatokat, például Salánki Ágoston püspökkel, aki rá és Ulrich von Grafeneckre bízta 1451-ben a soproni tizedeket.⁷⁹⁸

⁷⁹² Zimányi, 1968. 9–10; Engel, 1983. 247. Az Óváriak birtokában lévő Pinkaóvárat 1445/1446-ban foglalta el Giskra majd átadta a németeknek. DL 100575. Ezután rövid úton Baumkircherhez került. Kropf, 2003. 307.

⁷⁹³ Kropf–Lehner, 2013. 17, 21.

⁷⁹⁴ Engel, 1983. 248–250; Kropf, 2015. 9.

⁷⁹⁵ Az ún. Baumkircher-emlékmű jelenleg a belső várkapu mellett található, eredeti helye nem tisztázott, újabban a pálos kolostortemplomot feltételezik. Kropf, 2015. 23–24. Vö.: Lővei, 2015. 205–208. Felirata: „Nos, Andreas Pemkircher de Zolonok, comes Psoniensis, hoc magnificum opus fortissimorum murorum eregi fecimus. Inceptum Anno domini MCCCCL 1450. Fordítása: Mi, szalónaki Baumkircher András, pozsonyi ispán, elrendeltük eme igen erős védművek felépítését, kezdve 1450-ben.” 1450-ben azonban a pozsonyi ispánság nem volt Baumkircher kezén, ispánságára csak 1455-től vannak okleveles adataink. Engel, 1996. I. 169. Valószínűleg az emléktábla csak ezután készült el, 1458 és 1465 között. Lővei, 2015. 206–207. Megjegyzendő, hogy Lővei Pál szerint az emléktábla szövege nem a várfalak, hanem a pálos kolostor építésére vonatkoznak.

⁷⁹⁶ Kropf, 2012. 262; Engel, 2001/3. Him rokonsága 2. tábla: Himfi.

⁷⁹⁷ Kropf–Lehner, 2013. 22; Schäffer, 1992. 28–30.

⁷⁹⁸ Házi I/3. 229–230.

1452. augusztus 28-án került sor Baumkircher első hőstettére, amikor hatalmas termetével feltartóztatta a császárt ostromló sereg katonáit, lehetővé téve, hogy bezárják a városkaput. Ebben a harcban veszítette el az egyik kezét.⁷⁹⁹ V. László kiszabadulása után viszont Baumkircher és Grafeneck is úgy vélte, hogy nemrég szerzett nyugat-magyarországi uradalmaikat el kell ismertetniük a frissen trónra lépő királlyal és új kormányzatával, ezért V. László és Cillei Ulrik szolgálatába léptek. 1455 őszén Baumkircher és Ellerbach ostrom alá vették III. Frigyes hívének, Lévai Cseh Péternek németújvári várát, miután pedig elvonultak onnan, egyesültek Grafeneck, a Szentgyörgyi grófok és Heinrich von Liechtenstein csapataival, és a császár birtokait kezdték pusztítani, egészen Bécsújhelyig, amelynek a külvárosát is felégették. Baumkircher jutalma ezúttal sem maradt el: Cillei rábízta Császárvárat és Pozsony várát, majd kieszközölte kinevezését pozsonyi ispánná (tkp. saját magát helyettesítendő) és Szalónakra is adománylevelet nyert.⁸⁰⁰ Nem minden adományt kapott feltétel nélkül, Dobronya romos várát például, amelyet 1455-től birtokolt, a helyreállítás kötelezettségével kapta meg.⁸⁰¹ Ugyanebben az évben kapta meg a Szalónakban és Óvárban lévő királyi jogot, amellyel egy újabb lépést tett birtoklásának „kifehérítése” irányában.⁸⁰² Időközben a girolti kis uradalomra is adományt nyert, és alig foglalta el, máris Ivánci Boldizsár radafalvi kúriája ellen küldte ottani embereit.⁸⁰³

Cillei 1456. november 9-i halála nemhogy nem törte meg a zsoldosvezér karrierjét, inkább lehetővé tette ambíciói kiteljesítését. Már nem Ulrik gróf egyik embereként, hanem saját jogán állt V. László szolgálatába. Az önnálló politizálásnak óvatosan állt neki, mert először (1456. november 29.) többedmagával fegyverszünetet kötött a császárral. A szolgálat fő terepe a Cillei-örökségért vívott harc. Mint ismert, Ulrik halála után magyarországi birtokainak túlnyomó többségét első számú zsoldosvezére, Vitovec János szerezte meg, azonban osztoznia kellett

⁷⁹⁹ Hist. Aust. 723–724; Kropf, 2015. 9–10. A Wienertor-ról van szó, az északi városkapuról, amely a mai Sankt Peter an der Sperr (egykori domonkos) templom szomszédságában helyezkedett el, de a 18–19. század során lebontották. Gerhartl, 1982. 261–263. Nem messze a Wienertor egykori helyétől a belvárost körülvevő körút egy részét is Baumkircherről nevezték el (Baumkirchnerring).

⁸⁰⁰ Engel, 1983. 248; Haller-Reiffenstein, 1983. 76–77; Theuer, 1994. 214–216. Utóbbi szerint Lévai Cseh Péter Hunyadi János párthíve volt. Valójában mindkettő igaz, Lévai Cseh Újlakitól és Hunyadi Lászlótól is kért segítséget. A császár pedig felmentő sereget is küldött. Császárvár egy 86 km² területű, sűrűn lakott uradalom volt. Kubinyi, 1986. 219. Pozsony jelentőségére: Papp, 2006. 239; Kropf–Lehner, 2013. 65. Zsigmond király a császárrá koronázása után hosszú hónapokat töltött Pozsonyban. Engel–C. Tóth, 2005. 128–131. Az 1455/56. évi hadműveletek egyik érdekes adaléka, hogy Caspar von Volkensdorf és katonái felfogadásakor Szentgyörgyi János és Baumkircher állította ki az ilyenkor szokásos fizetési és kártérítési kötelezvényt. StLA AUR 6564b

⁸⁰¹ Engel, 1996. I. 304.

⁸⁰² Engel, 1983. 249.

⁸⁰³ DL 102090. Az oklevelet a Hungaricana adatbázisa 1440. november 11. körülre datálja (<https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/150559/>), azonban nem keletkezhetett 1455 előtt, hiszen Baumkircher csak akkor szerezte meg Giroltot. Az alispánok, Szölcei Miklós és Dálkai Miklós Engelnél csupán 1452–1453 között voltak hivatali társak, de ez alapján az oklevél alapján megfontolandó, hogy 1455/1456 táján is azok lehetnek. Az ezt megelőző években még az sem volt ritkaság, hogy egyszerre három alispán is működött. Engel, 1996. I. 229–230.

Cillei többi kapitányával, pl.: a Muraközt megszerző Friedrich Lambergerrel, vagy a Császárvárat kézen tartó Baumkircherrel. Emellé Andreas megszerezte Szamobor várát is, amelyet Cillei özvegye, Brankovics Katalin bízott rá, illetve zálogosított el neki.⁸⁰⁴ V. László váratlan halála (1457. november 28.) után egy darabig kivárt, majd megpróbálkozott Mátyás király szolgálatába állni, de az 1458 nyári országgyűlés, Garai nádor leváltása és a fokozódó magyar belpolitikai feszültség végül visszaterelte III. Frigyeshez. V. László lajtántúli örökségének felosztásakor, 1458. augusztus 21-én záródott le a harc a császár és egy sor ausztriai és nyugat-magyarországi zsoldosvezér, többek között a Szentgyörgyi és Bazini grófok, Berthold von Ellerbach, Grafeneck és Baumkircher között.⁸⁰⁵ 1459-től támogatta a császárt a magyar trón elnyeréséért vívott küzdelmében, részt vett az 1459. évi magyarországi hadjáratban is. Jutalomképp még abban az évben, szeptember 11-én pénzverési jogot kapott, illetve Frigyes elzálogosította neki és Grafenecknek a szlavóniai Cillei-uradalmakat, továbbá elismerte pozsonyi ispánnak és kinevezte tanácsosává. Mivel a Cillei-özvegy végül nem adta át birtokait (vagy nem mindet), a császár a neki szánt Adelsberget zálogosította el Baumkircheréknek. Pénzverdéje is a pozsonyi várban volt, azt a Lobogós János nevű pénzverőmester vezette, az ispán részéről pedig pozsonyi várnagya, Georg Reigker felügyelte. A pénzverde az 1463. évi békekötés után is működött egy darabig, ugyanis az alsó-ausztriai rendek még 1463 végén is arra panaszkodtak, hogy a pozsonyi veretek miatt nem tudják tartani az előírt pénzlábat.⁸⁰⁶ Frigyes az örökös tartományokban zajló belső küzdelmekben is többször hasznát vette szolgálatainak Ludwenko von Ruchenau és Gamaret Fronauer ellen. Politikai befolyását jól mutatta, hogy igen előkelő helyen szerepelt a laibachi püspökséget megalapító császári oklevél tanúnévsorában.⁸⁰⁷ 1462-ben a császár engedélyezte a szalónaki vár melletti városépítést és kereskedelmi jogokat adományozott a jövőbeli polgárság részére.⁸⁰⁸

Mint említettük, Baumkircher megkapta a stratégiai jelentőségű pozsonyi ispáni címet, persze először csak, mint Cillei Ulrik „helyettese.” Ekkor az oklevelekben még nem nevezték

⁸⁰⁴ Haller-Reiffenstein, 1983. 78–79; DL 103653; RegImp XIII/13. 354. sz. Mivel Szamobort 1454-ben Cillei élethossziglan lekötötte feleségének, ezért feltételezhetjük, hogy Katalin nagyon megbízott a zsoldosvezérben, hiszen olyan birtokot adott a kezébe, amelyet azon túl, hogy férje birtoka volt, más is fontossá tett a szemében. Engel, 1996. I. 421. A Cillei-krónika is elismerően beszél Baumkircherről. Die Freien von Saneck 146–147. Szamobor elzálogosításáról: DL 15435.

⁸⁰⁵ Kropf, 2015. 11.

⁸⁰⁶ Kropf, 2015. 12. Egy milánói követjelentés Baumkirchert felsorolta a császár magyarországi hadvezérei között. MDEM I. 64; Kálnoky-Gyöngyössy, 2015. 79; Huszár, 1955–1956. 37; Pohl, 1972. 131. Egy 1460. június 3-án kelt oklevél szerint másfél év alatt 17 ezer forint tartozás halmozódott fel Baumkircher és Grafeneck magyarországi katonai szolgálata után. DF 287231.

⁸⁰⁷ Kropf, 2015. 12. A laibachi püspökség újjáalapítására 1461. december 6-án került sor, amellyel Krajna egyháziilag levált az immár velencei fennhatóság alatt lévő aquileiai pátriárkátusról. Dimitz, 1883. 19–20.

⁸⁰⁸ Fénykép és átírás: Kropf–Lehner, 2013. 100–101.

magnificusnak, holott ez a megszólítás járt a pozsonyi ispánoknak. Alispánjai hozzá hasonlóan német származásúak voltak, Wilhelm és Friedrich von Ungerspach.⁸⁰⁹ Már csak területi okokból sincs lehetőség minden kapitányságával vagy ispánságával kapcsolatos ügyre kitérni, olyanokra kell gondolni, mint amikor V. László parancsára eljárta egy, a pozsonyiak által halálra ítélt személy, Peter Kraus kegyelmi ügyében, vagy amikor 1458. június 2-án Friedrich Lamberger nevében 200 forintot vett át a pozsonyiaktól, 1459-ben pedig a pókatelki nemesek zálogügyeivel foglalkozott.⁸¹⁰ Baumkircher többször konfliktusba került a pozsonyiakkal, több alkalommal elvette a pozsonyi káptalan verekenyei vámbevételeinek tizedrészét. 1455-ben a király megtiltotta neki, hogy jogtalan harmincadokat szedjen a polgároktól. A városvezetés törekedett jó viszony kiépítésére, többször gazdagon megvendégelték, illetve katonai segítséget nyújtottak neki.⁸¹¹ Voltak is jelei a barátságos viszonyoknak, amikor Baumkircher értesítette a városvezetést, hogy ők is küldjék el követeiket a közte és Johann Entzersdorfer közti röthelsteini tárgyalásokra 1460 szeptemberében.⁸¹² Pozsony városában a belső rendfenntartást egy polgárok által választott városkapitány biztosította.⁸¹³ Az ispán nem lakott állandóan a várban, 1458. november 8-án Baumkircher is Szalónakról írt a pozsonyiaknak.⁸¹⁴

Pozsonyi ispánként Baumkircher képviselte a királyi hatalmat a megyében, és ez sokszor jár hatásköri túllépéssel, főleg azokban az években, amikor III. Frigyes hatalmát reprezentálta. 1463 júniusában Vépi János pozsonyi kanonok a győri káptalan előtt tiltakozott Baumkircher eljárása ellen, aki immár 1000 forint kárt okozott azzal a káptalannak, hogy lefoglalta a begyűjtött tizedeket, s azokat a felszólítás ellenére már Mátyás pártján állva sem volt hajlandó visszaadni.⁸¹⁵ A belháború éveiben elsősorban a Pozsony megyében családi okokból is érdekelt Rozgonyi Sebestyén ellen kellett harcolnia, ennek intenzitása azonban változó volt, 1460 elején például megegyeztek abban, hogy a vitatott birtokok ügyében fogott bírók ítéljenek, a döntőbíráskodás idejére pedig feloszlatták seregeiket, Baumkircher pedig szabadon engedte Rozgonyi elfogott embereit.⁸¹⁶

⁸⁰⁹ MVA 1458–1526. II. 189.

⁸¹⁰ DF 240334; DF 251917; DF 242609. Utóbbi levélben Baumkircher nem árulja el Lamberger keresztnévét, az azonosítást Lamberger egy korábbi levele teszi lehetővé, amelyben felszólítja a pozsonyiakat adósságuk kifizetésére. DF 242607.

⁸¹¹ Kropf–Lehner, 2013. 66.

⁸¹² DF 242679. Az oklevelet tévesen februárra datálták a Hungaricana oklevéladatbázisában (<https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/176826/>), valójában 1460. szeptember 14-én „an suntag vor sand Matheus tag anno d[omi]ni etc. LX.” kelt. Baumkircher október végén Röthelsteinben tartózkodott. DF 242695.

⁸¹³ Majorossy, 2015. 452–453.

⁸¹⁴ DF 242635. Röthelstein ma rom Hainburg a. d. D. területén. Engel Pál ennek a tárgyalásnak a helyszínét némi bizonytalansággal Morvaországba helyezte. Engel, 1983. 249.

⁸¹⁵ DF 228073; Pannonhalmi III. 118–119. Vö.: Uo. 374–376.

⁸¹⁶ DL 15426.

1462-ben került sor Baumkircher második hőstettére. VI. Albert elégedetlen volt V. László örökségének felosztásával, és 1461. június 1-én engedelmességet felmondó levelet (*Absagebrief*, *Fehdebrief*) küldött bátyjának. Csapatái ostrom alá vették a bécsi várat, ahol a császár tartózkodott. Baumkircher már ebben a háborúban is eredményesen szállt szembe Albert herceg híveivel. Végül Podjebrád György közvetítésével a Habsburg fivérek egyéves fegyverszünetet kötöttek. Időközben Bécsben elűzték a császárpárti városi tanácsosokat. Frigyes zsoldosvezérével Bécs ellen indult, de pénzhiány miatt egy részüket fosztogatni kellett, hogy küldje. 1462. október 6-án Bécs is *Fehdebriefet* küldött neki. Miután elfogtak több császárpárti tanácsost, Frigyes től pedig megtagadták, hogy elhagyja a várost, a bécsiek ostrom alá vették a várat. Baumkircher előbb *Fehdebriefet* küldött a városnak, annak kinyilvánításaképp, hogy mostantól ellenségként kezeli őket, majd október 27–29. között szélesebben Prágába lovagolt, hogy segítséget kérjen György királytól. November 5-én 600 lovas élén és Viktorin herceg társaságában Korneuburgba ért, Viktorin apja később követte őket.⁸¹⁷ Jutalomképp a sikeres misszió után, 1463. január 13-án 6000 forintért III. Frigyes elzálogosította zsoldosvezérének Korneuburg városát, ahonnan ellenőrizni lehet a folyami kereskedelmet, fenyegető közelségben Bécshez, illetve megerősítette előbbi város kereskedelmi pozícióit az utóbbi kárára. Ez azért volt fontos a zsoldosvezérnek, mert a zálogszerződés révén a polgárok neki fizették a tartományfejedelemnek járó földesúri adókat, és neki teljesítették a robotot. Baumkircher az innen húzott jövedelem egyharmadát a vár és egy torony kiépítésére fordította. Sajnos ez a vár nem maradt ránk, mert a mátyási ostromok alaposan megrongálták.⁸¹⁸ Ezzel a császár arról is gondoskodott, hogy legyen egy híve az ideiglenesen Albertnek átadott területen. Amikor ez év tavaszán Holzer polgármester megkísérelte átjátszani Bécset Frigyes kezére, Baumkircher is a város alá érkezett.⁸¹⁹ 1463. június 20-án a császártól maga és mindkét nembeli leszármazottai részére megkapta a szalónaki bárói címet.⁸²⁰

Ekkor már folytak a III. Frigyes és Hunyadi Mátyás közti békekötés előkészületei, amelyből Baumkircher is derekasan kivette a részét, ennek jutalmául Mátyás elzálogosította neki Dobronya várát, illetve megerősítette V. Lászlótól kapott adománylevelét Császárvárra.⁸²¹

⁸¹⁷ Kropf–Lehner, 2013. 50; Haller-Reiffenstein, 1983. 82–84; Baumkircher András. In: Egyetemes Magyar Encyclopaedia 5. 840.

⁸¹⁸ HHStA AUR 1463 I. 14; Kropf–Lehner, 2013. 70.

⁸¹⁹ Haller-Reiffenstein, 1983. 85; II. Piusz feljegyzései 500.

⁸²⁰ DL 100706. Az osztrák szakirodalom által gyakrabban hivatkozott forrás (HHStA AUR 1463. VI. 22.) Baumkircher két nappal később kelt reverzálisa. Emiatt helyenként június 22-ét adták meg a bárói rangemelés időpontjaként, pl.: Simon, 2000. 73; Sperl, 2015. 63.

⁸²¹ Gerhartl, 1978. 152. Sőt, már 1460-tól kezdve részt vett a császár és Mátyás közti tárgyalásokban. MDEM I. 73–74. Jutalmak: Fraknói, 1910. 24.

A bécsújhelyi-soproni béke aláírásának napján, 1463. július 19-én mint pozsonyi ispán és magyarországi földbirtokos behódolt és esküt tett királyának, Mátyásnak. Rudolf Kropf szerint a fiatal, tetterős uralkodó jó benyomást tett Baumkircherre. A magyar király megerősítette őt addig szerzett birtokaiban, illetve elzálogosította neki 10 ezer forintért a pozsonyi várat és az ispáni tisztséget a megye kamarahaszna-jövedelmével együtt. Részesedett a pozsonyi harmincad-jövedelmekből is. Egy sor további kiváltságlevelet is kapott, megszólítása *magnificus* lett, így bekerült a magyarországi főurak közé.⁸²² 1463 végén még folytak az egyeztető tárgyalások Baumkircher és Grafeneck, illetve Mátyás király között Rudolf Rüdeshaim közvetítésével.⁸²³ A békekötés után a jó Habsburg-magyar viszony eredményeképp a császár egykori híveinek nem kellett feladniuk a Frigyeshez fűződő jó viszonyt (illetve újra megerősíthették azt). 1463. július 30-án III. Frigyes tanúsítványt adott ki Baumkirchernek a béketárgyalások során tanúsított szolgálatairól, ebben is tanácsosának és kedvelt hívének nevezte.⁸²⁴ Ennek eredményeképp Grafeneck és Szentgyörgyi-Bazini Zsigmond mellett Baumkircher is közre tudott működni VI. Albert híveinek átpártoltatásában.⁸²⁵ A kettős lojalitásnak köszönhetően a magyar érdekeltségekkel bíró, de Mátyáshoz nem kötődő osztrák urak Baumkircher segítségével intézhettek el budai ügyeket: például ő járt el Thomas Zebinger érdekében, hogy az 1464. évi koronázás után átírják Borostyánkővel kapcsolatos oklevelét.⁸²⁶ Baumkircher tekintélyét mutatta, hogy Bécs városa ajándékokkal kedveskedett neki, de az is, hogy sikerült biztosítania Császárvárt Vitovec János ellen.⁸²⁷ 1464. augusztusában régi harcostársaival, Szentgyörgyi és Bazini Jánossal és Ellerbach Bertolddal együtt Sopronban fogott bíróként próbálták rendezni Kanizsai Imre és Konrad Weitraher macskakői várúr viszályát, jóváhagyva utóbbi zsoldkövetelését. Sopronban tartózkodása alatt tanúként szerepet vállalt a Szentgyörgyi és Török Ambrus közti kölcsönszerződés létrejöttében.⁸²⁸ 1465-ben a

⁸²² Kropf–Lehner, 2013. 66; Engel, 1983. 250–251; Engel, 2003/1. 39; Kropf, 2015. 15–16. Baumkircher jobbágyságait is felmentette a kamara haszna fizetése alól, de ez a kiváltság legfeljebb az 1467. évi adóreformig élt. DL 100715. 1467-ben Mátyás többször parancsot adott Baumkirchernek, hogy ne akadályozza a harmincadot felváltó koronavám beszédését (DL 102165.), minden bizonnyal a királyi kincstár adójával sem járt el másként. Egy évvel később viszont, a csehországi háború idején Baumkircher visszakapta a mentességeit. Teke, 1986. 207.

⁸²³ RGO RG VIII 05156, URL: <<http://rg-online.dhi-roma.it/RG/8/5156>> (Megtekintve: 2019. 03. 10.)

⁸²⁴ Urk. Göttw. II. 552. Egy ilyen, kettős lojalitással rendelkező zsoldos esetét beszél el Galeotto Marzio, aki Mátyás és Frigyes háborújának kirobbanásakor régi esküje miatt kénytelen visszatérni a császárhoz. Mátyás és a humanizmus 51. Kardos Tibor fordítása.

⁸²⁵ Brunner, 1929. 292., 505.

⁸²⁶ DL 15855.

⁸²⁷ Kropf–Lehner, 2013. 55. Vitovec 1463-ban királyi adományt kapott Császárvárra, de nem tudta megakadályozni Baumkircher beiktatását. Ez egyike azon ritka alkalmaknak, amikor a cseh zsoldosvezér kudarcot vallott, ráadásul saját zagorjei birtokai közvetlen szomszédságában. Pálosfalvi, 2001. 457.

⁸²⁸ Nógrády, 2013. 265–266. Sajnos a probléma Baumkircher tevékenységétől függetlenül tovább eszkalálódott, amikor Török Ambrus soproni városkapitány fogságba vetette Weitrahert és embereit. Megfontolandó, hogy ehhez

király visszaváltotta a pozsonyi várat, később pedig Baumkirchert is felmentette az ispáni tisztség alól, és nem nevezte ki semmilyen más tisztségre.⁸²⁹ Dobronyát is csak rövid ideig birtokolta.⁸³⁰ Korábbi pénzverési engedélye, a városalapítás és a Mátyástól kapott 1469. évi bányászati jog is arra utal, hogy Baumkirchert nem hagyták hidegen a gazdasági kérdések, igyekezett azokat is a saját javára hasznosítani.⁸³¹

Mátyás 1465 után sem mellőzte Baumkirchert, részt vett például Kosztolány 1467 eleji ostromában, és a magyar király megbízásából harcolt a Pottendorffok ellen, 1468-ban a csehek ellen, illetve a Szentgyörgyi grófok megbízásából Grafeneckkel együtt Cseklész ellen vonult és kiostromolta onnan Johann Entzersdorfert.⁸³² Ezekben az években a zsoldosvezér figyelme Stájerország felé összpontosult. Rokonságot létesített az egyik legnagyobb stájer nemesi családdal, a Stubenbergekkal, pontosabban azok wurmbergi ágával, amikor Martha nevű lányát hozzáadta Hans von Stubenberghez. A katschi uradalom és a Schöder bei Murau-i hivatal megszerzésével ő is tagja lett a stájer nemességnek, később ennek is köszönhető a szakirodalomban két gyakran visszatérő melléknevét: „a stájer lovag”, vagy „a stájer Tell Vilmos.”⁸³³ Ezekben az években kiéleződtek ellentétei a császárral, aki hatalmas zsoldhátralékot halmozott fel vele szemben.⁸³⁴

A császár 1468 végén hosszabb római útra indult, távollétét kihasználva 1469. február 1-én Baumkircher írásban felmondta neki az engedelmisséget. Ennek hivatalos oka az uralkodó által felhalmozott hatalmas kifizetetlen adósság volt.⁸³⁵ Zsoldoskompániát fenntartani még úgy sem volt egyszerű dolog, ha a Mátyás király által 1481-ben megadott összegek (1 pánccelos lovas negyedévente 15 forint, 1 könnyűlovas 10 forint, egy gyalogos 8 forint, egy pajzsos 16 forint) túlzónak, vagy legalábbis kifejezetten magas zsoldnak számítottak.⁸³⁶

a bátorságot pont abból merítette, hogy aznap (augusztus 8-án) adott jelentősebb kölcsönt a vizsgálatban részt vevő Szentgyörgyinek. DL 88400. Ha viszont abban bízott, hogy János gróf ezért mindent elnéz neki, csalódnia kellett.⁸²⁹ Kropf, 2015. 16. A vár visszaadását 1465. március 10-én adta parancsba a király. MVA 1458–1526. II. 468. Ennek bekövetkezésére számítani lehetett, ugyanis Mátyás nem akarta a végtelenségig zálogban hagyni Pozsony várát, már 1463. július 19-én arról értesülünk, hogy ezer forintot kifizetett Pozsony és Dobronya összesen 15 ezer forintos zálogösszegéből. DL 100708. Az ispáni tisztség alóli felmentés legkorábban 1465 őszén történhetett meg, addig a méltóságsorokban folyamatosan Baumkircher neve szerepelt, 1466. január 2-án viszont már üresedést írtak. MVA 1458–1526. I. 216.

⁸³⁰ Kropf, 2015. 16.

⁸³¹ Niederstätter, 1996. 56–57; DL 100786.

⁸³² MVA 1458–1526. II. 189; Horváth, 2011. 82; Bariska, 2005. 308; DL 16715; Engel, 1983. 251–252.

⁸³³ Kropf, 2015. 16; Kropf, 2012. 261. Katschot vejétől és annak apjától, Leutold von Stubenberg-től vásárolta meg. StLA AUR 7059b. Kropf vélekedésével ellentétben szerintem a fenti megnevezéseket nem csak feltételezett, s azóta cáfolt stájer származásának, hanem a stájer történelmet alakító tetteinek köszönheti, hiszen Tell Vilmoshoz hasonlóan ő is dacolt a Habsburgokkal.

⁸³⁴ Niederstätter, 1996. 56.

⁸³⁵ Kropf, 2015. 17.

⁸³⁶ Péterfi, 2018. 171. Vö: Nógrády, 2009. 33–34.

Baumkircher nem maradt magára a császár elleni harcban, csatlakoztak hozzá az elégedetlen stájer nemesek is, akik már 1468-ban szövetségbe tömörültek, amelyet bizonyára tekintélye és hadvezéri tapasztalatai miatt Baumkircher vezetett, legfőbb szövetségesei a veje volt, Hans Stubenberg, a Narringer fivérek, Ulrich Pesnitzer és Ludvig Hausner. Felvették a kapcsolatot Frigyes többi tartományának rendi ellenzékével és Zsigmond tiroli herceggel, valamint maguk mögött tudhatták Mátyás király támogatását is. Seregükbe nagy számban toboroztak cseh zsoldosokat, a korabeli Közép-Európa legkiválóbb nehézlovas harcosait.⁸³⁷ A gyors támadásnak köszönhetően a tartomány keleti határszéle nagyrészt a kezükre került, viszont a császár visszatérésének megakadályozása nem sikerült, a karintiai rendek az uralkodó mellé álltak. Ugyancsak így járt el a stájer rendek egy része is, akik kiűzték Baumkircher katonáit Mürzzuschlagból, és ezzel megóvták Bécsújhelyet egy esetleges támadástól. Andreasnak gondolnia kellett arra is, hogy amíg Borostyánkő és Kőszeg a császár híveinek kezén van, addig Szalónakot közvetlen veszély fenyegeti. Kőszeget ezért ostrom alá is vette. Frigyes csapatai elfoglalták Stubenberg várát, Kapfenberget és Schwanberget, Baumkircher ellen pedig Jan Holub cseh zsoldosvezért küldte a császár. A Fehde legnagyobb nyílt ütközetét, az 1469. július 21-i fürstenfeldi csatát ugyan Baumkircher nyerte és számos előkelő foglyot is ejtett, de a császárt nem tudta megadásra szorítani. Frigyes Karintiába küldte a fiát, nehogy baja essen, ő maga pedig újabb kemény adót vetett ki az egyházra, majd Bécsbe ment, hogy találkozzon Mátyás királlyal. Ezen a találkozón Baumkircher is jelen volt a magyar kíséret tagjaként, a feljegyzések szerint Beckensloer János és ő akadályozták meg, hogy Mátyás még a béke megkötése előtt távozzon. A bosszús király elől ezért biztonságos távolságba, Korneuburgba húzódott. Törekvései ellenére nem sikerült tető alá hozni a békét, de a Mátyás által kért amnesztiát sem kapta meg a császártól. Időközben az oszmánok is megtámadták a belső-ausztriai tartományokat, ezért a végsőkig kimerült rendek sürgetni kezdték a kiegyezést, amely végül 1470-ben jött létre Völkermarktban.⁸³⁸ A rendek vállalták 34 ezer forint kifizetését, cserébe Baumkircher lemond minden további követeléséről a császár irányába.⁸³⁹

Miután Frigyes 1000 forint előleget kifizetett a zálogösszegeből, Baumkircher szeptember 28-án visszaadta neki Korneuburgot.⁸⁴⁰ A további fizetés azonban késett, ezért Baumkircher

⁸³⁷ Unrest 22., 25; Schäffer, 1983. 157–158; Niederstätter, 1996. 256, Tresp, 2004. 98. Mátyás motivációja ekkor még nem a császár hatalmának megtörése volt, csupán engedmények kicsikarása: a Habsburg örökösödési jogról való lemondás és a Kunigunda főhercegnővel való házasság. Valószínűleg kiállt volna a stájer rendi sérelmek és Baumkircher kártalanítása mellett is, de nem ez volt neki a legfontosabb.

⁸³⁸ Unrest 24–30; Marczali, 1878. 422; Gerhartl, 1978. 164–165; Schäffer, 1983. 158–163; Niederstätter, 1996. 256; Gutkas, 1982. 13. A *Baumkircherfehde*ről szóló hírek Sziléziáig is eljutottak, sőt feljegyzésre is méltatták. Eschenloer 782. Holubról: Tresp, 2004. 118–119.

⁸³⁹ Unrest 30–32

⁸⁴⁰ Schäffer, 1983. 164.

nem adta vissza a Fehde során elfoglalt erősségeket, sőt Wildon várából újra sanyargatni kezdte a környéket. A szorult helyzetben lévő tartományok végül kölcsönök felvételével fizették ki a zsoldosokat, majd fejadót vetettek ki a belső-ausztriai tartományokban, amely erős elégedetlenséget szült a parasztság részéről, de ekkor még sikerült megakadályozni, hogy felkelés törjön ki.⁸⁴¹

A további tárgyalások ürügyén Grazba hívott Baumkirchert 1471. április 23-án császári parancsra lefejezték. Ennek oka máig vitatéma, egyesek szerint Bertold von Ellerbach a császár távollétében (regensburgi birodalmi gyűlés) bekövetkezett stájerországi betörése áll a háttérben, amelyet Baumkircher támogatott, mások szerint a zsoldosvezér végezni akart a császári családdal.⁸⁴² Még megmagyarázhatatlanabb Andreas von Greisenegg kivégzése, hiszen ő részt sem vett a Baumkircherfehdében.⁸⁴³ Unrest elbeszélése szerint a Voitsbergben tartózkodó Greisenegget Frigyes hívta Grazba, és megérkezésekor rögvést a hóhér kezei közé került.⁸⁴⁴ A kivégzetteket a Mura-kapu mellett lévő minorita (ma obszerváns ferences) kolostorban temették el.⁸⁴⁵

Baumkirchernek az utókor általi megítélése többnyire pozitív, még magyar részről is. Ez különösen annak ismeretében meglepő, hogy „hőstetteivel” mindannyiszor annak a III. Frigyesnek az életét és koronáját mentette meg, akinél kevés negatívabban ábrázolt figurája van a késő középkori magyar történelemnek. Talán épp az volt az oka, hogy zsoldosvezér létére egyesek Horatius Coclesszel hasonlították össze és nyílnak valamint igazságszeretőnek ábrázolták, mert III. Frigyes okozta a halálát. Az osztrák történetírásban és iradalomban is fellelhető hasonló kép a tragikus hős Baumkircherről (Johann Nepomuk von Kalchberg, Joseph Hormayr, Franz Sartori, Carl Prenner), ennek mozgatórugói a rendi szabadságok és a lovagi hőstettek dicsőítése, a császári zsarnokság elítélése stb. voltak.⁸⁴⁶ Ezzel szöges ellentétben áll a Jean Béranger által bemutatott rendkívül negatív Baumkircher-kép, de ennek is régre nyúlnak vissza előzményei: a 17. századi polihisztor, Johann Weichard von Valvasor (1641–1693)

⁸⁴¹ Unrest 32–33; Niederstätter, 1996. 127., 225., 256.

⁸⁴² Schäffer, 1983. 171–173; Kropf, 2015. 18. Mindenesetre annyiból furcsa az eset, hogy III. Frigyesnek uralkodása alatt számtalanszor kellett békejobbot nyújtania tegnapi ellenségeinek, elég most csak Georg von Pottendorfra gondolni, aki harcolt ellene VI. Albert nevében, egy évtizeddel később pedig az osztrák rendek nevében is, az 1480-as évek elejére mégis rendeződött a viszonyuk. Brunner, 1929. 492;

⁸⁴³ Schäffer, 2015. 89–92.

⁸⁴⁴ Unrest 33.

⁸⁴⁵ Unrest 33; Popelka, 1959. 68; Hempel–Andorfer, 1956. 78.

⁸⁴⁶ Baumkircher András. In: Egyetemes Magyar Encyclopaedia 5. 840; Wagner, 2012. 51–54. A Cocles-hasonlat Johann Vinzenz Sonntagra megy vissza. Uo. 54.

szintén elítélte Baumkirchernek a császár felé tanúsított engedetlenségét, Albin Zalaznik (1895–1966) pedig hatalommániásnak ábrázolta.⁸⁴⁷

A szalónaki történeti emlékezetben szintén kiemelt hely jutott Baumkirchernek. A helyi népmesekincsben a Mátyás királyhoz fűződő jó viszony eredményeképp fennmaradtak a közösen vadászó királyról és zsoldosvezérről szóló történetek. Egy másik mesét tragikus halála ihlette, eszerint Baumkircher lefejezett szelleme a grazi városkapunál szokott kísérteni különösen viharos éjszakákon. Franz Isidor Proschko (1816–1891) négyrészes balladaciklust szentelt neki, Betty Paoli (1814–1894) színdarabban, Hans Hörler (1905–1969) regény formájában dolgozta fel Baumkircher végzetét.⁸⁴⁸

Wilhelm és Georg von Baumkircher

Apjuk kivégzése után a Baumkircher fivérek gyorsan elköteleződtek Hunyadi Mátyás irányába: 1471. szeptember 21-én Wilhelm a király mellett foglalt állást Kázmér lengyel herceg trónigényével szemben. 1472-ben egyezsége léptek a császárral: eszerint lemondtak minden birodalmon belüli birtokokról 2000 forintért, viszont újabb ígéretet kaptak Frigyesztől a 34 ezer forintos adósság kifizetésére. A birtokokért járó, valószínűleg nyomott árú kárpótlást hamar megkapták, de a Baumkircher-adósság kifizetése csak lassan csordogált, mindössze 1480-ban kaptak meg belőle 2000 forintot.⁸⁴⁹ Nem maradtak sokáig osztrák birtokok nélkül, habár a tartományfejedelem részéről jelenlévő ellenszél miatt csak a különböző belső *Fehdek* és a Habsburg-magyar háborúk adtak lehetőséget nekik arra, hogy ismét pozíciókhoz jussanak a birodalom keleti tartományaiban. 1476-ban Wilhelm szövetséget kötött az ekkor zajló osztrák rendi ellenállás két ismert alakjával, Georg von Pottendorffal és Heinrich von Puchheimmel Ebersdorf közös birtoklásáról, 1488-ban pedig Georg megszerezte a korábban Mátyás által Pogány Péternek elzálogosított Kirchsschlagot, amelyről csak halála után kellett lemondania özvegyének.⁸⁵⁰ Pottendorffal más ügyben is összeköttetésben álltak, Wilhelm ugyanis közvetítő volt a Szarvkő ügyében Pottendorf és a Kanizsaiak között kialakult vitában.⁸⁵¹ Mátyás hadvezéreiként vettek részt a császár elleni háborúban, leginkább a stájer hadszíntéren. 1485-

⁸⁴⁷ Béranger, 1994. 91–92., 94. Meg kell jegyeznünk, hogy Béranger műve csak úgy hemzseg a ténybeli tévedésektől és kronológiai hibáktól, Baumkircher 1452. évi szerepét teljesen félreértve annak a mailbergi szövetségnek a zsoldosvezéréként ábrázolta, akikkel szemben épphogy ő védte Bécsújhelyet. Valvasorhoz és Zalaznikhoz: Wagner, 2012. 50., 64.

⁸⁴⁸ Morscher–Mrugalska, 2010. 104–105. A 20. század közepén a szalónaki várban tartott színielőadások gyakran feltűnő alakja volt. Kropf–Lehner, 2013. 57., 166–167; Wagner, 2012. 55., 64–65.

⁸⁴⁹ Kubinyi, 1988. 198., 203; Unrest 33; Kropf–Lehner, 2013. 160. Nyugta a birtokok után járó 2000 forint kifizetéséről: ÖStA HHStA AUR 1473. I. 24. Mivel ekkor a Baumkircher-örökösök lemondtak minden jogigényükről, tévesnek kell tartanunk azt az állítást, hogy ezeket a birtokokat nagyrészt visszakapták. Zernatto, 1966. 33.

⁸⁵⁰ Urk. Göttw. III. 95–96; Haider, 1970. 140; Zernatto, 1966. 3–34.

⁸⁵¹ Péterfi, 2015. 79–80.

ben „bizonyos váltságdíjak miatt” összevesztek Ellerbach Jánossal, Mátyás másik zsoldosvezérével. 1487. októberének végén Wilhelmnek Hartberget és *Perthensteint* kellett megostromolnia, előbbit el is foglalta. A vorauai ágostonos kolostor csak váltságdíj fizetésével tudta elkerülni, hogy felprédálja birtokait.⁸⁵² 1478-ban Mátyás Wilhelmet is delegálta az olműtzi béketárgyalásokra, 1488 elején megbízta, hogy tárgyaljon a rajnai palotagrófokkal, az év végén Wilhelm Székely Jakab társaságában utazott el a Szt. Márton-napi karintiai tartománygyűlésre, hogy a fegyverszünet meghosszabbításáról egyeztessenek, 1489 végén pedig a király Linzbe küldte követségbe a császárhoz.⁸⁵³

1475-ben a Sibrikekkel és Ciráki Istvánnal kezdtek pereskedni a Csatárt, Nagynardát, Incédet, Csémet és Velegét ért 1471. évi hatalmaskodás miatt. Mint a rohonc-szalónaki uradalom fejlődéséről szóló alfejezetben láthattuk, Nagynardának a hovatarozása ekkor még vitatott volt, habár Csémről 1461-ben a Sibrikek már lemondtak.⁸⁵⁴ 1483-ban a felső- és alsóöri nemesek ellen folytattak pert.⁸⁵⁵ 1484-ben Káldi Tamás jelentette a Vas megyei Komját erőszakos elfoglalását, amely állítása szerint még 1458 körül történt. A feljelentés nyomán a vasvári káptalan igazolta a királynak, hogy a Baumkircherek valóban hatalmasul tartják kezükben Komjátot.⁸⁵⁶ 1486-ban néhai Tejedi Imre hagyatékán pereskedtek Sárkány Lászlóval.⁸⁵⁷ Ezeknél is jelentősebb volt, amikor az 1480-as évek második felében a Cillei grófok leszármazottja, Barbara von Monfort, Szentgyörgyi és Bazini János gróf felesége perelte őket, hogy a császárvári uradalomból fizessék ki anyja leánynegyedét, hitbérét és jegyajándékát. A pere jól alakult, 1486-ban Mátyás király felszólította Wilhelmet, hogy záros határidőn belül fizesse ki Barbara asszonyt. Azonban a per még 1489-ben is tartott, ekkor készítették csak el az uradalom becsüösszeírását.⁸⁵⁸ Ugyancsak Császárvárra jelentette be igényét Újlaki Lőrinc. Hivatkozási alapja az apja és Cillei Frigyes, illetve Ulrik között 1445. október 21-én létrejött kölcsönös örökösödési szerződés volt. A perről nem maradt túl sok dokumentum, 1482-ben biztos tartott, ezután Lőrinc herceg már csak a Baumkircherek fiági

⁸⁵² Toifl, 2012. 31; „ratione quarundam holdarum” – DL 103903; DL 103935. Péterfi szerint ez a vár Borostyánkővel azonosítható (Péterfi, 2015. 83.), Toifl alapján viszont a dél-stájerországi Pertlsteinre is gyanakodhatunk. 1488. március 31-én már fürstenfeldi és hartbergi kapitány. DF 287298.

⁸⁵³ Kubinyi, 1992. 112; Uő 1992. 119; DF 287298; DL 19436. Vö.: Péterfi, 2018. 176.

⁸⁵⁴ DL 107024. A per még 1487-ben is tartott, amikor közvizsgálat erősítette meg a Baumkircherek állításait. DL 107069.

⁸⁵⁵ DL 100992.

⁸⁵⁶ HO V. 361–362.

⁸⁵⁷ DL 102232. Tejedit itt Püspök Imrének nevezték, azonosításukra lásd Nemes, 2009. 7.

⁸⁵⁸ DL 101065; Kubinyi, 2001/2. 5.

kihalása után igyekezett vissza-visszatérően érvényesíteni igényeit.⁸⁵⁹ 1492-ben Georg Laki Túz Osvát zágrábi püspökkel került szembe, amikor utóbbi be akarta magát iktatni többek között az egykori girolti uradalom birtokaiba.⁸⁶⁰ 1497-ben két Georg által indított perről is tudunk, az egyiket Ellerbach János ellen kezdeményezte a csatári erdő kiirtása és elfoglalása, a másikat a felső- és alsóóri nemesek ellen a komjáti szőlőhegy egy részének két évvel korábbi elfoglalása miatt. Utóbbiak erre természetesen egész másképp emlékeztek, szerintük épp Wilhelm és Georg terjesztették ki törvénytelenül Komját határait Alsó- és Felsőőr rovására.⁸⁶¹ 1498-ban viszont Újlaki Lőrinc perelte be őket szenteleki bora lefoglalásáért és nádasdi erdeje hatalmasul történt kiirtásáért.⁸⁶²

Mátyás király halála után Wilhelm aktív részese volt az országos politikának, a királyválasztó országgyűlés alatt zágrábi egyházmegyei tizedügyben állított ki oklevelet 12 főpap és 19 báró társaságában, részt vett a Corvin Jánossal folyó alkudozásokban, Farkashidán jelen volt a II. Ulászló fogadásakor, 1491-ben pedig Kassán megerősítette a János Alberttel kötött fegyverszünetet, június elején Budán Beatrix ügyéről tárgyal, majd Ulászló oldalán részt vett a pozsonyi béketárgyalásokon, illetve ennek keretében Linzbe utazott tárgyalni a császárral, részben magánérdekből, hiszen ekkor kapott oklevelet a Jakob Margenwerdertől megvásárolt Rohoncra.⁸⁶³ Nem sokkal ezután kincstartónak is kinevezték, de halála miatt ezt a tisztséget két hónapig sem viselhette.⁸⁶⁴ A pozsonyi békében döntés született a Baumkircher-adósság törlesztéséről, habár a végrehajtást a stájer és karintiai rendek, akikre III. Frigyes az egész adósság-problémát áthárította, minden bizonnyal császári jóváhagyás mellett a továbbiakban is vonakodtak a pénz kifizetésétől. Szintúgy csak látszateredményt hozott Wilhelm igényének bejelentése apja stájerországi vára, Katsch iránt. Ugyan döntés született arról, hogy megvizsgálják, jogos-e Baumkircher igénye, de arról a későbbiekben nem értesülünk, hogy Katsch visszakerült volna családjához.⁸⁶⁵ Ez a megegyezés javított a család Habsburgokhoz fűződő viszonyán. Wilhelm azok között a magyar előkelőségek között volt, akik írásban külön szavatolták a pozsonyi béke megtartását és I. Miksa vagy örökösei majdani

⁸⁵⁹ Az egyezmény ill. az 1482. évi perhalasztó kivonata: ÖStA HHStA FA Erdődy Kt. 131. (Alte Archivrepertoria) Lad. 65. Fasc. 1. usque 5. Acta Domini Császárvár ab anno 1270. usque 1619. Lad. 65. Fasc. 1. Nro. 8., 11.

⁸⁶⁰ DL 106804.

⁸⁶¹ DL 101244. Vö.: DL 101347. A perhez lásd még DL 101241.

⁸⁶² DL 102282. Nádasd ma Rohr im Burgenland, Baksafalva és Felsőújlak (középkori nevén Szerdahely) között.

⁸⁶³ Jajca 67–68; Kubinyi, 1988. 199., 203; Neumann, 2010. 357., 359., 363–364., 368. 1491. augusztus 22-én kapott megbízólevele: DF 287329., ennek másolata: NöLA StA B. IX. 23. fol. 150–151. A békekötés után Budára tért vissza. Firnhaber: Beitr. 497–498. Ő terjesztette elő a fehérvári káptalan kérését V. István kiváltságlevelének megerősítéséről. DL 106669.

⁸⁶⁴ MVA 1458–1526. I. 131; Doc. Bath. 181.

⁸⁶⁵ Kropf–Lehner, 2013. 56., 160; Ausgewählte Urk. 435–436.

elfogadását. Ez persze még lehetett szintiszta taktika is. Georg viszont 1493-ban I. Miksa szolgálatába lépett, és az öreg császár, valamint fia parancsára tárgyalta II. Ulászlóval Mittergraben visszaadásának ügyéről.⁸⁶⁶ 1494/95 fordulóján, az Újlaki Lőrinc elleni büntetőhadjárat idején II. Ulászló már potenciális Habsburg-szövetségest látott Georgban, de végül a Habsburg segítség abban merült ki, hogy Újlaki Ausztriában is toborzott, a Németalföldön tartózkodó Miksa nem tudott komolyabban beavatkozni. A fiatalabb Baumkircher fiút bizonyára kettős okok vitték ismét a Habsburg táborba. Egyrészt Wilhelm a lehető legrosszabbkor halt meg, pont akkor, amikor komolyabb udvari karriert kezdetek volna kiépíteni. Úgy tűnik erre Georgnak ezt követően már nem volt esélye, mindössze annyi sikerült, hogy Bakóc Tamás győri püspök és kancellár segítségével megvédte a Baumkircher-örökséget. Másrészt Mittergraben miatt is szükség volt külön tárgyalásokra, mert Jan Zvolský nem akart lemondani a Mátyás király által neki elzálogosított várról, és Baumkircher is hasonló cipőben járt Kirchs Schlag miatt, amely szintén szerepelt a pozsonyi béke szerint 1492. november 11-ig III. Frigyesnek visszaadandó várak között. Ennek ellenére Georg nem feledte, hogy ki végeztette ki az apját, és ha kapott is parancslevelet a császártól, nem az ő, hanem I. Miksa szolgálatába lépett be.⁸⁶⁷

Georg felesége Margarethe von Stubenberg volt. Wilhelm feleségével kapcsolatban a genealógiai munkák ellentmondásosak: Engel Pál tévesen, Franz von Krones alapján Margarethe von Grafenecket, Ulrich lányát nevezte meg, V. Molnár László viszont Kanizsai Margitot, Imre lányát, ő azonban Engelnél nem található meg a Kanizsai családfán. Ennek ellenére biztos, hogy Wilhelm felesége Kanizsai-lány volt, ezt támogatja az újabb osztrák szakirodalom és a kérdés historiográfiáját vázoló Péterfi Bence is.⁸⁶⁸ Wilhelm özvegye 1498-

⁸⁶⁶ Péterfi, 2015. 50; DF 287345.

⁸⁶⁷ Fedeles, 2012. 77–80., 112–113; Ausgewählte Urk. 426; János veszprémi püspök jelentése szerint az Újlaki elleni büntetőhadjárat végén néhány Habsburg-párti főúr (Ellerbach János, Szécsi Miklós, Székely Jakab) engedelmességet fogadott II. Ulászlónak, de Baumkirchert nem nevezte meg. DF 258421. Kirchs Schlagról: Neumann, 2011. 338, Péterfi Rohonc megszerzését is Georg Habsburg-párti motivációi között említi. Kérdéses, hogy azután, hogy a pozsonyi békébe belefoglalták a Wilhelmnek Rohoncra szóló adományt, Georgnak mennyire kellett tartania az elvesztésétől? Péterfi, 2015. 174. Egy magyarországi forrást figyelembe véve a testvérek közti öröklés nem lehetett teljesen zökkenőmentes és egyértelmű. Wilhelm 1492. április 30. (Doc. Bath. 181.) és július 13-a (ÖStA HHStA FA Erdődy Urk. 11113.) között halt meg, de jó okunk van feltételezni, hogy június 23. előtt. Ugyanis ezen a napon II. Ulászló az ifjabb fivér kérésére megerősítette Mátyás király Szalónakról szóló adománylevelét. A megerősítés „pro prefato Georgio Pämkircher suisque heredibus” szöveg, Wilhelmről nem esett szó. Véleményem szerint azért nem, mert meghalt, Georg pedig, hogy elkerülje az uradalom teljes vagy részbeni elidegenítését, a királyi háramlási jog érvényesítését, gyorsan megerősítette ezt az adománylevelet, mert abban belefoglaltatott, hogy Szalónakot Andreas Baumkircher örökösei békében birtokolhatják. Az oklevél kiállításában Bakóc működött közre, folytatva a baráti viszony kiépítését a Baumkircherekkel, amely végül – Georg halála után – érdekeltté tette őt a Baumkircher-örökségért folytatott küzdelemben. DL 46189. A hipotézist erősíti, hogy Osvát zágrábi püspök elnyerte a háramlási jogot Groltra, Limbachra, Heutalra, Baksafalvára, Neusiedelre és Kukméra, és valóban meg is kísérelt ennek érvényt szerezni 1492 nyarán. DL 106804.

⁸⁶⁸ Engel, 2001/3. Baumkircher., Oslí nem 5. tábla: Kanizsai; Kropf–Lehner, 2013. 24; V. Molnár, 1987. 417. Utóbbi munka genealógiai adatai azonban olykor hibásak, az 1458. évi eseményeknél például teljesen

ban megkapta Csatár birtokot Geortól, mint özvegyi jussát. Egy szalónaki házban lakott, a mai Rochusplatzon.⁸⁶⁹

A fivérek folytatták apjuk birtokszerző politikáját. Ennek kifejtésére a rohonci és szalónaki uradalmakra vonatkozóan alább részletesen sor fog kerülni. Voltak azonban egyéb szerzeményeik is, amelyeket nem, vagy nem biztos, hogy a kettős uradalomhoz csatoltak. A fentebb említett Kirschsclag zálogjogon került hozzá még Mátyás halála előtt, viszont a pozsonyi béke miatt ideiglenesen át kellett adnia a császárnak. Később viszont vissza tudta szerezni, és haláláig nála maradt.⁸⁷⁰ A másik példa a Sopron megyei Alsórámóc és Répcefő egykor Georg von Pottendorfhoz tartozó birtokrésze, amelyet Georg Baumkircher az 1490-es években zálogjogon bírt, majd özvegyére hagyta örökül.⁸⁷¹ Az utolsó fiági Baumkirchert Szalónakon, a kolostortemplom kriptájában temették, vélhetően az ő csontmaradványait sikerült 1985-ben azonosítani.⁸⁷²

Wilhelm és Georg familiárisi körének teljes feltárása, ahogy már említettem, várat magára. Egy érdekes oklevél azonban azt látszik alátámasztani, hogy még Vas megye keleti szélén, az ottani magyarjékú nemesség körében is voltak embereik. Más nem magyarázza, hogy 1479-ben Wilhelm miért vett részt Hernádmesteri Kis Mihály, Magasi Thab Gergely, Acsádi Osvát, Szentmártoni András, Gércei Ambrus és Vönöcki Péter Ostfiak és Bobaiak elleni viszályában és miért küldte el Kemenesmihályfára szintén magyar nevű familiárisait, Töttösi Szász Miklóst, Koltai Szombat Istvánt, illetve Kápolnai Jánost és Pált.⁸⁷³ Egy másik, 1510-ben kelt oklevél Kisnardai Pált nevezte meg, mint Wilhelm özvegyének, Kanizsai Margitnak a familiárisát.⁸⁷⁴

A Baumkircherek a pozsonyi ispánság 1495. évi elvesztése óta, Wilhelm kérészetű kincstartóságát leszámítva nem viseltek komolyabb politikai tisztséget. Wilhelm rövid ideig (1478–1479) Vas megye ispánja is volt, de erről a tisztségviselésről sajnos mindössze egy darab oklevél maradt fenn. Hatalmuk mégsem enyészett el, hiszen 1487-ben az ország természetes bárói között tarják számon őket, 1498-ban pedig Georg is bekerült az önálló bandériumot

indokolatlanul Kanizsai II. (nála IV.) László helyett a fiát, a valószínűleg még meg sem született, vagy csak kisgyermek III. (nála V.) Lászlót szerepeltette, és Wilhelm Baumkirchert is Andreas Baumkircher testvérének állította be. V. Molnár, 1987. 431., 433. Vö: Engel mellett Vándor, 1994. 238. V. Molnár kritikájára I. Kanász, 2013. 11., 14–16., 23–24. Wilhelm feleségének családnevével kapcsolatban legújabban: Péterfi, 2015. 74–75.

⁸⁶⁹ DL 101252; Prickler, 1992. 76.

⁸⁷⁰ Az uradalom megszerzése Mátyás ausztriai hódításaihoz köthető. 1490-ben Corvin János birtokában találjuk (Jajca 73.). Zálogjogon viszont már korábban másokhoz került. Neumann, 2011. 338.

⁸⁷¹ DL 88974. Az özvegy hamar, már 1501 májusában továbbadta. DL 88864.

⁸⁷² Kropf, 2015. 26.

⁸⁷³ DL 86414. Később a Baumkircher-örökösöknek is voltak magyar familiárisaik, 1528 végén Vadasfalvi László vezette Veit von Fladnitz embereit, akik megakadályozták Batthyány Ferenc bevezetését a szalónaki uradalomban található királyi jogba. MNL OL P 1313 - I. - 1. Alm. 1. Lad. 7. No. 56.

⁸⁷⁴ DL 104219.

kiállító zászlósúrak közé. Utóbbi egy igen szűk csoport volt, mindössze 41 névvel. Kiválasztásukat jobbágyaik száma, azaz vagyonuk határozta meg, ennek alapján pedig Georg beválogatása teljesen indokolt volt. Az ország kormányzatában viszont nem kaptak többé szerepet sem ők, sem Barbara Baumkircher férjei.⁸⁷⁵

Ha összegezni akarnánk, hogy a Mátyás szolgálatában való katonáskodás, illetve az azt követő évek tevékenysége mennyiben segítette a család hatalmának gyarapodását, a mérleg egyáltalán nem pozitív. Jó néhány eredményt értek: Rohonc és Kirchsschlag megszerzése, Császárvár bebiztosítása a Cillei-leszármazottak ellenében, Wilhelm kincstartói kinevezése, bekerülés a zászlósúrak közé, ugyanakkor ez rengeteg pénzükbe került, és néha csak kérészéletű eredményt hozott. A Baumkircherek 1492 nyarára nyakig álltak az adósságban, ami miatt Georgnak el kellett zálogosítania Császárvárat Bakóc Tamásnak és rokonságának.⁸⁷⁶

Ulrich von Grafeneck

Ulrich 1415 körül született, mivel 1474-ven 60 évesnek mondták. Habsburg Frigyes udvarában nevelkedett, de nem tudni, honnan és hogyan került oda. Ott ismerkedett meg a valamivel fiatalabb Andreas Baumkircherrel. Mint említettük, a trienti püspök, Johannes Hinderbach szerint kettejük közül Baumkircher volt az erősebb, de Grafeneck az eszesebb és a diplomatikusabb.⁸⁷⁷

A tűzkeresztségen minden bizonnyal Frigyes 1445-ös nyugat-magyarországi hadjáratán esett át. A meghódított uradalmak közül a kicsi, de stratégiaián fontos útvonalon fekvő Baumgartent kapta, azonban ez nem elégítette ki becsvágyát, ezért folytatta az udvari szolgálatot, míg uradalmát várnagyaira bízta.⁸⁷⁸

1451-ben bérletként megkapta Köszeget. Ő állta a katonaság elmaradt zsoldját, illetve erődítési munkálatokra is költött, ezért III. Frigyes 1453. január 14-én 1500 forintról állított ki adósságlevelet.⁸⁷⁹ Minden bizonnyal az adósságok miatt az éves császári adó mértékét 700 forintról lassacskán 400-ra csökkentették, ami növelte Grafeneck alzálogosi bevételeit, amelyből házat vásárolt az uralkodói székhelynek számító Bécsújhelyen.⁸⁸⁰ Fennmaradt egy zsoldszerződés, miszerint 1453. április 24-től egy évre a császár szolgálatába állt 10 lóval 500

⁸⁷⁵ DL 19339. 3. kép; DRMH IV. 102–104. Hozzá kell tenni, hogy két horvát család (Frangepán, Korbáviai) esetében nem nevezték meg külön a családtagokat. Vö.: Engel, 2003/1. 16., 41., 48–52. Engel Pál csak 38 zászlósúri nevet említ, Belmusevicset nem számítja bele, akinek a huszárcsapatát nem számosították, illetve a horvát családokat. Uo. 19., 46–47. Wilhelm vasi ispánságára: MVA 1458–1526. II. 329.

⁸⁷⁶ ÖStA HHStA FA Erdődy Urk. 11120.

⁸⁷⁷ Haller-Reiffenstein, 1992. 119–120; Hinderbach 635–636.

⁸⁷⁸ Haller-Reiffenstein, 1992. 120–121.

⁸⁷⁹ Bariska, 2007/1. 43; Birk: Urkunden-Auszüge 2.

⁸⁸⁰ Haller-Reiffenstein, 1992. 121–122.

forintért, illetve a kötelességteljesítés következtében fellépő kárainak megtérítéséért.⁸⁸¹ 1455-ben már V. László és Cillei Ulrik pártján találjuk a császár elleni harcukban. Ősszel az ő vezetésével tartóztatták fel az ostromlott Németújvár felmentésére küldött császári hadat Sopronnál. Mivel Baumgartenből veszélyeztette Sopront és Frigyes bécsújhelyi rezidenciáját is, ezért a császáriak elfoglalták tőle a várat. Grafenecket ez nem állította meg, novemberben egészen Bécs külvárosáig hatolt előre, nem kevés aggodalommal töltve el a szülés előtt álló Eleonóra császárnét. November 29-én egyezség jött létre a császár és az V. László-párti zsoldosvezérek között.⁸⁸² Ez nem lehetett tartós, hiszen 1457 elején továbbra is ellenségek. A végleges kiegyezés csak ősszel született meg Podjebrád György közvetítésével, az V. László halála előtti napokban.⁸⁸³

A magyar király halála után úgy tűnik előbb a zsoldosvezér először VI. Albert szolgálatába állt, aki kinevezte tanácsosává. Az V. László örökségét felosztó egyezmény megkötésével párhuzamosan III. Frigyes Grafenecknek is megbocsátott, ő pedig később támogatta Frigyes magyar királlyá választását, sőt az április 7-i körmendi csatában a középhadat vezetve jócskán kivette részét a Nagy Simon vezette királyi hadsereg legyőzésében. A győzelem után valamilyen okból összeveszett Újlaki Miklóssal, emiatt a hadjárat nem folytatódott.⁸⁸⁴

1459. szeptember 12-én a császár visszaadta Grafenecknek az 1457-ben már megszerzett Trautmannsdorfot, ugyan örökbirtokként, de azzal a záradékkal, hogy később elcserélheti egy másik uradalomra. Innentől kezdve Grafeneck ebben a várban tartotta rezidenciáját, itineráriuma szerint is igen gyakran tartózkodott Trautmannsdorfban, első feleségét, Elisabeth von Pernegget is ott temették el 1464-ben. Baumkircherhez hasonlóan kereste a megegyezést az uradalom korábbi birtokosaival, 1460-ban egyezséget kötött az Eckartsau-örökössel, Georggal. 1461-ben Frigyes az uradalom felett még meglévő egyházi jogairól is lemondott Grafeneck javára. Azonban, mivel ebből a korszakból kevés trautmannsdorfi uradalmi anyag, vagy ehhez kapcsolódó forrás maradt fenn, Grafeneck földesúri tevékenységét nem tudjuk értékelni.⁸⁸⁵

1459-ben a zsoldosvezér Brünne kísérté a császárt Podjebrád György beiktatására a cseh királyi hűbérbe, illetve diplomáciai egyeztetéseken is részt vett, amelynek eredményeként

⁸⁸¹ Birk: Urkunden-Auszüge 22.

⁸⁸² Haller-Reiffenstein, 1992. 122–123; Chmel: Mat. II. 120–121; Theuer, 1994. 216–217; Kropf, 2015. 10–11.

⁸⁸³ Haller-Reiffenstein, 1992. 123; Chmel: Mat. II. 121–122; Házi I/4. 238–239.

⁸⁸⁴ Haller-Reiffenstein, 1992. 123–124; Rónai Horváth, 1890. 170–171; Reiszig, 1941. 71.

⁸⁸⁵ Haller-Reiffenstein, 1992. 125–126. Elisabeth von Pernegg sírkövének felirata: Wißgrill, 1797. 383. Annyit tudunk (de ez sok földesúrra igaz), hogy fellépett, ha trautmannsdorfi alattvalóit baj érte, mint történt az 1461-ben a Pozsonyban fogságba vetett Leonhard Ledererrel. DF 242725. 1464. május 11-én is Trautmannsdorfból írt a pozsonyiaknak. DF 242761.

Frigyes szövetséget kötött György királlyal. Grafeneck ezért nem tudott személyesen elindulni a veszélyeztetett Sopron megsegítésére, de előreküldte fiát. Szeptemberben a stratégiaileg fontos város megvédése miatt Frigyes soproni városkapitányá nevezte ki Grafenecket, emellett pedig, magyar királyi hatalmával élve Sopron megye ispánjává is őt tette meg. Címerbővítést is kapott, a sisakforgóra egy császárkoronát, afölé pedig egy aranydiadémot.⁸⁸⁶ Pénzverési jogot is nyert, amely jelentős bevételi forrást biztosított neki, főleg azáltal, hogy Sopronban már 1460 legelején betiltotta a régi pénz (tehát a rossz minőségű schinderlingek) forgalmát. Pénzverdését a mai Cézár-ház helyén működtette a városi tanáccsal együttműködésben (1460–1463), majd átköltöztette Trautmannsdorfba. A pénzverési jog 1472 után, Grafeneck és III. Frigyes közti ellenséges viszony miatt gyakorlatilag érvénytelenné vált, 1476-ban a császár az így készült vereteket hamisítványnak bélyegezte, de a zsoldosvezér formálisan csak 1477-ben mondott le róla.⁸⁸⁷

1459-ben Grafeneck udvari ügyei intézése céljából egy második, az előzőnél reprezentatívabb házat vett Bécsújhelyen.⁸⁸⁸

1460. március 10-én Cillei Ulrik özvegye, Brankovics Katalin eladta III. Frigyesnek a szlavóniai Cillei-birtokok legnagyobb részét. Az átvételt június 24-ig kellett volna lebonyolítani, a császár pedig Grafenecket bizta meg ezzel, valamint azzal, hogy védje meg az özvegyet Michael von Maidburg gróf és Vitovec ellen. Ez persze nem jelentett túl sokat, hiszen az eladott várak közül Krapina már 1457-ben a papírforma szerint császárhű, valójában azonban önálló birtokpolitikát folytató Vitovec kezében volt, és június 3. előtt Medve is az ő zálogbirtokába került. A 29 ezer forintos vételárat Grafeneck és Andreas Baumkircher kölcsönözta, ezért a várak közül Rakonokot, a már említett Krapinát, Kis- és Nagykemléket, Szentgyörgyöt, Csáktornyát, Sztrigót és Varasdót legkésőbb június 3-án III. Frigyes elzálogosította nekik, de nem valószínű, hogy át is tudták venni, hiszen egy év múlva Vitovec és a Weispriach-fivérek szerezték meg ezeket a várakat – Brankovics Katalintól. Minden bizonnyal arról lehetett szó, hogy az özvegy, miután Medvevárat átadta a gyűlölt Vitovecnek, leállította az egész adásvételt.⁸⁸⁹

⁸⁸⁶ Haller-Reiffenstein, 1992. 126–127. A csehországi követség elején Grafeneck éles szóváltásba keveredett Mátyás követeivel azon, hogy melyikük fejedelme a törvényes úr Magyarországon. DF 287230.

⁸⁸⁷ Haller-Reiffenstein, 1992. 130; Huszár, 1955–1956. 38–39; Gyöngyössi, 2016/1. 361. A pénzverési engedély sajnos nem maradt ránk, de feltételezhetően 1459. szeptemberének első felében kapta. Gruszecki, 1949. 80. Egyet kell értenünk Huszár Lajossal, miszerint már 1463 előtt, alkalmasint 1460-ban meg kellett indulnia Grafeneck soproni pénzverésének. A Trautmannsdorfba költözésnek viszont 1464 helyett már 1463-ban meg kellett történnie, mivel az újabb adattárak Grafeneck soproni ispánságának végét Sopron 1463. évi átadásához kötik. MVA 1458–1526. II. 231. Gyöngyössi Márton nem a mai Cézár házba, hanem a Kolostor u. 9. – Új u. 12. számú házba lokalizálta Grafeneck pénzverdését. Gyöngyössi, 2015. 9.

⁸⁸⁸ Haller-Reiffenstein, 1992. 126–127.

⁸⁸⁹ Haller-Reiffenstein, 1992. 127; DL 15435; DF 287231; Pálosfalvi, 2001. 441., 454–455.

1460-ban Gamaret Fronauer magánháborút indított a császár ellen. Grafeneck részt vett a Hainburg-környéki, röthelsteini és pottenburgi harcokban, utóbbi bevételéért a császár 4000 pfenniget ígért neki, később pedig megkapta a zsákmány egy részét is, a Dunától északra fekvő Fronauer-birtokok képében. 1461-től Bruck an der Leitha város és vár záloguraságát is megszerezte.⁸⁹⁰ Ugyanebben az évben III. Frigyes utasította, hogy Friedrich Zengerrel együtt simítsa el a borsmonostori apátság és szomszédai viszályát, a következőben pedig Jan Giskra kérte fel, hogy Stänntz János elleni perében döntőbíráskodjon.⁸⁹¹

1463 márciusában a császár Grafenecket bízta meg az Albert herceget támogató Konrad Weitraher macskakői tevékenysége okozta problémák felszámolásával. A zsoldosvezért ekkoriban elsősorban az ausztriai testvérviszály hadműveletei kötötték le, ezért küldött ugyan utasításokat, de nem tudta személyesen irányítani Weitraher várának ostromát, annak terhét igyekezett mind jobban Sopron városára hagyni. Az ostrom végül eredménytelenül zárult, a Mátyás királlyal kötött béke okafogyottá tette.⁸⁹²

A III. Frigyes és VI. Albert közt az Albert-ági örökség újrafelosztásáért 1461 júniusában kirobbant háborúban is a császár oldalán vett részt. A Frigyes ellen 1462-ben fellázadt bécsiek fogságba vetették Grafenecket. Hinderbach püspök és a bécsi Fehde krónikása, Michael Beheim is kiemelte a zsoldosvezér hősiességét. Kiszabadulása után ispáni teendői mellett tovább munkálkodott a tartományi főváros visszaszerzésén. 1463. április 8–9. éjjelén az ő 400 fős lovascsapata próbálta meg rajtaütésszerűen visszaszerezni Bécset. A rossz szervezés miatt azonban az akció kudarcba fulladt, Grafeneck 16 ezer forintra becsülte a kárt, s hosszú vitába bonyolódott a bécsiekkel a jóvátételről. A városvezetésnek boradóval kívánta összegyűjteni a zsoldosvezér által követelt összeget, de ezzel kivívták a papság és az egyetem ellenkezését. Grafeneck fenyegetései miatt végül az egyetem ünnepélyes bocsánatkérő követséget menesztett a császárhoz. A foglyok viszont csak azután szabadulhattak ki, hogy Grafeneck blokáddal elvágta a bécsieket a szükséges áruktól. Az 1463. évi békekötés és VI. Albert halála után megkísérelte a herceg híveit a császár oldalára állítani, számukra kegyelmet kieszközölni. Az uralomváltást követően 1464-ben adómentes házat (*Freihaus*) vásárolt Bécsben, a mai Bräunerstraße 8/Habsburgergasse 5 helyén álló épületet. Ez év augusztusának elején

⁸⁹⁰ Haller-Reiffenstein, 1992. 127–128.

⁸⁹¹ DL 15541; DL 15707. Utóbbiban azért lehetett Ulrich alkalmas, mert a soproni harmincad ügyében folyt.

⁸⁹² Házi, 1962. 336; Házi I/5. 59., 61. Utóbbiban arra szólította fel Sopron városát, hogy állandóan biztosítsanak munkáskezeket a Macskakő előtti ostrom munkálataihoz. A Macskakő urai és Sopron közti viszályra lásd: Házi, 1962. 332–336; Nógrády, 2013. 265–268.

valószínűleg Sopronban tartózkodott, hogy tanúja legyen, miképp rendeződik el a Kanizsai Imre és Konrad Weitracher közti, régóta húzódozó viszály.⁸⁹³

III. Frigyes 1465. augusztus 14-én Grafenecket felemelte a *Freiherrstand*ba. Érdekes módon nem Trautmannsdorfi, hanem grafenecki báróvá nevezték ki, ősei vára azonban nem lehetett az ő kezén, az ausztriai Grafenegget pedig csak ezután építette ki. Emögött valószínűleg az állhatott, hogy a császár hosszabb távon vissza kívánta szerezni Trautmannsdorfot.⁸⁹⁴

1466-ban Grafenecket szemelték ki egy nagy, de végül meg nem valósult törökellenes hadjárat vezetőjévé. A hadjáratot előkészítő nürnbergi birodalmi gyűlésen Grafeneck vezette a császári küldöttséget és ő képviselte a magyar királyt is, akinek (ahogy a mainzi érseknek illetve a rajnai palotagrófnak) később részletesen be is számolt a fejleményekről. A gyűlés kimondta öt évre a birodalmi békét, és minden századik ember lajstromba vételét a keresztes hadjáratra. Mátyás király is számos előkészületet tett, többek között szabad áthaladást és ellátmányt ígért annak az 5000 fős, Grafeneck vezette birodalmi hadseregnek, amelyet Nándorfehérvárban, Szalánkeménben, Szőrényben és Orsovában fognak elszállásolni. A keresztes háborúnak 1468 tavaszán kellett volna megindulnia, s számos fejedelem ígért támogatást vagy részvételt (György cseh király, Ottó bajor herceg, V. Eberhard württemberg-urachi gróf, valamint Brandenburgi Albert Achilles és Frigyes örgrófok), azonban a gyűlést beárnyékolta a pápai legátus és a cseh követ viszálya. A konfliktus elharapozódása miatt abban az évben Csehország királya ellen indultak meg a „keresztesek”.⁸⁹⁵

A bécsújhelyi béke utáni években a császár és fogadott fia közti viszony kiegyensúlyozott volt, Grafeneck tehát, akárcsak Baumkircher ki is használta ennek minden előnyét. Ennek leginkább abban maradt nyoma, hogy Nürnbergben egyszerre képviselte a két uralkodót, 1467 januárjában pedig Mátyás egy levelében császári kapitánynak és saját tanácsadójának nevezte. Ugyanannak az évnek az elején ő is részt vett Mátyás oldalán Kosztolány ostromában, amelyről január 31-én jelentést is írt Nürnberg városának. Március közepén Handó György társaságában Rómába küldték, beszámolni a pápának a nürnbergi eredményekről és pénzsegélyt kérni a

⁸⁹³ Haller-Reiffenstein, 1992. 128–131. Kropf–Lehner, 2013. 55; II. Piusz feljegyzései 412., 500–501. II. Piusz tévesen Nikolausnak nevezte Grafenecket. Grafeneck soproni tartózkodására abból az augusztus 8-án kelt oklevélből következtethetünk, amelyben tanúként szerepelt Szentgyörgyi és Bazini János gróf és Török Ambrus városkapitány kölcsönszerződésében. A gróf és társai az azt megelőző nap tárgyalták Weitracher ügyét, amelynek kimenetele bizonyára Grafenecket is érdekelte. DL 88400. Vö.: Nógrády, 2013. 265–266.

⁸⁹⁴ Haller-Reiffenstein, 1992. 131–132.

⁸⁹⁵ Babinger, 1992. 268. Babinger szerint önként ajánlkozott a hadvezéri szerepre. Másik állítása, miszerint Ulrich 1456-ban Hunyadi János segítségére volt Nándorfehérvár ostromának idején, minden bizonnyal téves. Haller-Reiffenstein, 1992. 133; Rázsó, 1986. 29. Grafeneck beszámolt például arról, hogy IX. Lajos bajor herceg és Nürnberg városa buzgón támogatta az oszmánok elleni hadjárat ügyét. MKL I. 182–187. A mainzi érsekhez írt levele: ÖStA HStA MEA RTA 1a Acten und Abschiedt uff den gehaltenen Reichs Tügen zu Widerstandt des Turckhens [...] fol. 57–58. A pfalzi palotagrófhhoz írt levél: DF 252470. fol. 145r (593. kép)

vállalkozáshoz. Sajnos a követség csak későbbre szóló ígéreteket kapott, ezért a király visszahívta. Nyáron Grafeneck részt vett a nürnbergi birodalmi gyűlésen. Ezt követően legyőzte a magát Steyrben elbarikádozó Jörg von Steint, VI. Albert volt kancellárját, és visszaszerezte a várost a császárnak. Stein szövetségesét, Jörg Scheck von Waldot is legyőzte, aki Wachau környékét tartotta rettegésben. Grafeneck élt rendkívüli jogaival, különadót vetett ki, működése a helyi lakosság szemében inkább tűnt könyörtelennek, mint erélyesnek, s olyannyira megsokasodtak a panaszok, hogy Frigyes jobbnak látta más feladattal megbízni zsoldosvezérét. E harcok után megvásárolta von Wald birtokait, Aggsteint és Waldot és egy házat Steyrben.⁸⁹⁶

1468-ban őt bízták meg a Podjebrád Viktorin herceg Ausztriából való kiverésével. A császár, Mátyás királyhoz hasonlóan György cseh király ellenzékét, a katolikus főurak szövetségét támogatta. Jörg von Stein is Csehországba menekült. Ulrich von Grafeneck, hogy megtudja Viktorin terveit, csehországi rokonaihoz, a Rosenberg (csehül: *Rožmberka*) családhoz fordult. Fiának, Wolfnak a felesége ugyanis Rosenberg-lány volt. A hadjárat azonban eleinte lassan vagy épp negatív előjellel haladt, csak azután értek el sikereket, miután Mátyás király 1468. március 31-én hadat üzent a cseheknek, április 13. után pedig elindult Pozsonyból, hogy Ausztrián keresztül Morvaországba törjön. Vele volt Grafeneck is, március 31-én Nagyszombatból írt a pozsonyiaknak, hogy a kért hajókat és hajósokat küldjék Marcheggbe, a király ott fog várni rájuk. A magyar beavatkozásnak köszönhetően a háború a császáriak győzelmével ért véget. Azonban továbbra is sok panasz érkezett Grafeneckre, ami megingatta Frigyes belé vetett bizalmát. Egyelőre viszont nem tudott foglalkozni zsoldosvezérével, mert lefoglalták második római útjának előkészületei. Nincs rá bizonyíték, hogy Grafeneck részt vett volna a Baumkircherfehdében, de valószínűsíthető, hogy megértéssel volt rokona magánháborúja iránt, hiszen hasonló esetben ő sem válogatott volna az eszközökben, hogy adósaikat törlesztésre bírja.⁸⁹⁷

1469. elején a Podjebrád Györggyel való személyes találkozó után Mátyás király szövetségesi és családi kapcsolatba kívánt kerülni Frigyes brandenburgi választóval. E tervezettségben Beckensloer Jeromos boroszlói prépost és Grafeneck voltak a segítségére. Ulrich fia a király kíséretében tartózkodott Boroszlóba való bevonulásakor.⁸⁹⁸

⁸⁹⁶ Fraknói, 1890. 160., 163; MKL I. 281–282; Haller-Reiffenstein, 1992. 133–135; NÖLA HA Seefeld Hardegger Urk. 318; Fraknói, 1902. 136–137; Fraknói, 1898. 776.

⁸⁹⁷ Unrest 18; Haller-Reiffenstein, 1992. 134–135; DF 240534. Vö.: Horváth, 2011. 86. Viktorin herceg 1468. január 8.-i levele a császárhoz a Jörg von Steint ért méltatlanságokról; Eschenloer 705–707. Eschenloer szerint a háború első szakaszában a keresztések és Grafeneck osztrákokból álló hada gyávanak bizonyult, egyedül a belső-ausztriai tartományok által kiállított csapatok fejtették ki ellenállást. Uo. 707. Csatlakozhatunk Fraknói megállapításához, miszerint a csehek elleni első hadjárat elején Grafeneck Mátyás kíséretében volt. Fraknói, 1896. 226.

⁸⁹⁸ Fraknói, 1914. 67; Fraknói, 1915. 542–544; Eschenloer 764.

1470 januárjában Budán tartózkodott, ahol Mátyás eladta neki 24 ezer forintért a scharfenecki uradalmat, majd fiával együtt részt vett a III. Frigyes és Mátyás király között létrejött bécsi találkozón. Wolf a lovagi tornán is elindult. Odafelé úton Bruckban vendégül látta az átutazó magyar uralkodót. Március végén még Bécsben, áprilisban már Brünben időzött. A köztes időben talán már Morvaországban volt, de ha a királytalálkozót sietve elhagyó Mátyás után ment, akkor lehetséges tartózkodási helyét ki kell bővíteni Északnyugat-Magyarországgal.⁸⁹⁹

Vélhetően a Baumkircherfehde látszólagos sikerei és a Habsburg-magyar viszony romlása vehette rá arra, hogy benyújtsa 1468-as hadvezérsége alatt keletkezett 36 ezer forintra rúgó követeléseit a császárnak, aki elzálogosította neki Aggsteint és Sarmingsteint, a halli, schellenbergi és gmundeni sóvámot, valamint az ausztriai borkereskedelem illetékének felét. Úgy tűnik, Grafeneck számítása bevált, Frigyes ekkor még nem mert felvállalni vele is egy konfliktust, de már zavarta a zsoldosvezér hatalma, különleges jogosítványai (pl.: a pénzverés) és a magyar királlyal való szoros kapcsolata.⁹⁰⁰

1470 augusztusában Grafeneck számos ausztriai birtokát, köztük Ebergassing várkastélyát elcserélte a neuwolfenreuthi uradalomért, amelyet családi székhellyé kívánt tenni és átnevezte Grafenegnek. 1475-ben a császár megígérte, hogy Grafenegget átminősíti szabad birtokká, de ezt nem tette meg, továbbra is hűbértok maradt. A kutatás a Duna-környéki pozíciók jobb ellenőrizhetőségét vélte felfedezni abban, hogy Grafeneck nyugatabbra akart költözni. Az azonban kérdéses, hogy valóban odaköltözött-e, ugyanis a fennmaradt források alapján csak 1472-ben mutatható ki Grafenegben, 1473-ban, 1474-ben Trautmansdorfban, 1475-ben Lánzsérban, 1476-ban Trautmansdorfban és Ebersdorfban, 1477-ben Trauttmansdorfban tartózkodott. Viszont Grafenegben volt az 1472–1477 között szervezkedő osztrák rendi ellenállás egyik haditábora, míg a másik szintén Ulrich egyik váránál, Waldnál. Természetesen Grafenecket sokszor szólította el a kötelesség, Eschenloer beszámolója alapján 1473. szeptemberében csatlakozott Mátyás Sziléziában állomásozó csapataihoz, majd a nádor, az országbíró, a kalocsai érsek, a veszprémi és az erdélyi püspökök, valamint Szentgyörgyi és Bazini János gróf társaságában részt vett a lengyel király követeivel folytatott oppelni

⁸⁹⁹ Haller-Reiffenstein, 1992. 135–136; Horváth, 2011. 90–91; Fraknoi, 1896. 237.

⁹⁰⁰ Haller-Reiffenstein, 1992. 136–138.

tárgyalásokon.⁹⁰¹ A magyar udvar más előkelőségeivel is kapcsolatot tartott, például Beckensloer János esztergomi érsekkel, akitől alkalmanként bort vásárolt.⁹⁰²

Baumkircher kivégzése Grafenecket a császár ellenfeleihez sodorta. 1472-ben már az ausztriai nemesi ellenzék prominens tagja volt. Sételmezték a császár folyamatos jogsértéseit (amelyek egyik példája Baumkircher kivégzése volt), és 1472. június 13-tól hivatalosan is számíthattak Mátyás király pártfogására. A magyar uralkodó és Lorenzo Roverella pápai legátus vállalták a közvetítést a felek között, de ez csak rövid ideig hozott enyhülést. Grafeneck szövetségéhez csatlakoztak a vezető ausztriai családok, második felesége, Katharina von Pottendorf (Georg von Pottendorf nővére) révén pedig családi kapcsolatban is volt szövetségeseivel. 1472-ben Mátyás segítségét kérték, Ulrich és egykori ellenfele, Gamaret Fronauer keresték fel a magyar uralkodót, aki ezt követően 21 embert vett pártfogásába. Idővel a szövetség már 43 főre növekedett. A Baumkircheréhez hasonló leszámolás most szóba sem jöhetett, a császár engedményekkel szerelte le ellenfeleit, akik év végén engedelmisséget fogadtak, de a szívélyes kapcsolat nem állt helyre. Mátyás királynak gyorsan megígérte, hogy orvosolni fogja a rendek panaszait, hogy kiiktassa őt a konfliktusból. Úgy tűnt, sikerült leszerelni a rendi ellenzékét, azonban az események azt mutatják, hogy nem állt helyre a rend. 1474/75 fordulóján további intenzív tárgyalások zajlottak, amelybe közvetítő félként Marco Barbo bíboros-legátus is bekapcsolódott. A konfliktus különösen érdekes forrása az a dokumentum, amelyet 1474. december 6-án Bécsben jegyeztek le, és részletesen kifejti Grafeneck álláspontját a császárt képviselő Haug von Werdenberggel szemben. Később a szövetség létszáma ugyan csökkent, de elszántsága nem. Grafeneck erődíteni kezdte Wachauban és a Morva-folyónál lévő vámházait. Nem is ok nélkül, ugyanis a császár több, Grafeneck kezén lévő várat megtámadott, Schauensteint pedig be is vette. További sikert aratott azáltal, hogy 1474-ben rávette a legátust, hogy közösítse ki a felkelőket, s ezt két év múlva IV. Sixtus pápával is megerősítette. Nem mindenkit hatott meg a kiközösítés, az egyik Lichtensteiner (talán Heinrich) rövid idő alatt 14 papot és két szerzetest ölt meg. A Pottendorfok ugyan kibékültek a császárral, de csak feltételekkel. Grafeneck megzabolázása sem volt egyszerű, a legátussal komoly vitái voltak, 1476-ban ismét feszültebbé vált a helyzet, Georg

⁹⁰¹ NÖLA LGW Landrechtsurk. 36; Haller-Reiffenstein, 1992. 136–137. Vö.: DF 242903 (ebersdorfi tartózkodás). Tegyük hozzá, e helyszínek nincsenek olyan messze egymástól, Grafeneck itineráriumát pedig nem ismerjük olyan jól, hogy ez alapján kizárjunk hosszabb-rövidebb grafenecki tartózkodásokat. Unrest 76; Eschenloer 931; Kovács, 1910. 120.

⁹⁰² Mint az kiderül egy 1476. március 4-én kelt levélből. Hozzá kell tenni, hogy Beckensloer pont 1476. február 13-án szökött el az országból, és ment előbb Bécsújhelyre a császárhoz, majd február 28-án kelt oltalomlevelével tovább Aachenbe. Fraknói, 1917. 167–168. Eszerint nem kizárt, hogy Grafeneck már Ausztriában üzletelt Beckensloerrel, bár valószínűbb, hogy még előtte, hiszen 1476-ban Ulrich nem lehetett szívesen látott vendég a császári udvarban.

von Pottendorf is visszatért volt szövetségeseihez, felújult a kapcsolat Mátyás királlyal. A rendi ellenzék vezetői, Ulrich és Wolfgang von Grafeneck, Georg és Friedrich von Pottendorf, illetve Heinrich és Jörg von Puchheim végül 1477. március 17-én egyeztek meg III. Frigyesel. Grafeneck vállalta, hogy 50 ezer forintért és a kiközösítés megszüntetéséért cserébe átadja ausztriai birtokait (Unrest szerint hét vára volt itt) és elhagyja a tartományt. Az összeg kifizetése júliusban meg is történt. A tárgyalások során nagy szerep jutott a Frigyeshez szökött Beckensloer Jánosnak, aki emellett a magával vitt egyházi vagyonból meg tudta előlegezni a Grafenecknek adott kárpótlást, cserébe a császár elzálogosította neki Steyrt. A zsoldosvezér megtarthatta ingóságait, ezeket a Dunától északra fekvő uradalmakból császári pénzen szállította a fia kezén lévő dél-csehországi Rosenberg-uradalomba, Gratzenbe (ma Nové Hrad), a Dunától délre fekvő birtokokról pedig Lánzsérba vitette holmiját. Lánzséron kívül ekkor csupán egy vára maradt, a közelebről nem azonosítható *Furchtenneckh*.⁹⁰³

Lánzsér 1471 októberében még Sigmund von Weispriaché volt, Grafeneck valószínűleg az ezt követő hónapokban, legkésőbb 1473 elején szerezte vissza. Ettől az időponttól kezdődően majd egy évtizedig folyamatosan tartott a Sopron és a lánzséri uradalomhoz tartozó Sopronnyék közti Egered-puszta miatti pereskedés Sopron városával. 1473. február 18-án két soproni polgár, Johannes Ziegler jegyző és Öreg Jakab, Sopron város közössége nevében tiltotta a zsoldosvezérnek e birtok elfoglalását.⁹⁰⁴ 1475 májusában Mátyás király parancsot adott a csornai konventnek, hogy iktassa be a várost, de ennek Grafeneck az iktatáskor ellentmondott, ezért beidéztek a feleket a személyes jelenlét bírósága elé Szt. Jakab nyolcadára (augusztus 1.).⁹⁰⁵ Grafeneck érvelése szerint, amelyet a konventhez küldött szolgálja, Pulai Vid fejtett ki, a pusztát már régóta Lánzsérhoz tartozott.⁹⁰⁶ Mátyás egy évvel később, 1476 júliusában újra parancsot adott a beiktatásra, de azt a zsoldosvezér ismét megakadályozta.⁹⁰⁷ Ez év őszén Mátyás arra kérte a feleket, hogy további értesítéséig függesszék fel a pert.⁹⁰⁸ A következő év

⁹⁰³ Haider, 1970. 138–140; Haller-Reiffenstein, 1992. 138–142; Stefanits, 2015. 467; Unrest 76–77., 102–103. Mátyás király oltalomlevelének másolata/fogalmazványa: DF 258398. Ez június 13-án kelt, de a császárt csak szeptember elején tájékoztatta tartalmáról. MKL I. 277–280. december 4-én viszont már azt írta pártfogoltjainak, hogy térjenek vissza a császár hűségére, ugyanis ő kész visszaadni jogaikat. Nehring: Quellen 93. Tizenheten hűséget is esküdtek Frigyesnek. ÖStA HHStA RK Fridericiana Kt. 2. Konv. 7. fol. 70v–71r. 1476. március 8-i levele szerint Grafeneck levelezésben állt Mátyással. DF 242897; DF 242900. Pozsony városa fontos szerepet játszott ebben az összeköttetésben, lásd ehhez még DF 242905; DF 2429066; Knauz, 1864. 62. Steyr 1477. április 11-én történt elzálogosítása: DF 258157. A kiközösítés ellenére Grafeneck nem vesztette el minden egyházi kapcsolatát, egyik követe a császárhoz egy apát volt. DL 39316. Ha elfogadjuk e Hungarica adatbázisának datálását (<https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/310858/>, megtekintve: 2019. 07. 20.), ez a levél 1475–1478 között íródott.

⁹⁰⁴ SO II. 483. Vö.: Házi I/5. 315.

⁹⁰⁵ HO V. 326–327. Vö.: Házi I/5. 336., 339.

⁹⁰⁶ Házi I/5. 338–339.

⁹⁰⁷ HO V. 332–333. Vö.: Házi I/5. 348–349.

⁹⁰⁸ Házi I/5. 351–352.

Szt. Mihály oktáváján (október 6.) a zsoldosvezér nem jelent meg a személyes jelenlét bírósága előtt, ezért a király távollétének igazolását követelte tőle.⁹⁰⁹ A város papíron ismét nyert, de harmadszor sem tudták végrehajtani a beiktatást, ezért az ügy 1478 januárjában visszakerült a személyes jelenlét elé.⁹¹⁰ A hosszú pereskedést megelőzve Mátyás 1479. május 12-én megparancsolta bírúinak, hogy zárják azt le, Grafenecket pedig figyelmeztette, hogy ítélethirdetésre távolléte esetén is sor fog kerülni.⁹¹¹ A bíróság előtt a város ügyvédje, Győri Pál bemutatta azokat az I. Károlytól és Egered régi uraitól, a Harkai család tagjaitól származó okleveleket, amelyek kétségtelenül bizonyították Sopron Egeredhez való jogát. Grafeneck ügyvédei, Töttösi Szász Miklós és Gosztonyi Vencel egy királyi adománylevélre hivatkoztak, amelyet azonban bemutatni nem tudtak, ezért a pert Sopron nyerte.⁹¹² Az iktatás is megtörtént június 17-én.⁹¹³ Grafeneck azonban még nem adta fel. Július 25-én Thomas Dresynger soproni polgár tiltakozott a város nevében, hogy a zsoldosvezér két soproni udvarházat, valamint Egereden lévő szőlőket örökjogon a baumgarteni pálos kolostornak adott, így új pereskedés kezdődött.⁹¹⁴

1472-ben Mátyás király kérésére Szarvkő ügyében közvetített Georg von Pottendorf és Kanizsai II. László között.⁹¹⁵ Ugyanebben az évben egyik familiárisának, Sigmund Satlernek adott egy Marich nevű nemesi telket Küllő szomszédságában.⁹¹⁶ 1473-ban, a császárral való küzdelmei közepette is vállalt diplomáciai közvetítést a szász hercegek és Mátyás király között, hogy előbbieket megkaphassák a sagani hercegséget a Sziléziát uraló magyar királytól. Nem

⁹⁰⁹ Házi I/5. 360–361.

⁹¹⁰ HO V. 341–342. Vö.: Házi I/5. 363. Utóbbi keltezése hibás, a konvent jelentése az eredeti oklevél fényképe (DF 203867.) és a Hazai okmánytárban szereplő szövegkiadás szerint is a Mátyás által kibocsátott végrehajtó oklevél kelte (december 19.) utáni tizenhatodik napon „Datum sedecimo die diei executionis predictae anno supradicto” kelt, azaz január 4-én. 1478. január 12. a beidézés időpontja volt.

⁹¹¹ HO II. 224. sz; Házi I/5. 379.

⁹¹² HO V. 234. sz. A tárgyalás május 19-én volt („vigesimal quintum diem festi beati Georgi martiris proxime preteriti”), a csornai konventnek szóló oklevelet az azt követő 16. napon („sedecimo die vigesimali quinti diei prenotati”), június 3-án bocsátották ki (Vö.: Házi I/5. 381.). HO V. 235 sz. Vö.: Házi I/5. 382. A pontos dátum meghatározása ez esetben vitatott, ugyanis az oklevél egy korábbi dátumra hivatkozik („duodecimo die termini prenotati”), ami azonban nem lehet a benne átirrt oklevélé, ugyanis az megelőzi az iktatás szintén említett időpontját. Házi az iktatásról kapott jelentés (június 21: Házi I/5. 382–383.) keltezését veszi alapul, így július 2-ára keltezik (Házi I/5. 385.), míg a Hungaricana oklevéladatbázisa DF 203891.-re vonatkozó adatai (<https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/210633/>) a szöveg elején előforduló Szt. Jakab-napot vehették alapul a számításaihoz, így juthattak az augusztus 29-i eredményhez. Magam részéről a Házi Jenő által megadott keltezés fogadom el, ugyanis a szöveg elején a tárgyalás időpontjára vonatkozó Szt. Jakab-nap tévedésből kerülhetett be Szt. György napja helyett. Mivel a bírósági döntés eredményeképp végrehajtott beiktatás júniusban történt meg, a tárgyalásra semmiképp sem kerülhetett sor a július végi Szt. Jakab-nap után.

⁹¹³ Házi I/5. 382–383.

⁹¹⁴ SO II. 525–526; Házi I/5. 387–388. július 13-án zajlott le a pálosok beiktatása Baumgarten faluba (DL 18218). Mivel ez teljesen szabályosan történt, a jelenlévő polgármester és városbíró nem tiltakozott, de feltehetőleg ezután a pálosok (valószínűleg Grafeneck felbujtására és segítségével) meg akarták szerezni az egeredi szőlőket is.

⁹¹⁵ Péterfi, 2015. 79.

⁹¹⁶ DL 17359. A telket később nővére, Agnes örökölte, aki örökösök híján a soproni ferencesekre hagyta. DL 36793.

tudni, hogy Grafenecknek mennyi szerepe volt benne, de hamarosan létre is jött a megállapodás.⁹¹⁷

Úgy tűnik, az 1477. évi egyezséggel megromlott Grafeneck és Mátyás király viszonya, mivel utóbbi nehezményezte, hogy a zsoldosvezér kifizetése a Magyarországról ellopott pénzből történt. Így az a furcsa helyzet állt elő, hogy Mátyás 1477-es ausztriai hadjárata idején Grafeneck rövidesen ismét császári tanácsos lett és III. Frigyes oldalán harcolt Brucknál, amelynek császári tisztartóját löporral és hadieszközökkel segítette. Egyes források szerint Perchtoldsdorfnál fogságba esett. Továbbá lehetséges, hogy a Mátyás parancsára a Grafeneck-várakból állítólag elszállított 50 ezer forintnyi érték egy része ekkor veszett el a család számára, nem Ulrich halála után. 1478. március 7-én a magyar király lefoglaltatta a zsoldosvezér egyik soproni házát is, de a várossal való pereskedését nem zárta le. Annyi biztos, hogy a gmundeni-korneuburgi béke idején (1477. december 1.) Grafeneck neve nem került be azon ausztriai nemesek közé, akiknek Mátyás oltalmat ígért. Frigyes diplomatáját, Thomas Belowert mozgósította, hogy még jobban elválassa a zsoldosvezért a magyar királytól, de ez nem volt egyszerű feladat, mert Mátyásnak továbbra is szüksége volt Grafeneckre, mivel Frigyesel való viszonya egyre romlott, és Ausztria meghódítását tervezgette. Emiatt 1482-ben újból beiktattatta Grafenecket a lánzséri uradalomba.⁹¹⁸ Grafeneck kijárta Mátyásnál, hogy új adomány címén a vitatott Egered-pusztát, vagy legalábbis annak egy részét („*quandam vineam similiter Eged vocatam*”) megkaphassa.⁹¹⁹ A helyzet megváltozott, a király immár a városnak tiltotta meg, hogy az egeredi szőlőkben hatalmaskodjék.⁹²⁰ Az adományozás ellen a várost képviselő ügyvéd, Pinneyi Domonkos komolyan fellépett, több oklevélben tiltva el Mátyás királyt az adományozástól.⁹²¹ Az egykor Grafeneck kezében lévő soproni házakat illetően a tanács szintén azzal vádolta a zsoldosvezért, hogy elfoglalta azokat, holott ennek nincs nyoma, hiszen tudomásunk szerint Mátyás is csak egy házától fosztotta őt meg. A város elkezdte a felkészülést az újabb perre, Christoph Herb polgármester 1481. augusztus 20-án a győri káptalannal átíratott egy 1349-ben kelt határjárás.⁹²² Grafeneck beiktatása mégis ellentmondás nélkül zajlott le 1482 májusában, de csak azért, mert a szomszédok között Sopron városa nem

⁹¹⁷ Marczali, 1878. 425. Egy hónapra rá létre is jött az uralkodók közti szerződés. Uo. 426.

⁹¹⁸ Haller-Reiffenstein, 1992. 142–144; Unrest 78. A volt Grafeneck-várak közül Trautmannsdorfot biztosan elfoglalta Mátyás, kérdés, hogy addigra maradt-e ott valami Ulrich javaiból. Unrest 82.

⁹¹⁹ Házi I/5. 400–401.

⁹²⁰ Házi I/5. 398.

⁹²¹ Házi I/5. 400–402; SO II. 532–533. A többszöri tiltakozásra azért volt szükség, hogy ne legyen a környéken egy hiteleshely sem, amely segédkezhet a beiktatásnál. Ez a terv azonban nem vált valóra, mert a csornai egy évvel később mégis megtette.

⁹²² Házi I/5. 403. Az átírt oklevél: Házi I/1. 93–95.

képviseltette magát.⁹²³ Amint ennek híre a városba jutott, a tanács azonnal tiltakozott a győri káptalan előtt.⁹²⁴ Így a király is felismerhette Grafeneck trükkjét, majd vizsgálatot rendelt el, de az eredményt meg sem várva azonnal írt a csornai konventhez, hogy szólítsák fel a zsoldosvezért Egered visszaadására.⁹²⁵ Érdekes, hogy bár az események kedvező fordulatot vettek a város számára, ügyvédjük, Pinneyi Domonkos ezután is tiltakozott Mátyás adományozása miatt.⁹²⁶ Egered ügye ezzel valószínűleg nyugvópontra jutott, Grafeneck belátta, hogy egyelőre semmit nem tud tenni a birtokához ragaszkodó város ellen, s mivel a következő évek okleveles anyagában nem találni pereskedéssel kapcsolatos iratokat, a tanács korábbi kitarását ismerve ez csak úgy lehetséges, hogy Grafeneck visszaadta Egeredet.⁹²⁷

Grafeneck és Mátyás király viszonya az 1470-es évek végén és az 1480-as évek elején normalizálódott. Az uralkodó ismét megbízta őt feladatokkal, például a Johann Siebenhirterrel való megegyezés előkészítésével, amellyel Frigyes egyik fontos támogatóját semlegességre tudták szorítani. 1485-ben Grafeneck beengedte Mátyás zsoldosait Gratzenbe, amely fontos hídfőnek számított a Felső-Ausztria elleni hadműveletekhez, cserébe 1486-ban megkapta a szarvkői uradalmat. További birtokgyarapításra is kilátása volt, miután 1485-ben közvetített Johann Siebenhirter nagymester és Mátyás király között. 1486 novemberében adományt nyert Siebenhirter kismartoni uradalmára és a Borostyánkőre is, igaz ténylegesen előbbi 1488-ig a nagymester, utóbbi pedig a magyar-Habsburg háború végéig Hans von Königsberg kezén volt.⁹²⁸

Grafeneck utolsó évéről nem maradt fenn túl sok forrás. 1487. március 16-án Mátyás Bécsbe küldte. Július 12-én a Semmeringen áttörni kívánó magyarok elfoglalták Schottwient, másnap pedig egy magyar golyó kioltotta Ulrich von Grafeneck életét. A források meglehetősen szűkszavúak, csak a tényeket közlik. A kutatás sokáig egyetértett abban, hogy Grafeneck Mátyás oldalán állva esett el, halálát pedig „baráti tűz” okozta. Haller-Reiffenstein azonban kétségeinek adott hangot, az ő rekonstrukciója szerint a zsoldosvezér végül visszatért III. Frigyeshez. Hipotézisét többek között a magyar király és hatóságai által a kiskorú Grafeneck-örökösök és Ulrich özvegye sérelmére 1487–1489 közt hozott intézkedésekre, a trautmannsdorfi várnagy kortárs levelére, és Grafeneck mellőztetésére alapozza, mivel Ulrich

⁹²³ Házi I/6. 3–4.

⁹²⁴ Házi I/6. 4–6.

⁹²⁵ HO V. 359. Vö.: Házi I/6. 6–7.

⁹²⁶ Házi I/6. 11–12.

⁹²⁷ Brigitte Haller-Reiffenstein az Egerredel kapcsolatos hosszú konfliktust is azok közé az okok közé sorolta, amelyek miatt öszerinte élete végén Grafeneck viszonya megromlott Mátyással és III. Frigyeshez közeledett. Haller-Reiffenstein, 1992. 144–145.

⁹²⁸ Uo; ÖStA HHStA AUR 1485. XI. 10; ÖStA HHStA AUR 1485. XI. 29; DF 258602.

régi ellenfele, Jörg von Stein látványos karriert futott be Sziléziában, miközben neki be kellett érnie olyan uradalmakkal, amelyek ténylegesen nem voltak a magyar király kezén, ezért azokból Grafeneck nem juthatott jövedelemhez. Megemlíti Mátyás köztudottan haragos természetét, amely a királyi titkár Jaroslav z Boskovic a Černé Hory kivégzéséhez és fivérének, a királyi zsoldosereg egyik vezérének, Dobešnek a császárhoz való átállásához vezetett, illetve Albert szász herceg és császári hadvezér azon levelét, amelyben támogatni kívánta a Grafeneck-özvegy várait. A szakirodalom nem fogadta el egyhangúan Haller-Reiffenstein hipotézisét, emiatt célszerű újra megvizsgálni a Grafeneck haláláról szóló forrásokat. Ezekből a következők derülnek ki bizonyosan: 1487. július 13-án, Schottwien eleste után egy nappal a magyar hadsereg egyik tüzére lőtte le. *De cui prodest?* Az egyik lehetőség valóban az, hogy szándékos találatról van szó, mivel Grafeneck az ellenség soraiban küzdött. Valóban, Ulrich halála után az a tény, hogy a császári főparancsnok meg akarta védeni a Grafeneck-birtokokat és az, hogy Mátyás 1487 decemberében a soproniakkal elszállíttatta a hadieszközöket tőlük, mind arra utalnak, hogy Grafeneck özvegye 1487 végén már a császáriakkal fűjt egy követ. Igaz volt-e ez Ulrichra is? Kétségtelen, hogy zsoldosvezérhez méltón ingadozó volt a természete. Haller-Reiffenstein szerint feldühítette, hogy az 1480-as években csupa „értéktelen” adományt kapott Mátyástól, mivel sem Borostyánkő, sem Kismarton nem volt a magyar király kezén. Azonban láthattuk, 1482-ben Lánzséra, 1486-ban pedig Szarvkőre valós adományt nyert. Lánzsér ugyan korábban is a birtokában volt, de nem tudunk arról, hogy adománylevele lett volna rá. Kismarton ügyében pedig pont ő tárgyalta Siebenhirterrel, és nem számít ritkaságnak, hogy egy „helyzetben lévő” diplomata már idejekorán felkéri a még meg sem szerzett birtokot. A borostyánkői adománylevellel kapcsolatban is azt lehet mondani, hogy Mátyás sikereit látva egyáltalán nem volt reménytelen vállalkozás várni rá. A zsoldosvezérek esetében úgyszemint feltétlenül a birtok, hanem a mögötte álló uralkodói garancia volt a lényeges. Amíg Mátyás király kész arra, hogy az előre elígért várat az elfoglalása után tényleg átadja, vagy ha nem is adja át, megfelelő kárpótlást kínáljon érte, addig Grafenecknek elég volt az oklevél megléte. Ám még ha bizonytalannak is ítélte volna meg a helyzetet, vajon tényleg annak a III. Frigyesnek az oldalán várt több hasznot, aki 1482 óta két székvárosát is elveszítette Mátyással szemben? Biztos, hogy magyar lövedék végzett Grafeneckkel, de a körülmények nem elég világosak ahhoz, hogy emiatt őt a császári oldalra helyezjük. Illetve azt a kérdést is fel kell tenni, miért nem az ostromban, miért csak egy nappal később érte őt a végzetes találat? Csak nem egy díszlövés sikerült félre?⁹²⁹

⁹²⁹ Haller-Reiffenstein, 1992. 144–147., 152. Korábban már Franz von Krones és nyomában Josef Lampel ezen a véleményen volt. Krones, 1879. 563–564; Lampel, 1900. 92. A baráti tűz vagy a baleset a korszakban, de még a

Grafeneck megítélésében szintén érezhető a „hazai pálya” előnye, Baumgartenben máig elsősorban jó földesúrként és kolostoralapítóként emlékeznek rá.⁹³⁰

Sigmund von Weispriach

Id. Burkhard von Weispriach két fiatalabb fiáról fentebb már szó, azonban a legidősebbel, Sigmunddal érdemes bővebben is foglalkozni annál, mint amennyit a soproni tisztségei kapcsán elmondunk róla. Az 1410-es évek második felében születhetett, de erre vonatkozóan csak annyi a biztos, hogy fiatalabb fivére, Burkhard 1437-ben már egyetemre járt. Neveltetéséről nem sokat tudunk, viszont azt igen, hogy tudott írni. Felesége Barbara volt, valószínűleg Georg Schweinpeck von Luetenberg és Dorothea Egg lánya.⁹³¹ Általános egészségi állapotáról semmit sem tudunk, az oklevelek mindössze arról számoltak be, hogy 1461. augusztusának első felében beteg volt.⁹³²

Az 1440-es évek elején a Cilleiek szolgálatában találjuk, a dél-stájerországi Hohenmauten (ma Muta, Szlovénia) várnagyaként Fehdét indított a Mahrenberget (ma Radlje ob Dravi, Szlovénia) birtokló St. Paul im Lavanttal-i apát ellen. Az akció része volt a Cilleiek és VI. Albert közös harcának IV. Frigyes király ellen, és csaknem két éven át tartott.⁹³³ 1444 őszi diplomáciai feladatokat látott el Albert herceg és a dauphin breisachi találkozásánál, 1445 elején pedig levelet kellett továbbítani a trieri választófejedelemi gyűlésen jelen lévő Hans Juntlintól a hercegnek.⁹³⁴ Az évtized második felében lassan családfői szerepbe került, 1453. július 29-én átvette a salzburgi területen fekvő családi hűbéreket az érsektől. A görzi grófság területén is

16. században sem volt ritkaság, Choron Jánosnak is ágyúbaleset vitte le a kezét 1547-ben. MNL OL P 1314 No. 4722. Grafeneck haláláról: „Davor wart herr Vlrich Grauennekker erschossen” – Unrest 175. „Ibi Grophnicer resultantis ictu lapidis machinarii collisus interiit.” – Bonfini. Kulcsár Péter fordításával itt óvatosan kell bánnunk, ugyanis a latin szövegben nem volt szó visszapattanásról. Bonfini 883. „Die margarethe graffenekcher bambarda interficitur ab Vngaris” – Tichtel 41. Karajan július 19-re datálta, habár a régi naptár szerint július 13-án ünnepelték Antiochiai Szt. Margitot. Vö.: Horváth, 2011. 126. „und der Grefenekker ist vom Markt zu Schadwienn derschossen worden von des khunigs püxenmaister, und hat nach dem schuß kaumb 2 wort geredt” – Richard Streun von Schwarzenau idézete a trautmannsdorfi várnagy leveléből. Idézi Haller-Reiffenstein, 1992. 146. Sajnos az idézet forrását nem sikerült fellelnem, ugyanis a közölt jelzet nem pontos, Streun 12 kötetes munkájának (NöLA HS StA 5.) indexe pedig olyan kötethez (Bd. 4.) utalt, amelyben Grafeneck nem szerepelt. Ezt az idézetet Valentin Preuenhuber is hozza, kiegészítve és értelmezve azt az *ohngesegn* szóval. NöLA HS StA 80. 150. p.

⁹³⁰ Kaus, 2017. 47. A „hazai pálya előnye” III. Frigyes megítélésében is megfigyelhető. Magyarországon rendkívül negatív kép alakult ki róla, az „igazságos” Mátyás király ellenfeléről, de Ausztriában és Németországban is a birodalom fő álomszusékjának (Erzschlafmütze) tartották. Rill, 1987. 170. Ellenben rezidenciája történetírása úgy emlékszik Frigyes uralkodására, mint Bécsújhely egyik fénykorára. Gerhartl, 1978. 110. A császár kora újkori ábrázolására Heinisch, 1993. 503–515.

⁹³¹ Strnad, 1966. 189. Az 1461-ben kiadott DL 15581. jelzetű oklevélen szerepel Sigmund sajátkezű aláírása bő kísérszöveggel, ami azt bizonyítja, hogy nem csupán neve leírásáig terjedt betűvető tudománya. ÖStA HHStA AUR 1478–1480; Csermelyi, 2015/3. 114–115.

⁹³² DL 88371.

⁹³³ Probszt, 1960. 115; Schäffer, 2018/1. 47.

⁹³⁴ DRA 17. 524; Chmel: Mat. I/2. 159.

rendelkezett hűbértokokkal, ezeket Niclas vette át és igazgatta, de Sigmund nevében.⁹³⁵ 1450-ben nyolc évre ranni kapitánnyá nevezték ki, 1453-ban elfoglalta a Zwitterek közeli lakótornyát. 1452-ben már III. Frigyeset szolgálta, aki fraknói kapitánnyá nevezte ki. Kapitányi feladatai közé tartozott a helyiek birtokokról szóló adásvételeit ura nevében megerősíteni. Nagyhöflányban egy saját tulajdonú udvarházat is szerzett 1457-ben, egy másikat Fraknóban 1462-ben.⁹³⁶ Kapitányként őt bízta meg a császár a fraknói grófok levéltárának elszállításával, amely ma is túlnyomórészt Bécsben található.⁹³⁷ 1455–1456-ban, Cillei Ulrik és V. László III. Frigyes elleni küzdelmeinek idején a császári oldalon állva küzdött az ifj. Reinprecht von Wallsee és Grafeneck ellen, míg végül az előbbivel 1455. augusztusában, az utóbbival 1456 végén fegyverszünetet kötöttek.⁹³⁸ 1463-ban Burkhard érsek neki adta Pettaut, 1465-ben pedig ezt kiterjesztette bátyja élete tartamára.⁹³⁹

Sigmund kedvelhette az aszút és szerencsére a soproniakkal való kapcsolata lehetővé tette, hogy hozzá is jusson. Ezt mutatja, hogy 1456. októberében hat akónyit kért „a legédesebb mustból”, és vállalta, hogy azonnal ki is fizeti.⁹⁴⁰

Cillei Ulrik halála után sógoruk, Vitovec János révén a Weispriach-fivérek is bekapcsolódtak a Cillei-birtokok újrafelosztásába. 1461-ben Vitovec János 62 ezer forintért megvásárolta a Cillei özvegytől a szlavóniai Cillei várak egy részét.⁹⁴¹ Sigmund és Balthasar Medvevárat és Rakonokot kapták meg. 1463. május 31-én Sigmund Medvevárból intézkedett, hogy a lepoglavai pálosok megkaphassák az uradalomhoz tartozó Bánföldre után járó járandóságait. Bár 1463 végén Mátyás király Frangepán Istvánnak adományozta a Zágráb

⁹³⁵ 1446 végén már csak egy idősebb férfi családtag élt, Ulrich tiroli udvarmester, de ő is a visszavonuláson gondolkodhatott, ugyanis kérelmezte a görzi gróftól kapott hűbértokai átruházását Sigmundra. ÖStA HHStA AUR 1446. XII. 19. A salzburgi hűbéreket mint legidősebb férfi családtag vette át. ÖStA HHStA HS W 194 Salzburger Kammerbücher Bd. 5. 284. p. Családfői szerepben tűnt fel még: ÖStA HHStA AUR 1458. IX. 29; ÖStA HHStA AUR 1458. IX. 29.

⁹³⁶ Prickler, L. 1998. XXVIII; ÖStA HHStA AUR 1450. XI. 8; DL 88377; Urk. Neukl. 208–209. Ranni kapitánysága minden bizonnyal legkésőbb 1453. március 27-án véget ért, ugyanis ekkor már nem nevezték kapitánynak, noha ezzel kapcsolatban még követelése is voltak, másnap pedig nyugtatta az érseket hátralékos kapitányi fizetségéről. ÖStA HHStA HS W 194 Salzburger Kammerbücher Bd. 5. 282–284. p.

⁹³⁷ Házi I/4. 15–16. A grófok levéltáráról Fazekas, 2015. 476–477. Fontos megjegyezni, hogy a levéltárat nem a birtokokkal együtt kapta meg, hanem csak az özvegy Anna von Pottendorf 1453. évi halála után. Bariska, 2007/2. 1177.

⁹³⁸ RegImp XIII/13. 331., 354. sz. Utóbbi teljes szövegkiadása: Chmel: Mat. II. 120–121.

⁹³⁹ 1463. szeptember 7-én öccse már pettaui kapitányként küldte Grazba tárgyalni. ÖStA HHStA AUR 1460–1463. Az 1465. évi adomány: ÖStA HHStA AUR 1465. IX. 14. Vö.: Lang–Metnitz, 1971. 266., 284.

⁹⁴⁰ Házi I/4. 132. Vö.: Belényesy, 1955. 21.

⁹⁴¹ Kapronca, Nagy- és Kiskemlék, Medvevár, Rakonok, Szentgyörgy, Sztrigó, Turen fele, Varasd, Vinica, Zágráb. Ban–Mirmik, 2001. 108; Pálosfalvi, 2001. 454–455. A tranzakcióról három oklevél is maradt, kettő bővebb várlistát és 62 ezer frt. vételárat (a második oklevél esetében zálogösszeget) ír (A Magyarország és Szerbia közti összekötetések oklevéltára 250–253; DL 33809.), a harmadik csak öt várat sorolt fel és 28 ezer frt. vételárat (DL 15581.). Amint arra Pálosfalvi Tamás rámutatott, Cillei özvegye kényszer alatt adta el a várakat, ezekben a napokban szabadsága és élete Vitovec kezében volt. Pálosfalvi, 2001. 455.

megyei Medvevárat, 1464-ben még Sigmund volt birtokon belül. 1464. április 10-én is még az ő nevében mondtak ellent Rakonoki Mihály és János bizonyos szlavóniai birtokokba való beiktatásának.⁹⁴² A Weispriachok szlavóniai birtoklása azonban rövid volt, Túz János 1465-ben 12.000 aranyért visszaszerezte tőlük az uradalmakat.⁹⁴³

1459-ben Unrest szerint Sigmund is jogot kapott arra, hogy császári mintára pénzt verjen.⁹⁴⁴ Ezekben az években érte el lassan a bárói rangot, habár pontos dátumot nem tudunk mondani, mivel nem ismert, hogy maradt volna rangemelő oklevél, mint Andreas Baumkirchnerél. 1461-ben még zöld viaszpecsétet használt, de a csornai konvent már magnificusnak szólította.⁹⁴⁵ Meglehet, hogy ez Medvevár megszerzésének következtében történt, ugyanis ekkor Sigmund, meglehet önkényesen felvette a Medvevár bárója címet.⁹⁴⁶

1462-ben Andreas Baumkircherhez és Ulrich von Grafeneckhez hasonlóan az Albert herceg által szorongatott Frigyes császár segítségére sietett Bécs ostromának napjaiban.⁹⁴⁷

Burkhard érsek halála (1466. február 16.) után Sigmund szinte azonnal Mátyás király oldalán tűnt fel. A váltás olyan gyors volt, hogy joggal feltételezhetjük, hogy Weispriach már korábban, talán öccse egészségének hanyatlását látva kapcsolatba lépett Budával. Február 21-én a király felvette őt az ország nemesei, sőt bárói közé, kinevezte tanácsosává, három nap múlva neki adományozta Fraknót és Kaboldot, valamint e két uradalom jobbágyságának királyi adóját (*dica, lucrum camerae*), megkapta a fraknói grófok címerét (habár csak unokái, Hans és Georg esetében van adatunk arra, hogy használták), és közvetlenül a királyi személyes jelenlét bírósága alá helyezték, vagyis nem lehetett ellene alacsonyabb fórumokon pert indítani.⁹⁴⁸

⁹⁴² Mályusz: Pálos II. 172. Az itt közölt eredeti oklevélnek van egy másolata is DL 34478. jelzet alatt (3. kép). Mátyás adománya: Frangepán oklt. II. 60–63., 68–71. Utóbbi az 1464. április 28-i megerősítés. Az ellentmondásra: DL 35645.

⁹⁴³ Engel, 2003/1. 44. Túz János ezután alighanem zálogjogon „pro duodecim milibus florenis” tartotta magánál a fenti két várat és Lukavecet. DL 88828. Mátyás király már 1464 tavaszán Túznak adta a várat (DL 38911.), de a kiváltásra csak később került sor.

⁹⁴⁴ Unrest 13; Vancsa, 1927. 351.

⁹⁴⁵ DL 15581. Hozzá kell tenni, hogy a pecsét körirata kopott, lehet, hogy fivére pecsétje.; DL 88371.

⁹⁴⁶ 1463-ban többször is dominus de Med(wed)war-nak nevezte magát. DL 34729; DL 34493. Vö: Kukuljević, 1854. 46. 1465. szeptemberében Pettau kapitányságának átvételéről állított ki reverzálist, amelyben *Freyherre zum Medwignek* nevezte magát. ÖStA HHStA AUR 1465. IX. 14.

⁹⁴⁷ Vancsa, 1927. 394.

⁹⁴⁸ DL 24740. Egy, az 1480-as években kelt átíró oklevél szerint a mátyási kiváltságlevelek egyikét aranybullával pecsételték meg. DF 287245. Erről a DL 24740. 8. p. egyik átírt oklevele is megemlékezik, amelyben Weispriach indigenátust kapott: „litteras nostras, aurae bullae nostrae munimine roboratas”. Az eredeti oklevelek sajnos nem maradtak ránk, csupán a hivatkozott, 18. századi másolat, az I. Ferdinánd által Hans von Weispriach részére 1539-ben kibocsátott átírás (DF 248719.), illetve más, feltételezhetően a 15. században kelt másolatok (DF 287246–287249). A Weispriach által elnyert kiváltságok hasonlóak voltak, mint amelyeket Andreas Baumkircher is megkapott 1463. évi meghódolásakor, de Baumkircher külön arra is engedélyt kapott, hogy külföldieknek szolgáljon, amíg ezzel nem okoz kárt Magyarországnak. DL 100716. Hans von Weispriach 1524-ben már használta a fraknói grófok sasát is magába foglaló címert ábrázoló pecsétjét. ÖStA HHStA Hausarchiv, Familienakten Kt. 97. fol. 6, Georg pedig 1536-ban. ÖStA HHStA AUR 1536. I. 1.

Legkésőbb 1466. július 14-én már soproni ispánként tűnt fel, alispánja ekkor ugyanaz a Völcseji Kálmán volt, akit 1465-ben Mischulinger alatt is ebben a pozícióban találunk. A kontinuitás több okból sem véletlen. Egyrészt feltételezhető, hogy nem nevezhette ki azonnal a saját klientúráit, mivel nem lehetett túl sok familiárisa a megyei magyar nemesség körében. Ez annak ellenére feltételezhető, hogy ekkor már kb. egy évtizede a kezében volt Kabold és évekig fraknoi várkapitány volt, de ezek a birtokok Habsburg-fennhatóság alatt álltak és lakosságuk is németajkú volt. Másrészt, mint szó volt róla, valószínű, hogy Mischulingerrel megosztva viselték az ispáni tisztséget.⁹⁴⁹ Soproni ispánként Weispriach követte Mischulinger politikáját, a Habsburg-fennhatóság alatt lévő uradalmak továbbra is zaklatásoknak voltak kitéve. Ennek következtében 1472-ben III. Frigyes követelte a két ispán leváltását, cserébe felajánlva, hogy ő is elmozdítja Fraknó és Kismarton éléről Siebenhirtert. Mátyás nem fogadta el a javaslatot, ehelyett megígérte, hogy megparancsolja az érintetteknek, hogy tartsanak fenn jó viszont Siebenhirterrel és Zengerrel.⁹⁵⁰ A király ekkoriban meg lehetett elégedve Weispriachhal, ugyanis 1470-ben engedélyt kapott birtokai vásárlás vagy zálogolás formájában történő növelésére, 1471-ben pedig arra, hogy tárgyaljon a császárral Fraknó visszaváltásáról.⁹⁵¹

Sigmund kiválóan tudta „kétlaki” kapcsolatait menedzselni. Habár 1466-ban úgy tűnt, hogy salzburgi karrierjének befellegzett, és ezért sietett Mátyás védőszárnyai alá, hamar megtalálta a *modus vivendit* az új érsekkel, aki 1467-ben hozzájárult Pettau tüzérségi megerősítéséhez. Weispriach vélhetően haláláig Pettau élén maradhatott.⁹⁵² 1471 elején a stájer és karintiai rendeknek, ősszel pedig Mátyás királynak folyósított nagyobb összegű kölcsönt.⁹⁵³ A magyar királyhoz való további közeledés hátterében az állt, hogy Andreas Baumkircher kivégzése miatt szembefordult a császárral.⁹⁵⁴ Mint már fentebb szó volt róla, a kölcsönért cserébe elzálogosították neki Sopront, amelyet két évig birtokolhatott, de azután császárpártisággal gyanúsították meg és visszavették tőle a fontos határmenti várost.

⁹⁴⁹ MVA 1458–1526. II. 233. Egyik ismert familiárisa Johann Weißhaimer volt, akinek 1461. augusztus 10-én egy nagymartoni telket adott örökbirtokul. DL 88371.

⁹⁵⁰ Mon. Habsb. I/2. 12–13.

⁹⁵¹ DL 24740. Elképzelhető, hogy itt Weispriach strómanszerepbe került. Az 1463. évi béke értelmében Mátyás csak Frigyes halála után válthatta volna vissza Fraknót, azonban Weispriach ezt előbb megtehetette, ha pedig zálogbirtokos lesz, megkísérelhető a vár „fű alatti” átjársása Mátyás felségterületére. Sajnos ez a forogatókönyv nem valósult meg, így nem tudjuk kijelenteni, hogy több-e egyszerű hipotézisnél. Nem mellesleg ez az engedélyadás csak pár nappal előzte meg Sopron elzálogosítását (1471. október 31.), tehát a királynak nyújtandó kölcsön ügyében létrejött alku része is lehetett.

⁹⁵² 1466-ban elvették tőle a leibnitzi *vizedomi* hivatalt. ÖStA HHStA AUR 1466. V. 15. A tüzérségi megerősítéshez: ÖStA HHStA AUR 1467. VIII. 9; ÖStA HHStA AUR 1468. VI. 6. 1474 végén és 1476. szeptember 21-én még biztos, hogy ő töltötte be. ÖStA HHStA AUR 1474. XII. 17; ÖStA HHStA AUR 1469–1476.

⁹⁵³ Unrest 32; Házi I/5. 303–306.

⁹⁵⁴ Unrest 33.

Pártváltását azonban több tény is megkérdőjelezte, például az, hogy 1474 májusában az osztrák rendi ellenzék képviselői között őt is kiközösítette Marco pápai legátus.⁹⁵⁵

1475 januárjában István moldvai vajda magyar segédcsapatokkal győzelmet aratott az országába betört oszmánok felett, a hadizsákmányból pedig küldött Budára is. Ennek egy részét Unrest szerint a királyi kincstartó Sigmundnak továbbította.⁹⁵⁶ 1476. októberében nyolc lovas kísérettel vett részt az Aragóniai Beatrixot Magyarországra kísérő követségben.⁹⁵⁷

Andreas és Ulrich von Weispriach

Sigmund fiai közül Andreas volt az idősebb, Ulrich a fiatalabb.⁹⁵⁸ Andreas ízig-vérig zsoldosvezér volt, 1475-ben az örökös tartományokba betörő oszmánok ellen vitézkedett, az 1477. évi magyar háborúban pedig egy stájer csapat élén rátört Turen várára, így sikeresen visszafordulásra kényszerítette a Mátyás király szolgálatában Stájerországot pusztító Vitovec Györgyöt.⁹⁵⁹ Apjuk halála után, hála Burkhard érsek feltételeinek, az övegy, illetve a két fivér kezén maradt Pettau, Andreas lett az ottani kapitány. Ekkoriban, a hetvenes évek végén nem volt jó kapcsolatuk Mátyás királlyal, ugyanis nem nyitották meg bevonuló csapatai előtt a várakat, úgy kellett őket kiostromolni. Andreas csapatait ezután Karintiába rendelte a császár.⁹⁶⁰ Ekkoriban karintiai érdekeltségeik már olyan erősnek bizonyultak, hogy a kor híres heraldikusa, a konstanzi Konrad Grünenberg a Weispriach-címer magyarázó szövegénél a család előnevében szereplő Kaboldot karintiai településnek vélte.⁹⁶¹

1480-ban tehát a két testvér és jóbarátjuk, Lienhard von Kolnitz Karintia védelmét szervezte a salzburgi birtokokat megszálló magyarok ellen. Egy év múlva a császár Grazba rendelte Andreast minden katonájával. A fizetetlen zsoldosok Judenburg környékét fosztogatták, és amikor Grazba érkeztek, az császár le akarta vonni zsoldjukból az okozott

⁹⁵⁵ Vancsa, 1927. 492. 3. jz.

⁹⁵⁶ Unrest 46. István vajda győzelméről Babinger, 1992. 340; a magyar részvételről Horváth, 2009. 70.

⁹⁵⁷ Beatrix oklt. 29. Bár a jegyzék nem tartalmaz keresztnevet, a magnificus jelző alapján minden bizonnyal Sigmundról van szó, nem pedig valamelyik fiáról.

⁹⁵⁸ Lang–Metnitz, 1971. 264.

⁹⁵⁹ Unrest 83.

⁹⁶⁰ Mon. Car. XI. 526. sz; Unrest 104., illetve Bernhard érsek 1480. február 26-án kelt levelei Sigmund von Weispriach özvegyének és fiainak, illetve 1480. április 15-én kelt levelei Andreashoz. ÖStA HHStA AUR 1478–1480.

⁹⁶¹ „Her von Weisbreach, her zwo Kobelstorff In Kernten” Az eredeti jelenleg a Berlin-dahlemi Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz tulajdonában van, felhasznált faksimile kiadása: Grünenberg Wappenpuch CXV. Wappenblatt. A címereskönyvnek létezik egy korabeli másolata is, amelyben a család nevét némileg korrigált *Weysprach* formában adták, de Kaboldot változatlanul Karintiába helyezték. Das Wappenbuch Conrads von Grünenberg, Ritters und Bürgers zu Constanz. BSB Hss Cgm 145. 212. p. A két kötet viszonyához: Holl, 1997/1. 93. Megjegyzendő, hogy karintiai érdekeltségeik révén 1446-ban öt családtagot (a tiroli udvarmester Ulrich, Andreas, Sigmund, Balthasar és Haug) soroltak a karintiai nemesség soraiba, mindannyiukat a lovagok rendjébe. Mon. Car. XI. 230. sz.

károkat. Emiatt Andreas Mátyás király szolgálatába állt, akitől elnyerte a soproni ispánságot.⁹⁶² Mint már szó volt róla, ezt egészen 1484. évi hadifogságba eséséig viselte, később azonban, hiába engedték szabadon fogolycsere keretében, már nem nyerte vissza.⁹⁶³

A szakirodalom szerint ezután megtört a jó viszony Mátyással, s a király hadai elfoglalták a család lungauai családi fészket. Ez nem teljesen volt így, a végleges szakítás csak 1488-ban történt, amikor Mátyás szemet vetett Weispriach unokatestvérének, Vitovec Györgynek a birtokaira. Igaz, hogy még ezelőtt Ulrichot küldték a békére vágyó karintiai rendek Mátyáshoz követségbe. Vélhetően a tárgyalások során állt Mátyás szolgálatába, az 1485. december 13-án kelt királyi oklevél szerint azért, mert féltő volt, hogy a császár megfosztja őt birtokaitól. Ezt az aggodalmat fivérének hosszú fogsága táplálhatta Ulrichban, valamint az erőviszonyok: Mátyás már Bécs ura volt, de III. Frigyes sem győzetett le. Ulrich valóban Mátyás oldalára állt, 1487-ben a vár felgyújtásával fenyegette meg az alsó-ausztriai Wolkersdorf császári védőit és legkésőbb 1488-ra megadásra kényszerítette őket. 1488. januárjában viszont Frigyesről megkapta Rabenstaint, júliusában pedig Beckensloer Jánostól a Lungauhoz közeli Rauchenkatsch várkastélyát. Az év szeptemberében Székely Jakab vezetésével a királyi sereg megindult Zagorjéba és sorra foglalta el a Vitovec-várat. A Weispriachok ugyan küldtek egy 140 fős erősítést Varasdba, de a várost ez sem mentette meg, csak azt érték el vele, hogy Mátyás király őket is megbüntette, és kiostromolta őket Kaboldból, valamint Wolkersdorfból és Kreuzensteinből.⁹⁶⁴ Wolkersdorfot a király később Corvin Jánosnak adta, még 1490-ben is az ő kezén volt.⁹⁶⁵

⁹⁶² „als der kayserlichen maiestat geordent veldt haubtlewt im lannd Kernndten” – KLA 25-B-3 St; Unrest 107–109., 120. Eszerint az átállítás 1481. április 22. előtt történt meg. A soproni ispánságot valamivel 1482. május 30. előtt kapta meg. MVA 1458–1526. II. 234. Az Andreas és III. Frigyes közötti zsoldkövetelés miatti pereskedéshez lásd: ÖStA HHStA AUR 1482. I. 23. Václav Vlček 1481. évi pártváltását hasonló elszámolási vita okozta, egy vesztes összecsapás után a császár megtagadta tőle a károk megtérítését. Toifl, 2012. 18.

⁹⁶³ Unrest 143–145.

⁹⁶⁴ Unrest 179–181; Stoewer, 1882. 47; DF 258172. A zagorjei hadjáratról és a Weispriachok megbüntetéséről bővebben Péterfi, 2013. 171–175. A hadjárat időpontjával kapcsolatban Unrest alapján elfogadható 1488 ősze, szeptember vége és október első fele, azonban zavart okoz, hogy Mátyás már 1488 februárjában parancsot adott Komáromi Gáspár volt rakonoki várnagy ellen, amiért császári katonaságot engedett be várába, amelyet nehéz volt legyőzni. Pannonhalmi III. 280–281. A hadjárat indítékai kétségesek, a források szerint pártoskodás, a császár ellen való hadbavonulás megtagadása vezetett a büntetőakcióhoz, ugyanakkor a jó udvari kapcsolatokkal bíró Vitovec Vilmos még 1489. szeptember 1-jén is asztalnokmester volt (MVA 1458–1526. I. 115; Péterfi, 2013. 170–171.), vele szemben tehát nem állhatott fenn különösebb kifogás. Mégis, 1488. november 30-án Mátyás fivérével együtt őt is lázadónak titulálta, mivel császári katonaságot engedtek váraikba. Ez a császári katonaság nem lehetett más, mint a Weispriachok zsoldosai, akik viszont Unrest szerint épp a királyi hadjárat miatt jöttek segíteni a Vitoveceknek. Úgy tűnik, a király a Weispriachok beavatkozásával talált ürügyet arra, hogy jogosnak tüntesse fel a támadást. Ugyanebben az oklevélben Székely Jakab már (feladatát elvégezve) zagorjei ispánként tűnt fel. DOZA Urk. 4291. (fekete-féher fotómásolata: DF 283743.) Wolkersdorf alatt Wolkersdorf im Weinviertelt kell érteni, nem pedig a Kaboldhoz közeli Hochwolkersdorft. Egy 1488. november 2-i adat szerint Ulrich ekkor a császár nevében tartotta kezében ezt a várat, de a császártól és Beckensloertől kapott szolgálati birtokok (*Pfleg*) arra utal, hogy már év elején a császáriak közé állt. Zahn, 1880. 73. Vö.: ÖStA HHStA AUR I. 30., AUR 1488. VII. 25.

⁹⁶⁵ Jajca 73.

Később, amikor Mátyás halála után Székely a Habsburgok oldalára állt, sikerült rendeznie a viszonyát a Weispriachokkal. Ulrich ugyanis tanúként szerepelt az egyik reverzálisán.⁹⁶⁶ 1490-ben Székely és az idősebb Weispriach fivér is részt vett I. Miksa magyarországi hadjáratában, ahol Andreas megkapta az elfoglalt Vázsonykő parancsnokságát, ahol jelentékeny mennyiségű hadianyagot halmozott fel, nem beszélve a magyaroktól zsákmányolt pénzről. Azonban a következő év júliusában a magyarok visszafoglalták tőle Vázsonykőt. Más forrásból tudjuk, hogy a szintén megszállt Veszprém kapitányává is őt nevezték ki.⁹⁶⁷ Nem kérdéses, hogy a Mátyás királlyal való ellenségeskedés közepette Andreas elveszítette Sopron külvárosában lévő majorját is, noha II. Ulászló parancslevele szerint csak az ő trónralépte után foglalta azt el Alföldi Bálint harmincados, aki legalább egy évig birtokában is tarthatta azt, de valószínűleg sokkal tovább, hiszen Alföldi már Mátyás király bizalmát is élvezte.⁹⁶⁸

Nagybátyjukhoz, Balthasarhoz hasonlóan Andreas és Ulrich is beléptek a bambergi püspök szolgálatába, azonban Philipp von Henneberg (1475–1487) nem fizette őket rendesen, ami miatt *Fehdét* alkalmaztak ellene. Ez 1493 elején a Weispriachok győzelmével ért véget, az új bambergi püspök, Heinrich Groß von Trockau (1487–1501) hajlandónak bizonyult két év alatt 700 bécsi font pfennig kifizetésére.⁹⁶⁹

Balthasar halála után a vele kötött egyezmény alapján Ulrich átvette a karintiai Dornbach várkastélyát, viszont az örökség ügyében szembekerültek özvegyével, Apollonia von Sachssennel. Az asszony vissza akarta kapni hozományát, ezért perre került sor, amelyet Ulrich elveszített, ennek ellenére még 1497-ben sem kártalanította az asszonyt.⁹⁷⁰

Andreas, miután visszatért a császár oldalára, kinevezték Leibnitz kapitányává. 1491-ben ugyan le kellett mondania róla, mivel azonban 4000 rajnai forinttal hozzájárult a vár hűbérurának, a Mátyással való harcok során magyar fogságba került Matthias Scheit seckauai püspöknek (1481–1502) a kiváltásához, 1492 márciusában ismét ráruházták a kapitányságot és a vizedomi hivatalt. Ezek az évek a gyarapodás évei voltak, a Weispriach-fivérek számos, ideiglenesen a császáriak által megszállt várat és birtokot (Deutschlandsberg, St. Andrä im Lavanttal, Reisberg) kaptak meg zálogjogon, amelyet később az érsekeknek vagy a püspököknek kellett visszaszerezniük. Miután I. Miksa más megszállt várakkal együtt

⁹⁶⁶ Muchar: Urkunden-Regesten 489–490.

⁹⁶⁷ Unrest 190., 193; DAGS Bistumsurkunden I-69; StLA AUR 8615. (Utóbbi hivatkozása: Péterfi, 2015. 173.) A magyar ellentámadásra Neumann, 2010. 346–356.

⁹⁶⁸ Házi I/6. 104–105. Vö.: Szende, 2002. 46. A Nagylucsei Orbán győri püspök „felfedezettjének” számító Alföldi 1485-ben kapott soproni házadományt Mátyás királytól, 1486-ban pedig a városi polgárság tagjának számított. Uo. 35–36.

⁹⁶⁹ KLA 418-B-A 5097 St

⁹⁷⁰ KLA 284-B-30 F St; Krajicek, 2018. 81–83. Apollonia Bernhardt von Sachssen lánya volt, 1459-ben már Balthasar felesége. StLA AUR 7895a; Mon. Car. XI. 331. sz.

Leibnitzet is visszaadta a salzburgi érseknek, ő is megerősítette a fivéreket, de a vizedomi hivatalt elvette tőlük. Andreas 1499. évi halála után Ulrich szolgálati birtoka lett Leibnitz. Ugyancsak 1492-ben zálogba kapta III. Frigyesztől a gurki püspökség peilsteini várát is. Ulrichra pedig 1488 januárjában a stájerországi Rabenstein várkastélyt bízták rá a Habsburgok, 1494-ben pedig a két fivér megkapta a salzburgi érsektől életük tartamára St. Andrä im Lavanttal.⁹⁷¹

A két fivér Alsó-Ausztriában is bővítette birtokait, Georg Stickelbergertől megvásárolták a Kaboldtól nem messze, nyugatra fekvő Stickelberget és tartozékait, amelynek következtében a tartományfejedelem hűbérbe iktatta őket.⁹⁷²

Szlavóniában Kosztel várát szerezték meg. Ez a vár eredetileg Vitovec-unokatestvéreiké volt, majd Székely Jakab hadjárata után Corvin Jánosé lett. A herceggel való 1490 júniusi alkudozások során a zagorjei várakat a kezében hagyták volna, de a listában Kosztel nem szerepelt.⁹⁷³ 1491-ben a pozsonyi békekötéskor I. Miksa híveinek kezén volt, de elrendelték, hogy még év vége előtt vissza kell adni a korábbi birtokosának. Később mégis Wilhelm Auersperghez került, akitől a Weispriach-fivérek vásárolták meg 1493-ban. Ekkor ugyanis a vételár kiegyenlítésekképp el kellett zálogosítaniuk Dornbachot Auerspergnek.⁹⁷⁴ Utóbbi várát később vissza tudták váltani, 1502-ben viszont Ulrich eladta Leonhard von Keutschach salzburgi érseknek.⁹⁷⁵ Ulrich felújított egy régi igényt is, 1504-ben átíratta II. Ulászlóval a fraknoi és kaboldi uradalomról szóló 1466. és 1470. évi adományleveleket.⁹⁷⁶

Ulrich pályafutása a századforduló közeledtével meredeken ívelt felfelé. 1497-ben Ausztria főüzermestere lett, 1499-ben emellé megkapta a karintiai tartományi kapitányság helytartójának tisztségét is, 1500-ban pedig a csúcsra ért, amikor I. Miksa kinevezte őt Karintia

⁹⁷¹ Lang–Metnitz, 1971. 265; Dopsch, 1981. 565. Vö.: StLA AUR 8615; ÖStA HHStA AUR 1492. III. 16; DAGS Bistumsurkunden I-69; ÖStA HHStA AUR 1492. IX. 27; ÖStA HHStA AUR 1494. V. 10. A reverzálist a püspöknek állította ki, de a zálogösszeget a császár kapta, ugyanis az 1490/1491. évi háborúk során Habsburg katonaság foglalta vissza a magyaroktól, ahogy számos más érseki várát is. Vö.: ÖStA HHStA AUR 1494. I. 29. Ezután a Weispriachok újabb reverzálist állítottak ki az érseknek: ÖStA HHStA AUR 1494. V. 11. 1494-től Hans Gradner lett a leibnitzi vicedom. ÖStA HHStA AUR 1494. VI. 22. Egy 1497. május 6-án (a szövegben tévesen 1487. május 5-én) kelt nyugta szerint a salzburgi érsek visszafizette a Weispriachoknak Leibnitz, St. Andrä, Deutschlandsberg és Reisberg zálogösszegét, de nem vette el tőlük ezeket, mert 1499. november 11-én és 1500. november 6-án is Ulrich kapta Leibnitz *Burghutját* (a vár megőrzésére kiutalt pénz). ÖStA HHStA AUR 1494–1504. A seckau püspök fogságára: Kramml, 1985. 383–384; StLA AUR 8076. (1485. december 15.), AUR 8179. (1487. március 12.). Rabensteinre: ÖStA HHStA AUR 1488. I. 30. St. Andrä im Lavanttalra: ÖStA HHStA AUR 1494. V. 11.

⁹⁷² ÖStA FHKA NÖHA S-116. fol. 2r

⁹⁷³ Jajca 66–76.

⁹⁷⁴ Ausgewählte Urk. 436–437; ÖStA HHStA AUR 1493. III. 6; ÖStA HHStA AUR 1493. IX. 13. (Az utóbbi oklevél valójában 14-én kelt.). A Habsburgok szlavóniai betörése idején foglalhatták el 1491. augusztus előtt. Málýusz: Pálos XI. 251–252. 1493-ban Kosztel várnagya, Reinprecht Andreas von Weispriach szolgálatában állt. ÖStA HHStA FA Erdődy Urk. 11119.

⁹⁷⁵ ÖStA HHStA AUR 1502. I. 8.

⁹⁷⁶ DL 24740. Eredetileg azért tartózkodott 1504 márciusának elején Budán, hogy megegyezzen a királlyal a családja felé fennálló adósságokról. DL 46660.

tartományi kapitányává és 1501-ben neki adta az osterwitzi várat, társadalmi megbecsültségére (vagy erejére) pedig az utal, hogy Hans Ungnad előkelő helyen szerepeltette őt 1500-ban kelt végrendelete végrehajtói között.⁹⁷⁷ Ezután Gmünd, Schrems és Oberrussbach ügyében közvetített Heinrich von Hardegg, Hans von Puchheim és Hans von Auersperg között.⁹⁷⁸

Ulrich karintiai tevékenységét 1493-ig fokozott óvatossággal kell vizsgálni, ugyanis a család egy másik ágán szintén volt egy Ulrich, aki néha „az idősebb” jelzővel különböztette meg magát Sigmund von Weispriach fiától. Saját kiadványaikon viszonylag egyszerű megkülönböztetni a két Ulrichot, ugyanis az idősebb zöld pecsétviaszt használt és soha nem nevezte magát Kabold urának, míg az ifjabb Ulrich pecsétje mindig vörös színű volt. Más források azonban nem biztos, hogy különbséget tettek közöttük, ami a szakirodalmat is gyakran félrevezette.⁹⁷⁹ Az idősebb Ulrich 1493. január 9-én halt meg. Felesége Barbara von Zelking volt, két közös gyerekükről tudunk (Hans és Michael), egy harmadiknak (Georg) pedig nem ismert az édesanyja.⁹⁸⁰ Ez a Georg részt vett I. Miksa lovagi tornáin, ennek ékes bizonyítéka, hogy a *Freydal* című, I. Miksa lovagi tornáit bemutató és a császár lovagi éthoszát dicsérő munka 159. képén őt ábrázolták, amint uralkodójával ádáz kézitusát vív. Ezen kívül csak szórványadatokkal rendelkezem róla, 1493-ban reverzálist adott a feldsbergi várnagyságról, amelyet néhai apjától „örökölt meg”, illetve a fraganti és vellachi tizedekről, 1495-ben tanúskodott a süssenheimi uradalom Paul von Puechwaldnak történt elzálogosításakor, 1503. november 29-én pedig már néhainak említették.⁹⁸¹ Az idősebb Ulrich halála után 1494-ben már

⁹⁷⁷ Főtüzérmester: RegImp XIV/2/2. 8002. sz., tartományi kapitányság helytartó (Verweser der Hauptmannschaft in Kärnten): RegImp XIV/3/2. 13594. sz. A tartományi kapitányi zsold meglehetősen alacsony (évi 500 rajnai forint, átszámítva kb. 375 magyar forint) volt, amely nem érte el a korabeli soproni városkapitányi fizetést sem. Ennek feljavítására adták Osterwitzet Weispriachnak mintegy szolgálati birtokként. ÖStA HHStA AUR 1501. I. 19. Bár ez tűnik tartományi kapitányi kinevezése kezdetének is, Ulrich már 1500-ban használta a karintiai kapitányi (*haubtman in Kernndn*) címet. ÖStA HHStA AUR 1500. IX. 4; ÖStA HHStA AUR 1494–1504. Az utóbbi oklevél a szövege szerint 1500. március 8-án (an Sonntag Invocavit nach Cristi geburde im funfzehnhundertti[gi]sten Jare) kelt, és Ulrich tartományi kapitányi címet viselt benne, és ugyanígy nevezte őt Hans Ungnad is az ekkortájt írt végrendeletében. Mon. Car. XI. 755. sz. A karintiai tartományi kapitányokról szóló munka is 1500-tól számítja Weispriach kapitányságát. Hivatalviselése haláláig, de legalább 1504. szeptember 29-ig tartott. Webernig, 1987. 98. Vö.: DL 21348.

⁹⁷⁸ Péterfi, 2015. 63.

⁹⁷⁹ Heinig, 1997. 223. A Kabold uraként szereplő Ulrichot egészen biztosan azonosíthatjuk Sigmund fiával, az ifjabb Ulrichkal, ugyanis 1539-ben az ő fia, Hans a nagyapjának nevezte Sigmundot. DF 248719. Valószínű, de korántsem biztos, hogy a *Freydal* című lovagi tornákról szóló illusztrált munka 139. képén az ifjabb Ulrich harcol I. Miksával. A problémát az jelenti, hogy a bécsi kézirat (Wien, Kunsthistorisches Museum, Kunstammer, Inv.-Nr. 5073.) 1512–1515 között készült, amikor az egyetlen életben lévő Ulrich, az a kaboldi báró Ulrich kiskorú fia volt, aki egészen biztosan nem lehetett a képen. FreydaI. CI., 139. Tafel; Krause, 2014. 173. Az Ulrich név egyébként is rendkívül népszerű volt a családban, saját kutatásaink alapján legalább hatan viselték ezt a keresztnevet a családból, az 1324-ben már néhainak mondott Ulrichtól (SUB IV. 347.) kezdve a 16. század elején élt Ulrichig, Hans von Weispriach öccséig.

⁹⁸⁰ Leitner, 1972. 48; ÖStA, HHStA, AUR 1493. XI. 21.

⁹⁸¹ Muchar: Urkunden-Regesten 504; FreydaI. CI., 159. Tafel. Stefan Krause állításával szemben a FreydaIban ábrázolt *Jorig Weispriacher* egészen biztos nem lehetett a kaboldi báró fia, hiszen az a Georg csak 1500 körül született, vagyis túl fiatal volt ahhoz, hogy I. Miksával lovagi tornán küzdhessen 1515 előtt. Krause, 2014. 181–

Sigmund fia, Andreas vált a család legidősebb férfi tagjává és a család kezén lévő hűbértokok hűbéresévé.⁹⁸²

Lánzsér megszerzését követően Ulrich Borsmonostorra is szemet vetett, amely korábban a helyi földesurak protektorátusa alá tartozott. Sopron megye hatóságának jelentése szerint nem válogatott az eszközökben, betört az apátság birtokára, letartóztatta és fogságba hurcolta a jobbágyokat, illetve kezéseket szedett tőlük. II. Ulászló ekkor még parancsot adott neki, hogy hagyjon fel az egyházi birtokok elfoglalásával, azonban kis idő múlva Ulrich mégis az apátság protektorává válhatott. Ebben a minőségben némiképp segítséget is nyújtott a szerzeteseknek a Pokiak elleni perükben.⁹⁸³

A Weispriachok magyarországi visszatérését elsősorban a Mátyás király által felhalmozott adósságoknak köszönhetőek. II. Ulászló saját elmondása szerint sem volt képes ezt hosszú időn keresztül visszafizetni, de Ulrich elérte, hogy ne feledkezzen meg róla. 1504-ből fennmaradt egy egyezség kettejük között, amelyben a király vállalta 6000 forint három év alatt történő kifizetését, azonban ebből nem lett semmi. Végül 1506 nyarán rendelte el a király, hogy a lánzséri, koszteli és borsmonostori adóbevételek terhére évi részletekben fizessék ki a Weispriachokat. Igaz, ezt a rendezést Ulrich már nem érte meg, 1506 első hónapjaiban hunyhatott el.⁹⁸⁴

Hans von Weispriach

Hans Ulrich von Weispriach és Gertraud von Hohenwart középső fia volt.⁹⁸⁵ Születésének pontos idejét nem ismerjük, annak körülbelüli időpontját négy esemény alapján próbálhatjuk meg kikövetkeztetni. Az egyik ezek közül apja 1506. évi halála. Mivel Hansnak biztos volt egy öccse, az ifjabb Ulrich, ezért neki még biztosan apja életében kellett megszületnie. A második anyja 1512. január 26-án írt levele, amelyben fiait kiskorúaknak nevezi.⁹⁸⁶ A harmadik esemény

182. Georg halálára: RegImp XIV/4/1. 17946. sz. Feldsbergre: ÖStA HHStA AUR 1493. XI. 21; ÖStA HHStA AUR 1496. XI. 19. Erről a Feldsberggről már több szó esett fentebb, úgy tűnik, hogy ezt a várat a salzburgi érsekek gyakran bízták a Weispriachokra, valószínűsíthetjük, hogy a család egyik ágán belül kvázi „öröklődött” a tisztség. A tizedekre: ÖStA HHStA HS B 532 fol. 197r

⁹⁸² Lang–Metnitz, 1971. 264.

⁹⁸³ SO II. 592; DL 20190., DL 21592. Poki Antallal, az apátság perbeli ellenfelével is borsmonostori ügyben folytatott levelezést 1504-ben. DL 21348. Weispriach protektorátusát sötét színekkel ecseteli Kovács Ignác, de néhány vádját nem szabad elhinnünk, például a vármegye 1511. évi panaszát Ulrich ellen (aki akkor már rég halott volt), ahogy Trenka György szerepét taglaló sorait sem, Kovács ugyanis félreértette forrásait. Kovács, 1910. 130–131.

⁹⁸⁴ DL 46660; DL 21592. Ez az adósság még a Sigmund von Weispriach felé fennálló tartozásból nőtte ki magát, amelyet az Andreas és Ulrich felé fennálló adósságok súlyosbítottak. 1506. március 4-én II. Ulászló már Ulrich özvegyének írt levelet. S. Németh, 1983. 72.

⁹⁸⁵ A stickelsbergi hűbért 1524-ben nem ő, hanem legidősebb fiúgyermekként Georg kapta. ÖStA FHKA AHK NÖHA S-116. fol. 2.

⁹⁸⁶ „vnertzogen” – Házi I/6 270–271.

1522-ben kötött házassága, tehát ekkor már házasulandó korba lépett.⁹⁸⁷ A negyedik pedig 1524-ben az volt, amikor I. Ferdinánd a bátyjára, Geogra ruházta Stichelberget, mint hűbért, aki fivérei nevében is kézben tartotta azt, kétségesse téve, hogy Hans ekkorra már hűbérképes korú lett volna. A nagykorúság elérése a korabeli Magyarországon is hosszabb folyamat volt, amely a fiúgyermek esetében egészen 24 éves korig tartott, lányoknál 16 éves korig. Ausztriában hasonlóképp tágabb időhatárok között mozgott: a tartományi jog a 14. évet írta elő, de a teljes hűbérképeség elhúzódhatott akár 18–24 éves korig is.⁹⁸⁸ Mindezek alapján Hans egészen biztosan 1500 és 1506 között jött a világra, a legvalószínűbb, hogy az apja halálát megelőző években. További adalékot jelent, hogy az alább ismertetendő *Weispriachfehde* második szakaszában, 1516 után már ő is kivette részét a Sopron jobbágyfalvai, valamint a városhoz kötődő személyek elleni rajtaütésekből, tehát ekkoriban már túl kellett jutnia a gyermekkoron.

Hans 1522-ben házasodott meg Linzben, Jagelló Anna főhercegné egyik kedvelt udvarhölgyét, Lónyai Borbálát vette feleségül, akivel, ha figyelembe vesszük a főhercegné születési idejét (1503. július 23.), valószínűsíthetjük, hogy nagyjából egykorúak voltak. Habár nem ismert pontosan, hogy a Lánzsérért fehéharokba bonyolódó, ezáltal pedig a konszolidált, sőt baráti és szövetségi Habsburg-magyar viszonyt terhelő Weispriachokat az 1520-as évek legelején mennyire kedvelték a bécsi kormányzati körök, a Borbálával kötött házasság vitathatatlanul előnyös volt Hans számára. Ennek egyik első jele, hogy nászajándékként az ifjú ara 4000 frt. nászajándékot kapott, de mivel ezt az udvar nem tudta kifizetni, Ferdinánd főherceg elzálogosította Hansnak Retz városát és uradalmát, amelyet 1524-ig tartott kézben. Ekkor Ferdinánd a Weispriach sógorától, Dietrich von Hartitschtól kapott pénzből kifizette a nászajándékot, az uradalmat pedig Hartitschnak zálogosította el. 1527-ben Hans segített Sigmund von Ebersdorfnak lealkudni a Johann Geuman Szt. György rendi nagymesterrel szemben fennálló tartozását.⁹⁸⁹

Miután 1526-ban Ferdinánd főherceget is megválasztották Magyarország királyává, a Habsburg-kapcsolat kölcsönösen hasznossá vált mindkét fél számára. 1527-től adatolható Weispriach részvétele Ferdinánd magyarországi háborújában, tizenöt,⁹⁹⁰ illetve tíz nehézpáncélos lovassal támogatta őt, miként az a szállásmesterével (*Rüstmeister*) történt

⁹⁸⁷ ÖStA HHStA AUR 1522. XI. 21.

⁹⁸⁸ Horn, 1996. 52–54; Niederstätter, 1996. 241. Köszönöm továbbá Roland Schäffer professzor úr szíves szóbeli tájékoztatását.

⁹⁸⁹ Lamberg, 1618. 8. p; ÖStA HHStA AUR 1522. XI. 21. ill. 1524. XII. 7; ÖStA HHStA Hausarchiv Familienakten Kt. 97. fol. 5–6. Vö.: Csermelyi, 2015. 9–10; NÖLA LGW Landrechtsurk. 117.

⁹⁹⁰ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 5. Konv. B. fol. 110.

elszámolásból kiderült.⁹⁹¹ Mivel meg kellett előlegeznie saját katonáinak zsoldját, ezért már korán adósa lett neki az udvar. A kölcsönök visszafizetése többek között adók átengedésével történt.⁹⁹² Hadvezérként nem volt túlságosan kimagasló, a Szapolyai Jánossal folytatott háború fő hadszínterein Ferdinánd rendre másokat alkalmazott (Brandenburgi Kázmér, Niklas Graf zu Salm, Hans Katzianer, Wilhelm von Roggendorf, Jurisics Miklós, Pekri Lajos stb.), Weispriachot még csak meg sem említi Ferdinánd történetírója, Caspar Ursinus Velius az 1527 és 1531 közötti eseményeket taglaló művében.⁹⁹³ Csupán a mellékhadszíntérnek számító Nyugat-Dunántúlon kapott irányító feladatot a Kőszeg körüli harcokban (1527 augusztus), és Körmend elhúzódo 1530 eleji ostrománál, ahol Rádai Mihály a következő sommás tanulságot vont le: „Nem hÿthem wolna soha hog chÿak enne thwdomanÿa legÿen waychprokarnak [sic!] és az Thwbÿnek.”⁹⁹⁴ Amint egy 1549-ben kelt királyi parancslevélből kiderült, az ostrom előtt Kőszegen állomásozó Hans január 18-a körül elküldte a kőszegi várnagyot, Pulai Mihályt 1500 nehézlovassal a mai Nemesbödbe, ahol Cakó Mihály kúriájából gabonát, szalonnát, 525 forintnyi készpénzt, ruhanemüket és ékszereket zsákmányoltak. Előbbiek elvitelének oka minden bizonnyal a katonaság ellátása volt, utóbbiakat a fosztogató katonák saját maguknak lopták el, külön erre szóló parancs nélkül. A kőszegiek is keserű szájjal emlékeztek vissza Weispriach ekkor tett látogatására, ugyanis embereivel lovakat és bort rekviráltak.⁹⁹⁵

Végül azonban sikerült elfoglalnia Körmendet, valamint – az egyébként a győri püspökség birtokában lévő – Szombathelyt is.⁹⁹⁶ Utóbbi várat 1530 szeptemberében is Weispriach kezén találjuk.⁹⁹⁷ A bécsi haditanács (*Kriegscomissari und Rat zu Wienn*) előterjesztése alapján ezer rajnai aranyat kapott a szombathelyi várórség (32 gyalogos és 12 lovas) fenntartására.⁹⁹⁸ 1532-ben még az ő kezén volt, ám ezután át kellett adnia Ferdinánd huszárcapitányának, Bakics

⁹⁹¹ ÖStA HHStA AUR 1529. VIII. 22.

⁹⁹² ÖStA AVA-FHKA AHK Ungarische Gedenkbücher Bd. 383. 135v–136r.

⁹⁹³ A magyarországi, horvátországi és szlavóniai hadak főhadparancsnokainak és helyetteseiknek listáját l. Pálffy, 1997. 281., 287; Velius: Tíz könyv. A Ferdinánd és János királyok közti háborúról áttekintően l. Pálffy, 2016. 57–66.

⁹⁹⁴ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 5. Konv. B. fol. 33–34., 73–74., 110., 112; Középkori leveleink 194.

⁹⁹⁵ MNL VaML Vasvár-Szombathelyi Székeskáptalan Hiteleshelyi Levéltára. Litteralia instrumenta. Fasc. 17. Nr. 19; Prickler, 1982. 239. Prickler szerint Weispriach az említett hatalmaskodásokat esetleg a Kőszegen lappangva jelenlévő Szapolyai-pártiak megfélemlítése miatt hajtotta végre. Uo. 241.

⁹⁹⁶ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 14. Konv. B. fol. 49. Szombathelyt 1527 augusztusában elfoglalták Ferdinánd csapatai (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 14. Konv. B. fol. 159–160.), 1529 májusában is még Ferdinánd-párti volt, de az év második felében a Szapolyai-pártiak innen irányították Kőszeg elleni hadműveleteiket. Jurisics emiatt az év végén meg is támadta, de nem sikerült elfoglalnia. HM-HIM HL TGy 1529/2–3. Az 1529 májusában adatolható Erasmus Scheyrer kapitányságát a szakirodalom (Kenyeres, 2006. 154; Dominkovits, 2009. 15.) állítása ellenére nem látom bizonyítottnak, *Verwalter* címe inkább udvarbíróra, vagyis az ellátmányért felelős tisztségviselőre utal. Vö.: Kenyeres, 2008. 105. Alárendeltségére utalhat az is, hogy levelében (ÖStA AVA-FHKA AHK HFU RN. 1. Konv. 1529. fol. 13.) emlegeti urát („in abwesen meins herren”), aki nem azonos a királlyal, akit „urunk”-nak szólít.

⁹⁹⁷ Dominkovits, 2009. 15.

⁹⁹⁸ ÖStA AVA-FHKA AHK HFU RN 1. Konv. 1530. fol. 6–7.

Pálnak.⁹⁹⁹ Szombathelyért cserébe a soproni városkapitányi tisztséget kérte, 1532. július 18-án Hans Katzianer meg is ígérte neki, hogy Hartitsch lemondása esetén meg fogja kapni.¹⁰⁰⁰

Weispriach helyi szintű rendfenntartó jellegű feladatokat is kapott ezekben az években. 1527-ben azzal bízta meg a király, hogy a Sopronból elűzött zsidókat segítse meg adósságaik behajtásában. Mivel ekkor még nem fejeződött be teljesen a *Weispriachfehde*, Hans kifejezetten rossz viszonyban volt a várossal, nem csoda tehát, hogy kifejezetten agilisan lépett fel a zsidók érdekében. Törekvéseiben bátyja is támogatta, kifejezetten megtiltva a zsidóknak azt, hogy kompromisszumot keressenek a soproniakkal. Abból is látszik, hogy a segítségnyújtó parancs csak ürügy volt Hans számára a várossal való leszámolóhoz, hogy büntetéssel fenyegette meg „védelmezettjeit”, ha másképp állapodnak meg a soproniakkal, mint amire ő utasítást adott. A felhatalmazást rövid idő múlva a király visszavonta, de Weispriach intelmei, főleg amiatt, hogy az elűzöttek egy része az ő birtokain telepedett le, nem vesztették el erejükét: a soproniak még novemberben is panaszolták, hogy nem tudják zálog- és értéktárgyakkal kiegyenlíteni adósságaikat.¹⁰⁰¹ 1537-ben többek között őt is megbízták a rohonc-szalónaki uradalmak vitás ügyének elrendezésével: először még csak tárgyalásokat kellett folytatnia Longin von Pucheimmel (társa, Jurisics Miklós nem volt megegyezve sem Puchheim, sem Weispriach hozzáállásával), majd pénzt kölcsönzött az uralkodónak a Szalónak elfoglalására kivezényelt spanyol katonaság zsoldjára, amiért cserébe kiutalták neki saját uradalmi dikái mellett a Vas megyében fekvő Batthyány-uradalmak dikáját is.¹⁰⁰² Minden bizonnyal a szalónaki ügyekben ekkor és később szerzett jártassága miatt tudott 1539 végén Székely Lukáccsal együtt közreműködni Szalónak új urának, Batthyány Ferencnek a borostyánkői Königsbergekkal folytatott vitás ügyének elrendezésében.¹⁰⁰³

1529 elején a király soproni ispánná nevezte ki. Weispriach kézenfekvő választás volt erre a pozícióra, ugyanis Hartitschcsal ellentétben neki voltak Sopron megyei birtokai, nagyapja, Sigmund pedig 1466-ban magyar nemességet nyert Mátyás királytól, tehát személye elfogadott volt az Udvar és a megyei nemesség számára is, és stabilan Ferdinánd pártján tudta tartani

⁹⁹⁹ Szombathely 1526 utáni birtoklástörténete nem egészen világos. Dominkovits, 2009. 15–16. 1532. július 18-án Hans Katzianer ígéretet tett Weispriachnak, hogy Szombathelyért cserébe megkapja a soproni kapitányságot: ÖStA HHStA AUR 1532. III. 21. Ezt a következő évben az uralkodó is megerősítette: ÖStA AVA-FHKA AHK HFU RN 10 Konv. 1563. fol. 15r, 21v. 1533. november 28-án Bakics Szombathelyről keltez: MNL OL P 1314 No. 1448. Istvánffy szerint 1534-ben már Bakicsé. Istvánffy I/1. 326.

¹⁰⁰⁰ Csermelyi, 2015/1. 10–12; ÖStA HHStA AUR 1532 III. 21.

¹⁰⁰¹ Hans kapott protektori felhatalmazást, a soproniak panaszaiban viszont Georg neve is felbukkan. Pollák, 1896. 312–313. Hozzá kell tenni, hogy a zsidók pártfogásával szintúgy megbízott Matthäus Teufel sem válogatott az eszközökben, ha a soproniakkal szembeni adósságbehajtásról volt szó. Uo. 139–140., 144.

¹⁰⁰² ÖStA HHStA ÖA Niederösterreich Kt. 2. Fasz. 3. fol. 85r–88v; ÖStA AVA-FHKA AHK Ungarische Gedenkbücher Bd. 383. fol. 134v–135r, 135v–136r

¹⁰⁰³ MNL OL P 1313 - I. - 1. Alm. 5. Lad. 6. No. 41.

Sopron megyét a két király küzdelmének időszakában. Hartitsch ekkor történt menesztése összefüggésben lehet azzal, hogy Ferdinánd beleegyezése ellenére vette át Tata várát, illetve elfoglalta Bakics Páltól Bánhidát.¹⁰⁰⁴ A Kanizsai-birtokok ugyan nagyobbak voltak Weispriachéinál, ám Kanizsai (IV.) László 1525-ben bekövetkezett halála óta csak egy férfitagja maradt a nagynevű családnak, a kiskorú Ferenc.¹⁰⁰⁵ Hans kinevezésével majdnem egy évtizedre szétvált a megyésispánok és a soproni városkapitányok személye, ugyanis utóbbi tisztség Hartitschnál maradt. A tényleges katonáskodáson kívül a király és az esztergomi őrség élelemmel való ellátásában is közreműködött, jelentős, 1100 rajnai frt. összeget fektetve ebbe az üzletbe, amelyet később beszámítottak a városkapitányság zálogösszegébe.¹⁰⁰⁶

1531-ben fivérével, Georggal együtt perbe keveredtek tóti Lengyel János királyi étekgómesterrel.¹⁰⁰⁷ Georg valamikor 1536-ban, vagy azt követően hunyt el.¹⁰⁰⁸ 1534-ben bajnai Bot Györggyel együtt Hans megkapta volna felesége nagynénjének, a néhai Csapi Ilonának baranyai, és somogyi birtokainak egy részét, feleségével közösen pedig Ilona körösi birtokait. Ezeket viszont nem tudta megszerezni, mivel Török Bálint elfoglalta azokat, de emellett az 1532-ben meghalt Lengyel János árvái (illetve az ő nevükben gyámjaik), Pati Török János és Ferenc, Lipcsei Mihály, Tallóci Bánfi Boldizsár, valamint Ilona asszony második férje, Pölöskei Ördög László is igényt tartott rájuk.¹⁰⁰⁹ Lónyai Borbála nem csupán a birtokokra támasztott igényt, hanem elhunyt nagynénje kelengyéjére, amely összesen 5350 frt. értékű ékszert és több, mint 85 ezer frt. értékű ruhaneműt, ezüstneműt, szőnyeget, kárpitot és egyéb értékeket tartalmazott a felperes képviselői szerint, amit 1548-ban Ördög László özvegyétől, Ősi Katalintól akart visszaszerezni.¹⁰¹⁰ A Weispriachok utolsó generációja nem kívánta fenntartani a korábbi generációk áttekinthetetlenül szétszórt birtokállományát, erre utal, hogy Georg és Hans 1536-ban lemondott a távoli Dornbachra vonatkozó visszavásárlási jogáról.¹⁰¹¹

¹⁰⁰⁴ Weispriach beiktatására 1529. február 15-én került sor a ciráki megyegyűlésen. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 10. Konv. B. fol. 73. Hartitsch esetében komoly gond volt az indigenátus hiánya, 1535-ben a Komárom megyei nemesség erre hivatkozva tagadta meg a beiktatását. Pálffy, 2016. 312. A tatai és bánhidai eseményekre: ÖStA HHStA UA AA Fasc. 10. Konv. A. fol. 12; Uo. Konv. B. fol. 6–7. Önmagát Hartitsch egy 1535. évi iratban soproni kapitánynak és ispánnak nevezte, de e forrást eredetiben leellenőrizni nem tudtam. Ráth, 1855. 149.

¹⁰⁰⁵ Engel, 2001/3. Osli nem. 5–6. tábla: Kanizsai

¹⁰⁰⁶ „Und nachdem uns gemelter von Weisprach yetzo zu unnsern Notturfftten und zu Speisung des Sloss Graan sechtzig mutt guetten Waitz, yeden mutt per zehen Guldin Reinisch und vierhundert Emer guetten Wein, yeden Emer per zehen Schyilling Phening da sin Suma pringt, aindlisshundert Guldin Reinisch in Muntz zuraitten dargeben haben.” – ÖStA HHStA AUR 1537. I. 25.

¹⁰⁰⁷ Thurzó lev. 268.

¹⁰⁰⁸ 1536. január 1-én még élőként hivatkoztak rá. ÖStA HHStA AUR 1536. I. 1.

¹⁰⁰⁹ Zalavár-Kapornak I. 65–66. Lengyel halála: A magyar arisztokrácia családi kapcsolatrendszere a 16–17. században. Bárói méltóságok (1500–1700). Királyi asztalnok / étekgómester (magister dapiferorum / structorum regalium) <http://archivum.piar.hu/arisztokrata/11meltosagok.htm#asztalnok>, megtekintve: 2015. 01. 17.

¹⁰¹⁰ Zalavár-Kapornak II. 124–126.

¹⁰¹¹ ÖStA HHStA AUR 1536. I. 1.

Habár 1506-ban elrendelték az I. Mátyástól és II. Ulászlótól maradt adósságok részletekben történő kifizetését, az a Weispriachfehde miatt nem lehetett túl eredményes. 1534-ben I. Ferdinánd új parancslevelet adott, amelyben elrendelte a 6000 frt. törlesztését a következő tíz év láncséri adójövedelmeiből. Azonban ennyi idő alatt mindössze az összeg harmadát törlesztették, ezért Hans kérésére 1546-ban I. Ferdinánd újra elrendelte, hogy a láncséri uradalomból szedett minden királyi adójövedelmet, kivéve amit a határok megvédésére gyűjtenek, Weispriach kezébe kell adni. Kérdéses, hogy a következő években sikerült-e törleszteni ezt az adósságot és a rohonc-szalónaki adóbevételek terhére juttatott másik 6000 frt. kegydíjat, mivel Hans kezdeményezésére I. Ferdinánd 1553–1554-ben is levelezett ebben az ügyben a Magyar Kamarával.¹⁰¹²

A Sopronnal való kapcsolatok normalizálódását jelzi, hogy az 1535–1537. (illetve jóval később, az 1550.) évi városi számadáskönyvek szerint Weispriach nagy mennyiségben szerzett be építőanyagot a városból.¹⁰¹³ 1535-ben Weispriach fát szállított Kelénpatakra, ehhez kellett a város menlevele.¹⁰¹⁴ Túlságosan szívélyes viszony azonban nem alakult ki: 1536-ban lefoglalta a soproniak barátföldi gabonatermését, ami miatt utóbbiak több követséget is küldtek Bécsbe.¹⁰¹⁵ 1537. január 24-én megszerezte az áhított soproni városkapitányságot. A reverzális szerint 436 frt. volt az éves zsoldja.¹⁰¹⁶ A fizetésével nem volt minden rendben, amint ezt 1539. március 30-i, kissé ingerlékeny hangú levelében a soproni tanács tudomására hozta.¹⁰¹⁷ Panaszát a király elé is előterjesztette, miszerint a városi tanács 1537-ben nem fizette ki neki a kapitányi illetményt. A király úgy döntött, hogy Weispriachot más kamarai bevételekből fizessék ki arra az évre.¹⁰¹⁸ Amennyire nyomon követhető, rá akarta tenni a kezét a városi adóra, amelyből Ferdinánd oklevele szerint a fizetését kapnia kellett volna, de a város a Kamarához fordult, akik augusztus 10-én megtiltották 300 frt. kifizetését.¹⁰¹⁹ A számadáskönyvek szerint az első 250 forintos fizetését 1537. december 6-án kapta meg (Weispriach nyugtája szerint már december 5-én).¹⁰²⁰ Mivel Weispriachnak nem tetszett a város eljárása, feljelentette őket a

¹⁰¹² MNL OL E 21. 1534.12.09., 1546.03.20., 1553.11.27., 1554.06.21. A rohonc-szalónaki díkát nem a kifizetetlen Weispriach-adósság, hanem Lónyai Borbála érdemei miatt kapták meg, tehát a két összeg külön számítandó. MNL OL A 57 1. kötet 366–368. p.

¹⁰¹³ MNL GyMSM SL Sopron Város Kamarási Hivatalának iratai. Számadások 1535. 30, 32. 1536. 28–31, 35, 37, 39. 1537. 32. 1550. 42.

¹⁰¹⁴ MNL GyMSM SL Sopron Város Kamarási Hivatalának iratai. Számadások 1535. 66.

¹⁰¹⁵ MNL GyMSM SL Sopron Város Kamarási Hivatalának iratai. Számadások 1536. 114.

¹⁰¹⁶ Weispriach reverzálisa: ÖStA HHStA AUR 1537. I. 25.

¹⁰¹⁷ MNL GyMSM SL Lad. LIII. fasc. 1. nr. 9.

¹⁰¹⁸ ÖStA AVA-FHKA AHK Ungarische Gedenkbücher Bd. 383. fol. 138v–139r.

¹⁰¹⁹ MNL GyMSM SL Lad. V et E. fasc. 5. nr. 212.

¹⁰²⁰ MNL GyMSM SL Sopron Város Kamarási Hivatalának iratai. Számadások 1537. 114. Uo. Lad. V et E. fasc. 3. nr. 121.

királynál, aki a Kamarához utalta az esetet.¹⁰²¹ Az ügy rendezése évekig húzódott, még 1540-ben is fizettek az 1537-es census jogcímén Weispriachnak és Pacsa Jánosnak, sőt, az ispán még 1545-ben is azt panaszolta a kamarának, hogy a város 1537-től adós neki rendes adójával, amely őt illeti.¹⁰²²

A soproni levéltárban több nyugta is fennmaradt, amelyeket Weispriach előző évi kapitányi zsoldja átvételekor állított ki (1540, 1543, 1545–1550). Keltezésük alapján Weispriach 1546-ig Kaboldon, ezt követően pedig Fraknóban tartotta rezidenciáját.¹⁰²³ Ezen felül több alkalommal értesülünk róla (először 1539-ben), hogy a város polgárai halakat küldtek neki.¹⁰²⁴ 1537-ben királya parancsára a soproni tanáccsal szembekerült Pacsa János johannita perjel, volt városplébános védelmére kellett kelnie.¹⁰²⁵ Kapitányként ő irányította a város török veszély miatti megerősítését, amelynek részét képezte a Szt. Mihály templom megerősítése és a cinteremben lévő kápolnák elbontása, amelyet a győri püspök beleegyezésével 1543-ban véghez is vitt.¹⁰²⁶ A városi bíraskodásba nem volt különösebb beleszólása, hivatalviselése alatt mindössze egy esetben került elő neve a bírósági jegyzőkönyvekben, akkor sem döntéshozóként.¹⁰²⁷ Ennek oka az, hogy a városkapitányi tisztség betöltése nem a városi önkormányzat kezében volt, hanem mindig a királyéban. A fentiek alapján érthetővé válik, hogy a források alapján miért tűnik úgy, hogy csak kevés beleszólása volt a város mindennapi életébe, amelyet Házi Jenő kissé leegyszerűsítve úgy fogalmazott meg, hogy a városkapitányok ebben az időben főleg arra ügyeltek, hogy éves tiszteletdíjukat a tanács rendben megfizesse.¹⁰²⁸ Rendszeresebb kapcsolatot lehet felfedezni a kapitány és az Udvar között, főleg Hartitsch idején, amikor Ferdinánd illetve az alsó-ausztriai kormányzék utasításokat adott neki a magyarországi háborúval kapcsolatban.¹⁰²⁹ Erre utalnak azok a számadáskönyvekben szereplő adatok, amelyek szerint a város többször postázta neki Kaboldba a Sopronba érkező hivatalos leveleket.¹⁰³⁰

¹⁰²¹ ÖStA AVA-FHKA AHK Ungarische Gedenkbücher Bd. 383. 138v–139r.

¹⁰²² MNL GyMSM SL Sopron Város Kamarási Hivatalának iratai. Számadások 1540. 57. Uo. Lad. V et E. fasc. 5. nr. 219.

¹⁰²³ MNL GyMSM SL Lad. V et E. fasc. 5. nr. 217. (1540), nr. 218. (1543), nr. 220. (1545), nr. 221. (1546), nr. 223. (1547), nr. 224. (1548), nr. 225 (1549) ill. fasc. 3. nr. 123. (1550).

¹⁰²⁴ MNL GyMSM SL Sopron Város Kamarási Hivatalának iratai. Számadások 1539. 101, 1540. 80, 1542. 51.

¹⁰²⁵ Kenyeres, 2006, 155.

¹⁰²⁶ ETE IV. 271–272.

¹⁰²⁷ Sopron bírósági jkv. I. 31.

¹⁰²⁸ Házi: Magyarnyelvű X.

¹⁰²⁹ A teljesség igénye nélkül: ÖStA HHStA UA AA Fasc. 3. Konv. B. fol. 85., Fasc. 4. Konv. C. fol. 6–8., 62., 101., Fasc. 5. Konv. B. 33–34., 69–61., 84.

¹⁰³⁰ MNL GyMSM SL Sopron Város Kamarási Hivatalának iratai. Számadások 1540. 86., 1542. 49–50., 1545. 92., 94.

Hartitsch és Weispriach ispánsága nem okozott Sopron megyében sem „Habsburg-elnyomást”, sem „elnémetesedést”.¹⁰³¹ Weispriachot a megye irányításában ugyanaz a megyei hivatalviselő nemesség segítette, mint elődeit.¹⁰³² Alispánja 1529–1531-ben salamonfai Gróf Bernát,¹⁰³³ 1531-ben Ládonyi Miklós,¹⁰³⁴ 1534-ben Kisfaludi Miklós,¹⁰³⁵ 1535–1536-ban káli Nagy Ambrus,¹⁰³⁶ 1537 májusában Nicki Ferenc,¹⁰³⁷ 1537–1538-ban ismét Ládonyi,¹⁰³⁸ 1540-ben ismét Nicki,¹⁰³⁹ 1545-ben pedig Kisfaludi Pál volt,¹⁰⁴⁰ csupa helyi magyar köznemes. Más szolgálait is ismerjük név szerint, pl.: David Windisch kaboldi várnagyot, a Dunarić fivérekét és a képviselőtében az országbíró előtt tiltakozó Vadasfalvi Dávidot.¹⁰⁴¹ Sopron megyében a bécsi udvarnak kiváló pozíciói voltak, emiatt sem volt szükség a hivatalviselő személyek körének cseréjére: a megye nyugati harmadát az 1491. évi pozsonyi békében a Habsburgoknak juttatott birtokok foglalták el, amelyeket adósságok és kifizetetlen szolgálatok fejében saját híveiknek zálogosítottak el. A zálogosurakat családi kapcsolataik a birodalomhoz kötötték, ha változás is állt be az alzálogos személyét illetően, mindössze annyi történt, hogy az Udvar egyik hívét felváltotta egy másik, természetesen a főherceg tudtával és engedélyével. A Habsburg-kézen lévő nyugati uradalmakat leszámítva pedig a porták számát tekintve Weispriach, majd Erasmus Teufel lánzséri uradalma volt az egyik legnagyobb a megyében a század közepén, csak a Nádasdy-birtokok múlták felül. Sopron városa is jelentős és intakt uradalmat mondhatott magáénak 114 portával, Ruszt pedig Mária királyné kezén volt.¹⁰⁴²

Soproni ispánsága alatt Weispriach erőteljes birtokszerzési politikát folytatott, de ez megkülönböztethető apjától és nagybátyjától, ugyanis jóval korlátozottabb földrajzi kereteken belül történt. 1539-ben megerősítette az apja kérésére 1504-ben kiállított királyi oklevelet Fraknó és Kabold birtokáról.¹⁰⁴³ 1539 elején a királyi csapatok által elfoglalt rohoncszalónaki uradalom ideiglenes igazgatását bízták rá, illetve tavasszal megkapta az onnan

¹⁰³¹ Ez a régebbi, a Habsburgok magyarországi uralmát erős kritikával kezelő szakirodalom véleménye volt. Belitzky János még Mátyás király esetében is „politikai balfogásnak” minősítette, hogy nem magyar származású ispánokat nevezett ki. Belitzky, 1937. 870.

¹⁰³² A késő középkori hivatalviselő nemességre Sopron megyében lásd: MVA 1458–1526. II. 231–242.

¹⁰³³ MNL OL P 430 1. tétel 1529. No. 6., 1531. No. 1.

¹⁰³⁴ MNL OL P 430 1. tétel 1531. No. 3–4.

¹⁰³⁵ MNL OL P 430 1. tétel 1534. No. 1., No. 9.

¹⁰³⁶ MNL OL P 430 1. tétel 1535. No. 5., 1536. No. 3.

¹⁰³⁷ MNL OL P 430 1. tétel 1537. No. 10.

¹⁰³⁸ MNL GyMSM SL Lad. XIX et T. fasc. 1. nr. 20, 22.

¹⁰³⁹ MNL OL P 430 1. tétel 1540. No. 5.

¹⁰⁴⁰ ETE IV. 415–416.

¹⁰⁴¹ MNL GyMSM SL Sopron Város Kamarási Hivatalának iratai. Számadások 1544. 58, 1545. 76; Pálffy–Pandžić–Tobler: Kroaten 164–165; MNL VaML Vasvár-Szombathelyi Székeskáptalan Hiteleshelyi Levéltára. Litteralia instrumenta. Fasc. 93. Nr. 3.

¹⁰⁴² Bariska, 2007/1. 36–42. Maksay, 1990. 661., 678–679.

¹⁰⁴³ MNL OL A 57 1. kötet 374–375. p; DF 248719.

beszedett királyi adókat is, hogy azzal fizessék ki a neki és nejének adományozott 6000 forintot. Nem sokáig kormányozhatta a kettős uradalmat, mert az Thurzó Elek országbíró ítélete révén rövid időn belül visszakerült a Baumkircher-örökösök, valamint Batthyány Ferenc és Kristóf kezébe.¹⁰⁴⁴ Ottléte alatt Hans szembekerült a Magyar Kamara adószedőivel, mivel nem hagyta, hogy beszedjék a neki kiutalt dikát. Emiatt Peregi Albert, a kamara elnöke panaszkodott is az uralkodónak, aki később felvilágosította, hogy mekkora összeg jár Weispriachnak, és csak az afölötti adóbevételt követelheti rajta.¹⁰⁴⁵ 1547-ben lejárt a soproni ispánság és a városkapitányság tízéves elzalogosítása, de minthogy az 1537-ben megállapított 1100 forintos zálogösszeget Ferdinánd nem tudta kifizetni, újra neki zálogosította el a tisztségeket.¹⁰⁴⁶ 1546-ban a király az addig Jakob von der Dürr által zálogolt fraknói uradalmat elzalogosította Erasmus Teufelnek. Fraknóra Weispriach is szemet vetett, és Ferdinánd szabad utat engedett neki, ha meg tud egyezni Teuffelrel. Ez meg is történt, így Hans a szerződés szerint élete tartamára zálogba vehette Fraknót.¹⁰⁴⁷ Ezzel párhuzamosan Ferdinánd megengedte neki a kismartoni uradalom kiváltását is, utóbbi azonban csak az akkori zálogbirtokos, Moritz von Fürst halála után, 1554-re sikerült.¹⁰⁴⁸ 1547-ben rövid időre ő lett a kőszegi uradalom zálogbirtokosa is, mivel pénzt kölcsönzött az Udvarnak, hogy ki tudják váltani az oszmán előrenyomulás miatt stratégiai fontossá vált Komáromot Weispriach unokaöccsének, Wolf Dietrich von Hartitschnak a zálogkezeléséből. Habár úgy tűnt, hosszú távon tervez Kőszeggel, 1550-ben mégis átadta vejének, Christoph Teufelnek, aki már korábban is Weispriach adminisztrátora volt itt.¹⁰⁴⁹ A kőszegi zálogbirtokosság már Jurisics Miklós idejében együtt járt a borsmonostori apátság protektorságával, amely az apátság jövedelmeinek egy részére is feljogosította.¹⁰⁵⁰ Emellé a király további 100 forint évdíjat adományozott Lónyai Borbála unokaöccsének, Kristófnak nevelésére, megígérve azt is, hogy ha Kristóf belép a ciszterci rendbe, ki fogja nevezni borsmonostori apáttá.¹⁰⁵¹ 1546-ban Weispriach megvette az Alsó-Ausztriában található és nem sokkal korábban konfiskált guntersdorfi uradalmat, amelyet legkésőbb 1557-ben a Teufel fivéreknek engedett át.¹⁰⁵² Mint látható, az 1550-es évek elején

¹⁰⁴⁴ MNL OL A 57 1. kötet 366–368. p; MNL OL E 21 1546.03.20; Zimányi, 1968. 15–16.

¹⁰⁴⁵ MNL OL E 21 1540.06.30.

¹⁰⁴⁶ ÖStA HHStA AUR 1547. II. 17.

¹⁰⁴⁷ ÖStA HHStA AUR 1546. I. 27; Kenyeres: Gedenkbücher 257; ÖStA AVA-FHKA AHK NÖHA F-12/A 129v. Erasmus öccse, Christoph a következő évben vette feleségül Weispriach lányát, Susannát. Glatzl, 1950. 16.

¹⁰⁴⁸ ÖStA AVA-FHKA AHK Gedenkbücher (Die österreichische Reihe) Bd. 61. fol. 119rv, Bd. 72. fol. 130rv.

¹⁰⁴⁹ Gmoser, 2002. 141–145.

¹⁰⁵⁰ ÖStA HHStA AUR 1530. VI. 28. Ugyanez igaz volt Jurisics utódaira is: ETE V. 387–388.

¹⁰⁵¹ Uo. 312–313.

¹⁰⁵² ÖStA AVA-FHKA AHK NÖHA G-70 fol. 34r; Jeitler, 2008. 83–84. Az uradalom egyes részei a Hardegg grófok hűbérurasága alá tartoztak, ezeknek az átruházására már 1555-ben sor került. NÖLA HA Seefeld Hardegger Urk. 861.

megfordult a korábbi birtokszerzési trend, innentől kezdve Weispriachnak már csak Kismarton jelentett jelentősebb új birtokszerzést, korábbi szerzeményeitől sorra megvált, igaz nagyobb részüket családtagjainak adta. Ez lett a sorsa az ősi salzburgi hűbértokoknak is, amely vejéhez, Maximilian von Polheimhez került.¹⁰⁵³ Véleményem szerint ennek hátterében az állt, hogy az öregedő bárónak nem volt fiúgyermek, és már nem is remélte, hogy lesz, hiszen 1555-ben már nagypapakorba lépett.¹⁰⁵⁴

Weispriach részt vett Ferdinánd Buda elfoglalását célzó hadjáratai egyikében. Egy Ivan Dominković nevű horvát ugyanis egy 1570-ben kelt kérvényében azt írta, hogy Székesfehérvárott 6 lóval szolgált Weispriach alatt.¹⁰⁵⁵

Vagyonát és befolyását növelte, hogy földesúrként Weispriach bérelte birtokainak tizedjövedelmeit, de többször előfordult, hogy nem fizette ki a káptalannak járó negyedét. A káptalan emiatt 1529-ben az alsó-ausztriai kamarához fordult, 1540-ben pedig a pozsonyi káptalan meg is idézte a helytartó bírósága elé.¹⁰⁵⁶ A tizedbérlet már a késő középkorban is elterjedt volt (gondoljunk csak a Szentgyörgyi-Baziniak Pozsony és Moson megyei bérléteire), de a 16. században hatalmas jövedelmekre lehetett szert tenni általa, bár ez elsősorban attól függött, hogy az egyházi tulajdonosok mekkora kedvezmény adására voltak hajlandók, tekintettel a gyakori háborús veszedelmekre.¹⁰⁵⁷

A birtokszerzésekről és zálogügyletekről szóló források mellett Weispriachról Istvánffy is megemlékezik, igaz csupán két alkalommal. Ezek mégis fontos adalékok, amelyekről más forrás eddig nem került elő. A korábbi hír az 1552. évi egri diadalhoz kapcsolódik. Miután az oszmán had elvonult, az egriek négy követet küldtek a királyhoz a győzelem hírével, no meg az ezt bizonyító díszes török zászlóval. A küldöttek, miután átadták a jó hírt, gazdag ajándékokat kaptak Ferdinándtól és Móric szász hercegtől, Hans von Weispriach pedig,

¹⁰⁵³ 1553-ban fordult átruházási kérelmével az érsekhez. ÖStA HHStA AUR 1553. II. 18. A kérést teljesítették, 1616-ig a Polheimek voltak a hűbértokosok. SLA-OU 1616 IX 08. A fentiek fényében megkérdőjelezhető August Ernst állítása, miszerint Hans csillaga I. Ferdinánd halálakor kezdett leáldozni. Ernst, 1963. 18. A lungau hűbértokokat Hans birtokigazgatók (*Amtsmann und Lehensrichter*) segítségével irányította. Közülük egyelőre csak Peter am Stain nevét ismerjük. StLA AUR 1551-01-03

¹⁰⁵⁴ Bár esély lett volna rá, hiszen első felesége halála (1550 után, ETE V. 312–313.) után vejének húgát, Barbara Teufelt vezette oltár elé. Glatzl, 1950. 12. 1555 nyarán már házasok voltak. NÖLA HA Seefeld Hardegger Urk. 861. A kismartoni plébániatemplomban található Weispriach 1555-ben csecsemőkorban meghalt unokájának, Elisabeth von Polheimnek a sírja. ALB II. 416. A vonatkozó rész Josef Karl Homma és Rudolf Brandlhofer munkája.

¹⁰⁵⁵ Pálffy–Pandžić–Tobler: Kroatien 174., 189–190. Mivel Dominković évtizedekkel az események után írta le ezt az adatot, nem lehet pontosan megállapítani, hogy mikor állt Weispriach szolgálatában, mindössze annyi bizonyos, hogy a schmalkaldeni háború előtt. Két időszak valószínűsíthető, az egyik 1527–1530, a másik 1540–1543, egyébként Ferdinánd erői nem nagyon voltak jelen a középkori magyar koronázóváros környékén. Vö.: Pálffy, 2016. 94. Talán az 1540–1542 közötti időszak a legvalószínűbb, mert Dominković említi, hogy Fehérvár után járt Buda és Pest előtt is.

¹⁰⁵⁶ ÖStA AVA-FHKA AHK HFU RN 1. Konv. 1529. fol. 12; Győri kpt. reg. 30., 92–93. sz.

¹⁰⁵⁷ Csermelyi, 2019/1. 53; Pálffy, 2016. 243; Kenyeres, 2008. 403–404.

minthogy pénz akkor nem volt nála, a nyakában hordott aranyláncát vágta négyfelé, és adta nekik jutalomképp. A másik értesülés szerint 1556-ban tanácsadóként részt vett Ferdinánd főherceg dél-dunántúli hadjáratában.¹⁰⁵⁸

1550-ben Erasmus Teufel 1100 forintért magához váltotta Weispriach tisztségeit.¹⁰⁵⁹ Lemondása után Weispriach már csak alkalmi feladatok elvégzését vállalta. 1552-ben a török hadjárat idején harmadmagával nagyszombati hadbiztos volt, feladatuk elsősorban a felmentő sereg toborzása, erősítés küldése Szolnokra és Egerbe, illetve együttműködni a környéken található többi alakulattal (Balassa János, Thurzó Ferenc nyitrai püspök).¹⁰⁶⁰ 1560-ban kamarai biztosként vejével, Christoph Teuffel és Ulrich Schärffenberggel végezték Kőszeg felülvizsgálatát. Egy évvel később levélben kelt Forintos Mátyás kőszegi szenátor védelmére, akit irigyei boszorkánysággal vádoltak meg a városi bíróság előtt. Weispriach, még saját kőszegi zálogbirtokossága idejéből ismerhette Forintost, de fontos tudni, hogy a báró sáfárja, Pálfi Mihály kérelmezte uránál a közbenjárást. Pálfi sógorságban állt Forintossal, és egy korábbi perében a szenátor őt támogatta. Hans tehát levelet írt az akkori zálogos úrnak, ifj. Jurisics Miklósnak, amelyben arra kérte, hogy kényszerítse törvényes eljárásra a várost, mivel a nyolcvanéves vádlottat kínvallatásnak vetették alá. Többek közt ennek a levélnek köszönhető, hogy Forintos át tudta tenni perét Bécs város bírósága elé, ahol később felmentő ítélet született.¹⁰⁶¹ 1564-ben annak a magyar-német vegyes bizottságnak volt a tagja, amelyet a Choron János és Oláh-Császár Miklós közti határviszályok miatt rendeltek ki.¹⁰⁶²

A fraknoi és a kismartoni uradalom népe korántsem volt elégedett Weispriachhal, mivel nem tartotta be a kismartoniak kiváltságait, robotoltatta őket, növelni akarta a boradót, zsidókat telepített le az uradalomba, akiket kivont a város bírósági hatalma alól, saját bíráiik fellebbviteli fórumául az úriszéket jelölve meg, illetve a katolikus horvátokat is megfosztotta hagyományos vallásgyakorlatuktól, mivel evangélikus volt. Ezekben a vádakban persze volt egy nagy adag részrehajlás és torzítás is, a kismartoni zsidó közösség már Weispriach előtt létezett, csak kisebb létszámban.¹⁰⁶³ Másrészt viszont letelepítette a birtokaira érkezett horvát

¹⁰⁵⁸ Istvánffy I/2. 222., 246. A hadjáratról legutóbb: B. Szabó, 2016/2. 45–46.

¹⁰⁵⁹ ÖStA HHStA AUR 1550. V. 30.

¹⁰⁶⁰ Még soproni kapitányként kapott parancsot 1550 márciusában, hogy Kőszegre menjen az uradalom lakosságának panaszait meghallgatandó. MNL VaML KFL Kőszeg város tanácsának iratai. Acta Miscellanea 1550. március 22., Bécs; ÖStA AVA-FHKA AHK Gedenkbücher (Die österreichische Reihe) Bd. 68. fol. 230rv; HM HIM Hadtörténelmi Levéltár VII 221. (A török hódoltság és a török elleni háborúk iratai) 1552/18.

¹⁰⁶¹ Bariska, 2007/1. 97; MNL VaML KFL Kőszeg város tanácsának iratai. Acta Miscellanea 1560. szeptember 3. ill. 1561. július 31., h. n. Pálfi és Forintos rokonságát Suhajda Lajos regesztája alapján egy azóta lappangó 1559 elején, Kőszegen kelt jelentés igazolja. A regeszta megtalálható a Kőszegi Fiókleveletárban (MNL VaML KFL Kőszeg város levéltárának segédletei. Suhajda Lajos levéltári regesztái).

¹⁰⁶² MNL OL P 184 Ser. IV. (Vegyes iratok) 2. tétel No. 5.

¹⁰⁶³ Bariska, 2007/1. 68–69; Kroyer, 1954. 70.

menekülteket, a nemesi származásúakat szolgálatába is fogadta. 1561-ban az elszegényedett, épp ezért apjukkal együtt jobbágytelekre kényszerült Petar és Gallus Dunarićnak adott örökíthető birtokokat Trausdorfban, amelyeket felmentett a földesúri adó alól.¹⁰⁶⁴ Hasonlóan járt el pl.: Pavel Pinićtyel, Jakov Kisenavićtyel, Stjepan Feršinnel, Luka Panianićtyal és Simon Juraserićtyel, akik ugyanúgy szegény menekült horvát kisenemesek voltak. Kisenavić Zillingtalban, Juraserić Nagyhöflányban kapott birtokot.¹⁰⁶⁵ Ismerjük annak a névtelen asszonynak az esetét is, akit még Lánzsér uraként a férjével együtt szolgálatába fogadott, majd 1559-ben levelet írt az érdekében Oláh-Császár Miklóshoz.¹⁰⁶⁶ Ugyanabban az évben fontos szabályrendeletet bocsátott ki a fraknói uradalom részére igazgatási, büntető- és árvaügyekben. Fraknói zálogurasága idején került át a Fertő-tón a pomogyi átjáró a szomszédos Nádasdy-uradalomhoz. Weispriach nem lehetett teljesen tehetségtelen gazdasági kérdésekben, 1552-ben száz marha vámmentes ausztriai exportjára kapott engedélyt a királytól. Stessel József szerint 1567-ben országos árusítási privilégiumot nyert két uradalmának boraira nézve. 1557-ben előbb a fraknói uradalomhoz tartozó Tormafalu, majd 1561-ben a Kismartonhoz tartozó Oka kapott szőlőgazdálkodási rendtartást. A kismartoni uradalomban 1558-ban salétromfőzés is folyt, amelyhez a szomszéd uradalmakból hozatott fát. A salétrom a lőpor egyik alapanyaga, a katonaság részéről pedig mindig volt megfelelő felvevőpiac. Weispriach vadasparkokat is létesített, erről kaphatta nevét a Fraknóhoz közeli láp (Tiergarten), de volt egy másik a kismartoni uradalomban, Szentgyörgy és Donnerskirchen között. A fraknói uradalomban lévő majorsági gazdálkodás is az ő idejében fejlődött ki teljesen, ezért is volt szüksége rá, hogy emelje a robotterheket. A lakosság panaszai eredményeképp, miután pártfogója, I. Ferdinánd meghalt, fia, Miksa 1569-ben kamarai bizottságot küldött a Weispriach-uradalmakba, amely szabályozta zálogbirtokosi jogkörét.¹⁰⁶⁷ 1568-ban részt vett a borostyánkői uradalom határvitáinak kivizsgálására kiküldött bizottságban.¹⁰⁶⁸ 1569-ben Christoph Teuffellel és Pető

¹⁰⁶⁴ Pálffy–Pandžić–Tobler: Kroatien 164–165. A felmentés csak addig volt érvényes, ameddig a Weispriachok tartották kézben a kismartoni uradalmat. 1572-ben a Dunarić fivéreknek I. Miksa királyhoz kellett fordulniuk, kérve, hogy csupán kis terhet rakjon a birtokra. Uo. 196–197. Ekkor fennállt az a veszély, hogy az uradalom visszaveszi Gallustól és Petar fiától, Mihaeltól a birtokot. Uo. 197–198., 204–205.

¹⁰⁶⁵ Uo. 210–212.

¹⁰⁶⁶ MNL OL P 184 Ser. II. (Oláhcsászár Miklós iratai) 3. tétel No. 19. Köszönöm Orsós Juliannának a jelzetet.

¹⁰⁶⁷ Révész, 1883. 64; Stessel, 1889. 309. A borásításra nézve tévesen 1467-et írt. Pomogyi átjáró: ÖStA AVA-FHKA AHK HFU RN. 59. Konv. 1592. október fol. 961–967. Marhakivitel: ÖStA AVA-FHKA AHK Gedenkbücher (Die österreichische Reihe) Bd. 68. fol. 379 v. A magyarországi élőállat iránti kereslet a tőlünk nyugatra lévő területek népességnövekedése miatt a 16. században folyamatosan nőtt. Pálffy, 2016. 219. Szőlőgazdálkodás: Dominkovits, 2012/2. 47. Salétromfőzés: ÖStA AVA-FHKA AHK HFU r. Nr. 7. Konv. 1558. május fol. 7; ALB III/3. 853. Itt nem a mai értelemben vett állatkertre vagy vadasparkra kell gondolni, hanem egy nagyobb, elkülönített területre, amelyet meghagytak a vadállatok élőhelyének, ahol a földesúr vadászhat. A kismartoni uradalom vadasparkjára Kroyer, 1954. 86. A majorsági gazdálkodás kifejlődése: Zimányi, 1972. 13–15.

¹⁰⁶⁸ Prickler, 1960. 45.

Jánossal együtt a Kanizsai Orsolya és ifj. Jurisics Miklós, illetve a Choron János és ifj. Jurisics Miklós közti birtokhatárhatár-problémák orvoslásán fáradozott.¹⁰⁶⁹ Ugyanebben az évben kiújult a viszály Christoph von Königsberg borostyánkői zálogbirtokos és Batthyány Boldizsár között. Az akkor kiküldött vegyes bizottságnak Weispriach eredetileg nem volt a tagja, csak azután, hogy Christoph Teufel visszalépett. Ám hamarosan testi gyengeségre hivatkozva maga is lemondott.¹⁰⁷⁰ 1570-ben félárván maradt unokája, Hans Cyriak von Polheim gyámjai közt találjuk.¹⁰⁷¹ Hans von Weispriach 1571. május 5-én halt meg. Ezután rögtön megindultak a tárgyalások a fraknói és a kismartoni uradalmak visszaváltásáról, amelyeket Weispriach lányai végül a következő évben adtak át Miksa kapitányának, Hannibal von Zinzendorfnek.¹⁰⁷²

Weispriachot a kamarai vizsgálat folyamányaképp olyasvalakinek szokták beállítani, aki könnyörtelenül kizsákmányolta a fennhatósága alá tartozó birtokokat, ugyanakkor túlzás lenne azt mondani, hogy minden téren megnehezítette jobbágysági életét, az uradalom ugyanis nem tiltotta meg az alattvalóknak a földesúri erdőkből való fakitermelést, és a szőlőbérletek díja is kedvező volt. Azt is észre kell venni, hogy az uralkodó parancsára ezek a „kisemmizett” birtokok fizették ki ama 77.461 forintos zálogösszeg kb. 40%-át, amely valójában Miksa feladata lett volna.¹⁰⁷³ A Weispriach-korszak után következő Habsburg-korszakban (ti. amikor Fraknó és Kismarton uradalma Károly, majd Ernő főhercegek apanázsirtoka volt) a két uradalom jelentős szerepet vállalt a főhercegek udvarának ellátásában.¹⁰⁷⁴ Ez szintén nem azt támasztja alá, hogy Hans von Weispriach teljesen kizsigerelte az uradalmakat. Azt sem szabad elfelejteni, hogy 1569 körül egymás után több, nem Weispriach-érdekeltségű nyugat-magyarországi záloguradalom kamarai felülvizsgálata is lezajlott, tehát nem kimondottan Hans visszaélései váltották azt ki, hanem az udvari politika változása.¹⁰⁷⁵

A Weispriachokat nem vette körbe olyan megszépítő emlékezet, mint Andreas Baumkirchert vagy Ulrich von Grafenecket. Részben ez lehet az ő hibájuk, pl.: Lánzsér esetében, ahol leginkább az általuk viselt *Fehde* miatt emlékeznek rájuk. Kismarton és Fraknó esetében mindenképp a későbbi Esterházy-kultusz volt a döntő tényező, velük ellentétben Hans

¹⁰⁶⁹ MNL OL P 1314 No. 51987.

¹⁰⁷⁰ Prickler, 1960. 46.

¹⁰⁷¹ ÖStA HHStA AUR 1570. X. 28.

¹⁰⁷² Khevenhüller Tagebuch 62; Prickler, L, 1998. XXXVI. Prickler május 11-ére tette Weispriach halálát, de a Khevenhüller napló szerint ekkor már egy napja megérkezett hozzájuk „öreg rokonuk” halálhíre.

¹⁰⁷³ Zimányi, 1972. 15; Bariska, 2007/1. 79–80. A Weispriachról, evangélikussága miatt nagyon rossz véleménnyel lévő Martin Meršić szerint egyenesen rablógazdálkodást folytatott. Meršić, 1963. 19. Kroyer sincs jó véleménnyel róla, de inkább a hanyagságát érzékelteti. Kroyer, 1954. 73–76.

¹⁰⁷⁴ Pálffy, 2016. 235.

¹⁰⁷⁵ I. Miksa már 1565-ben parancsot adott Weispriachnak, hogy küldjön másolatot a kismartoni urbárium utolsó három évben kelt bejegyzéseiről. Magának Hansnak is szándékában állt változtatni az úrbéres terheken. ÖStA AVA-FHKA AHK VDA Urbare 1196. fol. 70v–71v.

von Weispriach nem vitt véghez olyan tetteket, amelyek miatt egy kismartoni utcanévnél többet kaphatott volna. Köszeget csak rövid ideig birtokolta és furcsa módon még Kaboldon sem figyelhető meg kiemelt figyelem a Weispriachok irányába. Ez talán a túl sok őket követő földbirtokos személyének tudható be.

ÖRÖKÖSÖDÉSI KRÍZISEK ÉS MEGOLDÁSAIK

Minden középkori nemesi család életében kiemelt figyelem jut az örökösödés, mint problémaforrás megnyugtató rendezésére. Úgy is mondhatjuk, hogy az örökhagyó (általában az apa, de más férfi családtag is lehet) halála minden esetben magában rejti a viszály lehetőségét. Ez szerencsésebb esetben lezárul az örökösök közti gyors megegyezéssel, máskor hosszú pereskedés, a szomszéd birtokosok hatalmaskodásai, valós vagy vélt jogigényeik érvényesítésére tett kísérletek, illetve uralkodói beavatkozás következik, amelyek jobb esetben csupán egy időre megakasztják a birtokgyarapítást, rosszabb esetben elszegényítik az örökösöket, így azoknak meg kell kezdeniük a birtokállomány elidegenítését, de a legrosszabb eset is bekövetkezhet, a birtokok elvesztése. A most vizsgált három család magyarországi története során meglehetősen gyakoriak voltak az örökösödési krízisek, az alábbi fejezetben e válságok, illetve a kezelésére tett kísérletek bemutatása következik. Ahogy minden egyes szituáció más és más körülmények között játszódott le, úgy a megoldási eszköztár is változott. Sikeres válságkezelésnek azt lehet mondani, amikor az örökösök elkerülik a kismimmizést, akár a birtokállomány megtartásával, akár illő kárpótlás megszerzésével.

Az alábbiakban négy hosszabb-rövidebb esettanulmány bemutatására fog sor kerülni. A Grafenecek esete a legszerencsétlenebb, ők alig tudtak ellenállást felmutatni a birtokaikra törő hatalmasságok ellen és végül minimális kárpótlással kellett beérniük. A Baumkircher-örökösök csaknem fél évszázadig álltak ellent, olykor az erőszaktól sem riadva vissza, de többé-kevésbé mindvégig megmaradva a magyar jog diktálta kereteken belül. A Weispriachok Lánzsér védelmében szintén kitartók voltak, de a magyar jogi kereteket átlépve egy germán jogból ismert jogintézményt, a *Fehdét* is alkalmazták. Fraknó és Kismarton visszaváltásának idején már nem jártak, nem járhattak el így, azokat az uradalmakat viszonylag rövid idő alatt feladták, de csak a jelentősen megemelkedett zálogösszeg visszafizetése fejében.

A Grafenecek kiszorulása Magyarországról

Örökösödési válság kirobbanásához nem volt szükség feltétlenül a család fiágon való kihalására. Amikor Ulrich von Grafeneck 1487-ben életét vesztette a schottwieni ostrom során, három kiskorú fiút és egy leánygyermeket hagyott hátra maga után, ugyanis Elisabeth von

Perneggel kötött első házasságából származó felnőtt gyermekei ekkorra már meghaltak, Wolf 1477 és 1483 között, Margarethe pedig 1480 előtt.¹⁰⁷⁶ Második felesége Katharina von Pottendorf három fiúval, Hansszal, Andreasszal és Ulrichkal, valamint egy leánnyal, Elisabethtel ajándékozta meg. Ulrich halála után özvegyének komoly károkat kellett elszenvednie Mátyás királytól, 1504-ben az ifjabb Ulrich 50 ezer forint kárigényt említ. Ez nem a véletlen műve, Albert szász herceg 1487. október 7-i szándéka, miszerint a Grafeneck-várat meg kell védeni, arra utal, hogy az özvegy átállt a császár oldalára.¹⁰⁷⁷ Ennek következtében az Ulrichnak adományozott Kismartont sem kapták meg, miután Siebenhirter lemondott róla, sőt, Mátyás az addigi birtokaikat is szépen lassan elvette, 1489-ben Bruck an der Leitha zálogbirtokát, legkésőbb 1490-ben Lánzsért. Utóbbit előbb Wilhelm Baumkircher szállta meg, majd a király parancsára 1490 márciusában átadta Pogány Péternek.¹⁰⁷⁸ A pozsonyi békekötés idején Grafeneckék mindössze a szarvkői és seibersdorfi uradalommal bírtak, de ekkor jó esély volt arra, hogy azt is elveszítsék, hiszen III. Frigyesről tudjuk, hogy a nyugat-magyarországi uradalmak tekintetében a legritkább esetben volt hajlandó a kompromisszumra, saját uralkodói jogainak korlátozásába, márpedig Ulrich von Grafeneck nem tőle kapta meg a várat. Ehhez hozzájárult Miksa főherceg ígérete a hozzá pártolt Kanizsai László igényeinek támogatásáról. Véleményem szerint, bár ezt forrásokkal nehéz alátámasztani, két körülmény segítette meg a családot. Egyrészt az örökösök kiskorúsága, amelyre Scharfeneck visszaadásának előírásakor utaltak. Habár azt a várat végül nem kapták vissza, és elképzelhető, hogy Miksa főherceg inkább megvásárolta a Grafeneckek birtokjogát, a békeszövegből itt és a Pottendorf-lány esetében kitűnik az árvákkal szembeni kíméletesebb bánásmód. A másik körülmény pedig az volt, hogy bár a béke II. Ulászlóval kapcsolatban egyértelmű és szigorú volt, egyes zsoldosvezérekkel szemben már lehetővé tett kompromisszumokat, akár a császár kárára is. Ilyen volt Wilhelm Baumkircher, aki megkapta Rohoncot, a fogságba vetett Lichtenstein gróf, akinek vissza kellett adni a várait, Georg von Gilleis kapcsán bírói tárgyalást, vagy Székely Jakab, akinek az igényeivel kapcsolatban pedig döntőbíráskodást írtak elő. Egyfajta szolidaritás működhetett tehát a tárgyalódelegáció egymást ismerő tagjai között, amely lehetővé tehetette akár azt is, hogy a császár később ne fossza meg a Grafeneckeket Szarvkőtől. Meglehet az is a

¹⁰⁷⁶ Haller-Reiffenstein, 1992. 147. Unrest közlése alapján a háborúban lőtték le őt is, mint később édesapját, azonban a folyamatos hadiállapot miatt ez nem visz közelebb Wolf halálának időpontjához. Unrest 175.

¹⁰⁷⁷ Stower, 1882. 47. Albert szász herceg 1487. augusztusától kezdve az év végéig az örökös tartományokban Mátyás ellen küzdő „birodalmi sereg” (valójában a saját pénzén felfogadott zsoldoshad) vezére. Uo. passim; Fraknoi, 1914. 24–26.

¹⁰⁷⁸ DL 103975. Kanizsai László a régi családi birtokot, Szarvkőt akarta visszaszerezni: Péterfi, 2016. 446.

segítségükre volt, hogy Szarvkőt nem nevezték meg az 1463. évi békében, tehát a magyar fél kifogásolhatta a mostani szerződésbe való bevételt.¹⁰⁷⁹

A Grafeneck-örökösök ezt követően Ausztriában keresték a boldogulást. 1494-ben Andreas már johannita lovagként tűnik fel, ugyanebben az évben Hansszal együtt a mailbergi uradalom zálogbirtokába jutott. 1495-ben I. Miksa fogságba vetette a még mindig kiskorú Ulrichot, kiváltásáért fivéreinek 10 ezer forintos kölcsönt kellett felvenniük unokafivéreiktől, Ludwig, Wolfgang és Sixtus von Grafenecktól. 1499-ben eladták apjuk bécsújhelyi házáat. Ekkor már Ulrich is nagykorúnak számított. 1503-ban Andreas már nem élt, Elisabethet viszont férjhez adták Christoph von Toplhoz. Az 1000 forint hozomány, bár nem volt kis összeg, apjuk egykori gazdagságát mégsem közelítette meg. 1504-ben a fivérek közül már csak Ulrich élt, aki szintén be kívánt lépni a johannita rendbe, ezért legtöbb vagyonát, de főképp igényeit eladta rokonának, Veit von Fürst tübingeni jogászdoktornak. Az igényelt birtokok listáját igencsak hosszúra nyújtotta, ugyanis anyai örökség címén olyan egykori Pottendorf-területeket (Ebenfurth, Feistritz, Kirchschlag, Pottendorf, Zistersdorf) is magának követelt, amelyeket Georg von Pottendorf végrendeletében a női öröklés kizárásával III. Frigyesre hagyott, továbbá felsorolta Lánzsért, amely ekkor Mrakeš-birtok és Weispriach-zálogbirtok volt, behajtatlan követeléseket és adósleveleket, a Sigmund Schneitpecknek elzálogosított Wagram falut, illetve Pogány Péter pozsonyi ispán hagyatékának rá eső részét. Lampel feltételezése alapján Veit von Fürst és Grafeneck üzletelése mögött tulajdonképp nem a kettejük közti rokonság volt a legfőbb hajtóerő, hanem I. Miksa szándéka, aki a Grafeneck-birtokok megvásárlásával kívánta szorosabbra fűzni az elfoglalt Nyugat-Magyarország és Ausztria közötti szálakat. Mailbergről ellenben itt nem esett szó, csak Ulrich 1507-ben kelt végrendeletében, amelyben nővérét, Elisabethet tette meg örökösévé, aki öccse halála után át is vette Mailberget. Az ő halálával 1543-ban kihalt a Grafeneck család osztrák-magyar ága, de a svábföldi egészen a 18. századig fennmaradt, s 1544-ben megkapták az Ulrich által megszerzett bárói rangot.¹⁰⁸⁰

A Baumkircher-örökség

A rohonc-szalónaki kettős uradalom, amely egyike volt a legtekintélyesebb Vas megyei uradalmaknak a 16. század elején bizonytalan helyzetbe került. Valamikor 1501. április 10. előtt ugyanis meghalt Georg Baumkircher szalónaki báró, s vele fiágon kihalt a Baumkircherek krajnai-magyarországi ága. Legközelebbi élő rokonai nővére, Martha fiai, Caspar és Balthasar von Stubenberg, valamint fivérének, az 1492-ben elhunyt Wilhelmnek a lánya, Barbara

¹⁰⁷⁹ Firnhaber: Beitr. 409–410; Békeszerződések 242–265.

¹⁰⁸⁰ Haller-Reiffenstein, 1992. 147–150. Bariska, 2007/1. 39; Lampel, 1900. 94. Pottendorf végrendelete: ÖStA HHStA AUR 1482. XI. 21; Lampel, 1998. 97. Az 1504. évi jogátruházási szerződés: Uo. 109–110.

számított. Előbbiek a szlavóniai Császárvár uradalmát örökölték, Barbara pedig a Vas megyei birtokokat. Azonban az öröklés elé mindkét esetben akadályok gördültek. Császárvárat az Erdődiek is meg akarták szerezni. Bakóc Tamás ugyanis szemet vetett a zsíros örökségre, amely a Baumkircherek várható kihalásával gazdátlanul fog maradni. Ezért jó viszonyt ápolt Wilhelmmel és Georggal, kölcsönöket adott nekik és átengedett bizonyos, győri püspökként hozzá tartozó tizedjövedelmeket. Mint már szó volt róla, Wilhelm halála után Bakóc segített Georgnak annak elintézésében, hogy Szalónakot kizárólagosan birtokában tarthassa, hiszen bátyja halála után unokahúga igényt nyújthatott volna be, arról nem beszélve, hogy az előbb említett Stubenbergeket is Andreas Baumkircher leszármazottai voltak. A segítség ára az volt, hogy Baumkircher még 1492 júliusában 50 ezer forint értékben elzálogosította Császárvárat a püspöknek és rokonságának, sajátjai közül pedig Balthasarnak és Barbarának. Az egyezés úgy rendelkezett, hogy a vár Georg birtokában marad élete végéig, a zálogösszeg csak halála után válik kifizetendővé. Bakóc biztosan jobban örült volna, ha csak az Erdődieket jelölték volna meg kedvezményezettként, de szalónaki és rohongi örökrészüket kárpótlásaképp Baumkircher unokaöccsét és unokahúgát is fel kellett sorolni.¹⁰⁸¹ A győri püspök e *fassio* alapján 1493. május 4-én saját magának és felsorolt rokonainak adományoztatta a birtokokban rejlő királyi jogot, vagyis magszakadás és háramlás esetén még Balthasar és Borbála ellenében is kedvezményezetté váltak. Mint zálogbirtokost, még ugyanabban az évben birtokba is iktatták. Bakóc ezután féltékenyen figyelte e birtokok sorsát és már Baumkircher életében is fellépett, ha veszélyben érezte szerzeményeit.¹⁰⁸²

Georg halála után azonnal kitört az örökösödési viszály a felek között, mivel a Stubenberg-fivérek elfoglalták Császárvárat, miközben Szalónak Barbara kezén maradt. A Baumkircher-örökösök között ekkoriban nagyon erős volt a Stubenberg-jelenlét: a két unokaöccsön kívül Georg özvegye és Barbara első férje is ebből a családból került ki. A Stubenberg rokonság együtt is működött a per kezdetén, 1501 júliusában Andreasnak, Balthasarnak és Casparnak hűségesküt kellett volna tenniük Szalónakon II. Ulászlónak, de ezalól Caspar betegsége miatt kimentették magukat. Nem valószínű, hogy ebben trükközést kell látnunk, ugyanis Barbara édesanyja letette az esküt, miszerint az esetlegesen reá szálló Baumkircher-birtokok után

¹⁰⁸¹ Kropf–Lehner, 2013. 24; Fraknoi, 1889. 60; DL 101111. A Bakóc-féle örökségvadászatra, azzal a megjegyzéssel, hogy Monyorókerék Ellerbach Jánosé volt: Ágoston, 1913. 135; ÖStA HHStA FA Erdődy Urk. 11109; DL 46191.

¹⁰⁸² Fraknoi, 1888. 109. Vö.: ÖStA HHStA FA Erdődy Urk. 11119. és 11120. 1495. december 29-én Bakóc Tamás eltiltotta Baumkircher Györgyöt birtokai elidegenítésétől. Az oklevél kivonata: ÖStA HHStA FA Erdődy Kt. 131. (Alte Archivrepertoria) Lad. 65. Fasc. 1. usque 5. Acta Domini Császárvár ab anno 1270. usque 1619. Lad. 65. Fasc. 1. Nro. 20. Georg Baumkircher és Bakóc között is voltak súrlódások, 1494-ben előbbi hatalmasul elfoglalta a püspök bogáti és köveskúti birtokait, de a következő évre visszaadta. RPRH 174; 2511. sz.

őfelsége engedelmes alattvalója lesz. Ez azt látszik bizonyítani, hogy Georg Baumkircher halála után nem volt Budán eldöntött tény az örökösök kisémmizése és a birtokállomány felszabdalása.¹⁰⁸³ 1502-ben a Stubenbergeek Császárvárra vonatkozó okleveleket szereztek Barbara második férjétől.¹⁰⁸⁴ Jellemző módon mindenki, akinek a korábbi fél évszázadra vonatkozóan köze volt egyes birtokrészekhez (pl.: zagorjei Vitovec György és Újlaki Lőrinc Császárvárnál, az óvári uradalom esetében pedig Sibrik László), beleavatkozott a perekbe.¹⁰⁸⁵ A Baumkircher örökösök ügye nem állt túl jól. 1501 júniusának végén az óvári birtokokat már a nádori és a káptalani ember megfélemlítésével védelmezték.¹⁰⁸⁶ A királyi udvar, amely a háramlás jogán szintén érdekeltté vált az uradalmak megszerzésében Thurzó Péter palotást küldte ki, de a Stubenbergeek azzal érveltek, hogy jogosan tartják kezükön a Baumkircher-birtokokat, amelyet be is fognak bizonyítani, de okleveleiket nem volt hajlandó elfogadni a bíróság augusztusban, mivel csak egyszerű átírások (*simplicia transsumpta*) voltak. Ekkor Wilhelm Baumkircher özvegye és lánya mentették a menthetőt és egy év haladékat kértek, hogy jobb bizonyítékokat találjanak.¹⁰⁸⁷ Bakóc Barbarával és Polheimmel meg tudott állapotodni, de Balthasar és Caspar von Stubenberggel nem sikerült, pereskednie kellett. A Császárvárért folyó per végül csak az 1540-es évek végén dőlt el az Erdődiek javára.¹⁰⁸⁸

A Vas megyei birtokokra Bornemissza János kincstartó vetett szemet. Neki Rohonc szomszédságában voltak birtokai 1483 óta, amikor Nagylucsei Orbán győri püspök eladta neki

¹⁰⁸³ DL 93693. Vö.: DL 101301. Andreas von Stubenberg használni is kezdte a „de Zalonok” *praedicatumot*. DL 101298. A fentiek persze korántsem jelentették azt, hogy a Baumkircher-örökösök a teljes Stubenberg családra számíthattak. Wolf von Stubenberg – igaz, csak Andreas von Stubenberg halála után – kifejezetten óvja fiait a Baumkircherekkel való közösködéstől. Kropf, 2015. 21. Az uralkodói szándékot részben megvilágítja, hogy 1501 decemberében II. Ulászló *fideles nosternek* nevezte Balthasar és Andreas von Stubenberget is. A birtokok körüli bizonytalanság viszont azt eredményezte, hogy a Stubenbergeek megtagadták a hadiadó kifizetését és a hadiszolgálatot. DL 33827. Előbbi oka persze az is lehetett, hogy Georg Baumkircher halála után azt az adót, amelyet ő bandériumtartásra visszatartott, a kincstár ismét követelni kezdte.

¹⁰⁸⁴ StLA AUR 1502-07-29

¹⁰⁸⁵ DL 101321; DL 101331; DL 107140. Vitovec igénye Mátyás király 1463. évi adományán, Sibriké pedig Georg Baumkircher 1500. évi rendelkezésén nyugodott, amelyben halála esetére Lászlóra és fivérére Zsigmondra hagyta az óvári uradalomhoz tartozó birtokokat. DF 286298; DL 101276. Sibrik már 1501 áprilisában eltiltotta a Baumkircher-örökösöket ezektől a birtokoktól, illetve Incédától és Velegétől. DL 101297.

¹⁰⁸⁶ DL 101300.

¹⁰⁸⁷ DL 101302; DL 101304; DL 107140. A bemutatott átírások egyike bizonyára a DL 101298. jelzetű oklevél volt. Nem volt teljes egy év haladék, 1502. május 15-re tüzték ki az újabb tárgyalást. Hogy ekkor mi történt, arról ellentmondásos információink vannak. Egyrészt a nádor neve alatt kelt május 18-i oklevél szerint a Baumkircherek nem jelentek meg (DL 101321.), másrészt a Baumkircherek ügyvédje azt állította, hogy ott volt, de nem hoztak ítéletet (DL 101322.). Legkésőbb júliusban született egy, az özvegy számára kedvezőtlen ítélet (DL 104117.), viszont II. Ulászló augusztusban engedélyezte, hogy Margit és lánya új ítéletért a nádor ítélőszékéhez fordulhasson. DL 101327. Ez meg is történt, az új tárgyalást előbb szeptember 8-ra, majd novemberre tüzték ki. DL 101330.

¹⁰⁸⁸ Bubryák, 2016. 41. 1503-ban Kanizsai János és György közvetített Bakóc és a Stubenbergeek között. Dreska, 2009. 24. A Kanizsaiak és a Baumkircherek közti házassági kapcsolatról fentebb már szó esett. Persze a tárgyalások ugyanúgy szólhattak Vörösvárról is, ahol Ellerbach János özvegye, Balthasar von Stubenberg felesége, Kanizsai Katalin volt a döntő tényező. Ehhez legutóbb: Csermelyi, 2019/3. 88. Az Erdődi–Stubenberg pereket külön tanulmányban foglaltam össze: Csermelyi, 2020.

Bozsokot és Szerdahelyt.¹⁰⁸⁹ Ezek a falvak korábban Rohonchoz tartoztak, de miután Mátyás 1477-ben visszafoglalta a várat, elválasztotta tőle és Tárnok Péternek adományozta, aki továbbadta azt a püspöknek.¹⁰⁹⁰ II. Ulászló, mint a koronára visszaháramlott birtokot, 1502-ben Rohoncot Bornemisszának juttatta.¹⁰⁹¹ Ennek az uradalomnak a helyzete azonban speciális volt. Wilhelm és Georg 1490–1491-ben több mint 4000 forintot fizetett az előző birtokosnak Jakob Margenwerdernek az uradalomért. Az 1491. november 7-én megkötött pozsonyi béke Rohoncot III. Frigyes fennhatósága alá rendelte, aki Wilhelm Baumkirchnernek adományozta. Bár a szerződés ezt a gesztust a császár különleges kegyéből (*de gratia speciali*) eredezteti, valójában nem sok oka lehetett III. Frigyesnek, hogy megjutalmazza azt a Wilhelmet, akinek az apját az ő parancsára fejeztették le, és aki Mátyás kapitánya volt az előző háborúban. Az uradalom átadása valójában részét képezte a Baumkircherekkel szemben fennálló császári adósság kiegyenlítésének, amelynek meglétére a szerződés is kitér.¹⁰⁹² Felmerül a kérdés, hogy a család kihalásával jogilag mi történjék Rohonccal? Jog szerint az adományozóra kellene, hogy visszaszálljon, azonban, mivel a békeszerződés szövege Magyarországhoz tartozónak tekintette az uradalmat, így a magyar törvények szerint eladományozása királyi joggá vált. Ezt alapul véve vezették be Bornemissza Jánost 1502. július 3-án. A hovatartozás problémája 1513-ban fel is merült, amikor Barbara asszony sérelmezte, hogy a Vas megyei hatóság adófizetés alá akarja vonni az uradalmat.¹⁰⁹³ Továbbá a Margenwerderrel kötött üzlet miatt joggal hivatkozhattak arra a Baumkircher-örökösök, hogy a birtokra vásárlás útján tettek szert, tehát a leányág is örökölheti. Ilyen vitás esetekben a törvény úgy rendelkezett, hogy a királyi joggal szemben fellépőnek kell bizonyítania igazát, mégpedig három nyolcados törvényszéken belül, addig is a birtokok kezelését a vármegye hatósága által kijelölt köznemes végzi.¹⁰⁹⁴ E törvény végrehajtására azonban esetünkben nem került sor, hiszen a Baumkircher-örökösök megakadályozták a hatóságok munkáját.

Az örökösödési vizsály során Barbara nagy taktikusnak bizonyult, ugyanis házasságaival olyan urakat hozott Szalónakra, akik meg tudták tartani az uradalmakat. Első férje halála után 1502-ben hozzáment Seifrid von Polheimhez, hozománya fejében pedig kiállított neki egy

¹⁰⁸⁹ DL 18852. Meg kell jegyezni, Bornemissza ekkoriban a püspök jegyzője volt.

¹⁰⁹⁰ Zimányi, 1968. 13; Csánki: Tört. földr. II. 853.

¹⁰⁹¹ DL 101320. Bornemissza ezután beavatkozott a Baumkircher-örökségért folyó perbe, hogy érvényesítse birtokjogát. DL 101331. A beiktatás meg is valósult, de Barbara Baumkircher és Seifrid von Polheim hamarosan visszafoglalta Rohoncot. DL 101335.

¹⁰⁹² Békeszerződések 249, 258–259. Több eredeti és másolati példánya is ismert, a fordítást a DF 287331. alapján készítették, amelyet a latin idézetnél én is használtam. Wilhelm, mint Mátyás király kapitánya: Posch, 1978. 108.

¹⁰⁹³ Bornemissza bevezetése: DL 104117. Adószedési panasz: DL 101466.

¹⁰⁹⁴ 1492:63. tc. DRMH IV. 31. Ez a kiadás az 1435:17. tc.-re hivatkozik. DRH 1301–1457. 271–272.

adóslevelet 1000 forintról.¹⁰⁹⁵ Mint említettem, Polheim kiegyezett felesége Stubenberg-unokatestvéreivel, akiknek átadta a Császárvárhoz tartozó adományleveleket, Rohoncot és Szalónakot viszont igyekezett a maguk számára biztosítani.¹⁰⁹⁶ Alig pár hónappal a házasságkötés után Polheim már vissza is foglalta Rohoncot Bornemisszától, foglyul ejtette Bornemissza bozsoki falubíróját, illetve fellépett a Vas megyei Óvárat megszerezni törekvő Sibrik László illetve a Komját ügyében pereskedő alsó- és felsőőri nemesek ellen.¹⁰⁹⁷ Miután 1502 májusában nem rendezték az ügyet, a júliusi ítélet ellen pedig a Baumkircher-örökösök fellebbeztek 1502 őszén újabb bírósági döntés kimondására került sor, miszerint Georg Baumkircher birtokainak vissza kell háramlania a királyra, de a végrehajtókat fegyveres ellenállás fogadta, Peter Junker szalónaki várnagy még számszeríjászokat is bevetett. 1502 decemberében ezért újabb ítéletlevél született Szalónak lefoglalásáról. Ezt Polheim természetesen nem fogadta el, aminek határon átnyúló hatásai voltak: II. Ulászló 1503 elején terjedelmes levélben volt kénytelen tiltakozni az ellen, hogy Polheimmel szemben igazságtalan ítélet született. Polheim azt is sérelmezte, hogy az esztergomi érsek örökjogon mondott magának bizonyos Baumkircher-birtokokat, holott csak zálogbirtokos. A Vas megyei Baumkircher birtokok közül Nagycsémről és Nagynardáról biztosan tudjuk, hogy Bakóc igényt tartott rájuk, de talán ennél is többet akart. Valamivel később, 1508-ban konkrétan azzal az ajánlattal kereste fel I. Miksát, hogy ad neki 70 ezer magyar forintot a Velence elleni háborújára, ha ezen az áron visszavásárolhatja és sajátjaként birtokolhatja Császárvárat és Szalónakot. 1503-ban a Baumkircher örökösök ismét elvesztették a Rohoncért folyó pert, de ez a gyakorlatban nem módosította a fennálló birtokviszonyokat. Polheim ugyanis értesítette I. Miksát, aki emlékeztette II. Ulászlót, hogy Rohonc az ő felségterülete.¹⁰⁹⁸ A Baumkircher-

¹⁰⁹⁵ StLA AUR 1502-06-01., Graz.

¹⁰⁹⁶ Császárvár: StLA AUR 1502-07-29. A Szalónakra vonatkozó adományleveleket átíratta a reini apáttal: StLA AUR 1504-08-10, Rein és AUR 1504-08-10 a, Rein.

¹⁰⁹⁷ Rohonc: DL 101335., Bozsok: DL 101329., Komját: DL 101499., Óvár: DL 104118. Utóbbi esetben véleményem szerint azért fordult a fehérvári káptalanhoz, mert országos hatáskörű hiteleshely, de elég messze van ahhoz, hogy jó eséllyel ne ismerjék az előzményeket, szemben a vasvári káptalannal.

¹⁰⁹⁸ DL 101321. Vö.: DL 101322. Az őszi ítélet: DL 104119. II. Ulászló levele az Alsó-Ausztriai Kormányshoz: DL 104127. Bakóc igényei: DL 101331; DF 290637; ÖStA HHStA FA Erdődy Kt. 130. (Alte Archivrepertoria) Lad. 50. Fasc. 1. usque 4. Acta Domini Monyorókerék ab anno 1273. usque 1539. Lad. 50. Fasc. 3. Nro. 16. Utóbbi vö.: DL 46671. Eszerint a Nickiek 1504 májusában egész Szalónak Bakócnak való adományozása ellen tiltakoztak. Az ügy azonban nem teljesen világos, ugyanis igazi céljuk nem Szalónak megszerzése volt, hanem néhai pecöli Szarka Miklós pecöli és karakói birtokrészeinek megvédése a nagy örökségvadász hírében álló érsektől. A Baumkircher örökösödési perben az özvegy Kanizsai Margit mellett Thurzó Zsigmond fehérvári prépost is megpróbálkozott néhai György báró birtokainak megszerzésével. DL 101360. Minden bizonnyal Allhauról, Wolfauról, Ságról (Buchschachen), Kiclédről és Lipótfalváról volt szó, mert ezeket Ság kivételével 1496-ban megvásárolta Horvátné Csornai Mártától, majd megszerezte a királyi jogot, vagyis háramlás esetén igényt tarthatott rájuk. DL 104119. Rohoncra lásd: DL 107151. A nádori embert visszaűzték: DL 101363. I. Miksa 1506-ban kelt levele: DL 104134. 2–3. kép „derselb Tractat [zu Preßburg] unnder anndern articln clerlichen Innhaltet, das alle gueter, die vor weilennndt khunig Matthiasen zu Hungern letsten khrieg in des gemelten unnsers lieben herren unnd vatters hannden gewesen, auch in unnsere gewaltsam beleiben unnd sich Euer Liebe auff

örökösök életét az sem könnyítette meg, hogy a felsőőri nemesek is beperelték őket, sőt össze is fogtak Bornemisszával.¹⁰⁹⁹ Polheim az ideje egy részét felesége uradalmán töltötte, ismert innen keltezett kiadványa.¹¹⁰⁰ 1504-ben Budán újabb kísérletet tettek az 1502. és az 1503. évi ítéletlevelek végrehajtására, az összes Baumkircher-birtok lefoglalására, azonban ez sem járt sikerrel. II. Ulászló ezután Szentgyörgyi Péter országbíró és Georg von Rottal közvetítésével megpróbált különalkut kötni: 18 ezer forintot ajánlott a Vas megyei birtokokért, amelybe időnyerés végett Polheim is beleegyezett.¹¹⁰¹ Bár II. Ulászló élni akart a szerződésben biztosított lehetőséggel, erre végül nem került sor, részben I. Miksa újabb beavatkozása miatt. Ezt tulajdonképp Polheim provokálhatta ki, ugyanis még augusztusban, tehát a szerződés megkötése után átíratta azt a két oklevelet, amellyel III. Frigyes és I. Miksa átadták Rohoncot néhai apósának.¹¹⁰² Bakóc Tamás hasonlóan járt, mint korábban Bornemissza: beiktatták Nagycsémbe, de Polheim utóbb visszafoglalta tőle, 1507-ben pedig fegyveresen akadályozta meg újabb beiktatását.¹¹⁰³ Ugyanebben az évben Újlaki Lőrinc is bepanaszolta őt hatalmaskodásért, illetve tovább folyt a pereskedés Bornemissza ellen, de a tárgyalási napon sem Polheim, sem neje és anyósa nem jelent meg.¹¹⁰⁴ Mindezek ellenére Seifrid nem vált *persona non grata*-vá Budán, ugyanis 1508-ban II. Ulászló meghívta az országgyűlésre.¹¹⁰⁵

1511-ben Barbara ismét megözvegyült, a következő évben pedig hozzáment a stájer Veit von Fladnitzhoz.¹¹⁰⁶ Veit eredetileg Barbara sógora, Erhard von Polheim tisztartójaként érkezett Szalónakra, de hamar elpártolt tőle. 1513-ban és 1515-ben királyi kamarásként találkozunk vele, ennek a pozíciójának köszönhetően a sorozatosan elvesztett perek ellenére

denselben guetenn khainer Obrighait [...]” – Uo. Junkerre még 1506 végén is Szalónak várnagya volt, a következő év tavaszán viszont már csak familiárisként hivatkoztak rá, várnagyként az utóda Georg Bozzerpek volt. DL 101390. Vö.: DL 101391. Ismerjük továbbá Wolfgang Wellinger (más forrásban Weilinger) várnagyot, aki 1516-ban nyerte el a tisztséget Barbarától és Veit von Fladnitztól és 1537-ig biztosan bírta azt, majd fia, Georg követte a várnagyságban, aki legalább négy évig szolgálta ily módon Barbara Baumkircher lányát, lehetséges, hogy ő volt a Baumkircherek utolsó szalónaki várnagya. Töredékesen fennmaradt követeléslistájából némi képet kapunk a tisztséggel együtt járó zsoldról és feladatokról, amelyekbe a gazdasági ügyintézés, a vár és a várban lakók szükségleteinek ellátásáról való gondoskodás is belefért. DL 107204. Georg neve felbukkan a Magdalena von Stubenberg és Batthyány Ferenc közti 1541. évi birtokosztálynál is. MNL OL P 1313 - I. - 1. Alm. 1. Lad. 8. No. 81.

¹⁰⁹⁹ DL 101346. Ezt a pert még Georg Baumkircher ellen indították. DL 101347. Talán az összefogás eredményezte, hogy a felsőőriek bátrabbak lettek és 1508. Szt. Mihály-nap táján lerohanták a komjátiakkal vitatott szőlőhegyet. DL 101419. Polheimék 1510-ben vettek revansot. DL 101420. A felsőőriek ügyét 1516–1517-ben is összevontan tárgyalták Bornemisszáéval. DL 101518.

¹¹⁰⁰ „zum Slanyng” – StLA AUR 1505-05-23

¹¹⁰¹ DL 101360; DL 101361; DL 101363; DL 101878; DL 101879.

¹¹⁰² DL 104162; StA AUR 1504-08-04, Rein; StA AUR 1504-08-04 a, Rein.

¹¹⁰³ DL 101501; DL 101502.

¹¹⁰⁴ DL 101391., DL 104169.

¹¹⁰⁵ DL 104200. Az ügy *relatora* Gosztonyi János váci püspök királyi titkár volt.

¹¹⁰⁶ Loserth, 1927. 465. A Fladnitz család eredetileg alsó-ausztriai származású, de Friedrich Fladnitz már Lipót és Ernő hercegek szolgálatában viselt fontos tisztségeket, pl.: a stájer tartományi kapitányságot. Heinig, 1997. 202.

még 1515-ben is „nagyságos szalónaki bárónak” szólítja őt II. Ulászló, aki sokadalomtartási engedélyt adott egyik vitatott birtokára, Hodászra.¹¹⁰⁷ Barbara helyzete is megnyugtatóbbá vált, 1511-ben már védekezés helyett arra is gondolhatott, hogy II. Ulászló segítségével veszi vissza Georg von Rottaltól a Szalónakhoz tartozó zálogbirtokait.¹¹⁰⁸ Az uralkodóváltás azonban negatívan érintette a házaspárt, hiszen egyik ellenfelük, Bornemissza János az ifjú II. Lajos nevelője volt, ennek tudatában pedig már nem érte be Rohonccal: 1516-ban a király ráruházta a Baumkircher-örökösök elveszített perei után a királynak járó két bírói részt a szalónaki uradalomból.¹¹⁰⁹ 1513. február 24-én Barbara 18 ezer forintért átadta férjének a Vas megyei birtokokat Veit élete tartalmára.¹¹¹⁰ Innentől kezdve Fladnitz még inkább érdekeltté vált a birtokok megvédésében, amire szükség is volt, hiszen a birtokperek folytatódtak. 1513-ban Szentgyörgyi Péter országbíró ismét Bornemissza javára döntött Rohonc ügyében, de a beiktatást ismét sikerült megakadályozni, ahogy 1517-ban is.¹¹¹¹ Megfigyelhető, hogy a sorozatos pereskedések alatt Fladnitz és felesége alkalmazkodott a magyar jogszokásokhoz, magyar ügyvédekkel (pl.: Hollósi Jakab¹¹¹², Potyondi Lőrinc¹¹¹³) dolgoztak, hiteleshelyeket kerestek fel, még a birtokok elvesztését is magyar jogi eszközökkel (p.: *repulsio*) próbálták megakadályozni, többször hivatkoztak ellenfeleik eljárásjogi mulasztásaira.¹¹¹⁴ Magyarország területén nem került sor második Baumkircherfehdére.

1526-ban Fladnitz nem tudott részt venni a mohácsi csatában kínzó lábsebe miatt, így otthonában vészeltte át a középkori Magyarország végét jelentő vereséget.¹¹¹⁵ Bornemissza 1527-ben bekövetkezett halála sem nyugtathatta meg sokáig Barbarát és férjét, mert I. Ferdinánd a Szalónakra vonatkozó háramlási jogot még abban évben Batthyány Ferencnek adományozta. Az első beiktatási kísérlet egy év múlva, 1528 végén azonban megtört Fladnitz fegyveres ellenállásán, amely halálos áldozatot is követelt.¹¹¹⁶ A visszaűzést követően Barbara

¹¹⁰⁷ DL 101885; DL 101482.

¹¹⁰⁸ DL 101882.

¹¹⁰⁹ DL 101504.

¹¹¹⁰ DL 101454. Figyelemreméltó, hogy ugyanaz az összeg szerepel, mint II. Ulászló fenti, 1504. évi ajánlatában.

¹¹¹¹ DL 104509; DL 101520. Ismert még egy 1516. évi iktatóparancs is Bornemissza javára. DL 101508.

¹¹¹² 1501: DL 107140. Ő Balthasar von Stubenberg ügyvédje volt, míg Barbara Baumkircher és a férje a német Magnus von Honberg doktort alkalmazták, de a magyar jognak megfelelően a vasvári káptalan ügyvédvalló levelével. Uo.

¹¹¹³ 1513 ill. 1516: DL 101502., 1524: DL 101579.

¹¹¹⁴ DL 101455; DL 101502.

¹¹¹⁵ Mivel mankóra szorult, ezért máshová sem igen mehetett. II. Lajos kivizsgáltatta ugyan az esetet, de ebből nem kell ellenséges érzületet feltételeznünk. Fladnitz nem szó nélkül maradt távol, hanem kimentette magát, a vizsgálati parancsban az uralkodó „hívünk”-nek nevezte. DL 101613.

¹¹¹⁶ Zimányi, 1968. 15. A beiktatási parancs és a jelentés eredetije: MNL OL P 1313 - I. - 1. Alm. 1. Lad. 7. No. 56., másolata: MNL OL P 47 - I. - 1. - XIII. - A. - No. 9. 3–6. p. Horváth Pál nyíllal való halálos (*letale*) megsebesítéséről és két másik Batthyány-familiáris elfogásáról számoltak be a vasvári kanonokok. Meg kell jegyezni azt is, hogy míg Zimányi Vera fenti művében azt írja, hogy a koronára háramlott birtokokat adományozta Batthyáynak I. Ferdinánd, az átírt parancslevélben nem kérdőjeleződik meg Fladnitz birtoklásának jogossága,

Baumkircher férje jogilag is alá kívánta támasztani eljárását és tiltakozott Batthyány beiktatási kísérlete ellen.¹¹¹⁷ Utóbbinak még a Németújvár közelében lévő birtokrészeket sem sikerült elfoglalnia, azonban sejthető volt, hogy a visszaűzés csak ideig-óráig mentheti meg a birtokokat, ezért az 1526. évi sebeiből felgyógyult Fladnitz már 1527 augusztusában, Ferdinánd hadjáratának megindulása idején felajánlotta neki katonai szolgálatait. Ezután élete végéig (1530) részt vett Ferdinánd magyarországi katonai vállalkozásaiban, 1531. január 7-i kelettel fennmaradt egy elszámolás az 1530. október 29. utáni időszak katonáskodásáért. Halálakor a király tetemes összeggel, 3708 rajnai forinttal és 4 schillinggel volt adósa.¹¹¹⁸ Férje hadi szolgálatai jobb helyzetbe hozták Barbara Baumkirchert a Szalónakért és Rohoncért vívott küzdelemben, ezért lehet, hogy bár Fladnitz halála után Batthyány Ferenc megpróbálkozott a birtokok erővel történő megszerzésével, ezt I. Ferdinánd Barbara panaszára megtiltotta neki. Az özvegyet később a bécsi haditanács védelme alá helyezték, Batthyányt pedig felszólították arra, hogy adjon neki kártérítést. Nehéz kiismerni az uralkodó szándékát ezekben az években, ugyanis 1528 végén megújította Batthyány Ferencnek egy évvel korábban tett ígérését, hogy amint vissza tudja szerezni az uradalmat, neki, ha pedig fiúörökös nélkül hunyna el, unokaöccsének fogja adományozni. Sőt, nem csupán ígérte ezt erre, de ismét megparancsolta a vasvári káptalannak, hogy vezessék be Batthyányt a királyi jog birtokába.¹¹¹⁹

Visszatérve Császárvárra, II. Ulászló nem látta jónak, ha egyszerűen kiostromolja Stubenberget, mivel ő I. Miksa alattvalója volt. Ehelyett többször is Miksát kérte, hogy beszélje rá őt Császárvár békés feladására. A római király felszólításai is süket fülekre találtak. Az érsek is elküldte követeit a Habsburg-udvarba. 1506-ban, mikor Veit von Fürst budai követjárása alkalmával Bakóc már háborúval fenyegetőzött, Miksa végre fegyveres segítséget ígért a vár átadásához. Azonban kis idő múlva úgy értékelte a politikai helyzetet, hogy Bakóc csupán szavakkal tud hadat üzeni, tehát nem fordult a Stubenbergekk ellen. Mint fentebb szó volt róla, az érsek 1508-ra taktikát váltott, és le akarta fizetni Miksát, de ez végül meghiúsult. A császár 1510-ben már azt javasolta, hogy az ügyet egy magyar-osztrák vegyes bizottságnak kellene megtárgyalnia. Ezt Bakóc nem fogadta el, hiszen érvénytelenítette volna a neki kedvező ítéletet.

Batthyányt azt a jogot kapta meg, mint Császárvárra az Erdődiek: hogy az aktuális birtokos család magszakadása esetén rájuk háramlanak a birtokok.

¹¹¹⁷ MNL OL P 1313 - I. - 1. Alm. 1. Lad. 7. No. 59.

¹¹¹⁸ Fladnitz halálára a legkorábbi adat, amelyet találtam 1530. augusztus 26. előtti időpontra utal. Nagy, 1871. 381–382. Marktgemeinde Kukmirn 85; ÖStA HHStA UA AA Fasc. 5. Konv. B. fol. 159–160; ÖStA HHStA AUR 1531. I. 7; StLA AUR 1533-08-24., Wien. Gyanítható, hogy az „atyai örökség” tulajdonképp a felesége által 1531-ben elzálogosított öt falut jelentette. Vö.: StLA AUR 1531-12-19

¹¹¹⁹ Iványi: Mem. 85., 90; Csermelyi, 2016/2. 184–185. Az ígervény eredetije: MNL OL P 1313 - I - 1. Alm. 1. Lad. 7. No. 54. A bevezetésről szóló parancs: Uo. No. 55.

Az ügy emiatt sokáig függőben maradt.¹¹²⁰ 1514-ben Újlaki Lőrinc, aki 1502-ben Bakóc javára visszalépett, ismét beszállt a küzdelembe, de beiktatási kísérletének Caspar klanjeci bírója ellentmondott.¹¹²¹ Császárvár ügyével Cuspinianus császári követnek is foglalkoznia kellett ebben az évben, jelentése röviden ismerteti a vár történetét és azt, milyen indokkal szereztek meg a Stubenbergeket.¹¹²² 1515-ben, a bécsi hármass királytalálkozó idején nyílt ismét lehetőség rá, hogy a császár elé vigyék az ügyet, és Bakóc nem sajnálta a pénzt: 25 ezer forint kölcsönt adott I. Miksának, hogy a császárvári ügynek új lendületet adjon. De hogy ő se maradjon mindenféle biztosíték nélkül, zálogba vett egy nagy értékű keresztet, amelyről a kőszegi alfejezetben már szó volt.¹¹²³

Visszatérve Vas megyébe, Fladnitz halála után az özvegy Barbara újra férjhez ment, ezúttal Longin von Pucheimhoz. 1531 decemberében már el is zálogosította neki 2000 font pfennigért a Fladnitz által Rottaléktól visszaszerzett falvakat. 1532-ben Szulejmán szultán hadjárata keresztül vonult a Nyugat-Dunántúlon, ennek során egy kisebb török seregrész Szalónakot is ostrom alá fogta. Ennek köszönhetően tudjuk, hogy Pucheim (legalábbis eme veszedelmes napokban) nem volt teljesen elszigetelődve, I. Ferdinánd vele küldött erősítést Kőszegre, emellett futárok révén kapcsolatban állt a környékbeli magyarországi és belső-ausztriai rendi és katonai vezetőkkel.¹¹²⁴ Ennek eredményeképp Pucheim meg tudta védeni Szalónakot.¹¹²⁵ Felesége 1536/37-ben bekövetkezett halála után Pucheim Szalónakon maradt, mint zálogbirtokos, de jelenléte egyre kevésbé volt kívánatos. Nevelőapja mellett Magdalena von Stubenberg sem szorult ki teljesen a várból, 1537-ben férjének, Erasmus von Rattmansdorfnak is Pucheim mellett kellett szerepelnie a perben, illetve a birtokok átadására vonatkozó kötelezettségvállalásnál. A döntéshozatal viszont Pucheim kezében maradt, ezért Erasmus 1538-ban a pozsonyi országgyűléshez fordult Magdalena jogai védelmében. Batthyány Ferenc az országgyűlés erejével próbálta rávenni a királyt az ügy számára kedvező elintézésére, a rendeket pedig minden bizonnyal azzal nyerte meg, hogy kilátásba helyezte: jelenlegi osztrák birtokosai elszakíthatják Szalónakot Magyarországtól. Ennek köszönhető az 1537. évi 27. tc. megszületése, amely sikeresen nyomás alá helyezte I. Ferdinándot. 1537 februárjában látszólag előrelépés történt, Pucheim és Rattmansdorf ígéretet tettek, hogy át fogják adni a szalónaki

¹¹²⁰ Fraknói, 1888. 109–110; Hermann, 1998. 91–92; DF 258430.

¹¹²¹ DL 37958; Fraknói, 1888. 109. Klanjec mezőváros közvetlenül Császárvár alatt feküdt. Kubinyi, 2001/2. 5. Miután az Újlaki által igényelt várak többsége Brandenburgi György kezébe került, vele szemben 1517-ben ismét megpróbált érvényt szerezni jogainak. DL 37958.

¹¹²² DF 286227.

¹¹²³ Bubryák, 2014. 41., 43., 45.

¹¹²⁴ NÖLA Archiv Puchheim Urk. 1531. December 22; Istvánffy I/1. 298. Erről a futárszolgálatról és tevékenységükről legutóbb: Bariska, 2018. 53–55., 61–63.

¹¹²⁵ Bariska, 2018. 57., 62.

uradalmat az uralkodót képviselő Hans von Weispriachnak. Utóbbi január 3-ra rendelték Szakónakra. Bár az átadásnak február 21-ig meg kellett volna történnie, Weispriach és Jurisics Miklós még márciusban is tárgyaltak róla, illetve Pucheim kárpótlásáról. Látszott, hogy utóbbinak esze ágában sem volt megválni a birtokoktól, csak az időt húzta, például amikor három hét óta tartó súlyos betegségére, vagy a Rattmansdorftól várt válasz késlekedésére hivatkozott. Figyelmeztették is, hogy „az igazság ellen ne merjen ágaskodni”, de mivel nem hallgatott rá, a királyi udvarban egyre inkább ellene fordult a hangulat. 1538 februárjában aztán Ferdinánd megígérte Batthyány Ferencnek, hogy pontot tesz az ügy végére. Április végén a vasvári konvent képviselője és a királyi ember az országbíró parancsára kiszálltak a helyszínre, hogy visszafoglalják a birtokot. Ez azonban csak formalitás volt (Pucheim és Magdalena ellentmondását nem vehették figyelembe), május 20-án Nádasdi Tamás bán és apja Ferenc, a megye két ispánja azt jelentették, hogy Pucheim továbbra sem hajlandó engedelmeskedni a bírói ítéletnek és átadni Szalónakot. Keményebb eszközökhöz nyúlni nem akarván, ismét csak a királyhoz fordulhattak, adjon szigorú parancsot Pucheimnek. Az eredménytelenség híre természetesen az országgyűléshez is eljutott, akik ismét „megsürgették” az uralkodót. Ennek eredményeképp Batthyány engedélyt és segítőket kapott Pucheim kiostromlására. Pucheim még az alsó-ausztriai rendek támogatásával beadott egy kérvényt, de hiába. Ezt követően Hans von Weispriach vezetésével spanyol katonák vették ostrom alá a várat. I. Ferdinánd december 28-án utasította a szalónaki uradalom lakosságát, hogy ezután csak Batthyányt ismerjék el uruknak, december 5-én, majd február 14-én pedig mindenkinek megtiltotta, hogy segítse Pucheimet, aki végül megadta magát. Rohonc és Szalónak ekkor egy évre átmenetileg kincstári kezelésbe került, amíg el nem dönik a birtokper végleges kimenetelét. Pucheimet ugyan jószágvesztéssel sújtották, de Barbara Baumkircher lánya, az időközben megözvegyült Magdalena jogigényét nem kívánták ilyen módon negligálni. Ezt már csak azért sem teheték, mert mint fentebb láttuk, 1538 közepétől már ő is inkább „a lázadó” Pucheim ellentáborához tartozott. A birtokok élére az átmenet idejére Weispriachot és Ehrenreich von Königsberget állította a királyi udvar, ebbe Batthyány Ferenc is belement. Birtokkezelőként Weispriachnak szembe kellett szállnia Sibrik Gergely alországbíróval, aki megpróbálta leszakítani a bozsoki és szerdahelyi birtokrészeket, de végül alulmaradt. A pert nem sikerült hamar lezárni, a tárgyalást eredetileg 1539. július 1-re tűzték ki, de ezt többször is elhalasztották. 1539 augusztusában Batthyány már nyugtalan volt, I. Ferdinándnak ígéretet kellett tennie, hogy a perhalasztások nem fogják ellenfelei érdekeit szolgálni. Pucheim is megpróbált visszaszerezni néhány kisebb szalónaki birtokot, azt állítva, hogy azok atyai öröksége részét képezik, de igazából örülhetett annak, hogy királyi kegyelmet nyert. Magdalena a perben arra törekedett,

hogy bebizonyítsa, hogy az uradalmakat ősei pénzért vásárolták és nem csupán királyi adományképp bírták. Emiatt 1539. október 1-jén megosztották a birtokokat, egyik rész Magdalenához került, a másik Batthyány Ferenchez. Sibrik Gergely is jól járt, ugyanis a fent említett két faluban fekvő birtokrészeket, amelyet korábban a Baumkircherek elfoglaltak Bornemissza Jánostól, és amit emiatt az ítélet nem tekintett a szalónaki uradalom részének, hanem háramlott birtoknak, ő kapta meg. A Baumkircher-korszak 1544-ben zárult le teljesen, ekkor tudta Batthyány a másik felet is megvásárolni Magdalena gyermekeitől és vejétől.¹¹²⁶

Időközben az Erdődiek jöttányit sem jutottak közelebb Császárvár megszerzéséhez, ezért hajlottak arra, hogy ideiglenesen Kőszeg zálogbirtokával kárpótoltassák magukat, amelyért cserébe visszaadták I. Ferdinándnak a burgundi hercegek keresztjét, amelyet még I. Miksa adott zálogba Bakóc Tamásnak. Erdődi (II.) Péter tudtunkkal, bár többször megerősítette, sohasem élt azzal a királyi felhatalmazással, amely megengedte neki Császárvár ostrommal való bevételét, haláláig nem sikerült megszereznie a várat.¹¹²⁷ A Stubenbergekek helyzete konszolidálódni látszott, 1538-ban I. Ferdinánd a császárvári dikából fizette vissza Franz von Stubenbergnek a Pekri Lőrincnek adott kölcsönt.¹¹²⁸

¹¹²⁶ Marktgemeinde Kukmirn 85; Mon. com. II. 15–16., 78–80., 91–92; MNL OL P 47 - I. - 1. - XIII. - A. - No. 9; ÖStA HHStA ÖA Niederösterreich Kt. 2. Fasz. 3. fol. 85r–88v; MNL OL P 1313 - I. - 1. Alm. 1. Lad. 7. No. 64., 65/a, 66–67., 69–70., 72; ÖStA HHStA UA AA Fasc. 33. Konv. C fol. 1–11. (Puchheim az utóbbiban hivatkozott Rattmansdorffra és betegségére), 12–21., 23–27., 30. (Utóbbi levél 1538. december 18-ra van keltezve, azonban a keltezés helye és Ferdinánd magyar és cseh uralkodási idejének – *der anderen im aindlissten* – megadása 1537-re utalnak. Vö.: Gévy, 1843. 1537. Juli–December tábla), 31., 42–43., 50–52., 82–83; Iványi: Mem. 94. (innen az idézet), 95., 97–98. Utóbbiban felbukkant az ellenfelek között Erhard von Polheim (Vö.: ÖStA HHStA UA AA Fasc. 35. Konv. B. fol. 51–52.). Ő nem csupán Szalónak és Rohonc felét szerette volna megkapni, de bizonyos Barbara által kölcsönkért okleveleket és a Bánfi-esküvön viselt ékszereket is, illetve Fladnitzcal és Barbara lányával, valamint Batthyány Ferencsel is volt elszámolnivalója. Lásd ehhez az Ungarische Akten fenti jelzetén kívül a stájer tartományi kapitány 1522. január 29-én hozott ítéletlevelét: Jandr. III. 11–16. Wellinger szalónaki várnagy egy 1536. évi feljegyzése szerint még Barbarának adott kölcsön, viszont a következő évben már elhunytként írt róla: DL 107204. 1536. augusztus 22-én I. Ferdinánd még élőként hivatkozott Barbarára, amikor bizonyos adósságok törlesztésére az ő kezébe utalta a szalónaki dikabevételeket. ÖStA AVA-FHKA AHK Ungarische Gedenkbücher Bd. 383. 62r. (Vö.: MNL OL E 21 1536.08.22.) A formális visszafoglalás 1538 áprilisában: MNL VaML Vasvár-Szombathelyi Székeskáptalan Hiteleshelyi Levéltára. Litteralia instrumenta. Fasc. 3. Nr. 86. I. Ferdinánd 1538. június 30-án utasította Bakics Pétert és Mihályt, Thurzó Elek királyi helytartót, Hans von Weispriach soproni ispánt, Nadasdy Tamás és Ferenc vasi ispánokat és alispánjaikat, de úgy általában minden magyar alattvalóját is, hogy legyenek az ostromban Batthyány segítségére. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 35. Konv. C. fol. 163–167. Weispriachot év végén arra utasították, hogy a spanyolok zsoldját hozó emberei szavainak hitelt adjon. MNL OL E 204 14. doboz, 1538. december 24. Puchheim kérvénye: ÖStA HHStA ÖA Niederösterreich Kt. 2. Fasz. 3. 164r–165v. Bozsokra: Végh, 1944. 91; MNL VaML Vasvár-Szombathelyi Székeskáptalan Hiteleshelyi Levéltára. Litteralia instrumenta. Fasc. 93. Nr. 3; MNL OL P 1313 - I. - 3. Lad. 9. No. 4., 7/1–2. Weispriachnak és Batthyánynak is azért volt kevés esélye Sibrik ellen, mert a neki szóló birtokadományt épp az a Thurzó Elek tette, akinek a kezében Szalónak ügyének elrendezése ekkoriban összefutott. Végh Gyula I. Ferdinánd adománylevelére hivatkozik, de az általam látott iktatási parancsban (MNL OL P 1313 - I. - 3. Lad. 9. No. 3.) átirat adománylevelé nem szerepel, a helytartó arra a királyi oklevélre hivatkozott, amelyben engedélyt kapott 32 jobbágytelek nagyságig adományt tenni. Vö.: C. Tóth, 2016. 173. Az 1544. évi adásvétel: MNL OL P 1313 - I. - 1. Alm. 1. Lad. 8. No. 88.

¹¹²⁷ Bubryák, 2014. 42.

¹¹²⁸ ÖStA AVA-FHKA AHK Ungarische Gedenkbücher Bd. 383. 117v

Itt is az országgyűlés érdekérvényesítő képességére volt szükség. A rendek az 1548. évi 69. törvénycikkkel szólították fel I. Ferdinándot, hogy intézkedjék arról, hogy Erdődi (III.) Péter megkapja Császárvárat. A király fel is szólította a néhai Caspar von Stubenberg unokájának, az árva Balthasarnak a gyámjait az átadásra, de ők nem engedelmeskedtek, tehát Erdődi a helytartótanácsra keresztül újra az uralkodóhoz fordult. Ennek eredményeként egyrészt a király megparancsolta Niklas von Salmnak, Nádasdy Tamásnak és Székely Lukácsnak, hogy legyenek Erdődi segítségére, akit ismét felhatalmazott a vár akár erőszakkal történő elfoglalására, másrészt biztosokat (Zrínyi Miklós horvát-szlavón bánt, Johann Ungnad stájer tartományi kapitányt és az említett Székely Lukácsot) küldtek ki, akik 1549 februárjában békés egyezséget hoztak létre a felek között, amelynek értelmében novemberben Péter lett Császárvár ura. Amikor pedig 1550-ben Balthasar gyámja a vörösvári uradalomból megmaradt három birtokrészt is eladta ifj. Jurisics Miklósnak, Andreas Baumkircher leszármazottai a fiág kihalását követő 49. évben, a család hazai felbukkanását követő ötödik generációval kikerültek a magyarországi birtokosok közül.¹¹²⁹

A lánzséri konfliktus (Weispriachfehde)

A Fehde kirobbanása

A Weispriach család zálogokra épült magyarországi birtokpolitikájának veszélyei Ulrich von Weispriach halála után mutatkoztak meg, amely 1506. március 4. előtt következett be.¹¹³⁰ II. Ulászló ugyanis úgy határozott, hogy nem hagyhatja Lánzsért korábbi birtokosa özvegyének kezén. Az uralkodói álláspontot egy 1508. január 27-én kelt oklevélből ismerhetjük meg. Eszerint a király Petr Mrakeš örökösök nélküli halála után saját illetékességben rendelkezett az uradalom sorsáról, minden bizonnyal háramlott birtoknak tekintve azt. Habár megtehette volna, hogy az életben lévő fivér, Jan Mrakeš kezén hagyja, mégis inkább egy hozzá közelebb álló híve, Cobor Imre kezére próbálta juttatni. Elismerte a Weispriachok a visszaváltás idejéig tartó zálogjogát, de nem tudott arról, hogy Ulrichnak fiai maradtak hátra. A zálogjog elismerése így is lehetővé tette volna, hogy az özvegy Gertrud von Hohenwart egészen élete végéig megtarthassa az uradalmat, a király azonban úgy döntött, hogy neki is mennie kell. A kincstár viszont nem tudta volna fedezni az ezzel járó költséget, ezért Cobort bízta meg annak előteremtésével, ugyanakkor nem sietett a birtok eladományozásával, Cobor is csupán

¹¹²⁹ Hermann, 1998. 96; ÖStA HHStA FA Erdődy Kt. 67. Lad. 65. Fasc. 3. No. 5–6. Alsórámc, Felsőrámc és Schwendgraben eladásáról: Csermelyi, 2019/3. 91.

¹¹³⁰ S. Németh, 1983. 72. Deák tévesen 1503-ra tette Ulrich halálát. Deák, 2008. 47. Ezt átvette Bariska, 2015. 122.

zálogjogon tarthatta volna magánál.¹¹³¹ Bár minden adott volt, hogy visszaszerezzék Lánzsért a Weispriachoktól, de Ulrich özvegye nem akart lemondani róla. Egy ilyen lépéssel a zálogbirtokos a zálogösszeg elvesztését kockáztatja.¹¹³² Ugyan 1511. október 31-én bírósági ítélet kötelezte a vár elhagyására és átadására, ám az özvegy maradt. A király ezért megparancsolta Trenka György soproni városkapitánynak, egyben a megye ispánjának, hogy foglalja el Lánzsért. A konfliktusnak kezdettől fogva nemzetközi színezetet adott, hogy Weispriach özvegye és gyermekei Kabold révén I. Miksa alattvalói is voltak, ráadásul Ulrich jelentős pozíciókat töltött be Habsburg szolgálatban. Ulászló és Trenka ezért még a fegyveres konfliktus kezdete előtt értesítették szándékukról Miksát, nehogy a császár személye és országa elleni támadásnak vegye. Miksa nem tartotta célravezetőnek az erőszakot, Császárvár ügyéhez hasonlóan emellett érvelt, hogy osztrák-magyar vegyes bizottságnak kellene foglalkozni az ügyel. Annak összehívását már régóta tervezte a két fél, hogy megoldódjanak a határvidék konfliktusai.¹¹³³

Trenka komolyan vette a király parancsát, és megkezdte a Weispriachné elleni támadásokat. A soproni városvezetés viszont nem támogatta az úgy erőszakos megoldását, mivel a várost délről és nyugatról Weispriach-birtokok vették körül, a soproniak pedig félték az özvegy bosszújától. Korábban is volt már rá példa, hogy Sigmund von Weispriach soproni jobbágyokat fogott el, amikor az akkori városkapitány, Ulrich von Grafeneck részéről kár érte, és Weispriachné is írt nekik, valamint követeket is küldött, hogy a kapitány tettei megsértik a békét, őt pedig arra kényszerítik, hogy védekezzen. Azt is közölte velük, hogy az ő szemében felelősséget kell viselniük kapitányuk döntése miatt, s emiatt esetleg kár érheti őket. A város el akarta kerülni a háborút, mert a polgároknak több veszítenivalójuk volt, mint a kapitánynak. Félelmüket fokozta, hogy Trenka rossz hírű cseh zsoldosokat fogadott fel, a város tiltakozására pedig azt felelte, hogy mindezt Ulászló parancsra teszi. Próbálták bírói útra terelni a konfliktus megoldását, de ha ez nem sikerül, kimaradni a harcokból. Ezért a királyi tanácshoz fordultak, hogy az uralkodó vonja vissza a kapitánynak adott utasítását. Ulászlótól azonban nem jött válasz, úgy tűnik egyáltalán nem gondolt rá, hogy pusztán a soproniak aggodalmaskodása miatt lemondjon Lánzsérről. 1511. december 1-jén írott levelében a városi tanács tagjai ezért már

¹¹³¹ DL 88978. Az oklevél több állítása nehezen ellenőrizhető, ill. ellentmond más forrásainknak, elsősorban II. Ulászló 1491. évi levelének. (Házi I/6. 86.) Erről részletesen lásd a lánzséri uradalomról szóló alfejezetet. Az örökös híján a királyra szállt birtokok esetében az uralkodónak (vagy az általa megadományozottnak) többször szembe kellett néznie az elhunyt özvegyével, aki helyzeti előnyéből fakadóan elsőként vehette át az uratlanná vált birtok irányítását. Vö.: DL 88406. Valószínűsíthetjük, hogy Cobor Imre a Holics várának visszaváltásáért kapott összegből tervezte Lánzsér zálogbavételét, de végül Holics visszaváltásából semmi sem lett. Köszönöm Neumann Tibor szíves írásos tájékoztatását (2020. május 15.)

¹¹³² Vö.: DL 101446.

¹¹³³ Házi, 1931. 51, 54–56. A bírósági végzés időpontjára: Neumann, 2020. 30.

csak arra kérték az uralkodót, hogy mentesítse őket a harci cselekményekben való részvétel kötelezettsége alól. December 24-én ugyan kedvező választ kaptak, ám időközben komoly összetűzésbe keveredtek kapitányukkal. A város jó hírét, illetve a polgárok vagyonát már korábban is úgy igyekeztek megvédeni, hogy nem engedték be a zsoldos csőcseléket a városba, egyik portyája után azonban már Trenkától is megtagadták a belépést. Később ugyan visszaengedték, de kapitányi illetményét már nem voltak hajlandók kifizetni, amelyet ő felpanaszolt a királynak. Ulászló január 3-i, ingerült hangú levelében adott parancsot a járandóság kifizetésére, és megtiltotta Trenka újbóli kizárását. A város által korábban kialkudott engedményen viszont nem változtatott: megtiltotta Trenkának, hogy Sopront részvételre kényszerítse. A soproniak közölték a hírt Weispriachnével is, aki január 26-i válaszában azt felelte nekik, hogy az ellene hozott bírói ítéletet nem tartja törvényesnek, mert gyermekei kiskorúak, és így törvényesen nem is szabadott volna ítéletet hozni ellenük. Addig, amíg II. Ulászló meg nem semmisíti az ítéletet, arra kényszerül, hogy megvédje a várat. A soproniak szempontjából fontos kérdésre, vagyis, hogy kell-e tartaniuk fegyveres visszavágástól, gondosan, szép szavakat használva, de lényegében kitérő választ adott. Anton Legler szerint áprilisban sor került Lánzsér első sikertelen ostromára is.¹¹³⁴

1512 májusának végén már hírek szólnak az özvegy parancsára elrabolt javakról és emberekről. A soproniak panaszukkal az alsó-ausztriai kormányzókhoz fordultak, mivel a zálogbirtokok esetében ők voltak az illetékesek. A tanács parancsot adott az elvett javak visszaadására, de ennek végrehajtását már nem állt módjában szavatolni, bár azon volt, hogy lehetőleg békés megoldás szülessen. Természetesen Weispriachné sem rejtette véka alá saját sérelmeit, hiszen őt is megrabolta Trenka, ezért azt követelte a kormányzektól, hogy kérjen számára kártérítést, és nyújtson védelmet. A tanács Sopronnak írt levelében emellett követelte, hogy ne érjen fegyveres támadás császári területeket. Miksa ugyanis tévesen Lánzsért is a Habsburg fennhatóság alatt álló birtokok közé sorolta. A városvezetés ismét II. Ulászlóhoz fordult, hogy valamiképp ellensúlyozza Weispriachné befolyását Miksára és a kormányzókra. A magyar király tehát kapcsolatba lépett velük, hangsúlyozva Sopron semlegességét. A közbenjárás eredményeképp júniusban Gertraud parancsot kapott támadásainak beszüntetésére. Ez az özvegyet a legkevésbé sem zavarta, sőt, a kormányzéknek adott válaszában kifejtette, hogy nem köteles nekik engedelmeskedni, mert Lánzsér, ahonnan a védekezést irányítja,

¹¹³⁴ Házi I/5. 6–7; Házi I/6. 265–271; Házi, 1931. 57; Legler, 1955. 24–30. Deák 1508-ra tette a konfliktus kezdetét. Deák, 2008. 48. Legler továbbá feltételezte, hogy 1510-ben, amikor I. Miksa tárgyalásokat folytatott a magyarok csatlakozásáról a Velence elleni Cambrai-i ligába, II. Ulászló megpróbálta rávenni a császárt, hogy Lánzsér átadása ügyében vesse be befolyását a Weispriachoknál. Legler, 1955. 18.

magyar területen fekszik. Más lenne a helyzet, ha ugyanezt Habsburg-birtokokról, vagyis Kaboldról vagy Stickelbergről tenné. Ez a kifogás azonban könnyen visszaüthetett volna az özvegyre, hiszen ellenfelei így már jogosan várhatták el Miksától, hogy vonuljon vissza, hisz magyar belügről van szó, de szerencséjére a császár továbbra is kitartott mellette, hiszen fontos volt számára, hogy a határ mellett fekvő Lánzsér Habsburg-barát kézen legyen. Ennek érdekében június közepén azt is felajánlotta Gertraudnak, hogy adja át neki Lánzsért, amelyet utóbbi visszautasított, mondván, hogy csak Kosztellel és Kabolddal együtt lenne hajlandó megválni tőle. Vélelmezhetően attól tartott, hogy Lánzsér önkéntes átadása után a többi birtok sem maradhat biztonságban családjá kezén, ezért kihasználva a császár pénztelenségét, olyan feltételt szabott neki, amelyet akkor nem tudott teljesíteni. Ulászló viszont kihasználta, hogy a császár elvesztette egyik legfőbb érvét a beavatkozás mellett, így július 7-én parancsot adott a vár ostromára, ehhez pedig részleges hadfelkelést rendelt el. A sereg vezetését azonban nem az egyszer már kudarcot valló Trenka kapta meg, hanem Szentgyörgyi Péter országbíró. A király visszavonta a Sopronnak adott semlegességet, így a városnak is ki kellett volna állítania megfelelő számú csapatot. Mivel aratási idő volt, sem az urak, sem a megyék nem siették el a hadbavonulást. Az országbíró emellett jó kapcsolatot tartott fenn a császárral és a Weispriach családdal is, ezért nem sürgette az ostromot, sőt fegyverszüneti tárgyalásokba kezdett. Ulászlónak is be kellett látnia, hogy egyelőre értelmetlen a támadás, így augusztus 17-én visszavonta a Sopronnak szóló mozgósítási parancsot. A hadiállapot ettől függetlenül továbbra is fennállt, ez derül ki Weispriachné újabb, a soproni tanácshoz írt leveléből.¹¹³⁵

A király csak ideiglenesen volt hajlandó meghátrálni, 1512. szeptember 21-i levelében újra arról ír Sopronnak, hogy Szentgyörgyi vezetésével megyei és nemesi hadak fognak felvonulni Lánzsér ellen, egyben ők fognak gondoskodni Trenka csapataival együtt a város védelméről is. Az országbíró szeptember 13-án parancsolta meg a pozsonyiaknak katonáik Köpcsénybe küldését, majd ő is odament és elindult a hadjárat. Szeptember 21-én a király azt is megparancsolta Sopronnak, hogy állítsák ki csapataikat Szentgyörgyi részére. Ebből az újabb levélből is kiderül, hogy a hadjárat nem csupán a bírói ítélet minden áron való végrehajtása miatt indul, hanem a Weispriachné lánzséri alattvalói által okozott rossz közbiztonság

¹¹³⁵ Deák, 1969. 28–31; Deák, 2008. 48; Házi, 1931. 56–58; Legler, 1955. 31–34; Házi I/6. 272–277., 279–281. Szentgyörgyi Péter 1492-ben *relator*ként működött közre annak a parancslevélnek a kiadásában, amely lehetővé tette Andreas von Weispriachnak, Ulrich testvérének, hogy visszaszerezhesse Sopron külvárosában fekvő majorságát (Házi I/6. 104–105.). A Szentgyörgyiek és a Habsburgok közti viszonyhoz: Csermelyi, 2019/1. 14., 22., 26. Szentgyörgyi Ferenc gróf volt I. Ferdinánd legidősebb fiának, Miksának a keresztapja. Bergmann, 1831. 552.

helyreállítására. Október 6-án újabb királyi parancs érkezett, amely erősítések érkezéséről tájékoztatta Sopront, egyben szigorúan felszólította a várost, hogy végre állítsa ki csapatait.¹¹³⁶

Az özvegy tőle telhetően igyekezett felkészülni: a vár védelmét kiváló katonájára, Janewitz Hermannra bízta. Ennek ellenére a források arról számoltak be, hogy ostrom helyett a felek inkább egymás földjeit és falvait pusztították. Miksa császár október végén ismét beavatkozott Weispriachné oldalán: Ulászlóhoz küldte követként Johannes Cuspinianust, az özvegyhez pedig Albert von Wolfsteint, előbbihez azért, hogy fegyverszünetet ajánljon Weispriachnének, utóbbihoz pedig azért, hogy ezt elfogadja. Az özvegy szorult helyzetben volt, mert fogytán volt a pénze, nem tudta fizetni a zsoldosait, ezért elküldte egyiküket, Kanndorffer Pantaleont az országbíróhoz és hároméves békét kért.¹¹³⁷

Ebben az időben támadták meg az oszmánok Magyarország boszniai határvidékét. Mivel a korabeli magyar hadszervezetet igen lassan lehetett mozgósítani, Ulászló kénytelen volt felhasználni az országbíró ekkor már fegyverben lévő csapatait is a déli határ védelmére, ezért október 30-án felhatalmazta Szentgyörgyit, hogy kössön fegyverszünetet, majd induljon a Délvidékre, s november 8-án ugyanezt parancsolta meg Sopronnak is.¹¹³⁸ A hadiszerezése ugyanis az oszmánoknak kedvezett, és még november 1. előtt megsemmisítették a Szreberniki Bánságot.¹¹³⁹

A megkötött fegyverszünet határideje 1513. február 2. volt. Sopronban addig is felmérték a károk és elkezdődhetett azok helyreállítása. Ebben II. Ulászló is segített, mert – bár Szrebernik visszafoglalására kért tőlük 1000 forint gyorssegélyt¹¹⁴⁰ – 1512. december 12-én a soproni polgárokat négy évre felmentette a rendkívüli adók és a kamara haszna fizetése alól. Emellett a kölcsönös pusztításoknak leginkább kitett soproni jobbágyfalvak lakosságát tíz évig teljes adómentességben részesítette.¹¹⁴¹ Ezeket az intézkedéseket végül nem a leírtaknak megfelelően hajtották végre, mert Ulászló nem tudta sokáig nélkülözni a város pénzét: 1514-ben, a Dózsa-féle parasztháború miatt parancsot adott ezer forint azonnali kifizetésére.¹¹⁴² Annak ellenére tette ezt, hogy még nem járt le a négy év, s erre utalás is történt az oklevélben. Sopron még 1515-re sem tudta orvosolni veszteségeit, ezt jól mutatja, hogy a király személyes látogatása

¹¹³⁶ Házi I/6. 281–283; AMB Magistrát mesta Bratislavy, zbirka listín a listov 4487; Házi, 1931. 58; SO II. 613–614.

¹¹³⁷ Legler, 1955. 34–37; Házi, 1931. 58–59. Vö.: DF 258452. A zsoldosok fizetésére Weispriachné nem egyszer kénytelen volt hamis pénzt használni, emellett, ellenfeléhez hasonlóan sok cseh származású embert fogadott fel. Deák, 2008. 49.

¹¹³⁸ Házi, 1931. 59; Házi I/6 284–285.

¹¹³⁹ DF 268266. A délvidéki eseményekre nézve legutóbb Mikó Gábor jelentetett meg figyelemreméltó tanulmányt. Mikó, 2020.

¹¹⁴⁰ Házi I/6. 285–287.

¹¹⁴¹ Uo. 289–290.

¹¹⁴² Uo. 304–305.

alkalmával, újabb engedményeket tett a károk mielőbbi kijavítása érdekében. Ez év tavaszán a város vezetése részletes beszámolót küldött Budára az egyrészt Weispriachné, másrészt Kanizsai János által okozott károkról. A lánzséri „útonállók és lázadók” számlájára írták például a következőket: egy soproni halkereskedő kifosztása a Bécsújhely felé vezető úton, egy soproni polgár és két jobbágy elfogása Kópházán, Ágfalva megtámadása és elpusztítása 1512. június 15-én, a falu felprédálásakor elfogott 15 jobbágy több mint 15 hétig tartó fogsága, illetve ugyanakkor 253 forintnyi kárt okoztak az állatállományban 130 forintnyi egyéb kár mellett. Egy másik jelentés arról számol be, hogy ekkor 200 háziállatot hajtottak Lánzsérra, de nem érték be ennyivel, s már augusztus 6-án újra Ágfalvát fosztogatták, 14 jobbágyot fogtak el, akiket 20 hétig tartottak fogságban. A városfalakon kívül sor került egy malom felgyújtására. Ágfalván kívül pedig augusztus 6-án Harka, 23-án Bánfalva, majd Kópháza esett áldozatul gyújtogatásnak, Meggyest pedig felprédálták. Szeptember 8-án ismét felgyújtották Bánfalvát. A városi tanács arról számolt be, hogy védelmi célokból zsoldosokat kellett felfogadniuk.¹¹⁴³

A fegyverszünet ideje alatt folytak a további tárgyalások, nemcsak a harcok kiújulását elkerülendő, hanem azért is, hogy Weispriachné és Trenka konfliktusa kerüljön bírósági fórum elé. Február 1-jén az özvegy kissé cinikus hangvételű levelet küldött a soproni tanácsnak, amelyben ismételten sajnálatát fejezte ki a Trenka miatt nekik okozott károkért, valamint arra bízta őket, hogy városkapitányuktól kérjenek kártérítést (ne pedig tőle). A maga módján Sopron meg is fogadta a tanácsot, mert Ulászlónak júliusban és augusztusban is foglalkoznia kellett azzal, hogy nem fizették ki Trenka illetményét. Közben folyt a pereskedés, amelyre a király akaratából Sopron is elküldte követeit.¹¹⁴⁴ Egy nemrég megtalált oklevéljegyzék szerint Trenka 1513-tól új szerepbe került: már nem csupán a király akaratának végrehajtója volt, hanem közvetlenül is érdekeltté vált a Weispriachok Lánzsértől való megfosztásának, ugyanis II. Ulászló neki ígérte a várat, ezzel pedig saját maga kihátrált a konfliktusból. 1513. februárjából van még egy adatunk arra, hogy katonákat küldtek a vár visszafoglalására.¹¹⁴⁵

Ebben a Lánzsér számára nyugalmasabb időszakban Kosztel várát kezdte veszély fenyegetni. Először Brandenburi György próbálkozott a kiváltásával 1513 végén, de Gertraud asszony nem volt hajlandó átvenni a letétbe helyezett zálogösszeget, sőt, elkezdett tárgyalni Bakóc Tamással, hogy inkább neki adja el. Ezután Újlaki Lőrinc 1514. november 28-án egy régi, még a cillei grófokkal kötött egyezmény alapján be akarta magát vezetetni a vár birtokába,

¹¹⁴³ Uo. 323–325; Házi II/6. 297–303, 346–354.

¹¹⁴⁴ Házi, 1931. 59; Házi I/6. 291–292., 295–297., 312. Az oklevél szerint 1515. február 21-én kellett a követeknek megjelenniük a bíróságon.

¹¹⁴⁵ Neumann, 2020. 18., 30.

de egy helyi jobbágy az úrnő nevében ellentmondott neki. Meglepő, hogy ez a jelentés a vár birtokosát Anhelisnek nevezte. Komolyan tartani lehetett a vár elvesztésétől, Weispriachné ezért küldhette oda kipróbált katonáját, Janewitzet. 1517-ben, az újra kiélesedő lánzséri helyzet miatt az özvegy úgy döntött, hogy a prioritás a Sopron megyei birtokok megtartása, ezért megegyezést keresett a II. Lajos bizalmát élvező Brandenburgi Györggyel, aki viszont időközben Janewitzcel is tárgyalni kezdett. Gertraud asszony, hogy ne veszítse el a kezdeményezést, el is adta 5000 magyar forintért a szlavóniai várat az örgrófnak, de ezzel kapcsolatos egyik levelében aggodalmát fejezte ki, hogy az átadás esetleg nem lesz problémamentes, egyrészt Brandenburgi krapinai kapitányának esetleges túlkapásai miatt, másrészt Janewitz miatt, ha nem adná át a várat. Erre az esetre segítségét ajánlja, hogy ha máshogy nem, fegyverrel szerezze meg az örgróf Kosztelt. Néhány nappal később az örgróf engedélyt kapott az ostromra, II. Lajos egy hónappal később kelt adományleveléből pedig kiderült, hogy élt is ezzel az engedéllyel. Ennek ellenére az adásvételi tranzakciót megtörténtnek kell tekinteni, hiszen az özvegy be is számolt arról, hogy a pénzt Janewitz elküldte, és bár még nem érkezett meg, de már a közelben van, Kanizsai Jánosnál.¹¹⁴⁶

A harcok második szakasza

A helyzet 1516-ban fordult ismét súlyosabbra, ezúttal egy jóval hosszabb ideig tartó válság sújtotta a várost és környékét. Az első jelek az időközben vöröskői kapitánnyá is kinevezett Trenka György Vöröskőről küldött üzenetei voltak, amelyekben egy bizonyos Waltinger nevű ember ügyében adott tanácsokat a soproni tanácsnak. Október 5-én azt javasolta, hogy engedjék el a fogságból, de mivel ez nem történt meg, 15-én újra írt, mert el akarta érni a városnál, hogy ne engedjék Weispriachné szolgáját, Schmidet császári területre, vallomását pedig megkaphassa október 20-ig, mert akkor ítélik a király az özvegygel folytatott perében, s Weispriachné is Budán lesz. Trenka egyben szavatolta a város védelmét. Az ügyben II. Lajos is tisztábban szeretett volna látni, ezért 24-én megparancsolta Sopronnak, hogy továbbra is tartsák fogva az özvegy emberét.¹¹⁴⁷

¹¹⁴⁶ DL 37934; DL 37936; DL 37958; DL 38020; DL 38021. Megfontolandó, hogy György örgróf azért gondolt pont ekkor az uradalom kiváltására, mert I. Miksa, akinek az özvegy a nemleges válasz biztos tudatában felajánlotta Kosztel kiváltását, úgy gondolta, hogy egy megbízható és érdekelt személy (az örgróf szlavóniai birtokai szomszédosak Kosztellel) közbenjárásával meg lehet oldani a problémát. Az 1517. évi eladásról: DF 267722; DF 267598. A pénz elküldéséről: „Es hat auch der von Jenowitz umb gelt hin eyn geschigkt. Er ist noch bey Graf Hannsen des Grosgrafen swager nur zwo meill wegs von hyn.” – Uo. A swager ez esetben nem sógort jelent, hanem a sógorsághoz tartozó férfirokont, ugyanis Kanizsai János az unokatestvére volt a nádor nejének, Kanizsai Dorottyának. Engel 2001/3. Osli nem 5. tábla: Kanizsai

¹¹⁴⁷ Házi I/6. 338–341.

A viszály második szakaszának új főszereplője egy bizonyos Magas Ferenc, aki Magas Imrének, egy soproni tanácsosnak a fia volt, aki nevelőapja, Kronperger Ákos halála után nem jutott hozzá az örökségéhez, ezért pert indított annak özvegye, Orsolya ellen. Ezt azonban elvesztette, ezért bosszúból csatlakozott Weispriachnéhoz.¹¹⁴⁸ Igényei fenntartása jeléül továbbra is használta gyámaja vezetéknévét.¹¹⁴⁹

1523-ban tett vallomása szerint a lánzséri várkapitány, Ruprecht Reiter parancsait kellett végrehajtania. Első alkalommal Harka környékén fosztogattak társaival. Tuchler Lénárdtól és útitársaitól vettek el négy lovat és egy kocsit, amelyen 700 forint értékű posztót szállítottak, de tevékenységük hamarosan kiterjedt az egész környékre, rablásokról értesülünk pl.: Zemenyén (Zemendorf), Meggyesen, Bánfalván és Ágfalván. A lopott áruk és jószágok sorsa különböző volt, egy részüket eladták, pl.: Paul Kramer soproni szolgájának lovát, illetve a kirchschlagi plébánosnak is eladtak két ökröt, más részük Lánzséron maradt. A lopott javak szállításában Hans von Weispriach is közreműködött. 1516-ban újra felprédálták Harkát és Ágfalvát, az előbbi faluból minden lábasjószágot elhajtottak, 1517. január 6-án pedig Kelénpatakot is megtámadták, ahol még a templomot sem tartották tiszteletben. A támadások során fogságba vetett kelénpataki és ágfalvi lakosokat csak váltságdíjért voltak hajlandók szabadon engedni. Ekkortájt Kópházát is lerohanták. Továbbá kirabolták Konrád halászt, a város egyik polgárát, akit szolgálival, lovaival és halakkal megrakott szekérével vittek a lánzséri fogságba. Wilfing polgárt nyíllal súlyosan meg is sebesítették Kelénpatakon, amikor elvették két lovát. Straloner polgár több, mint 20 hétig volt a foglyuk, illetve elvették lovait és áruval teli szekerét. Még a királyi *dicatort*, illetve kalauzát is megölték.¹¹⁵⁰ A Weispriachok részéről a támadásokat Magas mellett többnyire Janewitz Hermann vezethette, mert az ő pártfogásának vádjával mondták ki Gertraudra és gyermekeire a hűtlenség vádját, és ostromolták ki őket Kosztel várából.¹¹⁵¹ A helyzet 1517 őszére olyan súlyossá vált, hogy Sopron az alsó-ausztriai kormányshoz fordult, de ők nem voltak hajlandók magyar területre küldeni a császári csapatokat, ezért a város csak II. Lajosra számíthatott. I. Miksa tárgyalással elérte, hogy október 27-én háromhetes fegyverszünet lépjen életbe. A császár továbbra sem szándékozott fellépni az özvegy ellen, de kilátásba helyezte a jelentéktelenebb ellenfelekkel, Magassal és Schmid Miklóssal való leszámolást. A várostól pedig követeket kér, akik tárgyalhatnak Gertrauddal. Az első, bécsi megbeszélés során a felek megállapodtak abban, hogy december 23-án, Kismartonban

¹¹⁴⁸ Házi, 1931. 61.

¹¹⁴⁹ Házi I/6. 355–356. Tulajdonképp nem annyira idegen számára, hiszen édesanyja is Kronperger-lány volt (Uo. 343.), így kerülhetett Ákoshoz gyámságba.

¹¹⁵⁰ Házi I/7. 53–61, 346–354; Házi II/6. 346–354.

¹¹⁵¹ DL 38021.

folytatódnak a tárgyalások. Sopronban azonban nem bíztak a sikerben, s már december közepén a győri püspökhöz fordultak, hogy engedélyezze a papok hozzájárulását a védelmi kiadásokhoz. Nem ok nélkül voltak pesszimisták, a tárgyalások sikertelenül végződtek, Weispriachné pedig csapatokat küldött a Sopronhoz tartozó Kelénpaták feldúlására és kirablására, ezért II. Lajos segítségét kérték. Ennek ellenére február 4-én az özvegy meghosszabbította a fegyverszünetet a soproni követ hazaérkezéséig.¹¹⁵²

Az ellenségeskedések a vizály e szakaszában is mindkét felet jellemezték, sem Trenka sem az özvegy nem tekinthető kizárólag áldozatnak vagy bűnösnek. Ezt mutatja az a levél, amelyben a Magas által elrabolt Haberl Benedek saját szabadságáért cserébe a városkapitány által fogságban tartott két jobbágy szabadon engedéséért könyörgött.¹¹⁵³ 1522-ben pedig egy bizonyos Wolfgang Ravensburger álnevet viselő molnárlegény vallomásából kiderült, hogy kezdetben az özvegy, illetve Janewitz szolgálatában állt, miután viszont nem sikerült túladnia a Janewitztól kapott hamis pénzerméken, a kapitány megpróbálta eltenni őt láb alól. Azóta ellenséges viszonyban állt az özvegygel, amely rablásokban, gyilkosságokban, illetve Weispriachné falujának, Baumgartennek kétszeri felégetésében nyilvánult meg.¹¹⁵⁴

A fegyverszüneti tárgyalások tovább folytak 1518 márciusában is, a császár ezúttal Jan Mrakešt és Gregor Gerbert bízta meg azzal, hogy közvetítsen az özvegy és a városkapitány között. Az újabb fegyverszünet május 20-án már biztosan érvényben volt, június 23-án pedig II. Lajos is a harcok beszüntetésére utasította nyughatatlan városkapitányát. Valószínűsíthető, hogy a soproni vezetés köreiből ismét felerősödtek a kritikus hangok, mert újra arról értesülünk, hogy késve fizették Trenka járandóságát. Ekkor a dolgok már odáig fajultak, hogy a király is jobbnak látta, ha elmozdítja Trenkát, még azon az áron is, hogy elmaradt fizetésének rendezését átvállalta a várostól. A felmentés okaként az oklevelekben hivatkozás történt a bácsi országgyűlés döntésére. Itt minden bizonnyal arról a 14. törvénycikkéről volt szó, amely előírta, hogy a szabad királyi városokat a kincstár kezelésébe kell venni. Ekkor úgy tűnt, hogy a konfliktus ezzel le is zárulhat, mégpedig Gertraud von Weispriach győzelmével.¹¹⁵⁵

Időközben közvetlen tárgyalások indultak meg Magassal is, az alsó-ausztriai kormányzék pedig felszólította Sopront, hogy küldje el követeit Bécsbe az 1519. november 16-ára kitűzött tárgyalási napra. A város ki is jelölte küldötteit, három tanácstagot (Peter Fischer, Ott Melber,

¹¹⁵² Házi I/6. 349–351., 354–360., 365–366; Házi II/6. 303–305. Magast 1522-ben osztrák területen el is fogták (Deák, 2008. 50.)

¹¹⁵³ Házi I/6. 362.

¹¹⁵⁴ Házi I/7. 37–38; Gruszecki, 1957. 143.

¹¹⁵⁵ Házi I/6. 366. Vö.: Házi II/6. 356., 367., 370–372., 377., 378–380; MTT 1000–1526. 761; Deák, 1969. 34; Mihalkovits, 2000. 40; Legler, 1955. 41–43.

Michael Pullendorfer) illetve négy főt a külvárosi polgárok (*Gemeinde*) közül (Hannsen Mayr, Gregor Lang, Paul Kramer és Christoph Schwarzentaler) igaz, csak november 20-án. Megbízásuk mellé egy levelet is adtak nekik, amelyben a tanács a tanácsi jegyzőkönyv alapján kijelenti, hogy Kronperger Ákos rendben elszámolt a Magas-gyerekekkel utóbbiak örökségéről.¹¹⁵⁶

Igazán nagy fordulat következett be 1519-ben, I. Miksa halála (január 12.) után: a már legyőzöttnek hitt Trenka egy merész rajtaütéssel az ausztriai Traiskirchennél elfogta a Weispriach-özvegyet Ulrich nevű fiával és két leányával együtt, miközben Bécsújhelyről Bécs felé tartottak, és Vörösköre hurcolta őket, ahol három évig tartó fogság várt rájuk. A foglyok minden kapcsolati tőkéjüket igyekeztek megmozgatni: írtak az új császárnak, V. Károlynak, és öccsének Ferdinánd főhercegnek is, valamint fontos pozíciót betöltő barátaiknak. Még II. Lajos és Bakóc Tamás is arra utasították Trenkát, hogy engedje el a foglyokat, de hiába.¹¹⁵⁷ 1520-ban Mrakeš és Sigmund von Herberstein tanácsosok ismét a császárhoz fordultak közbenjárásért és iránymutatásért Trenkával szemben, ezért V. Károly szeptember 20-án elküldte Herbersteint, Johann Geuman nagymester és Georg von Puchheim társaságában, hogy megtudakolják a Weispriachok álláspontját, és aszerint képviselhessek az ügyet Budán.¹¹⁵⁸ A tárgyalások és a királyi parancsok végül csak Trenka halála után hoztak eredményt, 1522-ben érték el özvegyénél és annak új férjénél, Hans Hausernél, hogy szabadon bocsássák a fogságban tartott Weispriachokat. Kiszabadulásuk után Pozsonyba mentek, ahol Weispriachné megbetegedett, Szentiváni Bernát szepesi kanonok (Trenka rokona és végrendeletének egyik végrehajtója) pedig az ifjabb Ulrikot Szepeshelyre hurcolta, ahol másfél évig tartotta fogságban és Tárcai Miklós sárosi ispánnal együtt arra kényszerítette, hogy kötelezvényt adjon nekik.¹¹⁵⁹ Szerencsére a birtokaik nem veszték el a hároméves fogság miatt, mert Gertraud másik két fia vigyázott azokra. A harcok folytatását viszont nem folytatták olyan intenzitással, a rablóportyákra felfogadott embereik egy része Ausztriába menekült, emiatt az alsó-ausztriai kormányzók elfogatóparancsot adott ki a rablók ellen.¹¹⁶⁰

1523 tavaszán a soproni városvezetés el akarta érni a királynál, hogy a Sopront addig ért, immár 12 ezer forintra rúgó kár fejében ítélje nekik Gertraud két jobbágyfaluját, Baumgartent és Siegendorfot.¹¹⁶¹ Az özvegy elleni perükben az ügyvédi teendőkkkel június 9-én Nádásdi

¹¹⁵⁶ Házi I/6. 388–390.

¹¹⁵⁷ Házi II/6. 354–359; Deák, 2008. 51.

¹¹⁵⁸ Herberstein 245–246.

¹¹⁵⁹ Házi II/6. 354–359. Bernát kanonokra: Neumann, 2020. 18.

¹¹⁶⁰ Deák, 1969. 36; Deák, 2008. 51; Házi I/6. 383–385; Házi I/7. 57.

¹¹⁶¹ Házi II/6. 323–327.

Sárközi Albert királyi jogügyigazgatót bízták meg, helyettesének pedig Henczelly István udvarmestert kérték fel.¹¹⁶² 1523 augusztusából és szeptemberéből is találunk adatokat arra, hogy Sopron követeket küldött II. Lajoshoz, többek között Weispriachné ügyében is.¹¹⁶³

Sok halogatás után 1524. február 28-ára tűzte ki II. Lajos és Ferdinánd főherceg az osztrák-magyar vegyesbizottság összeülését Sopronba. Az előttük tárgyalni kívánt panaszok között szerepelt az osztrák fél részéről Trenka György ügye is, aki jogtalanul vetette fogságba Gertraudot és gyermekeit. Sopron is elkészítette beadványát, amelyben az addigiaknál jóval részletesebben összefoglalták a Weispriachné és Magas Ferenc által véghezvitt bűncselekményeket. A város 15 ezer forintot követelt a Weispriachoktól, míg az özvegy a fogság miatt 20 ezret akart behajtani Trenka örökösein és segítőin (özvegye, gyermekei, Sárkány Ambrus, Tárcai Miklós, illetve Bernát kanonok), emellett pedig érvényteleníttetni akarták a Bernátnak adott kötelezvényt. Ismételten felrótták halott ellenfelüknek, hogy igazságtalan háborút vívott ellenük, jogtalanul vette ostrom alá Kaboldot és az osztrák területen fekvő Stickelberget, arról nem is beszélve, hogy ártatlan kaboldiakat gyilkolt, férfiak, nők és gyermekek megfojtása szárad a lelkén, szegény embereket fosztott ki, valamint meggyalázta a falu templomát.¹¹⁶⁴ A Weispriachok nem álltak egyedül a követeléseikkel, egy dokumentum szerint többen támogatták őket.¹¹⁶⁵ A bizottság, bár összeült, érdemi munkát nem tudott végezni, mert a határ két oldaláról érkezett bizottsági tagok eltérő jogkört kaptak uralkodóiktól, ezért még az ügymenetben sem tudtak megegyezni. Az osztrák tagok jogkörbővítést kértek az alsó-ausztriai kormányzástól, de miután azt március 5-én elutasították, a bizottság feloszlott.¹¹⁶⁶

Magas Ferenc végül kiszabadult a fogságból, és Hans von Weispriach pártfogása alatt ott folytatta, ahol előtte abbahagyta. A soproni tanács még 1527-ben is ártalmatlanná tételét kérte Ferdinánd tanácsosaitól.¹¹⁶⁷ Magas makacsul folytatta küzdelmét, még 1528. március 22-én is I. Ferdinánd közbenjárását kérte, hogy a vegyes bizottság foglalkozzék a város elleni keresetével, amelyet a feljegyzések alapján meg is tettek.¹¹⁶⁸

A Lánzsérből kiinduló rablótámadások az 1520-as évek második felében lassacskán megszűntek, bár még 1529-ben is indultak fosztogató csoportok a kaboldi uradalomhoz tartozó

¹¹⁶² Házi I/7. 68–69.

¹¹⁶³ Házi II/5. 344–345.

¹¹⁶⁴ I. Ferdinánd instrukciója a soproni tárgyalásokra még 1523-ból: DF 276715; Házi II/6 346–359.

¹¹⁶⁵ „Frauen Gerdrawten, herrn Ulrichen von Weisspriach gelassten wittiben, herrn Jorgen, Hannsen und Ulrichen von Weyspriach, irer sunen sambt anndern kindern und der ganntzen freundschaft” – DF 276064. 3. kép

¹¹⁶⁶ Házi, 1931. 64–69. 1525-ben II. Lajos megkísérelte rávenni Ferdinánd főherceget a bizottsági munka újraindítására, de nem járt sikerrel. Uo. 70.

¹¹⁶⁷ Házi I/7. 255.

¹¹⁶⁸ Uo. 280–281., 299–300.

Kalchgrubenből. A viszálykodás elülte időben egybeesik a határmenti sérelmeket tárgyaló vegyes bizottság sikeres 1528-as és 1529-es ülésével. Itt foglalkoztak a Weispriach-üggyel is, amely ekkor már kibővült a soproni zsidók kérdésével is.¹¹⁶⁹

Fehde vagy lázadás?

A viszály eseménytörténetének összegzése után szükséges annak jogi szempontú értékelésével is foglalkozni. A régebbi szakirodalom, elsősorban a panaszos soproni forrásokból kiindulva a lázadás kategóriájába sorolta Gertraud tevékenységét, mert belekeverte a várost a Trenkával folytatott harcába. Azt, hogy tevékenységét siker koronázta, és a városnak alkudoznia kellett vele, csak Miksa császár közbenjárásának és a Jagellók alatti gyenge központi hatalomnak köszönhető.¹¹⁷⁰

A szakirodalomnak lényegében igaza van. A bírói ítélet semmibevétele, Sopron jobbágyfalvainak pusztítása, az ottani jószágok elhajtása, a jobbágyok fogságbavetése bőségesen kimerítették a felségsértés és a hatalmaskodás bűncselekményét, ezeket pedig a törvény halállal büntette. Azonban szükségesnek látszik felhívni a figyelmet néhány speciális körülményre. Először is, Weispriachné folyamatosan arra hivatkozott, hogy a bírói ítélet érvénytelen, mert egy özvegyet és kiskorú gyermekeit nem lehet megfosztani birtokaitól, tehát Trenka eljárása jogtalan. Másodsor, a bírói ítélet végrehajtásának módjával sem Sopron városa, sem I. Miksa nem értett egyet, előbbiről pedig nem lehet azt mondani, hogy az özvegygel szimpatizált. Harmadszor, Trenka feladata csupán Lánzsér visszafoglalása volt, kaboldi „garázdálkodásával” látszólag túllépte hatáskörét. Negyedszer pedig, a központi hatalom gyengeségétől függetlenül már egészen korán Gertraudra tárgyalópartnerként tekintettek, még Budán is megfordult a királyi bíróság előtt, s mindazok ellenére, amiket tett, nem tűnik úgy, hogy lázadóként kezelték volna, egészen 1517-ig, amikor Janewitz pártfogása miatt kimondták a Weispriachokra a hűtlenség vádját.¹¹⁷¹ A Habsburgokkal, főleg azért, mert pártfogást leginkább tőlük remélhetett, a család igyekezett jó viszonyt ápolni.¹¹⁷² Végül pedig látni kell a harcok viszonylagos szervezettségét, hiszen fegyverszünetekkel igyekeztek kordában tartani az indulatokat.

¹¹⁶⁹ Uo. 299–300., 350–351., 428–432; Házi, 1931. 71.

¹¹⁷⁰ Házi I/6. VII-VIII.

¹¹⁷¹ DL 38021. Bariska István ezt némileg negatívabb kontextusban ábrázolta, szerinte csupán az oszmánveszély és Sopron kiszolgáltatott helyzete miatt voltak engedékenyek a Weispriachokkal, Gertraud pedig ezt ki is használta. Bariska, 2015. 122.

¹¹⁷² 1522-ben Dietrich von Hartitsch, aki Ferdinánd főherceg parancsára ment Lánzsérba, arról számolt be, hogy az ottaniak illően fogadták és készségesen teljesítették a főherceg parancsát. DF 276519.

A királyi parancs következtében Trenka volt az, aki először fegyverhez nyúlt kettejük közül, és 1512 közepéig az özvegy inkább csak védekezett, később ment át a helyzet kölcsönös pusztításokba, amikor az erőviszonyok, az országbíró seregének visszarendelése után kiegyenlítődték. Weispriachné a Német-római Birodalomból származott, ott pedig létezett egy jogintézmény arra az esetre, ha valaki fegyveresen kívánna elégtételt venni az őt ért sérelemért, a *Fehde*. Ezt a jogot a birodalomban megfelelő indoklás mellett még fejedelmek ellen is alkalmazhattak. Maga a *Fehde* a germánoknál lévő vérbosszúból nőtt ki, de nem azonos vele. Az önvédelmi harcot az egyház is tolerálta, s mivel kiiktatni nem tudták, szigorú szabályokkal korlátozták a *Fehde* alkalmazását. A harci cselekmények megkezdése előtt legalább három nappal magánhadüzenetet (*Absage*) kellett küldeni, befejezésekor pedig esküt kellett tenni (*Urfehde*), amelyben a megtámadott kijelenti, hogy nem áll bosszút, illetve engesztelő szerződést kötöttek (*Sühnevertrag*). A magánhadüzenet megtörténhetett szóban, követ által, de gyakoribb volt az írásos forma (*Fehdebrief*), rengeteg ilyen levél maradt fenn. Ezek rövidke, és nem fejtik ki részletesen a megtámadott által elkövetett jogtalanságot, viszont írásos bizonyítékai voltak az ezután megkezdődő ellenségeskedés jogszerűségének. Súlyos vétkeknek számított a hadüzenet nélküli támadás, de elítélték azt is, ha valaki úgy küldi el azt, hogy ne érje el időben a címzettet. Az *Absage* elküldése után a szembenálló felek összegyűjtötték rokonságukat, és a nekik lekötözteteket, valamint zsoldosokat fogadtak fel, nem ritkán eléggé kétes elemeket. A hadüzenet elküldése által hadiállapot állt be a felek között, de nem feltétlenül fogtak azonnal fegyvert. Sokszor hetek, hónapok is eltelték a *Fehdetevékenység* megkezdéséig. Tulajdonképpen az előbb alkalmazott hadüzenet szó nem is tekinthető pontos magyarázatnak, az *Absage* inkább a hűbérjogban ismert kötelek megszakító aktusnak felel meg, amellyel az egyik fél súlyos kötelezettségszegése esetén el lehetett törölni a hűbérúr és vazallusa közti kapcsolatot, így azután már nem számított esküszegésnek, ha az egyik fél a másikra támadt. A hűbéri kötelek megszakításának ugyanúgy mindkét fél jelenlétében kellett megtörténnie, mint létrehozásának, ám ez kockázatokat rejtett magában, ezért teret nyert ennek levélben történő kimondása. Nem volt kötelező közvetlenül az ellenfélre támadni, hanem lehetett annak alattvalóira is, akikre éppúgy kiterjedt a „hadiállapot”. Az ellenfél megölését igyekeztek elkerülni, a legfontosabb cél ugyanis az volt, hogy rábírájék őt a támadó fél jogigényének elismerésére, azután pedig már bíróság előtt is folytathatták az egyezkedést. Ezt elsősorban kétféle módon lehetett elérni: az ellenfél, vagy alattvalói fogságba vetésével, illetve az földjeik, falvaik szisztematikus pusztításával, kirablásával, felégetésével. Számos forrás számol be az ellenfél parasztjainak hódoltatásáról is. A falvak, váltságdíj fejében elkerülhették a kifosztást, persze ez nem jelentett mindig garanciát: volt, hogy beszédtek a váltságdíjat, és azután

gyűjtötták fel a házakat. Az ellenségeskedéseket időnként fegyverszünetek szakították félbe. A *Fehde* legfontosabb feltétele a megfelelő indoklás volt, mert nem lehetett bármilyen ürüggyel magánháborút kezdeni. Természetesen egy-egy *Fehdét* a különböző oldalon álló források máshogyan kezelték, amely az egyik oldalon jogos, sőt szükséges elégtétel volt, arra a sértett részéről oktan pusztításként tekintettek, akkor is, ha előzetesen éppenséggel ők maguk adtak okot rá. Elsősorban a városok kezelték ezeket az ellenségeskedéseket jogtalanoknak, és az elfogott támadót könnyen ki is végezték. Jogalapot jelentett például a tartozások kiegyenlítése iránti óhaj, a jogos, illetve a jogtalan vámok, ítéletek és határozatok semmibevétele és a zsoldosok kilengései. Uralkodó ellen *Fehdét* kezdeni nagy óvatosságot igényelt, Wenzel Schärowetz von Schärowa felkelését például a megfelelő indok hiánya tette békebontássá, de Andreas Baumkircher is életével fizetett az 1469–1471 között zajló *Baumkircherfehde* megindításáért. Az ő esetében viszont III. Frigyes rúgta fel a szabályokat a zsoldosvezér kivégzésével, ezért az esetet követően több tekintélyes katonanemes átállt Mátyás oldalára. Számtalan egyéb alkalommal lehet találkozni azzal a váddal, hogy az *Absage* mögül hiányzott a megfelelő indok. Habár 1495-ben a Wormsban kihirdetett örök birodalmi békével megtiltották a *Fehde* alkalmazását a birodalmon belül, a gyakorlat azt mutatta, hogy továbbra is hozzányúltak ehhez a jogintézményhez, egészen a központi közigazgatás megszilárdulásáig, a 18. század közepéig, ezért már az 1535-ös *Constitutio criminalis Carolina* újra teret engedett neki.¹¹⁷³

A *Fehde*jog tartományonként eltérő volt, egyes esetekben lehetőséget biztosítva különböző tartománybeliek küzdelméhez. Nem mindenki élhetett *Fehde*joggal, csak uralkodók, nemesek és városok. A *Fehde*képesség ezen hiánya miatt sokszor nem a sértett kapott jogot a hadüzenetre, hanem ura, a jobbágy esetében a földesúr, a polgár esetében a város, a klerikus esetében pedig világi protektora, a *Voigt*. Olyan esetről is tudomásunk van, hogy egy – önmagában nem *Fehde*képes – stuttgarti polgár egy lovaghoz fordult, hogy segítsen behajtani kintlévőségét, aki ezt el is vállalta, végre is hajtotta, majd önéletrajzában be is számolt róla. A

¹¹⁷³ Bariska, 2007/2. 1164–1165; Bariska, 2009. 271–272; Bloch, 2002. 250; Brunner, 1959. 5–45, 56–61, 74–88, 105; Ruzsoly, 2006. 47–48, 234, 239–240, 312, 357–358. Ruzsoly József kétféle fordítását adja a *Fehdének*, a „törvényes bosszú”-t alkalmazza akkor, amikor régi germán jogintézményről ír, a „lovagi magánharc” inkább az érett és késő középkorra, valamint a kora újkorra vonatkozatható. Erich Zöllner a Gamaret Fronauer- és a Georg von Puchheim-magánháborúkat hozza fel a jog által megengedett magánháborúk példáiként (Puchheimet úgy, hogy ő ráadásul a császár ellen harcolt), illetve ír a *Baumkircherfehde*ről is (Zöllner, 1998. 116–117.). Utóbbi esetben megfigyelhető, hogy a felek között 1470-ben kötött egyezmény szinonimaként használta a *Krieg* és a *Fehde* szót, tehát nem feltétlenül járunk el helyesen, ha éles fogalmi megkülönböztetést várunk a 15. századi emberektől (ÖStA HHStA AUR 1470. VI. 30.). A szakirodalomban Deák Ernő kezelte a lánzséri lázadást *Fehde*ként (Deák, 1969. 29.), bár különösebben nem tette kérdés tárgyává, hogyan került egy német jogintézmény Magyarországra, illetve nem foglalkozott az ellenérvekkel (pl.: hiányzó *Fehdebrief*). Ennek okát abban kereshetjük, hogy Bécsben végezve tanulmányait, Deáknak sokkal kézenfekvőbb volt a konfliktus *Fehde*ként való azonosítása, s a jogintézmény elterjedtsége miatt kevésbé számíthattak hangsúlyosnak az általunk feltett kérdések.

főpapok és a városok ritkán tűntek fel a támadó fél szerepében, az egyes klerikusok amúgy sem voltak személyesen *Fehde*képesek, mivel az egyház tiltotta, hogy vért ontsanak. A parasztok, bár elvben nem nyúlhattak az önbíráskodás eme módszeréhez, a gyakorlatban számtalanszor megtették, emiatt ez széleskörűen elterjedt bűncselekménynek számított. A *Fehde* megkötései közé tartoztak a templomok, a klerikusok, az özvegyek, árvák, szabadparasztok, vándorkereskedők, zarándokok, vándorköltők és a zsidók védelme.¹¹⁷⁴

A *Fehde*, bár a német joghoz tartozott, a határokon kívül is alkalmazhatták (*Grenzfehde*), Csehországban illetve Magyarországon, mint azt Habsburg Frigyes is megtette 1443–1445 között, amikor soproni városkapitánya révén a *Fehde*-szabályok szerinti békeesküre kényszerítette a környék Ulászló-párti birtokosainak várnagyait, miután ők többször is sikertelenül támadtak Sopronra.¹¹⁷⁵ Ugyanígy járt el 1445-ben, amikor az általa vezetett hadsereggel elfoglalt nyolc nyugat-magyarországi várat és erősséget. A támadás megindításához az vezethetett, hogy a földesurak felülbírálták a familiárisaik által kötött szerződéseket. Mégsem Frigyes volt az első Habsburg, aki Magyarországon viselt magánháborút: I. Albert osztrák herceg 1289-ben hadjáratot indított az osztrák és stájer határvidékeket pusztító, valamint az admonti apát csapatait Radkersburgnál megfutamító Kőszegi Iván (és testvérei, valamint szövetségesei) ellen, majd elfoglalt tőlük 36 kisebb-nagyobb Sopron és Vas megyei várat, illetve a Moson megyei Óvárt. A hadjáratot az osztrák szakirodalom a *Fehde*események között tartja számon, ennek megfelelően *Güssinger Fehde*nek nevezi.¹¹⁷⁶

Az, amit a magyar jogtörténetben hatalmaskodásnak neveztek, nagyon hasonlít a *Fehde*re, eszközei között szerepel a törvénytelen kardrántás, az emberölés, a gyújtogatás, házak feldúlása, a rablás, jogosulatlan adó- és illetékszedés, az erőszakos birtokfoglalás, nemesek jogtalan letartóztatása, megverése, temetők megszenteltségének elűzése és bántalmazása és jobbágyok törvénytelen hódoltatása is, bár valamivel korlátozottabb a jelentése. A hatalmaskodások túlnyomó többsége birtok- és kártérítési ügyekre ment vissza. Fontos különbség volt azonban, hogy a *Fehde*, ha szabályosan jártak el, törvényes volt, a hatalmaskodás pedig nem. Magyarországon is volt mód önvédelem és a birtokok védelme érdekében erőszakhoz nyúlni, de ezeket nem tartották hatalmaskodásnak, s így bűncselekménynek sem, legfeljebb a szenvedő fél. Bár a jogtalan erőszakért a törvény szerint halálbüntetés járt, a szokásjog mégis a felek közötti megegyezésre törekedett, ezért a véres

¹¹⁷⁴ Brunner, 1959. 51–54., 64–73., 98–99; Tringli, 2011. 413.

¹¹⁷⁵ Bariska, 2009. 272–273; Bariska, 2007/2. 1169–1171.

¹¹⁷⁶ Uo. 1164., 1174–1175; Veszprémy, 2008. 152–153., legutóbbi összefoglalása: Csermelyi, 2021.

ítéletek az esetek nagy többségében elmaradtak, bizonyára azért, mert a támadó fél nem járt el egészen jogtalanul. Sokszor kerültek hatalmaskodási ügyek az udvari bíróság elé, majd az 1458-ban felállított királyi személyes jelenlét bírósága is ezekkel foglalkozott. A példák azt mutatják, hogy a polgárok és a jobbágyok Magyarországon is éltek az önhatalmú erőszakkal, de előbbieket csak kisebb ügyekben. Igazi „hatalmaskodó” a jog szerint itthon is csak nemes lehetett, a jobbágyok és a polgárok legfeljebb a nemesember parancsából követhettek el jogtalan erőszakot, habár Tringli István felhívta a figyelmet rá, hogy olykor földesuruk tudta nélkül, esetleg utólagos jóváhagyása reményében is erőszakkal éltek. Ez a jogintézmény abban is hasonlított a *Fehdere*, hogy bár már a 15. században kísérletet tettek a visszaszorítására, hivatalosan csak 1852-ben tűnt el, az osztrák büntető törvénykönyv bevezetésével. Fontos különbségnek számított azonban, hogy Magyarországon nem lehetett erőszakhoz nyúlni az uralkodó ellen, mert az illető automatikusan hűtlenné vált, illetve nem volt szükség magánhadüzenetekre és az azokban szereplő határidők betartására sem.¹¹⁷⁷

Hová lehet ezek alapján sorolni a Sopron környéki eseményeket? A *Fehde* német jogintézmény, de ismeretese magyarországi alkalmazásai, pont a szóban forgó határvidékről. A harcok viszonylagos szervezettsége, a fegyverszüneti egyezmények, mint láthatjuk, a *Fehde*hez tartoztak. Weispriachné esetében az önvédelemhez való jogot az adta, hogy egy általa törvénytelennek vélt ítélet alapján meg akarták fosztani őt és gyermekeit egyik birtokuktól. Az özvegyek és árvák ösidők óta védelemre szoruló és arra jogosult személyeknek számítottak, ebből a korból is ismert olyan magyarországi szokásjogi passzus, amely az árvák elleni pereket elodázza a vádlott nagykorúvá válásáig. Gertraud nem használhatta közvetlenül Verbóci munkáját, hiszen a *Tripartitum* 1511-re még el sem készült, s akkor sem biztos, hogy ebben a zálogügyben ténylegesen alkalmazható-e az ott lefektetett elv.¹¹⁷⁸ Az viszont bizonyos, hogy Magyarországtól nyugatra már régóta kegyetlenségnek számított a kiskorú fiúk megfosztása az atyai hűbértől, még akkor is, ha életkoruk folytán egy ideig még alkalmatlanok a vállalandó katonai szolgálat teljesítésére.¹¹⁷⁹ Teljes mentességet azonban a magyar jog sem adott. Abban az esetben, ha az özvegyek, mint gyámok tartják kézben árváik birtokait és

¹¹⁷⁷ Tringli, 2011. 414–420.

¹¹⁷⁸ Az özvegyek és árvák védelme már az ókori Mezopotámia törvényszövegeiben és az ószövetségi törvényekben is megjelent. Jany, 2016. 37; Fröhlich, 2012. 273. A középkori Európában Isten békéje védte az özvegyek vagyonát: Duby, 1987. 315. Nemhiába emeli ki Gertraud 1524-ben benyújtott panaszlevele, hogy az ő és árva gyermekei fogságba vetése nem volt lovagias tett Trenka részéről, a megkötött fegyverszünetet és a *pax christianitatis* is megszegte vele. Házi II/6. 357. A magyar szokásjogban: Hármaskönyv 213–215.

¹¹⁷⁹ Bloch, 2002. 213.

azokból kiindulva hatalmaskodnak, a törvény lehetővé tette perbe hívásukat. Ha ez megtörtént, a férfiakkal ellentétben nekik kötelező volt ügyvédet fogadni.¹¹⁸⁰

Trenka Sopronból irányította a hadműveleteket, ezért a Weispriach-özvegy számára logikus lépés volt a város ellen támadni, de nem közvetlenül, hiszen az katonailag is kivitelezhetetlen lett volna és a nyílt királyellenes lázadás ódiumát vonta volna magával, hanem a jobbágyfalvakon keresztül. Döntő bizonyíték lehetne, ha fennmaradt volna egy *Fehdebrief*, ennek hiányában azonban más oklevelek szövegeiből tudunk csak adatokat nyerni arra vonatkozólag, hogy Weispriachné betartotta a *Fehde* jog szabályait a harci cselekmények előtt. Tudjuk, hogy többször felhívta a város figyelmét a Trenka által vezetett támadások jogtalanságára, és burkoltan meg is fenyegette őket, hogy osztoznak a felelősségben kapitányukkal.¹¹⁸¹ Egy későbbi oklevél pedig már hadiállapotról tudósít.¹¹⁸² A legkeményebb próbának az országbíró csapatainak érkezése számított, de miután az elvonult, az özvegy nekiláthatott, hogy elérje célját, a Lánzsér átadására felszólító ítélet visszavonását, amelyre – részben Miksa közbenjárására – alkalom is nyílt. II. Ulászló 1512 után úgy tűnik kihátrált Trenka mögül, aki hosszas kártérítési perbe bonyolódott Gertrauddal. Magas Ferenc valószínűleg nem csupán a támogatásért vált Weispriachné alattvalójává, hanem azért, mert vele ellentétben ő *Fehde* képes, tehát vannak eszközei arra, hogy Sopront rávegye Magas hagyatéki ügyének újratárgyalására. A harcokat mindkét szakaszban a *Fehde* eseményekre jellemző rablások és gyűjtogatások, illetve túszedés határozta meg. Bizonyítékként szolgálhat az is, hogy az eseményt többször nevezték *Fehde* nének, pl.: Magas Ferenc,¹¹⁸³ Ferdinánd főherceg,¹¹⁸⁴ illetve az alsó-ausztriai kormányzók is.¹¹⁸⁵ Bár ezek az elnevezések mind Magas tevékenységéhez voltak köthetőek, fentebb látható, hogy a háború két szakasza, eszközeit tekintve igencsak hasonlított egymáshoz. Ez alapján indokoltnak tűnik az eseményt *Weispriachfehde* néven nevezni. Le kell szögezni újra, hogy bár a fennmaradt források elsősorban Sopron veszteségeit tárgyalják, a Weispriach-birtokokat legalább ugyanakkora károk érték Trenka jóvoltából.

¹¹⁸⁰ 1500. évi 14. tc. DRMH IV. 146.

¹¹⁸¹ Házi I/6. 265–267.

¹¹⁸² Uo. 280–281.

¹¹⁸³ „Annfengklich sagt er, es hab im die allt fraw Gerdrawt von Weispriach in seiner vechd gegen den von Odenburg geraten...” – Házi I/7. 54.

¹¹⁸⁴ „das er der gefürten vechd...” – Házi I/6. 149.

¹¹⁸⁵ „Als wir unns auf ewr und ewrs bevehden Franczen Magutsch...” – Uo. 388.

Összegzés

Ha összegezni szeretnénk ennek az elhúzódó, és már-már értelmetlennek látszó viszálykodás eredményeit, akkor a következő megállapításra juthatunk: a Weispriach-birtokok a család kezén maradtak, a királynak nem sikerült kihasználni az örökösök kiskorúságát a zálogszerződés felbontására. Georg, Hans és Ulrich ezt édesanyjuknak köszönhették, aki makacs küzdelemben, egy német jogintézmény sikeres magyarországi alkalmazásával biztosította, hogy fiai ne tűnjenek el úgy a történelem forгатagában, mint Ulrich von Grafeneck kiskorú árvái.

A fraknói és kismartoni uradalmak visszaváltása

A Weispriachokat ért második örökösödési krízis Hans von Weispriach 1571-ben történt halála után következett be. Fia nem lévén, I. Miksa elérkezettnek látta az időt, hogy visszavegye lányaitól a fraknói és kismartoni uradalmakat, amelyeket közvetlen kamarai kezelés alá akart helyezni. Az 1569. évi vizsgálat alapján az Alsó-ausztriai Kamara fel tudta mérni, mekkora jövedelmet tudna hozni Kismarton és Fraknó kamarai kezelésben, és úgy vélte, hogy ehhez képest a zálogbaadás nem éri meg, főleg azért nem, mert a zálogösszeg Weispriach alatt főleg hátralékos adósságok miatt gyarapodott, nem pedig kölcsönkapott, tehát a mind nagyobb eladósodás dacára nem folyt be a kamara számára kiadásokra fordítható készpénz. Rögtön tárgyalások is kezdődtek Weispriach lányaival: Maximilian von Polheim özvegyével, Judíthtal, Hans von Kreig nejével, Estherrel és Christoph Teufel özvegyével, Susannával. Az asszonyok szívóssága méltó volt őseikéhez, bár ezúttal nem vezetett fegyveres harcokhoz. 15.000 forinttal többet igényeltek az uradalmak tényleges értékénél, összesen 77.461 forintot. Ez nem volt jogtalan követelés, fentebb láthattuk, hogy a zálogösszeget több tényező határozta meg, például az uradalomban végrehajtott értéknövelő építkezések stb. Hans idején is emelkedett az összeg, mert ő csak a fraknói vadasparkra 2000 forintot áldozott.¹¹⁸⁶

Hogy ezt az összeget ki tudja fizetni, Miksa felajánlotta az uradalmak alattvalóinak, hogy váltsák ki magukat. Ők éltek is a lehetőséggel, mert helyzetük javulását várták a közvetlen kamarai kezeléstől. Kismarton és uradalmának többi faluja 16.650 forintot, a fraknói uradalom 14.590 forintot gyűjtött össze. Ez nem ment egyszerűen, néhány falunak haladékot kellett kérnie az előző évi rossz termés miatt, amelyet 1572 márciusáig engedélyeztek nekik. A pénzmennyiséget néhány, a területen érdekelt alsó-ausztriai város, valamint a kamara 46.121

¹¹⁸⁶ Bariska, 2007/1. 79; Payr, 1924. 22; Prickler, L. 1998. XXXVI. Pricklernél és Bariskánál eltérő számok szerepelnek, előbbinél a fraknói uradalom 11.750 forintot adott bele a kiváltáshoz használt 73.816 forint, 4 schilling, 11 krajcárba. Ernstnél sem pontosan az az összeg szerepel, mint Bariskánál, hanem 77361 forint, bár itt szó lehet elírásról is. Ernst, 1987. 105. Csak a fraknói uradalom „vételárát” (khaufsumma) 30500 forintra hízlalták a különböző kölcsönök és beszámítandó építési költségek. De mivel az eredeti összeg 24000 frt. volt még 1495-ből, ezért a követeléstöbblet nem számít irreálisan nagyknak. ÖStA AVA-FHKA AHK VDA Urbare 1196. 178r

forinttal egészítette ki, hogy összegyűljön a kért összeg. A Kismarton által befizetett 4000 forintért cserébe az uralkodó oltalomlevelet adott számukra, hogy a várost a jövőben nem zálogosítja tovább. Hivatalosan 1572. március 24-én kapta vissza Miksa a két uradalmat, de már március 15-étől császári kapitány állt az élükön, Hannibal von Zinzendorf.¹¹⁸⁷ Weispriach lányai a kapott összegből az alsó-ausztriai Aggstein várát vették zálogba.¹¹⁸⁸ Fraknó és Kismarton később Habsburg főhercegi apanázsbirokk lett, fontos szerepet játszva Károly és Ernő főhercegek udvartartásának ellátásában.¹¹⁸⁹

Aggstein zálogba adása szintén kérdésessé teszi a Weispriachok gazdasági túlkapásait hangsúlyozó véleményeket, mivel ezt az uradalmat az 1560-as évek végén ugyanúgy kamarai vizsgálat alá vonták, mint Kismartont és Fraknót. Abban az esetben, ha a Weispriachok gazdálkodása súlyosan károsította volna az utóbbi két uradalom gazdasági erejét és anyagi teherbíró képességét, ésszerűtlen lett volna egy másik uradalmat a Weispriach-örökösökre bízni, főleg olyat, ahol a nem sokkal korábban lezajlott kamarai vizsgálat következtében valószínűleg alacsonyabbá vált a visszaélések száma.¹¹⁹⁰

RÉSZÖSSZEGRÉS

A fentiekben sor került az ideiglenesen, vagy hosszabb időre Habsburg-befolyás alá került nyugat-magyarországi uradalmak 1440 és a 16. század közepe közötti birtoktörténetének rövid leírására, három német származású zsoldosnemesi család jelentős férfi tagjai karriertörténeteinek felvázolására, valamint az ezen családokat ért jelentősebb öröklési krízisek elemzésére. A továbbiakban, mielőtt rátérnénk az egyházzal való kapcsolatukra, célszerű kicsit megállni és számot vetni arról, hosszú távon mennyire értékelhető sikeresnek a vizsgált zsoldos- és hivatalviselő nemesi családok nyugat-magyarországi berendezkedése saját családjuk vagyoni és rangbéli emelkedése szempontjából.

Amennyiben táblázatban szeretnénk láttatni, kik voltak a fenti¹¹⁹¹ nyugat-magyarországi uradalmak élén 1450 körül, illetve 1550 körül, azt tapasztalhatjuk, hogy a családnevekben jelentős változás történt, szinte teljesen kicserélődtek, és még a Weispriach család esetében is azt látjuk, hogy idővel elhagyták a korábban hosszú ideig birtokolt Kaboldot, helyette pedig Fraknón és Kismartonban rendezkedtek be.

¹¹⁸⁷ Bariska, 2007/1. 77–80. A számokat vö.: Prickler, L. 1998. XXXVI.

¹¹⁸⁸ ÖStA AVA-FHKA AHK NöHA A-7 fol. 273–282.

¹¹⁸⁹ Pálffy, 2016. 235.

¹¹⁹⁰ ÖStA AVA-FHKA AHK VDA Urbare 1196. fol. 295–348.

¹¹⁹¹ Dévény nem szerepel a táblázatban, mert csak rövid ideig volt Habsburg-kézen. Szintúgy nem szerepeltetem a 23 évig zálogban lévő Sopront, mert még ha a városkapitányi kinevezések esetében fel is mutatható hasonlóság a többi uradalom bérbe- vagy zálogba adásával, de a város egy nagyon rövid, 1471–1473 közötti időszakot leszámítva nem került nemesi kézbe.

Uradalom	Birtokos 1450 k.	Birtokos 1550 k.
Baumgarten	Ulrich von Grafeneck	mint Lánzsér
Béla	mint Fraknó	mint Fraknó
Borostyánkő	Walther Zebinger	Königsberge
Fraknó	VI. Albert	Hans von Weispriach
Kabold	VI. Albert	Hans von Weispriach/Jakob von der Dürr
Kismarton	VI. Albert/Conrad Eitzinger	Moritz von Fürst
Kőszeg	Bernard Mittendorfer	Hans von Weispriach/Christoph Teufel
Lánzsér	Georg von Rohrbach	Erasmus Teufel
Rohonc	Bernard Mittendorfer	Batthyány Ferenc
Szalónak	Andreas Baumkircher	Batthyány Ferenc
Szarvkő	III. Frigyes	Moritz von Fürst

10. táblázat: A vizsgált nyugat dunántúli uradalmak birtokosai 1450 és 1550 körül

Még fontosabb, hogy ha ezt a táblázatot összevetjük a fenti uradalomtörténetekkel, azt kell látnunk, hogy az egymást követő birtokosok ábrázolására jelen formájában nem alkalmas, hiszen sehol sem szerepelnek a Prüschenk család tagjai, akik az 1490 utáni évtizedekben voltak aktív részesei Nyugat-Magyarország történetének. Célszerűbb tehát olyan táblázatokat készítenünk, amelyek nem csupán egy adott pillanat, vagy az azt körülvevő néhány év birtokosait tünteti fel, hanem egy hosszabb időszak összes birtokosát. Időhatárok tekintetében a Habsburg befolyási övezet 1440-es évekbeli kialakulása és a Habsburg Frigyes kezében történt összpontosulása után az első nagy krízisnek nem az 1463. évi békekötést kell tekintenünk, akkor ugyanis Mátyás király még a saját országrészéhez visszatért uradalmakban sem hajtott végre restaurációt a régi birtokosok javára, III. Frigyes országrészében pedig több helyen (Kőszeg, Szarvkő) jóváhagyta a megváltozott viszonyokat. Időhatárnak jobban megfelel a pozsonyi békekötés. Azt megelőzően sok várat visszafoglaltak a magyar király zsoldosai, amelyeket a békekötés után vissza kellett adni, de az már kérdéses, hogy melyek kerültek vissza a háború előtti birtokoshoz, és melyek kerültek homo novusokhoz. A 11. táblázat tehát az 1440–1491 közötti időszakot fedi le.

Baumgarten	Ulrich von Grafeneck, 1479-től Baumgarten a pálos rendé, az uradalom többi része Lánzsérhez kerül
Béla	<i>mint Fraknó</i>
Borostyánkő	Zebingerek, Sigmund Prüschenk, Georg von Pottendorf
Fraknó	VI. Albert, Johann Neidegger, IV. (III.) Frigyes, Rudolf Teuffenbach, Sigmund von Weispriach, Wilhelm Westvall, Johann Siebenhirter, Mátyás király, Corvin János, Szapolyai István
Kabold	VI. Albert, Bernhard Pelleitner, a Weispriach-fivérek, Mátyás király
Kismarton	VI. Albert, Konrad Eitzinger, Johann Siebenhirter, Mátyás király, Corvin János, Szapolyai István
Kőszeg	Bernard Mittendorfer, Ulrich von Grafeneck, Friedrich Zenger, Christoph von Rottal, Mátyás király, majd Corvin János
Lánzsér	VI. Albert, Georg von Rohrbach, Ulrich von Grafeneck, Sigmund von Weispriach, Ulrich von Grafeneck, majd Mátyás király
Rohonc	<i>1478-ig mint Kőszeg</i> , ezután Mátyás király, majd Jakob Margenwerder
Szalónak	Andreas Baumkircher, majd a fiai

Szarvkő | IV. (III.) Frigyes, VI. Albert, IV. (III.) Frigyes, Hans von Rohrbach, bécsújhelyi ágostonosok, III. Frigyes, Georg von Pottendorf, Mátyás király, Ulrich von Grafeneck
11. táblázat: A vizsgált uradalmak birtokosai (1440–1491)

Az első időszakot III. Frigyes zsoldosvezérei és szűkebb pátriájából, a belső-ausztriai tartományokból való tanácsosai uralták. Fő szempontként a későbbi császárnak tett szolgálatokat kell tekinteni, a származás, mint látni fogjuk, csak másodlagos. A Zebingerek stájerrek voltak, Walther Zebinger 1443-ban többször is udvari marsallként szerepelt. Ezt a tisztséget valószínűleg csak rövid ideig viselte Georg Fuchs von Fuchsberg mellett, később csak tanácsosként emlegették, de továbbra is a császár egyik legbefolyásosabb embere maradt.¹¹⁹² Andreas Baumkircher krajnai volt, Frigyes portenau kapitányának fia, aki a tartományfejedelmi udvarban nevelkedett. Ugyanebből a környezetből került ki a sváb származású Grafeneck. A Teuffenbachok szintén stájer származásúak voltak, akárcsak a Prüschenek, akik közül Sigmund 1453-ban lépett császári szolgálatba. Végül a pénzügyigazgatás élére került, a felesége is Balthasar Eggenberger grazi pénzmester nővére volt. Emellett diplomataként is sokszor alkalmazták. Udvari környezetbe kerülve kitűnő kapcsolatokat tudott kiépíteni, mindezek megalapozták a család 1491 utáni hihetetlen presztízsnövekedését. A Siebenhirterek ugyan alsó-ausztriaiak voltak, viszont Stájerországban és Karintiában, továbbá a császár udvarában kaptak tisztségeket. A Nyugat-Magyarországon csak a korszak végén megjelenő Rottalok vezető stájer családok (Wallsee, Neitperg) szolgálatában álltak, majd a császáréban, és Stájerország keleti határán szereztek birtokokat (Hartberg, Talberg). Albert herceg a saját híveire bízta a birtokait, köztük volt az ausztriai származású Georg von Rohrbach és Konrad Eitzinger, illetve az Alsó-Ausztriában és Belső-Ausztriában is birtokos Neidegger család sarja, Johann. Konrad Eitzinger feltehetően a mailbergi szövetség élére álló Ulrich von Eitzing távoli rokona volt.¹¹⁹³ Mátyás kedvezményezettjei vagy a frissen szolgálatába szegődött német zsoldosvezérek (Baumkircher, Grafeneck, Weispriach) voltak, akiknek a teljesítményéről előzőleg meggyőződött (ebbe a katonai csoportba lehet sorolni a porosz tüzérmestert, Margenwerdert is), vagy pedig a fia, Corvin János. Az 1480-as években visszafoglalt vagy visszafoglalni szándékozott birtokokat Grafenecken kívül már csak a herceg nyert el, ez megfelel Mátyás király ekkoriban folytatott adománypolitikájának.

A második időszak (12. táblázat) esetében, amilyen biztos a pozsonyi békéhez köthető kezdődátum, legalább annyira bizonytalan a lezárása, mégpedig az uradalmak élén

¹¹⁹² Heinig, 1997. 70–74.

¹¹⁹³ Heinig, 1997. 78–84., 147., 235., 258., 264., 275., 287.

bekövetkezett folyamatos birtokosváltások, illetve a folyamatok elhúzódása miatt. Fentebb láthattuk, Rohonc és Szalónak esetében 44 év telt el a fiág kihalása és a leányági örökösök kivásárlása között. Legjobb tehát, ha nem próbálkozunk azzal, hogy egy helyi, legfeljebb két-három uradalmat érintő dátumot regionális szintre próbálunk emelni, hanem egy szinttel feljebb lépve, akár csak 1491 esetében, ismét az országos politikában keresünk korszakzáró időhatárt. Ebben az esetben 1526, a mohácsi csata éve logikus választás, hiszen II. Lajos halálával lezárult a korábbi, legfeljebb helyi érdekű viszályokkal tarkított, de az 1529. és 1532. évi szultáni hadjáratokhoz képest békésnek mondható Jagelló-kor, hogy átadja helyét Szapolyai János és Habsburg Ferdinánd királyok küzdelmének, amely már három évvel Mohács után hatalmas oszmán sereget hozott Nyugat-Magyarországra. Ez az időszak, különösen az eleje a diplomatáknak kedvezett, azoknak, akik ott bábáskodtak a pozsonyi békemű létrehozásán. A Prüschenek szédületes karriert futottak be a Lajtán túl, grófi rangra emelkedtek, Nyugat-Magyarországon pedig sorra szerezték meg Kőszeget, Fraknót és Kismartont, bár az egyszer már kezükön lévő Borostyánkőt nem kapták vissza. Ez és a párhuzamos ausztriai birtokszerzéseik találóvá teszik a Péterfi Bence által rájuk alkalmazott „kisgömböc”-hasonlatot. Ugyancsak a pozsonyi béke aláírói között volt Georg von Rottal is, de ő csak rövid időre kapta meg Kőszeget, azon kívül csak zálogbirtokokhoz jutott a Baumkircherektől.¹¹⁹⁴ A magyar tárgyalódelegáció tagjai közül Wilhelm Baumkircher Rohoncot nyerte el, Beneš z Vajtmil rokonsága pedig majdnem két évtizedre a soproni ispánságot és városkapitányságot. Szintén diplomáciai szolgálat révén jutott Kismarton és Szarvkő birtokába Veit von Fürst. Katonai, részben diplomáciai szolgálataik (és kifizetetlen zsoldjuk) juttatta birtokokhoz Petr Mrakešt és Hans von Königsberget. A Weispriachok ugyan nem vettek részt a pozsonyi béketárgyalásokon, de sikerként éltek meg Kabold visszaszerzését majd a Freiherr-cím elnyerését, a jó sorozat később folytatódott Ulrich karintiai főkapitányi kinevezésével és birtokszerzéseivel. Halála után azonban özvegye és utódai védekezésbe kényszerültek. Ebben ugyan számíthattak I. Miksa támogatására egészen haláláig, utána viszont az elharapózódó erőszaknak legalább annyira voltak elszenvedői, mint okozói. Csak 1522 táján kezdett el konszolidálódni helyzetük, Hans és Lónyai Borbála házassága révén. Nem Hans volt az egyetlen, aki házasság révén tett szert előnyökre, Seifrid von Polheim, Veit von Fladnitz és később Longin von Pucheim is így jutottak Szalónak birtokába.

¹¹⁹⁴ A család már 1480-ban a főnemesek közé emelkedett (Freiherr von Stettendorf), később egyre több birtokot és kiváltságot szereztek, a Walseerek kihalása után pedig elnyerték Stájerország örökös asztalnokmesteri hivatalát. Vancsa, 1927. 512–513; Bariska, 2005. 310–311; Péterfi, 2015. 61. Azonban tévedés lenne arra gondolni, hogy a Prüschenek csupán diplomaták voltak, katonai feladatokat is jócskán kaptak. E. Kovács, 1995. 35; Neumann, 2011. 339. Rottalt 1491. augusztusban beválogatták a Habsburg tárgyalódelegációba: Firnhaber: Beitr. 466.

Baumgarten	1493-ig pálosok, majd <i>mint Lánzsér</i>
Béla	<i>mint Fraknó</i>
Borostyánkő	Hans von Königsberg, Caspar Volksdorf, Jakob von der Dürr (?), Königsberg-fivérek
Fraknó	Prüschenek (Hardeggek)
Kabold	Weispriachok
Kismarton	Prüschenek (Hardeggek), Georg Losenstein, Veit von Fürst, Ernst von Fürst, Christoph von Zinzendorf
Kőszeg	Georg von Rottal, Prüschenek (Hardeggek), Friedrich Härber, Petr Mrakeš, Pencker (?), Sárkány Ambrus, Erdődi Péter
Lánzsér	Mrakeš-fivérek, majd Weispriachok, ill. Cobor Imre (csak igény)
Rohonc	Baumkircherek, ill. Barbara Baumkircher férjei: Seifrid von Polheim, majd Veit von Fladnitz, ill. Bornemissza János (csak igény)
Szalónak	Baumkircherek, ill. Barbara Baumkircher férjei: Seifrid von Polheim, majd Veit von Fladnitz
Szarvkő	Grafeneck-testvérek, Matthäus Lang/Ulrich von Weispriach/Benesch von Ebersdorf, Fürstök, ill. Zinzendorfok (igény)

12. táblázat: A vizsgált uradalmak birtokosai (1491–1526)

A harmadik időszaknak (13. táblázat) az 1526 és 1550 közötti éveket tekinthetjük, a lezárást ezúttal a Hans von Weispriachhoz köthető 1547 és 1552 közötti birtokváltozások indokolják, amelyek ebben a néhány évben a nyugat-magyarországi térség számos uradalmát (Fraknó, Kabold, Kismarton, Kőszeg, Lánzsér) érintették. A katonai érdemek ismét előtérbe kerültek, Dietrich von Hartitsch így lett soproni városkapitány és így jutott rövid időre Kőszeg birtokába. Ottani utóda, Jurisics Miklós vegyesen katonai és diplomáciai szolgálatot is teljesített, de a bárói rangot végül is katonai teljesítményével érdemelte ki. Ernst von Fürst és Matthäus Teuffel 1527 augusztusában Kőszeg védelmére indultak, akárcsak Hans von Weispriach, aki bár élt a rokoni szálak jelentette előnyökkel, katonai téren is megpróbált eredményeket felmutatni. Bár hadvezéri tehetsége nem volt kiemelkedő, a rábízott feladatoknak többnyire megfelelt. Dietrich von Hartitsch, bár személye kevésbé kötődött a szorosán vett régióhoz, soproni városkapitánysága alatt nem csupán saját városát kellett védelmeznie, de a régióban zajló katonai hadműveletekben is, és ha épp arra kapott parancsot, Szlavóniába is be kellett vonulnia. A Baumkircher-örökség sorsát is többek között a katonai rátermettség befolyásolta: amikor szükség volt Veit von Fladnitz katonai segítségére a magyarországi belháborúkban, vagy amikor Longin von Puchheim megvédte Szalónakot az oszmánoktól, addig kisebb nyomás nehezedett rájuk a Batthyányak elleni perükben, Császárvárat pedig a Stubenbergeknak végül akkor kellett feladniuk, amikor egy kiskorú kezébe került az uradalom, vele szemben pedig a katonailag megfelelő korban lévő és akár határon túl is bevethető Erdődi Péter állt. A Vas megyei birtokok kapcsán egy lélektani szempont még megfigyelhető: csak Magdalena von Stubenberg halála után adták fel teljesen az uradalmat, vagyis annak a

családtagnak az elhunytával, aki a Baumkircherek leszármazottai közül utoljára tölthetett hosszú éveket Rohoncon és Szalónakon.¹¹⁹⁵

Baumgarten	<i>mint Lánzsér</i>
Béla	<i>mint Fraknó</i>
Borostyánkő	Königsberge
Fraknó	Jakob von der Dürr, Erasmus Teufel, majd Hans von Weispriach
Kabold	Hans von Weispriach, Jakob von der Dürr, majd Svetkovics Ádám és Choron János
Kismarton	Moritz von Fürst, majd Hans von Weispriach
Kőszeg	Juristics Miklós, ifj. Juristics Miklós és János, Christoph Görtschacker, Wolf Dietrich von Hartitsch (?), Hans von Weispriach, majd Christoph Teufel
Lánzsér	Hans von Weispriach, Erasmus Teufel, majd fivérei
Rohonc	Barbara Baumkircher és férjei (Veit von Fladnitz, Longin von Puchheim), Magdalena von Stubenberg és örökösei, Batthyány Ferenc
Szalónak	Barbara Baumkircher és férjei (Veit von Fladnitz, Longin von Puchheim), Magdalena von Stubenberg és örökösei, Batthyány Ferenc
Szarvkő	Fürstök ill. Zinzendorfok (igény)

13. táblázat: A vizsgált uradalmak birtokosai (1526–1550 k.)

A negyedik időszak (14. táblázat) felső határának meghúzását azokkal a bécsi politikai változásokkal kötöttem össze, amelyek Miksa trónralépését követték, gondolva itt az 1569–70-ben zajló kamarai vizsgálatokra, valamint a fraknói és a kismartoni uradalmak visszaváltására. A korszak elejére a Weispriachok visszaszorulása jellemző, helyükön előbb a Teufel család szerzett erős pozíciókat, majd az Oláh és a Choron család tagjai. A szakirodalom érdekes, de téves megállapítása, hogy ennek a korszaknak a kezdetén tendencia volt több uradalom átadása egy zálogbirtokosnak. Példaként a Kismartont frissen megszerző Hans von Weispriachot hozza fel, ám a felsorolt három uradalom (Kabold, Fraknó, Kismarton) közül egy időben legfeljebb kettőt birtokolt. Ám még ennyi is elég volna, ha tényleg megfigyelhető lenne ez a trend. Azonban a fenti táblázat épp azt mutatja, hogy Kismarton megszerzésekor csak Weispriachnak volt két uradalom a kezén, és ez így is maradt egészen a haláláig. Csak ezt követően találunk új példát közös zálogbirtokosra, 1576-ból, amikor Choron János Kabold mellé kiváltja Kőszeg. Az sem helytálló, hogy korábban nem akadt volna példa közös birtokosra, elég most Siebenhirterre (Kismarton, Fraknó), a Prüschenkekre (Kőszeg, Fraknó, Kismarton), a Fürstökre (Szarvkő, Kismarton) és Hans von Weispriachra utalni, aki az 1540-es évek végén rövid ideig tényleg birtokolt három uradalmat (Kabold, Fraknó, Kőszeg ill. zajlott Lánzsér fokozatos átadása).¹¹⁹⁶

¹¹⁹⁵ Hartitschra: ÖStA HHStA UA AA Fasc. 7. Konv. D. fol. 43–44. Erdődi a Császárvár megszerzése előtti években részt vett a schmalkaldeni háborúban. Guitman, 2014. 303. Egy levelét Magdalena úgy írta alá, mint „gebornn von Pemkircherrn” és a birtokok „rechten natürlichen pluterben”-jének nevezte magát. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 33. Konv. C fol. 22.

¹¹⁹⁶ Erről a tendenciáról Kroyer, 1954. 72.

Ami a szakirodalomban említett, Hans von Weispriach köré csoportosult rokonsági hálót illeti, számos családon belüli birtokátruházásra láttunk példát Fraknó, Kőszeg és Lánzsér esetében, a Weispriachok és a Teufelek közt. Utóbbiak gyorsan felfelé ívelő karrierjét azonban megakasztotta Erasmus 1552. évi oszmán fogságba kerülése majd kivégzése.¹¹⁹⁷ Ezt követően összesen három nyugat-magyarországi uradalomról mondhatjuk, hogy ez a rokonsági háló fogta össze, bár Kőszeg esetében ez kurtán-furcsán ment végbe, hiszen Christoph Teufel nem a fiainak örökölte tovább, hanem sógorának, ifj. Jurisics Miklósnak adta át.¹¹⁹⁸ Ha emellé megfontoljuk, hogy Batthyány–Choron–Nádasdy–Svetkovics-rokonság mekkora birtokokkal rendelkezett Nyugat-Magyarországon, arra a következtetésre kell jussunk, hogy a Weispriach-rokonsági háló ugyan működő formáció volt, és Hans von Weispriach birtokainak jelentős része hosszabb-rövidebb ideig valóban rokonaihoz került, viszont Nyugat-Magyarországon nem tudott komolyan meggyökeresedni, 1572-ben pedig el is tűnt innen.¹¹⁹⁹

Baumgarten	<i>mint Lánzsér</i>
Béla	<i>mint Fraknó</i>
Borostyánkő	Königsbergekek
Fraknó	Hans von Weispriach, majd lányai
Kabold	Svetkovics Ádám és Choron János, majd az utóbbi egyedül
Kismarton	Hans von Weispriach, majd lányai
Kőszeg	Christoph von Teufel, ifj. Jurisics Miklós
Lánzsér	Erasmus von Teufel, fivérei, majd Oláh Miklós és általa unokaöccse, Oláh-Császár Miklós
Rohonc	Batthyány Ferenc majd Kristóf
Szalónak	Batthyány Ferenc majd Kristóf
Szarvkő	Fürstök, Leonhard Püchler von Weitenegg

14. táblázat: A vizsgált uradalmak birtokosai (1550 k.–1572)

A fenti táblázatok alapján még jobban látszik, mennyi változás történt röpke egy évszázad alatt az uradalmak élén. Mi indokolta ezeket a birtokosváltozásokat? Az egyik válasz természetesen az első generációs családok magszakadása, hiszen akármilyen ügyesen szolgálja valaki a mindenkori uralkodót, és akármennyire jól gazdálkodik a rá bízott javakkal, bizony

¹¹⁹⁷ Lánzsér eladása után nem kerültek ki teljesen a bécsi vezető körökből, ezt bizonyítja Andreas Teufel kétszeri, 1575–1577, ill. 1577–1588 között viselt győri végvidéki főkapitánysága, illetve Georg Teufel elnöksége az Udvari Haditanácsban (1566–1578). Pálffy, 1997. 276; Tusor, 2016. 123. 339. lj.

¹¹⁹⁸ A konstantinápolyi útjáról nevezetes Hans Christoph Teufel Christoph Teufel és Susanna von Weispriach gyermekeként látta meg a napvilágot. Roethe, 1894. 789–791. Keleti utazására: Mitis, 1907. 337–340. Rajta kívül még három fia született Christoph Teufelnek, ifj. Jurisics Miklós pedig Anastasia nevű lánytestvérét vette feleségül. Glatzl, 1950. 213–214.

¹¹⁹⁹ Nagyjából egyetértünk Bariska István álláspontjával (Bariska, 2007/1. 59.), amelyet annyiban pontosítani szükséges, hogy 1572-ben az Alsó-Ausztriai Kamara nem szakította meg a Weispriach-rokonság törekvését a nagyobb birtokkomplexum kialakítására, ugyanis az ekkor már nem létezett: Kaboldot maga Hans von Weispriach adta el, Lánzsért 1553-ban a Teufelek, Kőszeg csak nagyon áttételesen kapcsolódott a rokonsághoz, Fraknó és Kismarton pedig hosszabb távon bizonyára felosztásra kerültek volna a Teufel-, a Kreig- és a Polheim-örökösök között.

megeshet, hogy nem születik fiúörököse. Ám még ebben az esetben sem kell a vérségi öröklést lehetőségét kizárnunk, hiszen lányai, esetleg utóbbiak hiányában unokaöccsei, unokahúgai potenciális örökösökké válhatnak. A Baumkircher-örökösök meg is kísérelték a leányági öröklést győzelemre vinni a háramlási joggal szemben, de azzal, hogy 1539-ben elveszítették a rohonc-szalónaki uradalom felét, már csak idő kérdése volt, hogy mikor mondanak le a másik feléről. A Stubenbergeket ugyancsak a Baumkircherekkel való rokonságukat használták ki Császárvár, valamint a Balthasar von Stubenberg az Ellerbach János özvegyével kötött házasságát a vörösvári uradalom megszerzésére. Törekvéseiket egyik esetben sem eredményezte az uradalmak családjuk kezében történő legitimálása, az Erdődi-család idővel mindkét birtokból kiszorította őket, csupán a vörösvári uradalom Sopron megyei birtokrészét (Alsórámóc, Felsőráámóc és Répcefő részbirtokok) tudták megmenteni, de 1550-ben azt is eladták ifj. Jurisics Miklósnak.¹²⁰⁰

Hans von Weispriach lányai esetében is azt kell látnunk, hogy bár makacs tárgyalófelek voltak, nem próbálkoztak meg hosszú távon Fraknó és Kismarton megtartásával, esetleg leszármazottaik érdekeltté tételével, hanem engedtek az uralkodói nyomásnak és átadták a birtokokat. Esetükben az I. Miksa akaratával való további szembehelyezkedésnek nem lett volna túl sok értelme, ugyanis uradalmaikat csak zálogjogon birtokolták, azok felett az uralkodói kontroll jóval nagyobb volt, mint egy adománybirtok felett.

Mi okozhatta, hogy a Nyugat-Magyarországra érkező első generációs német zsoldosvezérek, de később a második, harmadik generáció tagjai is idővel kiszorultak a területről, és még leányági leszármazottaiknak, illetve azok rokonságának sem tudták hosszú távon továbbadni birtokaikat? Vélelmezhető, hogy a birtokok státusa jelentette a legfőbb akadályt. Birtokaikat többnyire csak zálogjogon bírván, folyamatosan érdekeltté kellett tenni a Habsburg uralkodót, hogy a kezükben hagyja azokat, ne engedje meg más híveinek, hogy kiváltsák azokat. Amennyiben ennek elkerülésére, kihasználva a kedvezőbb politikai széljárást, sikerült magyar módra, adomány-, illetve örökbirtokká tenniük uradalmaikat, azzal vállalták, hogy megszakadás esetén a háramlási jog könnyen elveheti a leányági örökösöktől a jószágokat. A zálogbirtok ez ellen némiképp védett, hiszen a zálogösszeget a lányörökösöknek is ki kellett fizetni, viszont a politikai, gazdasági változások sokkal érzékenyebben hatottak, a zálogbirtokosok könnyen partvonalon kívül találhatták magukat, ha nem sikerült generációról-generációra, háborúban és békében egyaránt bizonyítaniuk, hogy rátermetten tudják szolgálni a Habsburg uralkodót. Ha ez elmaradt, vagyoni helyzetük pedig nem volt megfelelő, III.

¹²⁰⁰ Csermelyi, 2019/3. 88–89., 91.

Frigyes, I. Miksa és I. Ferdinánd udvarában mindig akadtak új emberek, akiknek a pályafutása épp felívelőben volt, és birtokokat akartak szerezni. A fejedelmeknek még meg is érte időnként cserélgetni a zálogbirtokost, ugyanis ezzel esély nyílt a zálogösszeg (akár radikális mértékű) felemelésére, amint azt Kőszeg esetében láthattuk.¹²⁰¹

Habár ártani nem ártott, de nem kellett kifejezetten katonai zseninek lenni, hogy a zálogbirtokosok bizonyítsák rátermettségüket. A Habsburg-befolyási övezetben legtovább két család, a Königsbergerek (2. generáció) és a Weispriachok (1. generáció) tudott zálogbirtokosként fennmaradni, előbbiek 1491–1644 között uralták Borostyánköt, utóbbiak 1451–1572 között előbb Kabold, majd Fraknó és Kismarton zálogos urai voltak. Egyik családból sem került ki túlságosan ismert figurája a 15–16. századi magyar történelemnek, leszámítva talán Hans von Weispriach vejének fivérét, Erasmus Teufelt, akinek palásti vereségét Tinódi is megénekelte. Teufel valóban kiemelkedő katonai karriert futott be, de talán pont ez is okozta vesztét.¹²⁰² Kevésbé ismert név, de meg kell említenünk Ehrenreich (latinosan Honorius) von Königsberg borostyánkői zálogbirtokost is, aki szintén sikeres katonai pályát futott be Magyarországon, amelynek betetőzésekként elnyerte a frissen megalapított Udvari Haditanács elnöki tisztségét.¹²⁰³

A Königsbergereknek például többek között anyagi nehézségek miatt kellett eladniuk Borostyánköt Batthyány Ádámnak, de döntésükben közrejátszott a magyar rendek reinkorporációs törekvése, amely ekkorra már elérte Fraknó és Kabold visszakerülését a magyar kormányzati és törvények fennhatósága alá, és jó úton haladtak a többi, osztrák kormányzati felügyelte nyugat-magyarországi uradalom visszaszerzését illetően is.¹²⁰⁴

Hatalmuk és birtokaik gyarapításához elsősorban az adott lehetőséget, ha a térség konfliktusaiban szerepet vállalnak. A szabályos, koronás fők között dúló háborúból nem volt érdemes kimaradni, mert ezáltal egyrészt a várható zsákmánytól és jutalomtól estek el, másrészt birtokaikat sem tudták semlegességükkel mindig megóvni. Más volt a helyzet a helyi jellegű viszályoknál, ahol a pereskedések és kárpótlás szempontjából talán célszerűbb volt a saját birtok megvédésére helyezni a hangsúlyt, új területek erőszakos úton történő megszerzése csak akkor lehetett jövedelmező, ha az akciót gyorsan véghezviszik, majd az e módon szerzett

¹²⁰¹ Bár, mint Veit von Fürst példája mutatta, a régi zálogbirtokostól is lehetett új kölcsönöket felvenni a korábban érvényes zálogösszeg megnövelése árán. Ulrich von Weispriach budai reputációjának biztos nem tett jót, hogy 1501-ben nem engedte beszédtetni a koszteli uradalomban a hadiadót és megtagadta a hadiszolgálatot. DL 33827.

¹²⁰² Ördög Mátyás vesződélme. In: Tinódi 207–219. A palásti csatáról: Matunák, 1910. 244–248. Teufel 1546 márciusában és 1548 januárjában is a magyarországi királyi főhadparancsnok ideiglenesen kinevezett helyettese volt. Pálffy, 1997. 276. 1551 februárjában Erdély átadásáról tárgyalt Fráter Györggyel, 1552-ben győri főkapitánnyá nevezték ki. Oborni, 2017. 210., 296.

¹²⁰³ 1556–1560 között volt elnök. Pálffy, 2016. 149.

¹²⁰⁴ Prickler, 1960. 32., Bariska, 2007/1. 138–139.

birtokot sajátjukként védelmezik. A szomszédos területek tartós kölcsönös pusztítása egy ponton túl akkora ellenszenvet szülhetett a környék földesuraiban, felsőbb szinten pedig az uralkodó(k)ban, amelynek hosszú távú eredménye nem lehetett pozitív. Nem lehet véletlen, hogy Georg von Weispriachot rablólovagként tartották számon Ferdinánd főherceg ausztriai uralmának kezdetén.¹²⁰⁵ A Weispriachok Trenka elleni magánháborúja megvédte ugyan Lánzsért, de birtokaikat jelentős kár érte, és kérdéses, hogy a Sopron jobbágyain és jobbágyfalvain történt rajtaütések során szerzett zsákmány mennyiben fedezte a károkat. Azt sem szabad elfelejteni, hogy az elrabolt jószágokból származó nyereséget nem fordíthatták teljesen azok javára, akiket az ellenség részéről kár ért, hiszen nem feltétlenül ugyanazok vettek részt a rablóportyákban, akik a másik részéről kárt szenvedtek. A Lánzsérban felfogadott rablólovagok, illetve Magas és emberei egészen biztosan lefölözték a hasznot.

A koronás fők háborúiban részt venni ezzel szemben még akkor is hasznot hozhatott, ha a békekötés kedvezőtlen feltételekkel ment végbe. Ez ugyanis nem akadályozta meg a zsoldosvezért abban, hogy hű szolgálatai jutalmául birtokokat, pénzt, kiváltságokat vagy kinevezéseket kapjon az uralkodójától. A pozsonyi békekötést követően a Jagellók sikerrel valósították meg a II. Ulászló által a megválasztásakor ígért békét, ezért Nyugat-Magyarországon a rövid 1505–1506. évi háborút leszámítva már nem került sor szabályos, koronás fők közötti fegyveres összecsapásra Mohácsig, csupán helyi jellegű konfliktusokra, ezért a korábban katonáskodással foglalkozó nemeseknek vagy más térségben kellett kipróbálniuk magukat zsoldosvezérként, vagy pedig diplomáciai téren kellett elérniük olyan eredményeket, amellyel kiérdemelhetik a királyi elismerést. Ebben az időszakban pont a diplomata Veit von Fürstnek sikerült birtokokat szerezni a nyugati határszélen, emellett I. Miksa itáliai háborúiban részt vállalva kinevezték Modena császári helytartójává.¹²⁰⁶

Voltak persze olyan zsoldosvezérek is, akik „jó időben” voltak jó helyen és el is indultak a felemelkedés útján, de az valahol megakadt. Erre tipikus példa a Mischulinger család. Wilhelm Ulrich von Grafeneck szolgálatában érkezett meg Magyarországra, előbb lánzséri várnagy (1458), majd ezzel párhuzamosan Grafeneck soproni alispánja ([1459?]-1460-1463) lett.¹²⁰⁷ Habár karrierjét nem jellemezte olyan kiugrás, mint Vitovecét, Baumkircherét vagy Grafeneckét az, hogy Cillei Ulrik halálával a másodvonalból a hatalmi helyzetet aktívan befolyásoló tényezőkké léptek elő, de a pozsonyi és a soproni ispánság 1465. évi együttes elnyerése lehetővé tette számára, hogy ugyanazt a pályát bejárhassa, mint soproni ispántársa,

¹²⁰⁵ Vancsa, 1927. 645.

¹²⁰⁶ II. Ulászló békepropagandájára: Oborni-Varga, 2012. 259–264.

¹²⁰⁷ MVA 1458–1526. II. 231.

Sigmund von Weispriach, és rangban is egyenlőkké váltak, mivel Sigmund 1466-ban *magnificus* volt, Mischulinger pedig pozsonyi ispánságával báró lett.¹²⁰⁸ A pozsonyi ispáni tisztségről való 1466. évi menesztését még nem tekinthetjük végzetes törésnek, hiszen Sopron megye élén 1477 végéig kimutatható, és két időszakban, 1465–1466-ig, illetve 1475-től viselte a soproni városkapitányi tisztséget.¹²⁰⁹ Az ő esetében nem hallunk olyan kompromittáló epizódról, mint a Sigmund von Weispriachot ért árulási vád 1473-ból. Már várnagyként elkezdett saját birtokokat szerezni, 1459-ben Kromperger Lőrincsel közösen megvásárolta Gyirótot, később ispánként 1468-ban adományt nyert két Győr megyei birtokra (Nyárád és Kisszap), 1472-ben megvásárolta Rusztot, de míg Gyirótot 1466-ban Grafenecknek adta el, Rusztot régi birtokosai, a Szentgyörgyi és Bazini grófok tudták visszavásárolni.¹²¹⁰ Georg von Pottendorftól 1476-ban zálogba vette alsórámóci és répcetői birtokrészét, amelyet később Erhard Vorlaufnak adott tovább.¹²¹¹ Ugyancsak sejthető, hogy családi érdekek vezették pozsonyi alispánja, *Myschylber* (Mischulinger) Ágoston kiválasztásánál.¹²¹² A társadalmi emelkedés megakadását valószínűleg pont a saját birtokok hiánya és a megszerzett zálogbirtokok elvesztése okozta. Amikor fentebb arról volt szó, hogy a Weispriachok helyzetét milyen ingataggá tudta tenni az, hogy birtokaik jó része csupán zálogként volt az övék, hozzá kell tenni, hogy még a zálogbirtok is jobb, mintha alig vagy egyáltalán nem lennének magyarországi birtokaik. Wilhelm fia, Sigmund az 1490-es évek elején pont ugyanolyan státuszban volt, mint apja az 1450-es évek végén: a Szentgyörgyi és Bazini grófok magyaróvári várnagyaként szerepelt.¹²¹³

1526 után azonban Magyarországon is tér nyílt a hadvezéri erények megcsillogtatására, előbb I. Ferdinánd és I. János háborújában, majd ezzel összefüggésben az oszmánok elleni háborúban. Mégis azt kell látnunk, hogy a nyugati határtérségben 1526 előtt érdekelt (első vagy második generációs családokból származó) német birtokosok közül, akik pedig pont a személyes tapasztalat alapján akár „Magyarország-szakértőként” is szóba jöhettek volna, csupán Hans von Weispriach háborús részvétele mondható eredményesnek.¹²¹⁴ Elfoglalta

¹²⁰⁸ MVA 1458–1526. II. 189., 232; Kubinyi, 1988. 177.

¹²⁰⁹ MVA 1458–1526. II. 233.

¹²¹⁰ DL 4487; DL 17324; DL 102996; SO II. 476–478. Vö.: Csermelyi, 2019/1. 21.

¹²¹¹ DL 88588; DL 88778; DL 88974. Vö.: Csermelyi, 2019/3. 92.

¹²¹² MVA 1458–1526. II. 189.

¹²¹³ DF 277105 78. p; DL 20119; DL 24575. Vö.: Csermelyi, 2019/1. 57.

¹²¹⁴ A bécsi hadvezetés általában a helyismeret hiányával küzdött, dacára annak, hogy I. Ferdinánd lehetőséget adott a horvát-szlavón hadszíntér „veteránjainak” (Salm, Hans Ungnad). Pálffy, 2016. 138. Jellemző, hogy 1527-ben az öreg Jan Mrakešt kellett „reaktíválni” és Lengyelországba küldeni, hogy magyar ügyekben tárgyaljon. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 3. Konv. B. fol. 54., 57–58. Mrakeš amúgy valóban „Magyarország-szakértővé” vált az évek során, még magyarul is megtanult (ÖStA HHStA UA AA Fasc. 2. Konv. C. fol. 47.), de ekkoriban már jó ideje nem voltak birtokai Nyugat-Magyarországon. Ha valaki nem volt alkalmas arra, hogy katonáskodjon, más

Körmentet és Szombathelyt, élmezte Esztergomot, hadat vezetett Szalónak ellen és soproni ispánnak is kinevezték, de például a soproni városkapitányságot csak Dietrich von Hartitsch halála után kapta meg, akivel ugyan sógorok voltak, de Hartitschnak, vele szemben 1527 előtt nem volt érdekeltsége Nyugat-Magyarországon. Az I. Ferdinánd magyarországi háborújához Weispriachhoz hasonlóan csatlakozó második generációs Veit von Fladnitz korai, gyermektelen halála miatt nem tudott jelentős eredményeket elérni, Barbara Baumkircher következő férje, Longin von Puchheim pedig 1532-ben ugyan megvédte Szalónak várát az oszmánoktól, de felesége halála után I. Ferdinánd hűtlennek nyilvánította, és elvette tőle a várat. Hasonlóan járt Ernst von Fürst is, akit csak kevéssel a halála előtt tették a magyar határ menti ausztriai (ideértve a Habsburg-hű Kismartont, Lánzsért és Szalónakot is) végek kapitányává. A Habsburg-házi király számos német származású hadvezért alkalmazott, Brandenburgi Kázmért, Niklas von Salmot, Hans Katzianert, Hartitschot vagy Leonhard von Vels-t, nem is beszélve a spanyol Aldanáról, az itáliai Castaldóról vagy a horvát származású Jurisicsról. Eközben a régebb óta Nyugat-Magyarországon élő német birtokosok legjobb esetben csak a mellékhadszíntereken vagy a háttérben kaptak feladatokat, nem csoda tehát, hogy elkezdődött egy újabb generációváltás, és a térségben (akár az ausztriai kormányzati szerveknek alávetett uradalmak határain túl is) elkezdtek pozíciókat szerezni a Pozsony megyének több ispánt is adó Salmok, a Komáromot megszerző Hartitschok vagy épp Jurisics Miklós és a Teufelek, lassan átvéve a korábbi generáció helyét. A Königsbergereket viszont, hála Ehrenreich katonai eredményeinek, ekkoriban nem fenyegették feltörekvő riválisok. Habár I. Miksa reformjai révén a hivatali karrier vonzóbbá vált, és több, katonáskodással nem vagy alig foglalkozó személy is zálogbirtokos lehetett Nyugat-Magyarországon (pl.: Veit von Fürst), igazából a karddal tett szolgálatok még mindig előnyt élveztek.¹²¹⁵

Összességében meg kell állapítanunk, hogy a Ferdinánd főherceg Ausztriába érkezésekor a nyugat-magyarországi Habsburg uradalmakban lévő zálogbirtokos családokból csak kevesen (Hans von Weispriach, Ehrenreich von Königsberg) tudtak élni azokkal a karrierlehetőségekkel, amelyeket a Habsburg Monarchia kiépítése és az oszmánok elleni állandósult háború magában rejtett, ezért volt szükség generációváltás(ok)ra. Az újonnan megjelent Teufelek és Jurisicsok kezdetben családi szempontból is eredményes politikát folytattak, de egyéni és családi tragédiák miatt hosszabb távon nem tudtak gyökeret eresztetni

módon is bizonyíthatott, hiszen a mohácsi csatában súlyos veszteségek érték a magyar politikai elitet és a köznemességet is, tehát erre a területre is be tudtak volna nyomulni a külföldiek, legkönnyebben azok, akiknek indigenátusuk is volt. Vö.: Pálffy, 2016. 51., 165. Később pedig a központi kormányzati szerveknél való elhelyezkedés jelenthetett karrierlehetőséget a hadakozás mellett. A hivatalnoki karrier magyarországi kezdeteire: Uo. 209–214.
¹²¹⁵ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 4. Konv. C. fol. 4–8; Bariska, 2003. 19–20.

Nyugat-Magyarországon. Ennek következménye egyrészt a magyar birtokosok és zálogbirtokosok (Batthyány, Choron, Oláh) előretörése lett, másrészt az, hogy a császárváros védelmében fontos tisztségeket elnyerő alsó-ausztriai nemesek hosszabb távon nem azok közül kerültek ki, akik Nyugat-Magyarországon zálogbirtokokkal rendelkeztek.¹²¹⁶

FÜGGELÉK

ZSOLDOSVEZÉREK ÉS AZ EGYHÁZ

Mivel jelen doktori értekezés a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen kerül megvédésre, nem csupán fontosnak, de illőnek is találtam, hogy külön fejezet foglalkozzék a három vizsgált zsoldosnemesi család valláshoz való viszonyával. A fentebb olvasottak alapján könnyen az a kép alakulhat ki, hogy a katonáskodást hivatásszerűen űző zsoldosvezérek lévén a Baumkirchereket, a Grafeneckeket és a Weispriachokat hidegen hagyta a vallás. Felületesen szemlélve úgy tűnik, mintha általában semleges viszonyultak volna az egyházhoz, de abban a pillanatban, hogy anyagi előnyük származott belőle, kíméletlenül szembefordultak vele. Azt pedig, hogyha időnként egyezséget kötöttek (pl.: tizedügyben), vagy egyházi pályára léptek, nem tekinthető másnak, mint az egyház által nyújtott lehetőségek kihasználásának, amelyet, mivel anyagi és hatalmi előnyökkel járt, tulajdonképp nem lehet a vallásosság kifejeződésének tekinteni.

Azonban a képlet nem ennyire egyszerű, az egyház olyannyira áthatotta a korszak embereinek mindennapjait, hogy annak hatása alól még a legkegyetlenebbnek tartott zsoldosok sem vonhatták ki magukat. Abba is érdemes belegondolni, hogy a 15–16. században nem lehet határozottan elválasztani a zsoldosvezéret a többi nemestől. A fenti életrajzokból látható, hogy Andreas Baumkircherre sokkal jobban illik a zsoldosvezér kifejezés, mint Hans von Weispriachra, aki jóval kevesebb hadműveletben tűnt fel, és katonai eredményei sem voltak olyan impozánsak, mégsem lehet azt mondani, hogy ő nem volt zsoldosvezér, mint ahogy a korszak nagyjai közül Hunyadi János, Kinizsi Pál, Magyar Balázs is vezettek zsoldoshadat, még ha nem is elsősorban emiatt emlékezünk rájuk. Az alábbiakban tehát a középkori nemesi, ill. a középkori főúri vallásosság keretében vizsgáljuk meg a Baumkircher, Grafeneck és Weispriach család tagjainak az egyházhoz való kapcsolatait.

A Baumkircherek és az egyház

Habár Andreas Baumkircher apja, Wilhelm még „csak” köznemesi rangban állt, vallásosságának így is maradtak lenyomatai: a wippachi Szt. István templomban alapított Szt.

¹²¹⁶ Vö.: Pálffy, 2016. 151–152., 161.

Borbála és Szt. Lénárt tiszteletére oltárokat.¹²¹⁷ Andreas ezirányú tevékenysége sem merült ki az alább részletezendő szalónaki kolostoralapításban. Kifejezetten sokszor használta ki, hogy az Örök Városban rendkívüli egyházi engedélyeket lehetett szerezni, a búcsúkon, azaz a meggyónt bűnök után járó purgatóriumi engesztelési időszak lerövidítésén túl pl.: szabad gyóntatóválasztásra és hordozható oltárokra. 1461-ben nem csupán a szalónaki pálos kolostor számára kérvényezett búcsút, hanem az újonnan épített szalónaki vártemplom és az auspergi Szt. János hegyen lévő templom, valamint az apja által alapított oltárok számára is, továbbá az apjának hordozható oltárt, valamint tizenkettedmagával együtt szabad gyóntatóválasztást és engedélyt a birtokain lévő megszentelt templomok újraszenteltetésére.¹²¹⁸ 1467-ben már magának kérvényezett hordozható oltárt, lehetővé téve, hogy akkor is hallgathasson misét és hozzáférjen az oltáriszentséghez, ha épp úton van, vagy olyan területen halad keresztül, amely *interdictum* alá van vetve.¹²¹⁹ Ezek azonban még csupán a magánvallásosság körébe tartoznak. Mint földesúr és a birtokain lévő plébániák kegyura, Andreas Baumkirchnernek és utódainak gondoskodnia kellett azok jó karban tartásáról is. Az ő idejükben végezték el a felsőkethelyi templom kibővítését és gótikus átépítését. Minden bizonnyal az istenfélelem jelének vehetjük azt is, hogy miután az 1456 karácsonyán többedmagával Liptai Lászlónak és fegyvereseinek tett esküjét nem tudta beváltani, 1457 májusában rövid, egy hetes határidővel újra esküt tett a zsold kifizetésére.¹²²⁰

Ha figyelmünket Szalónakra összpontosítjuk, legelőször is meg kell állapítani, hogy nincsenek forrásaink arra nézve, hogy a Baumkircherek hogyan gondoskodtak az uradalomban lévő egyházi javadalmak betöltéséről. Egészen biztos, hogy éltek a kegyúri joggal, ugyanis az már elődeiknek, a Tompekeknek is jogában állt, köszönhetően Zsigmond 1401. évi adománylevelének.¹²²¹ Emiatt a szalónaki kolostorra kell fókuszálnunk. Ez a városfalakon kívül található, a település szélén, ahogy ez Baumgarten és Sopron esetében is megfigyelhető (Bánfalva).¹²²² Az építkezések az 1450-es/1460-as években (esetleg már 1450-ben) kezdődtek el gótikus stílusban, de elhúzódott (a keresztelőmedence 1512-ben készült el a rajta szereplő évszám szerint).¹²²³ A kutatás szerint a gótikus kórus, a kriptá, a sekrestye és a káptalanterem

¹²¹⁷ RGO RG VIII 00145, URL: <<http://rg-online.dhi-roma.it/RG/8/145>> (Megtekintve: 2019. 03. 10.)

¹²¹⁸ Uo.

¹²¹⁹ Nemes, 2017. 121.

¹²²⁰ Meyer, 2006/2. 300; Szent-Iványi oklt. 102. sz.

¹²²¹ DL 100318.

¹²²² A szalónaki belváros térképét az épületek korával lásd a Festschrift zur Stadterhebung der Stadtgemeinde Stadtschlaining. Stadtschlaining, 1992. hátsó borítójának belső oldalán. Megállapítható, hogy a pálosok egykori temploma az egyetlen 15. századi épület a városfalakon kívül.

¹²²³ Schmeller-Kitt, 1974. 500, 508. Gerhard Seebach két középkori építési szakaszt különböztet meg. Seebach, 1984. 182–184. Vö.: Lövei, 2015. 206–207.

az építkezések korai szakaszában készültek el. A védőszent Szűz Mária volt. A templom északi oldalához épített kolostor jelenleg rom, már csak a kápolna és a földszinti kerengő felismerhető. Az alaprajz a bencés és a ciszterci rend térbeosztási szabályainak felel meg. Az építőanyagot a közeli Tohony (ma: Tauchen)-patak völgyből bányászták. de ideiglenes jelleggel fát is felhasználtak.¹²²⁴ Bár a pálos rendtörténetet író, közel kortárs Gyöngyösi Gergely munkájában az 1475. év eseményei között említette az építést, az alapításnak (sőt az építkezések első fázisának) már jóval korábban végbe kellett mennie (hiszen Baumkircher 1471-ben meghalt). 1461-ben a pápa búcsút engedélyezett minden vezeklőnek, aki kisboldogasszony, gyümölcsoltó boldogasszony, gyertyaszentelő boldogasszony és nagyboldogasszony ünnepén elzarándokol a kolostortemplomba és annak építéséhez hozzájárul.¹²²⁵ A kolostor korai javairól nem áll rendelkezésünkre forrás, mindössze annyit lehet tudni, hogy *Praising*ban volt egy udvarházuk. 1493-ban az alapító fia, Georg Baumkircher, valamint unokái, Barbara Baumkircher, Caspar von Stubenberg és fivére, Balthasar¹²²⁶ malmot ajándékoztak a pálosoknak Csatáron, Kethelyen (ma: Neumarkt im Tauchental) egy halastavat, *Praising* birtokot a *Klewbewl* nevű szőlővel, a Tohony-patakon pedig a kolostor mögötti („*sub dicto claustro decurrente*”) malmot két malomkerékkel, valamint egy harmadik malmot a Pinkán, az elhagyott óvári vár mellett, két szőlőt Rohoncon és egyet a Vashegyen, Óvár közelében, továbbá az allhauai és a wolfauai szőlőhegyet, ahol a szőlősgazdák évi 12–12 hordó bort adóznak, hordónként 90 köböllel számolva. Emellett kötelezettséget vállaltak arra, hogy elzalogosítanak számukra egy falut, addig is évi száz forint járadékot fizetnek nekik. Cserébe 12 papnak kellett Szalónakon élnie, közülük egynek a várban.¹²²⁷ Utóbbi kitételek nemcsak arra mutatnak rá, hogy az alapítás folyamata 1493-ig tartott, a kolostor immár megfelelő gazdasági és anyagi háttérrel rendelkezett, hanem arra is, hogy a kolostor feladata volt ellátni az uraság háza népének lelki gondozását.¹²²⁸ 1471 után épült ki a főhajó és a kapcsolódó épületrészek, 1493 körül pedig

¹²²⁴ Schmeller-Kitt, 1974. 511; Seebach, 1984. 160., 182., 188.

¹²²⁵ Nagyboldogasszonykor hétéves, valamint hétszer 40 napos vezeklésnek megfelelő búcsút, a többi Mária-ünnepen hároméves és háromszor 40 napos búcsút lehetett szerezni. *Vetera monumenta* II. 371. Ebben az időben a Baumkircherek más kérvényeket is benyújtottak a pápához, többek között az újonnan épített, és szintén Szűz Mária tiszteletére felszentelt szalónaki várkápolna részére is. RGO RG VIII 00145 (1237. lj.) A fenti oklevél alapján Hans Peter Zelfel 1460-ra tette az alapítást. Zelfel, 1984. 116. A búcsúkról: Limbacher, 1995.

¹²²⁶ Caspar és Balthasar már az eredeti oklevélben is Baumkircherként van feltüntetve, valójában azonban Hans von Stubenberg és Martha Baumkircher gyermekeiről van szó.

¹²²⁷ DL 20025. Vö.: Schmeller-Kitt, 1974. 511. hiányos listájával. *Praising* birtokot a korábbi kutatás (pl.: az említett *Kunsttopographie*) Peresznyével azonosította, ám az oklevélben megjelölt szomszédos helynevek inkább Barátmajorra utalnak. Zelfel, 1984. 117. Peresznyét továbbá kizárja, hogy a borsmonostori apátságé volt, nem pedig a rohonc-szalónaki uradalom része. Csánki: *Tört. földr.* III. 623; Engel: *Térkép. Barátmajor* először 1570-ben bukkan fel ezzel a névvel. Zimányi, 1968. 214. A pálos életmódhoz hozzátartozott a földművelés is, Zsigmond király 1425-ben kelt oklevele pedig lehetővé tette, hogy bármely magyarországi illetőségű személy ingatlanait pálos kolostorokra hagyhassa „in vita vel in morte” ZsO XII. 1011. sz; Kürcz, 1889. 86–87.

¹²²⁸ Zelfel, 1992. 356–357.

az urasági karzat a pálos templomba. A környék több templomában megfigyelhető a szalónaki épületrészletekkel való szoros hasonlóság, pl.: a kőszegi Szt. Jakab-templom mellvédje, illetve a felsőkethelyi, sámfalvi, máriafalvi, valamint a határ stájerországi oldalán lévő Neudau templomkórusain lévő terrakották esetében.¹²²⁹ A Baumkircherek temetkezési helyként is használták a kolostortemplomot, az újabb kutatások alapján itt állhatott a már említett Baumkircher-emlékmű, amelynek felirata eszerint nem a vár, hanem a templom nagyszerű művére utal.¹²³⁰ 1501 után Szalónak a leányág kezébe került. 1517-ben Barbara Baumkircher és édesanyja egy későgótikus úrmutatót készítettek a rohongi kastélykápolna számára, ez jelenleg a németújvári ferences kolostorban található.¹²³¹ 1532-ben az oszmánok ostrom alá vették Szalónakot is. Mivel a templom és a kolostor a falakon kívül állt, a szerzeteseknek nem volt más választásuk, mint bemenekülni a várba.¹²³² Erről tanúskodik egy 1539. évi lajstrom a várba menekített, de a pálosok tulajdonát képző értékekről.¹²³³ Az ostrom után elkezdődhetett a károk helyrehozatala, erre utal, hogy az 1512-ben elkészült keresztelőmedence egyik oldalán Puchheim-címer található, holott abban az időben még Veit von Fladnitz volt Barbara Baumkircher férje, és ezáltal Szalónak ura.¹²³⁴ Az 1539. évi urbárium elhagyottnak mondja a pálos birtokokat Kethelyen és Csatáron.¹²³⁵ Az a tény, hogy hét évvel a török támadás után is a várkápolnában őrizték a miseruhákat, a liturgikus eszközöket, sőt még a kolostori levéltárat¹²³⁶ is, arra utal, hogy a pálosok létszámihiánnyal küszködtek, adott esetben előfordulhatott, hogy rövid időre meg is üresedett a kolostor.¹²³⁷ A pálosok nyomai még a század közepén is adathatók, végső távozásuk a protestáns Batthyány Kristóf és fia, Boldizsár idejében következhetett be.¹²³⁸

¹²²⁹ Pötschner, 2013. 60.

¹²³⁰ Kropf, 2015. 26; Lövei, 2015. 206. Lövei Pál rámutatott, hogy a Baumkircher-emlékmű készítője egyedülálló módon ötvözte a faragott lovagfigurák kötelező kellékeként számontartott címerpajzsot a templommaketteket tartó *donator* figurájával. Uo. 199.

¹²³¹ Szilágyi, 1975. 5., 8. Vö.: Meyer, 2006/1. 295–297. Utóbbi csak Kanizsai Margitot tartja *donator*nak.

¹²³² Bariska, 1988. 90.

¹²³³ Zelfel, 1992. 357. A leltár megfelelő részét Josef Rittsteuer közölte: Rittsteuer, 1956. 173–177. Elkészítésére az adott alkalmat, hogy 1539-ben I. Ferdinánd elfoglalta Szalónakot és egy ideig Hans von Weispriach kezelte azt. Zimányi, 1968. 15–16.

¹²³⁴ Schmeller-Kitt, 1974. 508–509. A Puchheim-címer ábrája: Kirnbauer, 1909. 201. Tafel.

¹²³⁵ Zelfel, 1984. 118. Zimányi csak a neumarkti halastónál jegyzi meg, hogy elhagyott. Zimányi, 1968. 157., 223.

¹²³⁶ „ain scatl mit gnad prieffen” – Rittsteuer, 1956. 173.

¹²³⁷ Hasonló történt a körmendi ágostonosoknál is néhány évtizeddel korábban. Erdélyi, 2005. 74.

¹²³⁸ Pontos dátum erről nem maradt fenn. Michael Ferdinand Bothar szerint már 1540-ben elhagyták a kolostort, azonban ezt Rittsteuer cáfolta. Rittsteuer, 1956. 171–172. Zelfel 1569-re tette Boldizsár áttérését (Zelfel, 1992. 357), valószínűleg azért, mert a Szalónakhoz közeli Kethelyen ebben az évben elküldte a katolikus plébánost, de ebből legfeljebb valószínűsíthető időpont jelölhető ki, hiszen Boldizsár protestáns hitben nevelkedett. Koltai, 2012. 53.

A Grafeneckek és az egyház

A magyarországi Grafeneckek a Baumkircherekhez hasonlóan alapítottak egy pálos kolostort, ezért, ha a család vallásosságára vagyunk kíváncsiak, mindenekelőtt ezt az alapítást kell megismernünk. 1475. május 21-én, „*an Sunntag [nach dem heiligen] Phingstag*” kelt Lánzsér várában az a német nyelvű oklevél, amellyel Ulrich és fia, Wolfgang Isten dicsőségére, Szűz Mária tiszteletére, valamint elődjeik, utódaik és saját lelki üdvükért a pálos remeték számára kolostort alapítottak Baumgartenben, amelyet az oklevélben részletesen felsorolt, és a nevek, valamint a szomszédok nevei alapján pontosan behatárolható birtokokkal láttak el. Ez magában foglalta Baumgarten birtokot, egy schattendorfi malmot, egy ruszti és két meggyesi szőlőt, valamint három soproni házat a hozzátartozó földekkel.¹²³⁹ A másik alapítólevél ugyanakkor kelt, de latin nyelvű.¹²⁴⁰ Annyival bővebb a német nyelvűnél, hogy az alapítók kötelezettséget vállalnak a kolostor oltárfelszereléssel való ellátására és a szerzetesek megoltalmazására és pontosabban meghatározzák a három soproni ház fekvését. Továbbá előadják, hogy az alapítás Csupor Demeter győri püspök beleegyezésével történt. Az egyik belvárosi ház a Hátsókapu és az Orsolya tér 2¹²⁴¹ között helyezkedett el: vagy az Orsolya tér 1,¹²⁴² vagy a Hátsókapu u. 2,¹²⁴³

¹²³⁹ DL 18300. Martin Meršić a pünkösd előtti vasárnapra keltezte az oklevelet, azaz május 7-re (Mersic, 1963. 30. Ezt vette át Zelfel, 1984. 120. illetve Kaus, 2006. 356.). A *Sunntag* és a *Phingstag* között szakadás van, a szöveg rekonstruálása csupán néhány betűszárból lehetséges. Az első betű kiugró szára ugyanúgy utalhat m-re vagy n-re, mint v-re, vagy w-re. Azonban a felette lévő sor „*unser*” u-ja alatt és n-je alatt is látható egy betűszár, az utóbbi minden bizonnyal d, a *dem*-ből. Ebből az következik, hogy az előtte álló szárnak az előljárószóhoz kell tartoznia, amely inkább utal *nach*-ra, mint *vor*-ra. Emellett Bécsben fellelhető másolatán (ÖStA AVA-FHKA AHK HFU r.Nr. 18. Konv. 1569 Jänner, fol. 41.) is *nach* szerepel. Az évszámot római számokkal írták, a Hungaricana oklevéladatbázisa (<https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/209381/>) 1479-ként azonosította, ennek azonban több szempont is ellentmond: egyfelől a hátoldalon található levéltári jelzetek, amelyek 1475-öt írnak, ezeket azonban önmagukban nem fogadhatjuk el, mert nem egykorúak az oklevéllel. A számjegyek között az utolsó azonban inkább tűnik o betűnek, anélkül pedig nincs elég szár a 9-es számhoz, csak a nyolchoz. Ebben az esetben azonban az o-nak nincs funkciója. Valószínűsíthető tehát, hogy az ötös számjegy után a sorszámot jelző „*mo*” áll, bár ennek némileg ellentmond, hogy a quinto nem *mo*-ra végződik. Majorossy Judit az oklevél átírásakor több helyen eltért Meršić olvasatától a keltezésnél, a *vor* helyett *nach*-ot adott, ugyanakkor 1479-re datálta az oklevelet, amelynek kibocsátására F. Romhányi Beatrix szerint a szerzetesek beiktatása miatt volt szükség. F. Romhányi, 2007/2. 254.

¹²⁴⁰ Az eredeti: DL 17681., ugyanitt német fordítása is fennmaradt. Szintén található latin nyelvű másolat Bécsben: ÖStA AVA-FHKA AHK HFU r.Nr. 18. Konv. 1569 Jänner, fol. 39r–40r. A kettős oklevélkibocsátás háttérében az értekezés elején említett országmegosztás, III. Frigyes uralmi területének közelsége állhatott: a DL 18300-at ugyanis egy császári közjegyző is hitelesítette az alapítók pecsétjein és aláírásaikon kívül, míg a latin nyelvűt inkább a magyar hiteleshelyeknél lehetett használni. A magam részéről valószínűtlennek tartom, hogy a két Grafeneck a szerzetesek (akik valószínűleg magyar származásúak voltak) vagy a csornai konvent részére 1479-ben, megerősítés gyanánt pont német nyelvű oklevelet bocsátott volna ki, holott 1475-ben egy hosszabb latin nyelvűt is ki tudtak adni, amelyben, a német nyelvű és császári közjegyző által is hitelesített szövegtől eltérően megemlékeztek a győri püspök engedélyéről is.

¹²⁴¹ Andreas mészárosé. Dávid–Goda–Thirring, 2008. 96.

¹²⁴² 1488-tól Andreas Eberl-é. Dávid–Goda–Thirring, 2008. 93.

¹²⁴³ 1481-től Mathias Schreiberé. Dávid–Goda–Thirring, 2008. 90; Mollay, 1960. 332. Régészetiileg László Gyula és Holl Imre is támogatja ezt az azonosítást. László, 1983. 4; Holl, 1997/2. 292.

a másik a Szt. György u. 17¹²⁴⁴ és Szt. György u. 21¹²⁴⁵ közti, tehát a Szt. György u. 19.¹²⁴⁶ A külvárosi ház a Szentlélek templommal szemben állt, vagy a Szentlélek u. 1, vagy a 3. Azonban a források és a szakirodalom tanúsága szerint a pálosok sosem kapták meg ezeket az ingatlanokat, sőt a Hátsókapu utcai házat 1478. március 6-án Mátyás elvette Grafenecktól, mert elhanyagolt volt és nem fizettek utána adót.¹²⁴⁷ A házak ügye már a pálosoknak történő eladományozáskor nagy vihart kavarhatott, úgy tűnik, Grafeneck oly módon akarta továbbadni azokat, hogy nem tisztázták a házak után járó adó sorsát, félő volt, hogy azt végül senki sem fogja megfizetni.¹²⁴⁸ A zsoldosvezér és a város viszonyát ráadásul ebben az időszakban alaposan megmérgezte az egeredi pusztá hovatartozása feletti vita, amelybe később a pálosok is belekeveredtek.

A birtokviták ellenére a kolostor megindult a fejlődés útján. A szerzetesek beiktatását Baumgarten falu birtokába csak 1479. június 2-án parancsolta meg a csornai konventnek Mátyás, az ezt megelőző években kerülhetett sor a kolostor felépítésére.¹²⁴⁹ Nem a falu mellett, hanem attól távolabb, kb. egy km-re délnyugatra, az erdőben került sor az építkezésre, amelyhez zúzott követ és téglát használtak, az építőanyag egy részét az ekkoriban lebontott baumgarteni várból nyerhették.¹²⁵⁰ Az alaprajzra erősen hatott a szalónaki kolostor épülete. A későgótikus épület három részre osztható, az északi kápolna, a déli templom, köztük pedig a refektórium és a hálóterem. A kápolnát még a 14. században építették, a templom és a kolostor felépítése viszont már Grafeneckhez köthető.¹²⁵¹ Az iktatás, amelyet István atya, hiteleshelyi küldött jelenlétében Gyalócai János végzett el, ellentmondás nélkül zajlott le. 1486-ban az alapító kérésére Balázs győri helynök (egyben címzetes vidini püspök) 40 napi búcsút adott minden vezeklőnek, öregnek vagy haldoklónak, aki karácsonykor, újévkor, vízkeresztkor, húsvétkor, áldozócsütörtökön, pünkösdkor, Szentháromság vasárnapján, úrnapiján, hat Mária-ünnepen, valamint Remete Szt. Pál, Szt. Antal, Szt. György, Keresztelő Szt. János, Szt. Jakab apostol,

¹²⁴⁴ Ciriacus Schuczneré. Dávid–Goda–Thirring, 2008. 80.

¹²⁴⁵ Wolfgang Eberl-é. Dávid–Goda–Thirring, 2008. 85.

¹²⁴⁶ 1481-ben már Neihard suszteré. Dávid–Goda–Thirring, 2008. 83.

¹²⁴⁷ Házi I/5. 369–371. Azonosításához, és a pálosoknak adott egyik házzal való egyezéséhez: Sopron városatlasz A.3 tábla. A városi adóösszeírások szerint 1464-ben Grafeneck belvárosi házára, amelyben Michael Löffler lakott, nem vetettek ki adót (Házi II/4. 229.), 1466-ban viszont már igen (Házi II/4. 281.).

¹²⁴⁸ Már 1475. augusztus 10-én királyi intézkedés történt (Házi I/5. 339–340.). A városoknak főleg a 16. század elejétől komoly harcot kellett folytatniuk, hogy a beköltöző nemesek ne vigyék be kiváltságaikat a falakon belülre. Granasztói, 1980. 256.

¹²⁴⁹ DL 18218. A Hungaricana adatbázisa tévesen a csornai konvent oklevelét keltezte június 2-ára. Az iktatás valójában csak július 13-án történt meg („in festo Beate Margarethe virginis”, Vö.: Meršić, 1963. 36.), tehát a konvent oklevelét július 28-ára kell keltezni („Datum sedecimo die diei statucionis et introductionis prenotate, anno Domini supradicto”).

¹²⁵⁰ Schmeller-Kitt, 1993. 103; Meršić, 1963. 28; Zelfel, 1984. 120.

¹²⁵¹ Kaus, 2006. 359–360; Schmeller-Kitt, 1993. 100–101; Meršić, 1963. 30; Seebach, 1984. 188.

Szt. Lőrinc, Szt. István király, Szt. Ágoston, Szt. Mihály, Szt. Katalin¹²⁵² és Szt. Wolfgang püspök ünnepén, valamint mindenszentekkor és az azokat követő nyolc napon felkeresik és támogatják a pálosokat a karbantartó építkezések során, részt vesznek a meghatározott szertartásokon, vagy a kolostor javára végrendelkeznek. Azok számára, akik a templom felszentelésének ünnepén, azaz az apostolfejedelmek ünnepéhez (június 29.) legközelebbi vasárnapon tesznek eleget a búcsú követelményeinek, Balázs püspök egyévi búcsút engedélyezett. Az oklevélből egyrészt kitűnik, hogy sok volt a tennivaló a kolostor körül, a lehetséges adományok között elsősorban a tárgyi javak, az építkezéshez és a mindennapi élethez valamint a szertartásokhoz szükséges eszközök jelentek meg (a díszítésre használt aranyat és ezüstöt is ide számítva), másrészt megfigyelhető, hogy a búcsúünnepek, a főbb ünnepeken (8) kívül elsősorban a templom védőszentjéhez (6), valamint a pálos rendhez kötődő szentekhez (legalább 4) kapcsolódtak. Szt. Wolfgang ünnepének búcsúnappá nyilvánításában valószínűleg a kolostor társalapítójára, az elhunyt ifjabb Grafeneckre emlékeztek.¹²⁵³ Ezt az engedélyt egy évvel később Túronyi Mihály esztergomi helynök kiterjesztette, miszerint a 40 napi búcsút az év minden napján el lehetett nyerni.¹²⁵⁴ A fejlődésnek egy erdőtűz vetett véget 1493 elején.¹²⁵⁵ A tüzeset miatt nem csupán a kolostor veszett el a rend számára, hanem a falu is.¹²⁵⁶ Grafeneck 1487-ben bekövetkezett halála után ugyanis a fentebb olvasható körülményekből kifolyólag a király elvette a családtól Lánzsért, amely 1491 végére Jan és Petr Mrakeš kezére került. Mrakeš a pálosok elköltözése után tulajdonképpen magáénak tekintette Baumgartent is (az egykori törpeuradalom többi faluja ekkor már a lánzséri uradalom részét képezte), a Bánfalvára költözött szerzetesek ezért a királyhoz fordultak védelemért. II. Ulászló védelmébe vette őket, s július 19-én parancsot adott Ludvík z Vajtmil soproni ispánnak, hogy a király nevében védje meg a szerzetesek birtokait.¹²⁵⁷ A védelem hatékonyságában, legalábbis Baumgarten falu esetében okkal kételkedhetünk. Bár nincs róla sok forrás, de tudjuk, hogy

¹²⁵² Zelfel Sziénai Szt. Katalinnal azonosítja (Zelfel, 1984. 121.), de valószínűbb, hogy Alexandriai Szt. Katalinról van szó, annak ellenére, hogy a szöveg nem jegyzi meg róla, hogy vértanúról van szó, mint Szt. Lőrinc esetében, ugyanakkor előbbi csak 1461-ben avatták szentté, a naptárakban szereplő november 25-i Katalin-nap pedig Alexandriai Szt. Katalin ünnepe. Utóbbi kultusza jóval elterjedtebb volt a 15–16. században. Burke, 1999. 171–172.

¹²⁵³ Bár kétségtelen, hogy Szt. Wolfgangnak volt helyi tisztelete is, elég a bánfalvi kolostorra gondolni. Szt. Ulrik talán azért nem került be ekkor, mert Ulrich von Grafeneck még élt.

¹²⁵⁴ DL 19162. Érdekes, hogy az esztergomi helynök nem állított ki külön oklevelet, hanem az egy évvel korábbi *plicájára* írta az adománybővítést, illetve pecsétjét is utólag függesztették rá, Balázs helynök pecsétje mellé.

¹²⁵⁵ Az égésnyomok ma is látszanak a templom északi részén, a kápolnát pedig jelentős károk érték. Schmeller-Kitt, 1993. 102, 105. Benger Miklós pálos történetíró tévesen a Ferdinánd és Szapolyai János közötti harcoknak tulajdonítja a kolostor pusztulását. Benger, 1742. 51. Az erdőtűz után Rupert Seinreith győri egyházmegyei pap, császári közjegyző jelenlétében vizsgálatot tartottak Nagymartonban. DL 19979.

¹²⁵⁶ Meršić, 1963. 37–38.

¹²⁵⁷ DL 20039.

1522-ben és 1523-ban is a Lánzsért birtokló Weispriach-család kezében volt a falu, amely hosszú időre a lánzséri uradalom részévé vált.¹²⁵⁸ Hosszú csend után 1525-ben szólnak ismét a források a baumgarteni pálosok birtokairól, amikor Grafeneck lánya, Elisabeth von Topl a bánfalvi kolostornak adta azokat. Döntésének számos indoka volt, egyrészt fivérei halálával ő maradt a család utolsó élő tagja (ráadásul erre az időre már férjét is elveszítette), ami együtt járt azzal, hogy gondoskodnia kellett apja alapításáról és rokonai lelki üdvéről. Ahhoz azonban már nem voltak anyagi lehetőségei, hogy helyreállítsa a leégett kolostort, ezért inkább annak „kegyuraként” átadott mindent a szomszédban lévő pálos rendháznak, cserébe azért, hogy imádkozzanak a megölt Ulrich von Grafeneck lelki üdvéért. Előbb 1525-ben a goldbergi és az altenpergi szőlőket adta oda, majd egy év múlva már minden 1475-ben Baumgartennek adott birtokot felsorolt.¹²⁵⁹ A goldbergi szőlő hosszabb távon valóban a rend birtokában tudott maradni, 1540-ben adták el. A baumgarteni birtokokat azonban Lánzsér urai elfoglalták, így ezeket illetően a Grafeneck lány és később a pálosok is csak jogigényüket tudták fenntartani. Az adományozáskor nem szabad lebecsülni Elisabeth személyes vallásosságát sem, ugyanis szerzeteseknél kívánt örök nyugalomra térni, s végül a bécsi Szt. Jakab templomba temetkezett.¹²⁶⁰

A baumgarteni kolostorról írt monográfiájában azonban Martin Meršić felvetett egy új szempontot is, eszerint Elisabeth von Topl azért adta a baumgarteni kolostor javait Bánfalvának, mert az ottani pálos kolostort és templomot is apja építtette a rend számára.¹²⁶¹ E hipotézis jórészt visszhangtalan maradt,¹²⁶² a bánfalvi kolostoralapítást pedig továbbra is teljes egészében Sopron városához köti a szakirodalom.¹²⁶³ A következőkben ezért a bánfalvi kolostor

¹²⁵⁸ Házi I/7. 38; Házi II/6. 323–327.

¹²⁵⁹ DL 24164; DL 24297. Ezek az oklevelek nem nevezik meg pontosan, hogy melyik megölt Grafeneckről van szó, de mivel csak apját említi meg, akivel 1487-ben ágyúlövés végzett, ezért elsősorban rá kell gondolnunk. Ezt a gondolatmenetet erősíti a másolatban fennmaradt DL 89224. szövege, amelyben kifejezetten apja lelki üdvéért kért imákat.

¹²⁶⁰ ETE III. 438; Haller-Reiffenstein, 1992. 150.

¹²⁶¹ Meršić, 1963. 17, 39. F. Romhányi Beatrix a baumgarteni alapítási folyamat befejezetlenségét látta abban, hogy Grafeneck lánya rendelkezett a birtokokról és nem szálltak azok azonnal vissza a pálos rendre. F. Romhányi, 2008. 296. Kérdéses viszont, hogy a Grafeneck család szánt-e akkora autonómiát a kolostornak, hogy pusztulása esetén a rend anélkül, hogy az újjáépítésről gondoskodna, továbbra is élvezhesse, illetve egy távolabbi kolostorhoz csatolhassa ezeket a birtokokat. Amennyiben nem, úgy az alapítás befejezésétől függetlenül az alapítók illetékesnek tarthatták magukat bizonyos vagyoni döntések meghozatalára. Baumgarten megőrzésének elmaradása pedig elsősorban azon múltott, hogy a pálos rend nem tudta kellőképp érvényesíteni jogigényét a birtokokat elfoglaló lánzséri földesurakkal szemben.

¹²⁶² Két kivételt találtam, az egyik Mollay Károly könyvismertetője, ahol további kutatásokat javasol. Mollay, 1964. 285., a másik Kaus, 2002. 2., ugyanakkor Kaus későbbi kolostortörténeti összefoglalójából ez a rész kimaradt. Kaus, 2006. 356.

¹²⁶³ A legutóbbiak közül: Kubinyi, 2007/2. 45–46; F. Romhányi, 2007/1. Bánfalva (Wandorf, Wondorf) (Sopron vm., győri em; Sopron Sopronbánfalva nevű része, HUN) ill. Balázsik, 2010. 153–154.

alapítását kell megvizsgálni, arra keresve a választ, hogy Grafenecknek mennyiben lehetett hozzá köze.

A bánfalvi kolostor alapításának krónikáját a szakirodalom a következőképpen foglalja össze: Egy köztiszteletben álló remete¹²⁶⁴ kezdte el talán 1441-ben a Szt. Wolfgang-kápolna építését a városban és a környéken lakó hívek segítségével. 1454-ben még nem álltak készen, de szerették volna felszenteltetni, ezt azonban Salánki Ágoston győri püspök vonakodott teljesíteni, ezért a soproniak III. Frigyesen keresztül a pápához fordultak, hogy engedélyezzen nekik egy hordozható oltárt. Emellett V. Miklós megbízta a gurki püspököt, hogy vizsgálja meg a helyzetet, s amennyiben mindent rendben talál, adja meg az engedményeket és intézkedjék a későbbi felszentelés ügyében is. 1457-ben a város a kápolnát Öttingi János városplébánosra bízta. Ezután megindult a polgárok részéről a kápolna részére történő végrendelkezések sora. Ekkoriban a kápolna a város kegyurasága alatt állt, s maradt egészen a 16. század elejéig, csupán 1520 körül vehették át a lelkigondozást a pálosok.¹²⁶⁵ A remeterend letelepítésére Grafeneckék baumgarteni és III. Frigyes bécsújhelyi kolostoralapítása jelentettek ösztönző erőt a városnak. 1481-ben IV. Sixtus pápa (illetve nunciusa, Prospero Caffarellis ascoli püspök) búcsúengedélyt adott a kápolnának. Ugyanebben az évben a soproniak levelet írtak Gergely pálos generálisnak, amelyben kérték, hogy küldjön szerzeteseket hozzájuk, akiket a Szt. Wolfgang kápolna mellett fognak letelepíteni, segítenek a rendház felépítésében, illetve adnak egy udvarházat gyümölcsössel, három szőlővel és némi évjáradékot. A válasz kedvező volt, ezért a soproni tanács 1482-ben kelt oklevelével megalapította a bánfalvi pálos kolostort, adva nekik a fent említetteken kívül két erdős dombot és megfelelő mennyiségű épületfát. Az alapítást 1483-ban Orbán győri püspök is megerősítette, a soproniak pedig folyamatosan juttattak a rendnek adományokat. Az első ismert perjel a János nevet viselte. 1495-ben nagyarányú építkezések folytak, majd 1520 körül átvették az addig megosztott kápolnát a várostól. Az adományok sora nem szakadt meg, legutoljára éppen Elisabeth von Topl adta nekik a baumgarteni pálosok birtokait. A bánfalvi kolostor a szultáni hadjáratok következtében néptelenedett el 1532-ben, s a bécsújhelyi rendházba menekült barátok csupán a 17. században térhettek vissza.¹²⁶⁶ Ugyan kísérletet tettek rá, hogy birtokaikat megmentseék,¹²⁶⁷ de azok

¹²⁶⁴ „oratorium [...] per quendam heremitam Deo devotum erectum extiterit” – DL 14813. Több szakmunkában egyértelműen a pálos remeték közé sorolják, holott a fenti oklevélben ez nem szerepel. Kisbán, 1938. I. 129.

¹²⁶⁵ Házi, 1939. 260–265; Rozsondai–Sümegey, 1937. 45., 48; Varga, 1938. 9–10.

¹²⁶⁶ Házi, 1939. 264–267; Méri, 1996. 9. A szerzetesek elmenekülését többen 1529-re teszik, a kolostorépület oszmánok általi pusztulását viszont 1532-re. Méri, 1996. 1., 9; Varga, 1938. 11. Egy 17. század közepén keletkezett forrás szerint a középkori kolostornak nem volt zárt épülettömbje. Balázsik, 2003. 143–145. Caffarelli magyarországi útjairól: Pajorin, 2007. 267–273.

¹²⁶⁷ 1533-ban Ferdinánd király a rendtagok kérésére a bécsújhelyi kolostornak adományozta a bánfalvi rendház birtokait. Házi, 1939. 267.

világiak kezébe kerültek, majd a város bérelte azokat.¹²⁶⁸ A tanács az elbirtoklásakor annyi engedményt tett, hogy a továbbértékesítéskor egy ideig kikötötte, hogy a szerzetesek visszatérésekor vissza kell nekik adni javaikat, azonban 1547-től már ezt sem.¹²⁶⁹ A remeterend tagjai végül az 1600-as évek elején szánták el magukat, hogy újra benépesítik elhagyott kolostorukat. 1614-ben kedvező választ kaptak Naprághy Demetertől, a győri püspökség adminisztrátorától, emellett ugyanebben az évben a városnak is bejelentették szándékukat, de a helyreállítás lassan haladt, amíg Nádasdy Ferenc az ügy mellé nem állt.¹²⁷⁰ A visszatelepedést egyre súlyosabb birtokviták és hatalmaskodások kísérték, amelyek arra indították a várost, hogy pereljen, ezért Fodoróczy Péter kolostorgondnok a kolostor alapító oklevelét meghamisította, és a priorral egyetértésben erről 1653-ban hiteles másolatot kért a vasvári káptalantól. Ebbe a városi tanács betekintést kért és kapott, majd ünnepélyesen tiltakozott az abban foglaltak ellen. Érvelésük lényege a következő: 1482-ben nem ígérhettek a kolostornak 100 talléros évjáradékot, mivel a tallér ebben az időben még nem létezett. S valóban, a mai Csehországban található Jáchymov korabeli német nevről (St. Joachimsthal) elnevezett pénzfajtát csak a 16. század elejétől hívták tallérnak.¹²⁷¹ III. Ferdinánd 1656-ban parancsot adott az eredeti oklevél bemutatására, de ezt a pálosok nem tették meg. A vita a király halála után csak 1663-ban élesedett ki újra, amikor a vasvári káptalan Sopron kérésére újra megvizsgálta az oklevelet, amelyről a másolatot készítették, és azt nagyon gyanúsak találták. Ezzel szemben Berzeviczy Lajos prior kieszközölt I. Lipóttól egy parancslevelet, amely a vitás területeket pálos birtoknak ismerte el, a városra pedig 112 évi elmaradt évjáradék egyösszegű kifizetését rója. A felháborodott városatyák természetesen nem akartak fizetni, a pernek végül 1666-ban egyezség vetett véget, amelyben a pálosok lemondtak a gyanús 1482-es oklevélre alapozott követeléseikről és új határjárást tartottak, cserébe néhány kisebb engedményért.¹²⁷²

¹²⁶⁸ Rozsondai–Sümegegy, 1937. 48–49. Vö.: DAP 3. 226; MNL GyMSM SL Lad. II. et B Fasc. I. Nr. 12; Bán, 1939. 37–38.

¹²⁶⁹ Bán, 1939. 9., 11.

¹²⁷⁰ DAP 3. 232; Bán, 1939. 159–160.

¹²⁷¹ Bán, 1939. 208–209. Bán János az alapítólevélben (Házi II/6. 257–258.) szereplő *pecunia imperialist* azonosítja birodalmi tallérként, mivel a per során már erre a pénznemre hivatkoztak. DAP 3. 237–238; MNL GyMSM SL Lad II. et B. Fasc. I. Nr. 39., 41. A tallér elődjének számító nagysúlyú ezüstérméket ugyan már az 1480-as években is vertek Tirolban, de ezek neve guldiner vagy gulden groschen volt, s értékük kezdetben megegyezett az aranyforintéval. Magyarországon ilyeneket II. Ulászló veretett először, de nem forgalmi céllal, hanem ajándék gyanánt. A tallér név 1526-ban jelent meg, majd az 1540-es években birodalomszerte elterjedt. Sopronban 1526-ban jelent meg. Az első tallérméket 1553-ban verték Körmöcbányán. A birodalomban 1566-ban ismerték el véglegesen, és ekkor határozták meg a birodalmi tallér tisztasúlyát is. Kálnoki-Gyöngyössy, 2015. 144; Sára, 1991. 24–25; Schneider, 1998. 279. A magyarországi tallérverés bevezetésének nehézségeiről: Kálnoki-Gyöngyössy, 2015. 115–118.

¹²⁷² Bán, 1939. 209–210. Ezzel szemben Kisbán Emil a pálosokat nevezte meg az ügy nyerteseiként, akikkel Sopron városa azért egyezett ki, mert belátták, hogy nem nyerhetnek ellenük peres úton. Kisbán, 1938. I. 239. Ezt az erősen szubjektív véleményt Kisbán Bengér Miklós rendtörténeti művéből vette át („*Cumque Sopronienses jam se jure vincendos cernerent, alia sibi fistula canendum arbitrati, ad amicabilem compositionem descuderunt*”

Az oklevélhamisítás miatt nem árt újra vizsgálat alá vetni, hogy tulajdonképpen milyen források bizonyítják a Sopron általi alapítást. A rendtörténeti munkák között azonban nem találni kortárs vagy közel kortárs híradást, mivel Gyöngyösi Gergely nem emlékezett meg Bánfalva alapításáról. Utódai jóval későbbiek. Andreas Eggerer 1663-as rendtörténete szerint az egyik soproni vallásos testvérület adományozta a pálosoknak a Szt. Wolfgang kápolnát egy udvarházzal, a szomszédos gyümölcsöskerttel, szőlőkkel és évjáradékkal.¹²⁷³ Benger Miklós 1742-es munkája a soproni polgárok művének tekinti az alapítást, amelyet 1481-re keltezett. Orosz Ferenc páter 1751-ben megjelent kivonatos művében egyértelműen Sopron városát nevezi meg alapítónak, az időpontot illetően azonban egyetértett Bengerrel.¹²⁷⁴

Okleveles forrásokból már több van, azonban ezek közül nagyon kevés az eredeti. Az 1481. január 10-én kelt levél, amelyet Sopron polgármestere, városbírája és esküdtjei a pálos rendfőnökhöz írtak, hogy tájékoztassák kolostoralapítási terveikről, és szerzeteseket kérjenek, 1637. évi átírásból maradt fenn. Adományként az évjáradék kivételével az szerepel, amiről később Eggerer is ír, adómentes udvarház gyümölcsöskerttel és három szőlő.¹²⁷⁵ Ugyanebben az évben, május 14-én kelt Caffarelli legátus oklevele, amelyben pünkösdhétfőre, húsvétra, karácsonyra és Szt. Wolfgang ünnepére 40 napos bűcsút engedélyezett azoknak, akik felkeresik a kolostort és áldoznak a fenntartására. A bűnbánó lelkek építőanyagokon kívül pl.: kelyheket, liturgikus eszközöket és gyertyákat, mécseseket adhattak tisztítóüzbeli tartózkodásuk lerövidítése érdekében.¹²⁷⁶ Ez szintén csak másolatban maradt ránk. Ezt követi a már említett alapítólevél, amelyet 1482. július 15-ére kelteztek, de amelynek hitelességét számos körülmény gyanússá tette (pl.: a datálás módja, más oklevélről leszakított pecsét).¹²⁷⁷ A rendház levéltárának legkorábbi eredetiben fennmaradt oklevele 1483. január 10-én kelt. Ebben Nagylucei Orbán győri püspök megerősíti a monostoralapítást, és tulajdonképpen választ is ad kérdésünkre. Elképzelhetetlennek tartom ugyanis, hogy Ulrich von Grafeneck kolostoralapítási

Benger, 1743. 66–67.), amely mellőzi a per pálosok számára kedvezőtlen fordulatait. Állítása Bánnal szemben nem fogadható el, mert Bán állításait bőséges, levéltári anyagra való hivatkozással támasztja alá, emellett ő maga sem szimpatizál a protestánsokkal, mégis az evangélikus városvezetésnek ad igazat e perben.

¹²⁷³ „Succedit annus genitae veritatis octuagesimus primus supra quadingentesimum millesimum, pietate civium Soproniensium memora[n]dus, qui in gremio Orthodoxae Matrus, constituti, salutis suae ac gloriae Dei propagandae memores Ordini Proto-Eremitico Capellani S. Wolfgangi Patrocinio insignatam, cum curia perpetuo jure libero, ac vicino pomario, vineis item censibus & redditibus annuis eo fine inscripserunt, ut Fratres ibidem collocandi (...)” – Eggerer, 1663. 248.

¹²⁷⁴ „Bondorff S. Wolffgangi seu Wondorff (...) supra Sopronium fundatum a civibus Soproniensibus 1481 (...)” – Benger, 1742. 38. „Mon. S. Wolffgangi de Wondorff supra Sopronium, à Libera, Regiaquè Civitate Soproniensis An. 1481. fundatum.” – Orosz, 1751. 382. Érdekes, hogy mindketten Eggerer munkájára hivatkoztak, ennek ellenére Benger *civiseket*, Orosz pedig magát a *civitast* tartja alapítónak.

¹²⁷⁵ DAP 3. 226. Ennek egy 1757. évi másolatát adta ki Házi Jenő. Házi II/6. 242–243. Vö.: DAP 3. 229.

¹²⁷⁶ DAP 3. 229.

¹²⁷⁷ MNL GyMSM SL Lad II. et B. Fasc. I. Nr. 40. Az oklevél szövegét ennek ellenére a kutatás az évjáradéokra vonatkozó három szó („centum scilicet imperialibus”) kivételével hitelesnek fogadja el. Házi II/6. 258–259.

szándéka esetén Sopron városának közvetítésével fordult volna a püspökhöz, de még ha ez így is történt volna, egészen biztos, hogy a válaszlevélben az ő nevét is megemlítették volna.¹²⁷⁸ A másik fő bizonyíték ugyan 1557-ből származik, de abban az iratban maga a soproni polgármester tiltakozik harmadmagával a pozsonyi káptalan előtt a pálos rendfőnök és szerzetestársai ellen, akik a kolostor birtokait el akarták adni a szakácsi és vidi nemeseknek, mégpedig a szomszédság és a kegyuraság jogán.¹²⁷⁹

Pár szóval érdemes kitérni a kolostor pusztulására Ennek idejéről egyértelmű korabeli források nem maradtak ránk. Tény, hogy 1532. augusztus 31-én Szülejmán szultán serege valóban elfoglalta Sopront.¹²⁸⁰ De a városlakóknak (hát még a falaktól messzebb lakó szerzeteseknek) már 1529-ben is tartaniuk kellett az ostromtól, mert védelmi célokból lerombolták a városfalak közelében lévő magas épületek többségét.¹²⁸¹ Egy későbbi kérvényükben a bécsújhelyi pálosok arról írtak, hogy a törökök 1529-ben felégették a baumgarteni monostort, amelyből ezután a szerzetesek elköltöztek. Ez azt feltételezi, hogy 1526 után néhány évre a bánfalvi pálosok felélesztették a baumgarteni rendházat, amelyet személy szerint valószínűtlennek tartok, már csak amiatt is, mert Sopron környéke ebben az időszakban magánháborútól sújtott terület volt, amelynek egyik résztvevője a lánzséri uradalmat birtokló (és ezáltal magát Baumgartent is kézben tartó) Weispriach-család volt, akik nem túrték volna, hogy a pálosok visszatelepedjenek, és elkezdjék vitatni a család jogait Baumgarten falura.¹²⁸² Úgy tűnik, hogy összekeverték a bánfalvi kolostorral, amely 1529-ben eshetett az ellenséges tüzek martalékául, legalábbis a kolostortemplom 18. századi naplója szerint.¹²⁸³ Ezzel szemben a 16. század közepi soproni hagyomány 1532-re tette a kolostor pusztulását.¹²⁸⁴

Nagy valószínűséggel kijelenthető tehát, hogy a bánfalvi kolostor alapítását helyesen tulajdonította az eddigi kutatás Sopron városának. Az elbeszélő forrásokban hol *cives Sopronienses*nek, hol pedig *civitas Soproniensis*nek tulajdonított alapítás kettősségének feloldása a következőképp lehetséges: az alapítás szándékát jámbor polgárok egy csoportja

¹²⁷⁸ „Illam presentationem quam prudentes et circumspecti viri magister civium ac iudex et iurati cives civitatis Soproniensis super capella Sancti Wolffgangi prope Wanndarff sita ac super fundatione eiusdem capelle in monasterium et solitam cohabitationem religiosorum fratrum heremitarium ordinis Sancti Pauli primi heremite mediante suis litteris humilitum instantia coram nobis fecerunt.” – DL 18750.

¹²⁷⁹ MNL GyMSM SL Lad. II. et B Fasc. II. Nr. 48.

¹²⁸⁰ Szulejmán naplói: Török történetírók I. 356. Hirnik Lőrinc lékai szervitor szeptember 4-én kelt levele urának, Nádasdy Tamásnak In.: Kőszeg ostromának emlékezete 46. Érszegi Géza fordítása.

¹²⁸¹ Chr. Faut–Klein 38. (Magyar fordítása: 105.)

¹²⁸² MNL OL E 153. 116. doboz, fasc. 594. fol. 16.

¹²⁸³ Egyedül a szentély vészelt át a török pusztítást. DAP 3. 274. Kisbán Emil szintén 1529-re teszi a kolostor pusztulását. Kisbán, 1938. I. 172.

¹²⁸⁴ „Ubi olim monasterium fratrum Heremitarum ad Sanctum Wolfgangum nominatum erat, id tandem per obsidionem Geunzegiensium a Turcis factam exustum, demolitum, et desertum factum esse.” – MNL GyMSM SL Lad II. et B. Fasc. II. Nr. 45.

fogalmazta meg, akiknek sikerült megnyerni ehhez a városvezetést. Hogy kötődhet mégis Ulrich von Grafeneck Bánfalvához? Meršić fő érve Elisabeth von Topl oklevelének következő szövegrészlete, amely a Bánfalvára vonatkozik: „*welches gotzhaws auch durch bemellten mein herrnn vnd vater zw lob got vnd dem Orden geweicht*”. Ez alapján gyaníthatóan inkább a templom építésében nyújthatott segítséget Grafeneck, a szöveg később is elválasztja a kettőt: „*gotshaws und Closter Stifft zw Waindorff*”.¹²⁸⁵ Eggerer értesülései is ezt erősítik, eszerint a Szt. Wolfgang kolostorhoz hozzácsatolt templomot Grafeneck Ulrik építtette.¹²⁸⁶ Mivel a templomépítkezés hosszú időt vett igénybe, nem állhatott mögötte végig a zsoldosvezér támogatása, de az bizonyosnak látszik, hogy bár a kolostoralapítás nem köthető hozzá, a Szt. Wolfgang templom felépítését jelentősen támogatta.¹²⁸⁷

Fel kell tenni azt a kérdést is, hogy Grafeneck miért döntött így, miközben nemrégiben alapította a baumgarteni kolostort? A háttérben fia, Wolfgang halála állhatott, aki valamikor 1477 és 1483 között távozott az élők sorából.¹²⁸⁸ A bánfalvi pálos templom védőszentje ugyanúgy Szt. Wolfgang volt, mint Grafeneck fiáé, apját, ez sarkalhatta arra, hogy hozzájáruljon az építkezésekhez.

*

A baumgarteni és a bánfalvi kolostort leszámítva van még néhány adatunk arra, hogy Ulrich von Grafeneck olykor kifejezetten jó viszonyban volt egyházi személyekkel, testületekkel. Az 1470-es években ő látta el a borsmonostori apátság világi pártfogójának szerepét, nem pedig a kőszegi zálogbirtokos. 1472 végén a Pokiak tiltakoztak az ellen, hogy az apát el akarja foglalni Száka birtokot. A két fél között pereskedés is zajlott, amely 1473 őszén a Pokiak győzelmével végződött. Ezt követően viszont az apát kapcsolatba lépett a szomszédos Lánzsért uraló Ulrich von Grafeneckkel és kétfrontos támadást indítottak a birtok visszaszerzése érdekében. Egyrészt Ulrich elérte Mátyás királynál, hogy perújítást engedélyezzen, arra hivatkozva, hogy az apátság csak azért vesztette el a korábbi pert, mert sem világi pártfogójuk, sem ügyvédjük nem volt. Másrészt az apát biztatására el is foglalta a vitatott birtokot, ezért a Pokiak is panaszt tettek Mátyásnál és a vármegye előtt is. Gyakorlatilag néhány nap eltéréssel mindkét fél egyszerre lett

¹²⁸⁵ DL 24164

¹²⁸⁶ „Ecclesia illi annexo, à Domino Udalrico Barone à Graveneg erecta, eodemque anno ab Illustrissimo Prospero de Caffarellis [...] varius Indulgentiis [...] dotata est.” Eggerer, 1663. 250.

¹²⁸⁷ Állagmegóvásra és a szükséges átalakításokra a templom esetében 1502–1509 között 349 font 1 solidus 21 dénár összeget költöttek. Ez az összeg három forrásból folyt be: birtokeladás, a termelt bor értékesítése és adományok. A szőlőművelés kiadásokkal is járt, de ebben az időben nyereséges volt. Házi, 1939. 262–263. A templom- és kolostorépítés fő munkálatainak idején is több forrásból jöhettek a bevételek (és az építőanyag), ezért gyanítható, hogy nem csupán Grafeneck adományából fizették ezeket a kiadásokat. Sopron például 1481-ben ígéretet tett, hogy segítik az építkezést. DAP 3. 226.

¹²⁸⁸ Haller-Reiffenstein, 1992. 147.

al- és felperes. Az új ítélet az apátság javára történt, de az elrendelt határjárást a királyi ember elszabotálta, ezért 1476-ban újabb vizsgálat következett, ám a következményekről már nem számolnak be forrásaink. Mindenesetre a Pokiak még 1487-ben is zaklatták az apátságot, de ekkor Grafeneck már nem segíthetett rajtuk.¹²⁸⁹ Szintén Grafeneckhez kötik a lánzséri Szt. Orsolya várkapolna felépíttetését.¹²⁹⁰ A Grafeneck család vallásosságának bizonyítékai lehetnek még a különböző kegyes célú adományok, mint a lilienfeldi kolostornak juttatott három edényke.¹²⁹¹

A Weispriachok és az egyház

Tehetségükhöz mérten a Weispriachok is támogatták az egyházat, 1324-ben Ulrich von Weispriach maga és rokonsága nevében megerősítette unokatestvére, a néhai Heinrich von Weispriach adományát a Sankt Michael im Lungau-i plébániatemplom örökmécsese számára.¹²⁹² Sigmund von Weispriach és rokonai, Hans és Anna Katzelsdorfban alapítottak ferences kolostort.¹²⁹³ Andreas 1461-ben Dornbachban alapított várkapolnát Szt. András és György tiszteletére, majd a településen lévő Szt. Lénárt és Katalin kápolnával együtt bőségesen ellátta adományokkal, amelyeket Balthasar később még meg is toldott, cserébe a papoknak misézniük és imádkozniuk kellett a Weispriachok, különösen néhai Andreas és neje, Dorothea lelki üdvéért. Megszerzett birtokaikon kegyurak is voltak, 1493-ból maradt fenn egy oklevél a dornbachi Szt. Katalin kápolna javadalmának betöltéséről.¹²⁹⁴ Voltak, akik egyházi pályára léptek, mint Burkhard bíboros, vagy korábban Christian von Weispriach.¹²⁹⁵ Mások a salzburgi érsek vagy a bambergi püspök szolgálatába léptek, mint Balthasar. Ennek ellenére nem állt tőlük távol, hogy ellenségeskedésbe kerüljenek akár püspökökkel is, ha az nem fizeti őket rendesen, vagy hogy megtámadják a borsmonostori apátság birtokait.¹²⁹⁶

Hans von Weispriach politikai szerepvállalása kitért a korszak legaktuálisabb kérdésére, a hitújítással szembeni viszonyra is: a nyugati határszélen birtokos osztrák és magyar főurakhoz hasonlóan elkötelezte magát a lutheri reformáció mellett. 1541-ben egyike volt azoknak, akik

¹²⁸⁹ SO II. 480–481., 487–488; DL 17671; DL 17672; Kovács, 1910. 114., 120–123., 126. Vö.: DL 19325. Száka összetett birtokviszonyaira: Csánki: Tört. földr. III. 629; Kovács, 1910. 12–13. Száka a mai Borisfalva (Kleinwaraschdorf), Ligvánd (Nebersdorf), Gyirót (Gerersdorf) és Malomháza (Kroatisch Minihof) között helyezkedett el a Száka patak (ném. Zagabach) mentén. Uo. 13.

¹²⁹⁰ Deák, 2008. 28.

¹²⁹¹ „trie pecariola a Graffenegker” – Urk. Lil. 451.

¹²⁹² SUB IV. 347–348.

¹²⁹³ Dehio-Niederösterreich s. d. D. 905.

¹²⁹⁴ KLA 27-B-788 St; KLA 27-B-791 St; KLA 27-B-292 St. Vö.: Dehio-Kärnten 85.

¹²⁹⁵ Utóbbi 1417-ben brixeni kanonok volt. Strnad, 1466. 193.

¹²⁹⁶ KLA 418-B-A 5097 St; SO II. 592.

aláírták az osztrák rendek I. Ferdinándhoz címzett, szabad vallásgyakorlatot kérelmező kérvényét.¹²⁹⁷

Weispriach, minthogy a lutheri reform hívévé vált, ezért az ő nevéhez kötik a kaboldi uradalom templomainak lutheránus kézbe adását és evangélikus lelkészek beiktatását. A kaboldi templom 1670-ig volt protestáns kézen. A korábbi évszázadok szakirodalmi trendjét követve ezt a reformációt meglehetősen korai időszakra keltezték, Veperd esetében például 1530-ra, miközben először 1564-ből ismerjük név szerint a lelkészt, egy bizonyos Georg Milpergert. Az mindenesetre bizonyos, hogy ezután 1661-ig evangélikus lelkészek működtek a faluban. Felsőpéterfa esetében szintúgy a 16. század elejére tették a reformációt.¹²⁹⁸ Az új tanok bevezetésének kezdetektől történő heveségét azonban árnyalja, hogy az első ismert forrás, amely alapján biztosan állíthatjuk, hogy Weispriach lutheránussá lett, 1541-ben kelt, továbbá csak 1564-re számolta fel a nagyapja által alapított ferences kolostort a közeli, a Lajta osztrák partján fekvő Katzelsdorfban, ahol ezután leánya, Susanna protestáns iskolát alapított.¹²⁹⁹ Kérdéses tehát, hogy komolyan gondolta-e első felesége unokaöccsének, Lónyai Kristófnak beléptetését a ciszterci rendbe, amelyre hivatkozással a borsmonostori apátság jövedelmeiből 1550-től kezdve évi 100 forintot húzott.¹³⁰⁰ Feymann szerint a plébánosválasztásra a lakosság is bírt valamekkora befolyással. 1572-ben a jobbágyok és a földesúr közötti szerződés biztosította ezt Kaboldnak.¹³⁰¹ Az egyházi jövedelmek terén ismert, hogy 1529. május 13-án Weispriachot is bepanaszolta a győri káptalan a tizednegyedek visszatartásáért. Ez év végén I. Ferdinánd többek között a kaboldi uradalom területéről befolyó bor- és gabonatedeket is elzálogosította hűgának, Mária királynénak.¹³⁰² 1544-ben már Hans vette bérbe öt évre a locsmándi tizedkerülethez (más néven tizedkéshez) tartozó lánzséri és kaboldi tizedeket, évi 180 forintért. Ugyancsak bérelhette Sopron város tizedét is. Ezzel a tevékenységével egészen élete végéig foglalkozott.¹³⁰³ A tizedbérléstől még az evangélikus hit sem tartotta vissza a

¹²⁹⁷ Payr, 1924. 8.

¹²⁹⁸ Schöbel, 2005. 173., 681., 531.

¹²⁹⁹ Feymann, 1970. 119; Raupach, 1736. 75–82; Rittsteuer, 1955. 11. A protestáns térhódítás lassabb előretörésére hívták fel legutóbb a figyelmet Csepregi, 2013. passim; Csermelyi, 2018. 16–21., 27; Kanász, 2018. 129–130., 134–136. Katzelsdorf legkésőbb Weispriach halálakor Susannán keresztül a Teufelek kezére került. Glatzl, 1950. 16. Susanna síremléke ma is látható Winzendorfban, a dombormű egy energikus protestáns asszony képét közvetíti felénk. Bastl, 2000. 559.

¹³⁰⁰ ETE V. 312–313. Kérdés, hogy meddig folyósították ezt a pénzt, ugyanis az 1550. évi kőszegi zálogbirtokosváltást követően Christoph Teufel lett az apátság protektora. ETE V. 387–388.

¹³⁰¹ Feymann, 1970. 76–77.

¹³⁰² ÖStA AVA-FHKA AHK HFU RN 1. Konv. 1529. fól. 12; Házi I/7. 371–373.

¹³⁰³ Győri kpt. reg. 127. sz. Az összeg két uradalomra vonatkozik, de sajnos az arányokat nem ismerjük. A két szomszédos uradalom aránya területileg kb. 23:6, a települések számát nézve pedig (az egykori baumgarteni uradalom három faluját nem számítva) 14:4, Csávával 14:5 Lánzsér javára. A soproni tizedbérlésre: Győri kpt. reg. 499. sz. Weispriach bérlései Zaccaria Delfino győri adminisztrátorsága (1565–1571) idején már a fraknoi és

Weispriachokat, a Maximilian von Polheim által bérbevett scharfenecki tizedeket halála után özvegye, Judith von Weispriach bérelte tovább.¹³⁰⁴

Judith von Weispriach 1568-ban a Linzben élő Habsburg Katalin lengyel királynénak ajánlotta a Szentírás rendszeres olvasását.¹³⁰⁵ Ez mérhetetlen merészségnek tűnhet még egy főrend lányától is, de ha tekintetbe vesszük, hogy Judith anyja volt a királyné egykori főudvarmesternője, kapcsolatuk megengedhette ezt a fajta bizalmasságot. Hans von Weispriach is bejáratos volt az udvarba, 1564-ben személyesen tárgyalt a Miksa császárral Johann Sebastian Pfauser evangélikus udvari prédikátor visszahívása érdekében.¹³⁰⁶ Weispriach második feleségének pedig megvolt Luther műveinek 1565. évi wittenbergi kiadása.¹³⁰⁷

Zálogos úrként Weispriach az uralkodó nevében kegyúri jogokat is gyakorolt uradalmi területén. A 15/16. század fordulóján ez még másképp volt, akkor az udvari kancellária praesentálta a jelölteket a győri püspöknek. 1556-ban evangélikus prédikátort nevezett ki Kismartonba Georg Egger személyében, de ő 1562-ben távozni kényszerült. Egger ausztriai származású volt, St. Pöltenben született 1530-ban. Még katolikusként nevelkedett, a helyi ágostonos kanonokok közé lépett és Nausea püspök szentelte pappá 1552-ben. Első állomáshelyén, a magyar határhoz közeli Bruck an der Leithában vált a lutheri tanok követőjévé és feleséget is vett maga mellé. Kismartoni működéséről keveset tudunk, ám annyit igen, hogy erőteljesen szembeszállt a katolikus liturgiával, ami miatt az uralkodó 1557–1560 között kétszer is megparancsolta eltávolítását. 1562 után egy újabb nős pap, Florian Peter volt a kismartoni plébános, de működésének pontos időhatárait nem ismerjük.¹³⁰⁸ Weispriach 1569. április 24-én Jakob Beigwitzer kismartoni prédikátornak adta a helyi plébániai javadalmat, aki legkésőbb 1582-ig maradt. Ez annak köszönhetően vált lehetővé, mert bár Weispriach halála után Miksa császár visszaváltotta a kismartoni uradalmat, de a kapitánynak kinevezett Hannibal von Zinzendorf, majd utóda, Seyfried Kollonitsch szintén evangélikusok voltak.¹³⁰⁹

a kismartoni tizedekre vonatkozhattak, ugyanis Lánzsér tizedeit ekkoriban szluini Frangepán Anna bérelte, Kaboldét pedig Choron János. Nemes, 2010. 409–410. Vö.: Prickler, L. 1998. XXXIV.

¹³⁰⁴ Győri kpt. reg. 237. sz.; Nemes, 2010. 410.

¹³⁰⁵ Feymann, 1970. 119; Zimmermann, 1934. 16–17.

¹³⁰⁶ Zimmermann, 1934. 17.

¹³⁰⁷ 2017-ben a berlini Antiquariat Thomas Mertens kínált eladásra egy 12 kötetes Luther-sorozatot, amelynek legalább az egyik kötete a címlapi possessorfelirat szerint Barbara von Weispriach (szül. Teufel) tulajdonában volt. A többi kötet esetében sajnos nem tudtam kideríteni, hogy volt-e rajtuk ilyen felirat. Köszönöm Martin Rothkegel professzor úrnak (Theologische Hochschule Elstal), hogy felhívta a figyelmemet az érintett kötetre.

¹³⁰⁸ Mecenseffy, 1956. 68. Zimmermann, 1934. 17–18., 68; Sinowatz, 1957. 25; Kroyer, 1954. 57. Példa egy 1497. évi praesentatióra: RegImp XIV/2/2. 7985. sz.

¹³⁰⁹ ÖStA AVA-FHKA AHK NöHA E-29/B fol. 876. Mecenseffy, 1956. 68–69. Habár Beigwitzer működését 1582-ig datálja maga Zimmermann is, ténylegesen csupán annyi biztos, hogy 1582. augusztus 27-én volt kismartoni plébánosként írt alá. Zimmermann, 1934. 79.

A középkori kismartoni ferences kolostor a 16. században elnéptelenedett. Az uradalom magtárként kívánta hasznosítani az épületet, de a kismartoni polgárok is szerették volna megszerezni ispotálynak és szegényháznak, mivel a régen ispotálynak használt kis házat eladták. Az 1569. augusztus 8. és október 27. között megtartott kamarai bizottsági vizsgálat helyt adott kérésüknek. A kolostor üres volt, és már ráfért volna egy alapos felújítás, de nem lehetett egyszerűen kisajátítani, ugyanis a ferencesek az uralkodóhoz fordultak visszaszerzése érdekében. Weispriach tehát Michael Moser kismartoni jószágkormányzó útján tárgyalni kezdett a szerzetesekkel, és 1563-ban felajánlott 30 forintnyi éves bérleti díjat az épületért és tartozékaiért. Az üzlet azonban még hosszú ideig nem kötött meg, csak akkor vett új lendületet, amikor 1569-ben a császár beleegyezett az ispotállá alakításba. Úgy tűnik, 1570-ben már a soproni gvárdián is hajlandó volt elfogadni Moser ajánlatát.¹³¹⁰

Más plébános-kinevezésekről is tudunk Weispriach idejéből: 1566-ban Hans Seeperger került Kishöflányba, de ő egy éven belül meghalt.¹³¹¹ Beigwitzer kinevezésével egy időben a nagyhöflányi plébános, Jakob Zeysl, a széleskúti Bartholomäus Heindelius és a purbachi Andreas Zsinkl is reverzálist adtak Weispriachnak, amelyben vállalták, hogy az augsburgi hitvalláshoz tartják magukat.¹³¹²

A horvát reformáció kísérlete

Weispriach egyik legnagyobb terve a birtokain élő horvátok áttérítése volt. Mielőtt erről részletesebben szó esne, néhány szóban ki kell térni a horvátok 16. századi népvándorlására, amelynek során a hódító Oszmán Birodalom elől a déli határvidéken élők tömegei menekültek északnyugatra, és telepedtek meg a Dráva és a Duna közötti, nyugat-magyarországi határvidéken. Emellett, mivel I. Ferdinánd az 1520-as évektől fogadott fel zsoldjába horvát nemeseket, katonaként is megjelenhettek a térségben.¹³¹³

A bevándorolt horvátok nem olyan körülmények között találkozott a lutheri felekezettel, mint a nyugati határvidéket lakó másik két nép, a németek és a magyarok. Előbbiek a városi polgárságuk révén kereskedelmi és kulturális kapcsolatban álltak a délnémet városokkal.

¹³¹⁰ Kroyer, 1954. 76; Zimmermann, 1934. 20; ÖStA AVA-FHKA AHK VDA Urbare 1196. fol. 1r., 8v., 44r–45r., 94v–95r., 103v. Vö.: ALB II. 364. A vonatkozó rész Josef Karl Homma munkája. Karácsonyi János 1560-ra tette a kolostor bérbeadását Weispriachnak. Karácsonyi, 1922. 105. A ferences kolostor elnéptelenedése a protestáns térhódítás mellett a szerzetesi ideál megváltozásával állhat összefüggésbe. Erre legutóbb Kanász, 2018. 132.

¹³¹¹ Sinowatz, 1957. 30–31.

¹³¹² MNL VaML KFL Kőszeg város tanácsának iratai. Acta Miscellanea. 1569. április 24. a–c.

¹³¹³ A horvát népvándorlásra: Tobler, 1986/1; Tobler, 1986/2. Tobler, 1986/3. 24–27., újabban Ilić, 2017. 137–138. I. Ferdinánd 1527-ben Sopronban állomásoztatott horvát huszárokat. Kenyeres, 2006. 149. Természetesen voltak horvátok, akik északabbra jutottak, például Horváth-Stancsics Gergely (1558–1597), de ő már második generációs volt, apja, Márk még elsősorban a Dunántúlon élt és tevékenykedett (Győr, Csókakő, Körmend, Szigetvár). Bucsay, 1977. 130; Szakály, 1987. 46–50.

Utóbbiak felekezetváltása összetett kérdés, amelyet máig sem sikerült minden részletében tisztázni, ugyanakkor biztos, hogy a földesurak mellett a végvári katonaságnak, a közép- és alsópapság egy részének is szerepük volt a magyarok nagy részének felekezetváltásában.¹³¹⁴ A horvátokra szinte kizárólag a főurak felekezetváltása és felekezetváltó szándéka hathatott. A lelkészek közül Sztárai Mihály és társai ugyan a Drávától délre is terjesztették az evangélikus tanokat, ám a délszlávok között ez nem járt tartós eredménnyel. A határ innenső oldalán a Zrínyi, a Batthyány és az Erdődy család állásfoglalása lehetett rájuk a legnagyobb hatással, míg Belső-Ausztriában Hans Ungnad, Sonnegg bárója volt a reformáció és ennek folyamányaképp a szlovén és horvát nyelvű irodalom egyik legnagyobb támogatója. Ungnad 1530 és 1556 között Stájerország tartományi kapitánya volt, de vallási okok miatt ekkor megvált hivatalától és Württembergbe távozott, ahol akkoriban az evangélikus Kristóf herceg (1550–1568) uralkodott. 1561-ben létrehozott egy nyomdát Tübingenben, amely később Urachba költözött, ahol számos délszláv reformátor, Primož Trubar vagy Stephan Consul munkáit is kiadták.¹³¹⁵ Ungnad 1564-ben meghalt, de a protestáns délszlávok nem maradtak pártfogó nélkül. Batthyány Boldizsár (1537–1590) is nagy figyelmet szentelt horvátjai áttérítésére, Zrínyi György (1549–1603) is számos prédikátort telepített le muraközi birtokain, illetve 1570-ben nyomdát is létesített csáktornyai rezidenciája közelében, Nedelicen (Drávavásárhely, ma Nedelišće), miközben a katolikus papokat elkergette falvaiból. Neki köszönhető a protestantizmus (Zrínyi élete vége felé már a reformátusokat részesítette előnyben) uralomra jutása a Muraközben.¹³¹⁶ Erdődi Péter horvát bánt és fiát, Tamást, valamint Zrínyi György testvéreit és a Frangepánokat ugyancsak megnyerte magának a reformáció.¹³¹⁷ Az új felekezet terjedése e biztató körülmények között meg is indult Szlavóniában, azonban Draskovich György 1563-tól kezdődő zágrábi püspöksége fordulatot hozott, annak is köszönhetően, hogy horvát-szlavón bánként (1567-től) világi hatalma és a horvát törvényhozásra való befolyása is jócskán megnőtt. A püspök kíméletlenül üldözte a protestánsokat, eltávolította állomáshelyeikről áttért papjait, ám csak visszaszorítania sikerült a lutheránusokat, felszámolni már nem.¹³¹⁸

A kismartoni uradalom területén először az 1515. évi urbáriumban találkozunk horvát nevű személyekkel, a század közepére Trausdorfban, Vulkapordányban, Oszlopban, Zárányban és

¹³¹⁴ Erre lásd bővebben: Reingrabner, 1999; Alpar, 1999; Szála, 2017; Zoványi, 1921. 62–63. Erdélyi, 2011. 164., 205.

¹³¹⁵ Bucsay, 1977. 82; Naschenweng, 2002. 123; Zoványi, 1977/1. 315–316; Ilic–Springer–Szegedi, 2015. 155.

¹³¹⁶ Prickler, 1999. 47–48; Bucsay, 1977. 82–83. Zoványi, 1977/1. 316., 319–320.

¹³¹⁷ Zoványi, 1921. 479; Zoványi, 1977/1. 316.

¹³¹⁸ Zoványi, 1977/1. 317–319.

Antauban alakult ki nagyszámú kisebbség vagy éppen többség. A fraknói uradalomban Antau, Büdöskút, Draßburg, Krensdorf, Nagyhöflány, Szárazvám, Trausdorf, Vulkapordány és Zillingtal területén telepedtek le. A Soprontól északnyugatra található Baumgartenben 1528-tól mutathatóak ki, Batthyány Ferenc Fejér megyei birtokain pedig 1524-ben jelentek meg, az 1530-as és 1540-es években pedig a földesúr betelepítette őket a németújvári illetve a szalónaki uradalom területére is.¹³¹⁹ A horvátok bevándorlását felgyorsította, hogy az 1529-es, de főleg az 1532-es szultáni hadjárat végigvonult a Nyugat-Dunántúlon, és megtizedelte az ott élő lakosságot, az 1550-es években pedig pestisjárvány sújtotta az életben maradtakat. Emiatt a környék földesurainak éppúgy szükségessé vált új jobbágyokat költöztetni az elnéptelenedett falvakba, amennyire a horvát menekülteknek a biztonságos lakóhelyre. A 16. században horvátok hozták létre, vagy telepítették újra a rohonc-szalónaki uradalomban Barátmajort, Sirokányt és Polányfalvát, emellett sokan költöztek be Csatár, Csém, Hodász, Óhodász, KISSZENTMIHÁLY, Kulcsárfalu, Mérem, Kis- és Nagynarda, Sámfalva, Szabar és Újfalú településekbe. A betelepülés több hullámban történt 1580-ig.¹³²⁰ A horvát, illetve a hódoltsági területekről történő magyar bevándorlással az 1530-as, és 40-es évekre jellemző népességcsökkenés Nyugat-Magyarországon megállt, és lassan növekedni kezdett a lakosság száma.¹³²¹

Batthyány Ferenc szimpatizált ugyan a reformáció egyes törekvéseivel, rossz véleménnyel volt a kortárs püspökökről és a törököt is a visszaélések miatti büntetésnek tekintette, ám élete végéig (1566) katolikus maradt, amelyet ékesen jelzett láncon hordható Szent Kereszt-ereklyéje is, valamint az, hogy unokaöccse fiát, Gáspárt a padovai jezsuita gimnáziumban taníttatta. Felesége pedig, Svetkovics Katalin 1572-ben beengedte birtokaira a jezsuitákat. Ferenc unokaöccse, Kristóf inkább lutheránus módon gyakorolta vallását, az ő fia, Boldizsár pedig egyértelműen a protestánsokat támogatta.¹³²²

A kőszegi uradalom területén Nagybaromban és Tömördön telepedtek le horvátok. Az itteni zálogbirtokosok, mint már említettük, az 1540-es évek vége óta protestáns érzelműek voltak.¹³²³ Sopronnak, amely 1565-től fogva evangélikus irányítású városnak tekinthető, két jobbágyfalvába telepedtek le horvátok, Kelénpatákba és Kópházára. A város egyik magyar

¹³¹⁹ ÖStA AVA-FHKA AHK VDA Urbare 1195. fol. 123v–132v, 139r–145v, 186r–191v, 220v–227r, 234v–239r; Tobler, 1986/4. 37; Fazekas, 2014/2. 23; Zimmermann, 1950. 3; Meršić, 1963. 104.

¹³²⁰ Zimányi, 1968. 16–17; Zimmermann, 1950. 4.

¹³²¹ Hunyadi, 1986. 25., 31–32.

¹³²² Fazekas, 2014/2. 31–32; Teleky, 2011. 91–96. A Batthyány-család lassú áttérését lásd: Koltai. 2012. 51–53.

¹³²³ Bariska, 2000. 196.

prédikátora, Dragonus Gáspár az 1570-es évek végén és a '80-as évek elején megkísérelte áttéríteni őket, de sikertelenül.¹³²⁴

Miután a fentiekben áttekintésre került a leghatalmasabb környékbeli földesurak viszonya az új felekezetekhez, fontos megemlíteni, hogy a falusi lakosság reformációjára vonatkozó csekély számú forrás nem azt látszik támogatni, hogy a jobbágyság szolgalelkűen követte volna földesurait ebben a kérdésben. A földbirtokosok (akik egyben többnyire kegyurak is voltak) ugyan befolyásolhatták a felekezeti kérdést, de a végső szót az egyházközség mondta ki.¹³²⁵ Az egyházközségek megnyeréséhez viszont szükségesek voltak alkalmas, nagy tudású és munkabírási lelkészek, akik át tudták vezetni híveiket a felekezetváltás ekkor még elég széles mezsgyéjén. A földesurakat és a lelkészeket egyfajta szimbiózis kötötte össze a reformáció kérdésében: a prédikátoroknak szüksége volt a földbirtokosok támogatására, vagy legalábbis jóindulatára, hogy eredményesen működhessenek, másrészt alkalmas lelkészek nélkül a földbirtokos sehogy sem tudta volna áttéríteni (vagy megőrizni ill. visszatéríteni, hiszen a katolikus felekezetre is alkalmazható a képlet) familiárisait és jobbágyait. Ugyanakkor az előfeltétel mégiscsak a teológusok léte volt, mert prédikátorok nélkül a földbirtokosok részéről sem jelent volna meg az igény a reformációra.¹³²⁶

Számos jelentős reformátora kerül ki a 16. századnak a délszlávok közül. Számunkra elsősorban Stephan Consul (horvátul Stipan Konzul) személye fontos, aki Weispriach jóvoltából 12 évig működött a kismartoni és a fraknoi uradalom területén. A magyarországi szakirodalom, bár ismeri személyét, de tevékenységével csak Bariska István foglalkozott részletesebben egy Magyarországon csaknem elérhetetlen könyvben megjelent tanulmány erejéig. Csepregi Zoltán nemrégiben megjelent nagy proszopográfiai munkájából csupán annyit tudhatunk meg róla, hogy 1521-ben született az Isztriai-félszigeten lévő Pingventében (ma Buzet, Horvátország), 1554-től kántor volt Regensbugban, 1568-tól lelkész Kismartonban és Fraknón és valamikor 1579 előtt halt meg Kismartonban, továbbá, hogy született egy lánya, Anna, aki Jacob Rittschendel soproni lelkész felesége lett.¹³²⁷ Azt is megtudhatjuk, hogy horvát bibliafordító volt, de e tevékenységéről az adattár formai kötöttségei nem tették lehetővé a részletes ismertetést. Zoványi Jenő lexikona már bővebben ki tudott térni az isztriai lelkész irodalmi munkásságára, aki az újszövetségen kívül Spangenberg posztilláit, Luther házi

¹³²⁴ Bán, 1939. 67–68.

¹³²⁵ Csepregi, 2013. 16.

¹³²⁶ Luka Ilić is egymás mellett hozza a példákat az új tanokat elfogadó és a délszlávok között terjesztő, nem is mindig szlávajkú lelképásztorokra és a világi patrónusokra, akik menedéket és támogatást nyújtottak az előbbieknek. Ilić, 2017. 138–144.

¹³²⁷ ELEM I/1. Budapest, 2014. 273; ELEM I/2. 427.

posztilláit és többedmagával az ágostai hitvallást fordította le horvátra. Ezen felül megtudhatjuk azt is, hogy magyarországi tevékenysége előtt Hans Ungnad környezetében élt Urachban.¹³²⁸ Azonban a tekintetben már ellentmondás merül fel, hogy Zoványi 1567-re, Csepregi pedig 1568-ra tette Consul kismartoni működésének kezdetét. Remélhetőleg alább választ tudunk adni erre a kérdésre is. Bármint is legyen, Zoványi sikeresnek értékelte Consul Kismarton-környéki működését.¹³²⁹

Consul szülőhelye vegyes lakosságú, velencei fennhatóság alatt álló város volt, ezért a majdani prédikátor horvát anyanyelve mellett olaszul is jól megtanult. A terület a capodistriai (ma Koper, Szlovénia) püspökséghez tartozott, Consul Mitterburgban (ma Pazin, Horvátország) működött plébánosként. 1545-ben az evangélikus hitre tért capodistriai püspök ellen kánoni vizsgálat indult, ezért Consul is jobbnak látta, ha Krajnába menekül. Laibachban és Krainburgban (ma Kranj, Szlovénia) működött prédikátorként. Ekkoriban házasodhatott meg. 1548-ban Trubarhoz hasonlóan őt is száműzte a laibachi püspök, ezért északra vándorolt. 1552-ben találkozott Trubarral Rothenburgban, majd követte őt Kemptenbe. 1554-ben állást kapott a regensburgi városi *gymnasium poeticumban*, ahol 1556-ig működött kántorként. Itt került kapcsolatba a regensburgi szuperintendenssel, Nikolaus Gallusszal. Regensburgból a cseh határ melletti Chamba ment tanítónak. Ezt az állását 1558-ban adta fel Trubar tanácsára, hogy fordítómunkájára összpontosíthasson. Innen Regensburgba ment, ahol megszületett Nikolaus fia. Leányáról már volt szó, de hárman voltak testvérek, a harmadik egy fiú, Oswald. Miután Trubar segítségével kapcsolatba került Hans Ungnaddal, részt vett az urachi nyomda megszervezésében, ahol lakást és évi 170 forint fizetést kapott. 1560-ban Ungnad Nürnbergbe küldte, hogy glagolita betűformákat öntessen. Újszövetség fordításában nagyban támaszkodott Trubar szlovén nyelvű fordítására. A Consul és Antun Dalmata által lefordított Újszövetség 1562-ben latin, 1563-ban pedig glagolita betűkkel hagyta el a nyomdát. 1563-ban fejezték be az ágostai hitvallás lefordítását. Dalmatával együtt Melanchtont Matthäus Aulbert és Johannes Wingandot is fordítottak, majd utolsó közös munkaként Brenz szentbeszédeit. Consul 1562-ben az örökös tartományokba küldték a könyvek értékesítésére, a következő évben hasonló célból a mai Dél-Németországot járta be. 1564-től Robert Eitner zenészlexikona szerint egy bizonyos Weinsberg úr szolgálatába állt. Erről Zimmermann nem ír Consul-életrajzában, lehetséges, hogy a Weinsberg csupán a Weispriach erősen eltorzult alakja. Zimmermann szerint

¹³²⁸ Zoványi, 1977/2. 114.

¹³²⁹ Zoványi, 1977/1. 319.

Consul csak 1566-ban hagyta el Urachot és ment vissza Regensburgba, amely ideális helyszín volt irodalmi munkássága folytatásához.¹³³⁰

E hatalmas fordítói munka következtében az alsó-ausztriai reformáció egyik jelentős alakjává váló kiugrott szerzetes, Christoph Reuter (aki maga is vendégeskedett Weispriachnál) 1567. október 9-én Consul ajánlotta a prédikátort kereső Weispriachnak. A levélben említésre kerül, hogy már Christoph Teufel is érdeklődött Consul iránt, de végül nem alkalmazta, ezért most a regensburgi városi tanácsnak kell írni, hogy elengedjék, továbbá támogatást kért a Brenz-posztilla kinyomtatásához.¹³³¹ Úgy tűnik, a tapogatózás mindkét oldalról megindult, és Consul is hamar elfogadta Weispriach ajánlatát, sőt látogatást is tett jövőendő állomáshelyén. A báró november 7-én írt a regensburgi tanácsnak, kérve kántoruk elengedését.¹³³² Consul november 20-án már vissza is jelzett egy pozitív hangvételű levélben, beszélt Reuterrel és reméli, hogy hamarosan találkozhat Weispriachhal és a horvátokkal. Kérte továbbá, hogy mivel a posztilláskötet még nem jelenhetett meg, küldje el az uraság azt az 50 forintnyi támogatást, amelyről Reutertől úgy tudta, hogy október 28-án Kremsbe kellett volna érkeznie, cserébe küld 100 példányt a könyvből, továbbá társának, Dalmatának is kér – ismét Reuterre hivatkozva – 20 forintot.¹³³³ Weispriach egyik ajánlólevele végül Consul kezébe került, ő adta át a regensburgi tanácsnak november 26-i megérkezése után, viszont a Kismartonból küldött hivatalos meghívó nem jutott el hozzájuk. Ekkor már Dalmata meghívása is napirenden volt, Consul november 30-án kérte Weispriachot, hogy karácsony előtt írjon új meghívót.¹³³⁴ Hans gyorsan, már december 6-án válaszolt, ígéretet tett a meghívó elküldésére, összesen 300 forintos éves fizetést ígért Consulnak és Dalmatának, előbbi halála esetén pedig segítséget a családjának. Szóba került a 70 forintnyi támogatás is, Weispriach megígérte, hogy küldeni fogja, amint válaszolnak.¹³³⁵ Ez január 28-án megtörtént: Consul elfogadta a felajánlott fizetést,

¹³³⁰ Zimmermann, 1934. 70–78; Zoványi, 1977/1. 316; Ilić–Springer–Szegedi, 2015. 159; Dimitz, 1875. 232., 239., 261; Eitner, 1900. 33. A kötetre Günther Handel regensburgi városi levéltáros iránymutatása alapján találtam rá, akinek segítségét ezúton is köszönöm. A *gymnasium poeticum* fogalmához: Wolfgang Mährle: Poetenschulen. Közzétéve 2010. január 11-én. In: Historisches Lexikon Bayerns, URL: <<http://www.historisches-lexikon-bayerns.de/Lexikon/Poetenschulen>> (Megtekintve: 2017. 04. 15.). Consul és Dalmata bibliafordítási munkálataira és segítőkire: Badurina-Stipčević 284., Badurina-Stipčević, 2009. 364.

¹³³¹ MNL VaML KFL Kőszeg város tanácsának iratai. Acta Miscellanea. 1567. október 9. Stein

¹³³² MNL VaML KFL Kőszeg város tanácsának iratai. Acta Miscellanea. 1567. november 7. Wien, kiadva elírásokkal: Postilla 43. Különösképp fel kell hívnom a figyelmet a „*erkhentnuss dess Hern Gottes*”-nél található hibára, amely valójában „*erkhentnuss dess Sone Gottes*”-nek olvasandó. A *Sone* alakot Bariska István Sonne formában aktualizálta, „Isten napja” jelentést adva neki, de a *Sone* előtt található személyes névmásnak ez esetben der-nek kellett volna lennie. Véleményem szerint a Sohn szó jobban illik oda, Isten fiának megismeréséről van szó. Vö.: Bariska, 2000. 198.

¹³³³ MNL VaML KFL Kőszeg város tanácsának iratai. Acta Miscellanea. 1567. november 20. Linz, kiadva sok elírással: Postilla 45., 47.

¹³³⁴ MNL VaML KFL Kőszeg város tanácsának iratai. Acta Miscellanea. 1567. november 30. Regensburg, kiadva: Postilla 49.

¹³³⁵ MNL VaML KFL Kőszeg város tanácsának iratai. Acta Miscellanea. 1567. december 6. H. n.

és vállalta, hogy eltartja belőle Dalmatát is. Az új meghívó is megérkezett, Consul átadta a tanácsnak. Ez ekkor már csak puszta formalitás volt, a város részéről már megszületett a határozat, Consul felmondott náluk és megígérte, hogy április 24-én új állomáshelyén lesz. Írta, hogy sokan ellenzik, hogy olyan veszélyes helyen vállaljon állást. A természetbeni juttatásokkal együtt Consulnak sikerült tisztos feltételeket kialakítania.¹³³⁶ Február 21-én közölte Weispriachhal, hogy Gallus tanácsára már a nagybőjtben (március 3.–április 17.) lemegy, a családja, Dalmata és a megígért könyvek majd áprilisban fogják őt követni. Úgy tűnik, Weispriach csak 60 forintot fizetett ki a korábban szóban forgó 70-ből. E levél tartalmazza a Consul által saját maga és társa számára felállított magatartási mintát is, amely elítélte az erőszakos térítést, helyette Isten szavának hirdetését és a családi életben való példamutatást tartja kifizetődőnek.¹³³⁷ Bár Consul nem térítették el az óvatoskodó hangok, Dalmata végül nem vállalta a nyugat-magyarországi segédprédikátorságot, helyette Laibachba ment.¹³³⁸ A Brenz-posztilláskötet ajánlásában Consul és Dalmata a legnagyobb jótettnek tekintették, amit Weispriach és Polheim a birtokaikon élő horvátokkal tehet, hogy „a pápaság sötétségéből” Istenhez vezetik őket, akik pedig nagy hálával tartoznak az Úrnak, aki ilyen keresztény földesurakhoz vezette őket vándorlásuk végén.¹³³⁹ Consul kitűzött célja a horvátok áttérítése volt, ez megmagyarázza azt is, hogy 1569 elején miért kaphatta meg Beigwitzer a kismartoni plébániát: ő a németek prédikátora volt.¹³⁴⁰

Consul és általában a 16. századi horvát reformáció eredményességével kapcsolatban a szakirodalom megosztott. Már fentebb említésre került, hogy Zoványi Jenő sikeresnek mondja Consul működését, emellett a protestantizmus dunántúli horvátokra kifejtett hatását is jóval maradandóbbnak értékeli, mint a drávántúliakra kifejtettet.¹³⁴¹ A nyelvész Hadrovics László az adatok hiányára hivatkozva nem foglalt állást. Nikolaus Bencsics nagyon sikertelennek állította be Consul működését. Ugyanezt a véleményt fogalmazta meg egy évvel később August Ernst Burgenland történeti monográfiájában, nemrégiben pedig a magyar származású bécsi osztrák történész, Béla Matthias Teleky.¹³⁴² A burgenlandi történészek közül Bernhard Hans Zimmermann vitába szállt a horvátok közti reformáció *ab ovo* sikertelenségét hangoztató nézetekkel. Rámutatott, hogy nem állja meg helyét az az érv, hogy a horvátok szemében a

¹³³⁶ MNL VaML KFL Kőszeg város tanácsának iratai. Acta Miscellanea. 1568. január 28. b. Regensburg; Bariska, 2000. 197–198.

¹³³⁷ MNL VaML KFL Kőszeg város tanácsának iratai. Acta Miscellanea. 1568. február 21. Regensburg; Bariska, 2000. 199–200.

¹³³⁸ Zimmermann, 1934. 77.

¹³³⁹ Postilla <8.>

¹³⁴⁰ Zimmermann, 1934. 18–19.

¹³⁴¹ Zoványi, 1977/1. 320.

¹³⁴² Hadrovics, 1958. 216; Bencsics, 1986. 55; Ernst, 1987. 161; Teleky, 2011. 33.

lutheranizmus elnémetesedést jelentett, és ezért álltak neki ellen, hiszen anyanyelvi prédikátort küldtek közéjük. Ugyanakkor a *cuius regio eius religio* elv alkalmazása problémás, hiszen ez alapvetően a birodalmi rendek kiváltsága volt, nem a magyar nemeseké. Consul tevékenységét ugyan sikertelennek ítélte, viszont felhívta a figyelmet arra, hogy a németújvári uradalomban Veit Subdilic horvát prédikátor eredményesebben működött. Zimmermann úgy véli, hogy a horvátok kitartása a katolikus hit mellett főleg annak köszönhető, hogy ők már a középkorban is a szláv liturgikus nyelvet használták, tehát az anyanyelvű liturgia lehetősége, amely máshol sokakat a reformáció pártjára vont, náluk eleve hatástalannak bizonyult.¹³⁴³

Consul könyve valóban terjesztésre került még a Weispriach uralta uradalmakon kívülre is, a baumgarteni plébánosról tudjuk, hogy kapott belőle, ami miatt a későbbi kutatás kétségbe is vonta katolikus voltát, ám ezt a település monográfusa, Martin Meršič cáfolta, rámutatva arra, hogy Andreas Fröhlich plébánossal jól bántak hívei, ellentétben a falu áttért földbirtokosával, Oláh Ilonával. Meršič arra is rámutat, hogy a korábbi munkákban többször idézett adat Baumgarten és Siegendorf lakosságának 16. század végi népeességének evangélikus voltáról, egyszerűen nem létezik. A horvát szerző a *cuius regio eius religio* elv megfelelő bizonyítékok nélküli alkalmazását, valamint a kritika nélküli szakirodalmi hivatkozást sejtí a korábbi szerzők tévedése mögött.¹³⁴⁴

A kismartoni és fraknoi uradalmakban lezajlott 16–17. századi felekezetváltások monográfusa, Fred Sinowatz és Josef Rittsteuer szintén azt állapították meg, hogy Weispriach kísérlete eredménytelen volt, s a horvátok még Consul működése idején is végig meg tudták tartani katolikus papjukat.¹³⁴⁵

Bariska István is sikertelennek ítélte Consul működését, ám jóval árnyaltabban fogalmazva nem a belső ellenállást, hanem a rossz időzítést téve felelőssé ezért, mivel alig kezdte meg működését az isztriai, pártfogója, Hans von Weispriach meghalt, az uradalom pedig visszakerült az Alsó-Ausztriai Kamarához. Bariska emellett erőteljesen bírálta a horvátok és a reformáció kapcsolatának vizsgálatánál korábban használt módszert, hibájául említve azt, hogy csak azoknak az uradalmaknak a tanulságaiból vontak le általános következtetést, amelyek erősebb udvari (tehát katolikus) befolyás alatt álltak, mint pl. a magyaróvári, ezzel szemben

¹³⁴³ Zimmermann, 1934. 77–78; Zimmermann, 1950. 6–7.

¹³⁴⁴ Zimmermann, 1950. 13. Vö.: Meršič, 1963. 106–109. A szóban forgó forrást, egy egyházlátogatási jegyzőkönyvet azóta közzétettek, ami Meršič ténymegállapítását igazolja. Rittsteuer, 1955. 29–30. Oláh Ilona: Payr, 1917. 97.

¹³⁴⁵ Sinowatz, 1957. 26–27; Rittsteuer, 1953. 22., 27.

nem vették figyelembe a Weispriach-Teufel-Choron „klán” birtokkomplexumában és a koronazálog intézményében rejlő lehetőségeket.¹³⁴⁶

Korábban általános volt a konszenzus arról, hogy Consul evangélikus tanítást hirdetett Nyugat-Magyarországon. Ám Csepregi felvetette annak lehetőségét, hogy a Kismartonban, Rohoncon és Németújvárott működő horvát prédikátorok esetleg lehettek reformátusok is. a Luthert és Brenzt fordító és a Regensburgban Gallus szigorú lutheranizmusa alatt működő Consul esetében ez mégsem valószínű.¹³⁴⁷

Nem sokkal Consul meghívása után az alsó-ausztriai Wisent evangélikus prédikátora, Johannes Dürnbacher megfogalmazott egy, a császárnak szóló kérvényt, amellyel rá akarta venni az uralkodót egy „szabad keresztény” zsinat összehívására a rossz pápaság elpusztítása és a birodalombeli jólét és igazság helyreállítására. Az események azonban kedvezőtlenül alakultak a számára, fogságba került, ahonnan Weispriach szabadította ki. Ezután Regensburgba szökött, de továbbra is azon volt, hogy kérvénye, Weispriach segítségével eljusson Miksához.¹³⁴⁸ A prédikátor viselkedése a protestánsoknak a trienti zsinatban való mélyeséges csalódottságát képezi le, ugyanis annak bezárásával már szinte biztossá vált a nyugati kereszténység hosszú távú megosztottsága. Eme kétségbeesett és naiv lépés a birodalom egyházának egységét szándékozott megóvni. Dürnbacher számos nyomtatvány szerzője volt, már 1567-ben kikelt „a hazugságok legszentségesebb atyja”, a római pápa ellen.¹³⁴⁹

Nem a horvát volt az egyetlen nép, amelyet Weispriach meg akart nyerni a lutheri felekezetnek. Mint már említettük, birtokain zsidók is éltek, és Reuter egyik, 1568. október 2-án Gallusnak írt levele azzal foglalkozott, hogy alkalmas prédikátort keressenek a Weispriach-

¹³⁴⁶ Bariska, 2000. 194–196., 201. Bariska hipotézisének gyenge pontjait fentebb már kifejtettük. Vö.: „Swager” MNL VaML KFL Kőszeg város tanácsának iratai. Acta Miscellanea. 1561. július 31. H. n. Valamiféle rokonságban csak azért álltak, mert Choron nővérei közül hárman is a gersai Petők közé házasodtak, így sógorságban állt Pethő János báróval, akinek második felesége (Elisabeth von Zinzendorf) Weispriach-rokon volt. MNL OL P 1341 Lad. 18. Fasc. 2. No. 7; Horváth, 1909. 414.

¹³⁴⁷ A kérdésfeltevés: Csepregi, 2013. 365. Kálvin művei csak 1551-től mutathatók ki teljes bizonyossággal Magyarországon, de már egész korán eljutott horvátokhoz is (Perneszich György sárvári tiszttartó). Uo. 287. Reformátusok azonban ezt megelőzően is kimutathatók, mert 1548-ban rendelkeztek kiűzésükről. Uo. 298. Zimmermann, 1934. 75.

¹³⁴⁸ MNL VaML KFL Kőszeg város tanácsának iratai. Acta Miscellanea. 1568. február 13., 1568. március 21., 1568. június 8. Dürnbacher felekezeti hovatartozását kétségtelemné teszi a kálvinisták ellen írt éneke: Dürnbacher: Ein Schön Gesang. A folyamodvány, vagy annak átdolgozott változata a katalógus szerint megtalálható a strassbourgi Bibliothéque nationale et universitaire-ben (<http://www.sudoc.abes.fr/CMD?DB=2.1&ACT=SRCHA&PRS=HOL&HLIB=674821001&IKT=8910&TRM=493902413>, megtekintve: 2017. 04. 18.)

¹³⁴⁹ Johannes Dürrenbacher: Schlacht des Herrn Jesu Christi mit dem allerheiligsten Lügenvatter Römischen Bapst. [h. n.] 1567. Lippert, 1846. 109. közlése alapján.

záloguradalmakban élő zsidók áttérítésére. Gallus azonban úgy vélte, nem valósítható meg ez a terv, erőszakos térítést pedig nem akart.¹³⁵⁰

Az alapítások motivációi

Ha a magyarországi kolostoralapítások mögötti okokat keressük, Baumgarten esetében maga az alapítólevél siet segítségünkre. Ebben az alapítók elárulják, hogy saját maguk, illetve őseik, leszármazottaik és barátaik üdvösségére és földi jólétének érdekében hozták meg ezt az áldozatot, mégpedig barátaik tanácsára. Ebből a szakirodalom azt a következtetést vonta le, hogy a Mátyás pártjára nemrég átállt Grafeneck így kívánt kedvére tenni a pálos rendet közismerten kedvelő uralkodónak. Az is felmerült, hogy Grafenecket az 1474-től kezdve érvényben lévő kiközösítése motiválta, hogy megtegye ezt a jámbor gesztust. Ha így is volt, azonnali eredményt nem ért el vele, mert az egyházi fenytéket csak a császárral való 1477. évi kibékülésekor vonták vissza.¹³⁵¹

Baumkircher esetében azonban nem tulajdoníthatjuk olyan könnyen Mátyás király hatásának az alapítást, ugyanis a pálos kolostor koncepciója akkor született meg a fejében (1461 előtt), amikor még a császár hívének számított. Ennek ellenére nem zárható ki, hogy valamennyire Mátyás kedvében is akart járni. Amikor 1446-ban megszerezte Szalónakot, akkor sem elégedett meg Frigyes záloglevelével, hanem arra törekedett, hogy magyar jog szerint is megkérdőjelezhetetlenné váljon az uradalomhoz való joga, ezért vásárolta azt meg korábbi birtokosaiktól, a Tompekektől és ezért szerzett e tranzakcióra királyi beleegyezést V. Lászlótól. Azonban léteztek ennél erősebb motiváló tényezők is: egyrészt az 1450-ben megkezdett rezidenciaépítési program: Szalónak és a Baumkircherek fényét tovább emelhetette egy „házi kolostor”, amely temetkezőhelyül is szolgálhatott az elhunyt családtagoknak.¹³⁵² Erre utal, hogy a pálos templomban több helyen is kifaragásra került a családi címer.¹³⁵³ Másrészt nem hagyhatjuk figyelmen kívül a vallásosságot: egy katonaembernek, akinek az élete rendszeresen veszélyben forog, nem is beszélve az üdvösségéről, ha tehetne, ajánlatos volt valamilyen módon engesztelni Istent, és közbenjárókat keresni magának, erre pedig egy szerzetesház alkalmas volt.¹³⁵⁴ Ezzel azonban még nem adtunk magyarázatot arra, miért a pálosokat választotta. A 15. század közepén már éreztette hatását a *devotio moderna*, a pálos rend pedig remeterendként (a

¹³⁵⁰ Zimmermann, 1934. 19–20.

¹³⁵¹ Kaus, 2006. 358. A rend és az uralkodó kapcsolatára közel kortárs forrásként lásd: Vitae fratrum 122–125; Haller-Reiffenstein, 1992. 141.

¹³⁵² Egyes épületrészek (pl.: falkarzat) vizsgálata alapján Seebach úgy véli, hogy mindenekelőtt reprezentációs célok mozgatták a *donator*t. Seebach, 1984. 184–186. A kortársak közül szintén pálos kolostor alapításával (1483) növelte vázsonyi rezidenciájának fényét Kinizsi Pál.

¹³⁵³ Pötschner, 2013. 60.

¹³⁵⁴ A korszak főúri vallásosságához bővebben: Fedeles, 2011.

koldulórendek mellett) ekkoriban nagyon népszerűnek számított Magyarországon (17 új, vagy más rendtől átvett kolostor 1458 és 1526 között, hasonlóra csak az obszerváns ferencesek voltak képesek).¹³⁵⁵ Ennél pontosabb állítást jelenleg nem fogalmazhatunk meg. Baumkircher pozsonyi ispánként minden bizonnyal ismerte a máriavölgyi pálos kolostort (a pozsonyi polgárok kedvelt búcsújáró helyét),¹³⁵⁶ de a pozsonyi ferences kolostort is, a Cillei szolgálatában töltött idő szintén nem nyújt biztos támpontot, bár a Cillei-család birtokai körül több pálos kolostor is működött (Csáktornya, Lepoglava, Remete).

Összegzésként elmondható, hogy a pálos rend Mátyás-kor alatti népszerűsége és a magyarországi birtokok megtartásának igénye motiválta a Baumkircher és Grafeneck család tagjait, hogy a remeterendet telepítse le birtokaira. Baumkircher esetében ez a rezidenciafejlesztési program része lehetett, Grafenecknél viszont nem, ő az alapítással egy időben lemondott Baumgartenről. Grafeneck emellett jelentős mértékben támogatta a bánfalvi Szt. Wolfgang kápolna újjáépítését, bár az ottani kolostor a soproni polgárok kezdeményezése révén jött létre. A zsoldosvezérek által alapított kolostorok történetében mindkét esetben fordulópontnak bizonyult az alapító família kihalása: védelem nélkül maradván a baumgarteni pálosok az első nagyobb katasztrófa hatására elhagyták a kolostorukat. Szalónakon a Baumkircher-örökösök védelme alatt még egy ideig kitartottak, túléltek az 1532. évi oszmán támadást is, de a Batthyányiak érkezése, és protestánsná válása rövid idő múlva az ottani rendházat is elhagyatottá tette.

¹³⁵⁵ A pálosok népszerűségét növelte, hogy a 15. század elején a lelkigondozás felé fordultak, jötevőiket pedig lelki javakban (konfraternitásba történő felvétel, temetkezés a kolostorban) részesíthették. Kubinyi, 2007/2. 44., 47–48. Az alsó-ausztriai Ranna (ma: Unterranna) pálos kolostora (1414) az alapító Neidegg-család temetkezőhelyeként is szolgált. Kuhn, 2007. 75. F. Romhányi, 2007/1. Szerzetesrendek a középkori Magyarországon. Ferences (obszerváns) rendi kolostorok a középkori Magyarországon ill. Pálos rendi kolostorok a középkori Magyarországon c. térképek.

¹³⁵⁶ F. Romhányi, 2007/1. Máriavölgy (Tal, Thal, Marienthal) (Pozsony vm., esztergomi em; Marianka, SLO); Majorossy, 2012. 192–194.

Felhasznált források és irodalom

Levéltári és kéziratári források

AMB = Archív hlavného mesta SR Bratislavy¹³⁵⁷

Magistrát mesta Bratislavy, zbierka listín a listov

BSB = Bayerische Staatsbibliothek (BSB)¹³⁵⁸

Hss (Handschriftensammlung)

Cgm (Codices germanici Monacenses)

Clm (Codices latini Monacenses)

BLA = Burgenländisches Landesarchiv

Forschungsarchiv

A-Ia/U (Urkundensammlung)

Gemeindearchiven

StAFE (Stadtarchiv der Freistadt Eisenstadt)

A/I, Urkunden, Stadtprivilegien

A/II, Verschiedene Urkunden

DOZA = Deutschordenszentralarchiv¹³⁵⁹

Urkunden

DAGS = Diözesanarchiv Graz-Seckau¹³⁶⁰

Bistumsurkunden

GyEL = Egyházmegyei Levéltár, Győr

EOL = Evangélikus Országos Levéltár

Fritz (Fejes) László iratai

HM-HIM = Honvédelmi Minisztérium-Hadtörténelmi Intézet és Múzeum

HL = HM-HIM Hadtörténelmi Levéltár

TGy (Törökori Gyűjtemény)

KLA = Kärntner Landesarchiv¹³⁶¹

25 (Urkunden der Goëssischen Herrschaftsarchive)

¹³⁵⁷ Hozzáférés a Monasterium Adatbázison keresztül (<https://www.monasterium.net/mom/SK-AMB/archive>).

¹³⁵⁸ Hozzáférés a Münchener Digitalisierungszentrum honlapján keresztül (<https://www.digitale-sammlungen.de/>).

¹³⁵⁹ Hozzáférés a Monasterium Adatbázison keresztül (<https://www.monasterium.net/mom/AT-DOZA/archive>).

¹³⁶⁰ Hozzáférés a Monasterium Adatbázison keresztül (<https://www.monasterium.net/mom/AT-DAGS/archive>).

¹³⁶¹ Hozzáférés a Monasterium Adatbázison keresztül (<https://www.monasterium.net/mom/AT-KLA/archive>).

27 (Familie Lodron)

284 (Urkunden der Herrschaft Wasserleonburg)

418 (Allgemeine Urkundenreihe)

MNL = Magyar Nemzeti Levéltár

MNL GyMSM SL (Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltár)

IV. Megyei törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági jogú városok 1009. b.

Sopron Város Kamarási Hivatalának (Kammer-Amt) iratai, Számadások

IV. Oerteliana Lad. II. et B. Acta et negotia Paulinorum in Dondorf (Lad. II. et B)

IV. Oerteliana Lad. V et E. Acta capitaneatus et census regii (Lad. V et E)

IV. Oerteliana Lad. LIII. Acta Weispriachiana (Lad. LIII.)

XV. Gyűjtemények 76. Diplomatarium (Dl.)

MNL OL (Országos Levéltár)

A-szekció: Magyar kancelláriai levéltár

Magyar Királyi Kancellária regisztratúrája

A 57, Libri regii

E-szekció: Magyar kincstári levéltárak

Magyar Kamara regisztratúrája

E 21, Benignae resolutiones

Magyar Kamara archívuma

E 153, Acta Paulinorum

E 204, Kamarai misszilisek (Missiles)

E 239 – b, Az alsóausztriai Gedenkbuch bejegyzései

P-szekció: Családi levéltárak

P 47, Benyovszky család levéltára

P 108, Esterházy család hercegi ágának levéltára, Repositorium

P 184, Oláh család levéltára

P 419, Károlyi család nemzetségi levéltára: Bosnyák család levéltára

P 430, Kisfaludy család ifjabb ágának levéltára

P 644, Sztáray család levéltára

P 1313, A herceg Batthyány család körmendi levéltára: Törzslevéltár

I. Lajstromozott iratok

1. Acta Antiqua

3. Senioratus

P 1314, A herceg Batthyány család körmendi levéltára: Missiles

P 1341, A herceg Batthyány család körmendi levéltára: Illésházy család levéltára

Q-szekció: Mohács előtti gyűjtemény

DL (Diplomatikai Levéltár)¹³⁶²

U-szekció: Fényképgyűjtemény

DF (Diplomatikai Fényképgyűjtemény)¹³⁶³

MNL VaML (Vas Megyei Levéltár)

XII. 1. f. Vasvár-Szombathelyi Székeskáptalan Hiteleshelyi Levéltára, Litteralia instrumenta

MNL VaML KFL (Kőszegi Fióklevéltár)

V.3.c. Kőszeg város tanácsának iratai, Acta Miscellanea

V.13.c. Kőszeg város titkos levéltára, II. pótsorozat

V.55 Kőszeg város levéltárának segédletei

NAČR = Národní archiv České republiky, Praha¹³⁶⁴

AČK (Archiv České koruny)

RM (Maltézšti rytíři - české velkopřevoství)

NöLA (Niederösterreichisches Landesarchiv)

Selbstverwaltung des Landes und Landtag bis 1945

StA (Ständische Akten)

Herrschaften, Gemeinden, Schulen, religiöse Instituten, Firmen

Archiv Puchheim Urk. (Archiv Puchheim Urkunden)

HA Seefeld Hardegger Urk. (Herrschaftsarchiv Seefeld und Hardegger Urkunden)

HA Stetteldorf Urk. (Herrschaftsarchiv Stetteldorf, Urkunden)

Sammlungen und Nachlässe

HS StA [Handschriften, alte Drucke, unpublizierte Universitätsarbeiten (bis 2010) und Typoskripte]

StA Urk (Urkundensammlung des Ständischen Archivs)

Gerichtsarchive

LGW (Landesgericht Wien)

Landrechtsurk. (LGW Landrechtsurkunden)

ÖStA = Österreichisches Staatsarchiv

AVA (Allgemeine Verwaltungsarchiv)

¹³⁶² Hozzáférés a Hungaricana Adatbázison keresztül (<https://hungaricana.hu/hu/adatbazisok/a-kozepkori-magyarorszag-leveltari-forrasai/>).

¹³⁶³ Uo.

¹³⁶⁴ Hozzáférés a Monasterium Adatbázison keresztül (<https://www.monasterium.net/mom/CZ-NA/archive>).

FA Harrach (Familienarchiv Harrach)

FA Hohenwart (Familienarchiv Hohenwart)

ÖStA AVA-FHKA (Finanz- und Hofkammerarchiv)

AHK (Alte Hofkammer)

NöHA (Niederösterreichisches Herrschaftsakten)

A-7, Aggstein

B-8, Bernstein

E-29, Eisenstadt

F-12, Forchtenstein

G-68, Güns

G-70, Guntersdorf

H-74, Hornstein

K-42, Kobersdorf

S 116, Stickelsberg

VDA (Niederösterreichisches Vizedomamt)

HFU (Hoffinanz Ungarn)

VUG (Vermischte ungarische Gegenstände)

ÖStA HHStA (Haus-, Hof- und Staatsarchiv)

Reichsarchiv

MEA (Mainzer Erzkanzlerarchiv)

RTA (Reichstagsakten)

RK (Reichskanzlei)

Familienarchive:

FA Erdödy (Familienarchiv Erdödy /Depositum/)

Habsburg-lothringisches Hausarchiv (Hausarchiv):

Familienakten

Handschriftensammlungen:

HS B (Handschriften Blau)

HS R (Handschriften Rot)

HS W (Handschriften Weiß)

Länderabteilungen

ÖA Kärnten (Österreichische Akten Kärnten)

ÖA Niederösterreich (Österreichische Akten Niederösterreich)

UA AA (Ungarische Akten Allgemeine Akten)

Reichsarchive:

RHR (Reichshofrat)

RK (Reichskanzlei)

Urkundensammlungen:

AUR (Allgemeine Urkundenreihe)

SLA = Salzburger Landesarchiv¹³⁶⁵

Historisches Archiv

OU (Originalurkunden)

SNA = Slovenský národný archív¹³⁶⁶

Hodnoverné miesto Bratislavská kapitula

StLA = Steiermärkisches Landesarchiv

AUR (Allgemeine Urkundenreihe)

FA Stubenberg (Familienarchiv Stubenberg)

StiAG = Stiftarchiv Göttweig¹³⁶⁷

Urk. (Urkunden)

WStLA = Wiener Stadt- und Landesarchiv¹³⁶⁸

Kiadott források

II. Piusz feljegyzései = II. Piusz pápa feljegyzései I–II. Ford.: Bellus Ibolya – Boronkai Iván. Budapest, 2001.

XV. századi pápák = XV. századi pápák oklevelei I–II. Kiadja: Lukcsics Pál. Budapest, 1931–1938.

A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára = A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 1198–1526. Szerk. Thallóczy Lajos–Áldásy Antal. Budapest, 1907.

ÁÚO = Árpádkori új okmánytár I–XII. Szerk.: Wenzel Gusztáv. Pest–Budapest, 1860–1874.

Ausgewählte Urk. = Ausgewählte Urkunden zur Verfassungsgeschichte der Deutsch-österreichischen Erblände im Mittelalter. Hrsg.: Ernst Freiherr von Schwind–Alphons Dopsch. Innsbruck, 1895.

¹³⁶⁵ Hozzáférés a Monasterium Adatbázison keresztül (<https://www.monasterium.net/mom/AT-SLA/archive>).

¹³⁶⁶ Hozzáférés a Monasterium Adatbázison keresztül (<https://www.monasterium.net/mom/SK-SNA/archive>).

¹³⁶⁷ Hozzáférés a Monasterium Adatbázison keresztül (<https://www.monasterium.net/mom/AT-StiAG/archive>).

¹³⁶⁸ Hozzáférés a Monasterium Adatbázison keresztül (<https://www.monasterium.net/mom/AT-WStLA/archive>).

Beatrix oklt. = Aragoniai Beatrix magyar királyné életére vonatkozó okiratok (Monumenta Hungariae Historica I/39.). Közli Berzeviczy Albert. Budapest, 1914.

Békeszerződések = Köblös József – Süttő Szilárd – Szende Katalin: Magyar békeszerződések 1000–1526. Pápa, 2000.

Bél, 2001 = Bél Mátyás: Sopron vármegye leírása – Descriptio comitatvs Sempronensis I. Sopron 2001.

Birk: Urkunden-Auszüge = Birk, Ernst: Urkunden-Auszüge zur Geschichte Kaiser Friedrichs des III. in der Jahren 1452–1467 aus bisher unbenützten Quellen. Wien, 1853.

Bonfini, 1995 = Bonfini, Antonio: A magyar történelem tizedei. Ford.: Kulcsár Péter. Budapest, 1995.

Bonfini: Decades = Bonfinis, Antonius de: Rerum Ungaricarum Decades. Ed.: I. Fögel–B. Iványi–L. Juhász–Margarita Kulcsár–Petrus Kulcsár. I–IV. Lipsiae–Budapest, 1936–1976.

Briefwechsel Picc. = Der Briefwechsel des Eneas Silvius Piccolomini I–III. Hrsg.: Rudolf Wolkan. (Fontes rerum Austriacarum 2. Abt. Diplomataria et acta. Bd. LXI–LXII., LXVII–LXVIII.) Wien, 1909–1918.

Brüsszeli okmt. = Magyar történelmi okmánytár a brüsszeli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból. I–IV. Összeszedte s lemásolta Hatvani Mihály. Monumenta Hungariae Historica I/1–4. Pest, 1857–1859.

Buch von den Wienern = Michael Beheim's Buch von den Wienern 1462–1465. Hrsg. von Theodor Graf von Karajan. Wien 1843.

CDH = Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I–XI. Ed.: Georgius Fejér. Buda, 1829–1844.

CDM = Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Urkundensammlung zur Geschichte Mährens I–XV. Ed.: Antonín Boček [et al.]. Olmütz–Brünn, 1836–1903.

Chmel: Mat. = Materialien zur österreichischen Geschichte I–II. Ed.: Joseph Chmel. Linz–Wien, 1832–1838.

Chmel: Reg. 1838–1840 = Regesta chronologico-diplomatica Friderici III Romanorum imperatoris (regis IV.). I–II. Ed.: Joseph Chmel. Wien, 1838–1840.

Chr. Faut–Klein = Kovács József László: Die Chronik des Marx Faut und Melchior Klein. Faut Márk és Klein Menyhért krónikája (1526–1616). Sopron–Eisenstadt, 1995.

Deutschsprachige = Deutschsprachige Handschriften in slowakischen Archiven I–III. Hrsg.: Jörg Meier–Ilpo Tapani Piirainen–Klaus-Peter Wegera. Berlin–New York, 2009.

Diar. Frid. = Excerpta miscellanea ex Diario manu Friderici III. Imperatoris scripto. In: *Analecta monumentorum omnis aevi Vindobonensia II.* Hg.: Adam Kollár. Wien, 1762. 666–678.

Die Freien von Saneck = Krones, Franz: *Die Freien von Saneck und ihre Chronik als Grafen von Cilli.* Graz, 1883.

Die Stadtordnung von Stadtschlaining = *Die Stadtordnung von Stadtschlaining aus dem Jahr 1514.* Ediert von Rudolf Kropf nach der Abschrift von Béla Seregély. In: *Andreas Baumkircher – Erben und Nachfolger. Wissenschaftliche Schriftleitung und Redaktion: Ulrike Döcker und Rudolf Kropf.* Eisenstadt, 1992. 387–411.

Dipl. Port. = *Diplomatarium Portusnaonense.* (Fontes rerum Austriacarum II. Abt. Bd. 24.) Ed.: Joseph Valentinelli. Wien, 1865.

Długosz = *Joannis Długossii seu Longini Canonici Cracoviensis Historiae Polonicae Libri XII.* I–V. Instruxit Ignatius Żegota Pauli, cura et impensis Alexandri Przewdziecki. Cracowiae, 1873–1878.

Doc. Bath. = *Documenta ad historiam familiae Bátori de Ecsed spectantia I. Diplomata 1393–1540.* Közzéteszi Horváth Richárd–Neumann Tibor–C. Tóth Norbert. Szerk.: C. Tóth Norbert. Nyíregyháza, 2011.

DRA 17 = *Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Friedrich III. Dritte Abt. 1442–1445.* (Deutsche Reichstagsakten Bd. 17.) Hrsg.: Walter Kaemmerer. Göttingen, 1963.

DRH 1301–1457 = Döry, Franciscus– Bónis, Georgius– Bácskai, Vera: *Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301–1457.* Budapest, 1976.

DRH 1458–1490 = Döry, Franciscus: *Decreta Regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1458–1490.* Budapest, 1989.

DRMH = *Decreta regni mediaevalis Hungariae I–IV.* From the manuscript of Ferenc Döry edited and translated by Péter Banyó and Martyn Rady with the assistance of János M. Bak. Idyllwild–Budapest, 1999–2012.

Dürnbachen: Ein Schön Gesang = Dürnbachen, Johannes: *Ein Schön Gesang. Dadurch ein einfeltiger Christ der Caluiner lehr vnd geist als ketzerisch vrtteln und sich daruor hieten Kann.* [h. n., é. n.]

Ebendorfer: Chr. Au. = Ebendorfer, Thomas: *Chronica Austriae.* (MGH Scriptorum rerum Germanicarum Nova Series Tom. XIII.) Hrsg. von Alphons Lhotsky. Berlin–Zürich, 1967.

Ebendorfer: Chr. reg. Rom. = Ebendorfer, Tomas: *Chronica regum Romanorum I–II.* (MGH Scriptorum rerum Germanicarum Nova Series Tom. XVIII/1–2.) Hrsg.: Harald Zimmermann. Hannover, 2003.

Erlebnisse = Erlebnisse eines deutschen Landsknechts (1484–1493) von ihm selbst beschrieben. Ein Beitrag zur Geschichte des schwarzen Heeres. Hrsg.: W. J. A. Freih[err] von Tettau. Mittheilungen des Vereins für die Geschichte und Alterthumskunde von Erfurt 4. (1879) 1–51.

Eschenloer = Eschenloer, Peter: Geschichte der Stadt Breslau. Hrsg.: Gunhild Roth. Teilbd. I–II. Münster [et al.], 2003.

ETE = Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából I–V. Szerk.: Bunyitay Vince–Karácsonyi János–Kollányi Ferenc–Lukcsics József–Rapaics Rajmund. Budapest, 1902–1912.

Firnhaber: Beitr. = Firnhaber, Friedrich: Beiträge zur Geschichte Ungerns unter der Regierung der Könige Wladislaus II. und Ludwig II. 1490–1526. Archiv für österreichische Geschichte 3. (1849) 375–552.

Frangepán oklt. = A Frangepán család oklevéltára I–II. Szerk.: Thallóczy Lajos–Barabás Samu. Budapest, 1910–1913.

Freydal = Freyda : des Kaisers Maximilian I. Turniere und Mummereien ; mit einer geschichtlichen Einleitung, einem facsimilirten Namensverzeichnis und 255 Heliogravuren. Hrsg.: Franz Maria Johann Folliot de Crenneville-Poutet–Quirin von Leitner. Wien, 1880–1882.¹³⁶⁹

Gedenkbuch = Gedenkbuch. Feljegyzési könyv, 1492–1543. Ed.: Károly Mollay–Károly Goda. Sopron, 2006.

Güenberg Wappenpuch = Des Conrad Güenberg Ritters und Burgers zu Costenz Wappenpuch volbracht am nünden Tag des Abrellen, do man zalt tusend vierhundert drü und achtzig jar. Zu farbendruck neu herausgegeben von Dr. R. Graf Stillfried-Alcántara und Ad. M. Hildebrand. Görlitz, 1875.

GZL = Božo Otorepec: Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku I–VIII. Ljubljana, 1956–1963.

Gyöngyösi: Vitae fratrum = Gyöngyösi, Georgius: Vitae fratrum eremitarum ordinis Sancti Pauli primi eremite. Ed.: Franciscus L. Hervay. Budapest, 1988.

Győri kpt. reg. = A győri káptalani magánlevéltár törzsanyagának regesztái (1527–1600). Szerk.: Nemes Gábor. Győr, 2011.

Hármaskönyv = Werbőczy István hármaskönyve. Ford.: Kolosvári Sándor–Óvári Kelemen. Budapest, 1897.

¹³⁶⁹ Hozzáférés az Universitätsbibliothek Tübingen digitalizált példányához: http://idb.uni-tuebingen.de/opendigi/Da204_fol_Tafeln#p=2, megtekintve: 2019. 07. 29.

Házi = Sopron szabad királyi város története I/1–7., II/1–6. Közli: Dr. Házi Jenő. Sopron 1921–1943.

Házi: Magyar nyelvű = XVI. századi magyar nyelvű levelek Sopron sz[abad] kir[ályi] város levéltárából. Közli: Dr. vitéz Házi Jenő. Sopron, 1928.

Herberstein = Selbst-Biographie Siegmunds Freiherrn von Herberstein. 1486–1553. In: Johannes Tichtel's Tagebuch, Sigmunds von Herberstein Selbstbiographie, Johannes Cuspinian's Tagebuch, Georg Kirchmair's Denkwürdigkeiten (Fontes rerum Austriacarum I. Abt. Bd. 1.). Hrsg.: Th[eodor] G[eorg] von Karajan. Wien, 1855. 67–396.

Hinderbach = Hinderbach, Johann: Historia rerum a Friderico tertio imperatore gestarum continuatio. In: Analecta monumentorum omnis aevi Vindobonensia II. Hg.: Adam Kollár. Vindobona, 1762. 549–666.

Hist. Aust. = Piccolomini, Aeneas Sylvius: Historia Australis I–II. MGH SRG NS XXIV. Hrsg. von Julia Knödler–Martin Wagendorfer. Hannover, 2009.

HO = Hazai okmánytár I–VIII. Szerk.: Ipolyi Arnold [et al.]. Győr–Budapest, 1865–1891.
Horváth Ferenc: Osztrák levéltári források Nyugat-Dunántúl 16. századi történetéhez. Vasi Szemle 38. (1984) 570–586.

Horváth–Kiss: Kőszeg = Horváth Ferenc–Kiss Mária: Kőszeg szabad királyi város titkos levéltára. Vasi Szemle 17. (1963) 3. sz. 64–81.

Isthuanffy = Isthuanffy, Nicolaus: Regni Hungarici Historia. Colonia Agrippina, 1724.

Istvánffy = Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál XVII. századi fordításában I/1–3. Sajtó alá rendezte: Benits Péter. Budapest, 2001–2009.

Itália története = Guicciardini, Francesco: Itália története [1494–1534]. Vál.: Rajnai László. Ford.: Magyarósi Gizella. Budapest, 1990.

Iványi: Mem. = Iványi Béla: A körmendi levéltár Memorabiliái. Körmend, 1942.

Jandr. = Urkunden und Dokumente über das südliche Burgenland und Umgebung. I–VI. Gesammelt von Peter Jandrisevits. Kézirat. Schandorf, 1932–1936.

Jedlicska: Pálffy = Jedlicska Pál: Eredeti részletek gróf Pálffy-család okmánytárához 1401–1653 s gróf Pálffyak életrajzi vázlatai. Budapest, 1910.

Kenyeres: Gedenkbücher = Kenyeres István: A bécsi Udvari Kamarai Levéltár Gedenkbücher Österreich magyar vonatkozású iratainak regesztái 61–64. kötet (1547–1550). Lybus – magyarságtudományi forrásközlemények 2005. 253–294.

Khevenhüller Tagebuch = Hans Khevenhüller kaiserlicher Botschafter bei Philipp II. Geheimes Tagebuch 1548–1605. Hrsg.: Georg Khevenhüller-Metsch. Graz, 1971.

Kóta: Regeszták = Középkori oklevelek Vas megyei levéltárakban; I. Regeszták a vasvári káptalan levéltárának okleveleiről (1130) 1212–1526. Készítette Kóta Péter. Szombathely, 1997.

Kottannerné = A korona elrablása. Kottanner Jánosné emlékirata, 1439/1440. Fordította és közléteszi: Mollay Károly. Budapest, 1979.

Kőszeg ostromának emlékezete = Kőszeg ostromának emlékezete. Szerk.: Bariska István. Budapest, 1982.

Középkori leveleink = Középkori leveleink (1541-ig). Szerk.: Hegedűs Attila–Papp Lajos. Budapest, 1991.

Lónyay Albert velencei követségei = Lónyay Albert velencei követségei. Közlemények a velencei állami levéltárból. In: Magyar Történelmi Tár XXII. Budapest, 1877. 1–44.

Mályusz: Pálos II. = Mályusz Elemér: A szlavóniai és horvátországi középkori pálos kolostorok oklevelei az Országos Levéltárban (Második közlemény.) Levéltári Közlemények 5. (1927) 136–209.

Mályusz: Pálos XI. = Mályusz Elemér: A szlavóniai és horvátországi középkori pálos kolostorok oklevelei az Országos Levéltárban (Tizenegyedik, befejező közlemény.) Levéltári Közlemények 13. (1935) 233–265.

Mátyás és a humanizmus = Mátyás és a humanizmus. Szerk.: Csukovits Enikő. Budapest, 2008.

MDEM = Nagy Iván–B. Nyáry Albert: Magyar diplomáciai emlékek Mátyás király korából 1458–1490. I–IV. Budapest, 1875–1878.

MKL = Mátyás király levelei. Külügyi osztály, 1458–1490. Budapest, 1893–1895.

Mon. Car. = Monumenta historica ducatus Carinthiae I–XI. Hrsg.: August von Jaksch–Hermann Wießner. Klagenfurt, 1896–1972.

Mon. com. = Monumenta comitialia regni Hungariae 1–11. Szerk.: Fraknoi Vilmos–Károlyi Árpád. Budapest, 1874–1899.

Mon. Habsb. I/1–3 = Actenstücke und Briefe zur Geschichte des Hauses Habsburg im Zeitalter Maximilian's I. Aus Archiven und Bibliotheken gesammelt und mitgetheilt von Joseph Chmel (Monumenta Habsburgica. Sammlung von Actenstücken und Briefen zur Geschichte des Hauses Habsburg dem Zeitraume von 1473 bis 1576. I.) 1–3. Wien, 1854–1858.

MTT 1000–1526 = Magyar törvénytár. 1000–1526. évi törvénycikkek. Szerk.: Márkus Dezső [et al.]. Budapest, 1899.

MTT 1526–1606 = Magyar törvénytár 1526–1606. évi törvénycikkek. Ford.: Kolosvári Sándor–Óvári Kelemen. Budapest, 1899.

MTT 1608–1657 = Magyar törvénytár 1608–1657. évi törvénycikkek. Ford.: Kolosvári Sándor–Óvári Kelemen. Budapest, 1900.

Muchar: Urkunden-Regesten = Muchar, Albert von: Urkunden-Regesten für die Geschichte Innerösterreichs vom Jahre 1312 bis zum Jahre 1500. Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen 2. (1849) 429–510.

MZsO = Magyar-zsidó oklevéltár/Monumenta Hungariae Judaica I–XVIII. Szerk.: Friss Ármin [et al.]. Budapest, 1903–1980.

Nehring: Quellen = Nehring, Karl: Quellen zur ungarischen Aussenpolitik in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts I–II. Levéltári Közlemények 47. (1976) 87–120., 247–268.

Neumann–Vajk: Guary = Neumann Tibor–Vajk Ádám: A Guary-levéltár okievei 1490–1541. Fons 10. (2003) 119–167.

Pálffy–Pandžić–Tobler: Kroaten = Pálffy, Géza–Pandžić, Miljenko–Tobler, Felix: Ausgewählte Dokumente zur Migration der burgenländischen Kroaten im 16. Jahrhundert. Odabrani dokumenti o seobi gradišćanskih Hrovata u 16. stoljeću. Eisenstadt/Željezno, 1999.

Pannonhalmi = Dreska Gábor: A pannonhalmi konvent hiteleshelyi működésének oklevéltára I–IV. Győr, 2007–2013.

Pessina: Mars Moravicus = Pessina de Czechorod, Thomas Joannes: Mars Moravicus. Pragae, 1677.

Postilla = Dalmatin, Antun–Konzul, Stipan: Postilla 1568. Ratisbona M. D. LXVIII. Pazin, 1993.

QGSW II/1–3 = Quellen zur Geschichte der Stadt Wien II. Regesten aus dem Archive der Stadt Wien 1–3. Bearb.: Karl Uhlirz Josef Lampel Richard Mattis. Wien 1897–1936.

Raguza és Magyarország = Raguza és Magyarország összeköttetésekének oklevéltára. Szerk.: Gelcich József. Budapest, 1887.

Regesten Pfalzgrafen = Regesten der Pfalzgrafen am Rhein 1214–1508. Bearb.: Adolf Koch–Jakob Wille–L[ambert] von Oberndorff. Innsbruck, 1894–1939.

RegImp XI = Die Urkunden Kaiser Sigmunds (1410–1437) I. Verzeichnet von Wilhelm Altmann. Regesta Imperii XI. Innsbruck, 1896–1897.

RegImp XIII/11 = Regesten Kaiser Friedrichs III. (1440–1493). Nach Archiven und Bibliotheken geordnet. H. 11: Die Urkunden und Briefe aus den Archiven und Bibliotheken des Freistaates Sachsen. Bearb.: Elfie-Marita Eibl. Wien–Weimar–Köln, 1998.

RegImp XIII/12 = Regesten Kaiser Friedrichs III. (1440–1493). Nach Archiven und Bibliotheken geordnet. H. 12: Die Urkunden und Briefe des Österreichischen Staatsarchivs in

Wien, Abt. Haus-, Hof- und Staatsarchiv: Allgemeine Urkundenreihe, Familienurkunden und Abschriftensammlungen (1440–1446). Bearb.: Thomas Willich. Wien–Weimar–Köln, 1999.

RegImp XIII/13 = Regesten Kaiser Friedrichs III. (1440–1493). Nach Archiven und Bibliotheken geordnet. H. 13: Die Urkunden und Briefe des Österreichischen Staatsarchivs in Wien, Abt. Haus-, Hof- und Staatsarchiv: Allgemeine Urkundenreihe, Familienurkunden und Abschriftensammlungen (1447–1457). Bearb.: Paul Herold–Kornelia Holzner-Tobisch. Wien–Weimar–Köln, 2001.

RegImp XIII/22 = Regesten Kaiser Friedrichs III. (1440–1493). Nach Archiven und Bibliotheken geordnet. H. 22: Die Urkunden und Briefe des Österreichischen Staatsarchivs in Wien, Abt. Haus-, Hof- und Staatsarchiv: Allgemeine Urkundenreihe, Familienurkunden und Abschriftensammlungen (1464–1469). Bearb.: Christine Ottner. Wien–Weimar–Köln, 2006.

RegImp XIII/27 = Regesten Kaiser Friedrichs III. (1440–1493). Nach Archiven und Bibliotheken geordnet. H. 27: Die Urkunden und Briefe des Österreichischen Staatsarchivs in Wien, Abt. Haus-, Hof- und Staatsarchiv: Allgemeine Urkundenreihe, Familienurkunden und Abschriftensammlungen (1470–1475). Bearb.: Dünnebeil, Sonja und Luger, Daniel. Wien–Weimar–Köln 2012.

RegImp XIV/1 = Regesta Imperii XIV. Ausgewählte Regesten des Kaiserreiches unter Maximilian I. 1493–1519. Bd. 1, Teilbd. 1–2: 1493–1495. Bearb.: Hermann Wiesflecker. Wien–Weimar–Köln, 1990.

RegImp XIV/2/1 = Regesta Imperii XIV. Ausgewählte Regesten des Kaiserreiches unter Maximilian I. 1493–1519. Bd. 2, Teilbd. 1: Maximilian I. 1496–1498. Bearb.: Hermann Wiesflecker. Wien–Weimar–Köln, 1993.

RegImp XIV/2/2 = Regesta Imperii XIV. Ausgewählte Regesten des Kaiserreiches unter Maximilian I. 1493–1519. Bd. 2, Teilbd. 2: Österreich, Reich und Europa 1496–1498. Bearb.: Hermann Wiesflecker. Wien–Weimar–Köln, 1993.

RegImp XIV/3/1 = Regesta Imperii XIV. Ausgewählte Regesten des Kaiserreiches unter Maximilian I. 1493–1519. Bd. 3, Teilbd. 1.: 1499–1501. Bearb.: Hermann Wiesflecker [et al.]. Wien–Weimar–Köln, 1996.

RegImp XIV/3/2 = Regesta Imperii XIV. Ausgewählte Regesten des Kaiserreiches unter Maximilian I. 1493–1519. Bd. 3, Tl. 2: 1499–1501. Bearb.: Hermann Wiesflecker [et al.]. Wien–Weimar–Köln, 1998.

RegImp XIV/4/1 = Regesta Imperii XIV. Ausgewählte Regesten des Kaiserreiches unter Maximilian I. 1493–1519. Bd. 4, Teilbd. 1–2: 1502–1504. Bearb.: Hermann Wiesflecker [et al.]. Wien–Weimar–Köln, 2002.

RPRH = Neumann Tibor: *Registrum proventuum regni Hungariae. A Magyar Királyság kincstartójának számadáskönyve (1494–1495)*. Budapest, 2019.

Sarusi Kiss: Gedenkbücher I. = Sarusi Kiss Béla: *A bécsi Udvari Kamarai Levéltár Gedenkbücher Österreich magyar vonatkozású iratainak regesztái. I. közlemény. Fons 15. (2008) 467–521.*

Sarusi Kiss, 2010 = Sarusi Kiss Béla: *A bécsi Udvari Kamarai Levéltár Gedenkbücher Österreich magyar vonatkozású iratainak regesztái. III. közlemény. Fons 17. (2010) 339–408.*

SO = *Sopron vármegye története. Oklevéltár I–II. Szerk.: Nagy Imre Sopron, 1889–1891.*

Sopron bírósági jkv. I. = Tirnitz József–Szakács Anita: *Sopron város tanácsa bírósági jegyzőkönyveinek regesztái I. 1533–1554. Sopron, 1996.*

SUB = *Salzburger Urkundenbuch I–IV. Hrsg.: Willibald Hauthaler–Franz Martin. Salzburg, 1910–1933.*

Szapolyai oklt. I. = *A Szapolyai család oklevéltára I. Levelek és oklevelek (1458–1526). Közreadja Neumann Tibor. Budapest, 2012.*

Szent-Iványi oklt. = *A Szent-Iványi család levéltára 1230–1525. Szerk.: Borsa Iván. Budapest, 1988.*

Thuróczy: Chr. Hung. I. = Johannes de Thurocz: *Chronica Hungarorum I. Textus. Ed.: Elisabeth Galántai–Julius Kristó. Budapest, 1985.*

Thurzó lev. = *Bethlenfalvi Thurzó Elek levelezése I. 1526–1532. Közreadja és a bevezető tanulmányt írta: Erdélyi Gabriella. Budapest, 2005.*

Tichtel = *Tagebuch des Wiener Arztes Johannes Tichtel aus den Jahren 1477–1495. In: Johannes Tichtel's Tagebuch, Sigmunds von Herberstein Selbstbiographie, Johannes Cuspinian's Tagebuch, Georg Kirchmair's Denkwürdigkeiten (Fontes rerum Austriacarum I. Abt. Bd. 1.). Hrsg.: Th[eodor] G[eorg] von Karajan. Wien, 1855. 1–63.*

Tinódi = *Tinódi Sebestyén: Krónika. Sajtó alá rendezte: Sugár István. A bevezetőt Szakály Ferenc írta. Budapest, 1984.*

Török történetírók = *Török történetírók I–III. Ford.: Thury József–Karácson Imre. Budapest, 1893–1916.*

Tubero = *Ludovici Tuberonis dalmatae abbatis Commentarii de temporibus suis. Ed.: Vlado Rezar. Zagreb, 2001.*

Tubero: Kortörténeti = *Tubero, Ludovicus: Kortörténeti feljegyzések (Magyarország). Közreadja Blazovich László–Sz. Galántai Erzsébet. Szeged, 1994. 8–9.*

Unrest = *Unrest, Jakob: Österreichische Chronik. (MGH Scriptorum rerum Germanicarum Nova Series Tom. XI.) Hrsg.: Karl Grossmann. Weimar, 1957.*

Urk. Böhm. = Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens und seiner Nachbarländer im Zeitalter Georg's von Podiebrad (1450–1471). Hrsg.: Franz Palacky. Wien, 1860.

Urk. Göttw. II. = Urkunden und Regesten zur Geschichte des Benedikterstiftes Göttweig II., 1401–1468. (Fontes rerum Austriacarum II. Abt. Bd. 52.) Bearb.: P. Adalbert Fr. Fuchs. Wien, 1901.

Urk. Göttw. III. = Urkunden und Regesten zur Geschichte des Benedikterstiftes Göttweig III., 1468–1500. (Fontes rerum Austriacarum II. Abt. Bd. 55.) Bearb.: P. Adalbert Fr. Fuchs. Wien, 1902.

Urk. Lil. = Die Urkunden des Zisterzienserstiftes Lilienfeld, 1111–1892. (Fontes rerum Austriacarum II. Abt. Bd. 81.) Bearb.: Gerhard Winner. Wien, 1974.

Urk. Neukl. = Die Urkunden des Neuklosters zu Wiener Neustadt. (Fontes rerum Austriacarum II. Abt. Bd. 86.) Bearb.: Heinrich Mayer O. Cist. Wien, 1986.

Velius: Tíz könyv = Velius, Caspar Ursinus: Tíz könyv a magyar háborúról. Ford.: Szebelédi Zsolt. Máriabesnyő, 2013.

Vetera monumenta = Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia. I–II. Ed.: Augustinus Theiner. Romae, 1859–1860.

Zalavár-Kapornak I. = A zalavári és kapornaki konventek hiteleshelyi levéltárainak oklevélregesztái 1527–1541. Szerk.: Bilkei Irén. Zalaegerszeg, 1999.

Zalavár-Kapornak II. = A zalavári és kapornaki konventek hiteleshelyi levéltárainak oklevélregesztái 1545–1548. Szerk.: Bilkei Irén. Zalaegerszeg, 2008.

Zay: Lándorfejlírvár = Zay Ferenc: Az Lándorfejlírvár elveszésének oka e vót, és így esött. Budapest 1980.

Zrínyi lev. II. = Zrínyi Miklós a szigetvári hős életére vonatkozó levelek és okiratok II. Közrebocsátja Barabás Samu. Budapest, 1899.

ZsO = Zsigmondkori oklevéltár I–XIII. Szerk.: Mályusz Elemér [et al.]. Budapest, 1951–2017.

Szakirodalom

Abb–Wentz, 1929 = Abb, Gustav–Wentz, Gottfried: Das Bistum Brandenburg. (Germania Sacra I. Abt. 1. Bd.) Berlin–Leipzig, 1929.

Adler, 1902 = Adler, Sigmund: Zur Rechtsgeschichte des adeligen Grundbesitzes in Österreich. Leipzig, 1902.

Ágoston, 1913 = Ágoston Péter: A magyar világi nagybirtok története. Budapest, 1913.

Alapy, 1933 = Alapy Gyula: A csallóközi halászat története. Komárom, 1933.

ALB II. = Allgemeine Landestopographie des Burgenlandes II. Der Verwaltungsbezirk Eisenstadt und die Freistände Eisenstadt und Rust. Eisenstadt, 1963.

ALB III. = Allgemeine Landestopographie des Burgenlandes III. Der Verwaltungsbezirk Mattersburg 1–3. Eisenstadt, 1981–1993.

Alpar, 1999 = Alpar, Geyza: Sopron im Zeitalter der Reformation. In: Reformation und Gegenreformation im pannonischen Raum. Red.: Gustav Reingrabner–Gerald Schlag. Eisenstadt, 1999. 165–182., 317–332.

Aull, 1930 = Aull, Otto: Die politischen Beziehungen zwischen Österreich und Ungarn in ihrer Auswirkung auf das Burgenland (bis 1918). Burgenland 1–2. (1930) 97–117.

Babinger, 1992 = Babinger, Franz: Mehmed the Conqueror and His Time New Jersey, 1992.

Bachschweller, 2012 = Bachschweller, Karin: Barbara von Rottal. Der Versuch einer Biographie. Kéziratos szakdolgozat, Wien, 2012.

Badurina-Stipčević, 2009 = Badurina-Stipčević, Vesna: Novi testament 1562./1563. Pretisak: XXXIII + 901 str.; Alojz Jembrih, Progovor uz pretisak glagoljičkoga Novoga testamenta 1562./1563., 127 str., Teološki fakultet »Matija Vlačić Ilirik«, Zagreb 2007. In: Slovo 59. (2009) 363–366.

Badurina-Stipčević, 2016 = Badurina-Stipčević, Vesna: The Croatian Glagolitic Bible. The State of the Research. In: Studi Slavistici 13. (2016) 283–297.

Bakay, 2001 = Bakay Kornél: A középkori Kőszeg. Kőszeg, 2001.

Balázsik, 2003 = Balázsik Tamás: Sopronbánfalva, pálos majd karmelita kolostor. Műemlékvédelmi Szemle 13. (2003) 2. szám 143–145.

Balázsik, 2010 = Balázsik Tamás: A sopronbánfalvi karmelita kolostor kutatása. Soproni Szemle 64. (2010) 153–180.

Balogh, 1907 = Balogh Szidónia: A magyarországi zsidók kamaraszolgasága és igazságszolgáltatása a középkorban. Budapest, 1907.

Bán, 1939 = Bán János: Sopron újkori egyháztörténete. Sopron, 1939.

Ban–Mirnik, 2001 = Ban, Herbert–Mirnik, Ivan: Die Münzen der Jan Vitovec de Gereben. Numismatische Zeitschrift 108–109. (2001) 105–124.

Bánlaky = Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme 10. A Hunyadiak kora. (Felhasznált verzió: Arcanum DVD könyvtár III. Történelem. Bp., 2003.)

Bárány, 2017 = Bárány Attila: A kereszténység védőbástyája 1526 őszén. In: Őrzők, vigyázatok a határra! Határvédelem, határőrizet, határvadászok a középkortól napjainkig. Szerk.: Pósan László–Veszprémy László–Boda József–Isaszegi János. Budapest, 2017. 293–317.

Bariska, 1976 = Bariska István: Küzdelem az ausztriai zálogon levő Kőszeg városa és az uradalom között a 16. század derekán. In.: Vas megye múltjából '76. Levéltári Évkönyv 1. Szerk.: Horváth Ferenc. Szombathely, 1976. 61–99.

Bariska, 1979 = Bariska István: Kőszeg királyi város középkori történetéhez. Vasi Szemle 33. (1979) 70–82.

Bariska, 1981 = Bariska István: A kőszegi evangélikus templom. Savaria. A Vas Megyei Múzeumok Értesítője 15. (1981)¹³⁷⁰ 377–391.

Bariska, 1982 = Bariska István: Erődítési munkálatok Kőszeg városfalain a 16. században. Vasi Szemle 36. (1982) 245–259.

Bariska, 1988 = Bariska István: Kőszeg hadikronikája. Kézirat. Kőszeg, 1988.¹³⁷¹

Bariska, 1993 = Bariska István: A kőszegi uradalom és az osztrák kamarai zálogügyletek. Vasi Szemle 47. (1993) 39–53.

Bariska, 1998 = Bariska István: Az első magyarországi urbárium – 1451. In: Vasi honismereti és helytörténeti közlemények 1998/2. 33–40.

Bariska, 2000 = Bariska István: Kísérlet egy menekülő népcsoport reformációjára. In: Protestantizem – zatočišče izgnanih na Petanjcih (Nádasdyjev dvorec). Zbornik znanstvenega srečanja v Radencih in na Tišini (28. in 29. oktober 1999.). Ured.: Jože Vugrinec. Ljubljana, 2000. 193–204.

Bariska, 2002/1 = Bariska István: Kormányzati és önkormányzati intézmények a Habsburg-zálogon lévő Nyugat-Magyarországon (1447–1647). Kéziratos doktori disszertáció. Debrecen, 2002.

Bariska, 2002/2 = Bariska István: A Burgenland-évfordulók visszhangjára. Vasi Szemle 56. (2002) 24–36.

Bariska, 2003 = Bariska István: Kormányzati és önkormányzati intézmények a 15–17. századi, Habsburg-zálogon lévő Nyugat-Magyarországon (1447–1648) (Különös tekintettel a koronazálogra került Kőszegre, Kismartonra, Borostyánkőre és Kaboldra). Debreceni Szemle 11. (2003) 11–26.

Bariska, 2004 = Bariska István: Elisabeth Gmoser: Geschichte der Herrschaft Güns als kaiserliches Kammergut unter österreichischer Verwaltung, 1491–1647. Eisenstadt, 2002. 392. p. (Burgenländische Forschungen: 87.). In: Vasi honismereti és helytörténeti közlemények 2004/1. 83–87.

¹³⁷⁰ Megjelent: Szombathely, 1988.

¹³⁷¹ Lelőhelye: MNL VaML KFL 162/2009.

Bariska, 2005 = Bariska István: A Fehde-jog intézménye és Nyugat-Magyarország. Vasi Szemle 59. (2005) 291–312.

Bariska, 2006 = Bariska István: Csepreg a XV–XVI. századi pártatlan bíróság rendszerében. Vasi Szemle 60. (2006) 436–450.

Bariska, 2007/1 = Bariska István: A Szent Koronáért elzálogosított Nyugat-Magyarország. Szombathely, 2007.

Bariska, 2007/2 = Bariska István: III. Frigyes gyámsági kormányzása és Nyugat-Magyarország. Századok 141. (2007) 1153–1191.

Bariska, 2007/3 = Bariska István: III. Frigyes gyámsági kormányzása és következményei. (Habsburg kormányzati, politikai stratégiák és taktikák – 1440–1463). Kézirat. h. n. 2007.¹³⁷²

Bariska, 2008/1 = Bariska István: II. Pius és az 1463. évi békeszerződés. Vasi Szemle 62. (2008) 423–438.

Bariska, 2008/2 = Bariska István: Jurisics Miklós (1490–1543). Vasi Szemle 62. (2008) 703–720.

Bariska, 2008/3 = Bariska István: Az 1463. évi soproni békeszerződés és annak háttere. In: Memoria Rerum. Tanulmányok Bán Péter tiszteletére. Szerk.: Oborni Teréz–Á. Varga László. Eger, 2008. 25–36.

Bariska, 2009 = Bariska István: A soproni városkapitányság III. Frigyes korában. Soproni Szemle 63. (2009) 267–285.

Bariska, 2010 = Bariska István: Nádasdy II. Tamás és a Bocskai-felkelés. Századok 144. (2010) 823–848.

Bariska, 2011 = Bariska, István: Die Folgen der Friedensverträge von 1463 und 1491. In: Si vis pacem...? Bemühungen um Frieden und Friedenssicherung im pannonischen Raum vom Mittelalter bis zur Gegenwart. Hrsg.: Rudolf Kropf und Margarete Wagner. Eisenstadt 2011. 37–44.

Bariska, 2014/1 = Bariska István: Kőszeg történeti identitásához. Vasi Szemle 68. (2014) 153–165.

Bariska, 2014/2 = Bariska, István: Katharina Batthyány-Schwetkovich, die Gattin von Franz I. Batthyány, und ihre Beziehungen zur Stadt Kőszeg/Güns. In: Die Familie Batthyány I. Hg.: Rudolf Kropf. Eisenstadt, 2014. 39–47.

¹³⁷² Kutatható a szerző engedélyével a Habsburg Történeti Intézetben (Budapest).

Bariska, 2015 = Bariska, István: Die Grenzfehde an der ungarischen Grenze im 15.–16. Jahrhundert. In: Andreas Baumkircher und das ausgehende Mittelalter. Hg.: Rudolf Kropf–Gert Polster. Eisenstadt, 2015. 115–123.

Bariska, 2018 = Bariska István: A Nádasdy család és az 1532. évi oszmán-török hadjárat. Vasi Szemle 72. (2018) 48–63.

Bartal, 1983 = Bartal Ernő: A kaboldi várkastély. Soproni Szemle 37. (1983) 152–168.

Bartal, 1901 = Bartal, Antonius: Glossarium mediae et infimae latinitatis Regni Hungariae. Lipcse, 1901.

Bastl, 1998 = Bastl, Beatrix: Zur sozialen Identität der adeligen Frau. Ihre Ausdrucksformen an kleinen Höfen. In: Adelige Hofhaltung im österreichisch-ungarischen Grenzraum (vom Ende des 16. bis zum Anfang des 19. Jahrhunderts). Red.: Rudolf Kropf und Gerald Schlag. Eisenstadt, 1998. 21–38.

Bastl, 2000 = Bastl, Beatrix: Tugend, Liebe, Ehre. Die adelige Frau in der Frühen Neuzeit. Wien–Köln–Weimar, 2000.

Baum, 2000 = Baum, Wilhelm: Die Grafen von Görz in der europäischen Politik des Mittelalters. Klagenfurt, 2000.

Baumann, 1994 = Baumann, Reinhard: Landsknechte. Ihre Geschichte und Kultur vom späten Mittelalter bis zum Dreißigjährigen Krieg. München, 1994.

Baumkircher András. In: Egyetemes Magyar Encyclopaedia 5. B–Bekker. Pest, 1866. 840–841.

Becher–Gamber, 1986 = Becher, Charlotte–Gamber, Ortwin (hrsgg.): Die Wappenbücher Herzog Albrechts VI. von Österreich. Ingeram-Codex Codex der ehem. Bibliothek Cotta. Hrsg.: Charlotte Becher–Ortwin Gamber. Wien–Köln–Graz, 1986.

Beke, 2003 = Beke Margit: Beckensloer V. János. In: Esztergomi érsekek, 1001–2003. Szerk.: Beke Margit. Budapest, 2003. 214–219.

Belényesy, 1955 = Belényesy Márta: Szőlő- és gyümölcsstermesztésünk a XIV. században. Néprajzi Értesítő 37. (1955) 11–30.

Belitzky, 1938 = Belitzky János: Sopron vármegye története I. Budapest 1938.

Bencsics, 1986 = Bencsics, Nikolaus: Die Anfänge des religiösen Lebens und die Reformation im Leben der burgenländischen Kroaten. In: Die burgenländischen Kroaten im Wandel der Zeiten. Hrsg.: Stefan Geosits. Wien, 1986. 53–58.

Benda, 2007 = Benda Borbála: Halfogyasztás a főúri udvarokban a Királyi Magyarország és Erdély területén a 16. és 17. században. In: Acta. Tanulmányok II. 2. (2007) 89–119.

Benger, 1742. = Benger, Nicolaus: Chronotaxis monasteriorum ordinis S. Pauli primi Eremitae. Kézirat, 1742.¹³⁷³

Benger, 1743 = Benger Nicolaus: Annalium eremi-coenobiticorum ordinis fratrum eremitarum S. Pauli Primi Eremitae II. Posonium, 1743.

Béranger, 1994 = Béranger, Jean: A History of the Habsburg Empire, 1273–1700. London–New York, 1994.

Bergmann, 1831 = Bergmann, Joseph: Geschichtliche Erinnerungen. Kinder Kaisers Ferdinand I. In: Österreichisches Archiv für Geschichte, Erdbeschreibung, Staatenkunde, Kunst und Literatur 1. (1831) 551–552., 556.

Bloch, 2002 = Bloch, Marc: A feudális társadalom. Budapest, 2002.

Borovszky, 1903 = Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Bars vármegye. Budapest é. n. [1903.]

Borsa, 1959 = Borsa Gedeon: Két Peraudi-féle nyomtatott búcsúlevél az Országos Levéltárban. Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1959. 279–291.

Botlik, 2008 = Botlik József: Nyugat-Magyarország sorsa 1918–1921. Vasszilvágy, 2008.

Botlik, 2013 = Botlik Richárd: VIII. Henrik angol király magyar szövetségesei. Kaposvár, 2013.

Brunner, 1929 = Brunner, Otto: Beiträge zur Geschichte des Fehdewesens im spätmittelalterlichen Oesterreich. Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich 22. (1929) 431–507.

Brunner, 1959 = Brunner, Otto: Land und Herrschaft. Wien–Wiesbaden, 1959.

Brunner, 2003 = Brunner, Walter: Magyarok a Mura felső-stájerországi völgyében 1480 és 1490 között. In: Egy emberöltő Kőszeg szabad királyi város levéltárában. Tanulmányok Bariska István 60. születésnapjára. Szerk.: Mayer László–Tilcsik György. Szombathely 2003. 37–53.

Bubryák, 2014 = Bubryák, Orsolya: Kaiserkreuz für Kaisersberg. Ein Pfandleihgeschäft zwischen Kardinal Thomas Bakócz und dem Hause Habsburg. In: Wiener Archivforschungen. Festschrift für den ungarischen Archivdelegierten in Wien István Fazekas. Hrsg.: Zsuzsanna Cziráki [et al.]. Wien, 2014. 41–50.

Bubryák, 2016 = Bubryák Orsolya: Az érsektől a szabadkőművesig. Az Erdődyek mint nagybirtokos család a Dél-Dunántúlon, 1500–1800. In: A Pejacsevich család művészeti öröksége. Likovna baština obitelji Pejačević. Szerk.: Veress Ferenc. Sopron, 2016. 40–55.

¹³⁷³ MNL OL E 153. 120. doboz, Fasc. 627. No. 55.

- Buchal, 1967** = Buchal, Helga: Söldnerbanden und Grenzfehden im Bereich des heutigen Burgenlandes im Verlauf des 15. Jahrhundert. Kéziratos doktori disszertáció. Wien, 1967.
- Bucsay, 1977** = Bucsay, Mihály: Der Protestantismus in Ungarn I. Wien–Köln–Graz, 1977.
- Burke, 1999** = Burke, Peter: Az olasz reneszánsz. Kultúra és társadalom Itáliában. Budapest, 1999.
- Cevins, 2003** = Cevins, Marie Madeleine de: Az Egyház a késő-középkori magyar városokban. Budapest 2003.
- Chmel, 1840** = Chmel, Joseph: Geschichte Kaiser Friedrichs IV. und seines Sohnes Maximilian I. Bd. 1–2. Hamburg, 1840–1843.
- Csánki: Tört. földr.** = Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I–III., V. Budapest, 1890–1913.
- Csendes, 1974** = Csendes, Peter: Wien in der Fehden der Jahre 1461–1463. Wien, 1974.
- Csepregi, 2013** = Csepregi Zoltán: A reformáció nyelve. Tanulmányok a magyarországi reformáció első negyedszázadának vizsgálata alapján. Budapest, 2013.
- Csermelyi, 2012** = Csermelyi József: A Weispriach család Magyarországon a 15. század közepétől 1571-ig. Kéziratos MA-szakdolgozat. Piliscsaba, 2012.
- Csermelyi, 2015/1** = Csermelyi József: Egy 16. századi soproni ispán és városkapitány, Hans von Weispriach életútja 1550-ig. *Soproni Szemle* 69. (2015) 8–15.
- Csermelyi, 2015/2** = Csermelyi József: Német zsoldosvezérek, magyar remeték. In: *Micae mediaevalis IV. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról.* Szerk.: Gál Judit, Kádas István, Rózsa Márton, Tarján Eszter. Budapest, 2015. 43–58.
- Csermelyi, 2015/3** = Csermelyi József: Egy 18. századi őstábla forrásértéke. *Turul* 88. (2015) 110–117.
- Csermelyi, 2016/1** = Csermelyi József: A soproni ispánság és városkapitányság késő középkori elzálogosításai. In: *Pénz, posztó, piac. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról.* Szerk.: Weisz Boglárka. Budapest, 2016. 11–29.
- Csermelyi, 2016/2** = Csermelyi József: „Iaurinicum” Grazból. Veit von Fladnitz és a győri egyházmegye tizedei. In: *Primus inter omnes. Tanulmányok Bedy Vince születésének 150. évfordulójára.* Szerk.: Arató György–Nemes Gábor–Vajk Ádám. Győr, 2016. 171–187.
- Csermelyi, 2017/1** = Csermelyi, József: Baumgarten im Mittelalter. In: *Ortschronik Baumgarten, 1267–2017. Der Ort, die Geschichte, die Menschen.* Red.: Renate Roth. Baumgarten, 2017. 36–46.
- Csermelyi, 2017/2** = Csermelyi József: A kaboldi uradalom és a kaboldi báróság 15–16. századi története. *Turul* 90. (2017) 111–122.

Csermelyi, 2018/1 = Csermelyi József: Hans von Weispriach és a nyugat-magyarországi reformáció. *Egyháztörténeti Szemle* 19. (2018) 5–38.

Csermelyi, 2018/2 = Csermelyi József: Határon innen, mégis azon túl. Záloguradalmak Nyugat-Magyarországon – terminológiai kérdések és válaszok. In: *Micae mediaevalis VII. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Szerk.: Farkas Csaba, Ribi András, Veres Kristóf György. Budapest, 2018. 13–30.

Csermelyi, 2019/1 = Csermelyi József: Az óvári uradalom a Szentgyörgyi és Bazini grófok korában. Mosonmagyaróvár, 2019.

Csermelyi, 2019/2 = Csermelyi, József: Zwischen Kaiser und König: Die Familie Kanizsai und ihre verlorenen Herrschaften in Westungarn. In: *Die Kanizsai und ihre Zeit*. Hg.: Gert Polster. Eisenstadt, 2019. 23–38.

Csermelyi, 2019/3 = Csermelyi József: Egy kis uradalom születése. Adalékok az alsólászlói kastély felépítéséhez. *Soproni Szemle* 73. (2019) 87–100.

Csermelyi, 2020 = Csermelyi József: Örökségvadászat. Bakóc Tamás, az Erdődiek és a Stubenbergeek. *Micae mediaevalis IX. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Szerk.: Kovács Enikő, Rudolf Veronika, Szokola László, Veszprémy Márton. Budapest, 2020. 61–76.

Csermelyi, 2021 = Csermelyi, József: Die Güssinger Fehde. Kézirat, közlésre elfogadva Neutal 2021-ben megjelenő településmonográfiájába.

Csoma, 1887 = Csoma József: Magyar sírkövek. *Turul* 5. (1887) 117–120., 181–187.

DAP = *Documenta artis Paulinorum* 1–3. A magyar rendtartomány monostorai A–M/N–Sz/T–Zs. Budapest, 1975–1978.

Dávid–Goda–Thirring, 2008 = Dávid Ferenc–Goda Károly–Thirring Gusztáv: Sopron belvárosának házai és háztulajdonosai 1488–1939. Sopron, 2008.

Deák, 1969 = Deák, Ernő: *Geschichte der Herrschaft Landsee-Lackenbach im 16. und 17. Jahrhundert (mit Ausblick auf die maria-theresianische Urbarialverordnung)*. Kéziratoss doktori disszertáció, Wien, 1969.

Deák, 2008 = Deák, Ernő: *Burg und Siedlung Landsee*. Oberwart, 2008.

Deér, 2005 = Deér József: *A magyarok szent koronája. Máriabesnyő–Gödöllő*, 2005.

Dehio-Handbuch. Die Kunstdenkmäler Österreichs. Niederösterreich südlich der Donau I-II. Bearb.: Peter Achinger-Rosenberger et al. Horn–Wien, 2003. (=Dehio-Niederösterreich s. d. D.)

Dimitz, 1875 = Dimitz, August: *Geschichte Krains von der Ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813*. II. Theil. Laibach, 1875.

Dimitz, 1883 = Dimitz, August: Die Habsburger und ihr Wirken in Krain, 1282 bis 1882. Festschrift zur Feier des sechshundertjährigen Jubiläums der Vereinigung Krains mit Österreich. Laibach, 1883.

Dóka, 1998 = Egyházlátogatási jegyzőkönyvek katalógusa 6. Győri egyházmegye. (A kötet munkatársa: Fülöp Éva Mária. Szerkesztette: Dóka Klára) Budapest 1998.

Domanovszky, 1920 = Domanovszky Sándor: Ausztria Nyugat-Magyarországra vonatkozó történeti igényeinek cáfolata. In: A magyar béketárgyalások: jelentés a Magyar Békeküldöttség működéséről Neuilly S/S-ben 1920 januárus-március havában I. Budapest, 1920. 460–467.

Dominkovits, 2009 = Dominkovits Péter: Szombathely privilegizált mezőváros gazdasága, társadalma a 17. században (1605/1606–1685). Kézírtos doktori disszertáció. Budapest, 2009.

Dominkovits, 2012/1 = Dominkovits Péter: Sopron vármegye 16–17. századi uradalmi a historiográfiában (Vázlat). In: Birtokosok és birtokok. (Discussiones Neogradienses 12.) Szerk.: Szirácsik Éva. Salgótarján, 2012. 17–46.

Dominkovits, 2012/2 = Dominkovits Péter: A szőlőhegyek közigazgatása a XVI. században: Sopron vármegye. Honismeret 40. (2012) 5. sz. 44–48.

Dopsch, 1981 = Dopsch, Heinz: Salzburg im 15. Jahrhundert. In: Geschichte Salzburgs: Stadt und Land. Bd. I/1. Hrsg. von Heinz Dopsch. Salzburg, 1981. 487–593.

Dreska, 2009 = Dreska, Gábor: Tamás Bakócz, the Epistolist. In: Infima Aetas Pannonica. Studies in Late Medieval Hungarian History. Edited by Péter E. Kovács, Kornél Szóvák. Budapest, 2009. 9–28.

Duby, 1987 = Duby, Georges: A lovag, a nő és a pap. Házasság a középkori Franciaországban. Budapest, 1987.

Dvořáková, 2011 = Dvořáková, Daniela: Alžbeta Luxemburská, Žigmundova dcéra v rokoch 1438–1442. Historie - Otázky - Problémy 3. (2011) 143–159.

Eggerer, 1663 = Eggerer, Andreas: Fragmen panis corvi proto-eremitici. Viennae, 1663.

Eitner, 1900 = Eitner, Robert: Biographisch-Bibliographisches Quellen-Lexikon der Musiker und Musikgelehrten der christlichen Zeitrechnung bis zur Mitte des neunzehnten Jahrhunderts. Bd. 3. Leipzig, 1900.

ELEM = Csepregi Zoltán: Evangélikus lelkészek Magyarországon (ELEM) Proszopográfiai rész I/1–2. Budapest, 2014–2015.¹³⁷⁴

Engel, 1977 = Engel Pál: Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban (1387–1437). Budapest, 1977.

¹³⁷⁴ Online elérhetőség: I/1: http://medit.lutheran.hu/files/ELEM_I_1_1522_1610_A_L.pdf, I/2: http://medit.lutheran.hu/files/ELEM_I_2_1522_1610_M_R.pdf, megtekintés mindkettőnél 2019. 07. 29.

Engel, 1983 = Engel, Pál: Andreas Baumkircher und Ungarn. Quellen zu Andreas Baumkircher im Ungarischen Staatsarchiv. In: Andreas Baumkircher und seine Zeit. Redaktion und Leitung: Rudolf Kropf und Wolfgang Meyer. Eisenstadt 1983. 247–255.

Engel, 1984 = Engel Pál: Hunyadi János kormányzó itineráriuma (1446–1452) Századok 118. (1984) 974–997.

Engel, 1996 = Engel Pál: Uradalomszervezés a Dunántúlon a XIV–XV. században. In: Tanulmányok Pápa város történelméből 2. Szerk.: Hermann István. Pápa, 1996. 14–19.

Engel, 1996. I. = Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. Budapest, 1996.

Engel, 2001/1 = Engel Pál: Szent István birodalma. Budapest, 2001.

Engel, 2001/2 = Engel Pál: Adatok az Anjou-kori magyar hadseregről. In: *Analecta mediaevalia I.* Tanulmányok a középkorról. Szerk.: Neumann Tibor. [Budapest] 2001. 73–82.

Engel, 2001/3 = Engel Pál: Középkori magyar genealógia. In: *Uő: Magyar középkori adattár.* CD-ROM. Budapest, 2001.

Engel, 2003/1 = Engel Pál: A magyar világi nagybirtok megoszlása a 15. században 1–2. rész. In: *Uő: Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok.* Szerk.: Csukovits Enikő. Budapest, 2003. 13–72.

Engel, 2003/2 = Engel Pál: A honor. A magyarországi feudális birtokformák kérdéséhez. In: *Uő: Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok.* Szerk.: Csukovits Enikő. Budapest, 2003. 73–100.

Engel, 2003/3 = Engel Pál: Királyi emberek Valkó megyéből. In: *Uő: Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok.* Szerk.: Csukovits Enikő. Budapest, 2003. 578–599.

Engel: Gen. = Engel Pál: Középkori magyar genealógia. In: *Magyar középkori adattár.* CD-ROM. Budapest, 2001.

Engel: Térkép = Engel Pál: Magyarország a középkor végén. CD-ROM. Budapest, 2001.

Engel–C. Tóth, 2005 = Engel Pál–C. Tóth Norbert: *Itineraria regum et reginarum (1382–1438)* Budapest, 2005.

Erdélyi, 2005 = Erdélyi Gabriella: Egy kolostorper története. Hatalom, vallás és mindennapok a középkor és az újkor határán. Budapest, 2005.

Erdélyi, 2011 = Erdélyi Gabriella: Szökött szerzetesek. Erőszak és fiatalok a késő középkorban. Budapest, [2011.]

Ernst, 1957 = Ernst, August: Zur Frage der von Ungarn an Österreich verpfändeten Herrschaften. In: *Staat und Land. Festgabe zum 60jährigen Bestand des Oberösterreichischen*

Landesarchivs und zum Gedenken an die 800. Wiederkehr der Erhebung Österreichs zum Herzogtum. Schriftleitung: Alfred Hoffmann. Wien, 1957. 387–412.

Ernst, 1963 = Ernst, August: Die verpfändeten Herrschaften Westungarns unter österreichischer Verwaltung. In: Bericht über den siebenten österreichischen Historikertag in Eisenstadt, veranstaltet vom Verband Österreichischer Geschichtsvereine in der Zeit vom 28. bis 31. August 1962. Wien, 1963. 11–25.

Ernst, 1987 = Ernst, August: Geschichte des Burgenlandes. Wien, 1987.

Ernst, 2001 = Ernst, August: Der Besitzstand der Herrschaft Kobersdorf im Jahre 1736. In: Forscher – Gestalter – Vermittler. Festschrift Gerald Schlag. Hrsg.: Wolfgang Gürtler–Gerhard J. Winkler. Eisenstadt, 2001. 77–86.

Eubel, 1914 = Eubel, Conradus: Hierarchia Catholica Medii Aevi II. (ab anno 1431 usque ad annum 1503 perducta). Monasterii, 1914.

Fallenbüchl, 1994 = Fallenbüchl Zoltán: Magyarország főispánjai 1526–1848. Budapest 1994.

Fasching, 1966 = Fasching, Heinrich: Die Chorherrenstifte von Wiener Neustadt. Eine rechtsgeschichtliche Untersuchung. Wien, 1966.

Fazekas, 2014/1 = Fazekas István: A katolikus megújulás és a reform kezdetei a győri egyházmegyében a 17. század első harmadáig. In: Uő: A reform útján. A katolikus megújulás Nyugat-Magyarországon. Győr, 2014. 23–37.

Fazekas, 2014/2 = Fazekas, István: Franz I. Batthyány und seine Frau Katharina Schwetkowich. Der Aufstieg der Familie Batthyány im 16. Jahrhundert. In: Die Familie Batthyány I. Hrsg.: Rudolf Kropf. Eisenstadt, 2014. 15–37.

Fazekas, 2015 = Fazekas István: A Haus-, Hof- und Staatsarchiv magyar vonatkozású iratai. Budapest, 2015.

Fedeles, 2012 = Fedeles Tamás: A király és a lázadó herceg. Az Újlaki Lőrinc és szövetségesei elleni királyi hadjárat (1494–1495). Szeged, 2012.

Fedeles, 2009 = Fedeles Tamás: Az Albeniek a pécsi egyházmegye élén. Magyar egyháztörténeti vázlatok 21. (2009) 117–130.

Fedeles, 2011 = Fedeles Tamás: Egy középkori főúri család vallásossága. Az Újlakiak példája. Századok 145. (2011) 377–418.

Feiszt, 2012 = Feiszt György: I. Ulászló dunántúli hadjárata. In: Határon innen, határon túl. Tanulmányok Tilcsik György 60. születésnapjára. Szerk.: Bariska István–Mayer László. Szombathely, 2012. 115–122.

Fényes = Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és puszta, betűrendben körülményesen leíratik I–IV. Pest, 1851.

Festschrift Stadtschlaining 2. Aufl. = Festschrift zur Stadterhebung der Stadtgemeinde Stadtschlaining am 1. Oktober mit den Ortsteilen: Altschlaining, Drumling, Goberling, Neumarkt im Tauchental und Stadtschlaining. 2. überarbeitete und ergänzte Auflage. Hrsg.: Stadtgemeinde Stadtschlaining. Stadtschlaining, 2006.

Feymann, 1970 = Feymann, Walter: Geschichte der Herrschaft Kobersdorf/Burgenland von ihren Anfängen bis zur Übernahme durch Fürst Palatin Paul Esterhazy. Kéziratos doktori disszertáció. Wien, 1970.

Filzwieser, 2018 = Roland Filzwieser: Die historische Landschaft des Leithagebirges. Kéziratos doktori disszertáció. Wien, 2018.

Fraknói, 1888 = Fraknói Vilmos: Bakocs Tamás primás birtokszerzeményei. Századok 22. (1888) 97–128.

Fraknói, 1889 = Fraknói Vilmos: Erdődi Bakócz Tamás élete. Budapest, 1889.

Fraknói, 1890 = Fraknói Vilmos: Hunyadi Mátyás, 1440–1490. Budapest, 1890.

Fraknói, 1896 = Fraknói Vilmos: A Hunyadiak és a Jagellók kora (1440–1526). (A magyar nemzet története 4.) Budapest, 1896.

Fraknói, 1898 = Fraknói Vilmos: Mátyás király magyar diplomatái. (Ötödik közlemény) Századok 32. (1898) 769–781.

Fraknói, 1902 = Fraknói Vilmos: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a Római Szent-székkal 2. 1418–1526. Budapest, 1902.

Fraknói, 1910 = Fraknói Vilmos: Mátyás király örökbefogadása Frigyes császár által. Budapesti Szemle 141. (1910) 1–31.

Fraknói, 1914/1 = Fraknói Vilmos: Mátyás törekvései a császári trónra. (Értekezések a történeti tudományok köréből XXIII. kötet 9. sz.) Budapest, 1914.

Fraknói, 1914/2 = Fraknói Vilmos: Mátyás király és a Hohenzollernek diplomatai érintkezése. Történelmi Szemle 3. (1914) 61–99., 212–256.

Fraknói, 1915 = Fraknói, Wilhelm: König Matthias und die Hohenzollern. Ungarische Rundschau für historische und soziale Wissenschaften 4. (1915) 535–630.

Fraknói, 1917 = Fraknói Vilmos: Beckensloer magyar primás III. Frigyes német császár szolgálatában 1459–1489. Történelmi Szemle 6. (1917) 159–186., 259–283.

Franz-Haase, 2009 = Franz-Haase, Helga: Bevölkerungs-, Wirtschafts- und Sozialstruktur Tullns. Von den Anfängen bis ins frühe 20. Jahrhundert. Kéziratos szakdolgozat, Wien, 2009.

Fröhlich, 2012 = Fröhlich Ida: Áron és az özvegy juha. A 90. levél agádájának forrásához. Magyar Tudomány 173. (2012) 272–278.

- Fülöp, 2016** = Fülöp László: A Choron és a Gyulaffy családról egy levél kapcsán. *Vasi Szemle* 70. (2016) 149–155.
- Gergelyffy, 1963** = Gergelyffy András: A kőszegi Jurisich-vár építési korszakai. *Vasi Szemle* 17. (1963) 3. szám 1–17.
- Gerhartl, 1978** = Gerhartl, Gertrude: Wiener Neustadt: Geschichte, Kunst, Kultur, Wirtschaft. Wien, 1978.
- Gerhartl, 1982** = Gerhartl, Gertrude: Wiener Neustadt. In: *Die Städte Niederösterreich III*. Redigiert von Friderike Goldmann. Wien, 1982. 257–294.
- Gévay, 1843** = Gévay, Anton von: *Itinerar Kaiser Ferdinand's I. 1521–1564*. Wien, 1843.
- Glatzl, 1950** = Glatzl, Matthias: *Die Freiherrn von Teufel in ihrer staats- und kirchenpolitischen Stellung zur Zeit der Reformation und Restauration*. Kéziratok doktori disszertáció. Wien, 1950.
- Gmoser, 2002** = Gmoser, Elisabeth: *Geschichte der Herrschaft Güns als kaiserliches Kammergut unter österreichischer Verwaltung, 1491–1647*. Eisenstadt, 2002.
- Graf, 1926** = Graf, Johann: *Die westungarischen Grenzgebiete vorwiegend von der Mitte des 15. bis zur Mitte des 17. Jahrhunderts*. Kéziratok doktori disszertáció, Wien, 1926.¹³⁷⁵
- Granasztói, 1980** = Granasztói György: *A középkori magyar város*. Budapest, 1980.
- Gruszecky, 1949** = Gruszecky, Oskar: Münzstätte Ödenburg? *Burgenländische Heimatblätter* 11. (1949) 79–81.
- Gruszecki, 1950** = Gruszecki, Oskar: Die Stubenberger und das Burgenland. *Burgenländische Heimatblätter* 12. (1950) 116–122.
- Gruszecki, 1957** = Gruszecki, Oskar: Falschmünzer auf Landsee? *Burgenländische Heimatblätter* 19. (1957) 143–144.
- Guitman, 2014** = Guitman Barnabás: Fejezetek a schmalkaldeni háború történetéből. *Világtörténet* 4/36. (2014) 295–317.
- Gulyás, 2014** = Gulyás László Szabolcs: Civitas vagy oppidum? Szempontok 15. századi mezővárosaink jogi terminológiájának vizsgálatához. In: *Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére I–II*. (Szerk. Bárány Attila–Dreska Gábor–Szovák Kornél.) Budapest–Debrecen, 2014. I. 391–403.
- Gutkas, 1966** = Gutkas, Karl: Der Mailberger Bund von 1451. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 74. (1966) 51–94., 347–392.

¹³⁷⁵ Felhasznált kézirat az Universitätsbibliothek Wien, Fachbereichsbibliothek Osteuropäische Geschichte und Slawistik Freihand Diss-57832 jelzetű eredeti példány. Graf értekezésének léteznek ugyanis eltérő oldalszámú másolatai, például az Universitätsbibliothek Wien, Hauptbibliothek D-878.

Gutkas, 1970 = Gutkas, Karl: Matthias Corvinus, Maximilian und die Passauer Besitzungen in Österreich. Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich 38. (1970) 283–294.

Gutkas, 1982 = Gutkas, Karl: Friedrich III. und Matthias Corvinus. St. Pölten–Wien, 1982.

Gürtler, 2015 = Gürtler, Wolfgang: Verhaltenregeln und Vorschriften, die Religion betreffend, in Handwerksordnungen aus dem (heutigen) Burgenland. In: Fokus Burgenland Spektrum Landeskunde. Festschrift für Roland Widder. Hrsg.: Jakob Perschy–Karin Sperl. Eisenstadt, 2015. 191–216.

Gyöngyössy, 2015 = Gyöngyössy Márton: Város és pénzverde a késő középkori Magyarországon. Budapest Régiségei 48. (2015) 1–30.

Gyöngyössy, 2016/1 = Gyöngyössy Márton: Főúri pénzverési jogosultak a 15. századi Nyugat-Magyarországon. Századok 150. (2016) 341–368.

Gyöngyössy, 2016/2 = Gyöngyössy Márton: Középkori és kora újkori hamispénzverés Nyugat-Magyarországon. Az Érem 72. (2016) 1. szám 30–34.

Kálnoki-Gyöngyössy, 2015 = Kálnoki-Gyöngyössy Márton: Pénzverés és pénzforgalom Nyugat-Magyarországon (1387–1608). Akadémiai doktori értekezés, kézirat. Budapest, 2015.

Hadrovics, 1958 = Hadrovics, László: Adverbien als Verbalpräfixe in der Schriftsprache der burgenländischen Kroaten. Studia Slavica 4. (1958) 211–249.

Hajnik, 1888 = Hajnik Imre: Az örökös főispánság a magyar alkotmánytörténetben. Budapest 1888.

Hajszan, 1992 = Hajszan, Robert: Die Bevölkerung der Herrschaft Rechnitz-Schlaining im 16. Jahrhundert. Güttenbach/Pinkovac, 1992.

Hajszan, 1993 = Hajszan, Robert: Die Herrschaft Güns im 15. und 16. Jahrhundert. Güttenbach/Pinkovac, 1993.

Haller, 1973 = Haller, Brigitte: Kaiser Friedrich III. und die Stephanskronen. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 26. (1973) 94–147.

Haller-Reiffenstein, 1983 = Haller-Reiffenstein, Brigitte: Kaiser Friedrich III. und Andreas Baumkircher. In: Andreas Baumkircher und seine Zeit. Redaktion und Leitung: Rudolf Kropf und Wolfgang Meyer. Eisenstadt, 1983. 63–104.

Haller-Reiffenstein, 1992 = Haller-Reiffenstein, Brigitte: Ulrich von Grafeneck und seine Nachkommen – Ein Parallelfall? In: Andreas Baumkircher – Erben und Nachfolger. Wissenschaftliche Schriftleitung und Redaktion: Ulrike Döcker und Rudolf Kropf. Eisenstadt, 1992. 117–154.

Házi, 1926 = Házi Jenő: Sopron városa a Jagellók korában. Városok Lapja 21. (1926) 156–158.

- Házi, 1939** = Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete. Sopron, 1939.
- Házi, 1962** = Házi Jenő: Macskakő vára. Soproni Szemle 16. (1962) 332–340.
- Házi, 2011** = Házi Jenő: Történelmi jogunk Nyugatmagyarországhoz. Sopron, 2011.
- Heinig, 1997** = Heinig, Paul-Joachim: Kaiser Friedrich III. (1440–1493). Hof, Regierung und Politik. I–III. Köln–Weimar–Wien, 1997.
- Heinisch, 1993** = Heinisch, Reinhard Rudolf: Das Bild Kaiser Friedrichs III. in der frühen Neuzeit. In: Kaiser Friedrich III. (1440–1493) in seiner Zeit. Hrsg.: Paul-Joachim Heinig. Köln–Weimar–Wien, 1993. 503–515.
- Hempel–Andorfer, 1956** = Hempel, Eberhard–Andorfer, Eduard: Die Kunstdenkmäler Österreichs – Steiermark. Wien, 1956.
- Hermann, 1998** = Hermann Zsuzsanna: Keseregjenek vétkük büntetésén. Ítélet Vörösvárról és végzés Rákoson. In: Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére. Szerk.: Csukovits Enikő. Budapest, 1998. 81–98.
- Herrmann, 1926** = Herrmann, August: Geschichte der Stadt St. Pölten. St. Pölten, 1926.
- Hist. Atlas** = Historischer Atlas Burgenland. Hrsg.: Josef Tiefenbach. Eisenstadt, 2011.
- Hoensch, 1996** = Hoensch, Jörg: Kaiser Sigismund. Herrscher an der Schwelle zur Neuzeit 1368–1437. München, 1996.
- Hofer, 1992** = Hofer, Josef: Die geologischen Voraussetzungen des Bergbaues von Andreas Baumkircher und der Familie Batthyány. In: Andreas Baumkircher – Erben und Nachfolger. Wissenschaftliche Schriftleitung und Redaktion: Ulrike Döcker und Rudolf Kropf. Eisenstadt, 1992. 215–234.
- Holl, 1997/1** = Holl Imre: A budai palota középkori építéstörténetének kérdései. Budapest Régiségei 31. (1997) 79–99.
- Holl, 1997/2** = Holl Imre: Scarbantia-Sopron városfalai. Soproni Szemle 51. (1997) 289–306.
- Homma, 1961** = Homma, Joseph Karl: Burgenlands Burgen u. Schlösser, Kastelle, Ruinen, Wehrtürme, Wehrkirchen, Ortsbefestigungen, Hausberge, Fluchtburgen. Wien 1961.
- Horn, 1996** = Horn Ildikó: Nemesi árvák. In: Gyermek a kora újkori Magyarországon. „adott Isten hozzánk való szeretetéből egy kis fraucimmerecskét nekünk” (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 19.) Szerk. Péter Katalin. Budapest, 1996. 51–90.
- Rónai Horváth, 1890** = Rónai Horváth Jenő: Mátyás király hadjáratai. Hadtörténelmi Közlemények 3. (1890) 159–208.
- Horváth, 2001** = Horváth Richárd: Egy kevésbé ismert püspöki vár: Várkesző 1592-ben. Levéltári Szemle 51. (2001) 2. sz. 51–59.

- Horváth, 2009** = Horváth Richárd: Életrajzi szilánkok ecsedi Bátori István politikai pályafutásáról (1458–1479). Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle 43. (2009) 48–82.
- Horváth, 2011** = Horváth Richárd: Itineraria regis Matthiae Corvini et reginae Beatricis de Aragonia (1458–[1476]–1490). Budapest, 2011.
- Horváth, 2014** = Horváth Richárd: Sopron megye tisztségviselői a késő középkorban (1458–1526). Soproni Szemle 68. (2014) 74–87.
- Horváth, 1909** = Horváth Sándor: Báró gersei Pethő János végrendelete 1562-ből. Magyar Nyelv 5. (1909) 356–360; 409–414.
- Hödl, 1978** = Hödl, Günther: Albrecht II. Königtum, Reichsregierung und Reichsreform 1438–1439. Wien–Köln–Graz, 1978.
- Hunyadi, 1986** = Hunyadi, István: Die Entwicklung der Bevölkerung Westungarns im 16. Jahrhundert mit einem Ausblick auf das 17. Jahrhundert. In: Türkenkriege und Kleinlandschaft II. Hrsg.: Rudolf Kropf. Eisenstadt, 1986. 11–40.
- Huszár, 1955–1956** = Huszár Lajos: A XV. századi soproni pénzverés kérdése. Numizmatikai Közlöny 54–55. (1955–1956) 36–39.
- Ilić, 2017** = Ilić, Luka: Die Reformation in Kroatien und Slowenien. Protestantismus gefangen zwischen den katholischen Mächten der Republik Venedig und dem Habsburgerreich. In: Reformation in Mitteleuropa. Beiträge zur Reformationsgeschichte in den Ländern der Donaumonarchie. Hrsg.: Jan B. Lašek–Peter Kónya. Prag–Prešov, 2017. 137–150.
- Ilić–Springer, 2015** = Ilić, Luka–Springer, Michael S.–Szegedi, Edit: Protestant Reformers: Johannes Honterus, Primus Truber and Johannes a Lasco. In: A Companion to the Reformation in Central Europe. Edited by Howard Louthan–Graeme Murdock. Leiden, 2015. 144–170.
- Incze, 2016** = Incze János: 360 évig zálogban. A Szepesség zálogosítása. In: Fábíán Laura–Gál Judit – Haraszti Szabó Péter–Uhrin Dorottya (szerk.): Micae mediaevales V. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Európáról és Magyarországról. Budapest, 2016. 91–103.
- Incze, 2017** = Incze János: A trónra kerülés ára. Zsigmond harca a magyar trónért és Északnyugat Magyarország morva uralom alatt. In: Középkortörténeti tanulmányok 9. A IX. Medievisztikai PhD-konferencia (Szeged, 2015. június 17–19.) előadásai. Szerk.: Szanka Brigitta–Szolnoki Zoltán–Juhász Péter. Szeged, 2017. 11–28.
- Iványi, 1934** = Iványi Béla: München levéltárai magyar szempontból. Levéltári Közlemények 12. (1934) 50–110.
- Iványi, 1992** = Iványi Béla: A középkori Vasvár. Vasvár, 1992.
- Jany, 2016** = Jany János: Jogi kultúrák Ázsiában. Kultúrtörténet, jogtudomány, mindennapok. Budapest, 2016.

Jeitler, 2008 = Jeitler, Markus: Aufsteiger und Emigranten – Guntersdorf in der frühen Neuzeit (1476–1688). In: Guntersdorf und Großnondorf. Die Geschichte der Marktgemeinde Guntersdorf. Horn, 2008. 81–100.

Kaar, 2011 = Kaar, Alexandra: Das Greiner Marktbuch. Inhalt, Datierung und Auftraggeber eines Repräsentationsobjektes. In: Pro civitate Austriae. Informationen zur Stadtgeschichtsforschung in Österreich. Neue Folge 16. (2011) 41–70.

Kálnoki-Gyöngyössi Mártont l. Gyöngyössi Márton műveinél

Kanász, 2013 = Kanász Viktor: Középkori főúri életrajzok megírásának problémái Kanizsai László (†1477/78) példáján. Kéziratos szakdolgozat. Piliscsaba, 2013.

Kanász, 2018 = Kanász Viktor: Protestánsok és katolikusok a 16. századi Kanizsán. In: Folyamatosság és változás. Egyházszerkezet és hitélet a veszprémi püspökség területén a 16–17. században. Szerk.: Karlinszky Balázs–Varga Tibor László. Veszprém, 2018. 125–153.

Kaprinai, 1771 = Kaprinai, Stephanus: Hungaria diplomatica temporibus Matthiae de Hunyad regis Hungariae I–II. Vindobonae, 1767–1771.

Karall, 2017/1 = Karall, Johann: Das Kloster von Baumgarten. In: Ortschronik Baumgarten, 1267–2017. Der Ort, die Geschichte, die Menschen. Red.: Renate Roth. Baumgarten, 2017. 126–135.

Karall, 2017/2 = Karall, Johann: Die Pfarrer von Baumgarten. In: Ortschronik Baumgarten, 1267–2017. Der Ort, die Geschichte, die Menschen. Red.: Renate Roth. Baumgarten, 2017. 148–153.

Karácsonyi, 1904 = Karácsonyi János: Az első Lónyayak. Családtörténeti tanulmány. Nagyvárad, 1904.

Karácsonyi, 1921 = Karácsonyi János: Történelmi jogunk hazánk területi épségéhez. Budapest, 1921.

Karácsonyi, 1922 = Karácsonyi János: Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig I. Budapest, 1922.

Károlyi, 1892 = Károlyi Árpád: Adalék Frigyes császár és Mátyás király viszállyai történetéhez. Történelmi Tár 40. (1892) 1–41., 226–266.

Katona, 1792 = Katona, Stephanus: Historia critica regum Hungariae stirpis mixtae. I–XII. Budae–Pestini–Colotzae, 1788–1793.

Kaus, 2002 = Kaus, Karl: Das Kloster von Baumgarten. Baumgarten, 2002.

Kaus, 2006 = Kaus, Karl: Das Kloster von Baumgarten. In: Kaus, Karl: Burgenland. Archäologie und Landeskunde. Eisenstadt, 2006. 356–366.

- Kaus, 2017** = Kaus, Karl: Ein grosser Baumgartner: Ulrich von Grafenegg (1420 – 1487). In: Ortschronik Baumgarten, 1267–2017. Der Ort, die Geschichte, die Menschen. Red.: Renate Roth. Baumgarten, 2017. 47.
- Kenyeres, 2006** = Kenyeres István: Pacsa János plébános osztrák fogsága (Adalékok Habsburg Mária királyné helytartóságához) Soproni Szemle 60. (2006) 146–165.
- Kenyeres, 2008** = Kenyeres István: Uradalmak és végvárok. A kamarai birtokok és a török ellenes határvédelem a 16. századi Magyar Királyságban. Budapest, 2008.
- Kirnbauer, 1909** = Kirnbauer, Johann Evangelist: Niederösterreichischer Adel I. A–R. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch IV/4. Nürnberg, 1909.
- Kisbán, 1938. I.** = Kisbán Emil: A magyar Pálosrend története I–II. Budapest, 1938–1940.
- Klein, 1957** = Klein, Herbert: Burchard v. Weisspriach. In: Neue Deutsche Biographie 3. Berlin, 1957. 27–28.
- Knauz, 1864** = Knauz Nándor: Hunyadi Mátyás és Fridrik császár. Magyar Sion 2. (1864) 57–67.
- Kneschke, 1870** = Kneschke, Ernst Heinrich: Neues allgemeines deutsches Adels-Lexicon 9. Leipzig, 1870.
- Kohlmayer, 1874–1875** = Kohlmayer, Paul: Zur Geschichte des oberen Drauthales. Carinthia I. 64. (1874) 35–37., 101skk., 160–171., 209–216., 328–332; 65. (1875) 56–60., 104–107.
- Kohn, 1884** = Kohn Sámuel: A zsidók története Magyarországon. Budapest 1884.
- Koltai, 2012** = Koltai András: Batthyány Ádám. Egy magyar főúr és udvara a XVII. század közepén. Győr, 2012.
- Koppány, 1990** = Koppány Tibor: Adatok a vasszécsényi Ó-Ebergényi kastély építéstörténetéhez. Vasi Szemle 44. (1990) 69–85.
- Kovács, 1910** = Kovács Ignác: A borsmonostori apátság története. Sopron, 1910.
- E. Kovács, 1995** = E. Kovács Péter: Miksa magyarországi hadjárata. Történelmi Szemle 37. (1995) 35–49.
- Kozák, 1974** = Kozák Károly: A szekszárdi apátság és a megyeháza története. In: Tanulmányok Tolna megye történetéből VI. Szerk.: K. Balog János. Szekszárd 1974. 339–383.
- Köblös, 1994** = Köblös József: Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában. Budapest, 1994.
- Krajcsek, 2018** = Krajcsek, Nadja: Frauen in Notlagen. Suppliken an Maximilian I. als Selbstzeugnisse. (Quelleneditionen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung Bd. 17.) Wien, 2018.

Kramml, 1985 = Kramml, Peter Franz: Bischof Matthias von Seckau (1481–1512), ein streitbarer Salzburger Suffragan am Ausgang des Mittelalters. *Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde* 125. (1985) 345–394.

Krause, 2014 = Krause, Stefan: „die ritterspiel als ritter Freydalb hat gethon aus ritterlichem gmute” – Das Turnierbuch *Freydal* Kaiser Maximilians I. In: *Kaiser Maximilian I. – Der letzte Ritter und das höfische Turnier: exhibition catalogue*, Mannheim, Reiss-Engelhorn-Museen. Ed.: Sabine Haag [et al.]. Mannheim–Regensburg, 2014. 173–186.

Krones, 1869 = Krones, Franz von: Zur Geschichte der Steiermark vor und in den Tagen der Baumkircherfehde. *Mitteilungen des Historischen Vereins für Steiermark* 17. (1869) 73–129.

Krones, 1875 = Krones, Franz von: Baumkircher, Andreas. In: *Allgemeine Deutsche Biographie* 2. Leipzig, 1875. 169–170.

Krones, 1879 = Krones, Franz von: Grafenecker, Ulrich. In: *Allgemeine Deutsche Biographie* 9. Leipzig, 1879. 562–564.

Krones, 1901/1 = Krones, Franz von: Beiträge zur Geschichte der Baumkircherfehde (1469–1470) und ihre Nachwehen. *Archiv für Österreichische Geschichte* 89. (1901) 369–450.

Krones, 1901/2 = Krones, Franz von: Zur Quellenkunde und Literatur der Geschichte Baumkirchers und der Baumkircherfehde. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung. Ergänzungs-Band* 6. (1901) 449–457.

Krones, 1902 = Krones, Franz von: Die Baumkircher. Wien, 1902. *Archiv für Österreichische Geschichte* 91. (1902) 521–639.

Kropf, 1992 = Kropf, Rudolf: Die Stadtordnung von Stadtschlaining aus dem Jahr 1514. In: *Andreas Baumkircher – Erben und Nachfolger. Wissenschaftliche Schriftleitung und Redaktion: Ulrike Döcker und Rudolf Kropf. Eisenstadt, 1992. 239–256.*

Kropf, 2003 = Kropf, Rudolf: Kézművesség és földesúri birtok a szalónaki uradalomban. In: *Egy emberöltő Kőszeg szabad királyi város levéltárában; Tanulmányok Bariska István 60. születésnapjára. Szerk.: Mayer László–Tilsik György. Szombathely 2003. 307–319.*

Kropf, 2004 = Kropf, Rudolf: Die spätmittelalterliche Gründung einer Kleinstadt im westungarisch-österreichischen Grenzraum (Stadtschlaining). In: *Walter Schuster–Maximilian Schimböck–Anneliese Schweiger (hrsg.): Stadtarchiv und Stadtgeschichte. Forschungen und Innovationen. Festschrift für Fritz Mayrhofer zur Vollendung seines 60. Lebensjahres. Linz, 2004. 739–748.*

Kropf, 2012 = Kropf, Rudolf: Andreas Baumkircher és Városszalónak városkapui. In: *Határon innen, határon túl. Tanulmányok Tilsik György 60. születésnapjára. Szerk.: Bariska István–Mayer László. Szombathely, 2012. 261–268.*

- Kropf, 2015** = Kropf, Rudolf: Andreas Baumkircher und die Gründung von Stadtschlaining. In: Andreas Baumkircher und das ausgehende Mittelalter. Hg.: Rudolf Kropf–Gert Polster. Eisenstadt, 2015. 7–31.
- Kroyer, 1954** = Kroyer, Rudolf: Geschichte der Herrschaft Eisenstadt bis zum Jahre 1647. Kéziratok doktori disszertáció. Wien, 1954.
- Kubinyi, 1979** = Kubinyi András: A magyarországi városok országrendiségének kérdéséhez (különös tekintettel az 1458–1526 közti időre. Tanulmányok Budapest múltjából 21. (1979) 7–48
- Kubinyi, 1982** = Kubinyi András: A megyésispánságok 1490-ben és Corvin János trónörökösödésének problémái. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 16. (1982) 169–180.
- Kubinyi, 1986** = Kubinyi András: A nagybirtok és jobbágysága a középkor végén az 1478-as Garai–Szécsi birtokfelosztás alapján. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 18. (1986) 197–226.
- Kubinyi, 1988** = Kubinyi András: Bárók a királyi tanácsban Mátyás és II. Ulászló idejében. Századok 122. (1988) 147–215.
- Kubinyi, 1991** = Kubinyi András: Két sorsdöntő esztendő (1490–1491). Történelmi Szemle 33. (1991) 1–54.
- Kubinyi, 1992** = Kubinyi András: Mátyás király ausztriai kormányzata. Levéltári Közlemények 63. (1992) 111–121.
- Kubinyi, 1993** = Kubinyi András: Városaink háborús terhei Mátyás alatt. In: Házi Jenő emlékkönyv. Szerk.: Dominkovits Péter–Turbuly Éva. Sopron 1993. 155–167.
- Kubinyi, 1994** = Kubinyi András: Egy üzletelő és diplomata várúr Mohács előtt: Ákosházi Sárkány Ambrus. In: Gerő László nyolcvanötödik születésnapjára: Tanulmányok. Szerk.: Pamer Nóra. Budapest 1994. 263–291.
- Kubinyi, 1996** = Kubinyi András: Csepreg a Nyugat-Dunántúl középkori városhálózatában. In: Tanulmányok Csepreg történetéből. Szerk. Dénes József. Csepreg, 1996. 130–148.
- Kubinyi, 2001/1** = Kubinyi András: Mátyás király. Budapest, 2001.
- Kubinyi, 2001/2** = Kubinyi András: A császárvári uradalom közbecsü összeírása 1489-ből. Történelmi Szemle 43. (2001) 3–17.
- Kubinyi, 2004** = Kubinyi András: Városhálózat a késő középkori Kárpát-medencében. Történelmi Szemle 46. (2004) 1–30.
- Kubinyi, 2007/1** = Kubinyi András: Hunyadi Mátyás, a személyiség és a király. Aetas 22. (2007) 83–100.

- Kubinyi, 2007/2** = Kubinyi András: Magyarország és a pálosok a XIV-XV. században. In.: Decus solitudinis. Pálos évszázadok. Szerk.: Sarbak Gábor. Budapest, 2007. 40–56.
- Kuhn, 2007** = Kuhn, Elmar L.: A pálosok osztrák rendtartománya. In.: Decus solitudinis. Pálos évszázadok. Szerk.: Sarbak Gábor. Budapest, 2007. 66–106.
- Kukuljević, 1854** = Kukuljević, Ivan: Dogadjaji Medvedgrada. In: Arkiv za povjestnicu Jugoslavensku III. Uredio: Ivan Kukuljević Sakcinski. Zagreb, 1854. 38–76.
- Kurz, 1812** = Kurz, Franz: Oesterreich unter Kaiser Friedrich dem Vierten I–II. Wien, 1812.
- Ladányi, 1992** = Ladányi Erzsébet: Az oppidum fogalom használata a középkori Magyarországon. Az oppidumok jogélete. Levéltári Szemle 42. (1992) 4. sz. 3–12.
- Lakatos, 2017** = Lakatos Bálint: Kismarton város két oklevele (1461, 1502). Városi szervezet és oklevéladás. Soproni Szemle 71. (2017) 286–306.
- Lamberg, 1618** = Lamberg, Joseph von: Rosen Garten. Das ist Beschreibung und Verzeichnuß aller unnd ieder Jungfrauen von Grafen, Herrn unnd Ritterstand, so in der Allerdurchlechtigsten Frawen Frawen Anna, Römischer zu Hungern und Beheim Königin, weiland Keyser Ferdinandi Gemahel, Frawen Zimmer kommen, und wohin dieselbigen widerumb verheurath worden. Linz, 1618.
- Lang–Metnitz, 1971** = Lang, Alois–Metnitz, Gustaf Adolf von (bearb.): Die Salzburger Lehen in Kärnten bis 1520. Hrsg.: Moro, Gotbert. (Fontes rerum Austriacarum II/79.) Wien, 1971.
- Langmaier, 2015** = Langmaier, Konstantin Moritz Ambrosius: Erzherzog Albrecht VI. von Österreich (1418–1463) Ein Fürst im Spannungsfeld von Dynastie, Regionen und Reich. Köln–Weimar–Wien 2015.
- László, 1983** = László Gyula: Sopron – Caesar-ház. Tájak Korok Múzeumok Kiskönyvtára 150. [h.n.] 1983.
- Legler, 1955** = Legler, Anton: Grenzlandstreitigkeiten zwischen Österreich und Ungarn 1491–1526, Kéziratos disszertáció. Wien, 1955.
- Lehner, 2002** = Lehner, Oskar: Österreichische Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte. Linz 2002.
- Leitner, 1972** = Leitner, Friedrich Wilhelm: Die Inschriften des Bundeslandes Kärnten 1. Teil. Die Inschriften der politischen Bezirke Spittal a. d. Drau und Hermagor. München, 1972.
- Leser, 1951** = Leser, Gratian P.: Aus der Vergangenheit der Gemeinde Deutschkreutz. h. n. [1951]. Online hozzáférés: <http://www.deutschkreutz.at/chronik.pdf> (Megtekintve: 2019. 04. 15.)
- LexMA** = Lexikon des Mittelalters I–IX. Stuttgart–Weimar, 1999.

Lhotsky, 1957/1 = Lhotsky, Alphons: Privilegium maius: die Geschichte einer Urkunde. Wien, 1957.

Lhotsky, 1957/2 = Lhotsky, Alphons: Thomas Ebendorfer. Ein österreichischer Geschichtsschreiber, Theologe und Diplomat des 15. Jahrhunderts. Stuttgart, 1957.

Limbacher, 1995 = Limbacher Gábor: A templombúcsúk és egyéb búcsúszerző ünnepek vázlatos története. Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve 20. (1995) 129–142.

Lippert, 1846 = Lippert, J. F: Catalogue d'une collection précieuse de livres parfaitement bien conservés. Halle, 1846.

Lorenz, 1952 = Lorenz, Waltraute: Ulrich von Eyczing: eine Monographie. Kéziratos doktori disszertáció. Wien, 1952.

Loserth, 1927 = Loserth, Johann: Schlaining und das Ende des Baumkircherhauses. Alpenländische Monatshefte 1927. 460–476.

Löger, 1931 = Löger, Ernst: Heimatkunde des Bezirkes Mattersburg im Burgenland. Wien–Leipzig, 1931.

Lővei, 2015 = Lővei, Pál: Das Baumkircherrelief in der Burg Schlaining. Die Geschichte und Herausbildung eines Darstellungstyps. In: In: Andreas Baumkircher und das ausgehende Mittelalter. Hg.: Rudolf Kropf–Gert Polster. Eisenstadt, 2015. 193–208.

Luger, 2018 = Luger, Daniel: *Daz ... unser gedechtnuß dest lennger und seliglicher gehalten werde* Die Bestätigung des Privilegium maius durch Kaiser Friedrich III. In: Privilegium maius. Autopsie, Kontext und karriere der Fälschungen Rudolfs IV. von Österreich. Hrsg.: Thomas Just [et al.]. Wien–Köln–Weimar, 2018. 245–258.

Magyarország hadtörténete I. = Magyarország hadtörténete I. A kezdetektől 1526-ig. Főszerk.: Hermann Róbert. Budapest, 2017.

Majorossy, 2012 = Majorossy Judit: Egy város a „regionális” kapcsolati térben. A középkori pozsonyi polgárok városon kívüli kapcsolatainak térbeli kiterjedéséről (1430–1530). Korall 13. (2012) 188–201.

Majorossy, 2015 = Majorossy Judit: Egy határ menti szabad királyi város középkori igazgatásának vázlatos története. (Tanulmány egy készülő pozsonyi archontológiai kötet elé) Történelmi Szemle 57. (2015) 441–469.

Maksay, 1990. I–II. = Maksay Ferenc: Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén I–II. Budapest, 1990.

Mályusz, 1994 = Mályusz Elemér: Az első Habsburg a magyar trónon. Albert király 1438–1439. Aetas 9. (1994) 120–150.

Marczali, 1878 = Marczali Henrik: Regesták a külföldi levéltárakból. Első közlemény. Magyar Történelmi Társ 26. – 3. sor. 1. (1878) 417–498.

Marktgemeinde Kukmirn = Marktgemeinde Kukmirn. Gesamtgestaltung und Red.: Walter Dujmovits. Kukmirn, 1982.

Martin, 1929 = Die Denkmale des politischen Bezirkes Tamsweg. (Österreichische Kunsttopographie XXII.). Bearb.: Franz Martin. Wien, 1929.

Matunák, 1910 = Matunák Mihály: A palásti csata (1552 augusztus 9–10.). Hadtörténelmi Közlemények 11. (1910) 244–248.

Mecenseffy, 1956 = Mecenseffy, Grete: Geschichte des Protestantismus in Österreich. Graz–Köln, 1956.

Megiser, 1612 = Megiser, Hieronymus: Annales Carinthiae. Leipzig, 1612.

Mentényi, 2017 = Mentényi, Klára: Die Kirchen der ungarischen evangelischen Gemeinde in Kőszeg im 16. bis 17. Jahrhundert. In: Ecclesia semper reformanda. Die protestantische Kirche im pannonischen Raum seit der Reformation. Teil 1. Hrsg.: Gert Polster. Eisenstadt, 2017. 251–271.

Meršić, 1963 = Meršić, Martin: Baumgarten im Burgenland. Baumgarten, 1963.

Meyer, 1983 = Meyer, Wolfgang: Bewaffnung und Kriegstechnik. In: Andreas Baumkircher und seine Zeit. Redaktion und Leitung: Rudolf Kropf und Wolfgang Meyer. Eisenstadt, 1983. 105–150.

Meyer, 2006/1 = Meyer, Wolfgang: Die Baumkircher-Monstranz. In: Festschrift zur Stadterhebung der Stadtgemeinde Stadtschlaining am 1. Oktober mit den Ortsteilen: Altschlaining, Drumling, Goberling, Neumarkt im Tauchental und Stadtschlaining. 2. überarbeitete und ergänzte Auflage. Hrsg: Stadtgemeinde Stadtschlaining. Stadtschlaining, 2006. 295–297.

Meyer, 2006/2 = Meyer, Wolfgang: Römisch katholische Pfarrkirche Neumarkt im Tauchental. In: Festschrift zur Stadterhebung der Stadtgemeinde Stadtschlaining am 1. Oktober mit den Ortsteilen: Altschlaining, Drumling, Goberling, Neumarkt im Tauchental und Stadtschlaining. 2. überarbeitete und ergänzte Auflage. Hrsg: Stadtgemeinde Stadtschlaining. Stadtschlaining, 2006. 300–301.

Méri, 1996 = Méri Edina: Sopronbánfalva–Müemlékek. [h.n.] 1996.

MHT = Magyarország hadtörténete két kötetben. Főszerk.: Liptai Ervin. I–II. Budapest, 1985.

Mihalkovits, 2000 = Mihalkovits, Ernst: Die Geschichte der Grundherrschaft Landsee–Lackenbach im Mittelalter bis in die frühe Neuzeit. Kéziratok szakdolgozat. Wien, 2000.

Mikó, 2020 = Mikó Gábor: Oszmánellenes hadjáratok lehetőségei a 16. század elején. Kísérlet Szrebernik, Szokol és Tesány várak visszahódítására 1513-ban. Századok 154. (2020) 577–620.

Mirnik, 1999 = Mirnik, Ivan: Krapinski srebrnjaci bana Jana Vitovca. Nova značajna akvizicija arheološkoga muzeja u Zagrebu. Kaj 32. (1999) 4–5. sz. 99–107.

Mitis, 1907 = Mitis, Oskar Freiherr von: Die Orientreise des Hans Christoph Freiherrn von Teufel 1587–1591. Monatsblatt des Vereines für Landeskunde von Niederösterreich 6. évf. 22. sz. (1907. október) 337–340.

MKLSz = A magyarországi középkori latinság szótára I–VI. Szerk.: Bellus Ibolya [et al.]. Budapest, 1987–2017.

Mohl, 1903 = Mohl Adolf: Szarvkő és urai. Századok 37. (1903) 612–633., 713–730.

Mohl, 1930 = Mohl, Adolf: Die Seelsorger von Eisenstadt. Mitteilungen des burgenländischen Heimat- und Naturschutzvereines 4. (1930.) 2–8.

Mollay, 1956 = Mollay Károly: Sopron vármegye vázlatos története. In: Sopron és környéke műemlékei. 2. jav. bőv. kiad. Főszerk.: Derzsényi Dezső. Budapest, 1956. 39—112.

Mollay, 1960 = Mollay Károly: Sopron várostörténeti kutatásai. Soproni Szemle 14. (1960) 331–336.

Mollay, 1963 = Mollay Károly: Macskakő–Katzenstein. Feudális anarchia és huszitizmus Sopron környékén (1440–1465.) Soproni Szemle 17. (1963) 122–135.

Mollay, 1964 = Mollay Károly: [Mersic, Martin: Baumgarten im Burgenland. Ein Beitrag zur Orts- und Kirchengeschichte des Burgenlandes. Wien: Im Selbstverlag des Verfassers 1963. 8°, 136 lap] Soproni Szemle 18. (1964) 285.

V. Molnár, 1987 = V. Molnár László: Adalékok a Kanizsai-család és névadó várak Mohács előtti történetéhez. Hadtörténelmi Közlemények 34. (1987) 413–439.

Moór, 1935 = Moór Elemér: Kabold alapítása és környékének települési viszonyai a középkorban. Szegedi Füzetek 2. (1935) 112–158.

Morscher–Mrugalska, 2010 = Morscher, Wolfgang–Mrugalska, Berit: Die schönsten Sagen aus dem Burgenland. Innsbruck–Wien, 2010.

MVA 1458–1526 I. = C. Tóth Norbert–Horváth Richárd–Neumann Tibor–Pálosfalvi Tamás: Magyarország világi archontológiája 1458–1526 I. Főpapok és bárók. Budapest, 2016.

MVA 1458–1526 II. = C. Tóth Norbert–Horváth Richárd–Neumann Tibor–Pálosfalvi Tamás–W. Kovács András: Magyarország világi archontológiája 1458–1526 II. Megyék. Budapest, 2016.

Nagy, 1871 = Nagy Imre: A Lajta mint határfolyam. Századok 5. (1871) 369–387., 449–464.

Naschenweng, 2002 = Naschenweng, Hannes P.: Die Landeshauptleute der Steiermark 1236–2002. Graz–Wien, 2002.

Nehring, 1975 = Nehring, Karl: Matthias Corvinus, Kaiser Friedrich III. und das Reich. München, 1975.

Nemes, 2009 = Nemes Gábor: Salánki Ágoston. A királynéi kancelláriától a győri püspöki székhöz. Levéltári Közlemények 80. (2009) 3–29.

Nemes, 2010 = Nemes Gábor: Zaccaria Delfino bíboros győri adminisztrátorsága és kapcsolata Sopron várossal. Soproni Szemle 64. (2010) 397–416.

Nemes, 2011 = Nemes Gábor: Salánki Ágoston győri püspök. In: Összekötnek az évezredek. Szerk.: J. Újváry Zsuzsanna. Budapest–Piliscsaba, 2011. 41–51.

Nemes, 2017 = Nemes Gábor: Győr egyházmegyeiek a késő középkori Rómában. In: Magyarország és a római Szentszék II. Vatikáni magyar kutatások a 21. században. Szerk.: Tusor Péter–Szovák Kornél–Fedeles Tamás. Budapest–Róma, 2017. 107–136.

H. Németh, 2018 = H. Németh István: Állam és városok – A szakszerűsödés felé vezető első lépések a városi igazgatásban, 1670–1733. Századok 152. (2018) 771–808.

S. Németh, 1983 = S. Németh Mária: Magyar vonatkozású bécsi kéziratok XVIII. századi katalógusa. Magyar Könyvszemle 99. (1983) 66–80.

Neuhold, 2012 = Neuhold, Helmut: Österreichs Kriegshelden. Landsknechte – Haudegen – Feldherren. Graz, 2012.

Neumann, 2007 = Neumann Tibor: A Korlátköviek. Egy előkelő család története és politikai szereplése a 15–16. században. Győr, 2007.

Neumann, 2010 = Neumann Tibor: Békekötés Pozsonyban - országgyűlés Budán. A Jagelló-Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492) (Első közlemény) Századok 144. (2010) 335–372.

Neumann, 2011 = Neumann Tibor: Békekötés Pozsonyban - országgyűlés Budán. A Jagelló-Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492) (Második közlemény) Századok 145. (2011) 293–347.

Neumann, 2012 = Neumann Tibor: Régi genealógiai legendák nyomában. Szapolyai István nádor házasságai, leányai és leánytestvérei. In: Tiszteletkőr. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára. Szerk.: Mikó Gábor–Péterfi Bence–Vadas András. Budapest, 2012. 431–438.

Neumann, 2020 = Neumann Tibor: Két levéltárjegyzék 1588-ból (Ismeretlen középkori oklevelek újkori forrásokban). Lymbus. Magyarástudományi forrásközlemények 2020. 9–45.

Niederstätter, 1996 = Niederstätter, Alois: Das Jahrhundert der Mitte. An der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit. (Österreichische Geschichte 1400–1522). Wien, 1996.

Niederstätter, 2004 = Niederstätter, Alois: Die Herrschaft Österreich. Fürst und Land im Spätmittelalter. (Österreichische Geschichte 1400–1411). Wien, 2004.

Noflatscher, 2002 = Noflatscher, Heinz: Funktionseleiten an den Höfen der Habsburger um 1500. In: Sozialer Aufstieg. Funktionseleiten im Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit. Hrsg.: Günther Schulz. München, 2002. 291–314.

Nógrády, 2009 = Nógrády Árpád: Pozsonyi gyalogosok Mátyás seregében. Egy zsoldoscsapat fegyverzetének jegyzéke 1466-ból. Honvédségi Szemle 63. (2009) 2. sz. 33–36.

Nógrády, 2013 = Nógrády Árpád: Éleskő ura és Macskakő zsoldosai. In: „A hadtáp volt maga a fegyver” Tanulmányok a középkori hadszervezet és katonai logisztika kérdéseiről. Szerk.: Pószán László–Veszprémy László. Budapest 2013. 253–275.

Oborni, 2017 = Oborni Teréz: Az ördögös Barát. Fráter György (1482–1551). Pécs–Budapest, 2017.

Oborni–Varga, 2012 = Oborni Teréz–Varga Szabolcs: A béke mint a hatalmi propaganda eszköze Jagelló (II.) Ulászló és Szapolyai (I.) János uralkodása idején. In: A történettudomány szolgálatában. Tanulmányok a 70 éves Gecsényi Lajos tiszteletére. Szerk.: Baráth Magdolna–Molnár Antal. Budapest–Győr, 2012. 251–282.

Orosz, 1751 = Orosz, Franciscus: Synopsis annalium eremicoenobiticorum ff. eremitarum ordinis S. Pauli primi eremitae. Budaë, 1751.

Ortner, 1996/1 = Ortner, Franz: Burkhard von Weißpriach. In: Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches, 1448 bis 1648. Ein biographisches Lexikon. Hrsg.: Erwin Gatz. Berlin, 1996. 744–745.

Ortner, 1996/2 = Ortner, Franz: Johann Beckenschlager. In: Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches, 1448 bis 1648. Ein biographisches Lexikon. Hrsg.: Erwin Gatz. Berlin, 1996. 36–37.

Pajorin, 2007 = Pajorin Klára: Bonfini egyik informátora, Prospero Caffarelli szentszéki követ Magyarországon. In: „Nem súlyed az emberiség!”... Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára. Főszerk.: Jankovics József. Budapest, 2007. 267–273.

Pálffy, 1996 = Pálffy Géza: A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század elejéig (Vázlat egy készülő nagyobb összefoglaláshoz). Történelmi Szemle 38. (1996) 163–217.

Pálffy, 1997 = Pálffy Géza: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században (Minta egy készülő főkapitányi archontológiai és „életrajzi lexikonból”) Történelmi Szemle 39. (1997) 257–288.

Pálffy, 2002 = Pálffy Géza: A magyar nemesség bécsi integrációjának színterei a 16–17. században. In: Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére. Szerk.: Fodor Pál–Pálffy Géza–Tóth István György. Budapest, 2002. 307–331.

Pálffy, 2014 = Pálffy Géza: A Szent Korona Sopronban. Nemzeti kincsünk soproni emlékhelyei. Sopron-Budapest, 2014.

Pálffy, 2016 = Pálffy Géza: A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században. Budapest, 2016.

Pálffy–Perger, 1998 = Pálffy Géza–Perger, Richard: A magyarországi török háborúk résztvevőinek síremlékei Bécsben (XVI–XVII. század). Fons 5. (1998) 207–264.

Pallas = A Pallas Nagy Lexikona I–XVI. (I–II. pótkötet) Budapest, 1893–1904.

Pálosfalvi, 2001 = Pálosfalvi Tamás: Vitovec János. Egy zsoldoskarrier a 15. századi Magyarországon. Századok 135. (2001) 429–472.

Pálosfalvi, 2003/1 = Pálosfalvi Tamás: Habsburg Albert. In: Magyarország vegyesházi királyai. Szerk.: Kristó Gyula. Szeged, 2003. 117–127.

Pálosfalvi, 2003/2 = Pálosfalvi Tamás: V. László. In: Magyarország vegyesházi királyai. Szerk.: Kristó Gyula. Szeged, 2003. 139–150.

Pálosfalvi, 2013 = Pálosfalvi Tamás: Szegedtől Újvárig. Az 1458–1459. esztendőkrónikájához. Századok 147. (2013) 347–380.

Pálosfalvi, 2014 = Pálosfalvi, Tamás: The Noble Elite in the County of Körös (Križevci) 1400–1526. Budapest, 2014.

Pálosfalvi, 2015 = Pálosfalvi Tamás: Tettes vagy áldozat? Hunyadi László halála. Századok 149. (2015) 383–441.

Pálosfalvi, 2017 = Pálosfalvi Tamás: Mennyi ideig tartott Nándorfehérvár első ostroma? Gondolatok egy „páratlanul rosszul ismert esemény” kapcsán. Történelmi Szemle 59. (2017) 417–438.

Pálosfalvi, 2018 = Pálosfalvi Tamás: Koronázástól koronázásig. A korona elrablása és hazatérése (1440–1464). In: A Szent Korona hazatér. A magyar korona tizenegy külföldi útja (1205–1978). Szerk.: Pálffy Géza. Budapest, 2018. 125–164.

Papp, 2006 = Papp, Szilárd: Die neue Residenz Sigismunds in Pressburg. In: Sigismundus rex et imperator. Kunst und Kultur zur Zeit Sigismundus von Luxemburg 1387–1437. Ausstellungskatalog. Hrsg. von Imre Takács. h. n. [Mainz], é. n. [2006] 239–245.

- Payr, 1917** = Payr Sándor: A soproni evangélikus egyházközség története I. Sopron, 1917.
- Payr, 1924** = Payr Sándor: A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület története I. Sopron, 1924.
- Perger, 1990** = Perger, Richard: Die ungarische Herrschaft über Wien 1485–1490 und ihre Vorgeschichte. Wiener Geschichtsblätter 45. (1990) 53–87.
- Pertassek, 1996** = Pertassek, Rudolf: Cilli. Der alte steirische Stadt an der Sann. Graz, 1996.
- Péterfi, 2013** = Péterfi Bence: Korvin János zagorjei öröksége. A Vitovec-fivérek ellen vezetett 1488. évi hadjárat és háttere. In: Micae mediaevales III. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról. Szerk.: Gál Judit–Péterfi Bence–Vadas András–Kranzieritz Károly. Budapest, 2013. 167–179.
- Péterfi, 2015** = Péterfi Bence Tamás: Adalékok a Jagelló-kori magyar–osztrák határ menti kapcsolatok történetéhez. A magyar és birodalmi „kétlaki” nemesség a 15–16. században. Kézírtos doktori disszertáció. Budapest, 2015.
- Péterfi, 2016** = Péterfi Bence: A Lajtán innen, az Innen túl. Kanizsai Jánops pályafutása a Magyar Királyságban és a Szent Római Birodalomban a 15–16. század fordulóján. Századok 150. (2016) 443–472.
- Péterfi, 2018** = Péterfi Bence: „Adj, király, katonát!” Zsoldosok és hadi finanszírozás a stájer–magyar határvidéken az 1480-as években. In: Veretek, utak, katonák. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Szerk.: Kádas István–Skorka Renáta–Weisz Boglárka. Budapest, 2018. 165–183.
- Pohl, 1972** = Pohl, Arthur: Die Grenzlandprägung. Münzprägung in Österreich und Ungarn im fünfzehnten Jahrhundert. Graz, 1972.
- Pollák, 1896** = Pollák Miksa: A zsidók története Sopronban. Budapest, 1896.
- Popelka, 1959** = Popelka, Franz: Geschichte der Stadt Graz I. Graz–Wien–Köln, 1959.
- Posch, 1978** = Posch, Fritz: Geschichte des Verwaltungsbezirkes Hartberg Bd. I/1. Grosse geschichtliche Landeskunde der Steiermark. Graz–Hartberg, 1978.
- Prickler, 1960** = Prickler, Harald: Geschichte der Herrschaft Bernstein. Eisenstadt, 1960.
- Prickler, 1970** = Prickler, Harald: Ein Streit um die staatsrechtliche Zugehörigkeit der Herrschaft Güns. Burgenländische Heimatblätter 32. (1970) 168–174.
- Prickler, 1972** = Prickler, Harald: Burgen und Schlösser, Ruinen und Wehrkirchen im Burgenland. Wien, 1972.
- Prickler, 1973** = Prickler, Harald: Der Güssinger und Schlaininger Steiermark-Handel in der 1. Hälfte des 16. Jahrhunderts. Burgenländische Heimatblätter 35. (1973) 67–86.
- Prickler, 1982** = Prickler, Harald: Kőszeg város 1530-ban I. Ferdinánd királyhoz benyújtott kérelme. Vasi Szemle 36. (1982) 236–244.

Prickler, 1992 = Prickler, Harald: Schlaining im Mittelalter. In: Festschrift zur Stadterhebung der Stadtgemeinde Stadtschlaining mit den Ortsteilen: Altschlaining, Drumling, Goberling, Neumarkt im Tauchental und Stadtschlaining. Hrsg.: Stadtgemeinde Stadtschlaining. Stadtschlaining, 1992. 51–92.

Prickler, 1993 = Prickler, Harald: Beiträge zur Geschichte der burgenländischen Judensiedlungen. In: Juden im Grenzraum. Geschichte, Kultur und Lebenswelt der Juden im burgenländisch-westungarischen Raum und in den angrenzenden Regionen vom Mittelalter bis zur Gegenwart. Bearb.: Rudolf Kropf. Eisenstadt, 1993. 65–106.

Prickler, H. 1998/1 = Prickler, Harald: Eisenstadt im Überblick – Ein historisches Mosaik. In: Eisenstadt. Bausteine zur Geschichte. Hrsg.: Harald Prickler–Johann Seedoch. Eisenstadt, 1998. 3–78.

Prickler, H. 1998/2 = Prickler, Harald: Weinbau und Weinwirtschaft in Eisenstadt. In: Eisenstadt. Bausteine zur Geschichte. Hrsg.: Harald Prickler–Johann Seedoch. Eisenstadt, 1998. 247–294.

Prickler, 1999 = Prickler, Harald: Beiträge zur evangelischen Presbyterologie des 16. und 17. J[ahr]h[un]d[er]ts auf den Batthyány-Besitzungen des heutigen Südburgenlandes. In: Reformation und Gegenreformation im pannonischen Raum. Red.: Gustav Reingrabner–Gerald Schlag. Eisenstadt, 1999. 39–94.

Prickler, 2006 = Prickler, Harald: Handwerksordnung der Schuster von 1497. In: Festschrift zur Stadterhebung der Stadtgemeinde Stadtschlaining am 1. Oktober mit den Ortsteilen: Altschlaining, Drumling, Goberling, Neumarkt im Tauchental und Stadtschlaining. 2. überarbeitete und ergänzte Auflage. Hrsg: Stadtgemeinde Stadtschlaining. Stadtschlaining, 2006. 253–254.

Prickler, 2009 = Prickler, Harald: Die „deutsche Gegend“ (német vidék) der Herrschaft Schlaining. Zeitschrift des Historischen Vereines Steiermark 100. (2009) 491–508.

Prickler, L. 1998 = Prickler, Leonhard: Das älteste Urbar der Grafschaft Forchtenstein von 1500/1510. Eisenstadt, 1998.

Ráth, 1855 = Ráth Károly: A' soproni kapitányság és királyi adóról szóló oklevelek. Magyar Történelmi Tár 1. (1855) 143–172.

Raupach, 1736 = Raupach, Bernhard: Erläutertes Evangelisches Oesterreich. Nützliche Beylagen. Hamburg, 1736.

Rauscher, 2004 = Rauscher, Peter: Zwischen Ständen und Gläubigern. Die kaiserlichen Finanzen unter Ferdinand I. und Maximilian II. (1556–1576) Wien–München, 2004.

Rázsó, 1986 = Rázsó, Gyula: Die Türkenpolitik Matthias Corvinus. Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae 32. (1986) 3–50.

Rázsó, 1997 = Rázsó, Gyula: Die Feldzüge des Königs Matthias Corvinus in Niederösterreich 1477–1490. Wien, 1997.

Reingrabner, 1999 = Reingrabner, Gustav: Faktoren der Konfessionsbildung im westungarischen Raum. In: Reformation und Gegenreformation im pannonischen Raum. Red.: Gustav Reingrabner–Gerald Schlag. Eisenstadt, 1999. 1–18.

Reiszig, 1940 = Reiszig Ede: A monyorókeréki Elderbach (Ellerbach)-család. Turul 54. (1940) 29–35.

Reiszig, 1941 = Reiszig Ede: A Kanizsaiak a XV. században. (Második közlemény) Turul 55. (1941) 71–81.

Réthelyi, 2007 = Réthelyi Orsolya: Főhercegnői udvarból királynéi udvar: Habsburg Mária budai királynéi udvartartásának kezdetei. Századok 141. (2007) 1193–1216.

Révész, 1883 = Révész Kálmán: A megyei bizottság jelentése. A Magyar Történelmi Társulat 1883. évi augusztus 22–27-iki vidéki kirándulása Sopron városába és Sopron vármegyébe. Melléklet a Századok 1883. évi 8. számához. 60–67.

Rill, 1987 = Rill, Bernd: Friedrich III. Habsburgs europäischer Durchbruch. Graz–Wien–Köln, 1987.

Rittsteuer, 1953 = Rittsteuer, Josef: Ueber die konfessionelle Zugehörigkeit unserer Kroaten zur Zeit der Reformation und Gegenreformation. Burgenländische Heimatblätter 15. (1953) 19–33.

Rittsteuer, 1955 = Rittsteuer, Josef: Die Klosterratsakten über das Burgenland. Eisenstadt, 1955.

Rittsteuer, 1956 = Rittsteuer, Josef: Vom Paulinerkloster in Schlaining (Ein Kircheninventar aus dem Jahre 1539). Burgenländische Heimatblätter 18. (1956) 170–177.

Rittsteuer, 1957 = Rittsteuer, Josef: Eisenstadt und der St. Georgs-Ritterorden. Burgenländische Heimatblätter 19. (1957) 66–73.

Rittsteuer, 1958 = Rittsteuer, Josef: Zehentstreit in Eisenstadt (1468–1478). Burgenländische Heimatblätter 20. (1958) 30–35.

Roethe, 1894 = Roethe, Gustav: Teufel, Hans Christoph Freiherr von. In: Allgemeine Deutsche Biographie 37. Leipzig, 1894. 789–791.

F. Romhányi, 2008 = F. Romhányi Beatrix: A pálos rendi hagyomány az oklevelek tükrében. Történelmi Szemle 50. (2008) 289–312.

F. Romhányi, 2007/1 = F. Romhányi Beatrix: Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. CD-ROM. Budapest, 2007.

F. Romhányi, 2007/2 = F. Romhányi Beatrix: Pálos kolostorok Sopron környékén. Soproni Szemle 61. (2007) 246–254.

Rosenfeld, 1955 = Rosenfeld, Hellmut: Beheim (Beham, Behamere, Behem, Behn), Michael. In: Neue Deutsche Biographie Bd. 2. Behaim–Bürkel. Berlin, 1955. 6–7.

Rozsondai–Sümeghy, 1937 = Rozsondai Károly–Sümeghy József: Sopronbánfalva. Falutanulmány és községrajz. Sopron, 1937.

Ruszoly, 2006 = Ruszoly József: Európa jogtörténete. Püski. Budapest, 2006.

Sára, 1991 = Sára János: A Habsburg uralkodók kora és pénzverése Magyarországon 1526–1918. Budapest, 1991.

Schäffer, 1983 = Schäffer, Roland: Die Baumkircherfehde (1469–1471). In: Andreas Baumkircher und seine Zeit. Redaktion und Leitung: Rudolf Kropf und Wolfgang Meyer. Eisenstadt, 1983. 151–182.

Schäffer, 1987 = Schäffer, Roland: Die frühen „krainischen“ Baumkircher. Überlegungen zu Herkunft, Genealogie und Wappen einer spätmittelalterlichen „Aufsteigerfamilie. In: Geschichte und ihre Quellen. Festschrift für Friedrich Hausmann zum 70. Geburtstag. Hrsg.: Reinhard Härtel. Graz, 1987. 199–210.

Schäffer, 1992 = Schäffer, Roland: Zur Genealogie der Baumkircher. In: Andreas Baumkircher – Erben und Nachfolger. Wissenschaftliche Schriftleitung und Redaktion: Ulrike Döcker und Rudolf Kropf. Eisenstadt, 1992. 11–39.

Schäffer, 2015 = Schäffer, Roland: Andreas von Greisenegg war kein Fehdeführer – und einige Neuigkeiten zur Baumkircherfehde. In: Andreas Baumkircher und das ausgehende Mittelalter. Hg.: Rudolf Kropf–Gert Polster. Eisenstadt, 2015. 83–97.

Scheithauser–Schmeiszer–Woratschek, 1972 = Scheithauser, Erich–Schmeiszer, Herbert–Woratschek, Grete: Geschichte Österreichs in Stichworten Teil II: Von 1282 bis zum Westfälischen Frieden. Wien, 1972.

Scheuch, 2008 = Scheuch, Manfred: Historischer Atlas Österreich. 6. aktualisierte Auflage. Wien, 2008.

Schmeller-Kitt, 1974 = Die Kunstdenkmäler des politischen Bezirkes Oberwart. (Österreichische Kunsttopographie XL.) Bearb.: Adelheid Schmeller-Kitt. Wien, 1974.

Schmeller-Kitt, 1993 = Die Kunstdenkmäler des politischen Bezirkes Mattersburg. (Österreichische Kunsttopographie XLIX.) Bearb.: Adelheid Schmeller-Kitt. Wien, 1993.

Schneider, 1998 = Schneider, Konrad: Tallér. In.: Michael North: Pénztörténeti lexikon. Az aranytól a záloglevélig. Budapest, 1998. 279–281.

Schöbel, 2005 = Die Kunstdenkmäler des politischen Bezirkes Oberpullendorf. (Österreichische Kunsttopographie LVI.) Bearb.: Judith Schöbel. Horn, 2005.

Seebach, 1983 = Seebach, Gerhard: Andreas Baumkircher als Bauherr. In: Andreas Baumkircher und seine Zeit. Redaktion und Leitung: Rudolf Kropf und Wolfgang Meyer. Eisenstadt, 1983. 211–246.

Seebach, 1984 = Seebach, Gerhard: Studien zur spätmittelalterlichen Klosterbaukunst der Pauliner in Österreich. In.: Der Orden der Pauliner OSPE. Seine Geschichte – seine Aufgaben – seine Stellung. Hrsg. von Julius Dirnbeck–Rudolf Kropf–Wolfgang Meyer. Eisenstadt, 1984. 155–205.

Seidenfeld, 1937 = Seidenfeld, Ignaz: Die politische und wirtschaftliche Stellung der Juden in Ungarn in der zweiten Hälfte des XVIII. Jahrhunderts. Wien, 1937.

Simon, 2000 = Simon, Elke: Grundlagen, Möglichkeiten, Grenzen sozialen Aufstiegs im Spätmittelalter am Beispiel Andreas Baumkirchers. Kéziratok szakdolgozat. Wien, 2000.

Sinowatz, 1957 = Sinowatz, Fred: Reformation und katholische Restauration in der Grafschaft Forchtenstein und der Herrschaft Eisenstadt. Eisenstadt, 1957.

Solymosi, 1983 = Solymosi László: Kőszeg 1490. évi feladása. Vasi Szemle 37. (1983) 94–101.

Sopron városatlasz = Magyar várostörténeti atlasz I. Sopron. Összeállította Jankó Ferenc, Kücsán József és Szende Katalin. Dávid Ferenc, Goda Károly és Kiss Melinda közreműködésével. Sopron, 2010.

Sperl, 2015 = Sperrl, Karin: Andreas Baumkircher, Ladislaus Postumus und das Cillier Erbe. Ein historischer Überblick über den Zeitraum 1452/3 bis 1458. In: Andreas Baumkircher und das ausgehende Mittelalter. Hg.: Rudolf Kropf–Gert Polster. Eisenstadt, 2015. 43–67.

Stefanits, 2015 = Stefanits, Günther: Die Geschichte der Burg Hornstein. In: Fokus Burgenland Spektrum Landeskunde. Festschrift für Roland Widder. Hrsg.: Jakob Perschy–Karin Sperrl. Eisenstadt, 2015. 443–476.

Stefanits, 2019 = Stefanits, Günther: Emerich Kanizsai und der Verlust der Herrschaft Hornstein. Die Kanizsai und ihre Zeit. Hg.: Gert Polster. Eisenstadt, 2019. 125–134.

Stessel, 1889 = Stessel József: Frakno multja. Századok 23. (1889) 294–310.

Stessel, 1908 = Stessel József: Jogszabályok a szarvkői uradalomban. Századok 42. (1908) 824–827.

Stoewer, 1882 = Stoewer, Rudolf: Herzog Albrecht der Beherzte von Sachsen, als Reichsfeldherr gegen Matthias Corvinus von Ungarn im Jahre 1487. Kéziratoss disszertáció. Greifswald, 1882.

Strnad, 1966 = Strnad, Alfred A.: Zur Kardinalserhebung Burkhardts von Weißbriach. Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde 106. (1966) 181–246.

Süttő, 2003. I. = Süttő Szilárd: Anjou-Magyarország alkonya. Magyarország politikai története Nagy Lajostól Zsigmondig, az 1384–1387. évi belviszályok okmánytárával I-II. Szeged, 2003.

Szabó, 1914 = Szabó Dezső: A pozsonyi béke. 1491. november 7. Századok 48. (1914) 383–403.

B. Szabó, 2016/1 = B. Szabó János: János király döntő csatái. Tokaj, 1527 és Szina, 1528. In: Elfeledett háborúk. Középkori csaták és várostromok (6–16. század). Szerk. Pósn László–Veszprémy László. Budapest, 2016. 426–442.

B. Szabó, 2016/2 = B. Szabó János: Kinek példa – kinek tanulság. Szigetvár első oszmán-török ostroma és az 1555–1556. évi dél-dunántúli hadjáratok. In: Egy elfeledett ostrom emlékezete: Szigetvár, 1556. Remembering a Forgotten Siege: Szigetvár, 1556. Szerk.: Fodor Pál. Budapest, 2016. 27–50.

Szakály, 1987 = Szakály Ferenc: Egy végvári kapitány hétköznapijai (Horváth Márk szigeti kapitány levelezése Nádasdy Tamás nádorral és szervitoraival) (1556–1561) In: Somogy megye múltjából – Levéltári évkönyv 18. Kaposvár, 1987. 45–126.

Szála, 2017 = Szála, Erzsébet: Der Protestantismus in Westungarn vom 16. bis 17. Jahrhundert. In: Ecclesia semper reformanda. Die protestantische Kirche im pannonischen Raum seit der Reformation. Teil 1. Hrsg.: Gert Polster. Eisenstadt, 2017. 25–35.

Szalay, 1853 = Szalay László: Magyarország története I–VI. Lipcse–Pest, 1852–1859.

Szatlóczki, 2016 = Szatlóczki Gábor: Vár a várban. A várak népe és a mezei hadak a 16. század közepén I. Szeged, 2016.

Székely, 2003 = Székely György: A rendek válaszüton: a dinasztiaaváltás harcai 1490–1492-ben. Hadtörténelmi Közlemények 116. (2003) 427–462.

Szende, 2002 = Szende Katalin: Egy győri úr Sopronban: Alföldy Bálint királyi harmincados († 1493). Fons 9. (2002) 29–59.

Szende, 2004 = Szende Katalin: Otthon a városban.: Társadalom és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen. Budapest, 2004.

Szende, 2006 = Szende Katalin: Polgárnak lenni. A polgárjog megszerzésének elvei és gyakorlata a késő-középkori Sopronban. Urbs. Magyar Várostörténelmi Évkönyv 1. (2006) 85–107.

Szilágyi, 1975 = Szilágyi András: Die Monstranz zu Németújvár/Güssing. *Ars Decorativa* 3. (1975) 5–20.

Tagányi, 1895 = Tagányi Károly: Szarvkő várának bevételei és kiadásai 1448-ból. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle* 2. (1895) 211–215.

Takács, 1897 = Takács Sándor: Az osztrák és a morva handgrófság. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle* 4 (1897) 196–198.

Takács, 2000 = Takács Tibor: Nyugat-Magyarország várai 7. A fraknoi vár. *Új Honvédségi Szemle* 54. (2000) 8. sz. 104–110.

Teke, 1986 = Teke Zsuzsa: A dekrétum fogalma és társadalmi szerepe Mátyás korában. *Történelmi Szemle* 28. (1986) 197–218.

Teleki I–XII. = Teleki József: Hunyadiak kora Magyarországon. I–VI., X–XII. Pest, 1852–1863.

Teleky, 2011 = Teleky, Béla Matthias: *Westungarische Magnaten und die Reformation*. Herne, 2011.

Theuer, 1994 = Theuer, Franz: *Der Raub der Stephanskron*e. Eisenstadt, 1994.

Thirring, 1933 = Thirring Gusztáv: *Felső Dunántúl*. Budapest, 1933.

Tirnitz, 1976 = Tirnitz József: Sopron város úrbéres falvainak lakossága a 18. század első felében. In: *A Dunántúl településtörténete I. 1686–1768*. Szerk.: Farkas Gábor. Veszprém, 1976. 158–165.

Tobler, 1986/1 = Tobler, Felix: Die kroatischen Länder von der Mitte des 15. Jahrhunderts bis zur Mitte des 16. Jahrhunderts. Ursachen für die Auswanderung der Kroaten aus ihrem ursprünglichen Siedlungsgebiet. In: *Die burgenländischen Kroaten im Wandel der Zeiten*. Hrsg.: Stefan Geosits. Wien, 1986. 8–14.

Tobler, 1986/2 = Tobler, Felix: Herkunft und Wanderung. In: *Die burgenländischen Kroaten im Wandel der Zeiten*. Hrsg.: Stefan Geosits. Wien, 1986. 15–22.

Tobler, 1986/3 = Tobler, Felix: Die Ansiedlung und die Anfassung der Kolonisten an die Verhältnisse in der neuen Heimat. In: *Die burgenländischen Kroaten im Wandel der Zeiten*. Hrsg.: Stefan Geosits. Wien, 1986. 23–28.

Tobler, 1986/4 = Tobler, Felix: Die wirtschaftlichen Verhältnisse bis 1848. In: *Die burgenländischen Kroaten im Wandel der Zeiten*. Hrsg.: Stefan Geosits. Wien, 1986. 32–50.

Tobler, 2017 = Tobler, Felix: Das kroatische Volkstum in Baumgarten. In: *Ortschronik Baumgarten, 1267–2017. Der Ort, die Geschichte, die Menschen*. Red.: Renate Roth. Baumgarten, 2017. 186–197.

Toifl, 2012 = Toifl, Leopold: Die Steiermark zwischen Friedrich III. und Matthias Corvinus. Zeitschrift des Historischen Vereines Steiermark 103. (2012) 9–40.

C. Tóth, 2008 = C. Tóth Norbert: Szabolcs megye működése a Zsigmond-korban. Nyíregyháza 2008. 47.

C. Tóth, 2011 = C. Tóth Norbert: Az örökös ispánságok Zsigmond király korában. Történelmi Szemle 53. (2011) 467–477.

C. Tóth, 2016 = C. Tóth Norbert: A Magyar Királyság nádora. A nádori és a helytartói intézmény története (1342–1562). Akadémiai doktori értekezés, kézirat. Budapest, 2016.

Tóth, 1925 = Tóth Zoltán: Mátyás király idegen zsoldosserege (a fekete sereg). Budapest, 1925.

Tóth-Szabó, 1917 = Tóth-Szabó Pál: A cseh-huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon. Budapest, 1917.

Tresp, 2004 = Tresp, Uwe: Söldner aus Böhmen. Im Dienst deutscher Fürsten: Kriegsgeschäft und Heeresorganisation im 15. Jahrhundert. Paderborn, 2004.

Tringli, 2011 = Tringli István: A hatalmaskodás és a Fehde: Két jogintézmény összehasonlítása. In: Magyar történettudomány az ezredfordulón. Glatz Ferenc 70. születésnapjára. Szerk.: Gecsényi Lajos–Izsák Lajos. Budapest, 2011. 413–420.

Trnka, 2008 = Trnka, Pavel: Finanční situace českého krále Vladislava Jagellonského v letech 1471–1490. Kézirat. Praha, 2008.

Tusor, 2016 = Tusor Péter: Pázmány a jezsuita érsek. Kinevezésének története, 1615–1616 (Mikropolitikai tanulmány). Budapest–Róma, 2016.

Tüskés, 2008 = Tüskés Anna: Magyarországi diákok a bécsi egyetemen 1365–1526. Budapest, 2008.

Vályi = Vályi András: Magyar Országnek leírása I–III. Buda, 1796–1799.

Vancsa, 1927 = Vancsa, Max: Geschichte Nieder- und Oberösterreichs II. Stuttgart–Gotha, 1927.

Vándor, 1994 = Vándor László: Kanizsa története a honfoglalástól a város török alóli felszabadulásáig. In: Nagykanizsa városi monográfia I. Szerk.: Béli József–Rózsa Miklós–Rózsáné Lendvai Anna. Nagykanizsa, 1994.

Varga, 1938 = Varga József: A sopronbánfalvai hegyi templom. Sopron, 1938.

Varga, 2001 = Varga Szabolcs: A deveçseri Choronok. Fons 8. (2001) 259–310.

Végh, 1944 = Végh Gyula: Bozsok. Dunántúli Szemle 11. (1944) 89–99.

Veszprémy, 1998 = Veszprémy László: „Reddidit amissum fugiens Germanus honorem”. Az 1459-es körmendí ütközetek historiográfiájához. In: Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére. Szerk.: Csukovits Enikő. Budapest, 1998. 319–325.

- Veszprémy, 2008** = Veszprémy László: Az Árpád- és Anjou-kor csatái, hadjáratai. Zrínyi. Budapest, 2008.
- Vilfan, 1983** = Vilfan, Sergij: Andreas Baumkircher in Krain. In: Andreas Baumkircher und seine Zeit. Redaktion und Leitung: Rudolf Kropf und Wolfgang Meyer. Eisenstadt, 1983. 263–289.
- Wagner, 2012** = Wagner, Margarete: Andreas Baumkircher als literarische Identitätsfigur. Burgenländische Heimatblätter 73. (2012) 49–68.
- Weiß, 1869** = Weiß, Anton: Kärnthen's Adel bis zum Jahre 1300. Wien, 1869.
- Weissensteiner, 2016 = Weissensteiner, Friedrich: Die großen Herrscher des Hauses Habsburg. 700 Jahre europäische Geschichte. München–Berlin–Zürich, 2016.
- Weisz, 2012** = Weisz Boglárka: Vásárok és lerakatok a középkori Magyar Királyságban. Budapest, 2012.
- Wertner, 1891** = Wertner, Moritz: Die Grafen von St. Georgen und Bösing. Wien, 1891.
- Wertner, 1912** = Wertner Mór: Magyar hadjáratok a XV. század második felében. Hadtörténelmi Közlemények 13. (1912) 54–92., 201–237., 416–445., 601–621.
- Wiesflecker, 1948** = Wiesflecker, Hermann: Die politische Entwicklung der Grafschaft Görz und ihr Erbfall an Österreich. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 56. (1948) 329–384.
- Wiesflecker: Max.** = Wiesflecker, Hermann: Kaiser Maximilian I. Bd 1–5. Wien 1971–1985.
- Winkelbauer, 2004** = Winkelbauer, Thomas: Ständefreiheit und Fürstenmacht. (Österreichische Geschichte 1522–1699) 1–2. Teilbd. Wien, 2004.
- Wißgrill, 1797** = Wißgrill, Franz Karl: Schauplatz des landsässigen Nieder-Oesterreichischen Adels vom Herren- und Ritterstande von dem XI. Jahrhundert an, bis auf jetzige Zeiten. Bd. 3. Wien, 1797.
- Witting, 1919** = Witting, Johann Baptist (bearb.): Der niederösterreichische landständische Adel. 2. Abt. S–Z. Nürnberg, 1919.
- Wolf, 2005** = Wolf, Susanne: Die Doppelregierung Kaiser Friedrichs III. und König Maximilians (1486–1493). Köln–Weimar–Wien, 2005.
- Zahn, 1880** = Zahn, Joseph: Ueber ein Admonter Formelbuch des 15. Jahrhunderts. Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen 17 (1880) 33–80.
- Zanetti, 1985** = Zanetti, Wolfgang: Der Friedenskaiser. Friedrich III. und seine Zeit, 1440–1493. Herford, 1985.
- Zedler, 1733** = Zedler, Johann Heinrich: Grosses vollständiges Universal-Lexikon 3. Halle–Leipzig, 1733.

Zelfel, 1984 = Zelfel, Hans Peter: Die Paulinerklöster Schlaining und Baumgarten. Ein Beitrag zur Geschichte des Paulinerordens im Burgenland. In.: Der Orden der Pauliner OSPE. Seine Geschichte – seine Aufgaben – seine Stellung. Hrsg. von Julius Dirnbeck–Rudolf Kropf–Wolfgang Meyer. Eisenstadt, 1984. 115–127.

Zelfel, 1992 = Zelfel, Hans Peter: Zu einigen Klöstern des heutigen Burgenlandes im Spätmittelalter mit besonderer Berücksichtigung der Paulinerklöster. In: Andreas Baumkircher – Erben und Nachfolger. Wissenschaftliche Schriftleitung und Redaktion: Ulrike Döcker und Rudolf Kropf. Eisenstadt, 1992. 353–367

Zernatto, 1966 = Zernatto, Eva: Die Zusammensetzung des Herrenstandes in Österreich ob und unter der Enns von 1406 – 1519. Kéziratok doktori disszertáció. Wien, 1966.

Zimányi, 1968 = Zimányi Vera: A rohonc-szalónaki uradalom és jobbágysága a XVI–XVII. században. Budapest, 1968.

Zimányi, 1972 = Zimányi Vera: A nagymartoni kerület gazdaság- és társadalomtörténete a XVI. századtól 1767-ig. Századok 106. (1972) 5–55.

Zimmermann, 1934 = Zimmermann, Bernhard Hans: Das Luthertum in Eisenstadt in Geschichte und Gegenwart, 1532–1932. [Eisenstadt], [1934].

Zimmermann, 1950 = Zimmermann, Bernhard Hans: Reformation und Gegenreformation bei den Kroaten im österreichisch-ungarischen Grenzraum. Eisenstadt, 1950.

Zoványi, 1921 = Zoványi Jenő: A reformáció Magyarországon 1565-ig. Budapest, 1921.

Zoványi, 1977/1 = Zoványi Jenő: A magyarországi protestantizmus 1565-től 1600-ig. Budapest, 1977.

Zoványi, 1977/2 = Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. Budapest, 1977.

Zöllner, 1998 = Zöllner, Erich: Ausztria története. Budapest, 1998.

Zsoldos, 2007 = Zsoldos Attila: Családi ügy. IV. Béla és István ifjabb király viszálya az 1260-as években. Budapest, 2007.

Zsoldos, 2011 = Zsoldos Attila: Magyarország világi archontológiája 1000–1301. Budapest 2011.

Újságcikkek, honlapok:

A bécsi magyar nagykövetség épületének rövid története. Bécsi Posta. A Bornemissza Péter Társaság kulturális értesítője 10. (2015) 1. sz. 1–2.

A magyar arisztokrácia családi kapcsolatrendszere a 16–17. században.
<https://archivum2004.piarista.hu/arisztokrata/> (Megtekintve: 2021. 03. 14.)

Agárdy Csaba: Halála után éltették csak igazán Mátyás királyt.
<https://www.duol.hu/kultura/helyi-kultura/halala-utan-eltettek-csak-igazan-2158369/>
(Megtekintve: 2018. 10. 22.)

Ahnenliste = Ahnenliste Friedrich J. Fhr. v. Ankershofen 1908–1967. 16898. sz.
<http://www.ankershofen.at/pdf/ahnenliste.pdf> (Megtekintve: 2019. 04. 15.)

Deutsches Rechtswörterbuch. Online hozzáférés: <https://drw-www.adw.uni-heidelberg.de/drw-cgi/zeige>

Ebenspanger János: A Királykút Vasvármegyében. Turisták Lapja 1. (1889) 213–215.

Historisches Lexikon Bayerns (<http://www.historisches-lexikon-bayerns.de>)

Meyers Großes Konversations-Lexikon. Ein Nachschlagewerk des allgemeinen Wissens 1–24.,
Kriegsnachtragsbd. I–III. Leipzig, 1902–1920. Online hozzáférés:
http://woerterbuchnetz.de/cgi-bin/WBNetz/wbgui_py?sigle=Meyers

Regesta Imperii Online (<http://www.regesta-imperii.de/regesten/suche.html>)

RGO = Repertorium Germanicum Online, (<http://rg-online.dhi-roma.it>)

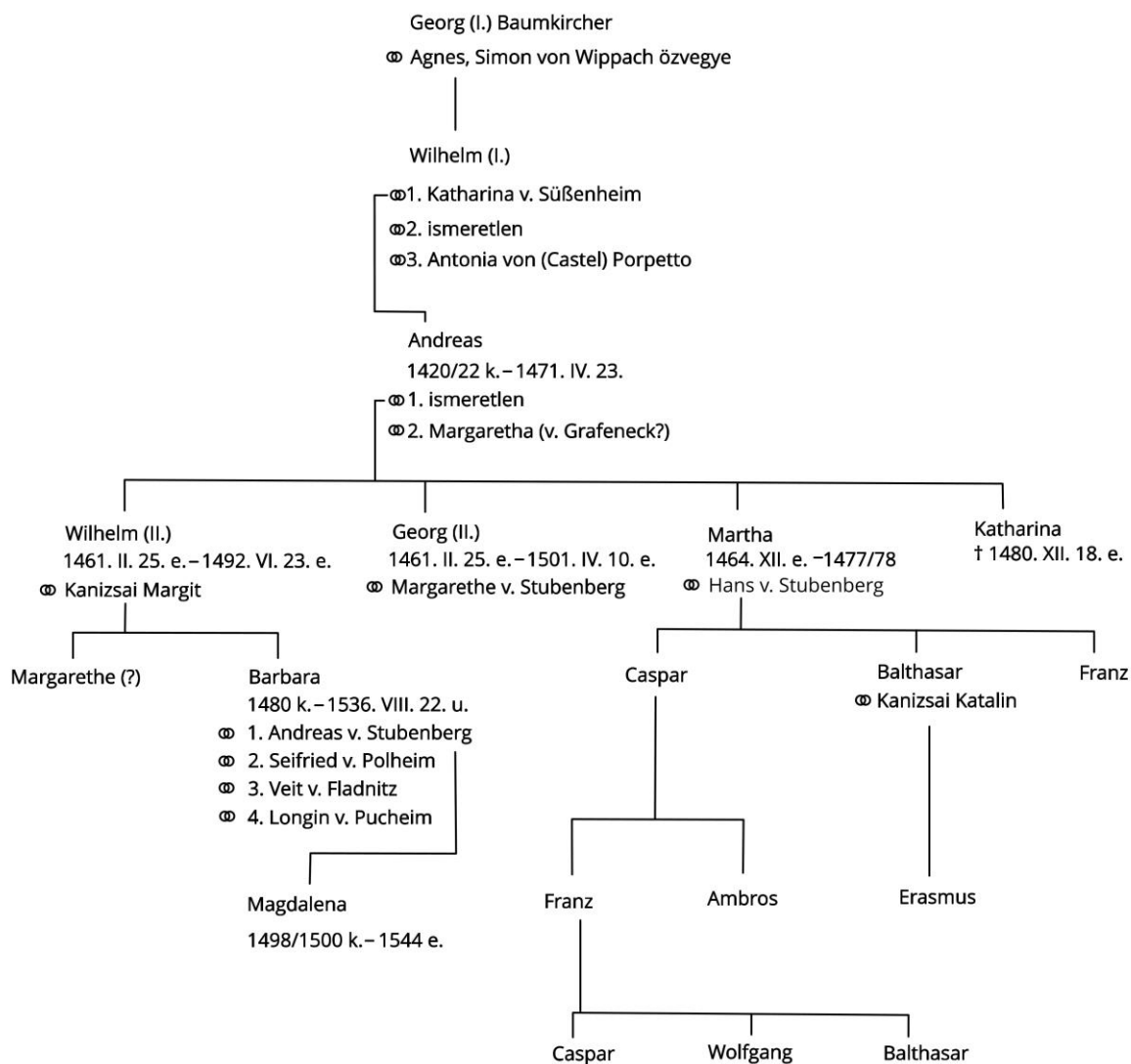
The Hierarchy of the Catholic Church (<http://www.catholic-hierarchy.org>)

CSALÁDFÁK

I. A BAUMKIRCHEREK ÉS ÖRÖKÖSEIK

VÁZLATOS CSALÁDFÁJA

Készült Kropf–Lehner, 2013. 24. és Csermelyi, 2020. 67. alapján.



II. A GRAFENECK-CSALÁD AUSZTRIAI ÉS MAGYAR ÁGÁNAK VÁZLATOS CSALÁDFÁJA

Készült Haller-Reiffenstein, 1992., Wißgrill, 1797. 382. és a StLA AUR 6635. alapján.

